Dr W. Dzieniewski

Ignacy Domkowski
1880

FLORA POLSKA.

FLORA POLONICA.

FLORA POLSKA

JAWNOKWIATOWYCH RODZAJÓW

CZYLI

BOTANICZNE OPISY

TAK DZIKICH JAKO I HODOWANYCH POD OTWARTÉM NIEBEM

JAWNOKWIATOWYCH KRÓLESTWA POLSKIEGO ROŚLIN

UPORZĄDKOWANE WEDŁUG ZASAD SZTUCZNEGO UKŁADU

A POPRZEDZONE OGÓLNÉM WYOBRAŻENIEM

O ZNACZNIEJSZYCH PRZYRODZONYCH POKREWIEŃSTWACH ROŚLINNEGO KRÓLESTWA

PRZEZ

JAKÓBA WAGĘ

Mag. Fil., Prof. bot. w Gimnazyum Łomżyńskiém.

TOM II,

DO KTÓREGO ABECADŁOWY SPIS NAZWISK POLSKICH NA RODZAJE ROŚLIN, DOŁĄCZYŁ BRAT AUTORA.

WARSZAWA.

W DRUKARNI STANISŁAWA STRĄBSKIEGO.

1848.

FLORA POLONICA
PHANEROGAMA

SIVE

DESCRIPTIONES
PLANTARUM PHANEROGAMICARUM

IN REGNO POLONIAE TAM SPONTE NASCENTIUM QUAM
CONTINUATA CULTURA SOLO NOSTRO
ASSUEFACTARUM

LINNAEANA METHODO DISPOSITAE

PRAEMISSO CONSPECTU GENERALI FAMILIARUM REGNI
VEGETABILIS NATURALIUM

AUCTORE

JACOBO WAGA

Mag. Phil., Prof. bot. in Gymnas. Lomzensi.

VOL. II,

CUI ADJUNGITUR INDEX,
NOMINA VERNACULA PLANTARUM PRAECIPUE GENERICA ENUMERANS,
A FRATRE AUCTORIS CONFECTUS.

VARSAVIAE.

TYPIS STANISLAI STRĄBSKI.

MDCCCXLVIII.

Wolno drukować, z warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury, po wydrukowaniu, prawem przepisanéj liczby exemplarzy.

Warszawa, dnia 16 (28) Lipca 1848 r.

Starszy Cenzor

L. T. Tripplin.

Exemplarze, podpisem niniejszym nieopatrzone, jako przedruk nieprawny poszukiwane będą.

Wielmożnemu JMCPanu

ALEXANDROWI

K U R C O W I,

ŻYCZLIWEMU TÉJ PRACY, DOKOŃCZENIE JÉJ SKŁADA

WDZIĘCZNY AUTOR.

AUTOROWIE W TEM DZIELE PRZYTACZANI.

(Dokończenie).

Allion. Flor. Pedem. Carol. Allioni Flora Pedemontana 1—3 vol. Taurini. 1785 fol.

Baumgart. plant. Trans. Jo. Christ. Gottl. Baumgarten, Enumeratio stirpium magni Transsylvaniae principatus. Viennae 1816, 1—3 in 8vo.

Bechst. Forstbot. J. M. Bechstein Forstbotanik etc. Gotha 1821, 8vo.

Blackw. Herb. Elizabeth Blackwell. Herbarium. Norimberg. 1750—72, 5 vol. fol.

Delarbr. Flore d'Auverg. Antoine De l'Arbre, Flore d'Auvergne Edit. 2. Clermont. 2 vol. 1800, 8vo.

Demb. Tent. Flor. Cracov. Stanisl. Dembosz, Tentamen Florae territorii Cracoviensis medicae. Cracov. specim. inaug.

Dietr. Flor. March. Flora marchica oder Beschreibung der in der Mark Brandenburg wildwachsenden Pflanzen, von Dr. Albert Dietrich. Berlin, 1841, 1 vol. 8vo.

Du roi Harbk. Joh. Philip. Du roi. Die Harbke'sche wilde Baumzucht (edit. J. F. Pott). Braunschweig, 1797—1800, 3 vol. 8vo.

Ehrh. Beitr. Friedr. Ehrhart, Beiträge zur Naturkunde. Th. I.—VII. Hannover. 1787—92.

Flor. Wetter. G. Gaertner, B. Meyer und S. Scherbius, Oekonomisch-technische Flora der Wetterau. Drei Bände. Frank. am Mayn. 1799—1802, 8vo.

Gaterau Flor. Montaub. Description des plantes qui croissent aux environs de Montauban, 1 vol. in 8vo. Montauban 1789.

Gmelin Flor. Baden. Car. Christ. Gmelin, Flora Badensis-alsatica. Carlsruhe, 1805—26, vol. 1—4, 8vo.

Haller. Helv. Albert. ab Haller, Historia stirpium indigenarum Helvetiae. Bernae. 1768. 1—3 vol. in fol.

Hoffm. Salic. Georg. Franc. Hoffmann, Historia Salicum iconibus illustrata, vol. 1—2. Lips. 1785—91 fol.

Huds. Flor. Angl. Will. Hudson, Flora anglica, edit. 2. Londini, 1778, 8vo.

Kunth, Flor. Berol. Carol. Sigism. Kunth, Flora berolinensis, sive enumeratio plantarum circa Berolinum sponte crescentium, secundum famil. natural. disposita. Berol. 1838, vol. 1—2, 8vo.

Lapeyr. Plant. pyren. Picot de La Peyrouse, Histoire abrégée des plantes des Pyrénées. Toulouse, 1813, 1 vol. 8vo.

Salisb. Prodr. stirp. Rich. Ant. Salisbury, Prodromus stirpium in horto ad Chapel-Allerton. Londini, 1796, in 8vo.

Schmidt Flor. Bohem. Franc. Willib. Schmidt, Flora Bohemica. Cent. I—IV. Pragae, 1793—94, in fol.

Schrank Bavar. Fran. von Paula Schrank, Bayersche Flora, München. 1789, in 8vo.

Waldst. et Kit. Pl. Hung. Fran. Comes a Waldstein et P. Kitajbel, Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae, 3 vol. in fol. Viennae. 1803—1812.

Wimm. et Grabow. Siles. Fr. Wimmer et H. Grabowski, Flora Silesiae. Vratislaviae. Tomi tres. 127—29 8vo.

Wimm. Flor. Siles. Flora von Schlesien preussischen und österreichischen Antheils, von Friedr. Wimmer. Breslau 1844, Zwej Bände.

Wyżyck. Zieln. Józefa Geralda Wyżyckiego Zielnik ekonomiczno-techniczny i t. d. Tomy dwa. Wilno 1845, in 8vo.

Zawadzki Enum. Plan. Galic. et Bucow. Enumeratio plantarum Galiciae et Bucowinae, von Alex. Zawadzki. Breslau. 1835, in 8vo.

GROMADA XIII. WIELOPRĘCIKOWA.

POLYANDRIA.

Rzęd jednosłupkowy (Monogynia).

241. CHELIDONIUM. *GLISTEWNIK.*

Kielich 2listkowy, o listkach gładkich, opadających. Płatków w koronie 4. Blizny rozłożyste. Torebka przedłużona, łuszczynowata, 2ścienna, 1komórkowa, o ścianach od nasady ku wierzchołkowi pękających. Ziarna liczne, grzebiuszczkiem gruczołkowatym opatrzone, do osadników nadbrzeżnych dwoma rzędami przyrosłe.

565. C. MAJUS: pedunculis umbellatis, foliis pinnatisectis, *(G. jaskółcze* segmentis subrotundis dentato-lobatis, *ziele)* petalis ellipticis integris.

DC. Prodr. I. 123. *Ejusd. Syst.* II. 98. *Schk. Handb. tab.* 140. *Schlech. Berol.* I. 286, *Willd. Enum. Berol. p.* 561. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 107, *fig.* 574. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 6. Chelidonium pedunculis umbellatis *Lin. Flor. Suec. n.* 465. Chelidonium majus *var. α Lin. Spec. Willd. Spec.* II. 1141. *Scop. Carn. n.* 634. *Roth Germ.* II. 582. *DC. Flor. fran. n.* 4093. *Spreng. Syst.* II. 570. *Pers. Syn.* II. 61.

Hoffm. Germ. I. 239. *Bess. Gal.* I. 342. *BF. Comp.* I. 693. *Krock. Siles. n.* 813. Chelidonium haematodes *Moench. Method.* 249. Chelid. ruderale *Salisb. Prodr.* Chelidonium majus vulgare *Vaill. Paris. p.* 35. Chelidonia albo ziele jaskółcze większe: Chelidonium majus *Syren. stron.* 890.

Wyrasta w miejscach cienistych, przy wsiach, koło płotów, murów, w ogrodach. Kwitnie od maja do sierpnia. ♃

Jaskółcze-ziele, odznacza się ostrym, szafranowo-żółtym sokiem, który z każdéj jego części po przerwaniu sączy się. Ma korzeń krótki, nieco włóknisty, czerwonawo-żółty. Łodygę prostą, walcowatą, gałęzistą, na stopę lub półtory wysoką, włosami długiemi, roztwartemi, mianowicie przy nasadzie okrytą. Liście dosyć wielkie, zbiegająco-pierzaste, a ich listki czyli działy przewrotnie-jajowate, okrągławe, w wierzchołku tępe, na brzegu grubo-ząbkowane lub wcinane, najwyższy zwykle 3klapkowy; wszystkie są miękkie, gładkie, pod spodem sino-zielonawe. Kwiaty na wierzchołku w baldaszek niby ułożone, o szypułkach dosyć długich, walcowatych i gładkich. Kielich w młodości kosmaty. Płatki przewrotnie-jajowate lub eliptyczne, całe cytrynowo-żółte. Zawiązek w wierzchołku cokolwiek zakrzywiony. Blizna dwudzielna, o działach okrągławych. Łuszczyna równowązka, długa. Ziarna jajowate, gładkie, czarne, błyszczące, białym grzebiuszczkiem opatrzone.

242. PAPAVER. *MAK.*

Kielich 2listkowy, o listkach wypukłych, opadających. Płatków w koronie 4. Blizn 4—20, promienisto-ułożonych, bezszyjkowych, wierzchołek zawiązka uwieńczających. Torebka przewrotnie-jajowata, podłużna lub prawie-kulista, 1komórkowa, pod blizną trwałą dziurkami zazwyczaj pękająca. Osadniki liczne, do ścian podłużnie przymocowane; w przegrody niezupełne wewnątrz przedłużone. Ziarna liczne, nerkowate.

566. P. ARGEMONE: capsula hispida elongato-clavata, sepalis glabriusculis, caule folioso multifloro, foliis bipinnatisectis, lobis linearibus.
(*M. pałeczkowaty*)

DC. Prodr. I. 118. *Syst.* II. 74. *Flor. fran. n.* 4087. *Willd. Spec.* II. 1144. *Enum. Berol. p.* 562. *Spreng. Syst.* II. 569. *Scop. Carn. n.* 636. *Krock. Siles. n.* 817. *Roth Germ.* II. 580. *Schk. Handb. tab.* 140. *Hoffm. Germ.* I. 240. *Bess. Gal.* I. 342. *Pers. Syn.* II. 62. *Schlech. Berol.* I. 286. *BF. Comp.* I. 696. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 107, *fig.* 577. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 37. Papaver capsulis clavatis hispidis, caule folioso multifloro *Lin. Suec. n.* 466. Papaver clavigerum *Lamar. Flor. fran.* Papaver erraticum capite longiore hispido *Vaill. Paris. p.* 157.

Na ugorach i pomiędzy zbożem. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ⨀

Dorasta kilku cali wysokości. Z korzenia kilka zazwyczaj wyrasta łodyg, prostych, walcowatych, pospolicie pojedynczych, włoskami przytulonemi okrytych. Liście dwa razy pierzasto-sieczne, o wcięciach równowązkich, śpiczastych, w wierzchołku szczecinką zakończonych; korzeniowe ogonkowe, łodygowe bezogonkowe. Kwiaty małe, na długich, włoskami przytulonemi okrytych szypułkach pojedynczo-osadzone. Płatki w koronie podłużne, blado-ponsowe, na paznogciu plamką czarniawą oznaczone. Torebka podłużna, pałeczkowata, włoskami twardawemi, wzniesionemi gdzieniegdzie porosła.

567. P. RHOEAS: capsula glabra obovata, sepalis pilosis, caule multifloro setis patentibus scabro, foliis pinnatipartitis, lobis elongatis inciso-dentatis acutis.
(*M. polny*)

DC. Prodr. I. 118. *Ejusd. Syst.* II. 76. *Flor. fran. n.* 4089. *Willd. Spec.* II. 1146. *Enum. Berol. p.* 562. *Scop. Carn. n.* 638. *Roth. Germ.* II. 581. *Krock. Siles. n.* 820. *Spreng. Syst.* II. 569. *Pers. Syn.* II. 62. *Hoffm. Germ.* I. 241. *Bess. Gal.* I. 342. *Schlech. Berol.* I. 287. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 107, *f.* 578. *Hayne, Arzneig.* VI, *tab.* 38. Papaver capsulis glabris globosis, caule piloso multifloro, foliis pinnatifidis incisis *Lin. Flor. Suec. n.* 468. Papaver erraticum majus Rhoeas Dioscoridi, Theophrasto, Plinio *Vaill. Paris. p.* 156. Maczek albo polny mak: Papaver erraticum *Syren. stron.* 1358.

Między zbożem i na ugorach. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ⊙

Większy nieco od poprzedzającego, i niekiedy półtory stopy dorasta. Różni się szczególniéj od tamtego włoskami na łodydze i szypułkach nieprzytulonemi, lecz roztwartemi; liściem pierzasto-sieczným, o podziałkach szerszych i dłuższych; kwiatem większym, którego płatki są okrągławe i żywiéj ponsowe; nakoniec torebką gładką, przewrotnie-jajowatą, niemal kulistą.

568. P. DUBIUM: capsula glabra oblongo-clavata, sepalis
(M. średni) pilosis, caule multifloro setis patentibus hispido, setis pedunculorum adpressis, foliis pinnatipartitis, lobis inciso dentatis.

DC. Prodr. I. 118. *Ejusd. Syst.* II. 75. *Flor. fran. n.* 4090. *Willd. Spec.* II. 1146. *Enum. Berol. p.* 563. *Spreng. Syst.* II. 569. *Roth Germ.* II. 581. *Krock. Siles. n.* 819. *Jacqu. Austr. tab.* 25. *Schk. Handb. tab.* 140. *Hoffm. Germ.* I. 241. *Pers. Syn.* II. 62. *Schlech. Berol.* I. 287.

BF. Comp. I. 694. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 107, *f.* 579. *Hayne, Arzneig.* VI, *tab.* 39. Papaver capsulis oblongis glabris, caule multifloro setis adpressis, foliis pinnatifidis incisis *Lin. Flor. Suec. n.* 467. Papaver parviflorum *Lamar. Flor. fran.* Papaver erraticum capitulo longissimo glabro *Vaill. Paris. p.* 157.

Przytrafia się gdzieniegdzie, między zbożem i na ugorach. Kwitnie w czerwcu, lipc. ♃

Jest niejako pośrednim gatunkiem między dwoma poprzedzającemi. Dorasta około pół stopy wysokości. Łodygę ma prostą, mało-gałęzistą i włoskami roztwartemi pokrytą; liście pierzasto-sieczne, o działach szczupłych, śpiczastych, z wierzchu gładkich, pod spodem nieco-kosmatych. Szypułki kwiatowe długie, włoskami krótkiemi, przytulonemi okryte. Listki kielicha kosmate. Płatki okrągławe, ponsowe, w nasadzie ciemniejszą plamą oznaczone, mniejsze jak w poprzedzającym. Torebka podłużna, pałeczkowata, zupełnie gładka. Blizny 4—6promieniste.

569. P. SOMNIFERUM: (*M. ogrodowy*) capsulis obovatis globosisve calycibusque glabris, caule glabro glauco, foliis amplexicaulibus inciso-repandis, dentibus subobtusis.

DC. Prodr. I. 119. *Ejusd. Syst.* II. 81. *Flor. fran. n.* 4091. Papaver somniferum *Lin. Willd. Spec.* II. 1147. *Enum. Berol. p.* 563. *Roth Germ.* II. 582. *Spreng. Syst.* II. 570. *Krock. Siles. n.* 821. *Pers. Syn.* II. 62. *Schl. Berol.* I. 287. *BF. Comp.* I. 695. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 40. Papaver album et nigrum *Crantz. Austr.* Mak ogrodny: Papaver sativum *Syren. stron.* 1359.—*a czarny:* nigrum;

capsulis sub stigmate foraminibus apertis, seminibus nigris, petalis purpurascentibus *DC. Syst.* II. 82. — β *biały:* album; capsulis sub stigmate foraminibus nullis seu obliteratis, seminibus petalisque albis *DC. l. c.*

Pochodzi z Egiptu, Azyi cieplejszéj i Grecyi; w Europie wszędzie hoduje się w ogrodach. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ⊙

Mak ogrodowy ma łodygę wysoką, prostą, walcowatą, sino-zielonawą i zupełnie gładką. Liście bezogonkowe, pręt-otulające, których klapki szerokie, są na brzegu wygięto-wcinane, podobnież gładkie i takiegoż jak łodyga koloru. Liczne jego odmiany rozdziela Dekandol w swoim systemacie naturalnym na dwa wyżéj wskazane podgatunki. Do piérwszego (α) załącza te których torebki pod blizną otworami wyraźnemi pękają, których kwiat jest czerwony, a ziarna czarne. Do drugiego (β) te, których torebki pod blizną nie mają żadnych otworów lub mają niewyraźne, a kwiaty i ziarna białe. Każdy z tych podgatunków różni się jeszcze: 1. Łodygą 1-lub wielo-kwiatową. 2. Kwiatami pojedynczemi, dubeltowemi lub pełnemi. 3. Płatkami białemi w podgatunku drugim, purpurowemi w podgatunku pierwszym, tudzież różowemi, lilowemi i rozmaitą mieszaniną tych kolorów upstrzonemi, albo tylko brzeżkiem odmiennego koloru obwiedzionemi; nigdy zaś nie mają kwiatów błękitnych, żółtych, ani z mieszaniny tych kolorów powstających. 4. Paznogciem czarnym, purpurowym lub jednostajnéj farby. 5. Płatkami całemi, ząbkowanemi lub frenzlowato-poszarpanemi. 6. Torebką kulistą lub przewrotnie-jajowatą. 7. Liczbą blizn od 5 do 18. 8. Nasieniem czarném w podgatunku piérwszym, białém w podgatunku drugim.

Mak ogrodowy, mianowicie biały, dostarcza nasion z których wyborny wybija się oléj. Z niego także otrzymują na wschodzie opium, oddawna sławne lekarstwo. Jestto sok gęsty i wysuszony z młodych makówek, za ich nacięciem lub wyciśnieniem wypływający (O uprawie maku: Oczapowski, *Początki Gospodar. Bürgera* II. 195. *Piast* XI. 12. *Pamiętnik Rolnicz. Technol.* I. 11.).

243. NYMPHAEA. GRZYBIEŃ.

Kielich 4listkowy, do nasady dna kwiatowego przymocowany. Korona wielopłatkowa, o płatkach podłużnych, płaskich. Pręciki do dna równie jak płatki, lecz nieco wyżéj przyrosłe. Nitki szerokie; główki podłużnie-przymocowane. Miodnik gruczołkowaty, w środku blizny tarczowato-promienistéj umieszczony. Owoc jest niby fałszywą, wielokomórkową jagodą, licznemi znaczkami na powierzchni okrytą, z wielu torebek, w dnie kwiatowém zamkniętych i z niém zrosłych, złożoną. Ziarna do ścian bocznych w komórkach przymocowane, i błonką czyli powłoką siatkowatą, przestronną otoczone.

570. N. ALBA: foliis cordatis integerrimis, stigmate 16-radiato, radiis adscendentibus.
(G. biały)

DC. Syst. II. 56. *Ejusd. Prodr.* I. 115. *Flor. fran. n.* 4085. *Spren. Syst.* II. 605. *Willd. Spec.* II. 1152. *Enum. Berol. p.* 564. *Scop. Carn. n.* 640. *Roth Germ.* II. 589. *Krock. Siles. n.* 823. *Hoffm. Germ.* I. 242. *Schk. Handb. tab.* 142. *Bess. Gal.* I. 343. *Schlech. Berol.* I. 288. *Pers. Syn.* II. 63. *BF. Comp.* I. 703. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 108, *fig.* 581. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 35. Nymphaea foliis cordatis integerrimis, calyce quadrifido *Lin. Flor. Suec. n.* 470. Nymphaea alba major *Vaill. Paris. p.* 145. Grzybienie, albo wodna lilia biała: Nymphaea, Nenuphar *Syren. stron.* 770.

W wodach stojących, mianowicie na stawach i jeziorach. Kwitnie w lipcu. ♃

Ma korzeń gruby, poziomo-rozchodzący się. Liście głęboko-sercowato-wycięte, w wierzchołku zaokrąglone, zupełnie-całe, pod

spodem nerwem środkowym, wystającym oznaczone, żółtawo-zielone. Ogonki walcowate, gładkie, stosownie do głębokości wody dłuższe lub krótsze. Kwiaty piękne i wielkie, pachnące, czystobiałe, na powierzchni wody pływające; ich szypułki ogonkom podobne, lecz nieco piensze. Kielich 4listkowy, o listkach jajowo-lancetowatych, tępych, zewnątrz zielonawych, wewnątrz białych, gładkich. Płatki liczne, 4 rzędami na dnie owocowém osadzone; wszystkie podłużne, tępe, zewnętrzne większe, w wierzchołku często-zielonawe, wewnętrzne coraz mniejsze. Główki pyłkowe równowązkie, strzałkowate, do nitek płatkowato-rozszerzonych całą długością przyrosłe. Blizna na 14—16 promieni, w wierzchołku zgrubiałych i do wewnątrz zagiętych, podzielona. Owoc kulisty, licznemi znaczkami, po oderwanych płatkach i pręcikach pozostałemi, okryty, blizną gwiazdkowatą uwieńczony. Ziarna przewrotnie-jajowate, czerwonawe, błoniastą, białą powłoką do połowy okryte i substancyą galaretowatą otoczone (O grzybieniu białym i zastosowaniu go w farbierstwie i drukowaniu tkanin: *Izys* z r. 1823 I. 429.).

244. NUPHAR. *GRĄŻEL.*

Kielich 5—6listkowy, do nasady dna kwiatowego przymocowany. Korona wielopłatkowa, o płatkach od kielicha znacznie mniejszych. Pręciki tak jak i płatki, do nasady tegoż dna przyczepione i przy rozkwitaniu sprężysto od zawiązka odchylające się. Nitki płaskie, główki podłużnie-przyrosłe. Torebki liczne, błoniaste, wieloziarnowe, ukryte w dnie kwiatowém zwiększoném, i tworzącem niby fałszywą, górną, wielokomórkową, na powierzchni gładką, w wierzchołku blizną tarczowatą uwieńczoną, jagodę. Ziarna bez powłoki.

571. N. LUTEA: calyce 5sepalo, stigmate integro 16—20-radiato profunde umbilicato, foliis ovali-cordatis, lobis approximatis, petiolis triquetris acutangulis.
(G. żółty)

DC. Syst. II. 60. *Ejusd. Prodr.* I. 116. Nymphaea lutea *Lin. Spec. Willd. Spec.* II. 1151. *Enum. Berol. p.* 564. *Scop. Carn. n.* 639. *Roth Germ.* II. 588. *Krock. Siles. n.* 822. *Schk. Handb. tab.* 142. *Pers. Syn.* II. 63. *Hoffm. Germ.* I. 241. *DC. Flor. fran. n.* 4084. *Bess. Gal.* I. 342. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 108, *f.* 580. *Gaertner de fructib.* I. *tab.* 19, *f.* 1. Nuphar luteum *Spreng. Syst.* II. 606. Nymphaea calyce magno pentaphyllo *Lin. Flor. Suec. n.* 469. Nenuphar lutea *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 36. *BF. Comp.* I. 704. *Schl. Berol.* I. 288. Nymphaea lutea major *Vaill. Paris. p.* 145. Grzybienie żołte: Nymphaea lutea *Syren. stron.* 773.

W wodach stojących, pospolitszy od poprzedzającego. Kwitnie w lecie. ♃

Z ogólnéj postaci do grzybieniu białego podobny. Liście ma szérokie, owalne, sercowato-wycięte, o klapkach nieco zbliżonych, zupełnie gładkie, całe, niemal-skórkowate. Ogonki u dołu walcowate, w górze nieznacznie 3graniaste. Kwiaty mniejsze, przed rozwinieniem zanurzone w wodzie, późniéj pływające, na szypułkach walcowatych, gładkich. Kielich składa się z 5 listków okrągławych, tępych, tak jak i korona żółtych. Płatki liczne, znacznie od kielicha mniejsze, dwoma rzędami osadzone. Blizna tarczowata, z substancyi twardéj, błoniastéj utworzona, promieni około 20 mająca. Owoc czyli torebka ostrokręgowa, równa i gładka, gdyż płatki i pręciki, będąc poprzednio do saméj nasady zawiązka przyrosłe, po opadnięciu żadnych znaczków na jéj powierzchni nie zostawiły. Ziarna jajowate, nieco-spłaszczone, bez powłoki.

245. ACTAEA. *CZERNIEC.*

Kielich dolny, 4listkowy, opadający, o listkach okrągławych, tępych. Płatków w koronie 4. Owoców od 1 do 12,

wieloziarnowych, suchych, torebkowatych, pękających, lub w postaci jagody i niepękających.

572. A. SPICATA: monogyna, baccis subglobosis, petalis (*C. kłosowy*) staminum longitudine, racemo ovato, foliis bi-triternatimve-sectis, segmentis ovato-lanceolatis serratis incisisve.

DC. Syst. I. 384. *Ejusd. Prodr.* I. 65. *Flor. fran. n.* 4686. *Willd. Spec.* II. 1139. *Enum. Berol. p.* 560. *Gaertn. de fructib.* II, *tab.* 114, *fig.* 1. *Spreng. Syst.* II. 571. *Scop. Carn. n.* 633. *Krock. Siles. n.* 812. *Roth Germ.* II. 584. *Pers. Syn.* II. 61. *Bess. Gal.* I. 341. *Schl. Berol.* I. 291. *BF. Comp.* I. 692. *Hoffm. Germ.* I. 239. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 106, *f.* 572. Actaea racemo ovato, fructibus baccatis *Lin. Flor. Suec. n.* 464. Actaea Christophoriana *Gilib. Lith. n.* 307. Christophoriana spicata *Moench. Meth.* 279. Christophoriana vulgaris nostras, racemosa et ramosa *Vaill. Paris. p.* 37.

Przytrafia się dość często w lasach cienistych, listkowych. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ♃

Ma korzeń gruby, twardy, prawie-drzewiasty, włóknisty. Łodygę prosto-stojącą, pojedynczą, walcowatą, gładką, około półtory stopy albo nieco więcéj wysoką. Liście wielkie, 2 lub 3 razy pierzaste, a listki ich jajowate, znacznie śpiczaste, na brzegu piłkowane i mniéj więcéj wcinane, gładkie, pod spodem bledsze. Kwiaty w grona wierzchołkowe, proste zebrane, drobne, zielonawo-białe. Każde grono opatrzone jest w nasadzie przysadkami liściowatemi. Pręciki dłuższe od korony, główki pyłkowe okrągławe, żółte. Jagody podłużno-kuliste, po dojrzeniu czarne, trujące.

573. A. CIMICIFUGA: ovariis 4 subsessilibus villosissimis, (*C. pluskiewnik*) racemis paniculatis, foliis ternatim bi-

ternatimve sectis, segmentis ovato-lanceolatis inciso-dentatis.

DC. Syst. I. 382. *Ejusd. Prodr.* I. 64. *Lorek. Flor. Pruss. t.* 106, *f.* 573. Cimicifuga foetida *Lin. Willd. Spec.* II. 1245. *Enum. Berol. p.* 577. *Spreng. Syst.* II. 628. *Pers. Syn.* II. 85. *Bess. Gal.* I. 347. *Gaertner de fruct.* II, *tab.* 140. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV. *p.* 181, *tab.* 70.

W lasach i zaroślach (koło Warszawy, Radomia, Łomży). Kwitnie w końcu lata. ♃

Cała roślina jest odraźliwego zapachu. Dorasta do 2 lub 3 łokci wysokości. Ma łodygę pojedynczą, wyprostowaną, brózdami oznaczoną, z resztą gładką. Liście dwa razy składane, o listkach jajowatych lub podłużnych, grubo-nieforemnie-ząbkowanych lub wcinanych, gładkich, z wierzchu brudno-zielonych, pod spodem bledszych i żylastych. Kwiaty w wiechę wierzchołkową, z długich, zwisłych, naprzemianległych gron złożoną, zebrane, żółtawo-białe. Grona w nasadzie przysadkowate, a ich szypułki omszone. Zawiązków 2, 3 lub 4, podłużnych, białawym kutnerem okrytych. Listki kielicha wklęsłe, okrągławe, prędko-opadające. Korona mała, słoikowata. Pręciki żółte, od korony znacznie krótsze. Torebki kosmate, po dojrzeniu podłużnie-pękające.

246. HELIANTHEMUM. *POSŁONEK.*

Kielich 5listkowy, o listkach podwójnym rzędem ułożonych; z tych dwa zewnętrzne zwykle mniejsze. Płatków w koronie pięć, często w wierzchołku nieforemnie drobno-ząbkowanych. Blizna główkowata. Szyjka już prawie-żadna, już prosta, już ukośna lub w nasadzie skrzywiona. Zawiązek trójgraniasty. Torebka 3ścienna, 1komórkowa, wielozarnowa. Ziarna kątowate, gładkie, do trzech osadników środkiem ścian podłużnie przymocowane.

574. H. VULGARE: caule suffruticoso procumbente ramoso, *(P. pospolity)* ramis elongatis, foliis margine vix revolutis subtus incano-cinereis, supra viridibus pilosis subciliatis, inferioribus suborbiculatis, mediis ovato-ellipticis, superioribus oblongis, stipulis oblongo-linearibus ciliatis petiolo-longioribus, racemis laxis, pedicellis calycibusque pilosis.

DC. Prodr. I. 280. *Flor. fran. n.* 4495. *Gaertn. de fructib.* I. *p.* 371, *tab.* 76. *Spreng. Syst.* II. 592. *Pers. Syn.* II. 79. *Willd. Enum. Berol. p.* 571. *Bess. Gal.* I. 344. *Schlech. Berol.* I. 290. *BF. Comp.* I. 702. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 107, *f.* 576. Cistus helianthemum *Willd. Spec.* II. 1209. *Scop. Carn. n.* 649. *Krock. Siles. n.* 829. *Roth. Germ.* II. 586. *Hoffm. Germ.* I. 243. Cistus suffruticosus procumbens, stipulis lanceolatis, foliis oblongis revolutis subpilosis *Lin. Flor. Suec. n.* 472. Helianthemum vulgare flore luteo *Vaill. Paris. p.* 96.

W zaroślach, na wzgórkach, nad brzegami lasów i gajów. Kwitnie od czerwca do sierpnia. ♃

Ma korzeń drzewiasty. Łodygi liczne, podkrzewowe, ½—1 stopę wysokie, dolną częścią na ziemi leżące, walcowate, pojedyncze lub gałęziste, mniéj więcéj omszone, u dołu często czerwonawe. Liście naprzeciwległe, krótko-ogonkowe, dolne eliptyczne lub okrągławe i mniejsze, wyższe bardziéj podłużne: wszystkie tępe, całe, bez połysku, pod spodem jedno-nerwowe, włoskami mniéj lub więcéj zewsząd, a mianowicie na brzegu porosłe. Przy każdéj parze liści znajduje się 4 lancetowatych, nieco spiczastych przysadek. Kwiaty wierzchołkowe, groniaste, przed zakwitnieniem zwisłe,

o szypułkach kutnerowatych. Większe listki kielicha błonkowate, wpółprzezroczyste, 3 lub 4 nerwami wydatnemi, zielonawemi lub brudno-purpurowemi oznaczone. Płatki przewrotnie-jajowate, w wierzchołku niewyraźnie drobno-karbowane, od kielicha znacznie-większe, prędko-opadające, żółte, często w nasadzie plamką ciemniejszą ubarwione. Szyjka u dołu skrzywiona, w wierzchołku pałeczkowato-zgrubiała. Zawiązek prawie-kulisty, omszony. Często przytrafia się odmiana z liściem prawie zupełnie gładkim i nieco lśniącym się.

247. TILIA. *LIPA.*

Kielich 5dzielny, opadający. Płatków w koronie pięć, wewnątrz nagich lub łuszczką opatrzonych. Pręciki liczne, o nitkach wolnych lub niby w wiązki spojonych. Zawiązek kulisty, kosmaty, jednoszyjkowy, 5komórkowy, o komórkach dwuziarnowych. Orzeszek skórkowaty, przez zniknienie 1komórkowy, 1—2nasienny (Szypułki przysadkowate.)

575. T. PLATYPHYLLA: foliis cordato-subrotundis acuminatis argute-serratis subtus puberulis, fructibus turbinatis prominulo-costatis lignosis crassis.
(L. wielkoliściowa)

DC. Prodr. I. 513. *Flor. fran. n.* 4504. Tilia platyphyllos *Scop. Carn. n.* 641. Tilia grandifolia *Spreng. Syst.* II. 578. *Hoffm. Germ.* I. 242. *Schk. Handb. tab.* 141 (fructus). *Wodzicki*, I. 542. Tilia europaea grandifolia *Pers. Syn.* II. 66. Tilia pauciflora *BF. Comp.* I. 697. *Schlech. Berol.* I. 290. *Hayne, Arzneig.* III, *tab.* 48. Tilia europaea *Willd. Enum. Berol. p.* 565. *Szubert, Opis.* 80. *Tenże Rozpraw. o skład. nas.* 161. *tab.* IV. *f.* C. *Lorek Flor. Pruss. tab.*

108, *fig.* 582. T. europ. var. α *Lin. Willd. Spec.* II. 1161.

Przytrafia się szczególniéj około miast i wsiów. Kwitnie w czerwcu i w początkach lipca. ♄

Drzewo do znacznéj wysokości i nadzwyczajnéj grubości dochodzące. Jego stare pnie szaro-brunatną, chropowatą i popękaną korą są pokryte, a młode gałązki mają korę gładką, czerwonawą. Liście obszerne, okrągławe, w wiérzchołku śpiczaste, w nasadzie sercowato-lub ukośnie-sercowato-wycięte, na brzegu nieforemnie ostro-piłkowane, z wiérzchu gładkie, pod spodem bledsze, i gdzieniegdzie w kątach żeberek, mianowicie u dołu, kupkami brudno-żółtawych włosków okryte. Szypułki długie, z kątów liści wyrastające, zwykle 3kwiatowe, opatrzone podłużną, lancetowatą, całą, gładką, żylastą, biało-żółtawą przysadką. Kwiaty blado-żółte, przyjemnie pachnące. Działy kielicha podłużne, wklęsłe, po środku dwiema plamkami błyszczącemi oznaczone. Wcięcia blizny stulone. Owoce czyli orzeszki gruszeczkowato-kuliste, pięciu wystającemi żeberkami wpodłuż oznaczone, dosyć twarde, brunatne, zwykle 1ziarnowe. Drewno białe, lekkie i miękkie. Dekandol utrzymuje, że ten gatunek lipy nigdy tak wysoko jak następny nie wyrasta.

576. T. MICROPHYLLA: foliis cordato-subrotundis acuminatis argute-serratis glabris ad axillas venarum subtus barbatis petiolo vix longioribus, fructibus subglobosis vix costulatis tenuissimis fragilibus. *(L. zwyczajna)*

DC. Prodr. I. 513. *Flor. fran. n.* 4503. *Willd. Enum. Berol. p.* 565. *Lorek Flor. Pruss. t.* 108, *fig.* 583. Tilia ulmifolia *Scop. Carn. n.* 642. Tilia parvifolia *Spreng. Syst.* II. 577. *Hoffm. Germ.* I. 242. *Schk. Handb. tab.* 141. *Bess. Gal.* I. 344. *Schlech. Berol.* I. 289. *Szubert, Opisan.* 86. *Hayne, Arzneig.* III, *tab.* 46. Tilia europ. *var.* γ *Willd. Spec.* II. 1161.

Przytrafia się dosyć często w lasach, mianowicie w Augustow. Prócz tego około wsiów, miast w ogrodach, przy drogach prawie wszędzie znaleźć ją można. Kwitnie w lipcu, zawsze później od poprzedzającej. ♄

Lipa zwyczajna lub małoliściowa do poprzedzającej bardzo jest podobna i za jeden gatunek od Linneusza uważana. Liście ma mniejsze, głębiéj sercowato-wycięte, śpiczastem przedłużeniem zakończone, i podobnież na brzegu ostro-piłkowane, z obudwu stron gładkie, pod spodem sino-zielonawe i gdzieniegdzie przy żyłkach rdzawemi, skupionemi włoskami pokryte. Kwiaty mniejsze lecz gęściej zebrane, bledsze, słabszego zapachu, i o dwa lub 3 tygodnie później się rozwijające. Pręciki wolne, a wcięcia blizny gwiazdkowato rozłożyste. Owoce mniejsze, okrągławe, ku nasadzie zwężone, w wierzchołku częstokroć uwieńczone maleńkim koniuszczkiem; powierzchnia ich jest gładka, żeberka niewyraźne a okrycie cienkie i kruche. Drewno téj lipy ma być twardsze i do opału zdatniejsze.

Rzęd trzysłupkowy (Trigynia).

248. DELPHINIUM. *OSTRÓŻKA.*

Kielich 5listkowy, farbowany, nieforemny, z listkiem górnym w ostrogę na dół skrzywioną, przedłużonym. Płatków w koronie 4, z których dwa wyższe ostrogowate. Zawiązki mniéj więcéj nasadami spojone. Szyjki pojedyncze. Torebek 1—3, odosobnionych, jednościennych, 1komórkowych. Osadnik nasion na wewnętrznym brzegu torebek.

577. D. CONSOLIDA: caule erecto subglabro, divaricatim *(O. zbożowa)* ramoso, floribus paucis laxe racemosis, pedicellis bractea longioribus, capsulis glabris.

DC. Prodr. I. 51. *Ejusd. Syst.* I. 343. *Flor. fran. n.* 4674. *Willd. Spec.* II. 1226. *Enum. Berol. p.* 573. *Scop. Carn. n.* 651. *Krock. Siles. n.* 831. *Roth Germ.* II. 589. *Spreng. Syst.* II. 616. *Hoffm. Germ.* I. 244. *Pers. Syn.* II. 82. *Bess. Gal.* I. 344. *Schlech. Berol. p.* 295. *BF. Comp.* I. 706. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 109, *fig.* 584. Delphinium nectariis monophyllis *Lin. Flor. Suec. n.* 475. Delphinium segetum *Lamar. Flor. fran.* Delphinium segetum flore coeruleo *Vaill. Paris. p.* 46. Ostrożka: Consolida regalis *Syren. stron.* 442.

Rośnie między zbożem. Kwitnie od czerwca do jesieni. ⨀

Ma łodygę na stopę lub półtory wysoką, prostą, walcowatą, w górze niemal-zupełnie gładką, u dołu delikatnemi włoskami porosłą, na gałęzie rozłożyste podzieloną. Liście bezogonkowe, gładkie, a wcięcia ich są szczupłe, równowązkie, całe, dolnych cokolwiek szersze i trochę omszone. Kwiaty fioletowo-błękitne, na wierzchołku łodygi i gałązek w rzadkie, prosto-stojące grona zebrane. Rożek czyli ostroga dosyć długa, brudno-żółtawo-fioletowa, zewnątrz delikatnie omszona. Nitki pręcikowe u dołu błonkowato-rozszerzone, główki drobne, żółte. Torebka pojedyncza, omszona, podłużnie-pękająca; ziarna kątowate, czarne, włoskami porosłe.

294. ACONITUM. *TOJAD.*

Kielich 5listkowy, o listkach farbowanych, nieforemnych, opadających lub więdniejących; górny listek wklęsły, obszerny, w kształcie hełmu sklepisty, 2 boczne okrągławe, dwa zaś niższe podłużne. Płatków w koronie pięć (lub więcej), tojest trzy maleńkie łuszczkowate, często w pręciki zmienia-

jące się, dwa zaś bardzo długo-paznogciowe (za miodniki uważane), w hełmie ukryte, w wierzchołku woreczkowato (czyli kapturkowato) rozszérzone; dno woreczka (czyli wierzchołek płatka) stwardniałe, na zewnątrz zakrzywione, brzeg zaś otworu w wargę podłużną, wyciętą, przedłużony. Torebek zazwyczaj 3, wieloziarnowych, podłużnych, śpiczastych.

570. A. NAPELLUS: floribus dense spicatis vel laxe paniculatis, galea semicirculari, raro navi-
(T. mordownik) culari, sacco cucullorum subconico, calcare brevi crasso inclinato, alis staminum cuspidatis vel evanescentibus, foliorum lobis cuneatis pinnatisectis, ovariis 3 raro 5, glabris vel pilosis. *DC. Prodr.* I. 62. *Flor. fran. n.* 4682. *Suppl. p.* 642. *Spreng. Syst.* II. 622. *Krock. Siles. n.* 835. *Schk. Handb. tab.* 145. Aconitum foliorum laciniis linearibus superne latioribus linea exaratis *Lin. Flor. Suec. n.* 477. Aconitum vulgare, strictum, Neubergense, tauricum et eriostemum *DC. Syst.* I. 371 *et squ.* Aconitum napellus et tauricum *Pers. Syn.* II. 83. Aconitum napellus, Koelleanum, tauricum, laetum, Clusianum, acutum, Hoppeanum, augustifolium, laxum, callybotryon, amoenum et strictum *BF. Comp. Flor. Germ.* I. 710 *et squ.* Zły mniszek, Mordownik: Napellus, Thora *Syren. stron.* 1387.

W wielkim lesie sosnowym koło Zamościa 1829 r. Kwitnie od lipca do jesieni. ♃

Łodyga około 2 łokci wysoka, prosta, walcowata, liścista, gładka, u dołu pojedyncza, w górze gałęzista. Liście ogonkowe, dolne

większe, wyższe stopniowo coraz mniejsze i krócéj ogonkowe, gładkie, nieco połyskujące się; górna ich powierzchnia ciemno-zielona i ma po sobie rowkowate żyłki, a spodnia bledsza o żyłkach wystających, wydatnych; wszystkie dzielą się prawie do nasady na 3 klapki, z których dwie boczne jeszcze są wcięte, o wcięciach do środka dochodzących, ztąd cały liść niby 5klapkowym być się zdaje. Klapki u dołu klinowato-zwężone, głębiéj lub płycéj wcinane lub ząbkowane, o ząbkach niemal-jajowatych i śpiczastych. Kwiaty na wierzchołku łodygi w kłos mniéj więcéj długi zebrane, tudzież na gałązkach poniżéj wyrastających osadzone, wielkie, ciemno-fioletowo-błękitne. Szypułki równie jak i ogonki zupełnie gładkie. Hełm znacznie wypukły, tępy, boczne płatki w wierzchołku ukośnie zaokrąglone, ku nasadzie szczuplejsze, na wewnętrznéj powierzchni i na brzegu delikatnemi, krótkiemi włoskami porosłe: płatki dolne podłużne, tępe, gładkie lub na brzegu podobnież nieznacznie rzęsowate. Roślina ta wszędzie niemal w ogrodach wiejskich hodowana, do truciznowych należy; mianowicie jéj korzeń dla ludzi i zwierząt wielce ma być niebezpiecznym. Licznym podlega odmianom, a szczególniéj: 1. Co do kwiatostanu: miewa kłos gęsty lub rzadki, wiechowaty lub z kilku tylko kwiatów złożony. 2. Co do kształtu hełmu, koloru i wielkości kwiatów: trafiają się odmiany z hełmem półokrągłym, sierzpowato-czołenkowatym, lub wzniesionym i prawie-stożkowatym. Kwiaty zaś bywają ciemno-błękitno-fioletowe, czasem błękitno-purpurowe lub niebieskie: niekiedy są błękitne, biało-nakrapiane albo jednostajnie białe. 3. Co do liści, wcięcia ich bywają już długie, szczupłe, równowązkie, śpiczaste, już krótsze, szersze i tępe. 4. Co do powierzchni; ta bywa na wszystkich częściach gładka, albo mniéj więcéj omszona i t. d. Odmian takich Seringe, w *Prodrom.* Dekandola, 29 wylicza; wiele z nich autorowie za oddzielne gatunki mylnie poczytali.

250. ISOPYRUM. *PRZYJEMKA.*

Kielich 5listkowy, o listkach do płatków korony podobnych, opadających. Płatków pięć, równych, rureczkowatych, 2wargowych, z wargą zewnętrzną rozciętą. Torebki bezszypułkowe, podłużne, spłaszczone, błoniaste, 1komórkowe, wielonasienne. Ziarna bardzo drobne, kropkowane.

571. I. THALICTROIDES: capsulis 1—3, sepalis obtusis, radice repente fasciculata aut grumosa, petiolis basi in auriculas membranaceas dilatatis.
(P. rutewkowata)

DC. Prodr. I. 48. *Ejusd. Syst.* I. 323. *Lin. Syst. Willd. Spec.* II. 1334. *Enum. Berol. p.* 591. *Jacqu. Austr. tab.* 105. *Scop. Carn. n.* 695. *Spren. Syst.* II. 469. *Krock. Siles. n.* 890 *vol.* II. *tab.* 22. *Hoffm. Germ.* I. 258. *Pers. Syn.* II. 107. *Bess. Gal.* I. 362. *Enum. Volh. n.* 23. *BF. Comp.* I. 742. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 115, *f.* 620. *Gaertn. de fructib.* I. *p.* 312, *tab.* 65. *fig.* 5. Helleborus thalictroides *DC. Flor. fran. n.* 4667. Fontanella tertiaria *Kluk, Dykc.* II. 9.

Dosyć rzadka roślina. Znajdowałem ją koło Warszawy w lasku Bielańskim. Kwitnie w kwietniu i w maju. ♃

Korzeń włóknisty, łażący, o włóknach nitkowatych, w górze nieco zgrubiałych. Łodyga na kilka cali wysoka, delikatna, walcowata, pojedyncza, zupełnie jak i inne téj rośliny części, gładka, u dołu bezlistna. Liście korzeniowe pospolicie żadne, łodygowe niższe 3 z jednego punktu wyrastające, ogonkowe, 3klapkowe czyli raczéj 3listkowe, o listkach klinowatych, ogoneczkowych, tępych, w wierzchołku 2 lub 3 razy wciętych, a każde wcięcie 2 lub 3ząbkowe. Wyższe liście mają ogonki krótsze albo żadne, i są nieliczne, naprzemianległe, zresztą do tamtych podobne. Ogonki w nasadzie małemi, okrągławemi, błonkowatemi przysadkami pochewkowato-otoczone. Kwiaty szypułkowe, z kątów liści pojedynczo-wyrastające, nieliczne. Płatków w koronie (za kielich uważanéj) pięć, owalnych, tępych, białych; między niemi znajdują się bardzo szczupłe, rureczkowate miodniki, za koronę poczytywane.

Pręcików od 16 do 20, czasem trochę więcéj. Owoców 2 lub 3, jajowatych, płaskawych, szyjką w wierzchołku zakończonych.

Rzęd pięciosłupkowy (Pentagynia).

251. AQUILEGIA. *ORLIK.*

Kielich 5listkowy, opadający, farbowany, do płatków korony podobny. Płatków 5, w górze ziejących, 2wargowych, o wardze zewnętrznéj wielkiéj, płaskiéj, wewnętrznéj drobnéj. Każdy przedłuża się ku dołowi w ostrogę szczupłą, wydrążoną, w wierzchołku stwardniałą, zpomiędzy listków kielichowych wystającą. Zawiązków 5, tyleż torebek wzniesionych, 1komórkowych, wielonasiennych, szyjkami zakończonych, brzegiem wewnętrznym w górze pękających.

572. A. VULGARIS: *(O. pospolity)* calcaribus incurvis, capsulis villosis, caule folioso multifloro, foliisque glabriusculis, stylis stamina non superantibus. *DC. Syst.* I. 334. *Ejusd. Prodr.* I. 50. *Flor. fran. n.* 4671. *Willd. Spec.* II. 1245. *Enum. Berol. p.* 577. *Scop. Carn. n.* 656. *Krock. Siles. n.* 839. *Roth Germ.* II. 592. *Pers. Syn.* II. 85. *Spren. Syst.* II. 630. *Bess. Gal.* I. 347. *Schlech. Berol. p.* 295. *BF. Comp.* I. 714. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 109, *fig.* 588. *Gaertn. de fructib.* II. *tab.* 118, *fig.* 3. *Hayne, Arzneig.* III. *tab.* 6. Aquilegia (vulgaris) nectariis incurvis *Lin. Flor. Suec. n.* 478. Aquilegia officinarum sylvestris flore coeruleo et puniceo *Vaill. Paris. p.* 15. Orlik albo Cynowod: Aquilina vel Aquileja *Syren. stron.* 901.

W lasach, gajach i zaroślach. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ♃

Orlik pospolity dorasta czasem łokcia lub więcéj wysokości. Ma łodygę prostą, nieco-gałęzistą, mniéj więcéj mianowicie w górze omszoną. Liście korzeniowe wielkie, długo-ogonkowe, łodygowe dolne mniejsze; jedne i drugie 2 razy troiste, o listkach przewrotnie-jajowatych, w nasadzie klinowato-zwężonych. Trzy z nich na środkowéj odnodze głównego ogonka osadzone, bezogoneczkowe, na odnogach zaś bocznych będące, ogoneczkowe; wszystkie 3klapkowe lub rozmaicie wcinane, o wcięciach tępych, zupełnie gładkie, pod spodem sino-zielonawe. Najwyższe liście są bezogonkowe, i złożone z 3 podłużnych, mniéj więcéj całych, tępych, zresztą tamtym podobnych listków. Kwiaty wielkie i piękne, niebiesko-fioletowe, zwisłe; ich szypułki tak jak i ogonki liściowe, delikatnemi włoskami białemi porosłe. Odmiana z kwiatem czerwonawym niekiedy się przytrafia. Orlik pielęgnowany w ogrodach, miewa kwiaty pełne, błękitne, białe, cieliste, różowe, purpurowe lub mieszaniną tych kolorów w różny sposób ubarwione.

252. NIGELLA. *CZARNUSZKA.*

Kielich 5listkowy, farbowany, do płatków korony podobny, otwarty, opadający. Płatków w koronie 5—10, małych, dwuwargowych, paznogciem miodnikowym opatrzonych. Zawiązków 5—10. Tyleż owoców czyli torebek mniéj więcéj z sobą zrosłych, szyjkami przedłużonemi dziobkowato-opatrzonych, brzegiem wewnętrznym w górze pękających, wieloziarnowych. Osadnik nasion do wewnętrznego kąta torebek podłużnie-przymocowany.

573. N. ARVENSIS: antheris apiculatis, stylis 5—7 extus circinnatim revolutis, capsulis laevibus in fructum obconicum basi angustatum ultra medium connexis, caule glabro, ramis subdivergentibus.
(C. polna)

DC. Syst. I. 329. *Ejusd. Prodr.* I. 49. *Flor. fran. n.* 4669. *Lin. Willd. Spec.* II. 1248. *Enum. Berol. p.* 578. *Spreng. Syst.* II. 631. *Scop. Carn. n.* 657. *Krock. Siles. n.* 842. *Roth Germ.* II. 574. *Schk. Handb. t.* 146. *Pers. Syn.* II. 85. *Hoffm. Germ.* I. 246. *Bess. Gal.* I. 348. *Schlech. Berol.* I. 296. *BF. Comp.* I. 715. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 17. Nigella arvensis cornuta *Vaill. Paris. p.* 144.

Na polach, między zbożem (W Krakow. Lubel. w okolicach Kazimierza, w obwodzie Opatow. koło miasta Ostrowca.). Kwitnie od lipca do jesieni. ⨀

Polna czarnuszka dorasta około ½ stopy wysokości. Łodygę ma prostą, kanciastą, u dołu pojedynczą, w górze rozgałęzioną, o gałęziach naprzemianległych, rozłożystych, gładkich. Liście głęboko na szczupłe, równowązkie działy rozcięte. Kwiaty na wierzchołku gałązek, pojedyncze, prosto-stojące, blado-niebieskawe. Główki pyłkowe żółto zielonawe, w wierzchołku maleńkim kończykiem opatrzone. Torebek 4 lub 5 gładkich, podłużnych, od nasady prawie do połowy z sobą zrosłych i szyjką długą zakończonych.

574. N. SATIVA: antheris muticis, capsulis muricatis in fructum ovatum ad apicem usque connexis, caule erecto pilosiusculo, floribus nudis. *(C. ogrodowa)* *DC. Syst.* I. 330. *Ejusd. Prodr.* I. 49. *Flor. fran. Suppl. p.* 640. *Lin. Willd. Spec.* II. 1248. *Enum. Berol. p.* 578. *Roth Germ.* II. 594. *Spreng. Syst.* II. 631. *Krock. Siles. n.* 843. *Pers. Syn.* II. 85. *Hoffm. Germ.* I. 246. *BF. Comp.* I. 716. *Gaertn. de fructib.* II. *tab* 117, *f.* 2.

Dziko rośnie w krajach południowej Europy, na wyspie Krecie, w Egipcie, w Indyach, a dla

ziarn korzennych wszędzie utrzymuje się w ogrodach. Kwitnie w lipcu, sierpn. ⊙

Czarnuszka ogrodowa ma łodygę prostą, pojedynczą lub gałęzistą, walcowatą, na stopę lub dwie wysoką, delikatnie mianowicie przy nasadzie omszoną. Wcięcia liści równowązkie, nieco szersze jak u poprzedzającéj, i tak jak i ogonki cokolwiek omszone. Kwiaty szypułkowe, téjże prawie co i u polnéj wielkości, brudno-białawe, zielonawe lub blado-błękitne. Główki jajowate, tępe, i bezbronne. Torebek 5, najeżonych, i aż do wierzchołka zrosłych z sobą w jeden owoc jajowaty, pięciu szyjkami wzniesionemi uwieńczony, i w wierzchołku między szyjkami otwierający się. Ziarna kątowate, czarne, czasem cytrynowo-żółte, właściwego aromatycznego smaku i zapachu. Kwiaty miewa niekiedy pełne (*Ogrodnictwo Zigry* I. 66. *Kluk, Dykc.* II. 141. Reichart. *Ogrod. warzyw.* 353).

575. N. DAMASCENA: (*C. rzymska*) antheris muticis, carpellis 5 laevibus bilocularibus in capsulam ovato-globosam ad apicem usque connexis, floribus involucro folioso cinctis, sepalis patentibus.

DC. Prodr. I. 49. *Ejusd. Syst.* I. 331. *Flor. fran. n.* 4668. *Lin. Willd. Spec.* II. 1248. *Enum. Berol. p.* 577. *Roth Flor. Germ.* II. 593. *Krock. Siles. n.* 841. *Spreng. Syst.* II. 631. *Hoffm. Germ.* I. 246. *Schk. Handb. tab.* 146. *Pers. Syn.* II. 85. *BF. Comp.* I. 716. *Gaertn. de fructib.* II, *p.* 174, *tab.* 118, *fig.* 1. Nigella involucrata *Moench, Meth.* 314.

Dziko rośnie między zbożem w połud. krajach Europy, u nas zasiewa się w ogrodach. Kwitnie w lipc. sierpn. ⊙

Ten gatunek na pierwszy rzut oka odznacza się od poprzedzających okrywą, złożoną z wielu listków na szczupłe, prawie-włosko-

wate wcięcia podzielonych, która kwiat otacza i dłuższą jest od niego. Kwiaty ma wielkie, wierzchołkowe, błękitne, czasem białe, pojedyncze lub dubeltowe, a listki kielicha rozłożyste. Owoc wielki, prawie-jajowo-kulisty, 5 szyjkami zakończony; składa się on z 5 gładkich, 2komórkowych torebek, aż do wierzchołka z sobą spojonych: wewnętrzne komórki wypełnione są nasieniem, zewnętrzne zaś obszerne, wzdęte i puste. Ziarna kątowate, czarne, aromatyczne. Główki pyłkowe tępe.

Rzęd wielosłupkowy (Polygynia).

253. CLEMATIS. *POWOJNIK.*

Kielich żaden lub bardzo drobny, 2klapkowy. Płatków w koronie 4—5, podłużnych. Torebki liczne, długim ogonkiem, zwykle piórkowatym zakończone.

576. C. ERECTA: (*P. wyprostowany*) caule erecto, foliis pinnatisectis, segmentis petiolulatis ovato-lanceolatis integerrimis.

DC. Prodr. I. 2. *Ejusd. Syst.* I. 133. *Flor. fran. n.* 4592. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 111, *f.* 597. *Lin. Willd. Spec.* II. 1294. *Enum. Berol. p.* 583. *Scop. Carn. n.* 667. *Jacqu. Austr. tab.* 291. *Spreng. Syst.* II. 667. *Roth, Germ.* II. 596. *Schk. Handb. t.* 151. *Krock. Siles. n.* 857. *Hoffm. Germ.* I. 250. *Pers. Syn.* II. 100. *Bess. Gal.* I. 352. *BF. Comp.* I. 723. *Kluk, Dykc.* I. 138. Clematitis erecta *Moench, Meth.* 104. Pryszczeniec albo Pryskirnik: Flammula, Flammula Jovis *Syren. str.* 316.

W okolicach Wąchocka i Kazimiérza. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, walcowatą, gładką, kilku stóp dorastającą. Liście wielkie, przeciwległe, nieparzysto-pierzaste, a listki ich podobnież przeciwległe, jajowate, ogoneczkowe, całe, w wierzchołku mniéj więcéj śpiczaste, pod spodem żyłkami wyraźnemi oznaczone, dolne większe, górne mniejsze. Kwiaty białe, na wierzchołku łodygi w wiechę prosto-stojącą zebrane. Płatków 4 (lub 5) lancetowatych, 3nerwowych, zewnątrz nieco-omszonych. Owoc okrągławy, spłaszczony, żółto-brunatny, na obudwu powierzchniach zmarszczkami okryty, około 3 lin. długi i prawie tyleż szeroki, w wierzchołku długim, piórkowatym, białym ogonkiem zakończony. Roślina nader ostra, trująca, jak i wszystkie tego rodzaju gatunki.

577. C. VITALBA: caule scandente, foliis pinnatisectis, segmentis ovato-lanceolatis dentato incisis acuminatis basi truncato-cordatis, pedunculis folio-subbrevioribus.
(*P. wiciowaty*)

DC. Prodr. I. 3. *Ejusd. Syst.* I. 139. *Flor. fran. n.* 4590. *Lin. Willd. Spec.* II. 1292. *Enum. Berol. p.* 583. *Scop. Carn. n.* 669. *Jacqu. Austr. tab.* 308. *Roth. Germ.* II. 595. *Krock. Siles. n.* 859. *Spreng. Syst.* II. 668. *Pers. Syn.* II. 100. *Hoffm. Germ.* I. 249. *BF. Comp.* I. 722. *Schk. Handb. tab.* 151. *Wodzicki*, I. 159. *Szubert, Opis.* 267. *Gaertn. de fructib.* I. *p.* 353, *tab.* 74, *f.* 3. Clematis sepium *Lamar. Flor. fran.* Clematis sylvestris latifolia *Vaill. Paris. p.* 39.

W Lubelsk. koło Kazimierza. Kwitnie w lipcu, sierpn. ♄

Łodygi ma cienkie, wiciowate, kańciaste, nieco omszone, rozpinające się po drzewach i wszelkich roślinach przyległych, częstokroć do 10 stóp długie. Liście nieparzysto-pierzaste, dolne 5listkowe, wyższe 3listne. Listki ogonkowe, sercowate, mniéj więcéj śpiczaste, całe lub grubo-nierówno-ząbkowane, delikatnemi włoskami porosłe. Giętkie ich ogonki chwytając się przedmiotów, na-

kształt wąsów się skręcają. Kwiaty wierzchołkowe wiechowate, o szypułkach prosto-stojących, 3dzielnych. Płatków w koronie 4 lub 5, podłużnych, tępych, w nasadzie zwężonych, białawym kutnerem zewnątrz okrytych. Nitki pręcikowe w wierzchołku rozszerzone. Owoc jajowaty, spłaszczony, śpiczasty, nieco mniejszy jak w gatunku poprzedzającym, gładki, piórkowatym, długim ogonkiem zakończony.

254. ANEMONE. *SASANKA.*

Okrywa 3listkowa, od kwiatu nieco oddalona, o listkach rozmaicie wcinanych. Okrycie kwiatowe pojedyncze, do płatków korony podobne, 5—15listkowe. Owoce czyli torebki jednoziarnowe, liczne, w ogonek długi, brodkowaty przedłużone, lub bezogonkowe, na dnie walcowatém umieszczone.

A) *Ziarna czyli torebki ogoniaste* (Sank: PULSATILLA).

578. A. PATENS: foliis ternati-sectis hysterantheis, segmentis tripartitis, lobis apice dentato-incisis, flore erecto-patente.
(S. otwarta)

DC. Prodr. I. 16. *Ejusd. Syst.* I. 191. *Lin. Willd. Spec.* II. 1272. *Roth Germ.* II. 603. *Krock. Siles. n.* 846. *Schlech. Berol. Suppl. p.* 252. *Pers. Syn.* II. 96. *Bess. Gal.* I. 348. Pulsatilla patens *Gilib. Lith. n.* 343. *Spreng. Syst.* II. 664. *Willd. Enum. p.* 580. *Bess. Volh. p.* 22. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 110, *fig.* 590.

Przytrafia się gdzieniegdzie na wzgórkach suchych. Kwitnie wcześnie z wiosny. ♃

W czasie kwitnienia zaledwie na 5 lub 6 cali wysoki, później do pół łokcia wyrasta. Małodygę czyli głąbik jednokwiatowy, miękkiemi włoskami okryty, prosto-stojący, w środku wydrążony. Kwiat wielki, fioletowy, prędzéj od liści rozwijający się; składa się z 5 lub 6

podługowatych, rozłożystych, zewnątrz włoskami miękkiemi, szaremi okrytych, 1 ½—1¾ cal. długich, a 5—9 lin. szerok. płatków. Pręciki i główki pyłkowe żółte. Szyjki zwykle od pręcików dłuższe, blizny blado-fioletowe. Okrywa na ½—1 cal od kwiatu odległa, na wcięcia liczne, równowązkie, szczupłe, kosmate podzielona. Liście korzeniowe po okwitnieniu pokazujące się, dłoniasto-wcinane; listek środkowy trójdzielny, boczne zaś dwu lub 3dzielne, o działach równowązkich lub prawie równowązko-lancetowatych, śpiczastych, kosmatych. Torebki czyli ziarna długim, piórkowato-kosmatym ogonkiem opatrzone. Dekandol w swoim Systemacie przyrodzonym nadmienia, że w Polsce ten gatunek białe miéwa kwiaty; podobnéj jednak odmiany nigdy mi się widzieć nie zdarzyło.

579. A. PRATENSIS: (*S. zwisła*) foliis pinnatisectis, segmentis multipartitis, lobis linearibus, flore pendulo, sepalis 6 erectis apice reflexis. *DC. Syst.* I. 192. *Ejusd. Prodr.* I. 17. *Flor. fran. n.* 4609. *Lin. Spec. Willd. Spec.* II. 1274. *Roth, Germ.* II. 604. *Schk. Handb. tab.* 150. *Krock. Siles. n.* 849, *tab.* 15. *Hoffm. Germ.* I. 247. *Pers. Syn.* II. 97. *Schlech. Berol.* I. 299. *BF. Comp.* I. 718. *Hayne, Arzneig.* I, *tab.* 23. Anemone pedunculo involucrato, petalis apice reflexis, foliis bipinnatis *Lin. Flor. Suec. n.* 482. Pulsatilla pratensis *Willd. Enum. p.* 581. *Spreng. Syst.* II. 663. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 110, *f.* 593. Pulsatilla reflexa *Gilib. Lith. n.* 344.

Na wzgórkach nieurodzajnych, na słońce wystawionych, nad brzegami lasów suchych (Koło Łomży na wzgórzach nad Narwią pospolity.). Kwitnie wcześnie z wiosny. ♃

Ma korzeń gruby, niemal-pojedynczy, głęboko w ziemię wchodzący. Łodygę walcowatą, prostą, jednokwiatową, zewsząd długiemi, wełniastemi włosami mianowicie w młodości porosłą, z początku na kilka cali, późniéj na 2 lub 3 stopy wysoką. Ogonki w nasadzie mocno-rozszerzone, prawie-pochewkowate, gęstym, białym włosem okryte. Liści zwykle 3 lub 4 pierzasto-siecznych, a każdy ich dział złożony jest z licznych wcięć, szczupłych, równowązkich, śpiczastych, nieco-kosmatych, kupką włosków białych pospolicie zakończonych. Okrywa kwiatowa składa się podobnież z wcięć szczupłych, długich, równowązkich, całych lub w wierzchołku 2—3 razy siecznych. Kwiat mniejszy jak w gatunku poprzedzającym, zwisły, brudno-fioletowo-purpurowy, w nasadzie stulony; płatki jego zewnętrzne szersze są od wewnętrznych, podłużno-jajowate, tępe, w nasadzie nieco rozszerzone, wewnętrzne dłuższe, u dołu zwężone; wszystkie zewnątrz kosmate, w wierzchołku nieco odgięte. Gruczołki miodnikowe (czyli raczéj pręciki niewykształcone) zielonawe, krótko-szypułkowe, między pręcikami a płatkami osadzone. Główki pyłkowe żółte, szyjki u dołu wełniste, dłuższe od pręcików. Każde ziarno przedłuża się w wierzchołku w ogonek, piórkowaty, nieco skrzywiony.

580. A. PULSATILLA: foliis pinnatisectis, segmentis multi-
(*S. dzwonkowata*) partitis, lobis linearibus, flore subnutante, sepalis 6 patentibus.

DC. Syst. I. 191. *Ejusd. Prodr.* I. 17. *Flor. fran. n.* 4608. *Lin. Willd. Spec.* II. 1274. *Roth, Germ.* II. 603. *Pers. Syn.* II. 96. *Hoffm. Germ.* I. 247. *Bess. Gal.* I. 349. *Schlech. Berol.* I. 298. *BF. Comp.* I. 717. *Gmelin Flor. Sibir.* IV, *p.* 195. *Hayne, Arzneig.* I. *tab.* 22. Anemone pedunculo involucrato, petalis rectis, foliis bipinnatis *Lin. Flor. Suec. n.* 481. Pulsatilla vulgaris *Willd. Enum. Berol. p.* 581. *Spreng. Syst.* II. 663. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 110, *fig.* 592. Pulsatilla

folio crassiore et majore flore *Vaill. Paris. p.* 166.

Przytrafia się na wzgórkach trawiastych, na miejscach suchych mianowicie pod lasami. Kwitnie wcześnie na wiosnę. ♃

Do poprzedzającego podobny; lecz różni się kwiatem większym, trochę schylonym, bledszego fioletowego koloru; płatkami szerszemi, roztwartemi, w wierzchołku bardziéj tępemi, nie odgiętemi jak w tamtym. Gruczołki miodnikowe szypułeczkowe, między koroną a pręcikami i tu także się znajdują.

B) *Ziarna czyli owoce bezogoniaste* (Zawilec: ANEMONANTHEA).

581. A. NEMOROSA: foliis ternatim-sectis, segmentis trifidis inciso-dentatis lanceolatis acutis, involucralibus petiolatis conformibus, sepalis 6 ellipticis.
(*S. niestrętek*)

DC. Syst. I. 203. *Ejusd. Prodr.* I. 20. *Flor. fran. n.* 4616. *Lin. Willd. Spec.* II. 1281. *Enum. Berol. p.* 581. *Scop. Carn. n.* 660. *Krock. Siles. n.* 853. *Roth, Germ.* II. 606. *Schk. Handb. tab.* 150. *Pers. Syn.* II. 98. *Spreng. Syst.* II. 661. *Schlech. Berol. p.* 299. *Bess. Gal.* I. 351. *BF. Comp.* I. 719. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 111, *fig.* 595. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 198. *Hayne, Arzneig,* I. *tab.* 24. Anemone seminibus acutis, foliolis incisis, caule unifloro *Lin. Flor. Suec. n.* 485. Anemone nemorosa alba *Crantz. Austr.* Anemonoides nemorosa alba verna *Vaill. Paris. p.* 12.

W lasach i gajach cienistych pospolity. Kwitnie w kwietniu i w maju. ♃

Ma korzeń pojedynczy, poziomo pod ziemią rozchodzący się, na kilka calów długi, brunatny, kruchy, delikatne włókna gdzieniegdzie puszczający. Łodygę pojedynczą, pół stopy nieprzechodzącą, walcowatą, gdzieniegdzie krótkiemi włoskami porosłą, czasem zupełnie gładką. Na niéj osadzone są trzy liście ogonkowe (za okrywę uważane); każdy z nich składa się ze 3 listków, 3 lub 5 razy wciętych, o wcięciach niemal-lancetowatych, w wierzchołku ząbkowanych, pod spodem nagich lub włoskami pokrytych. Często cała łodyga, ogonki, tudzież liście na dolnéj powierzchni czerwonawe. Kwiat jeden, wierzchołkowy. Kielich żaden. Płatków w koronie zazwyczaj 6, często 5 lub 7, rzadko 8 lub 9, eliptycznych, w wierzchołku słabo-wyciętych, białych, zewnątrz zazwyczaj mniéj więcéj różowych. Nitki białe, główki żółte. Torebki czyli ziarna trochę kosmate, w główkę zwisłą ułożone.

582. A. RANUNCULOIDES: (*S. jaskrowata*) foliis radicalibus 3—5sectis, segmentis sub-3fidis inciso-dentatis, involucralibus subpetiolatis tripartitis inciso-dentatis, sepalis 5—6 ellipticis.

DC. Syst. I. 206. *Ejusd. Prodr.* I. 20. *Flor. fran. n.* 4617. *Lin. Willd. Spec.* II. 1282. *Enum. Berol. p.* 582. *Roth, Germ.* II. 606. *Krock. Siles.* II. *n.* 854, *tab.* 18. *Hoffm. Germ.* I. 249. *Pers. Syn.* II. 98. *Bess. Gal.* I. 351. *Spreng. Syst.* II. 662. *Schlech. Berol.* I. 300. *BF. Comp.* I. 719. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 111, *fig.* 596. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 198. *Hayne, Arzneig.* I. *tab.* 24. Anemone seminibus acutis, foliolis incisis, petalis subrotundis, caule subbifloro *Lin. Flor. Suec. n.* 486. Anemone lutea *Lamar. Flor. fran.*

Anemone nemorosa lutea *Crantz. Austr.* Anemonoides nemorosa lutea *Vaill. Paris. p.* 12.

Rośnie w tychże co i poprzedzający miejscach, i kwitnie w tymże czasie. ♃

Z ogólnéj postaci bardzo do poprzedzającego podobny, różni się jednak korzeniem krótszym, nieco bledszym, łodygą gładką i zwykle trochę niższą, ogonkami krótszemi, liściem gładkim, połyskującym się, mającym wcięcia węższe i dłuższe; nakoniec kwiatem żółtym, mniejszym, o płatkach nieco szczuplejszych, zewnątrz delikatnemi włoskami porosłych, i nasieniem gładkiém. Odmiany o dwóch kwiatach na oddzielnych szypułkach wyrastających, niekiedy widzieć się dają.

583. A. ALBA: foliis ternatim-quinatimve sectis, segmentis apice inciso-dentatis, involucralibus petiolatis conformibus, pedicello solitario, sepalis 5 obovatis, fructibus hirsutissimis. *DC. Syst.* I. 208. *Ejusd. Prodr.* I. 20. *Pers. Syn.* II. 97. Anemone sylvestris *var. Spreng. Syst.* II. 662. *Bess. Enum. Volh.* 70. Anemone hirsuta *Gilib. Lith. n.* 341.
(S. biała)

Koło Łomży na wzgórzach po lewym brzegu Narwi. Kwitnie w maju. ♃

Jestto największy z naszych tego rodzaju gatunków, bo często dwóch stóp wysokości dorasta. Ma łodygę zupełnie pojedynczą, walcowatą, prostą, włoskami białemi, miękkiemi pokrytą; włoski te u dołu są coraz gęstsze; w górze rzadsze i krótsze. Liście korzeniowe w liczbie pięciu lub więcéj, na długich, kosmatych ogonkach. Składają się zwykle ze 3 listków, w nasadzie klinowato-zwężonych: z tych środkowy na 3 klapki, boczne zaś na dwie lecz głębsze, podzielone; wszystkie w wierzchołku wcinano-ząbkowane i drobnemi włoskami mianowicie na brzegu i pod spodem porosłe. Liści łodygowych za okrywę uważanych 3, ogonkowych, palczasto-podzielonych, o działach wcinano-ząbkowanych, zresztą korzeniowym podobnych. Kwiat jeden, wierzchołkowy, bardzo długo-szypułkowy, wielki, biały, zewnątrz częstokroć czerwonawy. Płatków

w koronie pięć, przewrotnie-jajowatych, tępych, otwartych, miękkiemi włoskami na powierzchni zewnętrznéj okrytych. Ziarna w główkę, niemal kulistą, zebrane i gęstym okryte kutnerem. Długo poczytywałem ten gatunek za *Anemone sylvestris Lin.* do którego nader jest podobny; lecz tamten w koronie ma 6 eliptycznych, ten zaś tylko pięć bardziéj okrągławych i tępszych płatków; dno owocowe w tamtym włoskami piórkowatemi jest porosłe (*Schkuhr, Handb. tab.* 150), w tym okryte gęstym, wełniastym kutnerem. Sprengel jednak obadwa te gatunki za odmiany tylko uważa, do czego i Dekandol zdaje się skłaniać *(DC. Syst. l. c.)*.

255. HEPATICA. *PRZYLASZCZKA.*

Okrywa 3listkowa, w postaci kielicha do kwiatu zbliżona, o listkach całkowitych. Okrycie kwiatowe (korona) 6—9listkowe, o listkach podwójnym lub potrójnym rzędem ułożonych. Torebki (ziarna) bezogoniaste.

584. H. TRILOBA: foliis cordatis 3lobis, lobis integerrimis ovatis acutiusculis, petiolis scapisque subpilosis.
(P. trojanek)

DC. Prodr. I. 22. *Ejusd. Syst.* II. 216. *Flor. fran. n.* 4619. *Willd. Enum. Berol. p.* 580. *BF. Comp.* I. 721. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 110, *fig.* 589. Anemone hepatica *Lin. Willd. Spec.* II. 1272. *Spreng. Syst.* II. 660. *Roth. Germ.* II. 602. *Krock. Siles. n.* 845. *Schk. Handb. tab.* 150. *Pers. Syn.* II. 96. *Bess. Gal.* I. 348. *Hoffm. Germ.* I. 247. *Schlech. Berol.* I. 301. *Hayne, Arzneig.* I. *tab.* 21. Anemone foliis trilobis integerrimis *Lin. Flor. Suec. n.* 480. Hepatica nobilis *Moench. Method.* 216. Anemone praecox *Salisb. Prodr.* Trojanek albo wilcza stopa: Trifolium aureum *v.* nobile, Hepatica nobilis *Syren. stron.* 702.

W lasach i gajach listkowych, nieco cienistych. Kwitnie w kwietniu. ♃

Korzeń pionowy, niby ugryziony, o włóknach licznych, długich, brunatnych, krótkiemi włoskami okrytych. Głąbik czyli łodyga zupełnie pojedyncza, walcowata, słaba, bezlistna, jedwabistemi porosła włoskami. Liście korzeniowe długo-ogonkowe, w młodości gęstemi włoskami okryte (które późniéj osobliwie na górnéj powierzchni są krótsze, ostrzejsze i przytulone), w nasadzie sercowato-wycięte, 3klapkowe, o klapkach jajowatych, prawie tępych, całych, maleńkim gruczołkiem zakończonych. Kwiat pojedynczy, wiérzchołkowy, okrywą 3listną (rzadko 5listną) osłoniony. Listki okrywy jajowate, całe, na powiérzchni dolnéj jedwabiste. Płatków w koronie 6—7 jajowo-lancetowatych, lub przewrotnie podłużno-jajowatych, w nasadzie zwężonych, tępych, z wiérzchu pięknie fioletowo-błękitnych, pod spodem bledszych, rzadko białawych. Pręcików około 30—40: ich główki różowe, nitki białe. Piękna ta i wcześnie kwitnąca roślina, hoduje się często umyślnie w ogrodach, gdzie kwiat jéj rozmaite miewa kolory, jakoto: błękitny, fioletowy, purpurowy, czerwony, cielisty, popielaty, biały, lecz nigdy żółty. Odmiana z kwiatem dubeltowym i pełnym, także w ogrodach znajoma.

256. THALICTRUM. *RUTEWKA.*

Okrycie pojedyncze, 4—5listkowe, opadające. Pręciki dłuższe od okrycia. Owoce liczne, bezogoniaste, na dnie maleńkiém osadzone, już szypułeczkowe, już bezszypułeczkowe, podłużnie rysowane, jednoziarnowe.

a) *Owoc szypułeczkowy, trójgraniasty, z kątami skrzydełkowatemi.*

585. T. AQUILEGIFOLIUM: stipellis ovatis binis ad basin petioli ramificationum, panicula corymbosa, fructibus 3quetris.
(R. orlikowata)
DC. Syst. I. 169. *Ejusd. Prodr.* I. 11. *Flor. fran. n.* 4605. *Lin.*

Willd. Spec. II. 1301. *Enum. Berol. p.* 585. *Jacqu. Austr. t.* 318. *Scop. Carn. n.* 672. *Pers. Syn.* II. 101. *Hoffm. Germ.* I. 251. *Bess. Gal.* I. 354. *Spreng. Syst.* II. 670. *BF. Comp.* I. 723. *Gmelin Flor. Sibir.* IV. *p.* 193. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 112, *fig.* 602. Thalictrum fructibus pendulis triangularibus rectis, caule tereti *Lin. Suec. n.* 487.

W gajach, na łąkach, w zaroślach (Znajdowałem koło Warszawy, Radomia, Łomży, Szczuczyna.). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Ma łodygę na 3 lub 4 stóp wysoką, gładką, walcowatą, wydrążoną, pojedynczą lub gałęzistą, sino-zieloną lub czerwonawą. Liście wielkie, 3 razy składane, o listkach nieco okrągławych, szerokich, w wierzchołku tępych, w nasadzie trochę klinowato-zwężonych, 3klapkowych lub grubo-ząbkowanych, sino-zielonawych, gładkich. W nasadzie głównego ogonka i przy każdém jego rozgałęzieniu, znajdują się dwie jajowate, szérokie, tępe, błoniaste, często z sobą zrosłe przysadki. Kwiaty w wiéchę wiérzchołkową, ściśnioną, czyli w baldaszkogron prosto-stojący, zebrane. Płatków 4, białawych lub czerwonawych, prędko-opadających. Pręciki liczne, długie, mają nitki purpurowe, główki żółte. Owoc szypułeczkowy, zwisły, 3graniasty, w nasadzie zwężony, gładki, z kantami skrzydełkowatemi.

b) *Owoc bezszypułeczkowy, jajowato-podłużny, rysowany.*

586. T. MINUS: caule tereti polline glauco, floribus laxe *(R. mniejsza)* paniculatis cernuis 4sepalis, foliorum segmentis glabris subrotundis apice dentatis subtus glaucis, carpellis utrinque acutis striato-sulcatis.

DC. Prodr. I. 13. *Ejusd. Syst.* I. 178. *Flor. fran. n.* 4598. *Lin. Willd. Spec.* II.

1297. *Enum. Berol. p.* 584. *Jacqu. Austr. tab.* 419. *Scop. Carn. n.* 674. *Roth, Germ.* II. 597. *Pers. Syn.* II. 100. *Spreng. Syst.* II. 673. *Bess. Gal.* I. 353. *Hoffm. Germ.* I. 250. *Schk. Handb. tab.* 151. *BF. Comp.* I. 724. *Gmelin. Flor. Sibir.* IV, *p.* 193. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 111, *f.* 598. Thalictrum foliis sexpartitis, floribus cernuis. *Lin. Flor. Suec. n.* 489. Thalictrum nutans *Gilib. Lith. n.* 347. Thalictrum minus, et T. montanum minus, foliis latioribus *Vaill. Paris. p.* 191.

Na wzgórkach, miedzach, w zaroślach. Kwitnie w lipcu i sierpn. ♃

Dorasta około półtory stopy wysokości. Ma łodygę prosto-stojącą, prawie-walcowatą, gładką, niewyraźnie rysowaną, nieco pogiętą, w środku wydrążoną, niekiedy brudno-czerwonawą. Liście 3 razy składane; listeczki ich są drobne, krótko-ogonczkowe, jajowate lub okrągławe, niektóre całe, śpiczaste, inne w wierzchołku 3—5 razy wcięte, o wcięciu czyli ząbku środkowym większym, śpiczastym; wszystkie są przytém gładkie, sinozielone, pod spodem żylaste. Kwiaty drobne, zwisłe, w wiechę rzadką, wierzchołkową zebrane. Płatków 4 cielistych, podłużnych. Główki pyłkowe żółte. Torebki jajowate, po obu końcach zwężone, śpiczaste, podłużnie rysowane, orzechowo-żółte.

587. T. FLAVUM: caule erecto ramoso sulcato, panicula erecta multiplici subcorymbosa, foliorum omnium segmentis cuneiformibus 3fidis acutis, carpellis oblique cylindraceo ovatis striatis.
(R. żółta)

Schlech. Flor. Berol. I. 297. *DC. Syst.* I. 182. *Ejusd. Prodr.* I. 14. *Flor. fran. n.* 4603. *Lin. Willd. Spec.* II. 1300. *Enum. Berol. p.* 585. *Scop. Carn. n.* 673.

Roth. Germ. II. 598. *Krock. Siles. n.* 864. *Spreng. Syst.* II. 672. *Pers. Syn.* II. 101. *Hoffm. Germ.* I. 251. *Bess. Gal.* I. 354. *BF. Comp.* I. 727. *Gmelin. Flor. Sibir.* IV, *p.* 193. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 111, *fig.* 600. Thalictrum pratense *Lin. Flor. Lapp.* (ex *Decand.*). Thalictrum majus siliqua angulosa aut striata *Vaill. Paris. p.* 191.

Na łąkach nieco wilgotnych, w zaroślach, na miedzach. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Ma korzeń łażący; łodygę prosto-stojącą, mniéj więcéj gałęzistą, w górze rowkowaną, gładką, często dwóch stóp, lub nieco więcéj dorastającą. Liście 2 lub 3 razy składane, w samćj nasadzie pochewkowato-rozszerzone; listeczki ich jajowate, podłużne lub klinowate, o krótkich ogonczkach lub prawie-bezogonczkowe, w nasadzie zazwyczaj nierówne, w wierzchołku pospolicie na 3 klapki rozcięte, z których środkowa jest większa; niektóre całe; wszystkie gładkie, twardawe, na brzegu trochę zawinione, z wierzchu ciemno-zielone, pod spodem bledsze i żyłkami wystającemi siatkowato przerosłe. Kwiaty w małą, wierzchołkową, wzniesioną wiechę zebrane. Płatki podłużne, wklęsłe, żółto-zielonawe. Główki pyłkowe blado-żółte, nitki białe. Blizny grube, białawe.

588. T. ANGUSTIFOLIUM: caule stricto tereti subsulcato, radice fibrosa, panicula multiplici erecta, floribus erectiusculis, foliorum segmentis lineari-lanceolatis integerrimis, ultimo subinciso remoto.
(R. szczupłolíściowa)

DC. Syst. I. 181. *Ejusd. Prodr.* I. 14. *Willd. Spec.* II. 1299. *Enum. Berol. p.* 584. *Bess. Gal.* I. 353. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 111, *f.* 599. Thalictrum angustifolium *var. Lin.*

Spec. Thalictrum angustifolium *var.* α *DC. Flor. fran. n.* 4601. Thalictrum angustissimum *Crantz, Austr.*

Na łąkach wilgotnych (koło Łomży obficie rośnie). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Ten gatunek łatwo od poprzedzających można rozróżnić po listkach bardzo szczupłych, równowązko-lancetowatych lub równowązkich, skupionych, twardawych, na brzegu zawinionych, z wiérzchu nieco lśniących, pod spodem bledszych; wiérzchołkowy listek jest albo cały, albo dwa lub trzy razy wcięty. Łodygę ma wyprostowaną, walcowatą, rysowaną, gładką, wydrążoną, do dwóch stóp lub więcéj wysoką. Kwiaty drobne, w wiéchę prostą, wiérzchołkową, gałęzistą zebrane. Płatków w koronie 4, białawych. Pręciki żółte. Słupków 5 lub 6. Owoce jajowate, krótkie, rysami oznaczone.

257. ADONIS. *MIŁEK.*

Kielich 5listkowy, przytulony, o listkach niekiedy wolnych w nasadzie. Płatków w koronie 5—15 z paznogciem nagim. Torebki liczne, jajowate, 1ziarnowe, krótką szyjką zakończone, do osadnika walcowatego kłosowato-przymocowane.

589. A. aestivalis: *(M. letni)* calyce basi hispido, petalis planis oblongis obtusis calyce duplo-longioribus, carpellis reticulatis, in spicam elongatam laxam dispositis conoideo-prismaticis, stylo recto concolori rostratis, caule subsimplici.

DC. Prodr. I. 24. *Ejusd. Syst.* I. 223. *Lin. Spec. BF. Comp.* I. 728. Adonis miniata *Jacqu. Austr. tab.* 354. *Hoffm. Germ.* I. 251. *Bess. Gal.* I. 355. *Enum. Volh. p.* 22. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 112, *f.* 603. Adonis annua

DC. Flor. fran. n. 4621. Ranunculus arvensis foliis chamaemeli, flore phoeniceo *Vaill. Paris. p.* 170.

Rośnie na polach między zbożem, lecz rzadko się przytrafia (W Lubels. koło Zamościa.). Kwitnie od lipca do jesieni. ⊙

Ma łodygę prosto-stojącą, walcowatą, nieco-brózdowaną, mniéj więcéj gałęzistą, gładką lub gdzieniegdzie włoskami porosłą, na pół stopy wysoką. Liście podzielone na wcięcia szczupłe, równowązkie, delikatne, śpiczaste. Kwiaty małe, na wierzchołku łodygi i gałązek pojedynczo-umieszczone. Kielich 5listkowy, o listkach blado-żółtawych, zewnątrz, mianowicie w nasadzie, włoskami białemi gęściéj lub rzadzéj porosłych. Płatków 5, 6 lub 8, podłużnych lub prawie-równowązkich, ciemno-czerwonych, od kielicha przeszło dwa razy dłuższych. Owoce pomarszczone, w rzadki kłos walcowaty zebrane.

590. A. VERNALIS: (*M. wiosenny*) foliis radicalibus infimisve abortivis ad squamas subvaginantes reductis, mediis et summis sessilibus multifidis, lobulis integerrimis, carpellis velutinis, petalis 10—12 oblongis subdenticulatis.

DC. Prodr. I. 24. *Ejusd. Syst.* II. 224. *Flor. fran. n.* 4622. *Scop. Carn. n.* 678. *Roth. Germ.* II. 624. *Spreng. Syst.* II. 645. *Krock. Siles. n.* 867. *Schl. Berol.* I. 302. *Hoffm. Germ.* I. 252. *Bess. Gal.* I. 355. *BF. Comp.* I. 729. *Schk. Handb. tab.* 152. Adonis vernalis et apennina *Lin. Willd. Spec.* II. 1304 *et squ. Enum. Berol. p.* 586. *Pers. Syn.* II. 102. *Gaertner de fructib.* I. *p.* 355, *tab.* 74. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 11. Adonis flore dodecapetalo, fructu ovato *Lin. Flor. Suec. n.* 492. Adonis Apennina *Jacqu.*

Austr. tab. 44. Adonis helleborus *Crantz. Austr.* Gorzykwiat: Consiligo, Elleborus Hippocratis, Elleborum ferulaceum Theophrasti *Syren. p.* 1472.

Na wzgórkach suchych, gliniastych, lecz rzadko (W Krakow. Sandomir. tudzież w Lubels. koło Kazimierza.). Kwitnie w maju. ♃

We wszystkich częściach znacznie od poprzedzającego większy. Łodygę ma prosto-stojącą, pojedynczą lub nieco gałęzistą, brózdowaną, gładką, prawie-kolankowatą, jednym zwykle w wierzchołku zakończoną kwiatem. Liście bardzo liczne, bezogonkowe, gładkie, na wcięcia szczupłe, równowązkie, śpiczaste i prawie sztyletowate, podzielone. Kwiat wielki i piękny, złocisto-żółty, złożony ze 12 zazwyczaj płatków jajowato-podłużnych, szérokich, w górze mniéj więcéj nieznacznie ząbkowanych. Owoce krótkim, haczykowato-skrzywionym sztyletem zakończone, trochę kosmate, w kłos jajowaty zebrane.

258. RANUNCULUS. *JASKIER.*

Kielich 5listkowy. Płatków w koronie 5 (rzadko 10), wewnątrz przy nasadzie łuszczką lub dołkiem miodnikowym opatrzonych. Torebki liczne, 1ziarnowe, jajowate, płaskawe, szyjką trwałą zakończone, w główkę kulistą lub walcowatą zebrane.

A) *Owoc poprzecznemi zmarszczkami okryty. Płatki białe, paznogieć żółtawy, dołkiem opatrzony.*

591. R. AQUATILIS: caule natante, foliis submersis capillaceo-multifidis, emersis 3partitis, lobis cuneiformibus apice dentatis, petalis obovatis calyce majoribus.
(J. wodny)

DC. Prodr. I. 26. Ranunculus foliis submersis capillaceis, emersis subpeltatis *Lin. Flor. Suec. n.* 509.

Odmiany główniejsze tego jaskru, są nastepujące:

α *tarczoliściowy, peltatus:* foliis superioribus suborbiculatis peltatis tripartitis, lobis lobatis aut subreniformibus eodem modo partitis, inferioribus capillaceo-multifidis *Schlech. Berol.* I. 303. *Ejusd. Animad. ranun.* I. 8. Ranunc. aquat. peltatus *DC. Syst.* I. 235. Ranunculus heterophyllus *Pers. Syn.* II. 106. *Schk. Handb. n.* 1526, *tab.* 152. Ranunculus foliis inferioribus capillaceis, superioribus peltatis *Lin. Flor. Suec. p.* 197. Ranunculus aquaticus folio rotundo et capillaceo *Vaill. Paris. p.* 170.

β *wietkoliściowy*, *capillifolius:* foliis omnibus capillaceo-multifidis, laciniis flaccidis longioribus *Schlech. Berol. l. c. Ejusd. Animad. ranunc.* I. *p.* 9. Ranunculus pantothrix capillaceus *DC. Syst.* I. 235. Ranunculus foliis omnibus capillaceis circumscriptione rotundis *Lin. Suec. n.* 197. Ranunculus aquatilis capillaceus *Vaill. Paris. p.* 170.

γ *twardoliściowy, rigidifolius*: foliis omnibus capillaceo-multifidis, laciniis brevibus rigidis divergentibus *Schlech. Berol. l. c. Ejusd. Animad. ranunc.* I. *p.* 9. Ranunculus pantothrix caespitosus *DC. Syst.* I. 236. Ranunculus rigidus et pumilus *Pers. Syn.* II. 106. Ranunc. aquatilis rigidus *Hoffm. Germ.* I. 257. Ranunculus aquatilis *Schk. Handb. n.* 1527. *tab.* 152.

δ *pływający, peucedanifolius:* foliis petiolatis omnibus immersis in lacinias longas parallelas dissectis *DC. Prodr.* I. 27. Ranunculus peucedanifolius *All. Schlech. Animad. ranunc.* I. *p.* 11. *Ejusd. Flor. Berol.* I. 303. *Spreng.*

Syst. II. 646. Ranunculus fluviatilis *Willd. Spec.* II. 1333. *Roth, Germ.* II. 621. *Pers. Syn.* II. 106. *Schk. Handb. n.* 1528. *Hoffm. Germ.* I. 257. *Lorek Flor. Pruss. t.* 115, *fig.* 617. Ranunc. pantothrix peucedanifolius *DC. Syst.* I. 236. Ranunculus fluitans *Lamar. Flor. fran.* Ranunculus aquatilis foliis omnibus capillaceis circumscriptione oblongis *Krock. Siles. n.* 887. Ranunculus aquatilis albus fluitans peucedani foliis *Vaill. Paris. p.* 171.

Wyrasta w rzékach, strumykach, stawach, sadzawkach, czasem na miejscach mokrych, błotnistych dawniéj wodą zalanych. Kwitnie w czerwc. lipcu. ♃

Gatunek nader zmienny, mianowicie co do kształtu i podzielności swych liści. Od wszystkich naszych jaskrów różni się koroną białą, któréj płatki na paznogciu plamką żółtą lub niemal pomarańczową oznaczone, a zamiast łuszczki miodnikowéj mają tylko dołeczek na tymże paznogciu. Łodygę ma gładką, walcowatą, mniéj więcéj wietką, w wodzie pływającą, a u indywiduów lądowych, na ziemi rozpostartą i zwykle łażącą. Piérwsza jego odmiana α, najpospolitsza w rowach, w miejscach błotnistą wodą wypełnionych, odznacza się liściem wystającym nad wodę, lub na jéj powierzchni pływającym, okrągławym, niemal tarczowatym lub prawie nerkowatym, 3klapkowym, o klapkach klinowatych, w wiérzchołku niby we dwa lub trzy tępe zęby wyciętych; liście zaś niższe czyli podwodne, dzielą się na liczne, szczupłe, włoskowate wcięcia, a które w wiérzchołku zazwyczaj widełkowato się rozdwajają. W odmianie drugiéj β, rosnącéj w wodach spokojnych i głębokich, lub zwolna tylko płynących, wszystkie liście są zanurzone w wodzie i dzielą się na wiele delikatnych, nitkowatych, długich i wietkich, w wiérzchołku widełkowatych i śpiczastych cząsteczek; obwód zaś całego liścia jest mniéj więcéj okrągławy. Odmiana trzecia γ, daje się widzieć w miejscach płytką i spokojną wypełnionych wodą, lub na miejscach namułem po wodzie zostawionym okrytych, do poprzedzającéj podobna, lecz

mniejsza i niekiedy zaledwie 4 cali dorastająca. Kwiaty ma drobniejsze, a wcięcia czyli podziały liściowe krótsze, twardawe i rozwarte; ogólny jednak obwód liścia także okrągławy. Wszystkie te trzy odmiany mają zawsze ziarna (czyli owoce), jeśli nie całkowicie to przynajmniéj na grzbiecie, króciutkiemi szczecinkami porosłe, liście ich także drobniutkie i rzadkie miewają włoski. Czwarta nakoniec odmiana δ, którą piérwszy *Allioni* botanik Włoski jako osobny gatunek odróżnił, a *Schlechtendal*, *Sprengel* i inni za takiż ją uznali, przytrafia się w rzeczkach, strumykach i strugach szybko płynących; we wszystkich częściach jest przedłużona; liście wszystkie ma w wodzie ukryte, gładkie i na szczupłe, równowązkie, długie, równoległe wcięcia foremnie aż do nasady rozdzielone, przez co cały liść kształt bardziéj podłużny przybiera. Płatki przytém w koronie ma większe jak u tamtych (*), a owoce gładkie.

Dekandol we Florze francuzkiéj wspomina, że wieśniacy w okolicach Strasburga roślinę tę wydobywszy z wody, suszą i w miejsce siana krowom na pożywienie dają, przez co i mléko obfitsze i masło lepsze otrzymują.

B) *Owoc gładki, jajowato-okrągławy, w główkę niemal-kulistą skupiony. Kwiat żółty.*

a) *Liście całe.*

592. R. LINGUA: foliis lanceolatis subserratis sessilibus semi-amplexicaulibus, caule erecto (glabro).
(*J. wielki*) *DC. Prodr.* I. 32. *Ejusd. Syst.* I. 246. *Flor. fran. n.* 4657. *Schlech. Berol.* I. 305. *Ejusd. Animad. ranunc.* I. 17. *Lin. Willd. Spec.* II. 1308. *Enum. Berol. p.* 587. *Spreng. Syst.* II. 648. *Scop. Carn. n.* 683. *Roth, Germ.* II. 610. *Krock. Siles. n.* 871. *Pers. Syn.* II. 102. *Hoffm. Germ.* I. 252. *Bess. Gal.* I. 356. *BF. Comp.* I. 734. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 201. *Lorek Flor. Pruss.*

(*) P. Józef Jundziłł w opisaniu tego jaskru, niemały błąd popełnia, kiedy mówi, że ma „*kielichy od koron dwa razy większe*".

tab. 112, *f.* 605. Ranunculus foliis lanceolatis, caule erecto *Lin. Flor. Suec. n.* 493. Ranunculus longifolius *Lamar. Flor. fran.* Ranunculus longifolius palustris major *Vaill. Paris. p.* 168.— α *pospolity, vulgaris:* major crassior, foliis caulinis lanceolatis, floribus majoribus *Schlech. Berol. l. c.* — β *szczupłoliściowy, gracilis:* minor gracilior, foliis lineari-lanceolatis, floribus minoribus *Schl. l. c.*

Na łąkach błotnistych i bagnach. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Największy z naszych jaskrów i niekiedy na dwa łokcie wysoki. Ma łodygę prostą, walcowatą, przytulonemi włoskami mniéj więcéj mianowicie w górze porosłą, pojedynczą lub nieco gałęzistą. Liście długie, bezogonkowe, lancetowate lub równowązkolancetowate, nasadą nieco pręt-otulające, śpiczaste, gładkie lub omszone, na brzegu całe lub drobniutko odległe ząbkowane. Kwiaty wierzchołkowe wielkie, na długich szypułkach. Płatki przewrotnie-jajowate, tępe, całe, żółte, połyskujące się.

Odmiana znacznie niższa, z liściem równowązko-lancetowatym, szczupłym, kwiatami mniejszemi, często się przytrafia.

593. R. FLAMMULA: foliis glabris linearibus lanceolatis su-
(*J. płomienczyk*) bovatisve subintegris, inferioribus petiolatis, caule declinato pleno basi subradicante, pedunculis oppositifoliis, carpellis laevibus.

DC. Prodr. I. 32. *Ejusd. Syst.* I. 247. *Flor. fran. n.* 4658. *Schl. Animad. ranunc.* I. 17. *Ejusd. Flor. Berol.* I. 304. *Lin. Willd. Spec.* II. 1307. *Enum. Berol. p.* 586. *Roth, Germ.* II. 609. *Spreng. Syst.* II. 648. *Scop. Carn. n.* 682. *Krock. Siles. n.* 869. *Pers. Syn.* II. 102. *Hoffm.*

Germ. I. 252. *Bess. Gal.* I. 356. *BF. Comp.* I. 734. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 112, *fig.* 604. Ranunculus foliis ovato-lanceolatis petiolatis, caule declinato *Lin. Flor. Suec. n.* 494. Ranunculus longifolius palustris minor *Vaill. Paris. p.* 168.

Na łąkach wilgotnych, koło jezior, błot i rowów. Kwitnie w czerwcu, lipcu, a niekiedy w późnéj jesieni. ♃

Z ogólnéj postaci do poprzedzającego podobny, lecz we wszystkich częściach znacznie mniejszy, i zaledwie stopy dorastający. Korzeń ma włóknisty; łodygę zwykle pochyloną, pojedynczą, nieco spłaszczoną, gładką, u dołu częstokroć czerwonawą, w środku pełną. Liście zawsze gładkie; korzeniowe nieco szersze, prawie jajowo-lancetowate, na długich, rynienkowatych, w nasadzie pochewkowato-rozszerzonych i włoskami rzadkiemi porosłych ogonkach; łodygowe także z ogonkami, lancetowate; najwyższe szczuplejsze i bezogonkowe, wszystkie lub niektóre mniéj więcéj tępe, i drobnemi, odległemi ząbkami na brzegu opatrzone. Niekiedy ząbki, mianowicie na dolnych, znacznie bywają większe. Kwiaty wierzchołkowe przeciwlistne, szypułkowe, drobne, żółte, połyskujące się. Owoce przewrotnie-jajowate, gładkie, króciutkim sztyletem uzbrojone, w kulistą lub jajowatą główkę zebrane.

594. R. REPTANS: foliis linearibus utrinque aequalibus integerrimis glabris, vaginis carpellisque glaberrimis, caule repente, ad quemque nodum radiculas agente.
(J. leżący)

DC. Prodr. I. 32. *Ejusd. Syst.* I. 248. *Flor. fran. n.* 4659. *Lin. Willd. Spec.* 1307. *Hoffm. Germ.* I. 252. *Roth, Germ.* II. 610. *BF. Comp.* I. 735. *Wahlenberg, Flor. Lapp. n.* 288. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 113, *f.* 610. Ranunculus foliis line-

aribus, caule repente *Lin. Flor. Lapp.* 236, *tab.* 3, *fig.* 5. *Flor. Suec. n.* 495. Ranun. flammulae *var. Schl. Animad. ranun.* I. 18. *Spreng. Syst.* II. 648. Ranunculus reptans et filiformis *Pers. Syn.* II. 102. Ranunculus pumilus foliis linearibus *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 201.

Ten gatunek znajdowałem koło Rajgroda, na wilgotnych miejscach rządowego lasu Skuzyn zwanego. Kwitnie w lecie. ♃

Do poprzedzającego znacznie podobny, i może słusznie od niektórych dzisiejszych autorów za odmianę tylko uważany. Łodygę ma delikatną, wiotką, walcowatą, gałęzistą, prawie-zupełnie gładką i na ziemi rozpostartą; z każdego kolanka długie, cienkie, nitkowate, białawe wypuszczającą korzonki. Liście korzeniowe szersze od innych, długoogonkowe, jajowo-podłużne, tępe, zupełnie całe i gładkie, nerwiste (1 cal. lub 1 ½ dług. ½ cal. szer.); łodygowe już pojedynczo, już po dwa lub trzy przy każdém kolanku wyrastające, szczupłe, prawie równowązkie lub lancetowate, śpiczaste, w ogonek zwężone, zupełnie gładkie, całe, czasem tu i owdzie maleńkim opatrzone ząbkiem (1—2 cal. dług. a 1—2 lin. szérokie). Kwiaty drobniejsze niż u poprzedzającego. Owoce okrągławe, prawie-soczewkowate, gładkie, króciutką, tępą, skośną szyjką zakończone.

b) *Liście podzielone.*

595. R. AURICOMUS: foliis glabris, radicalibus petiolatis cordatis plerisque 3partitis lobatisve, caulinis in lobos lineares integros subdentatosve partitis, calyce pubescente petalis breviore.
(J. różnoliściowy)

DC. Prodr. I. 33. *Ejusd. Syst.* I. 266. *Schlech. Animad. Bot.* II. 7. *Flor. Berol.* I. 306. *Lin. Willd. Spec.* II. 1314. *Enum. p.* 587. *Scop. Carn. n.* 687. *Krock. Siles. n.* 875. *Roth, Germ.* II.

611. *Spren. Syst.* II. 651. *DC. Flor. fran. n.* 4640. *Pers. Syn.* II. 103. *Bess. Gal.* I. 358. *BF. Comp.* I. 735. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 202. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 112, *f.* 606. Ranunculus foliis radicalibus reniformibus crenatis incisis, caulinis digitatis linearibus, caule multifloro *Lin. Flor. Suec. n.* 498. Ranunculus mitis *Gilib. Lith. n.* 333. Ranunculus nemorosus vel sylvaticus folio rotundo *Vaill. Paris. p.* 170.

Na łąkach wilgotnych. Kwitnie w maju. ♃

Ten gatunek dorasta około stopy wysokości. Ma korzeń włóknisty; łodygę prosto-stojącą, walcowatą, gładką, w górze tylko cokolwiek omszoną. Liście korzeniowe zmienne, długo-ogonkowe, często niby okrągławe lub nerkowate, większe lub mniejsze, niemal skórkowate, niepodzielone i tylko na obwodzie karbowane; niekiedy są drobne, 3klapkowe, lub na 3 wcięcia do środka albo prawie do saméj nasady rozdzielone; tak klapki jako i wcięcia, bywają zwykle w wiérzchołku jeszcze raz wcinane, albo w tępe lecz głębokie zęby wykrojone. Średnia klapka jest pospolicie węższa, boczne szersze. Obiedwie powierzchnie liści zazwyczaj są gładkie, czasem delikatnemi, rzadkiemi włoskami porosłe. Liście na łodydze są bezogonkowe i niemal do saméj nasady dzielą się na szczupłe, równowązkie, całe, gładkie, w wiérzchołku przytępione klapki, które niby okręgowo zdają się w pewnych odstępach łodygę otaczać. Klapki te czasem są równowązko-lancetowate, niemal w ogonek zwężone, niekiedy tu i owdzie w mały ząbek wycięte. Kwiaty są wiérzchołkowe, a ich szypułki walcowate i nieco omszone. Kielich kolorowy, trochę zwisły, włoskami drobnemi okryty. Korona żółta, o płatkach przewrotnie-jajowatych, od kielicha większych. Ziarna okrągławe, kosmate, dzióbkiem nieco skrzywionym zakończone i w główkę okrągławą zebrane. Nie ma takiéj ostrości jak inne jaskry.

596. R. SCELERATUS: foliis glabris, radicalibus petiolatis *(J. jadowity)* 3partitis, lobis 3lobatis obtuse sub-

incisis, summis 3partitis lobis oblongo-linearibus integris, floralibus oblongis, calyce glabro, carpellis minimis in spicam oblongam dispositis.

DC. Syst. I. 268. *Ejusd. Prodr.* I. 34. *Flor. fran. n.* 4639. *Schlech. Animad. ranun.* II. 10. *Ejusd. Flor. Berol.* I. 307. *Lin. Willd. Spec.* II. 1315. *Enum. Berol. p.* 588. *Scop. Carn. n.* 688. *Spren. Syst.* II. 652. *Roth, Germ.* II. 612. *Krock. Siles. n.* 876. *Gilib. Lith. n.* 332. *Hoffm. Germ.* I. 254. *Pers. Syn.* II. 103. *Bess. Gal.* I. 358. *BF. Comp.* I. 736. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 203, *t.* 83, *fig.* a. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 112, *fig.* 609. Ranunculus foliis inferioribus palmatis, summis digitatis, fructibus oblongis *Lin. Flor. Suec. n.* 499. Ranunculus palustris apii-folio laevis *Vaill. Paris. p.* 169.

Rośnie na bagnach i trzęsawach, w rowach i na łąkach wodą zalanych; czasem na wyschłém błocie. Kwitnie w lecie. ⊙

Na suchych miejscach czasem zaledwie 4 lub 5 cali dorasta, kiedy na wilgotnych do dwóch łokci dochodzi. Łodyga jego pionowa i zazwyczaj bardzo rozgałęziona, gruba, w środku czcza, w górze niekiedy delikatnemi włoskami okryta. Liście korzeniowe ogonkowe, okrągławe, na 3 klapki podzielone; każda klapka jest klinowata, tępa, wcinana, lub grubemi, nierównemi karbami oznaczona; wcięcia czasem bywają głębsze, mianowicie w klapkach bocznych, tak iż cały liść niby na 5 części zdaje się być rozciętym. Łodygowe liście są podobnież ogonkowe, palczasto-podzielone na klapki podłużne lub lancetowate, w nasadzie szczuplejsze, w wierzchołku tępe, całe lub mniej więcej wcinane; kwiatowe nie mają ogonków, są lancetowate i całe. Zresztą drobne, żółte kwiaty,

odznaczają ten gatunek na pierwszy rzut oka od innych, równie jak i owoce czyli ziarna maleńkie, w podłużną główkę niby w kłos ostrokręgowy, w stosunku do małych kwiatów bardzo długi, zebrane. Jak wszystkie jaskry, tak szczególniéj ten gatunek, zawiera w swoich częściach, a mianowicie w pączkach kwiatowych wielką ostrość; dlatego wewnątrz zażyty śmierć zrządzić może; przyłożony zaś do ciała bolesne sprawia pęcherze. Ztąd i zwierzęta naturalną od téj rośliny mają odrazę, a chociaż Gilibert (jak pisze,), widział iż owce bez szkody ją zjadały, to jednak pewnie o suchych tylko indywiduach a tém samém ostrości pozbawionych, rozumiéć się powinno.

597. R. ACRIS: foliis pubescentibus subglabrisve palmato-partitis, lobis inciso-dentatis acutis, summis linearibus, caule erecto multifloro sub-pubescente, pedunculis teretibus, calyce subvilloso, carpellis mucrone subrecto terminatis.
(J. ostry)

DC. Syst. I. 277. *Ejusd. Prodr.* I. 36. *Schlech. Animad. Bot.* II. 21. *Ejusd. Flor. Berol.* I. 308. *Lin. Willd. Spec.* II. 1326. *Enum. Berol. p.* 590. *Roth, Germ.* II. 616. *Krock. Siles. n.* 884. *Spreng. Syst.* II. 654. *Hoffm. Germ.* I. 256. *DC. Flor. fran. n.* 4643. *Bess. Gal.* I. 360. *BF. Comp.* I. 737. *Pers. Syn.* II. 105. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 206. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 113, *fig.* 611. Ranunculus calycibus patulis, pedunculis teretibus, foliis tripartito-multifidis: summis linearibus *Lin. Flor. Suec. n.* 507. Ranunculus pratensis erectus acris *Vaill. Paris. p.* 169.

Najpospolitszy prawie gatunek, na każdéj bowiem nieco wilgotnéj łące w obfitości rośnie. Kwitnie od wiosny do jesieni. ♃

Ma łodygę wyprostowaną, pojedynczą lub gałęzistą, wydrążoną, walcowatą, włoskami przytulonemi mniéj więcéj okrytą. Liście korzeniowe długo-ogonkowe, częstokroć plamą brunatnawą z wiérzchu oznaczone, 3klapkowe, o klapkach klinowatych, głębiéj lub płycéj wcinanych. Łodygowe rozdzielają się palczasto na klapki wcinano-ząbkowane; najwyższe są równowązkie i całe. Kwiaty wiérzchołkowe średniéj wielkości, na szypułkach długich, walcowatych, omszonych. Listki kielicha kosmate, rozwarte lecz nie zwisłe. Płatki przewrotnie-jajowate, większe od kielicha, żółte, błyszczące, w nasadzie plamką bledszą oznaczone, w wiérzchołku nieco-wycięte. Nasiona gładkie, skośno-okrągławe, w wiérzchołku krótkim i niemal prostym sztyletem zakończone. Świeża roślina znaczną także ma ostrość i w tym stanie żadne bydlę jéj nie tyka. Odmiana z kwiatem pełnym w ogrodach znajoma.

598. R. POLYANTHEMOS: foliis 3—5 palmato-partitis inciso-multifidis, lobis sublinearibus, caule erecto multifloro petiolisque patentim-pilosis, pedunculis sulcatis, calyce hirsuto, fructibus submuticis. *DC. Syst.* I. 279. *Ejusd. Prodr.* I. 279. *Schlech. Berol.* I. 308. *Ejusd. Animad. Bot.* II. 24. *Lin. Willd. Spec.* II. 1325. *Roth Germ.* II. 616. *Spreng. Syst.* II. 654. *Pers. Syn.* II. 105. *Hoffm. Germ.* I. 256. *Bess. Gal.* I. 360. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 638. *BF. Comp.* I. 737. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 114, *fig.* 613. Ranunculus calycibus patulis, pedunculis sulcatis, caule erecto, foliis multipartitis *Lin. Suec. n.* 506. Ranunculus multiflorus *Gilib. Lith. n.* 329. Ranunculus polyanthemos simplex *Vaill. Paris. p.* 169.

(*J. wielokwiatowy*)

Na łąkach suchych, w zaroślach, lasach i gajach dość często się przytrafia. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Do poprzedzającego znacznie podobny, i niemal téjże wielkości dorasta. Można go jednak łatwo rozróżnić po włoskach roztwartych okrywających łodygę a mianowicie dolną jéj część, tudzież po szypułkach brózdowanych, prawie-kańciastych i podobnież włosistych. Liście korzeniowe zwykle na 3 lub 5 klapek prawie do nasady podzielone, a klapki są głębiéj lub płycéj wcinane; kosmate. Ogonki tych liści są długie, gęstym, roztwartym włosem okryte. Liście kwiatowe dzielą się na szczupłe, równowązkie części. Zresztą kwiaty liczniejsze, kielichy bardziéj kosmate, ziarna większe lecz w mniejszéj liczbie, dostatecznie go od poprzedzającego różnią. Odmianę z kwiatem pełnym (o jakiéj Dekandol w Systemacie wzmianki nie czyni), w ogrodzie Drózdowskim blizko Łomży, hodowaną widziałem.

599. R. LANUGINOSUS: *(J. kosmaty)* foliis 3fidis holosericeis, lobis latis dentatis subincisis, caule erecto multifloro petiolisque reflexo-pilosis, pedunculis teretibus, carpellis plano-compressis stylo uncinatis.

DC. Prodr. I. 37. *Ejusd. Syst.* I. 281. *Flor. fran. n.* 4644. *Schlech. Animad. ranun.* II. 25. *Lin. Willd. Spec.* II. 1327. *Enum. Berol. p.* 590. *Scop. Carn. n.* 691. *Krock. Siles. n.* 886. *Roth, Germ.* II. 617. *Spreng. Syst.* II. 654. *Pers. Syn.* II. 105. *Bess. Gal.* I. 361. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 114, *f.* 614. Ranunculus magnus valde hirsutus flore luteo *Vaill. Paris. p.* 170.

Przytrafia się w lasach i gajach cienistych, nieco wilgotnych. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Łatwo można go poznać, mianowicie po liściach obszernych, z których korzeniowe są długo-ogonkowe, na 3 a czasem na 5 klapek szerokich dłoniasto-podzielone; klapki te w wierzchołku płytko są wcięte, albo tylko ząbkowane, a tak ząbki jako i wcięcia śpiczaste; łodygowe dolne krótko-ogonkowe, często do nasady na 3 działy podłużne, śpiczaste rozcięte; kwiatowe mniejsze o działach prawie lancetowatych, wszystkie zaś, tak jak łodyga, ogonki, szypułki i kielichy, długim, gęstym, białym, mniej więcej zwisłym włosem okryte. Łodyga prosta, wewnątrz pełna, walcowata, gałęzista, często na łokieć, a nawet więcej wysoka. Kwiaty wierzchołkowe żółte, znacznie większe jak w innych gatunkach, szypułkowe, o szypułkach walcowatych. Ziarna trochę spłaszczone, kończą się szyjką haczykowatą i dosyć długą. Włosy dolną część łodygi okrywające, prawie zawsze na dół zwisłe.

600. R. REPENS: foliis pinnatim 3sectis, segmentis cuneatis *(J. rozłogowy)* 3lobatis inciso-dentatis, caule flagella prostrato-repentia e collo agente florifero suberecto, calyce adpresso, carpellis acumine recto.

DC. Syst. I. 285. *Ejusd. Prodr.* I. 38. *Flor. fran. n.* 4642. *Schlech. Animad. Bot.* II. 27. *Ejusd. Flor. Berol.* I. 307. *Lin. Willd. Spec.* II. 1325. *Enum. Berol. p.* 590. *Roth, Germ.* II. 615. *Spreng. Syst.* II. 656. *Krock. Siles. n.* 882. *Pers. Syn.* II. 105. *Bess. Gal.* I. 360. *BF. Comp.* I. 738. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 206, *t.* 84. *Lorek Flor. Pruss. t.* 114, *f.* 612. Ranun. calycibus patulis, pedunculis sulcatis, stolonibus repentibus, foliis compositis *Lin. Flor. Suec. n.* 505. Ranun. pratensis repens hirsutus *Vaill. Paris. p.* 169.

Na łąkach, pastwiskach, miedzach, w lasach, zaroślach, równie na suchym jak na wilgotnym gruncie. Kwitnie przez całe lato. ♃

Różni się szczególniéj od innych rozłogami, które wyrastając z korzenia, rozpościerają się po ziemi. Łodyga podobnież na ziemi leżąca, w czasie kwitnienia mniéj więcéj podnosząca się, włoskami przytulonemi lub nieco roztwartemi okryta. Niekiedy jednak łodygi w porze kwitnienia są proste i żadnych nie mają rozłogów. Liście dosyć wielkie, długo-ogonkowe, ze 3 listków złożone; każdy z listków dzieli się na trzy klinowate, szersze lub węższe, wcinane albo ząbkowane klapki. Najwyższe liście mają klapki równowązko-lancetowate, całe lub nacięte. Kwiaty żółte, wierzchołkowe, nieliczne, na szypułkach rowkowanych. Kielich przytulony, nie zwisły. Ziarna dosyć długim, prostym sztyletem zakończone. Na miejscach wilgotnych miewa niekiedy ten jaskier łodygę i liście całkiem gładkie i lśniące, gdy na suchych zwykle włoskami przytulonemi lub mniéj więcéj odstającemi jest okryty. Czasem łodyga i wśród kwitnienia zupełnie na ziemi leży. Odmiana z kwiatem pełnym w ogrodach się hoduje.

601. R. BULBOSUS: foliis radicalibus petiolatis 3sectis sub-
(J. główkowy) pinnatisectis, segmentis 3fidis inciso-dentatis, medio petiolulato, caule erecto ad collum bulboso, calyce reflexo.

DC. Syst. I. 295. *Ejusd. Prodr.* I. 41. *Flor. fran. n.* 4648. *Schlech. Animad. Bot.* II. 32. *Flor. Berol.* I. 309. *Lin. Willd. Spec.* II. 1324. *Enum. p.* 590. *Roth, Germ.* II. 614. *Krock. Siles. n.* 881 *vol.* II. *tab.* 21. *Schk. Handb. tab.* 152. *Hoffm. Germ.* I. 255. *Spreng. Syst.* II. 656. *Pers. Syn.* II. 104. *Bess. Gal.* I. 359. *BF. Comp.* I. 738. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 113, *fig.* 607. Ranunculus calycibus retroflexis, pedunculis sulcatis, caule erecto, foliis compositis *Lin. Flor. Suec. n.* 504. Ranunculus pratensis, radice verticilli modo rotunda major et minor *Vaill. Paris. p.* 169.

W miejscach otwartych, suchych, na łąkach i pastwiskach, w lasach, gajach i zaroślach. Kwitnie od maja do sierpn. ♃

Różni się od innych mianowicie korzeniem, w górze, zaraz pod nasadą łodygi, cebulkowato-zgrubiałym, i kielichem zupełnie odrzuconym i zwisłym. Łodygi ma zwykle liczne, gałęziste, wydrążone, walcowate lub cokolwiek płaskawe, włoskami rzadkiemi okryte, prosto-stojące. Liście korzeniowe na długich ogonkach; składają się ze trzech klapek czyli raczéj listków, z których środkowy zwykle dłużéj ogoneczkowy, boczne krócéj lub prawie-bezogoneczkowe; każdy dzieli się w wiérzchołku na trzy tępo-ząbkowane lub wcinane klapki. Wyższe liście mają wcięcia drobniejsze i węższe. Kwiaty wiérzchołkowe, nieliczne, żółte, na szypułkach brózdowanych, kańciastych. Nasiona dosyć wielkie, gładkie, jajowate, spłaszczone, niemal prostym kończą się sztyletem. Rycina Krockera wyżéj cytowana, niedokładnie tę roślinę wyobraża. Na gruntach suchych i twardych zdarza się czasem odmiana ledwie na 3—4 cal. wysoka, 1—2 lub 3kwiatowa, któréj łodyga, liście, a mianowicie ogonki gęstym, białym, wełniastym włosem są okryte; przeciwnie w cienistych, nieco wilgotnych miejscach, jaskier ten miéwa łodygę zgrubiałą, wysoką, prawie-gładką, niekiedy sino-czerwonawą; liście podobnież gładkie, kwiaty większe. Odmiana z pełnym kwiatem w ogrodach się utrzymuje.

C) *Owoc gruczołkami i kolcami okryty.*

602. R. ARVENSIS: *(J. polny)* foliis glabris, primordialibus apice dentatis, radicalibus 3partitis, caulinis multifidis lobis linearibus, caule erecto multifloro, carpellis utrinque longe aculeatis. *DC. Syst.* I. 297. *Ejusd. Prodr.* I. 41. *Schlech. Animad. Bot.* II. 33. *Flor. Berol. p.* 310. *Lin. Willd. Spec.* II. 1329. *Enum. Berol. p.* 590. *Scop. Carn. n.* 693. *Schk. Handb. tab.* 152. *Krock. Siles.* II. 885. *Spreng. Syst.* II. 657. *Roth, Germ.* II. 618. *Hoffm. Germ.* I. 257.

Pers. Syn. I. 106. *Bess. Gal.* I. 361. *BF. Comp.* I. 739. *DC. Flor. fran. n.* 4652. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 114, *fig.* 615. Ranunculus seminibus aculeatis, foliis superioribus decompositis linearibus *Lin. Flor. Suec. n.* 508. Ranunculus echinatus *Crantz. Austr.* Ranunculus arvensis echinatus *Vaill. Paris. p.* 169.

Znajdowałem na polach w okolicach Radomia. Kwitnie w czerwcu. ⊙

Jaskier polny odznacza się od innych owocem wielkim, skośno-jajowatym, płaskim, kolcami licznemi i gruczołkami z obudwu stron okrytym; wierzchołek jego w długi, nieco łukowato-skrzywiony przedłuża się sztylet. Owoców takich czyli nasion w jednéj głowie bywa 5, 6 lub nieco więcéj. Łodygę ma prostą, nieco gałęzistą, walcowatą, delikatnemi włoskami mniéj więcéj porosłą, około ½ stopy wysoką. Liście pierwotne pojedyncze, przewrotnie-jajowate, w ogonek zwężone, w wierzchołku tępo-ząbkowane; korzeniowe późniejsze składają się ze 3 klapek podłużnych, wcinanych; łodygowe wszystkie dzielą się na wcięcia liczne, równowązko-lancetowate, mniéj więcéj całe. Kwiaty wierzchołkowe, szypułkowe, blado-żółte, drobne. Gatunek nader jadowity. Dekandol wspomina że trzema uncyami soku jego, we czterech minutach pies otruty został.

259. FICARIA. *ZIARNOPŁON.*

Kielich 3listkowy, opadający. Płatków 9, wewnątrz przy nasadzie łuszczką miodnikową opatrzonych. Torebki gładkie, spłaszczone, tępe.

603. F. RANUNCULOIDES: radice grumosa, caule folioso, foliis cordatis.
(Z. wiosenny)

DC. Syst. I. 304. *Ejusd. Prodr.* I. 44. *Flor. fran. n.* 4620. *Bess. Gal.* I. 356. *BF. Comp.* I. 740.

Roth, Germ. II. 622. Ranunculus Ficaria *Lin. Willd. Spec.* II. 1312. *Enum. Berol. p.* 587. *Scop. Carn. n.* 684. *Gilib. Lith. n.*327. *Schlech. Animad. ranun.* II. 38. *Flor. Berol.* I. 306. *Krock. Siles. n.* 873. *Spreng. Syst.* II. 646. *Hoffm. Germ.* I. 253. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 27. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 115, *fig.* 618. Ranunculus foliis cordatis angulatis petiolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 496. Ficaria verna *Pers. Syn.* II. 102. Ranunculus vernus rotundifolius *Vaill. Paris. p.* 170. Ziele jaskółcze mniejsze: Chelidonium minus, Scrophularia minor *Syren. stron.* 897.

W miejscach wilgotnych, mianowicie w gajach i lasach cienistych. Kwitnie wcześnie z wiosny. ♃

Ma korzeń z kilku bulwek mięsistych podłużnych lub pałeczkowatych, białawych lub brunatnych złożony, włóknami dłuższemi tu i owdzie przedzielonych. Łodygę pojedynczą, gładką, walcowatą, wydrążoną, zwykle na ziemi leżącą, lub pochyloną, około $^1/_2$ stopy wysoką. Liście naprzemianległe, gładkie i połyskujące się; korzeniowe na długich, pół walcowych, rynienkowatych ogonkach, sercowate, w wierzchołku zaokrąglone, na brzegu całe; łodygowe coraz mniejsze, kątowate, a każdy kąt zwykle małym, żółtym gruczołkiem zakończony. Kwiat pospolicie jeden wierzchołkowy, szypułkowy, niewielki. Kielich składa się ze 3 (czasem z 4 lub 5) listków jajowatych, kolorowych, gładkich, niemal-wpółprzezroczystych, tępych i wklęsłych. Płatków bywa od 8 do 12 podłużnych, prawie-eliptycznych, tępych, częstokroć nierównych, złocisto-żółtych, na powierzchni wewnętrznéj błyszczących, a w nasadzie plamką bledszą, bez połysku, i łuszczką miodnikową drobną, jajowatą,

spiczastą opatrzonych. Ziarna jajowate, spłaszczone, gładkie, tępe. Owocem i wzmiankowaną łuszczką zbliża się znacznie do jaskrów, lecz ich ostrości wcale nie ma, owszem w wielu krajach liście jego młode, podczas wiosny w miejsce zieleniny lub sałaty używane bywają.

260. CALTHA. *KACZYNIEC.*

Okrycie kwiatowe pojedyncze (korona), 5listkowe, o listkach prawie-okrągławych, farbowanych. Torebek 5—10 spłaszczonych, rozłożystych, 1komórkowych, wielonasiennych, brzegiem wewnętrznym pękających. Ziarna do tegoż brzegu przymocowane.

604. C. PALUSTRIS: caule erecto, foliis cordatis suborbiculatis rotunde-crenatis, auriculis rotundatis.
(*K. błotny*)

DC. Syst. I. 308. *Ejusd. Prodr.* I. 44. *Flor. Fran. n.* 4684. *Lin. Willd. Spec.* II. 1338. *Enum. Berol. p.* 592. *Spreng. Syst.* II. 659. *Roth, Germ.* II. 601. *Krock. Siles. n.* 895. *Schk. Handb. t.* 154. *Pers. Syn.* II. 107. *Hoffm. Germ.* I. 259. *Bess. Gal.* I. 364. *Schlech. Flor. Berol.* I. 310. *BF. Comp.* I. 744. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 115, *fig.* 621. Caltha *Lin. Flor. Suec. n.* 511. Populago palustris *Scop. Carn. n.* 698. Populago flore majore et minore *Vaill. Paris. p.* 163.

Rośnie obficie na bagnach i łąkach błotnistych. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Cała roślina jest zupełnie gładka. Łodygi jéj prawie-walcowate, wydrążone, dwudzielne, z początku proste, późniéj ku ziemi się zchylają. Każda gałąź kończy się jednym, dosyć wielkim, żółtym kwiatem, który kielicha nie ma tylko koronę z 5 (czasem z 6) podłużno-okrągławych, tępych płatków złożoną. Szypułki brózdowa-

ne. Liście wszystkie sercowate lub prawie-nerkowate, karbowane; korzeniowe długo-łodygowe, krótko-ogonkowe, najwyższe bezogonkowe i mniejsze. W nasadzie ogonków znajdują się przysadki błoniaste, pochewkowate. Torebki płaskie, sztyletem krótkim zakończone, trochę rozłożyste, po dojrzeniu brunatne. Ziarna podłużne, gładkie i błyszczące. Roślina ta u Kluka *majówką*, a w niektórych okolicach od pospólstwa *kaczeńcem* zwana, póki młoda ma być dobrém dla bydląt pożywieniem. Kwiat jéj mléko i masło żółto farbuje, a pączki kwiatowe marynowane, miejsce kaparów zastąpić mogą.

261. TROLLIUS. *PEŁNIK.*

Kielich farbowany, 5—15listkowy, opadający, do płatków korony podobny. Płatków 5—20 maleńkich, w nasadzie rurkowatych, 1wargowych. Torebki liczne, 1komórkowe, prawie-walcowate, wielonasienne, brzegiem wewnętrznym pękające. Ziarna do tegoż brzegu przymocowane.

605. T. EUROPAEUS: sepalis 15 in globum fere-conniventi-
(P. zwyczajny). bus, petalis 5—10 longitudine staminum.

DC. Syst. I. 312. *Ejusd. Prodr.* I. 45. *Flor. fran. n.* 4661. *Lin. Willd. Spec.* II. 1333. *Enum. Berol. p.* 591. *Spreng. Syst.* II. 658. *Roth, Germ.* II. 608. *Krock. Siles. n.* 888. *Schk. Handb. tab.* 153. *Hoffm. Germ.* I. 257. *Bess. Gal.* I. 362. *Schlech. Berol. p.* 310. *Pers. Syn.* II. 106. *BF. Comp.* I. 741. *Gaertn. de fructib.* II. *t.* 118, *f.* 5. *Hayne, Arzneig.* I, *t.* 12. *Lorek Flor. Pruss. t.* 115, *f.* 619. Helleborus caule simplici, flore pedunculato *Lin. Flor. Lapp.* 226. Trollius corollis conniventibus, nectariis

longitudine staminum *Lin. Flor. Suec. n.* 510. Trol. altissimus *Crantz. Austr.* Trol. globosus *Lamar. Flor. fran.* Trol. connivens *Moench. Meth.* 313. Trol. sphaericus *Salisb.*

Przytrafia się na łąkach nieco wilgotnych. Kwitnie w końcu maja i w czerwcu. ♃

Ma łodygę prostą, walcowatą, wydrążoną, zwykle pojedynczą, na stopę, półtory lub trochę więcéj wysoką, zupełnie jak i cała roślina gładką, jednym zakończoną kwiatem. Rzadko zaś taż łodyga w górze na dwie rozdziela się gałęzie, i wtedy na każdéj po jednym znajduje się kwiecie. Liście korzeniowe bardzo długo-ogonkowe, dłoniasto na pięć klapek wciętych i ząbkowanych podzielone; łodygowe są bez ogonków, podobnież pięcio-klapkowe, lecz ich klapki są szczuplejsze, nieco-głębiéj wcinane, a wcięcia i ząbki śpiczastsze są jak u tamtych. Kwiat prawie-kulisty, wielki. Kielich (korona *Lin.*) jego składa się z 15—17 przewrotnie-jajowatych lub okrągławych, tępych, niby w kulę stulonych, żółtych listków. Płatków (miodników *Lin.*) 10—16 szczupłych, równowązkich, w wiérzchołku rozszerzonych i zgrubiałych, rynienkowatych, tępych, pomarańczowych, pręcikom prawie-wyrównywających. Główki pyłkowe równowązkie. Roślina ta z wejrzenia dosyć do jaskrów podobna.

GROMADA XIV. NIERÓWNO-CZTEROPRĘCIKOWA.

DIDYNAMIA.

Rzęd nagoziarnowy (Gymnospermia).

262. MELISSA. *ROJOWNIK.*

Kielich w wierzchołku rozszérzony, z otworem nagim, 2wargowy: górna warga płaska, trzyząbkowa, dolna 2klapkowa. Korona o rurce walcowatéj, 2wargowa: górna warga sklepista, wycięta, dolna 3klapkowa; środkowa klapka przewrotnie sercowata.

606. M. officinalis: foliis ovatis acutis serratis, verticillis
(R. lekarski) dimidiatis.

Spreng. Syst. II. 692. *Willd. Spec.* III. 146. *Enum. Berol. p.* 626. *Scop. Carn. n.* 739. *Krock. Siles. n.* 959. *Roth, Germ.* II. 2. 47. *DC. Flor. fran. n.* 2600. *Schk. Handb. t.* 165. *Hoffm. Germ.* II. 15. *BF. Comp.* II. 43. Melissa officinalis et cordifolia *Pers. Syn.* II. 132.

Rośnie dziko w połud. Europie; u nas w ogrodach bywa zasiewany. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Łodyga 4kanciasta, gałęzista, gładka. Liście naprzeciwległe, ogonkowe, jajowate, najniższe prawie-sercowate, wszystkie na brzegu ząbkowane, trochę pomarszczone, krótkiemi włoskami porosłe. Kwiaty drobne, białe, w okrążki zazwyczaj połówkowe zebrane. Roślina pszczołom ulubiona, ma zapach przyjemny, cytrynowy. Odmiana jéj zwana *rzymską* melissą (Meliss. romana et hirsuta) większa, z liściem kosmatym, jeszcze przyjemniejszy wydaje zapach.

263. THYMUS. *MACIERZANKA.*

Kiélich rysowany, po okwitnieniu włoskami zamknięty, 2wargowy; górna warga 3ząbkowa, dolna o dwóch wcięciach (których miejsce niekiedy 2 szczecinki zastępują). Korona krótka, 2wargowa; górna warga wycięta, dolna 3kłapkowa, o kłapce środkowéj nieco szerszéj, całéj lub wyciętéj.

607. T. SERPYLLUM: (*M. pospolita*) dentibus calycinis inaequalibus superioribus ovatis adscendentibus, inferioribus linearibus porrectis, verticillis multifloris subcapitatis, foliis planiusculis obtusis basi attenuatis ciliatis, caulibus repentibus.

Schlech. Berol. I. 327. *Bess. Gal.* II. 36. *Willd. Enum. Berol.* 623. *Hoffm. Germ.* II. 14. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 122, *f.* 658. Thymus floribus capitatis, caulibus repentibus, foliis planis obtusis basi ciliatis *Lin. Flor. Suec. n.* 535. Thymus Serpyllum, et lanuginosus *Pers. Syn.* II. 130. *BF. Comp.* II. 39 *et squ.* Thymus Serpyllum et exserens *Spreng. Syst.* II. 696. Serpyllum vulgare *Vaill. Paris. tab.* 32, *f.* 9.

Bardzo pospolita roślina na suchych, piaszczystych, wzgórkowatych polach, czasem na pastwi-

skach, i nad brzegami lasów iglastych. Kwitnie przez całe lato. ♃

W kilku odmianach daje się widzieć, które od wielu autorów za osobne gatunki poczytane zostały. Łodygi najczęściéj gęsto wyrastając, rozkładają się na ziemi i tworzą małe kępki, a w czasie kwitnienia wierzchołki ich tylko się podnoszą. Niekiedy bardziéj są rozpierzchłe, podnoszące się lub nieco wyprostowane, krótsze lub dłuższe, czerwonawe, czworokanciaste lub prawie-walcowate, krótkim kutnerem pokryte, omszone lub niemal całkiem gładkie; niekiedy same tylko kanty łodygi i gałązek delikatnym, białawym włosem okryte. Liście także bywają rozmaite: czasem szérokie, okrągławo-jajowate, z brzegiem nieco-zawinionym, zupełnie gładkie lub tylko przy nasadzie cokolwiek rzęsowate, światło-zielone; taka odmiana miewa często przyjemny melissy ogrodowéj zapach (*Thymus citriodorus Pers. Syn.* II. 130. *DC. flor. fran. Suppl. p.* 402); niekiedy są drobniejsze, bardziéj podłużne, przy ogonku zwężone i niby przewrotnie-podłużno-jajowate, w wierzchołku tępe, i równie jak łodyga długim, białym, rzadkim osadzone włosem (*Thym. lanuginosus Willd. Spec.* III. 138. *DC. flor. fran. n.* 2590. *Schk. Handb. tab.* 164. *Serpyllum latifolium hirsutum Vaill. Paris. tab.* 32. *fig.* 6); albo są takiegoż kształtu lecz gładkie, na brzegu tylko przy nasadzie rzęsowate; często bywają szczupłe, zaledwie na jednę linią szérokie, w nasadzie klinowato-zwężone, gładkie, u dołu rzęsowate; inna znowu odmiana ma liście prawie eliptyczne, gładkie lub trochę omszone. We wszystkich tych odmianach liście w tém się zgadzają, że są zawsze mniéj więcéj ku nasadzie zwężone, pod spodem nerwiste; u dołu bardziéj lub mniéj rzęsowate (b. rzadko bez rzęsów), przeciwległe, prawie-bezogonkowe, a pod szkłem powiększającém ukazują na sobie drobne, wpół-przezroczyste kropki, czyli pęcherzyki aromatycznym olejkiem wypełnione, które i w wielu innych wargowych widzieć można. Kwiaty w okrążki główkowate na wierzchołku gałązek skupione; niekiedy jeden tylko w wierzchołku znajduje się okrążek, czasem dwa lub więcéj do siebie zbliżone, lub mniéj więcéj odległe. Przytrafiają się dość często indywidua zakłóte od owadu (*Cecidomya serpylli*) ukazujące na sobie mocno-kosmate, białawe, prawie-kuliste wyrosty, a wtedy i cała roślina zwykle jest gęstym kutnerem okryta (*Serpyl. vulg. minus capitulis lanuginosis Vaill. l. c.*).

Kielichy zwykle kolorowe, zawsze rysowane i w środku białemi włoskami porosłe, 2wargowe: warga górna 3ząbkowa, dolna dwudzielna, o działach szczupłych, równowązkich, nakształt długich, szydełkowatych, włoskami rzadkiemi porosłych ząbków. Korona większa lub mniejsza, zawsze zewnątrz nieco kosmata, najczęściej różowo-purpurowa, czasem cielista lub biaława. Pręciki albo krótsze od korony, albo mniej więcej wysunione (*Thymus exserens auct.*). Wszystkie te odmiany w każdej niemal okolicy znaleźć można; niektóre z nich pielęgnowałem przez lat kilka w ogrodzie, lecz nic stałego w nich nie postrzegłem.

608. T. ACINOS: (*M. bazylikowata*) verticillis (distinctis) 6floris, calycibus basi gibbosis hirsutis corolla dimidio-brevioribus, foliis oblongis acutis subserratis, caule erecto ramoso villoso.

Spreng. Syst. II. 697. *Willd. Spec.* III. 142. *Enum. Berol. p.* 625. *Roth, Germ.* II. 2, 41. *Krock. Siles. n.* 955. *DC. Flor. fran. n.* 2593. *Hoffm. Germ.* II. 14. *Bess. Gal.* II. 41. *Schlech. Berol.* I. 327. *BF. Comp.* II. 40. *Schk. Handb. tab.* 164. *Lorek. Flor. Pruss. tab.* 122, *fig.* 659. Thymus floribus verticillatis, pedunculis unifloris, caulibus erectis subramosis, foliis acutis serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 536. Calamintha arvensis *Lamar. Flor. fran.* Acinos thymoides *Moench, Meth.* 407. Thymus canescens *Dumortier.* Thymus diffusus *BF. Comp.* II. 41. Melissa Acinos *Bentham.* Acynos vulgaris *Pers. Syn.* II. 131. Clinopodium arvense, ocymi facie *Vaill. Paris. p.* 39.

Na polach piaszczystych i wzgórkach. Kwitnie w lecie. ⊙

Ma łodygę na kilka cali wysoką, 4kańciastą, od nasady gałęzistą, krótkim kutnerem mniéj więcéj mianowicie w górze okrytą.

prosto-stojącą lub podnoszącą się. Liście przeciwległe, krótko-ogonkowe, owalne lub podłużne, czasem lancetowate, śpiczaste (rzadko tępe), w nasadzie klinowato-zwężone i całe ku górze nieznacznie piłkowane, niekiedy zupełnie-całe, lub dwoma tylko ząbkami opatrzone, nieco szorstkie, na obwodzie omszone, pod spodem nerwiste. Okrążki kwiatowe odległe od siebie, a w każdym zwykle 6 szypułkowych znajduje się kwiatów. Kielich wyraźnie rowkowano-brózdowany, włoskami porosły, nad nasadą zgarbiony, czyli z jednego boku wklęsły, po dojrzeniu ziarn u dołu brzuchaty. Korona znacznie od kielicha dłuższa, czerwonawa lub fioletowo-błękitna; na dolnéj wardze plamkami ciemnemi i białemi upstrzona. Klapka środkowa dolnéj wargi wycięta.

609. T. VULGARIS: floribus verticillato-racemosis, staminibus corollam aequantibus vel superantibus, foliis ovatis glabris subtus revolutis, caule erecto.
(*M. tymian*)

Spreng. Syst. II. 696. *Willd. Spec.* III. 139. *Enum. Berol. p.* 624. *Pers. Syn.* II. 130. *DC. Flor. fran. n.* 2592. *Schk. Handb. tab.* 164. *B.F. Comp.* II. 40.

Dziko rośnie w połud. Europie. U nas w ogrodach czasem się hoduje. Kwitnie od czerwc. do sierpn. ♃

Tymian odznacza się mocnym, przyjemnym, aromatycznym zapachem. Łodygę ma na ½ stopy lub nieco więcéj wysoką, gałęzistą, niewyraźnie kanciastą, szaremi, przytulonemi włoskami okrytą, zwykle brudno-purpurową. Liście przeciwległe, jajowate lub podłużne, w nasadzie w ogonek zwężone, tępe, całe, gładkie, pod spodem drobniutkiemi dołeczkami nakształt kropek oznaczone, około ¾ cala długie, a dwie lub trzy lin. szérokie. Kwiaty wyrastają z kątów liści i zebrane są po kilka, w krótkoszypułkowe, okręgowe wiązeczki. Wcięcia kielicha szczupłe, lancetowate, śpiczaste, rurce korony wyrównywające. Korona blado-fioletowo-czerwonawa, zewnątrz krótkiemi włoskami okryta; górna jéj warga mniejsza, dwuklapkowa, dolna większa, 3klapkowa; środkowa klapka szérsza i mniéj więcéj wycięta. Główki fioletowe. (Reichart

Ogrod. warzyw. str. 343. Strumiłło: *Ogr. póln. wyd.* 3. I. 240. *Ogrodnictwo* Zigry I. 57. Kluk, *Dykc.* III. 119).

264. DRACOCEPHALUM. *PSZCZÓLNIK.*

Kielich 5 razy wcięty, 2wargowy lub prawie-foremny w 5 ząbków wycięty. Korona w otworze wydęta, 2wargowa: warga górna sklepista, cała lub wycięta, dolna 3klapkowa, o klapkach bocznych krótkich, wzniesionych, środkowéj całéj lub wyciętéj.

610. D. RUYSCHIANA: verticillis approximatis, foliis bracteisque lineari-lanceolatis integerrimis. *Spreng. Syst.* II. 693. *Roth, Germ.* II. 2. 44. *Willd. Spec.* III. 153. *Enum. Berol. p.* 627. *Pers. Syn.* II. 133. *Gilib. Lith. n.* 66. *Hoffm. Germ.* II. 16. *DC. Flor. fran. n.* 2604. *Bess. Gal.* II. 42. *BF. Comp.* II. 43. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 122, *fig.* 660. Dracocephalum floribus spicatis, foliis bracteisque lanceolatis indivisis muticis *Lin. Flor. Suec. n.* 537. Ruyschiana spicata *Miller. Dictio.* Zornia linearifolia *Moench..*

(P. szczuplolisciowy)

Rośnie w lasach suchych, lecz rzadko się przytrafia (Koło Radomia w lesie Myśliczewskim. Koło Warszawy. Koło Łomży w lesie Jednaczewskim).

Cała roślina gładka, i dorasta od ½ do 1 stopy lub trochę więcéj wysokości. Ma łodygę prosto-stojącą, kanciastą, u dołu czerwonawą, najczęściéj pojedynczą, czasem znacznie-gałęzistą, licznemi osadzoną liściami. Te są przeciwległe, bezogonkowe, lancetowate lub równowązkie, w nasadzie zwężone, w wierzchołku niemal tępe, szczupłe (2—4 lin. szerok. a na cal lub półtora długie), na brzegu zawinione, pod spodem bledsze, 1nerwowe. Z kątów liści wy-

rastają zwykle delikatne, bezkwiatowe gałązki, szczuplejszemi liściami osadzone. Kwiaty wierzchołkowe, zwykle we dwa lub 3 do siebie zbliżone okrążki zebrane, króciutko-szypułkowe; w każdym jest ich od 6 do 8; niekiedy wszakże jeden tylko, dwa lub trzy kwiaty na wierzchołku łodygi się znajdują. Przysadki lancetowate lub jajowo-lancetowate, śpiczaste, od kielichów krótsze, na brzegu delikatnie omszone. Kielich rurkowaty, zwykle kolorowy, brózdowany, 5 razy wcięty; górne wcięcie szersze, jajowo-podłużne i tępe, inne 4 lancetowate, szczuplejsze, śpiczaste; każde krótkim sztyletem zakończone, na brzegu nader drobnemi (gołém okiem ledwie widzialnemi) szczecinkami osadzone. Korona wielka (od kielicha 3 lub 4 razy dłuższa), błękitna, w otworze wydęta, zewnątrz omszona. Górna jéj warga jajowata, nieco sklepista, trochę wycięta; dolna 3klapkowa, boczne klapki mniejsze, śpiczaste, odwinione: środkowa znacznie większa, dwudzielna, ciemniejszemi plamkami ubarwiona. Nitki pręcikowe kosmate, główki półksiężycowe, czarne, kupką wełniastych włosków uwieńczone. Posiadam odmianę koło Łomży znalezioną, któréj łodygę krótkie, białawe, roztwarte, gruczołkowate włoski okrywają.

265. PRUNELLA. *GŁOWIENKA.*

Kielich 2wargowy, w otworze nagi: górna warga płaska, széroka, prawie-ucięta, 3ząbkowa; dolna o dwóch szczupłych wcięciach. Korona 2wargowa: warga górna sklepista i cała, dolna 3klapkowa, o klapce środkowéj większéj, wyciętéj. Nitki pręcikowe w wierzchołku widełkowato-rozdwojone czyli 2ząbkowe, na dolnym ząbku główka pyłkowa osadzona.

611. P. VULGARIS: foliis ovato-oblongis subdentatis, labio
(G. pospolita) calycis superiore truncato subdentato, corolla calycem duplo-superante.

Spreng. Syst. II. 691. *Willd. Spec.* III. 176. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 10. *Enum. Berol. p.* 631. *Scop. Carn. n.* 715. *Krock. Siles. n.* 964. *Roth, Germ.* II. 2. 42.

Bess. Gal. II. 45. *Pers. Syn.* II. 137. *Hoffm. Germ.* II. 17. *BF. Comp.* II. 46. *Schl. Berol.* I. 329. *Schk. Handb. tab.* 168. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 123, *f.* 663. Prunella vulgaris α *Lin. Suec. n.* 540. Prunella officinalis *Crantz, Austr.* Brunella vulgaris *DC. Flor. fran. n.* 2605. *Moench. Meth.* 414. Brunella major folio non dissecto *Vaill. Paris. p.* 22. Głowienki modre pospolite: Brunella v. Prunella *Syren. stron.* 262.

Bardzo pospolita roślina na pastwiskach, łąkach wilgotnych, w gajach, lasach, zaroślach. Kwitnie od czerwc. do jesieni. ♃

Łodyga na ziemi leżąca, czasem podnosząca się lub wyprostowana, w górze nieco kosmata, 4kańciasta, pojedyncza lub gałęzista, od dwóch lub trzech cali do stopy lub więcéj wysoka. Liście ogonkowe, na głównéj łodydze większe, na gałęziach mniejsze, jajowo-podłużne, prawie-tępe, na brzegu niewyraźnie u dołu ząbkowane, a często zupełnie całe, krótkiemi, przytulonemi, rzadkiemi włoskami porosłe. Kwiaty tworzą kłosy krótkie, często główkowate, na wierzchołku łodygi i gałęzi osadzone; przy nich są przysadki błoniaste, okrągławe, kończate, na obwodzie włoskami okryte. Kielich kolorowy, kosmaty, odznacza się górną wargą w wierzchołku równo-uciętą, o 3 ledwie widzialnych ząbkach. Korona błękitno-fioletowa. Odmianę z kwiatem zupełnie białym, znajdowałem w okolicach Rajgroda.

612. P. GRANDIFLORA: foliis ovato-oblongis basi dentatis, *(G. wielkokwiatowa)* labio calycis superiore 3fido, corolla calycem quadruplo-superante.

Spreng. Syst. II. 691. *Willd. Spec.* III. 177. *Enum. Berol. p.* 632. *Schk. Handb. tab.* 168. *Jacqu. Austr. tab.* 377. *Krock. Siles. n.* 965. *Roth,*

Germ. II. 2. 42. *Pers. Syn.* II. 137. *Schlech. Berol. p.* 329. *Bess. Gal.* II. 45. *BF. Comp.* II. 47. *Kluk, Dykc.* II. 231. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 123, *fig.* 664. Brunella grandiflora *DC. Flor. fran. n.* 2607. *Moench. Meth.* 414. Prunella vulgaris *var.* β *Lin. Suec. n.* 540. Prunella officinalis β *Crantz, Austr.* Brunella coeruleo magno flore *Vaill. Paris. p.* 22.

Przytrafia się dość często na wzgórkach trawiastych, w gajach, zaroślach. Kwitnie w lipc. sierpniu. ♃

Podobna do poprzedzającéj lecz we wszystkich częściach większa, a mianowicie odznacza się wielką, fioletową lub błękitnawą, od kielicha 3 lub 4 razy dłuższą koroną, któréj górna warga jest znacznie sklepista, nieco wycięta, na grzbiecie rzęsowata; środkowa klapka dolnéj wargi wklęsła i nieregularnie drobno-ząbkowana. Szyjka łukowato-skrzywiona, od korony dłuższa. Górna warga kielicha w wierzchołku 3klapkowa, o klapkach krótkim sztyletem zakończonych. Łodyga podnosząca się, kańciasta, włoskami ostremi porosła. Liście jajowo-podłużne, czasem prawie-lancetowate, ogonkowe, tępe, na brzegu zwykle całe, lub odlegle drobno-ząbkowane. Przysadki sercowato-okrągławe, w długą kończatość przedłużone, rzęsowate. Linneusz ten gatunek za odmianę tylko poprzedzającego uważał, lecz bardzo wyraźne i stałe ma różnice.

266. CLINOPODIUM. *STORZYSZEK.*

Okrycie kwiatowe w nasadzie przysadkami szczeciniastemi nakształt okrywy otoczone. Kielich walcowaty, 2wargowy, w otworze nagi, z górną wargą o trzech wcięciach, dolną dwudzielną. Korona rurkowata, w górze rozszerzona, 2wargowa: górna warga prosta, płaska, wycięta; dolna 3klapkowa, o klapce środkowéj większéj i wyciętéj.

613. C. VULGARE: capitulis verticillatis, bracteis setaceis
(S. pospolity) hispidis, foliis supra pilosis remote dentatis.

Spreng. Syst. II. 700. *Roth, Germ.* II. 2. 45. *Willd. Spec.* III. 131. *Enum. Berol. p.* 622. *Krock. Siles. n.* 951. *DC. Flor. fran. n.* 2585. *Pers. Syn.* II. 128. *Hoffm. Germ.* II. 13. *Bess. Gal.* II. 36. *Schlech. Berol. p.* 326. *BF. Comp.* II. 38. *Schk. Handb. tab.* 163. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 121, *f.* 656. Clinopodium capitulis subrotundis hispidis, bracteis setaceis *Lin. Flor. Suec. n.* 533. Melissa Clinopodium *Bentham.* Thymus sylvaticus *Bernhardi.* Clinopodium origano simile *Vaill. Paris. p.* 39. Storzyszek: Clinopodium *Syren. stron.* 566.

W lasach, gajach, zaroślach. Kwitnie w lipcu i sierpn. ♃

Dorasta około dwóch stóp wysokości. Ma łodygę prostą, zwykłe pojedynczą, czasem gałęzistą, 4kanciastą, włoskami roztwartemi gęsto, mianowicie w górze porosłą. Liście krótko-ogonkowe, jajowate, tępe lub trochę śpiczaste, całe, z obudwu stron mniéj więcéj kosmate, na brzegu niewyraźnie piłkowane. Okrążki kwiatowe główkowate, nieliczne (pospolicie jeden wierzchołkowy, a drugi poniżéj tamtego umieszczony); przysadki nasadę ich otaczające szczeciniaste, piórkowato-włosiste. Kielich rysowany, kosmaty, dzieli się na dwie wargi z których górna ma 3 wcięcia w kształcie ząbków, dolna zaś rozczepia się na dwa szczupłe, równowązkie nakształt szczecin działy. Korona czerwonawa. Posiadam szczególną odmianę (w August. znalezioną) bardzo gałęzistą, w któréj na łodydze głównéj 3 znajdują się okrążki, na gałęziach zaś po dwa lub jednym.

267. MELITTIS. *MIODOWNIK.*

Kielich wielki, nieforemny, 3 razy wcięty, lub prawie 2wargowy, o wardze górnéj czasem wyciętéj, od rurki korony znacznie obszerniejszy. Korona 2 razy od kielicha dłuższa, z brzegiem rozszérzonym, rozwartym, 2wargowym: górna warga cała, płaska; dolna o 3 wielkich, nierównych klapkach. Ziarna okrągławo-trójgraniaste, zewnątrz kosmate.

614. M. MELISSOPHYLLUM: *(M. rojnikowaty)* foliis oppositis ovatis (aequaliter) dentatis, calyce trilobo piloso.

Pers. Syn. II. 132. *Lin. Willd. Spec.* III. 157. *Enum. Berol. p* 628. *Spreng. Syst.* II. 700. *Krock. Siles. n.* 960. *Roth, Germ.* II. 2. 46. *DC. Flor. fran. n.* 2602. *Hoffm. Germ.* II. 16. *BF. Comp.* II. 44. *Schk. Handb. tab.* 166. *Jacqu. Austr. t.* 26. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 122, *fig.* 661. Melissa sylvestris *Lamar. Flor. fran.* Melissophyllum verum *Vaill. Paris. p.* 125.

Rośnie w lasach nieco wilgotnych (Koło Warszawy w lasku Bielańskim. Koło Szczuczyna i Wąsosza; a niedawno w lesie Drożencińskim blizko Łomży, niemało jéj znalazłem.). Kwitnie w maju i czerwc. ♃

Piękna ta roślina ma łodygę prostą, zwykle pojedynczą, 4graniastą, kosmatą, około ½ stopy wysoką. Liście wielkie, przeciwległe, na krótkich, grubych, kosmatych ogonkach; jajowate, cokolwiek śpiczaste, dosyć regularnie na całym obwodzie piłkowane lub ząbko-

wane, żylaste, włoskami krótkiemi porosłe, ciemno-zielone. Kwiaty między liściami w okrążki zebrane, krótko-szypułkowe, wielkie i okazałe; w każdym bywa ich zwykle 4, 5 lub 6, rzadko 7. Szypułki włoskami okryte. Kielich podobnież zewnątrz omszony, krótki lecz obszerny, niemal dzwonkowaty; dolna jego warga ma dwie klapki, górna dłuższa, cała lub wycięta. Korona wielka, od kielicha 2 razy dłuższa; górna jéj warga całkowita, przewrotnie-jajowata, tępa, biała; dolna większa, 3klapkowa: klapki boczne okrągławe, białe, średnia błękitno-purpurowa, obszerniejsza od innych, tępa, na brzegu wyginano-drobno-karbowana. Nitki pręcikowe włoskami porosłe, główki 2komórkowe i tak z sobą parami zetknięte, że krzyż wyobrażają.

268. SCUTELLARIA. *TARCZYCA.*

Kielich krótki, 2wargowy, obiedwie jego wargi ucięte i całe; górna ostrogą czyli rożkiem krótkim, tępym opatrzona, po okwitnieniu kielich w kształcie pokrywki zamykająca. Korona od kielicha dłuższa, w nasadzie nieco skrzywiona, 2wargowa, warga górna z boków ściśniona, sklepista, niemal 3ząbkowa: dolna szérsza, okrągława, wycięta. Ziarna kielichem zamkniętym okryte.

615. S. GALERICULATA: caule deorsum pubescente, foliis *(T. pospolita)* cordato-lanceolatis crenato-serratis, floribus (axillaribus) secundis.

Spreng. Syst. II. 701. *Lin. Willd. Spec.* III. 173. *Enum. Berol. p.* 631. *Roth, Germ.* II. 2. 36. *Krock. Siles. n.* 961. *Pers. Syn.* II. 136. *Hoffm. Germ.* II. 16. *DC. Flor. fran. n.* 2615. *Bess. Gal.* II. 44. *Schk. Handb. tab.* 167. *Schlech. Berol.* I. 328. *BF. Comp.* II. 45. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 122, *f.* 662. Scutellaria foliis cordato-lanceolatis crenatis, floribus

axillaribus *Lin. Flor. Suec. n.* 538. Cassida galericulata *Scop. Carn. n.* 741. Cassida palustris vulgatior, flore coeruleo *Vaill. Paris. p.* 31.

W miejscach wilgotnych, nad brzegami błót, rowów, strumyków, i t. p. Kwitnie od czerwca do jesieni. ♃

Ma łodygę na 1—2 stóp wysoką, pojedynczą lub bardzo gałęzistą, o gałęziach naprzemianległych, równo-wysokich, tak jak i łodyga 4kańciastych, delikatnie-omszonych lub prawie-gładkich. Liście naprzeciwległe, krótko-ogonkowe, lancetowate, w nasadzie rozszérzone i sercowato-wycięte, w wiérzchołku śpiczaste, na brzegu szorstkie i piłkowano-karbowane; często jednak brzeg zupełnie jest cały i przy samėj tylko nasadzie karbami oznaczony; obiedwie powierzchnie liści są gładkie, żylaste. Kwiaty błękitne lub błękitno-fioletowe, zwykle parzyste, jednostronne, bardzo krótko-szypułkowe. Korona 4 razy od kielicha dłuższa, zewnątrz omszona; dolna jéj warga széroka, okrągława, tępa, cokolwiek wycięta; górna stulona, 3klapkowa: boczne klapki całe, środkowa nieco wycięta.

616. S. HASTIFOLIA: caule sursum pubescente, foliis sub- (*T. oszczepowata*) hastatis (sub) integerrimis, floribus secundis.

Spreng. Syst. II. 701. *Lin. Willd. Spec.* III. 175. *Ejusd. Enum. Berol. p.* 631. *Roth, Germ.* II. 37. *Pers. Syn.* II. 136. *Krock. Siles. n.* 962. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 403. *Hoffm. Germ.* II. 17. *Schlech. Berol. p.* 328. *Kluk, Dykc.* III. 70. *BF. Comp.* II. 45. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 210, *f.* 1156. Cassida hastifolia *Scop. Carn. n.* 742. Scutellaria hastifolia *Lin. Suec. n.* 539.

Rzadki ten gatunek znalazłem z uczniami w czasie exkursyi r. 1838 w miesiącu czerwcu, koło Łom-

ży przy wsi Penzie, gdzie nad brzegami Narwi wraz z konitrudem (*Gratiola off.*) rośnie. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Do poprzedzającego znacznie podobny, lecz we wszystkich częściach mniejszy. Łodygę ma zaledwie pół stopy wysoką, już pojedynczą, już znacznie mianowicie u dołu gałęzistą. Liście na $^3/_4$—1 cal. długie, a $^1/_4$—$^1/_2$ cal. u dołu szerokie, w moich exemplarzach zawsze zupełnie całe, niemal lancetowate lub jajowo-podłużne, w nasadzie sercowato-wycięte, a po bokach dwiema małemi, poziomo-rozłożystemi klapkami opatrzone, ztąd cały liść ma niby kształt oszczepowaty. Wierzchołek liści mniéj więcéj przytępiony, obwód niewyraźnie rzęsowaty, a powierzchnie albo obiedwie całkiem gładkie, albo tylko górna drobniutkiemi, rzadkiemi, przytulonemi włoskami porosła. Ogonki wyższych liści nie mają nawet jednej linii długości, i są w nasadzie bardziéj lub mniéj kosmate; niższych dłuższe są i gładkie. Kwiaty zebrane parami na wierzchołku łodygi, lecz ponieważ ich pary znacznie są do siebie zbliżone, wszystkie więc razem niby kłos pojedynczy, jednostronny, na 1 lub 2 cale długi tworzą. Są tegoż koloru jak w gatunku poprzedzającym, lecz nieco szczuplejsze, a dolna warga korony bardziéj zaokrąglona i mniéj wycięta. Liście kwiatowe czyli przysadki są szczupłe, lancetowate, zupełnie całe, nieoszczepowate i równie jak kielich i korona omszone.

269. AJUGA. *DĄBRÓWKA.*

Kielich 5 razy wcięty, prawie-równy. Korona rurkowata, 2wargowa: warga górna maleńka, wzniesiona, 2ząbkowa (od pręcików krótsza), dolna 3klapkowa, tępa, z klapką środkową bardzo wielką, przewrotnie-sercowatą. Ziarn 4 podłużnych, na powierzchni siatkowatych.

617. A. GENEVENSIS: foliis cauleque subvillosis, caulinis radicalia subsuperantibus inciso-dentatis, floribus verticillatis, lobo medio labii inferioris abbreviato.
(D. drobnoliściowa)

Spreng. Syst. II. 705. *Lin. Willd. Spec.* III. 9. *Enum. Berol. p.* 595. *Roth, Germ.* II. 2. 18. *Hayne, Arzneig.* 9, *tab.* 18. *DC. Flor. fran. n.* 2494. *Pers. Syn.* II. 109. *Schlech. Berol. p.* 312. *BF. Comp.* II. 2. *Bess. Gal.* II. 15. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 116, *f.* 623.

Przytrafia się w zaroślach, na wzgórkach i łąkach suchych, czasem w lasach i gajach. Kwitnie w maju i czerwc. ♃

Rozłogów żadnych nie ma. Dorasta od 3—5 cali, do stopy wysokości. Łodygę ma pojedynczą i tak jak liście kosmatą. Liście korzeniowe żadne lub nieliczne, i łodygowym w wielkości prawie-wyrównywające, lub nieco od nich mniejsze; wszystkie przeciwległe, jajowo-podłużne, u dołu w ogonek zwężone, żylaste, na brzegu w górze nieforemnie-ząbkowane, lub niemal całe; przysadki podobnież przeciwległe, bezogonkowe, w wierzchołku we 3 śpiczaste klapki wycięte, wyższe często błękitnawe i od kwiatów zawsze krótsze. Kwiaty okręgowe błękitne, lub cielisto-różowe. Kielich na 5 części aż do połowy dochodzących podzielony, kosmaty. Rurka korony znacznie od kielicha dłuższa, a dolna warga 3klapkowa, o klapce środkowej krótkiej, wyciętej, górna 2ząbkowa, a ząbki są drobne i tępe. Ziarna eliptyczne, zmarszczkami siatkowato-okryte.

618. A. PYRAMIDALIS: (*D. piramidalna*) verticillis multifloris pyramidato-confertis, lobo medio labii infer. producto emarginato, foliis radicalibus maximis obovato-oblongis crenatis.

Spreng. Syst. II. 705. *Lin. Willd. Spec.* III. 8. *Enum. Berol. p.* 595. *Schlech. Berol.* I. 311. *Pers. Syn.* II. 109. *Hayne, Arzneig.* 9, *tab.* 19. *Krock. Siles.* II. *n.* 896. *Lorek Flor. Pruss. t.* 116, *f.* 622. Ajuga tetragono-pyramidalis *Lin. Flor. Suec. n.* 512.

W zaroślach i lasach, rzadzéj jak poprzedzający (Znajdowałem w August.). Kwitnie w czerwcu i lipc. ♃

Od poprzedzającéj różni się szczególniéj wielkiemi, przewrotnie jajowato-podłużnemi liściami korzeniowemi. Są one szérokie, tępe, całe lub mniéj więcéj nieregularnie karbowane, mało-kosmate. Łodygowe coraz ku wiérzchołkowi mniejsze, także przewrotnie-jajowate, tępe i karbowane. Przysadki od kwiatów zawsze dłuższe, kolorowe, na brzegu zwykle całe. Korona mniejsza jak u gatunku poprzedzającego, błękitna. Wcięcia kielicha głębsze, szczuplejsze i bardziéj kończate. Dolna warga korony większa, kosmatsza, a jéj środkowa klapka przedłużona, przewrotnie-sercowata: boczne jajowate. Ziarna takież jak u poprzedzającego.

619. A. REPTANS: foliis oblongis obtusis basi attenuatis *(D. rozłogowa)* subdentatis cauleque glabris, stolonibus reptantibus, floribus axillaribus sessilibus lobo medio labii infer. obcordato.
Spreng. Syst. II. 705. *Lin. Willd. Spec.* III. 10. *Enum. Berol. p.* 595. *Roth, Germ.* II, 2, 18. *DC. Flor. fran. n.* 2491. *Pers. Syn.* II. 109. *Schlech. Berol. p.* 312. *Hoffm. Germ.* II. 1. *Bess. Gal.* II. 16. *BF. Comp.* II. 1. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 116, *fig.* 624.

W zaroślach, gajach, lasach, na pastwiskach. Kwitnie w maju i czerwc. ♃

Od poprzedzających różni się szczególniéj rozłogami które wyrastając z korzenia, rozpościerają się po ziemi i na kilka cali bywają długie. Łodyga także jest pojedyncza, 4kańciasta, gładsza nieco jak u tamtych. Liście korzeniowe ogonkowe, większe od łodygowych, prawie-łopatkowate, falisto-karbowane (czasem prawie-całe), tępe; łodygowe podłużne, bezogonkowe, karbowane i rzadkiemi, białemi włosami porosłe. Okrążki 4—10kwiatowe, bardziéj odległe jak u poprzedzających, a wcięcia kielicha do połowy jego długości dochodzą. Korona blado-błękitna, rurka jéj w nasadzie roz-

szerzona. Przysadki jajowo-lancetowate, całe lub nieco ząbkowane, 3nerwowe, wyższe od kwiatów krótsze. Przytrafiają się niekiedy indywidua żadnych rozłogów nie mające.

270. TEUCRIUM. *OŻANKA.*

Kielich rurkowaty, 5 razy wcięty, prawie-równy. Korona o rurce krótkiéj, 2wargowa, w miejsce wargi górnéj głębokie wycięcie, w którém pręciki wysunione; dolna warga 3klapkowa, o klapce środkowéj większéj, rozszérzonéj. Ziarna na powierzchni gładkie.

620. T. CHAMAEDRYS: *(O. karbowana)* foliis obovato-oblongis inciso-crenatis pilosiusculis, verticillis paucifloris, calycis campanulati dentibus acutis, caule procumbente.

Spreng. Syst. II. 707. *Lin. Willd. Spec.* III. 28. *Enum. Berol. p.* 598. *Scop. Carn. n.* 720. *Roth, Germ.* II. 2. 15. *Krock. Siles. n.* 902. *Schk. Handb. tab.* 155. *Bess. Gal.* II. 902. *DC. Flor. fran. n.* 2504. *Pers. Syn.* II. 111. *BF. Comp.* II. 4. *Hoffm. Germ.* II. 2. Teucrium officinale *Lamar. Flor. fran.* Chamaedrys officinalis *Moench, Meth.* 383.

Około Puław i Kazimierza. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Ma łodygę dolną częścią na ziemi leżącą, podnoszącą się, u dołu twardą (prawie-podkrzewową), gałęzistą, niewyraźnie 4kańciastą, omszoną, około stopy wysoką. Liście przewrotnie-podłużno-jajowate lub niby klinowate, przeciwległe, tępe, gładkie, na obwodzie tylko mianowicie u dołu, mniéj więcéj omszone, ogonkowe, na brzegu grubo-karbowane (nad nasadą całe), pod spodem bledsze. Kwiaty krótko-szypułkowe, w kątach liści szcze-

gólniéj górnych umieszczone; w każdym okrążku jest ich dwa, trzy lub nieco więcéj. Kielich zwykle purpurowy, nieco omszony, o ząbkach śpiczastych. Korona czerwonawa.

621. T. SCORDIUM: foliis oblongis sessilibus dentatis (basi *(O. czosnkowata)* attenuatis) nudiusculis, floribus axillaribus pedunculatis geminis, caule diffuso pubescente.

Willd. Enum. Berol. p. 598. *Lin. Willd. Spec.* III. 27. *Spren. Syst.* II. 707. *Scop. Carn. n.* 719. *Roth, Germ.* II. 2. 15. *Krock. Siles. n.* 903. *DC. Flor. fran. n.* 2503. *Pers. Syn.* II. 111. *Hoffm. Germ.* II. 2. *Schk. Handb. n.* 155. *Hayne, Arzneig.* 8, *t.* 3. *Schlech. Berol.* I. 313. *Bess. Enum. Volh. p.* 23. *BF. Comp.* II. 4. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 116, *f.* 625. Teucrium foliis oblongis sessilibus dentato-serratis, floribus geminis axillaribus, caule diffuso *Lin. Flor. Suec. n.* 513. Teucrium palustre *Lamar. Flor. fran.* Chamaedrys Scordium *Moench, Meth.* 384. Scordium *Vaill. Paris. p.* 180.

Na miejscach wilgotnych, nad brzegami rowów i bagien. (Około Mokotowa pod Warszawą. W Sandomir.). Kwitnie w lipc. i sierpn. ♃

Korzeń poziomy, włóknisty. Łodyga dolną częścią na ziemi oparta, rozłogi puszczająca, w górze prosta, czworokańciasta i nieco kosmata, pojedyncza lub mniéj więcéj gałęzista, o gałęziach rozpierzchłych, na stopę często wysoka. Liście miększe i delikatniejsze jak u gatunku poprzedzającego, bezogonkowe, podłużne, w nasadzie cokolwiek zwężone i całe, ku wierzchołkowi nierówno-piłkowane, tępe, zresztą prawie-gładkie lub bardzo nieznacznie omszone. Kwiaty z kątów liści zwykle parzysto-wyrastające, krótko-szypułkowe, blado-czerwone, mniejsze jak u poprzedza-

jącego. Kielichy i szypułki kosmate. Liście tej rośliny za potarciem wydają czosnkowy zapach, który jest tak trwały, że na exemplarzach zasuszonych i od lat 10 w zielniku leżących, jeszcze się objawia.

271. NEPETA. *SZANTA.*

Kielich walcowaty, 5ząbkowy, o ząbkach górnych dłuższych. Rurka korony długa, w otworze rozszérzona, 2wargowa; wyższa warga wycięta, niższa 3klapkowa: boczne klapki bardzo-krótkie, odgięte; środkowa znacznie większa, okrągława, kapturkowato-wklęsła, drobno-karbowana. Pręciki zbliżone.

622. N. CATARIA: (*S. zwyczajna*) incano-tomentosa, foliis petiolatis ovatis cordatis acuminatis grosse serratis, corymbis pedunculatis verticillatis in spicae terminalis formam approximatis. *Schlech. Berol.* I. 314. *Lin. Willd. Spec.* III. 49. *Enum. Berol. p.* 600. *Scop. Carn. n.* 743. *Spren. Syst.* II. 728. *Roth, Germ.* II. 2. 32. *Krock. Siles.* II. *n.* 906. *Schk. Handb. tab.* 157. *Hayne, Arzneig.* 4, *t.* 8. *DC. Flor. fran. n.* 2521. *Bess. Gal.* II. 17. *Hoffm. Germ.* II. 3. *Pers. Syn.* II. 114. *BF. Comp.* II. 6. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 117, *fig.* 628. Nepeta floribus spicatis, verticillis subpedicellatis, foliis petiolatis cordatis dentato-serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 514. Nepeta vulgaris *Lamar. Flor. fran.* Cataria vulgaris *Moench.* Cataria major et vulgaris *Vaill. Paris. p.* 31. Kocia mięta: Menta, Cataria *Syren. stron.* 498.

Wyrasta koło wsiów, przy płotach, na gruzach, w miejscach suchych. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Łodyga prosta, pojedyncza lub gałęzista, 4kańciasta, omszona, sino-zielonawa, na 1—2 stóp wysoka. Liście przeciwległe, ogonkowe, jajowate, w nasadzie sercowato-wycięte, grubo-piłkowane, z wierzchu ciemno-zielone, pod spodem siwe. Kwiaty okręgowe; każdy okrążek z dwóch niby baldaszkogronów szypułkowych, przeciwległych złożony; górne okrążki są zbliżone, a wszystkie razem kłos wierzchołkowy zdają się tworzyć. Przysadki między kwiatami wązkie, szczeciniaste. Kielich odznacza się podłużnemi liniami, a jego wierzchołek w pięć szczupłych, szydełkowatych, prawie-równych ząbków jest wycięty. Korona biała, zewnątrz drobnemi włoskami okryta, a na dolnéj wardze czerwonemi kropkami ubarwiona. Roślina ta dość przyjemny ma zapach; dla téj zapewne przyczyny i koty ją lubią.

272. MENTHA. *MIĘTA.*

Kielich 5ząbkowy, foremny. Korona rurkowata, niemal-foremna, 4klapkowa: klapka górna nieco szérsza i wycięta. Pręciki wyprostowane, odległe. Szyjka wysuniona.

623. M. sylvestris: (*M. leśna*) verticillis spicatis basi distinctis, pedicellis calycibusque hirsutis, staminibus corolla brevioribus, foliis subcordato-oblongis subsessilibus serratis subtus subvilloso-lanatis.

Spreng. Syst. II. 722. *DC. Flor. fran. n.* 2534. *Bess. Gal.* I. 18. *Schl. Berol.* I. 314. Mentha sylvestris *Lin. Lorek, Flor. Pruss. tab.* 117, *fig.* 629. Mentha sylvestris, nemorosa et gratissima *Willd. Spec.* III. 74 *et squ.* Mentha sylvestris et nemorosa *Willd. Enum. Berol. p.* 607. Mentha sylvestris, canescens, gratissima et nemorosa *BF. Comp. Germ.* II. 9 *et squ.*

Mentha canescens, sylvestris et gratissima *Pers. Syn.* II. 118 *et squ.*

W miejscach wilgotnych, nad brzegami wód, rowów, jezior, w lasach mokrych i gajach olszowych. Kwitnie w końcu lata. ♃

Odmiany téj rośliny, za osobne od niektórych autorów poczytane gatunki, Sprengel w wydaniu Systematu Linneusza słusznie zapewne za jeden i tenże sam gatunek uważa. Jest prawie - największym z naszych tego rodzaju gatunków, bo niekiedy 3 stóp dorasta i tém szczególniéj się odznacza, że kwiaty ma zebrane w kłosy wierzchołkowe, podłużne, ciągłe, czasem tylko u dołu przerywane, w młodości nieco zwisłe, późniéj proste. Między niemi znajdują się liczne, wązkie, szydłowato-śpiczaste, kosmate, dłuższe od kwiatów przysadki. Łodyga wyraźnie 4kańciasta, całkowicie lub tylko na kantach kosmata, prosta, gałęzista. Liście krócéj lub dłużéj ogonkowe, czasem na jednémże indywiduum jedne krótko-ogonkowe, inne bezogonkowe; co do kształtu są zwykle jajowo-podłużne, śpiczaste, czasem bardziéj podłużne i prawie-lancetowate, szérsze lub węższe, na brzegu głębiéj lub płycéj ząbkowane, o ząbkach ostrych, niejednakowych; górna ich powierzchnia zwykle brudno-zielona i gładka, dolna zielono-siwa; czasem jednak obiedwie szarawym kutnerem są okryte. Kwiaty drobne, lilowo-czerwone. Szypułeczki i kielichy zawsze kosmate. Pręciki często krótsze od korony i w niéj zamknięte, niekiedy znacznie wysunione. Cała roślina dość przyjemnéj woni.

624. M. AQUATICA: verticillis capitatis, pedicellis calycibusque pilosis, staminibus corollam aequantibus vel superantibus, foliis ovatis serratis petiolatis utrinque cauleque villosis.
(M. wodna)

Spreng. Syst. II. 723. *Willd. Enum. Berol. p.* 610. *Pers. Syn.* II. 119. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 117, *f.* 634. Mentha hirsuta *Schlech. Berol.* I. 315. *DC. Flor. fran. n.* 2538, *et Suppl. p.* 399.

Hoffm. Germ. II. 5. *Bess. Gal.* II. 20. Mentha aquatica et hirsuta *Lin. Willd. Spec.* III. 78. *Roth, Germ.* II. 2. 7. Mentha floribus capitatis, foliis ovatis serratis petiolatis, staminibus corolla longioribus *Lin. Flor. Suec. n.* 517. Pulegium, quae Mentha rotundifolia palustris sive aquatica major *Vaill. Paris. p.* 125.

Bardzo pospolita na miejscach wilgotnych, błotnistych, nad wodami. Kwitnie w końcu lata i w jesieni. ♃

Jest podobnież zmiennym gatunkiem. Od innych różni się tém, że kwiaty w okrążki główkowate ma zebrane: dolne, między liściami będące, krótko-szypułkowe, górne prawie-kuliste, bezszypułkowe, na wiérzchołku łodygi i gałązek osadzone, niekiedy prawie z sobą zetknięte i niby kłos tworzące. Liście jajowate, ogonkowe, szérsze lub węższe, mniéj więcéj spiczaste, drobno-piłkowane, zawsze bardziéj lub mniéj na obudwu powierzchniach kosmate. Kielichy walcowate, rysowane, włoskami porosłe. Korona czerwonawa, bledsza lub ciemniejsza, zewnątrz nieco włosista. Pręciki zwykle wysunione, czasem jednak koronie równe. Łodyga pojedyncza lub trochę gałęzista, od kilku cali do półtory stopy wysoka, często czerwonawa, włoskami zwisłemi mniéj lub więcéj okryta.

625. M. ARVENSIS: pedicellis glabriusculis, calycibus sub-
(M. polna) campanulatis hirsutis, dentibus abbreviatis (staminibus corolla brevioribus), foliis petiolatis ovatis acutis serratis cauleque ascendente subvillosis.

Spreng. Syst. II. 723. *Lin. Willd. Spec.* III. 80. *Enum. Berol. p.* 611. *Pers. Syn.* II. 120. *Bess. Gal.* II. 21. *Lorek Flor. Pruss. t.* 117, *fig.* 633. Mentha floribus verticillatis, foliis ovatis acute-serratis,

staminibus corollam aequantibus *Lin. Flor. Suec. n.* 516. Mentha arvensis et verticillata *Hoffm. Germ.* II. 6.

Najpospolitszy prawie gatunek na gruntach nieco wilgotnych, na łąkach, polach, nad rowami i t. d. Kwitnie w lipcu sierpn. ♃

Ma łodygi pojedyncze lub gałęziste, rzadko proste, częściéj rozpierzchłe lub dolną częścią na ziemi leżące, krótkiemi, zwisłemi włoskami szczególniéj w górze porosłe, na stopę lub nieco więcéj wysokie. Liście ogonkowe, zwykle podłużno-jajowate lub niemal-lancetowate, w nasadzie klinowato-zwężone, czasem jajowate, w nasadzie zaokrąglone, mniéj więcéj śpiczaste, piłkowane, u dołu całe, z obudwu stron bardziéj lub mniéj kosmate. Kwiaty drobne, fioletowo-czerwonawe, w małe okrążki prawie bez szypułek, między liściami zebrane: szczególne szypułeczki niemal nagie lub bardzo rzadkiemi, krótkiemi włoskami porosłe. Kielich krótki, niemal-dzwonkowaty, włoski na nim są roztwarte, a ząbki króciutkie, u dołu rozszérzone. Przysadki kwiatowe lancetowate, trochę włosiste. Pręciki zazwyczaj dłuższe od korony, niekiedy jéj wyrównywające.

626. M. AUSTRIACA: (*M. austryacka*) pedicellis pubescentibus, calycibus oblongis hirsutis, dentibus subulatis, staminibus corolla brevioribus, foliis cordato-ovatis acutis serratis cauleque ascendente hirtis.

Spreng. Syst. II. 723. *Willd. Spec.* III. 81. *Enum. Berol. p.* 611. *Jacqu. Austr. tab.* 430. *Pers. Syn.* II. 120. *BF. Comp.* II. 15.

Przytrafia się czasem w podobnych miejscach co i poprzedzająca (Znajdowałem w August.). Kwitnie w końcu lata. ♃

Do poprzedzającéj podobna. Różni się zaś: 1. Liściami, które są krótsze, jajowate, przy nasadzie nieklinowate, lecz albo mniéj więcéj zaokrąglone, albo trochę sercowato-wycięte, cokolwiek

śpiczaste, na brzegu drobniéj i ostrzéj piłkowane. 2. Okrążkami kwiatowemi wyraźniéj szypułkowemi. 3. Kielichami bardziéj podłużnemi, których ząbki są znacznie dłuższe, śpiczastsze, w nasadzie węższe. 4. Szypułeczkami bardziéj kosmatemi. Zresztą przysadki kwiatowe podobnież się znajdują, lecz zwykle są podłużno-lancetowate, i szersze. Kolor kwiatów tenże. Pręciki albo równe koronie, albo nieco od niéj krótsze. Zapewne odmiana poprzedzającéj. Może nie bez zasady wielu autorów ten gatunek za odmianę poprzedzającego uważa, bo doświadczenie pokazuje, że prawie wszystkie gatunki mięty do nader zmiennych roślin należą.

273. ELSHOLTZIA. *MARZYMIĘTA.*

Kielich rurkowaty, 5ząbkowy. Korona rzęsowata, dwuwargowa, górna warga we 4 ząbki wycięta; dolna nieco dłuższa, niepodzielona, drobno-karbowana. Pręciki odległe. (Kłos jednostronny, przysadkowaty).

627. E. CRISTATA: spica subsolitaria unilaterali erecta (bra-
(M. jednostronna) cteis venosis).

Spreng. Syst. II. 721. *Willd. Spec.* III. 59. *Enum. Berol. p.* 604. *Pers. Syn.* II. 114. Hyssopus ocymifolius *Lamar. Enc.* III. 187. *Schk. Handb. n.* 1567, *tab.* 167. Mentha Patrini *Nov. Act. Scien. Petrop.* I. 336. Mentha ovata *Cavanilles.* Hyssopus bracteatus *Gmelin Hort. Carlsr.*

Téj roślinie naznaczają autorowie za ojczyznę Syberyą, mianowicie okolice jeziora Bajkał. Zwiedzając z P. Jastrzębowskim Lubels. w r. 1829, znaleźliśmy ją 30 sierpnia (już po większéj części okwitłą) w miasteczku Dubience, gdzie pod płotami obficie rośnie. Późniéj znalazłem ją jeszcze w August.

we wsi Modzelach i Grabowie niedaleko Szczuczyna. Nie można przeto wątpić, że do flory Europejskiéj należy, chociaż jéj żadna znajoma mi, nie opisuje. Kwitnie w lipc. sierpn. ⊙

Zwyczajna jéj wysokość stopy ledwie dochodzi, lecz czasem na łokieć bywa wysoka. Korzeń ma krótki, włóknisty. Łodygę zwykle gałęzistą, prosto-stojącą, nad korzeniem walcowatą, wyżéj 4kanciastą, o kantach tępych; każda jéj ściana oznaczona jest przez całą długość rowkiem dość głębokim, a całą powierzchnią mianowicie w górze, drobne, rzadkie, białawe i zwisłe włoski okrywają. Liście jak we wszystkich wargowych, naprzeciwległe, ogonkowe, jajowo-podłużne, zawsze śpiczaste, w nasadzie klinowato-zwężone, i zupełnie całe, wyżéj zaś aż do wierzchołka piłkowane. Górna ich powierzchnia ciemno-zielona, prawie-gładka, dolna bledsza, żylasta, na żyłkach drobnemi, rzadkiemi włoskami porosła, a pod szkłem powiększającém uważana, ukazuje na sobie mnóstwo drobnych gruczołków nakształt kropek, żółty, aromatyczny olejek wydających. Kłosy kwiatowe pojedyncze, na wierzchołku łodygi i gałęzi osadzone, proste, $\frac{1}{4}$—2 cal. długie, jednostronne, czasem z kątów liści parzysto-wyrastające, i te ostatnie znacznie bywają mniejsze. Kwiaty drobne, koloru lila, liczne i gęste, trochę zwisłe, na szypułeczkach nader krótkich, gładkich. Kielich rurkowaty, w pięć ząbków prawie-równych, śpiczastych, sztyletem miękkim uzbrojonych, wycięty. Korona od kielicha około 3 razy większa; jéj rurka jest walcowata, nieco dłuższa od kielicha, górna warga trochę sklepista, karbowana, tojest na 4 niegłębokie kłapki wcięta, dolna cokolwiek dłuższa, okrągława i tępa, cała lub nieznacznie-wcięta i drobniutko-niewyraźnie karbowana. Tak kielich jako i korona białym, długim, rzadkim włosem okryte. Pręciki wysunione, główki nerkowate, brunatno-zielonawe. Z drugiéj strony kłosa, znajdują się przysadki dwurzędowe, okrągławe, całe, sztyletem miękkim, krótkim opatrzone, na brzegu nieco rzęsowate, zresztą gładkie, siatkowato-żylaste i pospolicie brunatnawe. Ziarna drobne, przewrotnie-jajowate, nieco-spłaszczone, zupełnie-gładkie, żółto-brunatnawe. Cała roślina a mianowicie jéj liście i kwiaty, mają mocny lecz dosyć przyjemny miętowy zapach, który nawet indywidua od kilku lat w zielniku przechowywane, jeszcze wydają.

Schkuhr w dziele swém botaniczném, na tablicy wyżéj przytoczonéj dokładnie ją wystawił.

274. GLECHOMA. *BLUSZCZYK.*

Kielich smugowany, 5 razy wcięty, nieforemny, po okwitnieniu gładki. Korona rurkowata, w otworze włosista, od kielicha przeszło 2 razy dłuższa, 2wargowa; górna warga prosta o dwóch wcięciach, dolna 3klapkowa; środkowa klapka większa i wycięta. Główki pyłkowe parami, w kształcie krzyża zetknięte.

628. G. HEDERACEA: foliis reniformibus crenatis.
(*B. pospolity*)

Lin. Flor. Suec. n. 518. *DC. Synop. Flor. Gall. p.* 223. *Willd. Spec.* III. 85. *Enum. Berol. p.* 612. *Schk. Handb. tab.* 159. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 8. *Roth, Germ.* II. 2. 3. *Krock. Siles. n.* 922. *Hoffm. Germ.* II. 6. *DC. Flor. fran. n.* 2543. *Bess. Gal.* II. 23. *BF. Comp.* II. 23. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 118, *fig.* 635. Glechoma hederaceum *Spreng. Syst.* II. 727. *Schlech. Berol.* I. 316. *Aschers. Pharmac. tab.* 2, *fig.* 24. Calamintha hederacea *Scop. Carn. n.* 730. Chamaeclema hederacea *Moench Meth.* 393. Glechoma hederacea et hirsuta *Pers. Syn.* II. 121. Nepeta glechoma *Bentham.* Chamaeclema vulgare majus, minus et medium *Vaill. Paris. tab.* VI, *f.* 4. 5. 6.

W miejscach cienistych, nieco-wilgotnych, w zaroślach, koło płotów i zabudowań, w ogrodach. Kwitnie od kwietnia do czerwca. ♃

Łodygi 4kańciaste, nieco omszone, puszczają długie, na ziemi rozpostarte rozłogi; gałązki kwitnące wzniesione. Liście ogonkowe, niższe nerkowate, wyższe sercowate: wszystkie pospolicie gładkie, z wierzchu błyszczące, pod spodem bledsze, często gruczołkowate, grubo-karbowane. Okrążki 2—6kwiatowe, między-listtne, o kwiatach krótko-szypułkowych, w nasadzie małemi szydełkowatemi przysadkami opatrzonych. Kielichy smugowane, omszone, od szypułek 3 razy dłuższe. Korona błękitno-fioletowa, o rurce długiéj, w otworze kosmata; górna jéj warga nieznacznie wcięta, dolna 3klapkowa, o klapce środkowéj znacznie-większéj, wyciętéj. Na liściach często dają się widzieć narośle, nakształt gałek różnéj wielkości, od zakłócia owadu sprawione. Cała roślina za potarciem szczególny, sobie właściwy zapach wydaje.

275. LAMIUM. *JASNOTA.*

Kielich 5ząbkowy, w górze nieco rozszérzony, o ząbkach prawie-równych, ościstych. Korona od kielicha dłuższa, rurkowata, w gardzieli wydęta. Warga górna sklepista, niepodzielona; dolna 3klapkowa: klapki boczne bardzo małe, w kształcie ząbków śpiczastych; środkowa wielka, wycięta. Główki pyłkowe zewnątrz włosiste.

629. L. MACULATUM: calycibus patentibus in verticillos 10—12flores laxe digestis, dentibus calycinis inaequalibus superioribus majoribus, foliis cordatis irregulariter crenato-vel inciso-serratis, floralibus breviter petiolatis, imis remotis.
(J. plamista)

BF. Comp. II. 24. *Lin. Willd. Spec.* III. 87. *Enum. Berol. p.* 613. *Roth, Germ.* II. 21. *Schk. Handb. t.* 159. *Spreng. Syst.* II. 726. *DC. Flor. Fran. n.* 2550. *Pers. Syn.* II. 121. *Bess. Gal.* II. 24. *Schlech. Berol.* I. 317. *Hoffm. Germ.* II. 7. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 118, *fig.* 636.

Przytrafia się w zaroślach, w gajach, lasach, rzadzéj jak następne (Znajdowałem obficie koło Szczuczyna w lesie Ławskim.). Kwitnie od maja do lipca. ♃

Dorasta często półtory stopy wysokości. Ma łodygę 4kańciastą, nieco-szorstkiemi i trochę zwisłemi, białemi włoskami porosłą, gałęzistą. Liście sercowate śpiczaste, pojedynczo lub podwójnie nierówno-karbowane, łodygowe większe i dłużéj ogonkowe, kwiatowe mniejsze, o krótkich ogonkach, często białemi lub brunatnawemi plamkami na górnéj powierzchni oznaczone. Okrążki składają się z 10 lub 12 kwiatów. Korona wielka, światło-purpurowa, o rurce nieco-skrzywionéj, znacznie od kielicha dłuższéj; górna jéj warga nieco śpiczasta, niewyraźnie-ząbkowana, zewnątrz omszona; dolna ciemniejszemi kropkami upstrzona.

630. L. ALBUM: (*J. biała*) foliis cordatis acuminatis serratis petiolatis, petiolis dilatatis, verticillis 20floris, labio superiore obtuso integerrimo.

BF. Comp. II. 24. *Lin. Willd. Spec.* III. 88. *Enum. Berol. p.* 613. *Roth, Germ.* II. 21. *Krock. Siles. n.* 928. *Schk. Handb. tab.* 159. *Hayne, Arzneig.* V, *tab.* 41. *DC. Flor. fran. n.* 2549. *Hoffm. Germ.* II. 7. *Bess. Gal.* II. 24. *Spreng. Syst.* II. 726. *Schlech. Berol.* I. 317. *Pers. Syn.* II. 122. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 118, *fig.* 637. Lamium foliis cordatis acuminatis serratis petiolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 520. Lamium foliosum *Crantz, Austr.* Lamium vulgare album, sive Archangelica flore albo *Vaill. Paris. p.* 113. Pokrzywa martwa biała: Album Lamium *v.* Urtica lactea *Syren. stron.* 1409.

Przy płotach, na miejscach nieuprawianych. Kwitnie od czerwca do jesieni. ♃

Z postaci do poprzedzającéj podobna, lecz liście ma węższe, śpiczastsze, ciemniejsze i głębiéj piłkowane; kwiaty w okrążkach liczniejsze, bo często do 20 w każdym ich bywa; koronę białą, podobnież wielką, a któréj górna warga w wiérzchołku tępa, nieząbkowana, kosmata, rurka zaś kielichowi prawie-wyrównywająca. Główki pyłkowe czarne, kielichy zwykle brudną plamką oznaczone.

631. L. PURPUREUM: foliis cordatis obtusis crenatis petio-
(J. purpurowa) latis superioribus confertis, verticillis 8—10floris.

BF. Comp. II. 25. *Lin. Willd. Spec.* III. 88. *Enum. Berol.* I. 613. *Roth*, *Germ.* II. 2. 22. *Krock. Siles. n.* 929. *Schk. Handb. tab.* 159. *DC. Flor. fran. n.* 2553. *Hoffm. Germ.* II. 7. *Bess. Gal.* II. 24. *Spreng. Syst.* II. 726. *Schlech. Berol.* I. 317. *Pers. Syn.* II. 122. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 118, *fig.* 638. Lamium foliis cordatis obtusis petiolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 521. Lanium nudum *Crantz, Austr.* Lamium annuum vulgare rubrum *Vaill. Paris. p.* 112. Pokrzywa martwa pierwsza: Galeopsis, Urtica iners, mortua *v.* foetida, Lamium purpureum *Syren. stron.* 1408.

Bardzo pospolita roślina, około płotów w ogrodach, na dziedzińcach, przy drogach, na miejscach nieuprawianych. Kwitnie od wiosny przez całe lato, a nawet w późnéj jesieni. ⊙

Od poprzedzających we wszystkich częściach mniejsza i zaraz na piérwszy rzut oka odznacza się liściami, w wiérzchołku gęściéj piramidalnie ułożonemi. Łodyga na pół stopy ledwie wysoka, doskonale 4graniasta, wydrążona, często czerwonawa, u dołu prawie-naga lub niewielu liściami opatrzona, gałęzista, podnosząca

się. Liście sercowato-jajowate, mniéj więcéj tępe, karbowane: dolne mniejsze lecz dłużéj ogonkowe, wyższe większe na krótszych ogonkach, najwyższe zaś czyli kwiatowe częstokroć brudno-czerwonawe, wszystkie cokolwiek omszone. Kwiaty niewielkie, po 8 do 10 w okrążku, purpurowe. Kielich prawie-gładki, smugami brudno-czerwonemi oznaczony, o ząbkach szydełkowatych, rzęsowatych, rurce korony niemal-równych. Górna warga tępa, zupełnie-cała, zewnątrz omszona. Mocny, nieprzyjemny zapach odznacza tę roślinę.

632. L. AMPLEXICAULE: foliis subrotundis obtusis incisis crenatis, inferioribus petiolatis, floralibus sessilibus amplexicaulibus, laciniis calycis fructiferi conniventibus, corollae labio superiore obtuso integerrimo (tubo gracili).
(J. otulona)

Schlech. Berol. I. 318. *Lin. Willd. Spec.* III. 90. *Enum. Berol. p.* 613. *Krock. Siles. n.* 930. *Pers. Syn.* II. 122. *Schk. Handb. tab.* 159. *DC. Flor. fran. n.* 2555. *Spreng. Syst.* II. 727. *Hoffm. Germ.* II. 7. *Bess. Gal.* II. 25. *BF. Comp.* II. 25. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 118, *fig.* 639. Lamium foliis floralibus sessilibus amplexicaulibus obtusis *Lin. Flor. Suec. n.* 522. Pollichia amplexicaulis *Roth*, *Germ.* II. 2. 27. Galeobdolon amplexicaule *Moench*, *Meth.* 394. Lamium folio caulem ambiente minus *Vaill. Paris. p.* 112.

Na polach, w ogrodach, przy płotach b. pospolita. Kwitnie od wiosny do jesieni. ☉

Do poprzedzającéj z postaci nieco podobna. Ma korzeń mały, włóknisty; łodygę zwykle pojedynczą, czasem od nasady mniéj

więcéj gałęzistą, nieco-podnoszącą się, 4kanciastą, krótkiemi, rzadkiemi włoskami porosłą, około pół stopy wysoką. Liście drobniejsze i okrąglejsze jak u poprzedzającéj: najniższe ogonkowe, prawie-sercowate, wyższe zaś i kwiatowe bezogonkowe, nieco pręt otulające; wszystkie grubo i nierówno-karbowane, czasem prawie-klapkowate, delikatnie omszone. Kwiaty okręgowe, liściami okryte, światło-purpurowe. Kielichy białym, gęstym włosem zewsząd okryte. Rurka korony szczupła, od kielicha blizko 3 razy dłuższa, górna warga tępa, cała, niewielka, zewnątrz znacznie-omszona. Ząbki przy otworze niewyraźne. Owoce niemalczarne, mają na sobie drobniutkie, białe grudki.

276. GALEOPSIS. *POZIEWNIK.*

Kielich dzwonkowaty, 5ząbkowy, o ząbkach prawie równych, ościstych. Rurka korony krótka, w otworze rozszérzona; brzeg dwuwargowy; warga górna sklepista, nieco-karbowana, dolna 3klapkowa, o klapkach nierównych: boczne klapki przy otworze wyniosłością nakształt ząbka opatrzone. Główki pyłkowe rzęsowate.

633. G. LADANUM: internodiis caulinis subaequalibus superne ramisque glanduloso-villosis, calycibus pungentibus tubo corollae triplo brevioribus, bracteis subulatis subreflexis, foliis oblongis utrinque attenuatis remote serratis utrinque virentibus, floralibus lanceolatis serrulatis.
(P. polny)

Spreng. Syst. II. 725. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 119, *f.* 640. *Lin. Willd. Spec.* III. 91. *Enum. Berol. p.* 614. *Scop. Carn. n.* 727. *Krock. Siles. n.* 931. *Schk. Handb. t.* 160. *Bess. Gal.* II. 25. *Schlech. Berol.* I. 319. Galeopsis internodiis caulinis aequalibus, verticillis omnibus remotis *Lin. Flor. Suec. n.* 524.

Galeopsis Ladanum et parviflora *DC. Flor. fran. n.* 2557 *et squ.* Galeop. Ladanum, angustifolia et latifolia *Hoffm. Germ.* II. 8. Galeopsis Ladanum, angustifolia et parviflora *Pers. Syn.* II. 122. G. Ladanum majus *Krock. Siles. n.* 932. Lamium Ladanum *Crantz.* Tetrahit Ladanum *Moench.* Galeopsis patula segetum. flore purpurascente *Vaill. Paris. p.* 77.

Rośnie na polach, między zbożem, na odłogach, koło dróg, mianowicie na gruncie gliniastym. Kwitnie w lecie i w jesieni. ⨀

Wielkość miewa rozmaitą, czasem na kilka cali tylko wysoki, niekiedy półtory stopy dorasta. Korzeń włóknisty, cokolwiek pogięty. Łodyga 4kańciasta, prosta, gęstym, drobnym włosem omszona, mniéj więcéj gałęzista, często-czerwonawa, o kolankach niewydatnych. Liście krótko-ogonkowe, podłużne, po obu końcach zwężone, czasem lancetowate, szérsze lub węższe, odległe, tępo-piłkowane, na ½—1 ½ cal. długie; kwiatowe zawsze szczuplejsze, czasem prawie-równowązko-lancetowate, i zaledwie na 2 lub 3 lin. szérokie. Okrążki kwiatowe w wyższéj części łodygi i gałązek umieszczone, mniéj więcéj od siebie odległe. Kielich kosmaty, o pięciu ząbkach szydełkowatych, kolących, w nasadzie rozszerzonych, niezupełnie równych, od rurki korony znacznie krótszych. Korona dosyć wielka, lilowo-purpurowa, zewnątrz delikatnemi włoskami okryta; dolna jéj warga przy otworze żółtemi upstrzona plamkami; rurka żółtawo-biała, od kielicha blizko 3 razy dłuższa. *Galeopsis parviflora* Lamarcka i innych autorów, jest podług Sprengla, odmianą tego gatunku, odznaczającą się liściem szerszym, prawie jajowatym, okrążkami kwiatowemi bardziéj odległemi, kwiatem mniejszym, którego korona zaledwie 2 razy jest od kielicha dłuższą. *Galeopsis angustifolia* Hoffm. Pers. jest inną odmianą, mającą liść węższy, kielich mniéj kosmaty, o włoskach przytulonych, a którego ząbki niemal rurce korony równe.

634. G. TETRAHIT: internodiis caulinis superne incrassatis, (*P. szorstki*) ramis subretrorsum hirtis, foliis ovato-oblongis dentatis hirsutis, verticillis summis subcontiguis, calycibus longissime aristatis tubum corollae aequantibus.

Spreng. Syst. II. 725. *Willd. Spec.* III. 92. *Enum. Berol. p.* 614. *Roth, Germ.* II. 2. 24. *Scop. Carn. n.* 728. *Krock. Siles. n.* 933. *DC. Flor. fran. n.* 2559. *Hoffm. Germ.* II. 9. *Pers. Syn.* II. 122. *Bess. Gal.* II. 29. *Schlech. Berol.* I. 320. *Lorek. Flor. Pruss. tab.* 119, *fig.* 642. Galeopsis Tetrahit α *Lin. Flor. Suec. n.* 523. Lamium Tetrahit *Crantz.* Tetrahit nodosum *Moench.*

Koło płotów, w zaroślach, gajach olszowych, w ogrodach, zazwyczaj na gruncie nieco wilgotnym. Kwitnie w lecie i w jesieni. ⊙

Ten gatunek w dwóch szczególniéj daje się widzieć odmianach: na polach i miejscach suchych jest mniejszy, ledwie na stopę wysoki, lecz łodygę miéwa grubszą, liście szérsze, kwiaty liczniejsze, koronę większą, purpurową; w lasach zaś, w zaroślach i miejscach nieco wilgotnych, większy lecz delikatniejszéj, o liściach zwężonych, kwiatach mniéj licznych, koronie szczuplejszéj, blado-czerwonéj lub białawéj. Indywidua ostatniéj odmiany znajdowałem w zaroślach, na miejscach nizkich, często jeszcze w październiku kwitnące i przeszło na dwa łokcie wysokie. W ogólności ten gatunek różni się od poprzedzającego: 1. Łodygą kolankowatą czyli w pewnych odstępach znacznie zgrubiałą. 2. Włoskami tęgiemi, zwisłemi, białemi, które mniéj więcéj łodygę, a mianowicie jéj kolanka okrywają i szorstkość w dotknięciu czynią. 3. Liściem jajowo-podłużnym, w nasadzie bardziéj rozszerzonym. 4. Okrążkami górnemi zbliżonemi, i prawie z sobą zetkniętemi. 5. Koroną mniejszą, o rurce krótszéj. 6. Kielichem którego ząbki są dłuższe, rurce korony prawie-równe.

635. G. PUBESCENS: internodiis caulinis subincrassatis foli-
(P. purpurowy) isque ovatis acuminatis serratis pubescentibus, bracteis subglandulosis minutis, calycibus pilosis corolla triplo-brevioribus.

Spreng. Syst. II. 725. *Bess. Gal.* II. 27. *Enum. Volh. p.* 24. *BF. Comp.* II. 28. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 119, *f.* 643. Galeopsis Walterina *Schlech. Berol.* I. 320.

Koło płotów, na gruzach, w ogrodach, w gajach olszowych, przy wsiach (Obficie ten gatunek w August. znajduję.). Kwitnie w lipcu i sierpn. ☉

Do poprzedzającego z wejrzenia bardzo podobny, i dla téj przyczyny długo za jeden z nim uważany gatunek, dopóki przez Bessera nie został odróżniony. Dorasta dwóch lub trzech stóp wysokości. Ma korzeń włóknisty; łodygę gałęzistą, kanciastą, o kantach tępych, przy kolankach zgrubiałą, prostą, a niekiedy tu i owdzie załamaną, w środku nieco-wydrążoną, i w całéj długości krótkiemi, twardemi, zwisłemi włoskami okrytą. Liście ogonkowe, jajowo-podłużne lub jajowate, szczytowato-śpiczaste, na brzegu grubo-piłkowane, z wierzchu drobnemi, przytulonemi włoskami porosłe, pod spodem prawie-gładkie, lub delikatnie mianowicie na żyłkach omszone. Okrążki 3—5kwiatowe, wyższe zbliżone do siebie. Ząbki kielicha ościste, kolące, rurce korony prawie-równe, lub nieco od niéj krótsze. Korona większa jak u gatunków poprzedzających, purpurowa: górna jéj warga cokolwiek sklepista, tępa, wyraźnie-ząbkowana, o ząbkach prostych, nierównych, zewnątrz dosyć długiemi, białawemi włoskami okryta; dolna gładka, 3klapkowa, o środkowéj klapce nieco dłuższéj, bardzo nieznacznie wyciętéj, karbowanéj, po środku plamką żółtą i żyłkami purpurowemi oznaczonéj; rurka walcowata, u dołu biaława, w górze obszerniejsza, brudno-żółta, omszona. Główki pyłkowe blade.

636. G. VERSICOLOR: internodiis caulinis superne incrassa-
(P. różnobarwny) tis ramisque hirtis, foliis ovato-oblon-

gis dentatis hirsutis, verticillis summis subcontiguis, corolla fauce inflata galea apice crenulata calycem pungentem multo-superante.

Spreng. Syst. II. 725. *Smith. Brit. DC. Flor. fran. n.* 2560. *Pers. Syn.* II. 122. *Hoffm. Germ.* II. 9. *Bess. Gal.* II. 26. Galeopsis cannabina *Willd. Spec.* III. 93. *Enum. Berol. p.* 614. *Roth, Germ.* II. 2. 25. *Schlech. Berol.* I. 321. *BF. Comp.* II. 28. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 119, *f.* 644. Galeopsis corolla flava: labio inferiore maculato *Lin. Flor. Lap.* 193. Galeopsis grandiflorum *Gilib. Lith. n.* 67. Galeopsis cannabina *Krock. Siles. n.* 934. Galeopsis spectabilis *Miller.* Galeopsis altera, caliculis aculeatis flore flavescente *Vaill. Paris. p.* 77.

Przytrafia się w zaroślach, w miejscach nieco wilgotnych, w gajach olszowych, czasem w lasach. Kwitnie w lecie i w jesieni. ☉

Odznacza się ten gatunek wielką i piękną koroną, która od kielicha kilka razy jest dłuższa, w otworze wydęta, żółtawa; dolna jéj warga 3klapkowa, o klapkach bocznych odgiętych, środkowéj większéj, u dołu fioletową plamą oznaczonéj; górna sklepista, w wiérzchołku drobno-ząbkowana, z wiérzchu kosmata. Kielich białawy, smugowany, w górze włosisty, o ząbkach nierównych. Łodyga gałęzista, włosami szczeciniastemi, zwisłemi, mianowicie przy kolankach porosła. Liście jajowato-podłużne, śpiczaste, w nasadzie trochę zwężone, pod spodem prawie-nagie, z wiérzchu przytulonemi włoskami okryte, na brzegu karbowano-piłkowane.

277. GALEOBDOLON. *GAJOWIEC.*

Kielich dzwoneczkowaty, 5ząbkowy, o ząbkach nierównych, śpiczastych. Korona krótko-rurkowata, od kielicha dłuższa, 2wargowa: górna warga sklepista, niepodzielona; dolna o 3 śpiczastych wcięciach, z których środkowe nieco dłuższe. Otwór bez ząbków.

637. G. LUTEUM: foliis cordato-ovatis crenato-dentatis petiolatis, verticillis sub-6floris.
(G. żółty)

BF. Comp. II. 29. *Willd. Enum. Berol. p.* 614. *DC. Flor. fran. n.* 2581. *Spreng. Syst.* II. 725. *Bess. Gal.* II. 30. *Schlech. Berol.* I. 318. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 121, *fig.* 651. Galeopsis Galeobdolon *Lin. Spec. Krock. Siles.* II. *n.* 935, *tab.* 23. Leonurus foliis ovatis serratis acutis *Lin. Flor. Suec. edit.* I. *n.* 477. Galeopsis verticillis sexfloris involucro tetraphyllo *Lin. Flor. Suec. edit.* 2. *n.* 525. Galeobdolon vulgare *Pers. Syn.* II. 122. Leonurus Galeobdolon *Scop. Carn. n.* 705. *Willd. Spec.* III. 115. *Hoffm. Germ.* II. 13. Pollichia Galeobdolon *Roth, Germ.* II. 2. 26. Lamium Galeobdolon *Crantz.* Cardiaca sylvatica *Lamar. Flor. fran.* Galeopsis sive urtica iners flore luteo *Vaill. Paris. p.* 77. Pokrzywa martwa trzecia kwiatu żółtego: Lamium luteum *Syren. stron.* 1410.

W lasach i gajach listkowych, cienistych, nieco wilgotnych, dość często daje się widzieć. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Łodygi pojedyncze, słabe, pochylone lub podnoszące się, włoskami zwisłemi, białemi, mianowicie na kantach porosłe, na stopę lub nieco więcéj wysokie. Liście niższe ogonkowe, sercowato w nasadzie wycięte, jajowate, niemal-tępe; wyższe przy kwiatach krótkie mają ogonki, kształt podobnież jajowaty, lecz bardziéj są śpiczaste; wszystkie na brzegu karbowano-ząbkowane, trochę kosmate i pomarszczone. Kwiaty okręgowe, do górnéj części łodygi przymocowane. W każdym okrążku znajduje się ich od 4 do 6, w nasadzie przysadkami przeciwległemi opatrzonych. Korona wielka, paszczękowata, żółta. Kielich zewnątrz omszony, o pięciu szérokich, sztyletowatych ząbkach, z których górny dłuższy jest od innych.

278. BETONICA. *BUKWICA.*

Kielich 5ząbkowy, o ząbkach prawie-równych, ościstych, w otworze nagi. Korona rurkowata, szczupła, o rurce walcowatéj, z brzegiem dwuwargowym: górna warga niemal-prostopadle wzniesiona, płaskawa, cała lub wycięta, dolna 3klapkowa, o klapce środkowéj karbowanéj.

638. B. OFFICINALIS: spica interrupta, corollarum lacinia (*B. lekarska)* intermedia labii inferioris emarginata (vel crenato-undulata).

Lin. Flor. Suec. n. 515. *Schk. Handb. tab.* 160. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 120, *fig.* 645. *Kluk, Dykc.* I. 69. Betonica stricta *Aiton. Reichenbach et plur. auctor.* Betonica hirsuta *Thuill. Flor. Paris.* 293 (non *Lin.*). Betonica legitima *Link.* Stachys Betonica *Bentham* (non *Scop. et Crantz*). Bukwica: Betonica *Syren. stron.* 1247.

W lasach, gajach, zaroślach. Kwitnie w lipcu, sierpn. ♃

Korzeń gruby, ukośny, włóknami mocnemi opatrzony. Łodyga pojedyncza, wyprostowana, 4kańciasta; krótkim, odstającym, nieco szorstkim włosem mianowicie u dołu okryta, na stopę lub półtory w czasie kwitnienia wysoka. Liście nieliczne, podłużne lub prawie-owalne, w wierzchołku mniéj więcéj tępe, regularnie grubo-karbowane, z obudwu stron włoskami porosłe: niższe na długich, trochę kosmatych ogonkach, w nasadzie sercowate; wyższe szczuplejsze, krótko-ogonkowe; najwyższe (przy kwiatach) prawie równowązkie, bezogonkowe. Kwiaty na wierzchołku łodygi, w okrążkach zbliżonych w kształcie kłosa umieszczone; dolny okrążek zwykle od innych oddalony. Kielich w pięć szydełkowatych ząbków wycięty, zewnątrz mniéj więcéj omszony, a na brzegu ząbków dłuższym, rzadkim, szorstkawym włosem rzęsowato-porosły. Korona purpurowa, zewnątrz lekko-omszona, ma rurkę krótką, prawie-gładką; górną wargę wzniesioną, podłużną, tępą i całą; środkową klapkę wargi dolnéj obszerniejszą od bocznych, mniéj lub więcéj wyciętą. Cała roślina, mianowicie w korzeniu gorzkawa, aromatyczna, w dawniejszéj medycynie niepospolitą miała wziętość.

Betonica stricta Aiton'a, uważana przez długi czas za osobny gatunek, jest odmianą odznaczającą się kielichem bardziéj kosmatym; rurką korony krótszą, omszoną; klapką środkową dolnéj wargi drobno, nieforemnie karbowaną. Przytrafia się bardzo często w naszych lasach.

279. STACHYS. *CZYŚCIEC.*

Kielich kątowaty, 5 razy wcięty, o wcięciach śpiczastych, ościstych, prawie-równych. Korona o rurce krótkiéj, z wargą górną sklepistą, wyciętą; dolną 3klapkową: środkowa klapka szérsza, wycięta, boczne odgięte. Pręciki niższe po wydaniu pyłku do boków korony skierowane.

639. S. PALUSTRIS: verticillis sub-6floris, foliis lanceolatis (*C. błotny*) subglabris sessilibus, semi-amplexicaulibus.

DC. Synop. Flor. Gall. 225. *Ejusd. Flor. fran. n.* 2567. *Lin. Willd. Spec.*

III. 98. *Enum. Berol. p.* 616. *Roth, Germ.* II. 2. 29. *Krock. Siles. n.* 940. *Spreng. Syst.* II. 736. *Pers. Syn.* II. 123. *Hoffm. Germ.* II. 10. *Bess. Gal.* II. 31. *Schlech. Berol.* I. 322. *BF. Comp.* II. 31. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 120, *f.* 648. Stachys verticillis sexfloris, foliis lineari-lanceolatis semi-amplexicaulibus *Lin. Flor. Suec. n.* 528. *Hayne, Arzneig.* III. *t.* 40. Galeopsis palustris Betonicae-folio flore variegato *Vaill. Paris. p.* 77.

Na błotach i bagnach, nad wodami. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Dorasta czasem 3 stóp wysokości. Łodygę ma zwykle pojedynczą, 4kańciastą, wydrążoną, prosto-stojącą, omszoną, pospolicie czerwonawą. Liście długie, szczupłe, lancetowate, śpiczaste: dolne krótko-ogonkowe, wyższe bezogonkowe, foremnie-piłkowane, nieco-pomarszczone, ciemne i prawie bez włosków. Okrążki o 6 zwykle kwiatach, w kłos wierzchołkowy, przerywany zebrane, przysadkami lancetowatemi, śpiczastemi opatrzone. Kielichy często-czerwonawe. Korona blado-purpurowa. Odmiana o liściach bardzo wązkich (2 lin.), kwiatach drobnych czasem daje się widzieć. Inną także mam odmianę, u któréj łodyga w górze pojedyncza, z saméj zaś nasady liczne, krótkie, nieco rozwarte wypuszcza gałęzie. Mączaste korzenie téj rośliny, mogłyby przez hodowanie pożywnego dostarczać pokarmu (*Pamięt. rolnicz. techn.* I. 26.).

640. S. SYLVATICA: verticillis 6floris, foliis cordatis ovatis petiolatis.
(C. leśny)

DC. Synop. Flor. Gall. p. 225. *Ejusd. Flor. fran. n.* 2566. *Lin. Willd. Spec.* III. 97. *Enum. Berol. p.* 615. *Scop. Carn. n.* 706. *Roth, Germ.* II. 2. 28. *Krock. Siles.* II. 939. *Spreng. Syst. II.* 735.

Pers. Syn. II. 123. *Hoffm. Germ.* II. 10. *Bess. Gal.* II. 31. *Schlech. Berol.* I. 322. *BF. Comp.* II. 32. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 120, *f.* 646. Stachys verticillis 6floris, foliis cordatis petiolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 526. *Hayne, Arzneig.* 4, *tab.* II.

W lasach cienistych, nieco wilgotnych, w gajach i zaroślach. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Dorasta 2 lub 3 stóp wysokości. Ma łodygę nieco gałęzistą, czasem pojedynczą, 4kańciastą, włoskami odstającemi, białemi, szorstkiemi porosłą. Liście jéj są szérokie, sercowato-jajowate, dolne większe i dłużéj ogonkowe, górne mniejsze, o krótszych ogonkach: wszystkie mniéj więcéj spiczaste, piłkowane, niekiedy prawie karbowane, z obudwu stron kosmate. Okrążki 6—8kwiatowe, odległe, tworzące niby kłos wierzchołkowy, przerywany. Każdy okrążek ma w nasadzie dwie lancetowate, spiczaste, przeciwległe, od kwiatów krótsze, włoskami porosłe przysadki. Korona brudnopurpurowa, na dolnéj wardze białemi plamkami upstrzona. Cała roślina odraźliwéj woni.

641. S. ANNUA: caule herbaceo ramoso glabriusculo, foliis *(C. roczny)* oblongo-lanceolatis acutiusculis trinerviis dentatis, summis integerrimis, calycibus villosis subpungentibus (verticillis 6floris).

Spreng. Syst. II. 734. *Lin. Willd. Spec.* III. 105. *Jacqu. Austr. t.* 360. *Roth, Germ.* II. 2. 31. *Schk. Handb. tab.* 161. *DC. Flor. fran. n.* 2574. *Pers. Syn.* II. 124. *Hoffm. Germ.* II. 11. *Bess. Gal.* II. 33. *Schlech. Berol.* I. 323. *BF. Comp.* II. 32. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 120, *fig.* 647. Betonica annua *Lin. Spec. edit.* 1. *Moench. Meth.* 396. Stachys nervosa *Gaterau, Descr. plant. d. Montauban.*

Wyrasta na polach, mianowicie na gliniastym gruncie. Kwitnie w końcu lata i w początkach jesieni. ⊙

Łodyga 4kańciasta, prosta, na stopę lub więcéj wysoka, niekiedy pojedyncza, lub od nasady gałęzista, o gałęziach ramionowato-rozłożystych, mniéj więcéj włoskami drobnemi omszona, u dołu zwykle gładka. Liście podłużno-lancetowate, piłkowane: dolne szérsze, ogonkowe, tępe, górne węższe i prawie-bezogonkowe, bardziéj lub mniéj śpiczaste; wszystkie omszone, zwykle 3, czasem 5nerwowe. Okrążki pospolicie o 6 kwiatach (niekiedy o 4 lub 5), na wiérzchołku łodygi i gałązek w rzadkie kłosy zebrane i przysadkami lancetowatemi, całemi opatrzone. Kielich nieco kosmaty. Korona biaława lub blado-żółta, na środkowéj klapce dolnéj wargi kropkami czerwonemi upstrzona. Cała roślina niekiedy ledwie na 3 lub 4 cale bywa wysoka.

642. S. RECTA: (*C. prosty*) caule ascendente foliisque subsessilibus lanceolatis subdentatis hirsutis, calycibus pungentibus (verticillis sub-10floris).

Spreng. Syst. II. 736. *Lin. Willd. Spec.* III. 104. *Enum. Berol. p.* 617. *Roth, Germ.* II. 2. 21. *Krock. Siles. n.* 942. *Jacqu. Austr. tab.* 359. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 12. *Schk. Handb. tab.* 161. *Hoffm. Germ.* II. 11. *Pers. Syn.* II. 124. *Schl. Berol.* I. 323. *Bess. Gal.* II. 33. *BF. Comp.* II. 33. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 120, *f.* 650. Stachys Sideritis *DC. Flor. fran. n.* 2573. Stachys procumbens *Lamar. Flor. fran.* Stachys Betonica *Crantz, Austr.* Stachys bufonia *Thuill. Flor. Paris.* Betonica decumbens *Moench. Meth.* 396.

Na wzgórkach, przy drogach, w zaroślach. Kwitnie od czerwca prawie do jesieni. ♃

Od poprzedzającéj nieco wyższa. Ma łodygę podnoszącą się lub nasadą na ziemi leżącą, w górze wyprostowaną, gałęzistą, 4kańciastą, włoskami okrytą, trochę wstecznie-szorstką. Liście podłużno-lancetowate, w nasadzie zwężone, niższe krótko-ogonkowe, tępe, wyższe bezogonkowe i śpiczastsze; wszystkie z wierzchu nieco kosmate, pod spodem żylaste, tępo-piłkowane, czyli raczéj nieznacznie karbowane. Okrążki odległe, na wierzchołku łodygi i gałązek kłosowato (tak jak u poprz. gatun.) umieszczone; w każdym od 8 do 10 jest kwiatów; przysadki okrążków dolnych są dłuższe, do liści podobne, górnych zaś stopniowo-krótsze, jajowate, całe, od kielicha mniejsze, sztyletem króciutkim zakończone. Korona blado-żółta, a jéj wargi nader rozłożyste: dolna czerwonawemi kropkami upstrzona.

643. S. GERMANICA: caule erecto lanato, foliis oblongis (*C. kutnerowaty*) crenatis lanato-villosis, bracteis lanceolatis integerrimis patulis, denticibus calycis ovatis, galea corollae rotundata, lobo medio lab. infer. emarginato (verticillis multifloris).

Spreng. Syst. II. 736. *Lin. Willd. Spec.* III. 99. *Enum. Berol. p.* 616. *Roth, Germ.* II. 2. 30. *Jacqu. Austr. tab.* 319. *Scop. Carn. n.* 710. *Krock. Siles. n.* 941. *Hoffm. Germ.* II. 11. *Pers. Syn.* II. 123. *DC. Flor. fran. n.* 2569. *Schlech. Berol.* I. 323. *BF. Comp.* II. 32. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 120, *f.* 649. Stachys tomentosa *Gaterau, Descr. plant. d. Montauban.* Stachys lanata *Crantz* (non *Jacqu.*). Eriostomum germanicum *Link.*

Rzadsza od poprzedzających (W Lubel. w okolicach Kazimierza i Miechowa; w Mazowiec. nad Gopłem.). Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Odznacza się białym, gęstym, miękkim, wełniastym kutnerem, który wszystkie części a mianowicie okrążki kwiatowe okrywając, całéj roślinie białawy kolor nadaje. Łodyga prosta, 4kańciasta, rowkiem głębokim na każdym boku oznaczona, zwykle pojedynczą, na 2. 3 lub więcéj stóp wysoka. Liście niższe jajowato-podłużne, ogonkowe, kwiatowe zaś podłużne lub lancetowate, śpiczaste, bezogonkowe; wszystkie na brzegu karbowane. Kwiaty w okrążkach liczne, gęsto-ułożone, małemi, lancetowatemi lub równowązkiemi przysadkami (które są krótsze od kielichów) zewsząd opatrzone. Ząbki kielicha nierówne, twardawe, sztyletowate. Korona czerwonawa, o rurce krótkiéj, kielichowi wyrównywającéj, zewnątrz kosmata.

280. BALLOTA. *MIERZNICA.*

Kielich rurkowato-dzwonkowaty, 5kańciasty, 10smugowy, w pięć ząbków wycięty. Korona o rurce krótkiéj, 2wargowa, górna warga wzniesiona, sklepista, drobno-karbowana, dolna 3klapkowa, środkowa klapka większa, wycięta. Ziarna kątowate.

644. B. NIGRA: foliis (sub)cordatis indivisis serratis, calycibus acuminatis.
(M. pospolita)

Lin. Spec. Willd. Spec. III. *p.* 107. *Schk. Handb. tab.* 161. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 121, *f.* 652, 653. Ballota alba *Lin. Spec. edit.* 2, *et Flor. Suec. n.* 530. Ballota vulgaris *Link. et caeter. auctor.* Ballota foetida *Lamar. DC. Flor. fran.* III. *p.* 552. Ball. ruderalis *Fries.* Ball. sepium *Thuill. Flor. Paris. p.* 296. Ball. borealis *Schweigger.*

Wyrasta około wsiów: przy płotach, w ogrodach, na gruzach i t. p. m. Kwitnie w lecie. ♃

Łodygę ma 4kańciastą, nieco szorstką, omszoną, pospolicie gałęzistą i prosto-stojącą. Liście ogonkowe, jajowate, tępe lub

trochę śpiczaste, nieforemnie grubo-karbowane, z obudwu stron włoskami porosłe, z wierzchu ciemnozielonéj barwy i cokolwiek pomarszczone, pod spodem jaśniejsze, żylaste; wyższe bywają często u dołu klinowate, niższe zaś są obszerniejsze i w nasadzie czasem nieznacznie sercowato-wycięte ($1\frac{1}{2}$—$2\frac{1}{2}$ cal. dług. $\frac{3}{4}$—$1\frac{1}{2}$ cal. szer.). Kwiaty liczne, wyrastają okręgowo w kątach liści; każdy ich okrążek składa się niby z 2—4 krótko-szypułkowych wiązeczek. Kielichy wyraźnie smugowane, w górze trochę rozszerzone, mają ząbki czyli wcięcia rozłożyste, jajowate, śpiczaste, w wierzchołku w krótki sztylet lub szczecinę przedłużone. Korona purpurowa, czasem cielista, ma górną wargę trochę sklepioną, nieznacznie wyciętą i zewsząd włosem krótkim, białym, miękkim okrytą; dolną gładką, 3klapkową, o klapce środkowéj szérokiéj, sercowatéj. Przysadki kielichowe równowązkie, szydełkowate, prawie-szczeciniaste, od kielicha krótsze. Chwast ten wszędzie pospolity, dorasta 2 lub 3 stóp wysokości, i odznacza się mocną, odrażliwą wonią.

Ballota vulgaris Link'a, długo uważana za osobny gatunek, jest odmianą mającą karby liściowe szczuplejsze, ząbki kielicha prawie-równowązkie i w wierzchołku nieznacznie w szczecinę przechodzące, proste, od rurki koronowéj trochę krótsze. *Ballota alba* L. podobnież osobny stanowiła gatunek; odznacza się ząbkami kielicha niewydatnemi, prawie tępo-uciętemi, kwiatem białym.

281. MARRUBIUM. *KRZECINA.*

Kielich walcowaty, ztężały, 10 smugami oznaczony, i w dziesięć ząbków wycięty; ząbki naprzemian mniejsze, czasem znikające. Korona rurkowata, od kielicha nieco dłuższa, 2wargowa: górna warga prawie-równowązka, prosta, rozczepana; dolna 3klapkowa, o klapce środkowéj szerszéj i wyciętéj.

645. M. VULGARE: foliis subrotundo-ovatis dentatis venoso-
(*K. pospolita*) rugosis incanis, bracteis dentibusque calycis setaceo-uncinatis.

Spreng. Syst. II. 740. *Lin. Willd. Spec.* III. 111. *Enum. Berol. p.* 618. *Scop.*

Carn. n. 712. *Krock. Siles. n.* 948. *Roth, Germ.* II. 2. 36. *Pers. Syn.* II. 125. *DC. Flor. fran. n.* 2577. *Hoffm. Germ.* II. 12. *Bess. Gal.* II. 34. *Schlech. Berol.* I. 325. *BF. Comp.* II. 36. *Schk. Handb. tab.* 162. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 121, *fig.* 654. Marrubium denticulis calycinis setaceis uncinatis *Lin. Flor. Suec. n.* 531. Marrubium album vulgare *Vaill. Paris. p.* 124.

Koło wsiów, przy płotach, na gruzach, dziedzińcach, przy drogach. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Ma łodygę prostą, nieco gałęzistą, 4kańciastą, białym, krótkim kutnerem zewsząd okrytą, około półtory stopy wysoką. Liście ogonkowe, okrągławo-jajowate, nierówno-tępo-ząbkowane, znacznie pomarszczone, z wierzchu brudno zielonawe, pod spodem mniéj więcéj białym okryte kutnerem. Kwiaty drobne, bezszypułkowe, w okrążkach odległych między liściami gęsto-skupione. Kielich kutnerowaty, o dziesięciu drobnych ząbkach, z których każdy przedłuża się w szczecinkę, haczykowato-zakrzywioną. W nasadzie kielichów znajdują się przysadki szczeciniaste, kosmate. Korona biała. Zapach całéj rośliny mocny, dość przyjemny.

282. LEONURUS. *SERDECZNIK.*

Kielich walcowato-graniasty, 5ząbkowy, o ząbkach nierównych, w otworze nagi. Korona rurkowata, od kielicha mało co dłuższa, dwuwargowa: warga górna sklepista, kosmata, cała; dolna zwisła, 3klapkowa, o klapkach prawie-równych i całych. Główki pyłkowe błyszczącemi kropkami upstrzone.

646. L. CARDIACA: foliis oblongis 3fidis basi cuneatis glabriusculis, laciniis acutis, corolla calycem pungentem superante, lobo medio labii infer. oblongo.
(S. pospolity)

Spreng. Syst. II. 737. *Lin. Willd. Spec.* III. 114. *Enum. p.* 619. *Scop. Carn. n.* 703. *Krock. Siles. n.* 949. *Roth. Germ.* II. 2. 2. *Schk. Handb. tab.* 162. *Hayne, Arzneig.* III. *tab.* 41. *DC. Flor. fran. n.* 2579. *Pers. Syn.* II. 126. *Hoffm. Germ.* II. 12. *Bess. Gal.* II. 34. *BF. Comp.* II. 36. *Schlech. Berol.* I. 325. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 121, *f.* 655. Leonurus foliis caulinis lanceolato-trilobis *Lin. Flor. Suec. n.* 532. Cardiaca trilobata *Lamar. Flor. fran.* Cardiaca vulgaris *Moench. Meth.* 401. Leonurus canescens *Dumortier.* Cardiaca *Vaill. Paris. p.* 28. Serdecznik albo Gęsia stopa: Cardiaca *Syren. stron.* 910.

Koło wsiów pod płotami, przy budowlach, na dziedzińcach. Kwitnie w lecie do jesieni. ♃

Łodyga 4kańciasta, prosta, gałęzista, zwisłemi włosami mianowicie w górze okryta, na kilka stóp czasem wysoka. Liście ogonkowe: korzeniowe sercowate, grubo-karbowane, prędko-więdniejące; łodygowe pośrednie szérokie, w nasadzie klinowate, na 3, 4 lub 5 klapek nierównych, śpiczastych, do środka prawie dochodzących, niby dłoniasto-podzielone, obwód liścia i klapek wcinano-ząbkowany; najwyższe szczupłe, lancetowate, 3klapkowe lub całe; wszystkie z wiérzchu brudno-zielone, zmarszczkami okryte, pod spodem bledsze i kosmate. Okrążki w nasadzie liści umieszczone, ku wiérzchołkowi coraz gęstsze; przysadki szczeciniaste. Korona blado-czerwonawa; górna jéj warga gęstym, długim, białym włosem pokryta: środkowa zaś klapka dolnéj wargi podłużna. Nitki pręcikowe kosmate. Pospolity ten chwast nieprzyjemnym odznacza się zapachem.

647. L. MARRUBIASTRUM: foliis oblongis grosse-dentatis *(S. krzecinowaty)* utrinque attenuatis, calycibus longe spinosis corollae tubum sub-

superantibus, lobo medio lab. infer. subrotundo.

Spren. Syst. II. 737. *Lin. Willd. Spec.* III. 115. *Enum. Berol. p.* 619. *Jacqu. Austr. tab.* 405. *Scop. Carn. n.* 704. *Krock. Siles. n.* 950. II. *tab.* 24. *Schk. Handb. tab.* 162. *DC. Flor. fran. n.* 2589. *Pers. Syn.* II. 126. *Hoffm. Germ.* II. 12. *Schlech. Berol.* I. 325. *BF. Comp.* II. 37. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 210. *f.* 1157. Chaiturus leonuroides *Moench, Meth.* 402. *Bess. Gal.* II. 35. Chaiturus marrubiastrum *Ehrhardt.*

Rzadszy od poprzedzającego (W Sand. i Lubels. w okolicach Solca i Kazimierza. W Mazowieckiém w obwod. Sochaczewsk. w Podlas. koło m. Kossów przy wsi Olszewo.). Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Od poprzedzającego łatwo może być rozróżniony po liściach podłużnych, nieco śpiczastych, przy ogonku znacznie zwężonych, nie podzielonych na klapki, lecz tylko grubo przy wiérzchołku ząbkowanych; najwyższe liście są maleńkie, szczupłe, lancetowate, w wiérzchołku 3ząbkowe; wszystkie z wiérzchu prawie-gładkie, ciemno-zielone, pod spodem szarym, krótkim kutnerem okryte i żylaste. Łodygę ma prostą, nieco gałęzistą i podobnież gęstym, krótkim, szarym kutnerem porosłą. Kwiaty drobniejsze, gęściéj w okrążkach skupione, i równie jak w tamtym przysadkowate, lecz przysadki są dłuższe, cieńsze, gładsze i liczniejsze. Ząbki kielicha proste, szydełkowate, kolące. Korona mało co od kielicha dłuższa, szczuplejsza, zewnątrz delikatnie-omszona, blado-czerwonawa, a środkowa dolnéj wargi klapka okrągława. Pręciki nagie.

283. ORIGANUM. *LEBIODKA.*

Kielich zwykle 5ząbkowy (rzadko dwuwargowy). Rurka korony w górze z boków spłaszczona; górna warga prosta, płaska, wycięta; dolna o 3 klapkach całych, prawie-równych. Ziarna okrągławe. Kłosy kwiatowe niemal 4graniaste, odznaczają się przysadkami od kielichów większemi.

648. O. VULGARE: (*L. pospolita*) caule herbaceo, foliis petiolatis ovatis acutis pubescentibus, spicis subrotundis in corymbos congestis, bracteis oblongo ovalibus acutis glabris.

Schlech. Berol. I. 326. *Lin. Willd. Spec.* III. 135. *Enum. Berol. p.* 622. *Scop. Carn. n.* 740. *Roth, Germ.* II. 2. 44. *Schk. Handb. tab.* 164 (calyx et fructus). *Hayne, Arzneig.* VIII. *tab.* 8. *Spreng. Syst.* II. 716. *Krock. Siles. n.* 952. *DC. Flor. fran. n.* 2586. *Hoffm. Germ.* II. 13. *Pers. Syn.* II. 129. *Bess. Gal.* II. 36. *BF. Comp.* II. 38. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 122, *f.* 657. Origanum spicis subrotundis paniculatis conglomeratis, bracteis calyce longioribus ovatis *Lin. Flor. Suec. n.* 534. Origanum vulgare spontaneum *Vaill. Paris. p.* 154. Lebiodka nasza: Origanum sylvestre *v.* vulgare *Syren. stron.* 471.

W lasach i gajach suchych, w zaroślach, na wzgórkach, dość pospolita. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, na 1—2 stóp wysoką, twardawą, omszoną, 4kanciastą, w górze gałęzistą. Liście ogonkowe, podłużno-jajowate, spiczaste, całe, niewyraźnie piłkowane, omszone mianowicie na brzegu i pod spodem. Kwiaty zebrane na wierz-

chołku łodygi i gałązek w wiechy, czyli baldaszkogrony, równowysokie, mają przysadki liczne, jajowate, od kielicha nieco dłuższe, brudno-purpurowe. Kielichy walcowate, o pięciu równych ząbkach, podobnież kolorowe. Korona ciemno-różowa, zewnątrz delikatnie omszona. Zapach całéj rośliny korzenny, przyjemny.

649. O. MAJORANA: spicis subrotundis pluribus glomeratis
(*L. majeran*) pedunculatis, foliis petiolatis ellipticis obtusis tomentosis, caule (herbaceo vel) suffruticoso.

Willd. Spec. III. *p.* 137. Origanum majoranoides *Willd. l. c. et alior. auct.* Origanum suffructicosum *Hortulan.* Majorana hortensis *Moench, Meth.* 406.

Ma pochodzić z Afryki północnéj, i środkowéj Azyi. Kwitnie w lecie. ☉ ♄

Zapach całéj rośliny mocny, aromatyczny lecz przyjemny. Łodyga prosta, niemal walcowata, bardziéj lub mniéj gałęzista, pospolicie czerwonawa, omszona. Liście ogonkowe, prawie-eliptyczne, tępe, na brzegu całe, delikatnym, szarym kutnerem okryte, pod spodem nerwiste. Kwiaty dość gęsto skupione, tworzą krótkie, okrągławe lub prawie czworograniaste kłosy. Przysadki jajowate, omszone, dachówkowato na siebie zachodzące. Korona żółtawo-biała. Majeran w klimacie właściwym jest podkrzewem, u nas dla zimna zmienił się w roślinę zielną, rok trwającą, i dlatego z nasion co wiosna zasiewanych, w ogrodach się utrzymuje. *Origanum majoranoides*, opisany najprzód przez Wildenowa jako osobny gatunek, a następnie od innych autorów za taki poczytany, jest odmianą albo raczéj piérwotnym szczepem tego gatunku, mającym łodygę u dołu prawie-drzewiastą i liść bardziéj kosmaty (Kluk, *Dykc.* II. 150. *Ogrodnictwo* Zigry I. 57. Wodzicki II. 269. Strumiłło, *Ogrody póln. wydan.* 2. *str.* 281. Wyżycki, *Zielnik* II. 190.).

284. VERBENA. *WITUŁKA.*

Kielich 5ząbkowy, o ząbku jednym krótszym. Korona lejkowata, nieco skrzywiona, z brzegiem na pięć klapek nie-

foremnie-podzielonym. Pręciki w rurce zamknięte. Ziarn 4, w młodości błonką woreczkowatą otulonych (*), później nagich.

650. V. OFFICINALIS: caule erecto hispidiusculo, foliis 3fi-
(*W. zwyczajna*) do-laciniatis dentatis scabris, spicis filiformibus subracemosis, floribus remotiusculis.

Spreng. Syst. II. 750. *Lin. Willd. Spec.* I. 120. *Enum. Berol. p.* 635. *Scop. Carn. n.* 749. *Krock. Siles.* I. *n.* 40. *Roth, Germ.* II. 2. *p.* 2. *Schk. Handb. tab.* 3. *Hayne, Arzneig.* 5, *t.* 42. *Pers. Syn.* II. 138. *DC. Flor. fran. n.* 2474. *Schlech. Berol.* I. 330. *Bess. Gal.* II. 18. *Hoffm. Germ.* I. 12. *BF. Comp.* II. 48. *Lorek. Flor. Pruss. tab.* 123, *fig.* 665. Verbena foliis multifido-laciniatis, spicis filiformibus *Lin. Flor. Suec. ed.* I. 26. Verbena communis caeruleo flore *Vaill. Paris. p.* 200. Koszysko: Verbena mas *Syren. stron.* 847.

Wyrasta gdzieniegdzie około wsiów, przy płotach, na gruzach i t. p. m. Kwitnie w sierp. wrześniu. ♃ *et* ⊙

Ma łodygę prosto-stojącą, kanciastą, czasem pojedynczą, najczęściej w górze gałęzistą, o gałęziach naprzeciwległych, na 2 lub 3 stopy wysoką. Powierzchnią jéj okrywają drobne grudki, czyli gruczołki; tudzież krótkie szczecinki, szorstkość sprawiające. Liście naprzeciwległe, podłużne, w nasadzie zwężone, wcinano-ząbkowane: dolne dwa wcięcia są głębsze, tak iż liść niby trzyklapkowym się wydaje: niektóre jednak są całe, trochę tylko nieregularnie

(*) Dlatego Sprengel i inni, rodzaj ten do rzędu następnego załączają.

ząbkowane, najwyższe zaś częstokroć bez żadnych wcięć i ząbków; wszystkie szczególniéj na brzegu szorstkie, na powiérzchni cokolwiek pomarszczone. Kwiaty w długie, szczupłe kłosy na wiérzchołku łodygi i gałązek zebrane, drobne, opatrzone w nasadzie lancetowatemi, od kielichów krótszemi przysadkami, które tak jak i same kielichy, mają na sobie krótkie, ostre włoski. Korona czerwonawo-błękitna. W Augustow. nigdzie mi się nie zdarzyło widzieć téj rośliny, która jest tak pospolitą w innych okolicach.

Rzęd okrytoziarnowy **(Angiospermia).**

285. RHINANTHUS. *SZELĘŻNIK.*

Kielich wydęty, 4ząbkowy. Korona rurkowata, dwuwargowa: warga górna z boków ściśniona, sklepista, z obudwu stron po jednym ząbku mająca; dolna płaska, 3klapkowa. Główki pyłkowe dwudzielne, czołenkowate. Torebka okrągława, spłaszczona, 2komórkowa, 2ścienna. Ziarna do przegrody środkowéj przyczepione.

651. R. GRANDIFLORUS: caule maculato, corollae tubo curvato lacinias calycinas acutas subaequante, labio superiore fornicato apice 2dentato, dentibus pistilloque colorato exsertis, bracteis membranaceis.
(*S. większy*)

BF. Comp. II. 61. Rhinanthus Crista-galli α *Lin. Willd. Spec.* III. 188. *Enum. Berol. p.* 635. *Hoffm. Germ.* II. 18. *Schk. Handb. tab.* 169. *Krock. Siles. n.* 968. Rh. glabra et hirsuta *DC. Flor. fran. n.* 2431 *et squ.* Rh. major *Ehr. Bess. Gal.* II. 46. *Schlech. Berol.* I. 330. Rh. crista-galli et villosus *Pers. Syn.* II. 151.

Alectorolophus Crista-galli *Spreng. Syst.* II. 772. Alectorolophus grandiflorus *Wallroth, Sched. Crit.* I. *p.* 316. Alectorolophus major *Reichenbach.* Mimulus Crista-galli *Scop. Carn. n.* 751. Pedicularis pratensis lutea, vel Crista-galli *Vaill. Paris. p.* 157.

Na łąkach i pastwiskach. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ⊙

Roślina bardzo pospolita, *dzwońcem* w niektórych okolicach od pospólstwa nazywana. Ma łodygę na stopę lub półtory wysoką, 4kańciastą, zwykle mniéj więcéj gałęzistą, bardzo często plamkami podłużnemi, czarniawemi upstrzoną, gładką lub nieco kosmatą. Liście lancetowate lub prawie-równowązkie, w nasadzie nieco szersze, bezogonkowe, ostro-piłkowane, zazwyczaj gładkie. Kłos wierzchołkowy składa się z licznych, niemal bezszypułkowych, parami osadzonych kwiatów, z których każdy opatrzony jest w nasadzie jajowo-lancetowatą, śpiczastą, ostro-piłkowaną, błonkowatą, żółtawo-zieloną przysadką. Kielich podobnegoż koloru, błoniasty, wydęty, gładki, siatkowatemi żyłkami oznaczony, o 4 śpiczastych ząbkach. Korona znacznie od kielicha dłuższa, żółta; górna jéj warga ma z przodu dwa małe, fioletowe ząbki. Szyjka podobnież fioletowa, nieco-wysuniona. Torebka kielichem okryta, zupełnie płaska, okrągława, krótkim sztyletem zakończona. Ziarna w kształcie półksiężyca, brzeżkiem błoniastym opasane.

652. R. PARVIFLORUS: *(S. mniejszy)* caule immaculato, corollae tubo recto laciniis calycinis ovatis breviore, labio superiore obsolete 2dentato, dentibus, pistillo incluso bracteisque concoloribus.

BF. Comp. II. 61. Rh. Crista-galli *var* β *Lin. Willd. Spec.* III. 188. *Gaertner de fructib.* I. *p.* 255, *tab.* 54, *fig.* 5. Rh. minor *Ehr. Pers. Syn.* II. 151.

Bess. Gal. II. 46. *Schlech. Berol.* I. 331. Alectorolophus Crista-galli *var. Spreng. l. c.* Alectorolophus parviflorus *Wallroth. Sched. Crit. p.* 318. Alectoroloph. minor *Reichenbach.*

Rośnie razem z poprzedzającym, i kwitnie w tymże czasie. ⊙

Do poprzedzającego bardzo podobny, od Linneusza, Sprengla i innych za odmianę tylko uważany. We wszystkich częściach mniejszy; łodygę ma zwykle pojedynczą i pospolicie bez plamek; liście równowązko-lancetowate i zawsze szczuplejsze jak w tamtym. Kwiaty mniéj liczne; ząbki kielicha jajowate, krótsze i bardziéj tępe. Korona niemal o połowę mniejsza, o rurce krótkiéj, prostszéj; ząbki jéj górnéj wargi maleńkie, niewyraźne, blado-żółtawe, niefioletowe. Szyjka pospolicie niewysuniona, zielono-żółta. Przysadki i kielichy ciemniejsze, a ziarna szérszą błonką obwiedzione.

286. MELAMPYRUM. *PSZENIEC.*

Kielich prawie-rurkowaty, 4 razy wcięty. Korona rurkowata, ściśniona, dwuwargowa: warga górna sklepista, z brzegiem odgiętym; dolna 3 razy wcięta, o wcięciach równych. Torebka podłużna, skośno-śpiczasta, spłaszczona, prawie 2ścienna, dwukomórkowa. Komórki 1—2ziarnowe. Ziarna do przegrody środkowéj przymocowane.

653. M. CRISTATUM: spicis quadrangularibus, bracteis cordatis coloratis dense imbricatis denticulatis, foliis lineari-lanceolatis integerrimis.
(P. grzebieniasty)

Spreng. Syst. II. 782. *Lin. Willd. Spec.* III. 197. *Scop. Carn. n.* 757. *Krock. Siles. n.* 972. *Hoffm. Germ.* II. 20. *DC. Flor. fran. n.* 2447. *Pers. Syn.* II. 151. *Bess. Gal.* II. 47. *BF.*

Comp. II. 62. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 124, *fig.* 673. Melampyrum spicis quadrangularibus compactis obtusis ciliatis *Lin. Flor. Suec. n.* 545. Melampyrum cristatum flore albo et purpureo *Vaill. Paris. p.* 124.

W gajach, lasach, zaroślach. Kwitnie w lipcu, sierpn. ⨀

Poznaje się szczególniéj po przysadkach kwiatowych, które są gęsto-dachówkowato-ułożone, sercowate, kolorowe: górne krótsze; na brzegu delikatnemi, długiemi ząbkami nakształt włosków opatrzone; dolne dłuższe, lancetowatém, liściastém, zwisłém przedłużeniem zakończone i w nasadzie tylko rzęsowato-ząbkowane. Każda taka przysadka we dwoje złożona, obejmuje kwiat jeden. Korona zwykle żółta, w otworze ciemniejsza: górna warga czerwonawa. Kielich od przysadki krótszy. Łodygę ten gatunek ma gałęzistą, o gałęziach ramionowatych, w nasadzie walcowatą, w górze kanciastą, mniéj lub więcéj omszoną. Liście lancetowate albo równowązkie, szczupłe, zupełnie całe, cokolwiek szorstkie.

654. M. ARVENSE: (*P. polny*) spicis conicis latis, bracteis coloratis pinnatifido-dentato-setaceis subtus punctatis, calycibus scabris, corollis clausis. *Spreng. Syst.* II. 782. *Lin. Willd.* III. 198. *Roth, Germ.* II. 2. 54. *DC. Flor. fran. n.* 2446. *Pers. Syn.* II. 151. *Hoffm. Germ.* II. 20. *Bess. Gal.* II. 48. *Schlech. Berol.* I. 333. *BF. Comp.* II. 63. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 124, *f.* 669. Melampyrum spicis conicis laxis laceris *Lin. Flor. Suec. n.* 546. Melampyrum purpurascente coma *Vaill. Paris. p.* 124.

Na polach między zbożem. Kwitnie w czerwc. lipc. ⨀

Dorasta 1 lub 2 stóp wysokości. Ma łodygę mniéj więcéj gałęzistą, rzadko pojedynczą, kanciastą, prostą, nieco szorstką. Liście

bezogonkowe, lancetowate, śpiczaste, także nieco szorstkie i całe, górne tylko w nasadzie na delikatne, szczeciniaste wcięcia podzielone. Kwiaty zebrane w kłos ostrokręgowy, rzadki; przysadkami lancetowatemi, szczeciniasto-ząbkowanemi, czerwonemi opatrzone; górne przedłużenie przysadek całe. Korona żółta, w wierzchołku czerwona, z otworem zamkniętym. Wcięcia kielicha równowązkie, prawie-szczeciniaste i szorstkie. Nasiona żółtawe, gładkie, do ziarn pszenicy podobne, mieszając się ze zbożem, jak pisze Linneusz, czynią chléb niebieskawy i gorzki, lecz nie szkodliwy. Odmiana o przysadkach białych, daje się czasem widzieć.

655. M. NEMOROSUM: floribus secundis lateralibus, bracteis (*P. fioletowy*) cordato-lanceolatis dentatis, summis coloratis sterilibus, calycibus lanatis. *Spreng. Syst.* II. 782. *Lin. Willd. Spec.* III. 198. *Roth, Germ.* II. 2. 55. *Krock. Siles. n.* 974. *DC. Flor. fran. n.* 2448. *Pers. Syn.* II. 151. *Schlech. Berol.* I. 333. *Hoffm. Germ.* II. 20. *Bess. Gal.* II. 48. *Schk. Handb. tab.* 170. *BF. Comp.* II. 62. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 124, *fig.* 670. Melampyrum bracteis cordato - lanceolatis: summis coloratis, calycibus lanatis *Lin. Flor. Suec. n.* 547. Melamp. violaceum *Lamar. Flor. fran.*

W lasach, gajach, zaroślach. Kwitnie w lipcu, sierpn. ☉

Gatunek ten odznacza się pięknemi, błękitno-fioletowemi przysadkami, które są w górze łodygi zebrane i mają kształt jajowo-lancetowaty, w wierzchołku śpiczaste, całe, tylko w nasadzie cokolwiek szczeciniasto-ząbkowane; niższe przysadki są większe, do liści podobne, bezfarbne, sercowato-lancetowate i również tylko w nasadzie szczeciniasto-ząbkowane, albo zupełnie-całe. Kwiaty jednostronne, w rzadki kłos zebrane, czyli raczéj po parze między liściami i przysadkami niższemi osadzone. Kielich kosmaty, o wcię-

ciach długich, szczeciniasto-zakończonych. Korona żółta, górna jéj warga wewnątrz kosmata, dolna płomienisto-pomarańczowa. Łodygę ten gatunek ma na 1 lub półtory stopy wysoką, gałęzistą, włoskami mianowicie w górze porosłą. Liście krótko-ogonkowe, szérsze jak u innych gatunków, jajowato-podłużne, śpiczaste, zupełnie całe, na brzegu wstecznie szorstkie, mniéj więcéj omszone. Znajdowałem odmiany z przysadkami purpurowemi i białemi. Po zasuszeniu mniéj jak inne czernieje.

656. M. PRATENSE: floribus secundis lateralibus remotis, (*P. łąkowy*) bracteis viridibus hastato-dentatis, calycibus abbreviatis, foliis lanceolatis integerrimis.

Spreng. Syst. II. 782. *Lin. Willd. Spec.* III. 199. *Enum. Berol. p.* 636. *Roth, Germ.* II. 2. 55. *DC. Flor. fran. n.* 2449. *Hoffm. Germ.* II. 21. *Schlech. Berol.* I. 334. *BF. Comp.* II. 63. *Schk. Handb. tab.* 170. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 124, *f.* 671. Melampyrum florum conjugationibus remotis, corollis clausis *Lin. Flor. Suec. n.* 548. Melampyrum vulgatum *Pers. Syn.* II. 151. *Bess. Gal.* II. 49.

Bardzo pospolity gatunek na łąkach, pastwiskach, w lasach i gajach. Kwitnie od czerwca do jesieni. ⨀

Ma łodygę kańciastą, na ½—1 stopę wysoką, gałęzistą, o gałęziach cienkich, znacznie-rozwartych. Liście lancetowate, przeciwległe, bezogonkowe, gładkie, zupełnie-całe. Kwiaty jednostronne, bezszypułkowe, również jak u poprzedzającego parzysto-między liściami i przysadkami umocowane. Przysadki zielone: niższe do liści podobne, całe, w nasadzie tylko na kilka mniéj więcéj długich, śpiczastych ząbków podzielone; górne coraz krótsze i prawie-piérzasto-sieczne. Kielich krótki, o wcięciach szydełkowatych i nieco-szorstkich. Korona blado-żółta lub biaława, nieco-ziejąca,

z podniebieniem siarczystém. Linneusz pisze, że w okolicach gdzie ta roślina obficie rośnie, najwyborniejsze żółte masło się otrzymuje.

657. M. SYLVATICUM: floribus secundis lateralibus remotis, (*P. leśny*) foliis bracteisque conformibus lineari-lanceolatis integerrimis, calycis dentibus elongatis.

Spreng. Syst. II. 783. *Lin. Willd. Spec.* III. 199. *Scop. Carn. n.* 759. *Roth, Germ.* II. 2. 56. *DC. Flor. fran. n.* 2450. *Hoffm. Germ.* II. 21. *BF, Comp.* II. 64. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 124, *f.* 672. Melampyrum corollis hiantibus *Lin. Flor. Suec. n.* 549. Melampyrum alpestre *Pers. Syn.* II. 151. *Bess. Gal.* II. 49.

Znajdowałem w lasach i zaroślach, koło Radomia i Warszawy. Kwitnie w lipc. sierpn. ⨀

Do poprzedzającego podobny; lecz liście i przysadki ma jednakowe, równowązko-lancetowate, zupełnie-całe; wcięcia kielicha lancetowate, dłuższe; koronę mniejszą, żółtą, w otworze ciemniejszą, o rurce krótszéj, także żółtawéj, wargach bardziéj roztwartych. Zresztą łodygę ma mniéj gałęzistą.

287. PEDICULARIS. *GNIDOSZ.*

Kielich cokolwiek brzuchaty, o 4 lub 5 działach, zwykle wcinano-piłkowanych. Korona rurkowata, 2wargowa, ziejąca: górna warga sklepista, z boków ściśniona, częstokroć wycięta; dolna płaska, 3klapkowa. Torebka spłaszczona, dziobkowata, często-skośna i od kielicha dłuższa, 2komórkowa, w wierzchołku 2ścienna, o ścianach przegrodą po środku opatrzonych. Osadnik prawie-kulisty, w nasadzie torebki do przegrody przymocowany.

658. P. PALUSTRIS: caule ramoso, foliis pinnatis, pinnis lanceolatis pinnatifido-dentatis, calycibus ovatis inflatis bipartitis cristatis corollae galea obtusa truncata.
(*G. błotny*)

DC. Syn. Flor. Gall. p. 212. *Ejusd. Flor. fran. n.* 2433. *Lin. Willd. Spec.* III. 202. *Enum. Berol. p.* 636. *Scop. Carn. n.* 762. *Roth*, *Germ.* II. 2. 66. *Krock. Siles. n.* 978. *Spreng. Syst.* II. 779. *Pers. Syn.* II. 152. *Hoffm. Germ.* II. 22. *Schk. Handb. tab.* 171. *Hayne, Arzneig.* 8, *t.* 33. *Bess. Gal.* II. 50. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 12, *fig.* 675. Pedicularis caule ramoso, calycibus calloso-punctatis, corollis labio obliquis *Lin. Suec. n.* 551. Pedicularis palustris rubra elatior *Vaill. Paris. p.* 158.

Na łąkach błotnistych. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ⊙

Ma łodygę prosto-stojącą, nieco-kanciastą, gładką, na stopę lub półtory wysoką, u dołu pojedynczą, w górze mniéj więcéj gałęzistą. Liście ogonkowe, piérzaste czyli raczéj piérzasto-dzielne, o działach równowązkich, przeciwległych, piérzasto-siecznych. Kwiaty w górnéj części łodygi i gałązek w kątach liści umieszczone, krótko-szypułkowe, kłos niby tworzące: dolne oddalone, wyższe zbliżone do siebie. Kielich gładki lub mniéj więcéj rzadkiemi włoskami porosły, jajowaty, nieco wydęty, prawie-dwuwargowy; każda warga w kształcie listka wcinano-karbowana. Korona dość wielka, purpurowa, gładka; jéj warga górna poniżéj wiérzchołka z przodu, z obudwu stron bardzo małym ząbkiem opatrzona. Nitki pręcikowe rzadkiemi włoskami porosłe. Szyjka cokolwiek wysuniona. Torebki zupełnie płaskie, gładkie, jajowo-podłużne, w wiérzchołku skośno-skrzywione, dzióbkowate.

659. P. SYLVATICA: caule basi ramoso, foliis pinnatis, pinnis ovatis acute dentatis, calycibus
(*G. leśny*)

oblongis inflatis inaequaliter 5fidis cristatis, corollae galea obtusa truncata acute-bidentata.

DC. Synop. l. c. Flor. fran. n. 2434. *Lin. Willd. Spec.* III. 203. *Roth, Germ.* II. 2. 67. *Spreng. Syst.* II. 779. *Pers. Syn.* II. 152. *Schk. Handb. tab.* 171. *Hayne, Arzneig.* VIII. *tab.* 34. *Bess. Gal.* II. 51. *Hoffm. Germ.* II. 22. *Schl. Berol.* I. 337. *BF. Comp.* II. 60. Pedicularis caule ramoso, calycibus oblongis angulatis laevibus, corollis labio cordato *Lin. Flor. Suec. n.* 552. Pedicularis pratensis purpurea *Vaill. Paris. p.* 158.

Przytrafia się czasem na bagnistych miejscach, mianowicie w okolicach leśnych (W okolicach Radomia i w Augustow.). Kwitnie w czerwcu, lipcu. ⊙

Do poprzedzającego znacznie-podobny, lecz mniejszy i ledwie 5 cali wysoki. Łodyga od nasady gałęzista, o gałęziach wietkich, na ziemi leżących lub podnoszących się. Liście podobnież pierzasto-dzielne, o działach krótszych, prawie-jajowatych, nierówno-ostro-ząbkowanych. Najwyraźniejsza zaś różnica zachodzi w kielichu, który jest podłużny i nie na dwie wargi jak u tamtego, lecz na pięć klapek nierównych, nieforemnie-wcinanych podzielony. Korona dwa razy od kielicha większa, blado-czerwona, a ząbki wargi górnéj znacznie są dłuższe i śpiczastsze, jak u gatunku poprzedzającego. Szyjka podobnież cokolwiek wysuniona. Torebka okrągławo-jajowata.

660. P. SCEPTRUM-CAROLINUM: caule simplici, foliis pinnatifidis pinnis repandis crenulatis, calycibus 5fidis cristatis, corollis clausis.
(G. wyniosły)

BF. Comp. II. 57. *Lin. Willd. Spec.* III. 206. *Enum. Berol. p.* 636. *Roth, Germ.* II. 268. *Gilib. Lithuan. n.* 106. *Pers. Syn.* II. 152. *Bess. Gal.* II. 51. *Hoffm. Germ.* II. 22. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 125 *fig.* 676. Pedicularis caule simplici, floribus ternis, corollis clausis, calycibus crenatis, capsulis regularibus *Lin. Flor. Suec. n.* 553. Pedicularis sceptrum *Spreng. Syst.* II. 780.

Na łąkach wilgotnych, torfowatych (Koło Warszawy mianowicie przy Ząbkach i Wawrzyszewie. Koło Radomia, Łomży, Szczuczyna i Rajgroda.). Kwitnie w lipcu, sierpn. ♃

Ma łodygę pojedynczą, pionową, prawie-walcowatą, gładką, brunatnawo-żółtą, na 2 lub 3 stopy wysoką, tylko u dołu i po środku liściami nielicznemi opatrzoną. Te są ogonkowe, długie, lancetowate, pierzasto-dzielne, o działach czyli klapkach jajowatych, tępych, grubo-karbowanych, a każda karba na obwodzie drobno-ząbkowana, z wierzchu gładka, pod spodem brodaweczkami czyli łuszczkami okrągławemi, drobniutkiemi okryta. Kwiaty na wierzchołku łodygi w rzadki kłos zebrane, naprzemianległe, czasem po dwa lub trzy skupione, krótko-szypułkowe. Każdy otulony jest jajowo-podłużną, całą, drobno-karbowaną przysadką. Kielich gładki, podłużny, o 5 klapkach tępych, nierównych, wcinano-ząbkowanych. Korona od kielicha przeszło dwa razy większa (1—1 ½ cal. długa), stulona, koloru brudno-żółtego; dolna jéj warga w wierzchołku czerwoną plamką oznaczona. Nitki pręcikowe u dołu kosmate.

288. EUPHRASIA. *ŚWIETNIK.*

Kielich walcowaty, 4 razy wcięty. Korona rurkowata, 2wargowa, górna warga wycięta (lub ząbkowana), dolna 3klapkowa, o klapkach równych. Główki pyłkowe u dołu

sztyletowate czyli delikatnemi szczecinkami zakończone. Torebka podłużna lub jajowata, spłaszczona, 2komórkowa, 2ścienna. Ziarna do środkowéj przegrody przyczepione.

661. E. OFFICINALIS: glabriuscula, foliis subsessilibus ovatis serratis, floribus axillaribus oppositis, calycibus eglandulosis, laciniis corollae emarginatis.
(*Ś. lekarski*)

Spreng. Syst. II. 777. *Hoffm. Germ.* II. 19. *Schlech. Berol.* I. 332. *BF. Comp.* I. 55. *Schk. Handb. tab.* 169. *Hayne, Arzneig.* IX, *tab.* 8. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 123, *fig.* 667. Euphrasia officinalis, minima et imbricata *Pers. Syn.* II. 149. Euphr. officinalis et minima *DC. Flor. fran. n.* 2418. *et squ.* Euphrasia officinarum, *Vaill. Paris. p.* 51. Świeczki albo świetlik: Euphragia, Eufrasia, Ophthalmica *Syren. stron.* 1334.

Bardzo pospolita, na łąkach suchych, pastwiskach, w gajach i zaroślach. Kwitnie w lecie i w jesieni. ⊙

Łodygę ma niekiedy pojedynczą, często nader gałęzistą, prawie-walcowatą, mniéj więcéj omszoną, prostą, czasem czerwonawą, na kilka cali lub na stopę wysoką. Liście bezogonkowe, naprzeciw i naprzemianległe, jajowate, głęboko i ostro-piłkowane, zazwyczaj gładkie. Kwiaty w górze łodygi i gałązek w kątach liści umieszczone, prawie-bezszypułkowe. Kielichy gładkie lub drobniutkiemi włosami okryte, o wcięciach śpiczastych. Korona większa lub mniejsza, biała, a dolna jéj warga w otworze plamą żółtą i liniami fioletowo-czerwonemi oznaczona, 3klapkowa, o klapkach cokolwiek wyciętych, górna niepodzielona, drobno-ząbkowana. Pręciki od korony krótsze. Główki pyłkowe u dołu kosmate, dwudzielne, a każdy dział krótkim kończy się sztyletem. Blizna

prawie-kulista, zwisła. Torebka podłużna, nieco kosmata, w wierzchołku tępa i króciutkim uzbrojona sztyletem.

662. E. ODONTITES: foliis lineari-lanceolatis serratis, lobis (*S. czerwony*) labii corollae inferioris obtusis, caule ramoso.

DC. Synop. p. 211. *Ejusd. Flor. fran. n.* 2422. *Lin. Willd. Spec.* III. 194. *Enum. Berol. p.* 636. *Roth, Germ.* II. 2. 51. *Krock. Siles. n.* 970. *Pers. Syn.* II. 150. *Schk. Handb. tab.* 169. *Hoffm. Germ.* II. 19. *Schlech. Berol.* I. 332. *BF. Comp.* II. 54. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 123, *fig.* 668. Euphrasia foliis lanceolatis: omnibus serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 544. Bartsia Odontites *Spreng. Syst.* II. 773. Odontites rubra *Bess. Gal.* II. 47. Euphrasia serotina *Lamar. Flor. fran.* Odontites vulgaris *Hudson.* Pedicularis serotina purpurascente flore *Vaill. Paris. p.* 157.

Pospolita na pastwiskach i łąkach. Kwitnie od czerwca do jesieni. ⊙

Łodyga najczęściéj b. gałęzista, tępo-kanciasta, omszona, prostostojąca, na stopę, półtory lub więcéj wysoka (Mam exemplarz przeszło na łokieć wysoki, licznemi gałęziami od nasady do wierzchołka opatrzony.). Liście bezogonkowe, przeciwległe, równowązko-lancetowate, mniejsze lub większe, szorstkie i odlegle-nierówno-piłkowane. Kwiaty tworzą grona wierzchołkowe, jednostronne, liściste. Kielich czerwonawy, omszony, o wcięciach jajowo-lancetowatych, śpiczastych. Korona różowo-czerwonawa, zewnątrz drobnemi włoskami porosła; górna jéj warga prawie cała, dolna o trzech wcięciach równych, tępych, zupełnie-całych. Pręciki cokolwiek wysunione, o główkach gładkich, sztyletowatych. Blizna główkowata, nieco zchylona. Torebki przewrotnie jajowo-podłużne, trochę omszone.

663. E. LUTEA: foliis linearibus serratis, superioribus inte-
(*Ś. żółty*) gerrimis, calycibus pubescentibus, lobis lateralibus labii corollae inferioris denticulatis.

DC. Synop. Flor. Gall. p. 211. *Ejusd. Flor. fran. n.* 2423. *Lin. Willd. Spec.* III. 195. *Scop. Carn. edit.* 2, *n.* 755. *Roth, Germ.* II. 52. *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 398. *Krock. Siles.* II. *p.* 364. *Hoffm. Germ.* II. 19. *Pers. Syn.* II. 149. *BF. Comp. Flor. Germ.* II. 54. *Spreng. Syst.* II. *p.* 775. *Bess. Volh. p.* 25. Euphrasia laevis *Gaterau.* Bartsia lutea *Schultes.*

Rośnie w Lubels. koło Kazimierza, na wyniosłém wzgórzu przy wieży okrągłéj; tudzież między Zawichostem i Sandomirzem. Kwitnie w sierpniu i wrześniu. ⊙

Na stopę lub półtory wysoki. Ma łodygę prosto-stojącą, prawie-walcowatą lub niewyraźnie kańciastą; u dołu pojedynczą, w górze gałęzistą: o gałęziach przeciwległych, rozwartych, które tak jak i łodyga są brudno-purpurowe, i bardzo krótkiemi, białemi włoskami omszone. Liście równowązkie, około ½ lin. szérokie, lub mało co szérsze, przy samej nasadzie cokolwiek niby w krótki ogonek zwężone, przeciwległe lub bez porządku rozrzucone; na brzegu zupełnie całe, najniższe tylko mniéj więcéj piłkowane, na obudwu powiérzchniach i na obwodzie króciutkim, szorstkim włosem okryte. Kwiaty zebrane w kłosy, na wiérzchołku łodygi i gałązek, krótko-szypułkowe, naprzemianległe, mniéj więcéj ku jednéj stronie skierowane, przysadkami lancetowatemi lub równowązkiemi opatrzone. Kielichy od szypułek dłuższe, nieco omszone, o wcięciach podłużnych, w nasadzie rozszérzonych, prawie-tępych. Korona pięknéj, prawie-pomarańczowo-żółtéj farby, włoskami krótkiemi porosła. Pręciki sobie równe, lecz od korony dłuższe, o główkach gładkich, żółtych, krótko-sztyletowatych. Szyjka u dołu kosmata. Blizna drobna, kulista. Cała roślina po zasuszeniu czernieje, wyjąwszy kwiat zawsze żółty.

289. LINARIA. *LNICA.*

Kielich trwały, o 5 głębokich wcięciach, z których dwa niższe oddalone. Korona maskowata, w nasadzie ostrogą opatrzona; górna jéj warga rozcięta, dolna 3klapkowa; podniebienie w otworze nieco wystające. Torebka jajowata lub kulista, 2komórkowa, w wiérzchołku ząbkami otwiérająca się. Ziarna brzeżkiem błonkowatym opasane.

664. L. CYMBALARIA: (*L. bluszczykowata*) foliis alternis cordatis 5lobis glabris, floribus pedunculatis axillaribus subsolitariis, calcare brevi.

Spreng. Syst. II. 790. *Willd. Enum. Berol. p.* 639. *DC. Flor. fran. n.* 2634. *BF. Comp.* II. 67. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 126, *fig.* 685. Antirrhinum Cymbalaria *Lin. Willd. Spec.* III. 232. *Roth, Germ.* II. 2. 61. *Pers. Syn.* II. 155. *Hoffm. Germ.* II. 25. Elatine Cymbalaria *Moench. Meth.* 525. Antirrhinum hederaceum *Lamar. Flor. fran.* Cymbalaria muralis *Flor. Wetterav.* Elatine hederaceo-folio glabro, sive Cymbalaria vulgaris *Vaill. Paris. p.* 48. Zwiesiniec: Cymbalaria *Syren. stron.* 1405.

Rośnie czasem przy murach starych (Koło Warszawy.). Kwitnie w lecie i w jesieni. ⊙

Ma łodygi cienkie, długie, zupełnie-gładkie, gałęziste, rozściełające się. Liście naprzemianległe, długo-ogonkowe, gładkie, w nasadzie sercowato-wycięte, na pięć klapek podzielone: z tych środkowa zwykle większa, zaokrąglona, boczne mniejsze, wszystkie zupełnie całe. Liście na gałązkach znacznie mniejsze, zwykle 3klapkowe, o klapkach nieco śpiczastych. Kwiaty w kątach liści pojedynczo na szypułkach długich osadzone. Korona błękitna, z podniebieniem żółtawém.

665. L. ELATINE: foliis sparsis ovatis hastatis cauleque (*L. oszczepowata*) procumbente pilosiusculis, pedunculis axillaribus 1floris elongatis.

Spreng. Syst. II. 790. *DC. Flor. fran. n.* 2636. *Schlech. Berol.* I. 339. *BF. Comp.* II. 68. Antirrhinum Elatine *Lin. Willd. Spec.* III. 254. *Scop. Carn. n.* 772. *Krock. Siles.* II. *n.* 987, *tab.* 25. *Roth, Germ.* II. 2. 61. *Hoffm. Germ.* II. 25. *Pers. Syn.* II. 155. Elatine hastata *Moench.* Antirrhinum auriculatum *Lamar. Flor. fran.* Cymbalaria Elatina *Flor. Wetterav.* Elatine folio acuminato in basi auriculato, flore luteo *Vaill. Paris. p.* 48.

P. Jastrzębowski znajdował ten gatunek w okolicach Warszawy, między Raszynem a Piasecznem; tudzież koło Wielunia, i w Krakow. koło Mrzygłodu. Kwitnie od lipca do jesieni. ⊙

Odznacza się łodygą szczupłą, rozesłaną, liściami od nasady do wierzchołka osadzoną; te są naprzemianległe, krótko-ogonkowe, szérokie, trójkątne czyli oszczepowate, śpiczaste, włoskami porosłe: dolne większe, wyższe stopniowo ku górze mniejsze. Szypułki 1kwiatowe, dłuższe od liści, włoskowate, nieco zwisłe, wyrastają pojedynczo z kątów liści wzdłuż całej łodygi. Korona żółta, górna; warga fioletowa.

666. L. MINOR: foliis oppositis sparsisque lineari-lanceolatis obtusiusculis, caule ramoso diffuso glanduloso-piloso, pedunculis axillaribus calyce multo-longioribus. (*L. mniejsza*)

Spreng. Syst. II. 793. *Willd. Enum. Berol. p.* 641. *DC. Flor. fran. n.* 2652. *Bess. Gal.* II. 52. *Schlech. Berol.* I. 338. *BF. Comp.* II. 69. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 126,

fig. 682. Antirrhinum minus *Lin. Willd. Spec.* III. 251. *Krock. Siles. n.* 990. *Pers. Syn.* II. 157. *Hoffm. Germ.* II. 25. *Roth, Germ.* II. 2. 63. Antirrhinum foliis lanceolatis obtusis alternis, caule diffuso ramosissimo *Lin. Flor. Suec. n.* 558. Linaria viscida *Moench.* Linaria pumila vulgatior arvensis *Vaill. Paris. p.* 118.

Przytrafia się na polach między zbożem (Koło Łomży, i Radomia. Koło Serocka przy wsi Wierzbicy. Nad rzéką Hańczą.). Kwitnie w czerwcu, lipcu. ⨀

Dorasta zwykle kilku cali wysokości, czasem jednak na pół łokcia bywa wysoka. Niemal wszystkie jéj części, mianowicie łodyga i gałązki, porosłe są gruczołkowatemi i nieco lipkiemi włoskami. Łodygę ma prosto-stojącą, niekiedy bardzo gałęzistą. Liście zupełnie całe, dolne naprzeciwległe, niemal-łopatkowate, wyższe naprzemianległe, lancetowate, przy nasadzie zwężone, nieco tępe. Kwiaty drobne, pojedynczo na szypułkach długich z kątów liści wyrastające. Działy kielicha lancetowate. Korona blado-fioletowa, z dolną wargą białawą lub żółto-białą, na podniebieniu dwiema purpurowemi plamkami oznaczona. Ostroga krótka, śpiczasta. Torebka jajowata, nieco-spłaszczona, rzadkiemi włoskami porosła. Nasiona liczne, drobne, podłużne, blado-żółtawe, żeberkami wydatnemi wpodłuż opatrzone.

667. L. VULGARIS: foliis lanceolato-linearibus acutis, caule (*L. pospolita*) folioso floribus racemoso-spicatis. *Spreng. Syst.* II. 796. *Willd. Enum. Berol. p.* 641. *DC. Flor. fran. n.* 2654. *Bess. Gal.* II. 53. *Hayne, Arzneig.* 6, *tab.* 33. *Schlech. Berol.* I. 337. *BF. Comp.* II. 70. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 126, *f.* 690. Antirrhinum Linaria *Lin. Willd. Spec.* III. 253. *Roth Germ.* II. 2. 64.

Krock. Siles. n. 993. *Pers. Syn.* II. 158. *Hoffm. Germ.* II. 25. Antirrhinum foliis lanceolato-linearibus confertis, caule erecto, spicis terminalibus sessilibus, floribus imbricatis *Lin. Flor. Suec. n.* 557. Antirrh. commune *Lamar. Flor. fran.* Linaria vulgaris lutea, flore majore *Vaill. Paris. p.* 117. Len matki Bożey: Linaria, Osyris *Syren. stron.* 595.

Najpospolitszy gatunek w zaroślach, przy drogach, koło wsiów, na polach i t. p. Kwitnie w lecie. ♃

Cała roślina gładka. Ma łodygę zwykle pojedynczą, czasem trochę gałęzistą, walcowatą, od kilku cali do dwóch stóp wysoką, gęsto liściami okrytą. Te są lancetowato-równowązkie, zupełnie całe, śpiczaste, w nasadzie w ogonek zwężone, sino-zielonawe, pod spodem 1nerwowe. Kwiaty wielkie, w kłos wierzchołkowy dosyć gęsto zebrane, prosto-stojące. krótko-szypułkowe, o szypułkach nieco omszonych, w nasadzie przysadkowatych. Wcięcia kielicha jajowate, nerwiste, nierówne. Korona blado-żółta; górna jéj warga 2klapkowa, o klapkach tępych, wzniesionych; dolna 3klapkowa, o klapkach okrągławych, środkowéj znacznie mniejszéj. Podniebienie wydęte, płomienisto-pomarańczowe, włoskami jedwabistemi porosłe. Ostroga długa, stożkowata, śpiczasta, pionowo na dół skierowana. Torebka podłużno-kulista, rowkiem w wierzchołku przedzielona. Ziarna liczne, drobne, okrągławe, płaskie, czarne, brzeżkiem błonkowatym opasane.

Odmiana potworna téj rośliny, od Linneusza *Peloria* zwana, niekiedy daje się widzieć. Taka ma zwykle liście liczniejsze, gęściej zebrane, a kwiaty dziwacznie przekształcone. Kielich pospolicie ma pięć krótkich działów prawie-równych; brzeg korony różnie pofałdowany i podzielony, a dwóch warg rozróżnić w nim nie można; u dołu bywa pięć ostróg, nakształt pięciu koron nasadami spojonych. Znajdowałem czasem indywidua mające zwyczajną koronę, tak co do kształtu jako i wielkości, lecz dwiema lub trzema ostrogami opatrzoną. Szczególniejsze to przekształcenie i na innych tego rodzaju gatunkach niekiedy postrzegano; pocho-

dzi ono zapewne ze zbytecznych soków, i dlatego na indywiduach w żyznéj ziemi rosnących zwykło się objawiać.

290. SCROPHULARIA. *TRĘDOWNIK.*

Kielich 5 razy wcięty, trwały. Korona brzuchata, otwarta, o pięciu nierównych klapkach, w kształcie dwóch warg rozłożonych. Pręciki pochylone. Torebka okrągława, śpiczasta, 2ścienna, 2komórkowa, o podwójnéj przegrodzie ze ścian wewnątrz wgiętych utworzonéj. Osadnik nasion środkowy, do nasady przegród przymocowany.

668. S. NODOSA: foliis cordato-oblongis acutis serratis sub-
(*T. główkowy*) trinerviis cauleque acutangulo glabris.
Spreng. Syst. II. 784. *Lin. Willd. Spec.* III. 270. *Enum. Berol. p.* 644. *Scop. Carn. n.* 775. *Krock. Siles. n.* 996. *Roth, Germ.* II. 2. 58. *Pers. Syn.* II. 160. *DC. Flor. fran. n.* 2625. *Hoffm. Germ.* II. 26. *Bess. Gal.* II. 54. *Schlech. Berol.* I. 340. *BF. Comp.* II. 66. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 127, *fig.* 686. Scrophularia foliis cordatis basi transversis, caule obtusangulo *Lin. Flor. Suec. n.* 560. *Hayne, Arzneig.* 5, *tab.* 35. Scrophularia nodosa foetida *Vaill. Paris. p.* 181.

W gajach i lasach nieco wilgotnych, nad brzegami rowów i bagien, w zaroślach. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Ma korzeń ukośny, włóknisty, okrągławemi bulwkami, czyli węzłami opatrzony. Łodygę pojedynczą lub nieco gałęzistą, prostą, kańciastą, zupełnie gładką, w górze tylko między kwiatami krótkim włosem gruczołkowatym porosłą, brudno-zielonawą, na łokieć lub więcéj wysoką. Liście krótko-ogonkowe, przeciwległe: niższe jajowo-podłużne, wyższe zwężone, prawie-lancetowate; wszystkie

w nasadzie mniéj więcéj sercowato-wycięte, śpiczaste, na brzegu podwójnie ostro-piłkowane, gładkie i żylaste, brudno-zielone. Kwiaty zebrane w wiéchę gałęzistą, wiérzchołkową, a w nasadzie gałązek znajdują się przysadki lancetowate, śpiczaste, całe, niekiedy omszone. Wcięcia kielicha tępe, gładkie. Korona brudno-czerwonawa, u dołu zielona. Torebka okrągła, śpiczasta, gładka. Cała roślina nieprzyjemnego zapachu.

669. S. AQUATICA: foliis subcordato-oblongis serratis utrinque glabris in petiolos decurrentibus, caule alato, pedunculis axillaribus corymbosis.
(*T. wodny*)

Spreng. Syst. II. 784. *Lin. Willd. Spec.* III. 270. *Enum. Berol. p.* 644. *Scop. Carn. n.* 776. *Krock. Siles. n.* 997. *Roth, Germ.* II. 2. 59. *DC. Flor. fran. n.* 2627. *Pers. Syn.* II. 160. *Hoffm. Germ.* II. 27. *Bess. Gal.* II. 55. *Schlech. Berol.* I. 340. *BF. Comp.* II. 66. *Schk. Handb. tab.* 173. *Hayne, Arzneig.* V. *t.* 36. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 127, *f.* 687. Scrophularia aquatica major *Vaill. Paris. p.* 181. Trędownik: Scrophularia *Syren. stron.* 1412.

Rośnie w miejscach wilgotnych, nad wodami, między olszyną, koło rowów i t. p. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃ (♂ *DC.*).

Jest podobnież zupełnie-gładka i nieco od poprzedzającéj wyższa. Korzeń ma włóknisty. Łodygę prostą, bardziéj jak u tamtego gałęzistą, kanciastą, każdy zaś kant skrzydełkiem błonkowatém opatrzony. Liście przeciwległe, krócéj ogonkowe, po ogonku zbiegające, dolne podłużno-jajowate (rzadko trochę sercowato wycięte), wyższe prawie-lancetowate, wszystkie mniéj więcéj przytępione lub cokolwiek śpiczaste, na brzegu ostro-piłkowane, i nieco jaśniejsze jak u poprzedzającego. Kwiaty tworzą wiéchę wiérzchołkową, i mają przysadki lancetowate lub prawie-równowązkie.

Wcięcia kielicha tępe, na brzegu błonkowate. Górna warga korony brudno-purpurowa, dolna rdzawo-żółta. Torebka jajowato-kulista, śpiczasta, od kielicha większa. Ziarna liczne, bardzo drobne, podłużne, kańciaste, pomarszczone.

291. DIGITALIS. *NAPARSTNICA.*

Kielich 5dzielny, o działach nierównych. Korona dzwonkowata, z brzegiem na 4 ukośne i płytkie klapki nieforemnie podzielonym. Pręciki zchylone. Główki pyłkowe 2dzielne. Torebka jajowata, śpiczasta, 2komórkowa, 2ścienna, o podwójnéj przegrodzie ze ścian wewnątrz wgiętych utworzonéj. Osadnik nasion gębczasty, podwójny, z jednéj strony wypukły, z drugiéj wklęsły.

670. D. OCHROLEUCA: *(N. rdzawo-żółta)* subviscoso-pubescens, foliis ovato-ellipticis, racemo secundo, corollis ventricosis labiis laciniisque lateralibus brevissimis obtusis, capsula oblonga quadrisulca.

BF. Comp. II. 72. *Spreng. Syst.* II. 787. *Jacqu. Austr. tab.* 57. *Pers. Syn.* II. 162. Digitalis ambigua *Willd. Enum. Berol. p.* 648. *Hoffm. Germ.* II. 27. *Schk. Handb. tab.* 174. *Bess. Gal.* II. 56. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 127, *f.* 688.

W zaroślach, gajach, lasach, dość często się przytrafia (Koło Warszawy na Bielanach. W August. koło Łomży, Zambrowa, Szczuczyna.). Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Dorasta dwóch, trzech, a nawet więcéj stóp wysokości. Łodygę ma walcowato-kańciastą, pojedynczą, prosto-stojącą, gęstym, białym, zwisłym włosem mianowicie u dołu okrytą, licznemi osadzoną liściami. Te są naprzemianległe, bezogonkowe, lancetowa-

to-podłużne, w nasadzie zwężone, śpiczaste, dolne wielkie (niekiedy na stopę długie), wyższe coraz mniejsze; wszystkie drobno-nieregularnie piłkowane, pod spodem żylaste, z obudwu stron, szczególniéj na żyłach, omszone. Kwiaty wielkie, krótko-szypułkowe, nieco-zwisłe, w grono wiérzchołkowe, prawie-jednostronne zebrane. Działy kielicha lancetowo-równowązkie, nierówne, dwa wyższe szczuplejsze od innych. Korona brudno-żółtawa, zewnątrz omszona, w otworze rzadkim, długim włosem okryta i brunatno-rdzawemi żyłkami siatkowato-oznaczona. Górna jéj warga tępa, lekko wycięta lub prawie-cała, dolna 3klapkowa, o klapkach śpiczastych, środkowéj największéj. Pręciki do górnego sklepienia przytulone, mają główki dwupołówkowe, białe, jajowate. Znajdowałem koło Łomży indywidua, o koronie dwa razy jak zwyczajnie większéj i ośmiu pręcikach, z których 4 do górnego, drugie zaś 4 do dolnego sklepienia korony były przytulone.

671. D. PURPUREA: foliis oblongis crenatis rugosis pube-
(N. purpurowa) scentibus, pedunculis rectis calyces aequantibus, laciniis calycis ovato-oblongis.

Spreng. Syst. II. 787. *Lin. Willd. Spec.* III. 283. *Enum. Berol. p.* 647. *Roth, Germ.* II. 2. 59. *Krock. Siles. n.* 999. *Pers. Syn.* II. 162. *Bess. Gal.* II. 56. *Hoffm. Germ.* II. 27. *DC. Flor. fran. n.* 2661. *BF. Comp.* II. 71. *Schk. Handb. tab.* 174 (fructus).

Rośnie w Krakow. a niedawno zapewniano mnie że i w lasach August. niekiedy się przytrafia. Kwitnie w lecie. ♂

Piękny ten gatunek naparstnicy odznacza się gronem wiérzchołkowém wielkich, zwisłych, purpurowych, w środku białawych i kropkami czyli plamkami ciemnemi upstrzonych kwiatów. Górna warga korony cała. Łodyga pojedyncza.

292. OROBANCHE. *ZARAZA*.

Kielich rozmaity: przysadkowaty, zwykle 4 lub 5 razy wcięty. Korona 1płatkowa, trwała, rurkowata, 2wargowa; górna warga sklepista, wycięta, dolna o trzech wcięciach zwisłych. Blizna 2klapkowa, zwisła. W nasadzie zawiązka niekiedy gruczołek miodnikowy. Torebka 1komórkowa, 2ścienna. Ziarna b. drobne (mikroskopne), trocinowate, do brzegów wewnątrz wgiętych ścian przymocowane.

Uwaga. Wszystkie tego rodzaju gatunki (których Nomenklator Steudla 69 wylicza) odznaczają się szczególnym, brudno-żółtym, rdzawym, czasem w niebieski lub fioletowy wpadającym kolorem; dlatego z pozoru niby do drzewa zbutwiałego są podobne. Łodygę mają pojedynczą, rzadko gałęzistą, gładką lub omszoną, nie liśćmi lecz przysadkami, nakształt łusek suchawych okrytą. Kwiaty prawie zawsze w kłosy ułożone. Oddawna uważane są za rośliny pasorzytne, bo korzeniem swoim wspiérają się pospolicie na korzeniach innych roślin (*). Z doświadczeń jednak przez Dekandola w téj mierze czynionych (*Flore française*, 3e *édit.* III. 488) wnosić wypada, że rośliny te czepiają się innych raczéj dla umocowania się na nich, nie zaś dla ciągnienia z ich korzeni soków. Takież przyrodzenie mają zapewne i gatunki rodz. *Monotropa, Lathraea squamaria* i t. p.

672. O. MAJOR: floribus laxe spicatis inflato-ventricosis, (*Z. większa*) bracteis simplicibus calyces subsuperantibus, lobis lab. infer. subaequalibus acutiusculis, staminibus glabriusculis.

Spreng. Syst. II. 815. *Lin. Willd. Spec.* III. 347. *Hoffm. Germ.* II. 30. *Schlech. Berol.* I. 335. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 127, *f.* 689. Orobanche caule simplicissimo pubescente, staminibus inclusis *Lin. Flor. Suec. n.* 561.

(*) Linneusz opisując we Florze szwedzkiéj gat. *Orobanche major*, dodaje na końcu: „*In lege publica hanc* (plantam) *in alius agro serere vetitum*".

Na gruntach płonnych i piaszczystych (Jedyny raz zdarzyło mi się znaléźć tę roślinę w Aug. koło Szczuczyna r. 1832.). Kwitnie w lipcu. ♃

Dorasta około półtory stopy lub nieco wyżéj, i cała jest brudno-żółtawéj farby. Łodygę ma prostą, pojedynczą, kanciastą, nieco-omszoną, łuszczkami lancetowatemi, trochę przytulonemi, naprzemianległemi, mianowicie u dołu okrytą. Kwiaty dosyć wielkie, w kłos wierzchołkowy, pojedynczy zebrane, a w nasadzie każdego znajduje się przysadka lancetowata, śpiczasta, omszona, do łuski łodygowéj podobna. Kielich od przysadki krótszy, ma 4 wcięć śpiczastych, prawie-równych, omszonych. Korona dwa razy od kielicha większa, nieco-wydęta, zewnątrz dość wyraźnie omszona; jéj górna warga jest drobno-karbowana, dolna zaś na 3 klapki, podobnież na brzegu nieco karbowane, podzielona. Pręciki gładkie, tylko ich nitki w wierzchołku gruczołkowatemi włoskami okryte. Główki strzałkowate, śpiczaste, 2komórkowe. Szyjka nieco omszona.

673. O. CARYOPHYLLACEA: (*Z. goździkowata*) pubescens, floribus laxe-spicatis, bracteis flore brevioribus, labio corol. super. emarginato, lobis infer. obtusis fimbriato-crispis, staminibus basi pilosis, germine glabro, stigmate fusco.

Spreng. Syst. II. 816. *Willd. Spec.* III. 348. *Hoffm. Germ.* II. 30. *Pers. Syn.* II. 180. *Bess. Gal.* II. 57. Orobanche vulgaris *DC. Flor. fran. n.* 2453. Orobanche major *Pollich. Palat. n.* 600 (non *Lin.*). Orobanche Galii *Duby* (secund. *Nomen. Steud.*). Orobanche major caryophyllum olens *Vaill. Paris. p.* 154.

Przytrafia się czasem w gajach, na łąkach suchych, przy korzeniach drzew i krzewów. Kwitnie w lipcu. ♃

Do poprzedzającego gatunku z ogólnéj postaci i żółtawo-rdzawego koloru podobny. Korzeń ma kulisty, niby bulwiasty, łuskami okryty. Łodygę zupełnie pojedynczą, na stopę lub więcéj wysoką, omszoną, łuskami jajowo-lancetowatemi, śpiczastemi okrytą. Kłos wiérzchołkowy, nieco rzadszy jak u poprzedzającego. Wcięcia kielicha nierówne. Górna warga korony wycięta, dolna 3klapkowa: klapka średnia dłuższa i węższa, boczne jajowate, wszystkie drobno-fryzowano-karbowane, zewnątrz jak i cała korona omszone. Pręciki okryte są, szczególniej przy nasadzie, delikatnym, białym włosem. Szyjka gładka, blizną czarniawą zakończona. Zawiązek jajowaty, gładki.

674. O. RAMOSA: (*Z. gałęzista*) scapo ramoso, floribus tubulosis brevissime pedicellatis alternis in spicam laxam dispositis, staminibus basi parce pilosis superne pistilloque glabro inclusis, calycibus connatis 4fidis, dentibus aequalibus ovatis acutis, corollae strictura brevioribus.

BF. Comp. II. 52. *Lin. Willd. Spec.* III. 353. *Spreng. Syst.* II. 817. *Pers. Syn.* II. 81. *Hoffm. Germ.* II. 31. *DC. Flor. fran. n.* 2458. *Schlech. Berol.* I. 336. *Bess. Gal.* II. 58. Orobanche cannabis *Vaucher.* Kopsia ramosa *Dumortier.* Phelypaea ramosa *C. A. Meyer.* Orobanche ramosa floribus purpurascentibus et coeruleis *Vaill. Paris. p.* 155.

Rośnie między konopiami, do których korzeni się przyczepia. Kwitnie w lipc. sierpn. ⨀ (♃ *Willd.*).

Mniejszy od poprzedzających i ledwie na pół stopy wysoki. Ma korzeń główkowaty, u dołu włóknami opatrzony; łodygę zwykle gałęzistą (czasem pojedynczą), brudno-żółtawą, krótkim, białym, rzadkim włosem porosłą. Kwiaty znacznie mniejsze jak u tamtych.

naprzemianległe, bezszypułkowe, niby w rzadki kłos na wiérzchołku łodygi i gałązek zebrane; w nasadzie każdego są 3 przysadki, z których dwie boczne mniejsze, lancetowate, śpiczaste, środkowa większa i cokolwiek niżéj osadzona, podłużno-jajowata, brunatnawa, prawie-tępa; wszystkie zewnątrz tak jak i kwiaty omszone. Kielich głęboko 4 razy wcięty, o wcięciach jajowatych, prawie-równych, śpiczastych. Korona purpurowo-błękitna, o rurce żółtawéj. Górna jéj warga wycięta, czyli dwuklapkowa, dolna 3klapkowa, o klapkach okrągławych całych. Pręciki w nasadzie rzęsowate; szyjka i zawiązek gładkie. Gruczołek miodnikowy żaden.

293. LATHRAEA. *ŁUSKIEWNIK.*

Kielich dzwonkowaty, kolorowy, trwały, 4 razy wcięty. Korona rurkowata, 2wargowa: górna warga wklęsła, wycięta, dolna 3ząbkowa, nieco-zwisła. Zawiązek w nasadzie gruczołkowaty. Blizna 2klapkowa. Główki pyłkowe strzałkowate, włoskami porosłe. Torebka 1komórkowa, 2ścienna.

675. L. SQUAMARIA: scapo simplici squamoso, floribus bracteatis pendulis.
(Ł. zwyczajny)

Spreng. Syst. II. 818. *Lin. Willd. Spec.* III. 201. *Roth, Germ.* II. 2. 50. *Krock. Siles. n.* 977. *Pers. Syn.* II. 180. *Hoffm. Germ.* II. 21. *DC. Flor. fran. n.* 2460. *Bess. Gal.* II. 50. *Schlech. Berol.* I. 334. *BF. Comp.* II. 53. *Schk. Hand. tab.* 170. *Gaertn. de fructib.* I. *tab.* 52, *fig.* 3. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 125, *fig.* 674. Lathraea caule simplicissimo, corollis pendulis: labio inferiore trifido *Lin. Flor. Suec. n.* 550. Squamaria Orobanche *Scop. Carn. n.* 760. Clandestina penduliflora *Lamar. Flor. fran.*

W lasach cienistych, nieco wilgotnych, przy korzeniach drzew, lecz bardzo rzadko (Koło Warszawy.). Kwitnie w maju. ♃

Ma korzeń gruby, białawy, z łusek sercowatych, mięsistych, gęsto dachówkowato-ułożonych, składający się. Łodyga mięsista, pojedyncza, prosta, walcowata, bezlistna, czerwonawa, nieco omszona, gdzieniegdzie przysadkami czyli łuskami okryta. Kwiaty wierzchołkowe, w grono pojedyncze, jednostronne zebrane, krótkoszypułkowe, nieco-zwisłe, przysadkami przewrotnie-jajowatemi, kolorowemi opatrzone. Kielich białawy, zewnątrz nieco kosmaty, o 4 wcięciach tępych, z których dwa wyższe nieco szérsze od dwóch dolnych. Korona cielisto-czerwonawa, a rurka jéj biała. Główki pyłkowe żółte, włoskami białemi na brzegu u dołu porosłe. Blizna główkowata, 2klapkowa, nieco-wysuniona. Po zasuszeniu cała roślina czernieje.

294. LIMOSELLA. *NAMULNIK.*

Kielich trwały, 5 razy wcięty. Korona drobna, dzwonkowata, 5 razy wcięta, o wcięciach nieco-śpiczastych, prawie-równych, otwartych. Szyjka pochylona. Blizna kulista. Torebka jajowata, 2ścienna, 1komórkowa, wieloziarnowa. Osadnik nasion środkowy, jajowaty, gębczasty, w nasadzie małą błonką ze ścianami spojony.

676. L. AQUATICA: foliis lanceolato-spathulatis, scapis foliis brevioribus.
(*N. wodny*)

Pers. Syn. II. 167. *Lin. Willd. Spec.* III. 341. *Krock. Siles.* II. *n.* 1005, *t.* 27, *lit.* A; *var.* diandra *n.* 1006, *tab.* 27, *lit.* B. *Roth, Germ.* II. 2. 57. *Spreng. Syst.* II. 768. *DC. Flor. fran. n.* 2622. *Hoffm. Germ.* II. 29. *Bess. Gal.* II. 57. *Schk. Handb. tab.* 176. *Schlech. Berol.* I. 341. *BF. Comp.* II. 65. *Lorek, Flor. Pruss. t.*

125, *f.* 679. Limosella aquatica *Lin. Flor. Suec. n.* 563. Plantaginella aquatica *Moench. Meth.* 427. Menyanthoides vulgaris *Vaill. Paris. p.* 126. Plantaginella *Idem. p.* 160.

Przytrafia się, lecz dość rzadko, nad brzegami rzék, na ziemi wilgotnéj (Koło Warszawy nad Wisłą.). Kwitnie w lipc. sierpn. ♃ *et* ☉

Jestto bardzo mała, bezłodygowa roślinka, kępiasto-wyrastająca. Korzeń jéj włóknisty wypuszcza zewsząd delikatne rozłogi, z których nowe wyrastają roślinki. Liście długo-ogonkowe, szczupłe, lancetowate, eliptyczne lub prawie-łopatkowate, zupełnie całe i gładkie. Kwiaty drobne, wprost z korzenia wyrastające, na szypułkach znacznie od liści krótszych pojedynczo-osadzone. Kielich 1listkowy, 5 razy wcięty, o wcięciach jajowatych, gładkich, niecoś spiczastych, w wiérzchołku po okwitnieniu (gdy kielich torebkę okrywa) trochę odgiętych. Korona blado-czerwona lub biaława, dzwonkowata, od kielicha mało co dłuższa, w pięć klapek jajowatych, spiczastych wycięta. Torebka jajowata, tępa, szyjką pochyloną zakończona, brunatna, gładka, od kielicha większa, po dojrzeniu na dwie ściany wpodłuż pękająca. Ziarna liczne, podłużne, żółto-rdzawe.

295. LINNAEA. *ZIMOZIOŁ.*

Kielich nadowocowy, 5dzielny, opadający, u dołu poniżéj zawiązka drugim, mniejszym, 4dzielnym, trwałym kieliszkiem opatrzony. Korona nadowocowa, dzwonkowata, 5 razy wcięta, dosyć foremna. Szyjka pojedyncza. Torebka w kształcie suchéj jagody, jajowata, 3komórkowa.

Uwaga. Każda komórka jest 1ziarnowa, lecz dwie z nich stają się płonne czyli puste po dojrzeniu, tak iż cała torebka jedno tylko w sobie mieści ziarno.

677. L. BOREALIS: floribus geminatis.
(Z. północny)

Lin. Flor. Suec. n. 562 *cum ic. Willd. Spec.* III. 340. *Enum. Berol. p.* 654. *Krock. Siles. n.* 1004. *Roth, Germ.* II. 2. 69. *Spreng. Syst.* II. 843. *Pers. Syn.* I. 136. *DC. Flor. fran. n.* 3391. *Ejusd. Prodr.* IV. 340. *Schk. Handb. tab.* 176. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 13. *Kluk, Dykc. rośl.* II. 91. *Hoffm. Germ.* II. 29. *BF. Comp.* II. 75. *Schlech. Berol.* I. 341. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 125, *fig.* 678. Linnaea borealis *Gronovius.*

Przytrafia się w lasach iglastych, cienistych, pomiędzy mchem (W Augustow. dwa jéj siedliska mi wiadome: tojest jedno koło Sejn, drugie między Łomżą a Szczuczynem w lesie Grabowskim (*), gdzie w znacznéj rośnie obfitości.). Kwitnie w czerwcu, czasem drugi raz w sierpniu i wrześniu. ♄

Piękna, zawsze zieleniejąca się krzewinka. Ma łodyżki często na kilka stóp długie, cienkie, walcowate, mniéj więcéj gałęziste, rdzawe, włosem krótkim, białym, przytulonym mianowicie w młodości porosłe, na ziemi pomiędzy mchem rozpościerające się i gdzieniegdzie małe, włókienkowate, białawe, już pojedyncze już gałęziste, puszczające korzonki. Gałązki zwykle pojedyncze, naprze-

(*) Ponieważ krzewinka ta rośnie zwykle w najciemniejszych leśnych zakątkach, i do tego we mchu bywa ukryta, przeto z trudnością daje się wyśledzić; w porze tylko kwitnienia, tojest w czerwcu, po wzniesionych pionowo gałązkach i kwiatach, łatwiéj można ją postrzedz. Oddawna mi znajomy las Grabowski zwiedzałem jedynie w czasie wakacyj, tojest w sierpniu, a zatém zawsze po okwitnieniu Linnei, i z téj zapewne przyczyny nigdy tam natrafić na nią nie mogłem. W roku dopiéro 1829, kiedy w sierpniu drugi raz (co się rzadko zdarza) zakwitła, brat mój Antoni Waga, zwiedzając wtedy las wspomniony, odkrył ją tamże; a za przybyciem mojém w tę okolicę, przy końcu września nie mało jeszcze jéj indywiduów kwitnących znajdowałem. Roku 1838 kwitła podobnież dwa razy. Przeniesiona do ogrodu i najstaranniéj pielęgnowana, nikczemnie rośnie, a nawet po niejakim czasie ginie, o czém z własnego przekonałem się doświadczenia, chcąc tę roślinę w ogródku moim rozkrzewić.

mianległe, na kilka cali długie, w czasie kwitnienia wzniesione, zresztą łodydze podobne. Liście drobne, krótko-ogonkowe, naprzeciwległe, niby parami w pewnych odstępach na łodydze i gałązkach osadzone; są okrągławe lub okrągławo-jajowate, tępe, z wiérzchu jasno-zielone i nieco-lśniące, pod spodem bledsze, gładkie, gdzieniegdzie tylko, mianowicie na obwodzie i ogonkach rzadkim, prostym, białym włosem okryte; brzeg ich przy wiérzchołku z obudwu stron dwoma zwykle małemi, odległemi ząbkami czyli karbami oznaczony, zresztą zupełnie całe. Kwiaty na wiérzchołku gałązek pospolicie wyrastające, parzyste, zwisłe, osadzone na szypułce dosyć długiéj, wyprostowanéj, która przy rozdzieleniu się na szypułki szczególne, dwiema lancetowatemi, przeciwległemi przysadkami opatrzona; takież przysadki lecz nieco mniejsze i na szczególnych szypułkach, pod kwiatem się znajdują. Szypułki wszystkie okrywają włoski krótkie, białe, często gruczołkowate. Zawiązek kulisto-jajowaty, w nasadzie okryciem bardzo małém, 4dzielném opatrzony, włoskami i gruczołkami porosły. Kielich właściwy osadzony jest na zawiązku, 5dzielny, o działach lancetowatych, nieco-śpiczastych, włosistych. Korona dzwonkowata, czyli raczéj gruszeczkowata, przeszło 3 razy od kielicha większa, na brzegu 5 razy wcięta, zewnątrz gładka, biała, wewnątrz cielista lub blado-czerwonawa, i gdzieniegdzie białym, długim, rzadkim włosem okryta, prędko-opadająca, słabéj lecz przyjemnéj migdałowéj woni, która mianowicie wieczorem wyraźniéj czuć się daje. Pręciki białe, od korony znacznie krótsze. Szyjka nitkowata, koronie równa lub cokolwiek od niéj dłuższa, blizną rozszérzoną, tępą zakończona. Jagoda maleńka, jajowo-kulista, nieco śpiczasta, kieliszkiem okryta, sucha i brunatna. Ostrzedz należy że wyobrażenie téj rośliny w dziele *Schkuhra*, na tablicy wyżéj przytoczonéj, niebardzo jest dokładne.

GROMADA XV. NIERÓWNO-SZE-ŚCIOPRĘCIKOWA.

TETRADYNAMIA.

Rzęd łuszczynkowy (Siliculosa).

296. ALYSSUM. *SMAGLICZKA.*

Kielich 4listkowy, równy. Płatki paznogciowate, przewrotnie-jajowate, całe lub prawie-wycięte. Nitki pręcikowe, wszystkie lub niektóre, z jednéj strony przyrostkiem albo ząbkiem (niekiedy bardzo drobnym) opatrzone. Łuszczynka okrągława lub eliptyczna, szeroko-przegrodowa, szyjką szczupłą zakończona, o ścianach płaskich lub pośrodku wypukłych. Przegródka delikatna. Komórki 1—2ziarnowe. Ziarna eliptyczne, spłaszczone, czasem skrzydełkiem błoniastem opasane. Listki zarodkowe płaskie, kantem do korzonka przytulone (o=) (*).

678. A. CALYCINUM: caulibus herbaceis diffusis, foliis li-
(*S. kielichowa*) neari-lanceolatis canescentibus, calycibus persistentibus, siliculis orbiculatis subemarginatis pubescentibus stylo quadruplo longioribus.

(*) Czyt. uwagi nasze o roślinach krzyżowych.

DC. Syst. II. 315. *Prodr.* I. 163. *Flor. fran. n.* 4221. Alyssum calycinum *Lin. Spec. Pollich. Palat. n.* 617. *Jacqu. Austr. tab.* 338. *Villars plant. Delph.* III. *p.* 293. *Willd. Spec.* III. *p.* 464. *Enum. Berol. p.* 671. *Krock. Siles.* II. *n.* 1041, *tab.* 32. *Spreng. Syst.* II. 861. *Pers. Syn.* II. 192. *Schl. Berol. p.* 343. *BF. Comp.* II. 81. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 130, *f.* 706. Clypeola alyssoides *Lin. Spec. edit.* I. *Crantz, Austr. p.* 19. Clypeola siliculis bilocularibus tetraspermis *Lin. Hort. Cliff.* 329. Alyss. alyssoides *Gouan. Hort. Monsp.* Adyseton calycinum *Scop. Carn. n.* 802. *Bess. Gal.* II. 71. Alyssum campestre β *Lamar. Enc.* Adyseton mutabile *Moench, Meth. p.* 267. Alyss. campestre *Hoffm. Flor. Germ.* II. 43. *Schk. Handb. tab.* 181. Clypeola calycina *Allioni.*

Przytrafia się gdzieniegdzie, na piaszczystych i nieurodzajnych polach. Kwitnie od czerwca do sierpnia. ⊙

Cała ta roślina jest siwo-zielonawa. Dorasta 6—10 cali wysokości. Ma łodygę walcowatą, prostą lub u dołu nieco skrzywioną, pojedynczą lub znacznie gałęzistą i twardą. Liście lancetowate, w nasadzie zwężone, tępe, całe szorstkim włosem okryte. Kwiaty drobne, z początku żółtawe, poźniéj bielejące, zebrane na wierzchołku łodygi i gałązek w grona najprzód krótkie, potém w miarę okwitania coraz bardziéj się przedłużające, tak iż owoce tworzą grona około 2 lub więcéj cali długie. Kielich kosmaty, od korony mało co krótszy, trwały. Pręciki wszystkie ząbkowane. Łuszczynki okrągławe, na szypułkach pod ostrym kątem rozwartych, łuszczynce wyrównywających lub mało co dłuższych, kosmatych osadzo

ne; gładkie, w pośrodku z obudwu stron wypukłe, w wierzchołku bardzo nieznacznie wycięte i szyjką ledwie na pół linii długą zakończone; komórki oddzielone są delikatną błonką, a w każdéj znajdują się dwa prawie-jajowate, rdzawe nasiona, zawieszone na sznureczkach, długością niemal ziarnu równych.

679. A. MONTANUM: caulibus subherbaceis diffusis pubescentibus, foliis subincanis, inferioribus obovatis, superioribus oblongis, racemis simplicibus, siliculis orbiculatis subemarginatis canescentibus.
(S. górna)

DC. Syst. II. 309. *Prodr.* I. 162. *Flor. fran. n.* 4220. Alyssum montanum *Lin. Spec. Jacqu. Austr. tab.* 37. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 292. *Roth, Germ.* II. 83. *Willd. Spec.* III. *p.* 466. *Enum. Berol. p.* 671. *Krock. Siles.* II. *n.* 1039. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 43. *Pers. Syn.* II. 192. *Spreng. Syst.* II. 860. *Schlech. Berol. p.* 342. *BF. Comp.* II. 79. Alyssum foliis lanceolatis obtusis incanis, caulibus procumbentibus, radice perenni *Lin. Hort. Cliff.* 332. Clypeola montana *Crantz, Austr. p.* 19. Adyseton montanum *Scop. Carn. n.* 803. *Bess. Gal.* II. 71. Alysson perenne montanum incanum *Vaill. Paris. p.* 10.

Wyrasta na suchych, otwartych wzgórkach (Koło Radomia, Solca i Kazimierza. Brat mój w okolicach Podgórza pod Toruniem zbiérał.). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Dorasta téjże prawie co i poprzedzający wysokości. Ma korzeń gałęzisty, prawie-podkrzewowy, dosyć głęboko w ziemię wchodzący; łodygę pojedynczą lub od nasady gałęzistą, o gałęziach rozpie-

rzchłych, podnoszących się lub na ziemi rozpostartych, szorstkich, sino-omszonych. Liście gęste: dolne zwykle większe, górne mniejsze, wszystkie prawie-łopatkowate lub przewrotnie jajowo-podłużne, w nasadzie znacznie zwężone, w wierzchołku tępe, niekiedy tylko dolne łopatkowate, wyższe zaś podłużne; wszystkie całe, w dotknięciu szorstkie, w młodości siwawe, później niby kropkami lub gruczołkami szorstkiemi na obudwu powierzchniach okryte. Kwiaty w grona pojedyncze, na wierzchołku łodygi i gałązek zebrane; grona te podobnież jak u poprzedzającego, w miarę okwitania przedłużają się. Kielich omszony, żółtawy, opadający. Płatki żółte, dwa razy od kielicha dłuższe, nieco wycięte. Łuszczynki tejże niemal co u poprzedzającego wielkości, okrągławe, nieco omszone, w wierzchołku bardzo mało wycięte, szyjką nitkowatą, przeszło połowie długości owocu wyrównywającą, zakończone. Komórki 2ziarnowe. Ziarna takież niemal jak u gatunku pierwszego.

297. BERTEROA (*). *PYLENIEC.*

Kielich wzniesiony, 4listkowy, w nasadzie równy. Płatki paznogciowate, dwudzielne. Pręciki mniejsze, na stronie wewnętrznej przy nasadzie ząbkowane. Łuszczynka 2komórkowa, eliptyczna, o ścianach wypukło-płaskawych, błoniastych, szyjką trwałą i blizną główkowatą zakończona. Przegródka eliptyczna. Ziarna owalne, płaskie, maleńkim brzeżkiem opasane. Listki zarodkowe takież jak w rodz. poprze. (o=).

680. B. INCANA: siliculis pubescentibus subventricosis. *(P. pospolity)*

DC. Syst. II. 291. *Prodr.* I. 158. *Schlech. Berol.* I. 342. *BF. Comp.* II. 77. Alyssum incanum *Lin. Spec. Crantz, Austr. p.* 15. *Pollich, Palat. n.* 616. *Willd. Spec.* III. 463. *Enum. Berol. p.* 670. *Schk. Handb. tab.* 181 (flos et fructus). *Hoffm. Flor. Germ.*

(*) Na uwiecznienie pamięci *Karola Józefa Bertero*, który troskliwie zwiedził Indye Zachod. i niemało nowych roślin zebrał.

II. 42. *Krock. Siles.* II. *n.* 1042. *Kluk, Dykc.* I. 27. *Pers. Syn.* II. 192. *DC. Flor. fran. n.* 4219. *Bess. Gal.* II. 71. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 130, *fig.* 703. Alyssum caule erecto, foliis lanceolatis incanis integerrimis, floribus corymbosis *Lin. Flor. Suec. n.* 582. *Gmelin. Flor. Sibir.* III. 251. Draba cheiriformis *Lamar. Flor. fran.* Draba cheirifolia *Bergeret.* Draba cheiranthifolia *Lamar. Enc.* Moenchia incana *Roth, Germ.* II. 73. Farsetia incana *R. Brown. Hort. Kewens. Spreng. Syst.* II. 871. Vesicaria incana *Desvaux, Journ. botan.* Camelina incana *Presl.*

Bardzo pospolita roślina na miejscach otwartych, przy drogach, na gruntach piaszczystych i płonnych. Kwitnie przez całe lato i jesień. ♃ ♂

Cała siwo-zielonawa, szorstka; drobnemi, przytulonemi włoskami porosła. Dorasta najwięcéj dwóch stóp wysokości. Ma łodygę prosto-stojącą lub podnoszącą się, prawie-walcowatą, twardawą, w górze mniéj więcéj wiechowato-rozgałęzioną, czasem prawie-pojedynczą. Liście dosyć liczne, naprzemianległe lub bez porządku rozrzucone, niemal-bezogonkowe, podłużne albo lancetowate, u dołu szczuplejsze, mniéj więcéj tępe lub słabo-śpiczaste, na brzegu zupełnie całe, niekiedy niewyraźnie ząbkowane, na cal lub więcéj długie, pod spodem nerwem środkowym oznaczone. Kwiaty białe; na wierzchołku łodygi i gałązek niby w baldaszkogrony zebrane; lecz w miarę okwitania, osadka coraz bardziéj się przedłuża i owoce tworzą grona na ½ stopy niekiedy długie. Korona od kielicha większa, o płatkach w wierzchołku rozdwojonych, a w nasadzie 4 zielonawe gruczołki mających. Łuszczynka eliptyczna, z obudwu stron nieco-wypukła i trochę omszona, 3—4 lin. długa, 1½—2 szeroka. Szyjka 3 razy od łuszczynki krótsza. Ziarn w każdéj komórce 5—8 drobnych, okrągławych, soczewkowato-płaskich. Szypułki delikatne, kosmate, do osadki przytulone, łuszczynkom wyrównywające lub cokolwiek od nich dłuższe.

298. EROPHILA (*). *WIOSNÓWKA.*

Kielich 4listkowy, równy, nieco-wietki. Płatków w koronie 4, dwudzielnych, na krzyż osadzonych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczynka eliptyczna lub podłużna, blizną bezszyjkową zakończona, szeroko-przegrodowa, o ścianach płaskawych. Ziarna w każdej komórce liczne, drobne, dwurzędowe, brzeżkiem nieobwiedzione. (o=).

681. E. VULGARIS: siliculis ellipticis pedicello brevioribus, *(W. pospolita)* scapis 5—15floris.

DC. Syst. II. 356. *Prodr.* I. 172. *Schlech. Berol. p.* 343. *BF. Comp.* II. 87. Draba verna *Lin. Spec. Pollich Palat. n.* 606. *Crantz, Austr. p.* 11. *Villars. plant. Dauph.* III. *p.* 281. *Scop. Carn. n.* 792. *Roth, Germ.* II. 71. *Krock. Siles.* II. *n.* 1014, *tab.* 28. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 35. *Willd. Spec.* III. *p.* 426. *Enum. Berol. p.* 664. *Schk. Handb.* II. *p.* 216, *tab.* 179 (opt.). *Kluk, Dykc.* I. 194. *Gaertn. de fructib.* II. *tab.* 141, *fig.* 8. *DC. Flor. fran. n.* 4228. *Pers. Syn.* II. 190. *Bess. Gal.* II. 73. *Spreng. Syst.* II. 875. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 129, *fig.* 697. Draba caulibus nudis, foliis subdentatis, petalis bipartitis *Lin. Flor. Suec. n.* 567. Alysson vulgare polygonifolio caule nudo *Vaill. Paris. p.* 11.

Na polach, ugorach, pastwiskach bardzo pospolita. Kwitnie wcześnie z wiosny. ⊙

Jestto mała, zaledwie 3 lub 4 cali dorastająca roślinka. Korzeń ma włóknisty, z którego jedna a częściej kilka lub kilkanaście

(*) Od wyrazów ἠρ, ἠρος, *wiosna*, i φιλέω *kocham*.

łodyg wyrasta; są one pojedyncze lub nieco-gałęziste, walcowate, bezlistne, w górze zazwyczaj gładkie, u dołu mniéj więcéj omszone. Liście korzeniowe w okrąg czyli różyczkę na ziemi rozpostarte, bezogonkowe, jajowo-lancetowate, niekiedy lancetowate lub prawie-łopatkowate, trochę śpiczaste lub tępe, całe albo cokolwiek przy wierzchołku ząbkowane, drobniutkim, gwiazdkowatym włosem okryte i nieco szorstkie. Kwiaty drobne, białe, wierzchołkowe. Płatki przewrotnie-jajowato-podłużne, rozczepane. Główki pyłkowe żółte, nitki białe. Łuszczynka eliptyczna, w nasadzie zwężona, gładka, około 3 lin. długa a 1 lin. széroka. W każdéj komórce jest około 30 bardzo drobnych, przewrotnie-jajowatych, rdzawych, dwoma rzędami osadzonych nasion. Szypułki gładkie, pod kątem ostrym osadzone, od łuszczynek 2—4 razy dłuższe.

299. COCHLEARIA. *CHRZAN.*

Kielich 4listkowy, o listkach równych, nieco rozwartych, wklęsłych. Płatków w koronie 4, na krzyż osadzonych, przewrotnie-jajowatych, tępych, całych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczynka jajowo-kulista lub podłużna, széroko-przegrodowa, o ścianach brzuchatych, nieco-zgrubiałych. Szyjka bardzo krótka. W każdéj komórce kilka (rzadko dwa), brzeżkiem nieobwiedzionych nasion. Listki zarodkowe płaskie, kantem do korzonka przytulone. (o=).

682. C. ARMORACIA: siliculis ellipsoideis, foliis radicalibus *(C. zwyczajny)* oblongis crenatis, caulinis elongato-lanceolatis dentatis incisisve, radice carnosa maxima.

DC. Syst. II. 360. *Prodr.* I, 173. *Flor. fran. n.* 4235. Cochlearia Armoracia *Lin. Spec. Crantz, Austr. p.* 9. *Willd. Spec.* III. 451. *Enum. Berol. p.* 668. *Roth, Germ.* II. 97. *Schk. Handb. tab.* 181. *Krock. Siles.* II. *n.* 1034. *Kluk, Dykc.* I. 140. *Hoffm.*

Germ. II. 40. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 29. *Pers. Syn.* II. 186. *Bess. Gal.* II. 68. *Spreng. Syst.* II. 877. *Schlech. Berol. p.* 344. *BF. Comp.* II. 88. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 129, *f.* 699. Cochlearia foliis radicalibus lanceolatis crenatis, caulinis incisis *Lin. Flor. Suec. n.* 580. Cochlearia rusticana *Lamar. Flor. fran.* Armoracia lapathifolia *Gilib. Lith. n.* 163. Raphanis magna *Moench. Meth.* 267. Cochlearia variifolia *Salisbur. Prodr. stirp.* Armoracia rusticana *Flor. Wetterav.* Armoracia sativa *Bernhardi.* Chrzan: Raphanus major *Syren. stron.* 1052.

W ogrodach między warzywem, w miejscach nieco wilgotnych; lubo właściwie nie jest dziką krajową rośliną. Kwitnie w czerwcu. ♃

Ma korzeń wielki, gruby, walcowaty, gałęzisty, pionowo lub nieco ukośnie w ziemię dosyć głęboko wchodzący, nader ostrego smaku i przenikającego zapachu, pod nazwiskiem *chrzanu* powszechnie znajomy. Roślina cała jest zupełnie gładka. Łodygę ma prostą, brózdowaną, w górze nieco-spłaszczoną, pełną, pojedynczą lub w wierzchołku tylko trochę gałęzistą, na 1—3 stopy a często więcéj wysoką. Liście połyskujące się, korzeniowe (pierwotne) wielkie, na długich, rynienkowatych ogonkach, podłużne lub prawie jajowo-lancetowate, żylaste, na brzegu nieco-faliste i nierówno-karbowane, do liści szczawiu wodnego podobne; łodygowe mniejsze, naprzemianległe: niższe krótko-ogonkowe, piérzasto-sieczne, o wcięciach tępych, całych lub nieco-ząbkowanych; wyższe lancetowate, bezogonkowe, ząbkowane lub zupełnie całe. Kwiaty białe, drobne, w grona wiérzchołkowe, przedłużające się, zebrane. Płatki przewrotnie-jajowate, w paznogieć u dołu zwężone, tępe, całe, od kielicha większe. Główki pyłkowe żółte. Łuszczynki eliptyczno-kuliste, króciutką szyjką i blizną główkowatą zakończone.

(*Ogrodnictwo* Zigry I. 31. Kluk, *Dykc. rośl.* I. 140. Reichart, *Ogrody warzyw. str.* 213.).

300. CAMELINA. *LNIANKA.*

Kielich 4listkowy, w nasadzie równy. Korona 4płatkowa, o płatkach całych, krzyżowo-osadzonych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczynka szeroko-przegrodowa, przewrotniejajowata (niekiedy prawie-kulista), cała, tępa, szyjką trwałą uwieńczona, o ścianach brzuchatych, pękających. Komórki wieloziarnowe. Nasiona podłużne, brzeżkiem nieobwiedzione. Listki grzbietem do korzonka przystające. (o ||).

683. C. sativa: (*L. siewna*) siliculis cuneato-pyriformibus 4costatis stylo longiusculo terminatis, foliis subintegerrimis lanceolatis.

DC. Syst. II. 515. *Prodr.* I. 201. *Crantz, Austr. p.* 10. *Pers. Syn.* II. 191. *Bess. Gal.* II. 72. *Schlech. Berol. p.* 346. *Spreng. Syst.* II. 879. *BF. Comp.* II. 103. Myagrum sativum *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 602. *Villars, plant. Dauph.* III. *p.* 278. *Krock. Siles.* II. *n.* 1008. *Willd. Spec.* III. *p.* 408. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 32. *Schk. Handb.* II. *p.* 211, *tab.* 178 (flos et fructus). *DC. Flor. fran. n.* 4269. Myagrum siliculis obovatis pedunculatis polyspermis *Lin. Flor. Suec. n.* 564. *Gmelin. Flor. Sibir.* III. *p.* 249. Alyssum sativum *Scop. Carn. n.* 794. *Willd. Enum. Berol. p.* 670. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 130, *f.* 704. Moenchia sativa *Roth, Germ.* II. 75. Camelina sagittata *Moench, Meth.* 255. Cochlearia sativa *Cavanilles.* Camelina campestris *Spenner.*

Wyrasta na polach między zbożem, a mianowicie pomiędzy lnem. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ⨀

Korzeń pojedynczy, trochę włóknisty. Łodyga prosta, na stopę lub półtory wysoka, walcowata, w górze nieco-gałęzista, gładka lub cokolwiek mianowicie na dolnéj części omszona. Liście bezogonkowe, nasadą pręt otulające, strzałkowato-lancetowate, śpiczaste, gładkie lub gdzieniegdzie drobnemi włoskami porosłe, na brzegu całe lub niewyraźnie odlegle-ząbkowane. Kwiaty żółte, niewielkie, w grona wierzchołkowe przedłużające się, na łodydze i gałęziach osadzone. Kielich rzadkiemi włoskami porosły, od korony mniejszy; w nasadzie każdego z krótszych pręcików znajduje się po dwa drobne, zielonawe gruczołki. Łuszczynka przewrotnie-jajowata czyli raczéj gruszeczkowata, wielkości prawie-grochu okrągłego, znacznie wydęta, gładka, szyjką prostą, na 1 lin. długą uwieńczona: jéj powierzchnia odznacza się 4 podłużnemi żeberkami; z tych dwa są wydatniejsze, ostre, prawie-skrzydełkowate, idące na szwie czyli spojeniu klapek, dwa inne niewyraźne, na grzbiecie ścian położone. W każdéj komórce znajduje się od 6 do 8 ziarn podługowatych, rdzawo-żółtych, gładkich, na 1 lin. długich, z obudwu stron rowkiem wpodłuż oznaczonych. Szypułki pod ostrym kątem osadzone, od łuszczynek dwa razy dłuższe. Roślina ta umyślnie niekiedy bywa hodowana, bo z jéj nasion prawie tak dobry jak z rzepakowych wytłacza się oléj (*O uprawie lnianki siewnéj: Piast.* XI. 16. Oczapowski *Początki Gospodar. Bürgera* II. 196. Tenże *Gospodar. wiejsk.* VI. 171.).

301. THLASPI. *TOBOŁKI.*

Kielich 4listkowy, w nasadzie równy. Płatków w koronie 4, na krzyż osadzonych, foremnych i całych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczynka ściśniona (płaska), w wierzchołku wycięta, o przegródce podłużnéj lub owalnéj, szyjką nitkowatą, niekiedy bardzo krótką (prawie-żadną), zakończona, ściany jéj czołenkowate, na grzbiecie liściastą błoną niby skrzydełkiem opasane. Komórki wieloziarnowe (rzadko 2ziarnowe). Ziarna jajowate, brzeżkiem nie obwiedzione. Listki zarodkowe płaskawe, nieco-wypukłe. (o=).

684. T. ARVENSE: (*T. polne*) foliis oblongis dentatis, caulibus erectis, siliculis obovato-orbiculatis pedicello brevioribus (valvis per totum dorsum alatis).

DC. Syst. II. 375. *Prodr.* I. 175. *Flor. fran. n.* 4250. Thlaspi arvense *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 22. *Scop. Carn. n.* 810. *Pollich, Palat. n.* 608. *Villars, plant. Dauph.* III. *p.* 298. *Roth, Germ.* II. 94. *Moench, Meth.* 268. *Willd. Spec.* III. *p.* 442. *Enum. Berol. p.* 666. *Hoffm. Germ.* II. *p.* 38. *Schk. Handb. tab.* 180 (fructus). *Krock. Siles.* II. *n.* 1025. *Pers. Syn.* II. 189. *Spren. Syst.* II. 879. *Schlech. Berol. p.* 344. *Bess. Gal.* I. 70. *BF. Comp.* II. 91. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 128, *f.* 694. Thlaspi siliculis orbiculatis, foliis oblongis dentatis glabris *Lin. Flor. Suec. n.* 574. Thlaspi arvense siliquis latis *Vaill. Paris. p.* 191. Tobołki albo kaletki: Thlaspi, Nasturtium tectorum *Syren. stron.* 1211.

Pospolita roślina na polach, między zbożem, warzywem, na odłogach i t. p. Kwitnie w czerwc. lipcu. ☉

Wszystkie jéj części zupełnie są gładkie. Ma łodygę pojedynczą lub nieco w górze gałęzistą, walcowatą, brózdowaną, na ½—1 stopę wysoką. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, podłużne, strzałkowate, czyli dwiema klapkami małemi w nasadzie opatrzone, nieco pręt otulające, w wiérzchołku tępe, na brzegu całe lub mniéj więcéj ząbkowane. Kwiaty drobne, białe, w postaci gron prostych, wiérzchołkowych. Listki kielicha żółtawo-zielone, od korony znacznie krótsze. Łuszczynki wielkie, przewrotnie-jajowato-okrągławe, szérokiém skrzydełkiem opasane, mocno spłaszczone,

w wierzchołku głęboko na dwie tępe klapki wycięte, między któremi szyjka ledwie znaczna. W każdéj komórce wisi zwykle 6 nasion, które przez współprzezroczyste ściany owocowe dobrze naprzeciw światła widzieć można; ziarna te są przewrotnie-jajowate, rdzawo-żółte, na powierzchni rysami spółśrodkowemi oznaczone. Roślina ta na bujnym gruncie często 2 stóp dorasta. Zapach jéj, mianowicie za potarciem, nieprzyjemny, czosnkowy.

302. CAPSELLA. *TASZNIK.*

Kielich 4listkowy, równy. Płatków 4, całych, na krzyż osadzonych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczynka ściśniona, płaska, 3kątna, w nasadzie klinowata, w wierzchołku ucięta, szyjką bardzo krótką zakończona; ściany jéj łódkowate, na grzbiecie bezskrzydełkowe, przegródką błoniastą, prawie-równowązką przedzielone. Komórki wieloziarnowe. (o=).

685. C. BURSA PASTORIS: *Moench, Meth.* 271. *DC. Syst.* II. 383. *Prodr.* I. 177. *Bess. Gal.* I. 69. *Schlech. Berol. p.* 345. *BF. Comp.* II. 94. Thlaspi bursa pastoris *Lin. Spec. Pollich. Palat. n.* 612. *Scop. Carn. n.* 808. *Willd. Spec.* III. *p.* 447. *Enum. Berol. p.* 667. *Krock. Siles.* II. *n.* 1032. *Schk. Handb. tab.* 180. *Kluk, Dykc.* III. 118. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 39. *Pers. Syn.* II. 189. *DC. Flor. fran. n.* 4249. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 128, 696. Thlaspi siliculis verticaliter cordatis *Lin. Flor. Suec. n.* 576. Iberis bursa pastoris *Crantz, Austr. p.* 20. Nasturtium bursa pastoris *Roth, Germ.* II. 96. Thlaspi

(T. pospolity)

infestum *Salisbur. Prodr. stirp.* Thlaspi cuneatum *Stokes bot. medic.* Thlaspi bursa *Spreng. Syst.* II. 879. Rodschiedia bursa pastoris *Flor. Wetterav.* Tasznik albo Taszka: Bursa pastoris *Syren. str. p.* 1212.

α całolisciowa, *integrifolia*: foliis omnibus integerrimis. Bursa pastor. major folio non sinuato *Vaill. Paris. p.* 24.

β wycinana, *sinuata*: foliis sinuato-dentatis. Bursa pastor. major folio sinuato *Vaill. Paris. l. c.*

γ pierzasto-sieczna, *pinnatifida*: foliis pinnatifidis. Bursa pastor. elegantifolio instar Coronopi repentis *Vaill. l. c.* Thlaspi siliculis obcordatis, foliis radicalibus pinnatifidis *Lin. Flor. Lapp.* 252.

Jedna z najpospolitszych roślin, wszędzie bowiem wyrasta na polach, ugorach, w ogrodach, w lasach, na ulicach, placach, i t. d. Kwitnie od wiosny do zimy. ☉

Jest wprawdzie zmienną rośliną, lecz zawsze do poznania łatwą po owocach czyli łuszczynkach klinowato-trójkątnych, w wierzchołku nieco wyciętych, prawie-przewrotnie-sercowatych, króciutką szyjką zakończonych. Korzeń ma zwykle pionowy, cokolwiek włóknisty. Łodygę prosto-stojącą, pojedynczą lub mniéj więcéj gałęzistą, gładką, albo włoskami krótkiemi, rozrzuconemi, mianowicie u dołu porosłą. Liście podłużne, korzeniowe po ogonku zbiegające: tępe lub nieco śpiczaste, na brzegu rozmaicie wcinane, lub pierzasto albo haczysto-dzielne, o działach zwykle jajowatych, czasem równowązkich, całych albo ząbkowanych; łodygowe strzałkowate, nieco pręt otulające, trochę śpiczaste, całe lub drobno ząbkowane, a niekiedy w nasadzie piérzasto-sieczne; najwyższe prawie równową-

zkie; czasem wszystkie są zupełnie całe; powierzchnią mają gładką lub częściéj włosem krótkim, szorstkim okrytą; a niekiedy prawierzęsowate. Kwiaty drobne, białe, z początku niby w baldaszkogron zebrane, późniéj w miarę okwitania dolnych kwiatów w grono zmieniające się. Szypułki prawie pod kątem prostym przymocowane, od dojrzałych owoców znacznie krótsze. W każdéj komórce jest kilkanaście eliptycznych, rdzawo-żółtych nasion. Wysokość téj rośliny rozmaita, od dwóch bowiem lub 3 cali, często do półtory stopy dorasta. Jacquin znajdował w okolicach Wiednia indywidua bezkoronowe; wszystkie bowiem płatki zmieniły się w pręciki przez co kwiaty 10pręcikowe powstały.

303. TEESDALIA. *CHROSZCZ.*

Kielich opadający, prawie 4dzielny. Płatków w koronie 4, całych, równych lub nierównych, na krzyż osadzonych. Pręciki na wewnątrz w nasadzie przyrostkiem łuszczkowatym opatrzone. Łuszczynka ściśniona, owalna, w wierzchołku wycięta, szyjką nieuwieńczona, o ścianach czołenkowatych, na grzbiecie prawie bezskrzydełkowych, podłużniepękających; przegródka wązka. Ziarn w każdéj komórce dwa, okrągławych, spłaszczonych. (o=).

686. T. IBERIS: petalis inaequalibus, exterioribus majoribus.
(C. nierówno-płatkowy) *DC. Syst.* II. 392. *Prodr.* I. 178. *Spreng. Syst.* II. 865. *Bess. Enum. Volh.* 82. *Schlech. Berol. p.* 346. *BF. Comp.* II. 98. Iberis nudicaulis *Lin. Spec. Pollich. Palat. n.* 615. *Roth*, *Germ.* II. 82. *Moench, Meth.* 269. *Willd. Spec.* III. *p.* 458. *Enum. Berol. p.* 669. *Krock. Siles. n.* 1038, *tab.* 31. *Schk. Handb. tab.* 179. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 41. *Pers. Syn.* II. 187. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 129, *f.* 701. Iberis foliis sinuatis, caule nudo simplici *Lin. Flor. Suec. n.* 581. Iberis bursifolia *Bergeret.* Thlaspi nudicaule

var. α DC. Flor. fran. n. 4248. Teesdalia nudicaulis *R. Brown, Hort. Kewen.* Guepinia nudicaulis *Bastard.* Guepinia Iberis *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 596. Nasturtium petraeum foliis bursae pastoris *Vaill. Paris. p.* 144.

Przytrafia się na polach piaszczystych i nieurodzajnych (W okolicach Warsz. przy Ząbkach. Koło Radomia. W Augustow. koło Szczuczyna.). Kwitnie na wiosnę. ⊙

Jestto mała roślinka, zaledwie kilku cali dorastająca. Korzeń jéj delikatny, włóknisty, pionowy. Łodyga zwykle pojedyncza, walcowata, gładka, pospolicie bezlistna, u dołu czasem czerwonawa, gronem pojedynczém kwiatów drobnych, białych zakończona. Liście korzeniowe liczne, do ziemi przytulone, i niby okrąg tworzące, ogonkowe, gładkie, często rzęsowate, na klapki okrągławe, tępe, lirowato-wcinane; niektóre z nich są czasem zupełnie-okrągławe i całe, inne łękowato-wycięte albo ząbkowane. Niekiedy dwie i trzy łodyżki z jednego korzenia wyrastają, lecz środkowa zawsze najwyższa. Listki kielicha od korony mniejsze, gładkie, opadające. Płatki całe, nierówne, zewnętrzne przeszło dwa razy większe. Łuszczynka płaska, prawie-eliptyczna, gładka, w wierzchołku wycięta, bezszyjkowa. W każdéj komórce ziarn dwa, spłaszczonych, okrągławych, wiszących. Szypułki pod kątem ostrym rozwarte, od łuszczynek cokolwiek dłuższe.

304. LEPIDIUM. *PIEPRZYCA.*

Kielich równy, 4listkowy. Płatków w koronie 4, krzyżowo-osadzonych, całych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczynka jajowata lub okrągława, ściśniona, wpodłuż pękająca, bezszyjkowa lub szyjkę krótką, nitkowatą w wierzchołku mająca: ściany jéj łódkowate, bezskrzydełkowe, albo tylko przy wierzchołku krótkiém skrzydełkiém opatrzone; przegródka błoniasta, wązka, już ścianom wyrównywająca, już od nich

Schlech. Berol. I. 19. *Willd. Spec.* IV. 195. *Enum. Berol. p.* 951. *Roth Germ.* II. 391. *Schrad. Flor. Germ.* I. 73. *DC. Flor. fran. n.* 1471. *Hoffm. Germ.* II. 187. *Pers. Syn.* II. 532. *Spreng. Syst.* I. 94. *Bess. Gal.* II. 231. *BF. Comp. Germ.* I. 7. *Lorek Flor. Pruss. t.* 177, *fig.* 976. *Schk. Handb. tab.* 281. Lemna foliis sessilibus, radicibus confertis *Lin. Flor. Suec. n* 825. Lenticula palustris major *Vaill. Paris. p.* 114. *tab.* 20, *fig.* 2 *a. b.* Rząsa wodna, Lens palustris v. lacustris, Lens aquatica *Syren. stron.* 1401.

Rośnie w tychże miejscach co i poprzedzające. Kwitnie w lecie. ☉

Ten gatunek rzęsy poprzedzającemu podobny, lecz ma liście znacznie większe (przeszło 3 razy), okrąglejsze, mięsistsze, pod spodem bardziéj wypukłe i brudno-czerwonawe. Odznacza się zaś tém szczególniéj, że korzonki nie pojedynczo jak w tamtych, lecz w małych wiązeczkach z dolnéj powierzchni liści wyrastają.

15. CLADIUM. *KŁOĆ.*

Kwiaty plewowate. Plewy zewsząd dachówkowato na siebie zachodzące, 3 niższe mniejsze, puste; dwie środkowe większe, rodzajne; najwyższa zwykle niewykształcona. Plewki koronowe żadne. Pręcików 2, rzadko 3. Główki pyłkowe jajowo-lancetowate. Zawiązek jajowaty, śpiczasty. Szyjka pojedyncza, opadająca. Blizn 2, niekiedy 3. Ziarno nagie, szczytowato-śpiczaste, twardawe, orzeszkowate.

34. C. GERMANICUM: panicula decomposita erecta foliosa, *(K. wiéchowata)* spiculis capitato-glomeratis, setis

hypogynis nullis, culmo tereti folioso, foliis lanceolato-linearibus antrorsum aculeatis.

Spreng. Syst. I. 123. *Schrad. Flor. Germ.* I. 75, *tab.* 5. *fig.* 7. *Schlech. Berol.* I. 20. *BF. Comp.* I. 40. Schoenus Mariscus *Lin. Willd. Spec.* I. 259. *Roth Germ.* II. 46. *Pers. Syn.* I. 58. *Hoffm. Germ.* I. 19. *Krock. Siles. n.* 62. *DC. Flor. fran.* 1796. *Lorek Pruss. t.* 10, *f.* 49. Schoenus culmo tereti, foliis margine dorsoque aculeatis *Lin. Flor. Suec. n.* 38. Scirpus palustris altissimus, foliis et carina serratis *Vaill. Paris. p.* 179.

Wyrasta gromadnie, na mokrych łąkach, nad brzegami jezior, lecz dość rzadko się przytrafia. P. Jastrzębowski znajdował w puszczy Augustow. nad jeziorami, niedaleko Hańczy. Kwitnie w lecie. ♃

Z wejrzenia do sitowia (Scirpus) niby podobna. Dorasta 4—5 lub więcéj stóp wysokości. Pręt czyli źdźbło prosto-stojące, grubości niemal gęsiego pióra, gładkie, u dołu pojedyncze i walcowate; w górze prawie trójgraniaste, gałęziste i tak jak liście, sino-zielonawe. Liście długie, trawiaste, u dołu pochewkowate, ku górze szczytowato-zeszczuplone, w wierzchołku trójgraniaste, twardawe, na grzbiecie i po brzegach foremnie piłkowane, tojest drobnemi, ostremi, ku górze zwróconemi kolcami osadzone, zresztą gładkie. W nasadzie liści źdźbło kolankowato-zgrubiałe. Kwiaty a następnie owoce w wiéchę składaną, czyli w baldaszkogrony dość licznie zebrane. Kłoski podłużne, śpiczaste, gładkie, brudno-żółtawe, z plew ściśle dachówkowato-ułożonych, składające się; w nasadzie każdego znajdują się 2 lub 3 jajowate, śpiczaste, błonkowate przysadki, czyli plewy płonne. Owoce po dojrzeniu okrągławo-jajowate, rdzawego koloru.

Rzęd dwusłupkowy **(Digynia).**

16. ANTHOXANTHUM. *TONKA.*

Kielich 2plewowy, o plewach nierównych, spłaszczonych, zielno-błoniastych; plewa niższa krótka, jednonerwowa; wyższa dłuższa, 3nerwowa: obiedwie gładkie, na grzbiecie nieco szorstkawe, 3kwiatowe. Dwa boczne kwiatki nijakie, 1plewkowe: niższy przy wierzchołku szczeciniasty, wyższy nad nasadą ością kolankowato-skrzywioną opatrzony. Środkowy kwiatek czyli najwyższy zupełny, 2plewkowy, o plewkach małych, tępych, bezostnych. Ziarno plewkami okryte. (Wiecha kłosowata).

35. A. ODORATUM: (*T. wonna*) spica oblonga, flosculis sub-pedicellatis arista longioribus patulis, corollae valvis exterioribus ciliatis, vaginis ore barbatis, foliisque glabris.

Spreng. Syst. I. 124. *Willd. Spec.* I. 156. *Enum. Berol. p.* 45. *Roth Germ.* II. *p.* 35. *Schreb. Gram. fig.* 5. *Schrad. Germ.* I. 77. *DC. Flor. fran. n.* 1473. *Hoffm. Germ.* I. 14, *fig.* 1. *Pers. Syn.* I. 30. *Krock. Siles. n.* 47. *Bess. Galic.* I. 41. *Schlech. Berol. p.* 20. *BF. Comp.* I. 41. *Schk. Handb. tab.* 4. *Lorek Flor. Pruss. tab.* 7, *fig.* 37. Anthoxanthum spica ovato-oblonga, flosculis subpedunculatis arista longioribus *Lin. Suec. n.* 33. Gramen pratense, spica flavescente *Vaill. Paris. p.* 85.

Na łąkach suchych i nieco wilgotnych, na pastwiskach, tudzież w gajach i lasach. Kwitnie w maju, czerwcu. ♃

Trawa ta po ususzeniu, przyjemnym odznacza się zapachem. Ma korzeń włóknisty, darniowaty, z którego czasem znaczna liczba źdźbeł wyrasta. Te są walcowate, 2 lub 3kolankowe, pojedyncze, gładkie, od 2 lub 3 cali do półtory stopy lub nieco więcéj wysokie. Liście krótkie, prawie-lancetowate, śpiczaste i płaskie, po brzegach nieco szorstkie, światło-zielone, a często równie jak pochewki, rzadkim, miękkim, roztwartym włosem mniéj lub więcéj porosłe. Języczek około 1—1½ linii długi, w wiérzchołku tępy i karbowany, zazwyczaj purpurowo-czerwony lub białawy, błonkowaty. Kłos pojedynczy, wiérzchołkowy, podługowaty lub jajowo-podłużny, niekiedy przerywany, żółto-zielonawy, czasem rdzawo-purpurowy, na 1—3 cale długi. Plewy kielichowe nierówne; zewnętrzna krótsza, jajowata, błoniasta i nerwem oznaczona; wewnętrzna dwa razy dłuższa, błonką opasana, 3nerwowa, kwiatki obejmująca; obiedwie gładkie, śpiczaste, na grzbiecie tylko cokolwiek szorstkawe. Plewki kwiatków bocznych (nijakich) pojedyncze, równe, podłużne, plewie kielichowéj mniejszéj wyrównywające, w wiérzchołku tępe i cokolwiek rozczepane, prawie całkiem jedwabistym włosem pokryte; niższa przy wiérzchołku ością prostą, od kielicha krótszą uzbrojona; wyższa ma takąż ość nad nasadą, lecz znacznie większą (z kielicha nieco-wystającą), w dolnéj połowie zgrubiałą, pośrodku trochę załamaną, a następnie szczeciniasto-przedłużoną. Plewki kwiatka środkowego (rodzajnego) niemal połowę od tamtych krótsze, tępe i bezostne. Pręcików dwa, bardzo długich; główki zielonawo-żółte. Blizny długie, piórkowate, białe.

GROMADA III. TRZYPRĘCIKOWA.
TRIANDRIA.

Rząd jednosłupkowy **(Monogynia).**

17. VALERIANA. *KOZŁEK.*

Kielich nadowocowy, z brzegiem niewyraźnym, podczas kwitnienia zawinionym, później w kształcie puchu ukazującym się. Korona jednopłatkowa, rurkowata, w nasadzie zgarbiona, na brzegu trochę nieforemnie, tępo-5klapkowa. Nitki pręcikowe szydełkowate. Blizna 3 razy wcięta, trochę zgrubiała. Owoc dolny, 1ziarnowy, niepękający, żeberkowaty, puchem piórkowatym (z kielicha utworzonym) uwieńczony.

36. V. OFFICINALIS: *(K. lekarski)* glabriuscula erecta, caule sulcato, foliis omnibus aut fere omnibus pinnati-sectis, segmentis 7—8 jugis lanceolatis serratis, corymbo demum subpaniculato, fructibus glabris.
DC. Prodr. IV. 641. *Flor. fran. n.* 3315. *Willd. Spec.* I. 177. *Enum. Berol. p.* 50. *Roth Germ.* II. 38. *Schrad. Germ.* I. 85. *Krock. Siles. n.* 49. *Sprengel. Syst.* I. 50. *Hoffm. Germ.* I. 15. *Persoon, Syn.* I. 37. *Schlech. Berol.*

p. I. 22. *BF. Comp.* I. 42. *Schk. Handb. tab.* 5 *a. Aschers. Pharmaceut. tab.* 2, *fig.* 44. *Lorek Flor. Pruss. t.* 9, *fig.* 43. Valeriana floribus triandris, foliis omnibus pinnatis *Lin. Flor. Suec. n.* 34. Valeriana sylvestris major *Vaill. Paris. p.* 199. Kozłek średni, Phu medium *Syren. str.* 50.

Wyrasta na łąkach wilgotnych, nad brzegami rowów, między olszyną i w t. p. m. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Korzeń z włókien stawowato-zgrubiałych, brudno-żółtawych złożony, mocnego zapachu, i gorzkiego, aromatycznego smaku. Łodyga prosta, często do dwóch łokci wysoka, pojedyncza lub nieco gałęzista, walcowata, bróżdowana, gładka, w środku wydrążona. Liście przeciwległe, dolne ogonkowe, wyższe bezogonkowe, wszystkie nieparzysto-pierzaste, czyli na wcięcia lancetowate, śpiczaste, przeciwległe, zupełnie całe lub mniéj więcéj ząbkowane, podzielone. Obiedwie ich powiérzchnie, mianowicie dolna, na żyłkach drobnemi włoskami porosła; nasadę zaś liści większe i gęstsze okrywają włoski. Kwiaty drobne, czerwonawo-cieliste, w wiéchę wierzchołkową z baldaszkogronów złożoną, zebrane, dość przyjemnie pachnące. Kielich ledwie znaczny. Wcięcia korony jajowate, tępe. Pręciki wysunione. Główki siarczysto-żółte. Przy kwiatach znajdują się lancetowate, szczupłe, na brzegu białawe, błonką opasane, w nasadzie omszone, przysadki. Owoc podłużny, żeberkowaty, w górze szczuplejszy, puchem piórkowatym uwieńczony. Na suchych miejscach przytrafia się odmiana o łodydze krótszéj, wcięciach liściowych szczuplejszych i prawie zupełnie całych.

37. V. DIOICA: (*K. rozdzielnokwiatowy*) glabra erecta, caule striato, foliis radicalibus petiolatis ovatis aut sub-spathulatis indivisis, caulinis pinnatipartitis, lobis lineari-oblongis, floribus dioicis, masculis laxè femineis contractè corymbosis, stigmatis lobis subconcretis, fructibus ovatis glabris.

DC. Prodr. IV. 637. *Fl. fran. n.* 3325. *Willd. Spec.* I. 176. *Enum. Berol. p.* 50. *Scopol. Carn. n.* 40. *Roth Germ.* II. 37. *Schrad. Flor. Germ.* I. 84. *Krock. Siles. n.* 48. *Pers. Syn.* I. 37. *Spreng. Syst.* I. 141. *Hoffm. Germ.* I. 14. *Bess. Galic.* I. 48. *BF. Comp.* I. 45. *Schlech. Berol.* I. *p.* 21. *Kluk. Dyk.* III. 151. *Lorek Flor. Pruss. t.* 9, *f.* 44. Valeriana floribus triandris dioicis, foliis pinnatis *Lin. Flor. Suec. n.* 35. Valeriana palustris minor *Vaill. Paris. p.* 199.

Znajdowałem na mokrych, błotnistych łąkach, w Augustow. koło Szczuczyna niedaleko wsi Bęćkowa. Kwitnie w maju, czerwcu. ♃

Ma korzeń szczupły, łażący, mocnego zapachu, łodygę na pół lub półtory stopy wysoką, czworograniastą, prawie-pojedynczą, gładką, czasem drobniutkiemi włoskami, mianowicie przy kolankach, porosłą. Liście korzeniowe ogonkowe, jajowate, zupełnie całe; łodygowe pierzasto-dzielne, o wcięciach całych, wierzchołkowe wcięcie największe: liście niższe korzeniowym często podobne, niepodzielone. Kwiaty drobne, cieliste lub czerwonawe, w wiéchę wierzchołkową trzydzielną zebrane. Na roślinach męzkich większe i rzadsze są kwiaty, na żeńskich drobniejsze lecz gęściej skupione. W pierwszych 3 pręciki i szczątek słupka daje się widzieć, w drugich szyjka z blizną 3 razy wciętą. Gałązki wiéchę składające dwiema przeciwległemi, równowązkiemi, całemi przysadkami w nasadzie opatrzone.

18. VALERIANELLA. *ROSZPUNKA.*

Kielich nadowocowy, ząbkowany, trwały. Korona 1płatkowa, rurkowato-lejkowata, z brzegiem 5 razy foremnie wciętym. Szyjka pojedyncza. Blizna prawie-cała lub 3 razy

wcięta. Owoc niepękający, 3komórkowy (o dwóch komórkach płonnych), jednoziarnowy, brzeżkiem kielichowym uwieńczony. Ziarna jajowate, śpiczaste, spłaszczone.

38. V. OLITORIA: (*R. jarzynna*) fructu globoso-compresso glabro obliquo, cal. limbo subnullo seu brevissime 1—3dentato, loculis sterilibus 2 in unicum septo incompleto concretis, floribus subcapitatis, bracteis patulis oblongo-linearibus ciliato-serratis, foliis lineari-oblongis subintegris, caule angulis scabro.

DC. Prodr. IV. 625. *Flor. fran. n.* 3330. Fedia olitoria *Willd. Enum. Berol. p.* 52. *Schrad. Germ.* I. 95. *Spreng. Syst.* I. 143. *Schlech. Berol.* I. *p.* 22. *Bess. Galic.* I. 49. *BF. Comp.* I. 47. *Lorek Flor. Pruss. t.* 9, *f.* 46. Valeriana olitoria *Willd. Spec.* I. 182. *Roth Germ.* II. 39. *Pers. Syn.* I. 38. *Hoffm. Germ.* I. 16. Valeriana Locusta *Lin. Flor. Suec. n.* 36. *Krock. Siles. n.* 53. Valerianella arvensis praecox humilis, semine compresso *Vaill. Paris. p.* 199.

Rośnie na polach, w ogrodach, w miejscach nieuprawnych (w Krakow. Sandomir. koło Warszawy). Kwitnie w maju. ☉

Dorasta ½ lub jednéj stopy wysokości. Ma łodygę niemal-kanciastą, dwudzielną, drobnemi włoskami porosłą lub prawie-gładką. Liście korzeniowe przewrotnie-jajowato-podłużne, lub niemal-łopatkowate, tępe, zupełnie całe, łodygowe coraz ku górze szczuplejsze, przeciwległe, podłużne, ku nasadzie zwężone, podobnież tępe, całe, lub tu i owdzie szczególniéj u dołu ząbkiem opatrzone, wszystkie mniéj więcéj włoskami krótkiemi okryte. Kwiaty drobniutkie, błękitnawe, na wierzchołku gałązek w małe baldaszkogrony, czyli

26. *Spreng. Syst.* II. 856. *BF. Comp.* II. 111. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 128, *fig.* 692. Isatis foliis radicalibus crenatis, caulinis integerrimis, siliculis oblongis *Lin. Flor. Suec. n.* 614. Isatis sylvestris vel angustifolia *Vaill. Paris. p.* 109. Siniło, farbownik albo urzet: Isatis, glastum *Syren. stron.* 900.

Dziko rośnie w cieplejszéj Europie. W wielu krajach umyślnie na polach się uprawia, jako roślina farbierska. Kwitnie w maju i czerwcu. ♂

Urzet czyli siniło, jest rośliną pospolicie zupełnie-gładką, czasem w stanie dzikim mniéj więcéj kosmatą. Pielęgnowana miewa łodygę na kilka stóp wysoką, prosto-stojącą, gałęzistą. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, lancetowate, śpiczaste, nieco-pręt otulające, korzeniowe trochę karbowane, łodygowe zupełnie-całe, i coraz ku wiérzchołkowi mniejsze; wszystkie są strzałkowate, to-jest w nasadzie na dwie klapki rozdzielone, sino-zielonawe. Kwiaty drobne, żółte, gęste, w wiéchę dosyć obszerną na wiérzchołku łodygi zebrane. Kielich gładki, koronie prawie-równy. Łuszczynki liczne, zwisłe, od szypułek dłuższe, klinowate czyli łopatkowate, tępe, brzegiem skrzydełkowatym obwiedzione; z trudnością pękające. Ziarno jedno, podłużne. Liście téj rośliny, mianowicie odmiany pielęgnowanéj, w przyzwoitym czasie zebrane, dają piękną i dosyć trwałą, granatową, błękitną lub fioletową farbę która zagraniczne indygo wybornie zastąpić może. (O uprawie i przygotowywaniu urzetu, czytaj: *Izys: z r.* 1821, V, 64, *z r.* 1823, III. 383. *Piast* III. 16. IV. 1. V. 21. Kluk, *Dykc.* II. 61. Oczapowski, *Początki Gospodar. Bürgera* II. 201. Tenże: *Gospodar. wiejs.* VI. 292.).

Rzęd łuszczynowy **(Siliquosa).**

308. NASTURTIUM. *RUKIEW.*

Kielich 4listkowy, rozłożysty, w nasadzie równy. Płatków w koronie 4, całych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna

walcowata (lub do wymiarów łuszczynki skrócona), o ścianach wklęsłych, beznerwowych, nieostro-grzbiecistych. Ziarna drobne, nieregularnie dwoma rzędami przymocowane, brzeżkiem nieobwiedzione. (o=).

693. N. PALUSTRE: (*R. błotna*) foliis pinnati-lobatis, auriculis amplexicaulibus ciliatis, lobis confluentibus dentatis glabris, radice fusiformi, petalis calycem aequantibus, siliquis utrinque obtusis subturgidis.

DC. Prodr. I. 137. *Syst.* II. 191. *Spreng. Syst.* II. 881. *Schlech. Berol. p.* 350. *BF. Comp.* II. 118. Sisymbrium palustre *Pollich, Palat. n.* 625. *Roth, Germ.* II. 187. *Willd. Spec.* III. 490. *Enum. Berol. p.* 677. *Pers. Syn.* II. 196. *Schk. Handb. tab.* 187 (flos et fructus). *DC. Flor. fran. n.* 4150. *Bess. Gal.* II. 86. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 131, *fig.* 713. Sysymbrium foliis pinnatifidis serratis *Lin. Flor. Suec. edit.* I. *n.* 551. Sisymbrium terrestre *Hoffm. Flor. Germ.* II. 48. *Wahlen. Flor. Lapp. n.* 329. Sisymbrium amphibium Linnaei *Krock, Siles.* II. *pars.* 2, *p.* 61. Myagrum aquaticum *a Lamar. Flor. fran.* Myagrum palustre *Idem, Enc.* Radicula palustris *Moench. Meth.* 263. Brachyolobus sylvestris *Allioni, Flor. Pedem.* Brachyolobus palustris *Clairville.* Sisymbrium hybridum *Thuill. Flor. Paris.* 331. Sisymbrium barbaraefolium *Delile, Mém. Botan.* Brachylobus barbaraefolius *Desv. Jour. Botan.* Nasturtium terrestre *R.*

Brown. Hort. Kewen. Caroli-Gmelina palustris *Flor. Wetterav.* Roripa nasturtioides *Spach.* Sisymbrium aquaticum foliis in profundas lacinias divisis, siliqua breviori *Vaill. Paris. p.* 185.

Wyrasta na miejscach wilgotnych i błotnistych, mianowicie nad brzegami rowów i kanałów. Kwitnie w lecie i w początkach jesieni. ⨀

Ma korzeń pojedynczy, krótki, gdzieniegdzie włóknami cienkiemi opatrzony. Łodygę prosto-stojącą, brózdowaną, mniéj więcéj rozgałęzioną, o gałęziach trochę rozwartych, zresztą gładką, niekiedy czerwonawą, na stopę lub półtory wysoką. Liście korzeniowe mają dłuższe od łodygowych ogonki; wszystkie dzielą się pierzasto na klapki jajowate lub podłużne, a czasem prawie-zaokrąglone, na brzegu nieforemnie ząbkowane. Kwiaty b. drobne, zebrane w grona boczne i wierzchołkowe, z początku krótkie, późniéj w czasie okwitania coraz bardziéj się przedłużające. Kielich żółto-zielonawy, koronie wyrównywający lub cokolwiek od niéj dłuższy, gładki. Płatki żółte. Dojrzałe łuszczynki są eliptyczno-podłużne i zaledwie na 3 lin. długie, walcowate, nieco-zgrubiałe, gładkie, zwykle trochę skrzywione; wiérzchołek mają tępy, i króciutką szyjką uwieńczony. Szypułki dojrzałym owocom równe, i z osadką kąt prosty tworzą. Ziarn w każdéj komórce kilkanaście, drobnych, prawie kulistych, brudno-rdzawych. Posiadam odmianę na pół stopy przeszło wysoką, i w tém szczególną, że ma większe liście łodygowe niemal lirowate, których klapka wiérzchołkowa jest wielka, jajowata, tępo-wcinana, czyli nieforemnie-karbowana, boczne zaś podłużne i ząbkowane; mniejsze liście są niepodzielone i tylko obwód mają nieregularnie ząbkowany, albo raczéj wcinany.

694. N. AMPHIBIUM: foliis oblongo-lanceolatis pinnatifidis *(R. ziemnowodna)* serratisve, radice fibrosa, petalis calyce majoribus, siliculis ellipsoideis.

DC. Syst. II. 196. *Ejusd. Prodr.* I. 138. *R. Brown. Hort. Kewens. Spreng. Syst.* II. 881. *Schl. Berol.* I. 351. *BF. Comp. Germ.* II. 120. Sisymbrium si-

liquis declinatis oblongo - ovatis , foliis pinnatifidis serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 593. Sisymbrium amphibium *L. Spec. Crantz, Austr.* 55. *Roth, Germ.* II. 126. *Willd. Spec.* III. 491. *Enum. Berol.* 677. *Pers. Syn.* II. 196. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 48. *DC. Flor. fran. n.* 4151. *Bess. Gal.* II. 80. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 131, *f.* 714. Sisymbrium Roripa *Scop. Carn. n.* 823. Sisymbr. aquaticum *Schk. Handb. tab.* 187. Myagrum aquaticum *Lamar. Flor. fran.* Brachyolobus amphibius *Allioni Flor. Pedemon.* Radicula lancifolia *Moench, Meth.* 262. Caroli-Gmelina lancifolia *Flor. Wetterav.* Camelina aquatica *Brotero, Flor. Lusitan.* Sisymbrium diversifolium *Stokes, Botan. medic.* Cochlearia aquatica *C. A. Meyer.* Roripa amphibia *Bess. Volh. p.* 27. Sisymbrium aquaticum raphanifolio siliqua breviori *Vaill. Paris. p.* 185.

α *całoliściowa*, indivisum: foliis omnibus indivisis serratis *Schlech. Berol. l. c.* Sisymbrium foliis simplicibus dentatis serratis *Lin. Hort. Cliff.* 336. Sisymbr. amphibium aquaticum *Krock. Siles.* II. *n.* 1058. Sisymbr. stoloniferum *Presl. Flor. Czech.* 137.

β *różnoliściowa*, variifolium: foliis aliis serratis aliis pectinato-pinnatifidis, aliis capillaceo multifidis *DC. Syst. l. c.* Sisymbrium foliis infimis capillaceis, sum-

mis pinnatifidis *Lin. Hort. Cliff.* 337. Sisymbr. amphib. terrestre *Krock. l. c. n.* 1059. Sisymbrium aquaticum foliis variis *Vaill. Paris. p.* 185.

Na bagnach, w rowach, na ziemi wodą zalanéj, nad brzegami rzék i strumieni. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Korzeń u tego gatunku jest włóknisty, lecz mocno w ziemi rozpościerający się. Łodyga na 1 do 2 stóp wysoka, walcowata, brózdowana, gładka, mniéj więcéj pogięta, często na ziemi dolną częścią leżąca, trochę gałęzista, w środku wydrążona, w nasadzie długie, włókniste korzonki puszczająca. Liście pospolicie gładkie, trochę lśniące, nieforemnie piłkowane; najniższe mają szerokie ogonki i są czasem na 6 lub 7 cali długie, częstokroć lirowate, o klapce górnéj szerokiéj, podłużno-jajowatéj, mniéj więcéj tępéj; wyższe są szczuplejsze, lancetowate, na klapki niepodzielone, po ogonku zbiegające; kwiatowe prawie równowązko-lancetowate i na obwodzie zazwyczaj całe. W odmianie *różnoliściowéj* (β), która pospolicie w wodzie wyrasta, liście niższe zanurzone w wodzie, dzielą się zwykle grzebieniasto na delikatne, równowązkie wcięcia; czasem są na klapki różnie podzielone; wyższe zaś bywają całe i tylko na brzegu ostro-piłkowane. Kwiaty cokolwiek większe jak u dwóch innych gatunków, zebrane w grona wierzchołkowe, w czasie okwitania znacznie się przedłużające. Kielich po rozkwitnieniu żółtawy, gładki. Korona ciemno-żółta, o płatkach odwrotnie-jajowatych lub okrągławo-eliptycznych, krótkim paznogciem opatrzonych, od kielicha znacznie dłuższych; i tym charakterem dobrze się ten gatunek od poprzedzającego odróżnia. Łuszczyny czyli raczéj łuszczynki, po zupełném dojrzeniu na dwie lub 3 linie długie, eliptyczne lub podługowate, pękato-zgrubiałe, czasem nieznacznie skrzywione, gładkie, kończą się w wierzchołku szyjką szczupłą, zazwyczaj pochyloną, ½—1 lin. długą. Ściany łuszczyn czołenkowato-wydrążone. Ziarna drobne, nieforemnie-jajowate, kanciaste, po dojrzeniu rdzawe, w każdéj komórce jest ich zwykle od 14 do 16, lecz często i znacznie więcéj bywa. Szypułki dojrzałych owoców pod prostym kątem umocowane, szczupłe, dwa razy od łuszczynek dłuższe. Gatunek ten, mianowicie w pierwszéj odmianie, koło Łomży pospolity. Liście z konsystencyi i połysku do liści chrzanu zwyczajnego nieco-po-

dobne. Odmiana z liściem omszonym, o jakiéj niektórzy wspominają, nie dała mi się dotąd widzieć.

695. N. SYLVESTRE: foliis pinnatisectis, segmentis lanceolatis serratis incisisve.
(*R. pospolita*)

DC. Syst. II. 190. *Prodr.* I. 137. *Spreng. Syst.* II. 881. *Schlech. Berol. p.* 350. *BF. Comp.* II. 118. Sisymbrium sylvestre *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 47. *Scop. Carn. n.* 822. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 345. *Roth, Germ.* II. 125. *Willd. Spec.* III. *p.* 489. *Enum. Berol. p.* 676. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 48. *Krock. Siles.* II. *n.* 1056. *Schk. Handb. tab.* 187 (fructus). *Bess. Gal.* II. 79. *DC. Flor. fran. n.* 4149. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 131, *fig.* 712. Sisymbrium siliquis declinatis, foliis pinnatis, foliolis lanceolatis serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 594. *Gmelin. Flor. Sibir.* III. *p.* 268. Brachyolobus sylvestris *Allioni, Flor. Pedem.* Carolli-Gmelina sylvestris *Flor. Wetterav.* Sisymbrium vulgare *Pers. Syn.* II. 196. Nasturtium rivulare *Reichenbach.* Sisymbrella sylvestris *Spach.* Sisymbrium palustre repens nasturtiifolio *Vaill. Paris. p.* 185.

Przytrafia się na łąkach, na pastwiskach wilgotnych, w lasach, nad brzegami rzék i strumyków (Koło Łomży bardzo pospolity.). Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Ma korzeń łażący, białawy, licznemi włóknami opatrzony. Łodygi prosto-stojące, nieco pogięte, kańciaste, rysowane, już pojedyncze już mniéj więcéj rozpierzchło-gałęziste, gładkie jak i cała roślina. Liście wszystkie ogonkowe, zbiegająco-pierzaste; niższych listki jajowo-lancetowate, większe, na brzegu wycinane lub pierzasto-sieczne; wyższych szczupłe, lancetowate albo równowązkie, już całe, już nacinano piłkowane. Ogonki rynienkowate, dolnych liści dłuższe, wyższych krótsze. Kwiaty drobne, złocisto-żółte, zebrane w grona boczne i wierzchołkowe, niby wiechę tworzące, a po okwitnieniu znacznie przedłużone. Kielich zielonawo-żółty, od korony krótszy. Łuszczyny równowązkie, szczupłe, niemal-walcowate, różnéj długości (4—9 lin. dług. pół lin. szer.), na powierzchni gładkie, nieco-garbkowate, króciutką szyjką i blizną zgrubiałą, główkowatą, 2klapkową uwieńczone. Ziarna w każdéj komórce liczne, bardzo drobne, okrągławe, brunatne. Szypułki dojrzałych owoców tworzą z osadką ostry, a niekiedy prawie prosty kąt, i są od łuszczyn krótsze lub im równe. Łodyga czasem dolną częścią na ziemi się rozkłada i w nasadzie często króciutkim, szorstkawym, przytulonym włosem bywa okryta; takież włoski i na ogonkach dolnych liści bywają. Koło Łomży ten gatunek b. pospolity.

309. BARBAREA. *GORCZYCZNIK.*

Kielich wzniesiony, w nasadzie prawie-równy. Płatków w koronie 4. na krzyż osadzonych, paznogciowatych, całych. Pręciki bezząbkowe. Między pręcikami krótszemi a słupkiem gruczołki środkują. Łuszczyna czworograniasto-obosieczna, szyjką uwieńczona, o ścianach bezdziobkowych, ostrogrzbiecistych. Ziarna 1rzędowe. Listki kantem do korzonka przytulone. (o=).

696. B. VULGARIS: foliis inferioribus lyratis, lobo termina-
(*G. pospolity*) li subrotundo, superioribus obovatis dentatis.

DC. Syst. II. 206. *Ejusd. Prodr.* I. 140. *R. Brown. Hort. Kewens. Spreng. Syst.* II. 894. *Schlech. Berol. p.* 351.

Bess. Volh. 72. *BF. Comp.* II. 123. Erysimum Barbarea *Lin. Spec.* α *et* γ. *Pollich, Palat. n.* 632. *Roth, Germ.* II. 106. *Moench, Meth.* 254. *Willd. Spec.* III. *p.* 509. *Enum. Berol. p.* 679. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 51. *Krock, Siles.* II. *n.* 1073. *DC. Flor. fran. n.* 4146. *Pers. Syn.* II. 199. *Schk. Handb. tab.* 183 (fructus). *Wahlenb. Flor. Lapp. n.* 331. *Bess. Gal.* II. 83. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 132, *f.* 721. *Szubert, Rozpraw. o skł. nas. tab.* II. *f.* H (ziarno). Erysimum foliis lyratis, extimo subrotundo *Lin. Flor. Suec. n.* 599. Sisymbrium Barbarea *Crantz, Austr. p.* 54 *n.* II. *Scop. Carn. n.* 826. Eruca Barbarea *Lamar. Flor. fran.* Erysimum lyratum *Gaterau, Descrip. plan. Montaub.* Erysimum lucidum *Salisb. Prodr. stirp.* Erysimum lyrifolium *Stokes. Bot. Med.* Arabis Barbarea *Bernhardi.* Barbarea rupestris *Moris.* Barb. parviflora *Fries.* Sisymbrium Erucae-folio glabro, flore luteo *Vaill. Paris. p.* 185.

Przytrafia się czasem na miejscach wilgotnych, na polach. Kwitnie w lecie. ♃

Ma łodygę walcowatą, prosto-stojącą, rysowaną, gładką, na półtory stopy lub trochę więcej wysoką, cokolwiek gałęzistą. Liście wszystkie zupełnie-gładkie, nieco połyskujące się, dolne ogonkowe, lirowate czyli pierzasto-podzielone, a klapki ich boczne wązkie, ku dołowi coraz mniejsze, wierzchołkowa zaś największa, okrągława, albo eliptyczno-zaokrąglona, w nasadzie nierówna, na obwodzie wycinano-ząbkowana; wyższe są bezogonkowe, przewrotnie-jajowate, już całe, już mniej więcej ząbkowane, w nasadzie dwiema klapkami opatrzone. Kwiaty żółte, wierzchołkowe, o płatkach niemal-łopatkowatych, tępych, od kielicha znacznie dłuższych. Łu-

szczyny liczne, wzniesione, proste, równowązkie, szczupłe, niewyraźnie 4graniaste, na 8—12 lin. długie. krótką szyjką zakończone. Ziarna w każdéj komórce 1rzędowe, podługowato-kuliste, chropawe, żółto-brunatne, drobne. Cała roślina smak ma ostry. Koło Szczuczyna dość obficie ją znajdowałem.

310. LEPTOCARPAEA (*). *WYSZCZUPKA.*

Kielich 4listkowy, równy, rozłożysty. Płatków w koronie 4, na krzyż osadzonych, paznogciowatych, z brzegiem przewrotnie-jajowatym, rozwartym. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna walcowata, bardzo szczupła, blizną bezszyjkową, 2klapkową zakończona: ściany jéj wklęsłe, nieco garbkowate, przegroda wąziutka równowązka. Ziarna nader drobne, jedno (dwu?)-rzędowe. Listki płaskie, kantem do korzonka przytulone. (o=).

697. L. LOESELII: foliis runcinatis acutis hirtis, caule retrorsum hispido.
(W. szorstka)

BF. Comp. II. 121. *DC. Syst.* II. 202. *Prodr.* I. 140. Sisymbrium Loeselii *Lin. Crantz, Austr.* 48, *n.* 4. *Pollich, Palat. n.* 630. *Jacqu. Austr. tab.* 324. *Roth, Germ.* II. 133. *Schk. Handb.* II. *n.* 1904, *tab.* 187 (fructus et semen). *Hoffm. Germ.* II. 50. *Pers. Syn.* II. 198. *Bess. Gal.* II. 82. *Krock. Siles.* II. *n.* 1069. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 132, *fig.* 719. Sisymbrium hirsutum *Gilib. Lith. n.* 177. Sisymbrium hispidum *Moench, Suppl. ad Meth.* 83. Turritis Loeselii *Spreng. Syst.* II. 894.

W Lubelsk. koło Chełmna. Kwitnie od czerwca do jesieni. ⊙

(*) Od wyrazów λεπτος *szczupły* i καρπος *owoc.*

Odznacza się długim, białym, nieco-twardym włosem, prawie-całą roślinę pokrywającym. Na łodydze mianowicie u dołu, włosy te są gęstsze, prawie-szczeciniaste i nieco zwisłe, na liściach zaś, ogonkach, szypułkach i kielichach rzadsze, miększe, rozwarte. W ogólności młodsze indywidua bardziéj są kosmate, starsze rzadsze mają włoski. Łodyga na półtory stopy lub trochę więcéj wysoka, prosta, walcowata, nieco pogięta, pojedyncza lub w górze mniéj więcéj gałęzista. Liście ogonkowe, haczysto-dzielne czyli lirowate, o klapkach bocznych podłużnych lub jajowatych, albo prawie-równowązkich, całych lub ząbkiem tu i owdzie opatrzonych, niemal-tępych, naprzeciw lub naprzemian-ległych; wierzchołkowa klapka dłuższa, lancetowata lub prawie-trójkątna, tępa lub trochę śpiczasta, na brzegu wycinana lub nieregularnie ząbkowana. Kwiaty na wierzchołku łodygi i gałązek, zebrane w krótkie grona, które następnie coraz bardziéj się przedłużają, tak iż po okwitnieniu grono owocowe na stopę lub więcéj bywa długie. Listki kielicha żółtawe. Płatki niemal-łopatkowate, całe, w długi paznogieć zwężone, żółte, od kielicha znacznie dłuższe. Łuszczyny bardzo szczupłe, równowązkie, prawie-walcowate, nieco-spłaszczone, na cal mniéj więcéj długie, w młodości rzadkiemi, nieprzytulonemi włoskami gdzieniegdzie porosłe, późniéj gładkie; wierzchołek ich kończy się blizną maleńką, 2klapkową. Ziarna drobniutkie, podłużne, rdzawo-żółte (w każdéj komórce około 30), jednorzędowe. Szypułki walcowate, pod ostrym kątem umocowane, od łuszczyn przeszło trzy razy krótsze.

311. TURRITIS. *WIEŻYCZKA.*

Kielich otwarty. Płatków w koronie 4, na krzyż osadzonych, paznogciowatych, z brzegiem podłużnym, całym. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna długa, równowązka, obosieczna, wyprężona, o ścianach płaskich, nerwistych, blizną tępą, niemal-całą zakończona. Ziarna w każdéj komórce 2rzędowe, nader liczne. Listki zarod. płaskie, kantem do korzonka przytulone. (o=).

698. T. GLABRA: foliis radicalibus dentatis pilosis, caulinis *(W. gładka)* amplexicaulibus integerrimis glabris, si-

liquis strictissimis pedicello sextuplo longioribus.

DC. Syst. II. 211. *Prodr.* I. 142. Turritis glabra *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 36. *Pollich, Palat. n.* 637. *Scop. Carn. n.* 839. *Villars, hist. plant. Dauph.* III. *p.* 322. *Roth, Germ.* II. 114. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 297, *tab.* 143. *Moench, Meth.* 256. *Willd. Spec.* III. *p.* 542. *Enum. Berol. p.* 685. *Schk. Handb. tab.* 185. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 57. *Pers. Syn.* II. 205. *Bess. Gal.* II. 86. *Schlech. Berol. p.* 352. *Spren. Syst.* II. 893. *BF. Comp.* II. 124. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 133, *f.* 726. Turritis foliis radicalibus dentatis hispidis, caulinis integerrimis amplexicaulibus glabris *Lin. Flor. Suec. n.* 606. Erysimum glastifolium *Crantz, Crucif.* 117. Turritis perfoliata *Necker.* Arabis glabra *Weinmann. Enum. Hort. Dorpa.* Arabis Turritis *Clairville.* Arabis perfoliata *DC. Flor. fran. n.* 4174. Sisymbrium simplicissimum *Lapeyrouse Plant. Pyren.* Turritis foliis inferioribus cichoraceis, caeteris Perfoliatae *Vaill. Paris. p.* 197.

Wyrasta gdzieniegdzie na wzgórkach trawiastych, miedzach, pastwiskach, koło dróg. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♂

Cała roślina jest sino-zielonawa; dorasta 2—4 stóp wysokości. Ma łodygę prosto-stojącą, walcowatą, zazwyczaj pojedynczą, prawie-zupełnie gładką, przy nasadzie tylko krótkim włosem okrytą, czasem fioletową. Liście korzeniowe ogonkowe, podłużne, całe lub mniej więcej ząbkowane, a niekiedy prawie-pierzasto lub haczysto podzielone, zawsze z obudwu stron włoskami okryte; łody-

gowe wszystkie naprzemianległe, bezogonkowe, do łodygi przytulone i takową w całéj długości niby okrywające; są zaś sercowato-strzałkowate, prawie-tępe, zupełnie całe i gładkie, często sinofioletowe, kwiaty białe, w grono wierzchołkowe przedłużające się zebrane. Łuszczyny równowązkie, szczupłe, wyprężone czyli wyprostowane, liczne, 1—2 ½ cal. długie, a około ½ lin. szerokie, na powierzchni garbkowate, zresztą gładkie, w wierzchołku blizną okrągławą, cokolwiek wyciętą uwieńczone. Ziarna nader drobne podłużno-okrągławe, rdzawo-żółte, po kilkadziesiąt w każdéj komórce dwoma rzędami umocowane. Szypułki delikatne, niemal równoległe do osadki, 5, 6 lub blizko 7 razy od łuszczyny krótsze.

312. ARABIS. *GĘSIOWKA.*

Kielich 4listkowy, wzniesiony. Płatków w koronie 4, paznogciowatych, na krzyż osadzonych, rozłożystych, z brzegiem całym, przewrotnie-jajowatym, rzadko-podłużnym. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna równowązka, blizną prawie-bezszyjkową uwieńczona, o ścianach płaskawych, pośrodku jednym nerwem oznaczonych. Ziarna w każdéj komórce 1rzędowe, owalne, okrągławe lub podłużne, spłaszczone. Listki zarodkowe płaskie, kantem do korzonka przystające. (o=).

699. A. HIRSUTA: foliis dentatis pube saepius ramosa scabris, radicalibus obovato-oblongis in petiolum attenuatis, caulinis ovato-lanceolatis, pedicellis calycis longitudine, siliquis erectis.
(G. kosmata)

DC. Syst. II. 223. *Ejusd. Prodr.* I. 144. *Flor. fran. n.* 4179 *et Suppl. p.* 592. *Scop. Carn. n.* 835. *Roth, Germ.* II. 112. *Spreng. Syst.* II. 889. *Schlech. Berol. p.* 352. *BF. Comp.* II. 126. Turritis hirsuta *Lin. Crantz, Austr.* 35. *Pollich, Palat. n.* 638. *Hoffm. Flor. Germ.*

II. 57. *Willd. Spec.* III. *p.* 543. *Schk. Handb. tab.* 185. *Pers. Syn.* II. 205. *Bess. Gal.* II. 86. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 133, *f.* 727. Turritis foliis omnibus dentatis hispidis, caulinis amplexicaulibus *Lin. Flor. Suec. n.* 607. *Gmelin, Flor. Sibir.* III. *p.* 263. Turritis hirta *Krock. Siles.* II. *n.* 1092. Arabis contracta *Spenner* (secund. *Nomen. Steud.*).

Na polach piaszczystych, na pastwiskach i wzgórkach, niekiedy w lasach i gajach. Kwitnie w czerwcu. ♂

Ma łodygę prosto-stojącą, mniéj więcéj mianowicie u dołu kosmatą, zupełnie-pojedynczą lub cokolwiek w-górze gałęzistą, od kilku cali do 2½ stóp. a nawet więcéj wysoką. Liście korzeniowe w okrąg na ziemi ułożone, podłużne lub przewrotnie-jajowate, u dołu mniéj więcéj zwężone, w wierzchołku prawie-tępe, na brzegu całe lub cokolwiek ząbkowane, włoskami pojedynczemi lub gałęzistemi z obudwu stron porosłe i szorstkawe; łodygowe szczuplejsze, bezogonkowe, jajowo-lancetowate, wzniesione, pręt niby w pół otulające, całe lub nieco-ząbkowane, w nasadzie prawie-sercowate lub nieznacznie strzałkowate. i podobnież włoskami porosłe. Kwiaty tworzą grono wierzchołkowe, przy którém niekiedy i boczne mniejsze gronka się znajdują. Korona biała, o płatkach łopatkowatych, od kielicha dwa razy dłuższych. Łuszczyny bardzo szczupłe, równowązkie, nieco spłaszczone i prawie 4graniaste, na cal lub 1½ cala długie i niemal-równoległe od łodygi. Szypułki przeszło 6 razy od łuszczyn krótsze. W każdéj komórce po kilkanaście okrągławych ziarn, 1 rzędem ułożonych.

700. A. THALIANA: foliis pilosis subdentatis, radicalibus petiolatis ovato-oblongis, caule ramoso, siliquis adscendentibus, pedicellis calyce multo longioribus.
(G. gałęzista)

DC. Syst. II. 226. *Prodr.* I. 144. *Flor. fran. n.* 4184. Arabis Thaliana

Lin. Spec. Pollich, Palat. n. 636, *tab.* 4. *Roth, Germ.* II. 109. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 321. *Willd. Spec.* III. *p.* 535. *Enum. Berol. p.* 683. *Schk. Handb. tab.* 185. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 55. *Pers. Syn.* II. 204. *Bess. Gal.* II. 84. *Schlech. Berol. p.* 353. *Spreng. Syst.* II. 892. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 133, *f.* 724. *BF. Comp.* II. 127. Arabis foliis lanceolatis petiolatis integerrimis *Lin. Flor. Suec. n.* 605. Turritis foliis lanceolatis integris petiolatis, ad exortum ramorum solitariis *Lin. Hort. Cliff.* 339. Arabis ramosa *Lamar. Flor. fran.* Arabis muralis *Salisbur. Prodr. stirp.* Sisymbrium thalianum *Gaudin.* Turritis vulgaris ramosa *Vaill. Paris. p.* 197.

Na polach, mianowicie piaszczystych, dość często się przytrafia. Kwitnie w maju i czerwcu. ⊙

Korzeń szczupły, pionowy, kilka zwykle łodyg wypuszczający. Te są proste, walcowate, gałęziste, w górze gładkie, u dołu włosem rzadkim, pojedynczym, roztwartym okryte, na stopę mniéj więcéj wysokie. Liście korzeniowe, tak jak u poprzedzającego w okrąg na ziemi ułożone, prawie łopatkowato-podłużne lub jajowo-lancetowate, w ogonek krótki zwężone, nieznacznie ząbkowane, prawie tępe, rzęsowate, na powierzchni szorstkawe; łodygowe nieliczne, odległe, podłużne lub lancetowate, bezogonkowe, wzniesione, i podobnież rzęsowate. Kwiaty drobne, w grona wiotkie, bezlistne przedłużające się, na wierzchołku łodygi i gałązek zebrane. Płatki podłużne, tępe, wzniesione, białe. Łuszczyny bardzo szczupłe, równowązkie, nieco skrzywione, gładkie, około ½ cal. długie. Szypułki pod ostrym kątem do osadki przymocowane, od łuszczyn trochę krótsze.

701. A. ARENOSA: foliis pube bifurca villosis, radicalibus *(G. piaskowa)* lyrato-pinnatifidis, caulinis inciso-den-

tatis, caule ramoso pilis simplicibus hispido, pedicellis siliquisque patulis.

DC. Syst. II. 232. *Ejusd. Prodr.* I. 146. *Scop. Carn. n.* 837, *tab.* 40. *Roth, Germ.* II. 111. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 55. *Pers. Syn.* II. 204. *Bess. Gal.* II. 84. *Spreng. Syst.* II. 891. *Schlech. Berol.* I. 353. *BF. Comp.* II. 128. Sisymbrium arenosum *Lin. Crantz, Austr.* 47. *Moench, Meth.* 252. *Willd. Spec.* III. 498. *Enum. Berol. p.* 677. *DC. Flor. fran. n.* 4158. *Krock. Siles.* II. *n.* 1062. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 132, *fig.* 716. Sisymbrium foliis radicalibus lyrato-pinnatifidis scabris, caule subnudo ramoso *Lin. Flor. Suec. n.* 597. Sisymbrium coeruleum *Gilib. Lith. n.* 176. Cardamine petraea *Townsend.* Turritis arenosa *Lapeyrouse, Plant. Pyren.* Arabis multicaulis *Bellardi* (ex *Steud.*).

Na piaszczystych, nieurodzajnych polach, czasem w lasach i gajach. Kwitnie w czerwc. lipc. ⊙

Ten gatunek odznacza się szczególniéj liściami korzeniowemi które są liczne, podłużne, ogonkowe, na klapki tępe lub trochę śpiczaste, lirowato-podzielone, i podobnie jak u poprzedzających, na ziemi w okrąg rozpostarte; łodygowe prawie bez żadnych ogonków, nieliczne, jajowate lub lancetowate, mniéj więcéj ząbkowane lub tu i owdzie głębiéj wcięte, najwyższe niemal-równowązkie, wszystkie mianowicie na ogonkach kosmate. Łodyg niekiedy kilka z jednego korzenia wyrastających, prostych, niemal-kańciastych, gałęzistych, włosem twardawym, roztwartym, białym okrytych, na ½—1 stopy wysokich. Kwiaty wierzchołkowe, groniaste. Kielich gładki lub nieco omszony. Płatki przewrotnie-jajowate, białe lub blado-fioletowe, od kielicha znacznie dłuższe. Łuszczyny równowązkie, szczupłe, proste, nieco-spłaszczone, około cala długie, bar-

dzo rozwarte, w wierzchołku szyjką ledwie pół linii długą zakończone. Ziarna drobne, jajowate, rdzawe, 1rzędowe. Szypułki prawie pod kątem roztwartym umocowane, około 5 razy od łuszczyn krótsze. Odmianę z pięknym, błękitno-fioletowym kwiatem, w okolicach Łomży znajdowałem.

313. CARDAMINE. *RZEŻUCHA.*

Kielich 4listkowy, stulony lub nieco-otwarty, w nasadzie równy. Płatków w koronie 4, na krzyż osadzonych, paznogciowatych, całych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna równowązka, spłaszczona; ściany jéj płaskie, beznerwowe, od przegrody po brzegach zgrubiałéj, nieco szczuplejsze, zwykle sprężysto-pękające. Szyjka krótka lub żadna, blizna prawie-cała. Ziarna jajowate, brzeżkiem nieobwiedzione, jednorzędowe. Sznureczki nasienne delikatne. Listki zarod. płaskie, kantem do korzonka przytulone. (o=).

702. C. PRATENSIS: (*R. łąkowa*) foliis pinnatisectis, segmentis radicalium subrotundis, caulinorum linearibus lanceolatisve integris, stylo brevissimo vix siliqua tenuiore, stigmate capitato.

DC. Syst. II. 256. *Prodr.* I. 151. *Flor. fran. n.* 4198. Cardamine pratensis *Lin. Spec. Crantz, Austr. p.* 44. *Pollich, Palat. n.* 621. *Scop. Carn. n.* 819. *Moench, Meth.* 260. *Roth, Germ.* II. 120. *Villars, Histoir. plant. Dauph.* III. 361. *Krock. Siles.* II. *n.* 1052. *Kluk, Dykc.* I. 102. *Willd. Spec.* III. *p.* 487. *Enum. Berol. p.* 676. *Wahlen. Flor. Lapp. n.* 326. *Schk. Handb. tab.* 187 (flos et-fructus). *Hoffm. Germ.* II. 47. *Pers. Syn.* II. 196. *Hayne, Arzneig.*

V. *tab.* 30. *Bess. Gal.* II. 78. *Spreng. Syst.* II. 886. *Schlech. Berol. p.* 354. *BF. Comp.* II. 134. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 130, *f.* 708. Cardamine foliis pinnatis, foliolis radicalibus subrotundis, caulinis lanceolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 585. Cardamine pratensis magno flore purpurascente *Vaill. Paris. p.* 28.

Bardzo pospolita roślina, prawie na każdéj nieco mokréj łące. Kwitnie na wiosnę. ♃

Korzeń włóknisty, o włóknach krótkich, białawych. Łodyga prosto-stojąca, zwykle pojedyncza, walcowata, gładka, nieco-pogięta; od 2 cali do pół łokcia wysoka, w nasadzie częstokroć czerwonawa, wewnątrz w górze wydrążona, u dołu pełna. Liście korzeniowe (prędko-niknące) mają listki okrągławe, naprzeciwległe, krótko-ogonczkowe, całe lub cokolwiek ząbkowane, ząbki zwykle krótkim sztylecikiem uzbrojone; górny listek największy, czasem płytko na brzegu wycinany, wszystkie tak jak i ogonki w młodości (osobliwie na powierzchni górnéj), białym włosem okryte. Łodygowe liście wzniesione, o listkach lancetowatych, w nasadzie zwężonych, bezogoneczkowych, zwykle gładkich, czasem ledwie-widzialnemi włoskami porosłych, całych lub 1, 2 albo 3 ząbkami opatrzonych. Kwiaty wierzchołkowe i z kątów liści wyrastające, w baldaszkogron, a późniéj w grono zebrane, dosyć wielkie. Listki kielicha podłużno-jajowate, na brzegu błoniaste, wklęsłe i gładkie. Płatki klinowate, w wierzchołku lekko-wycięte, białe, blado-czerwonawe lub lila, 3 razy od kielicha dłuższe. Nitki pręcikowe nieco-spłaszczone, główki strzałkowate, żółtawe. Łuszczyny równowązkie, około cala długie, szyjką zgrubiałą i blizną główkowatą zakończone.

703. C. AMARA: foliis pinnatisectis, radicalium segmentis
(R. gorzka) subrotundis, caulinorum dentato-angulatis, stylo filiformi acutiusculo, caule basi radicante.

DC. Syst. II. 255. *Prodr.* I. 151. *Flor. fran. n.* 4197. Cardamine amara *Lin. Spec.*

Pollich, Palat. n. 622. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 363, *fig.* 39. *Moench, Meth.* 260. *Roth, Germ.* II. 121. *Krock. Siles.* II. *n.* 1053. *Willd. Spec.* III. 488. *Schk. Handb. tab.* 187 (flos et fructus). *Hoffm. Germ.* II. 47. *Pers. Syn.* II. 196. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 31. *Bess. Gal.* II. 78. *Spreng. Syst.* II. 886. *Schlech. Berol. p.* 354. *BF. Comp.* II. 134. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 130, *f.* 709. Cardamine foliis pinnatis, foliolis subrotundo-angulosis *Lin. Flor. Suec. edit.* I. *n.* 560. Cardamine parviflora *Lamar. Enc.* C. nasturtiana *Thuill. Flor. Paris. p.* 330. C. melananthera *Stokes, Botan. med.* Cardamine pratensis flore majore elatior *Vaill. Paris. p.* 28.

Przytrafia się na łąkach wilgotnych, szczególniéj nad brzegami wód płynących (Koło Warsz. na Bielanach. W August. w okolicach Łomży i Szczuczyna w obfitości.). Kwitnie w maju i w początkach czerwca. ♃

Ma łodygę czasem blizko łokcia wysoką, w środku pełną, zazwyczaj pojedynczą, u dołu prawie-walcowatą i włoskami przytulonemi gęsto-pokrytą, w górze gładką, kanciastą, znacznie-pogiętą, w nasadzie rozłogi puszczającą. Liście większe jak u poprzedz. listki korzeniowych okrągławe, na brzegu wycinane, czyli buchtowane, zupełnie gładkie, albo tylko na brzegu i gdzieniegdzie na ogonku krótkim włosem okryte. Liście łodygowe wzniesione, ogonkowe, a listki ich lancetowate lub podłużne, tępe, w nasadzie nierówne; górny z nich największy, okrągławy lub przewrotnie-jajowaty, wszystkie mniéj więcéj łękowato-wycinane, o wcięciach czasem kilku ząbkami opatrzonych; najwyższe czyli kwiatowe mają listki równowązko-lancetowate, zupełnie całe, czasem wcinane, w wierzchołku często krótkim sztyletem opatrzone, na brzegu rzęsowate. Kwiaty białe, podobne do poprzedz. lecz płatki są węższe,

krótsze; główki przed wysypaniem się pyłku pięknie-różowe, później fioletowe, a po okwitnieniu łukowato-skrzywione, szyjka przytém delikatniejsza, prawie-nitkowata i blizna szydłowato-śpiczasta; łuszczyny dłuższe, mocniéj spłaszczone. Smak całéj rośliny nader gorzki. Rozłogów często żadnych nie ma.

704. C. SYLVATICA: (*R. leśna*) foliis pinnatisectis, segmentis irregulariter sinuato dentatis mucronatis, petalis oblongis, siliquis patentibus latitudine stylum aequantibus glabris, rachi hirsuta.

DC. Syst. II. 260. *Ejusd. Prodr.* I. 152.

Znajdowałem w lasach wilgotnych, koło Radomia, a późniéj w Augustow. w okolicach Rajgroda. Kwitnie w czerwcu. ⊙

Łodyga prawie-walcowata, na ½—1 stopę wysoka, w nasadzie rozłogi puszczająca, nieco-pogięta, zwykle-pojedyncza, wydrążona, u dołu nieco kosmata lub gładka. Liście ogonkowe, pierzaste: korzeniowe z 6—8 lub nieco więcéj par listków złożone, naprzemian lub naprzeciwległych, krótko-ogoneczkowych, okrągławych, na brzegu nieforemnie-wycinanych, drobnym włosem okrytych; łodygowe nieco rozwarte, a listki ich podobnież naprzemian lub naprzeciwległe, podłużne, w nasadzie zwężone, w wierzchołku mniéj więcéj tępe, gładkie, nieforemnie-ząbkowane; wierzchołkowy na dłuższym ogoneczku, i często przewrotnie-jajowaty. Kwiaty wierzchołkowe w baldaszkogron, późniéj w grono zebrane, mniejsze jak u poprzedz. białe. Płatki podłużne, cokolwiek w wierzchołku wycięte, od kielicha znacznie-większe. Główki pyłkowe żółte. Łuszczyny krótsze jak u poprzedz. lecz dłużéj-szypułkowe, pod ostrym kątem rozwarte, gładkie, szyjką nieszydełkowatą lub zgrubiałą, szerokością im prawie wyrównywającą zakończone. Niekiedy wszystkie liście i cała łodyga drobnym, rzadkim włosem są pokryte.

Uwaga. Dekandol przytacza tu tablicę 735 Flory duńskiéj, gdzie ten gatunek pod nazwiskiem *Cardamine impatiens* ma być wyobrażony; kiedy Persoon, Hoffmann, Sprengel i inni, odnoszą tęż

tablicę, do *Cardamine hirsuta L.* Widząc taką niezgodność, a nie mając flory wspomnionej, któraby wątpliwość moję rozwiązała, wszelkie synonimy pominąłem.

705. C. IMPATIENS: foliis pinnatisectis, segmentis ovali-oblon- (*R. sprężysta*) gis subdentatis, infimis cauli approximatis acutis stipulaeformibus.

DC. Syst. II. 261. *Prodr.* I. 152. *Flor. fran. n.* 4201. Cardamine impatiens *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 44. *Scop. Carn. n.* 816. *Pollich, Palat. n.* 619. *Villars, Plan. Dauph. p.* 359. *Roth, Germ.* II. 118. *Krock. Siles.* II. *n.* 1050 (exclus. citat. Flor. dan.). *Willd.! Spec.* III. *p.* 485. *Enum. Berol. p.* 676. *Hoffm. Germ.* II. 47. *Pers. Syn.* II. 196. *Bess. Gal.* II. 75. *Schlech. Berol. p.* 355. *Spreng. Syst.* II. 887. *BF. Comp.* II. *p.* 136: *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 130, *f.* 707. Cardamine foliis pinnatis, floribus apetalis *Lin. Flor. Suec. n.* 588. Card. parviflora *var.* β *Lamar. Flor. fran.* C. apetala *Moench, Meth.* 259. *Gilib. Lith. n.* 172. C. saxatilis *Salisbur. Prodr. stirp.*

P. Jastrzębowski znajdował w Krakow. nad Nidą w okolicach Sobkowa i Pinczowa; podobnież w August. między Giełgudyszkami i Sapieżyskami w zaroślach nad Niemnem. Mnie nigdzie się jej dotąd nie zdarzyło widzieć. Kwitnie w maju i czerwcu. ⊙

Odznacza się ten gatunek drobnym kwiatem, mającym płatki białe, podłużne, szczupłe, prędko-opadające, i dlatego często ich wcale nie ma. Łodyga jest pojedyncza lub trochę gałęzista, kańciasta, prawie-gładka, około stopy wysoka. Listki dolnych czyli korzeniowych liści, jajowate lub prawie-okrągławe, tępe, łodygo-

wych jajowo-lancetowate lub lancetowate; wszystkie na brzegu rzęsowato-włoskami porosłe, mają krótkie ogoneczki i rozmaicie są wcinane, ząbkowane lub na klapki podzielone; najniższa para listków łodygowych przedłuża się we dwie lancetowate, skośne, śpiczaste, rzęsowate, zwisłe przysadki. Główki pyłkowe żółte. Łuszczyny równowązkie, proste, od szypułek przeszło 5 razy dłuższe, gładkie, szyjką szydełkowatą, przeszło na 1 lin. długą zakończone; po dojrzeniu ściany ich za dotknięciem pękają ze znaczną sprężystością, od której ten gatunek nazwisko otrzymał.

314. DENTARIA. *ŻYWIEC.*

Kielich 4listkowy, w nasadzie równy, wzniesiony. Płatków 4, na krzyż osadzonych, paznogciowatych, z brzegiem przewrotnie-jajowatym lub prawie-przewrotnie-sercowatym. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna lancetowata, spłaszczona, w wierzchołku szczuplejsza, o ścianach płaskich, beznerwowych, od przegrody węższych, sprężysto niekiedy po dojrzeniu zwijających się. Szyjka nitkowata, blizna prawie-cała. Sznureczki nasienne skrzydełkowato-rozszerzone. Ziarna jajowate, brzeżkiem nieopasane, 1rzędowe. Listki zarod. trochę zgrubiałe, kantem do korzonka przystające. (o=).

706. D. BULBIFERA: foliis caulinis alternis pinnatisectis,
(Ż. cebulkowy) summis indivisis, plerisque in axillis bulbilliferis.

DC. Syst. II. 278. *Prodr.* I. 155. *Flor. fran. n.* 4205. Dentaria bulbifera *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 26. *Scop. Carn. n.* 813. *Moench, Meth.* 260. *Roth, Germ.* II. 115. *Krock. Siles.* II. *n.* 1047. *Kluk, Dykc.* I. 186. *Willd. Spec.* III. *p.* 479. *Enum. Berol. p.* 676. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 45. *Schk. Handb. tab.* 183. *Bess. Gal.* II.

74. *Pers. Syn.* II. 195. *Spreng. Syst.* II. 884. *BF. Comp.* II. 138. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 131, *fig.* 710. Dentaria foliis inferioribus pinnatis, summis simplicibus *Lin. Flor. Suec. n.* 584. Cardamine bulbifera *R. Brown. Hort. Kew.* Dentaria heptaphyllos baccifera *Vaill. Paris. p.* 47.

Przytrafia się gdzieniegdzie, w lasach Śto-Krzyzkich. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Ma korzeń poziomy, ząbkowany, czyli łuskami opatrzony. Łodygę prosto-stojącą, zupełnie-pojedynczą, walcowatą, gładką, na stopę lub więcéj wysoką. Liście rozrzucone, nieliczne: niższe ogonkowe, pierzaste, tojest ze 3, 5 lub 7 listków podłużno-lancetowatych, śpiczastych, całych lub piłkowanych złożone; wyższe pojedyncze, bezogonkowe, naprzemianległe, lancetowate, w nasadzie zwężone, w wierzchołku trochę śpiczaste, całe lub nieznacznie-piłkowane. W kątach liści mianowicie wyższych, znajdują się małe, prawie-kuliste, gładkie, brudno-czerwonawe cebulki, które po opadnieniu nowe wydają rośliny. Kwiaty białe lub blado-czerwone, w baldaszkogron czyli krótkie grono na wierzchołku łodygi zebrane. Listki kielicha na brzegu błonkowate. Płatki przewrotnie-jajowate, całe, tępe, znacznie od kielicha dłuższe.

315. SISYMBRIUM. *STULISZ.*

Kielich 4listkowy, w nasadzie równy, stulony lub otwarty. Płatków w koronie 4, na krzyż osadzonych, paznogciowatych, całych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna prawie walcowata lub niemal-kańciasta, o ścianach wklęsłych, przegrodzie błoniastéj. Blizn dwie, niemal-odosobnionych lub w główkę zrosłych. Ziarna jajowate lub podłużne, 1rzędowe. Listki zarod. grzbietem a niekiedy skośnie do korzonka przytulone. (o ||).

707. S. OFFICINALE: foliis runcinatis pilosis, caule piloso, (*S. lekarski*) siliquis rachi adpressis subulatis. *DC. Syst.* II. 459. *Prodr.* I. 191. *Flor. fran. n.* 4172. *Scop. Carn. n.* 824. *Roth, Germ.* II. 131. *Schlech. Berol. p.* 356. *Spreng. Syst.* II. 902. *BF. Comp.* II. 140. Erysimum officinale *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 631. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 310. *Willd. Spec.* III. *p.* 509. *Enum. Berol. p.* 679. *Krock. Siles.* II. *n.* 1072. *Schk. Handb. t.* 183 (fructus). *Hoffm. Germ.* II. 51. *Kluk, Dykc.* I. *p.* 208. *Pers. Syn.* II. 199. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 13. *Bess. Gal.* II. 82. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 132, *f.* 720. Erysimum siliquis spicae adpressis *Lin. Flor. Suec. n.* 598. Sisymbrium officinarum Erysimum *Crantz, Austr.* 54, *n.* 10. Klukia officinalis *Andrzejowski* (ex *DC.*). Chamaeplium officinale *Wallroth, Sched. Crit. p.* 377. Erysimum vulgare *Vaill. Paris. p.* 51.

Rośnie wszędzie na dziedzińcach, ulicach, koło płotów, na gruzach, w ogrodach, przy drogach i t. p. Kwitnie w lecie. ⊙

Dorasta około póltory stopy lub więcéj wysokości. Korzeń pojedynczy, pionowy, białawy. Łodyga walcowata, szaro-zielonawa, niekiedy brudno-fioletowa, omszona, bardzo gałęzista, twarda, o gałęziach nader rozwartych. Liście krótko-ogonkowe, prawie gładkie lub drobniutkiemi włoskami porosłe, na kilka klapek haczysto-podzielone; boczne klapki są podłużne, prawie tępe, pod prostym osadzone kątem, całe lub mniéj więcéj nieregularnie ząbkowane; wierzchołkowa największa, często niemal-trójkątna lub

oszczepowata, podobnież ząbkowana, tępa. Kwiaty bardzo drobne, żółte. zebrane w grona wyprostowane, kłosowate, podczas okwitania znacznie się przedłużające, tak iż po zupełném okwitnieniu ½ łokcia niekiedy bywają długie. Płatki przewrotnie-jajowo-podłużne, tępe, niemal łopatkowate. Kielich stulony. Łuszczyny walcowato-kanciaste, szydełkowate, włoskami okryte, około pół cala długie, na bardzo krótkich szypułkach, tak iż prawie bezszypułkowe być się zdają; wszystkie przytulone są całkiem do osadki, po czém tę roślinę na pierwszy rzut oka łatwo poznać można.

708. S. SOPHIA: foliis bipinnatisectis, lobis oblongo-lineari-
(S. wielodzielny) bus incisis, pedicellis calyce quadruplo-longioribus, petalis calyce minoribus.

DC. Syst. II. 474. *Prodr.* I. 193. *Flor. fran. n.* 4165. Sisymbrium Sophia *Lin. Spec. Crantz, Austr. n.* 53. *Pollich, Palat. n.* 629. *Scop. Carn. n.* 821. *Roth, Germ.* II. 130. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 147. *Willd. Spec.* III. *p.* 500. *Enum. Berol. p.* 678. *Kluk, Dykc.* III. *p.* 85. *Krock. Siles.* II. *n.* 1064. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 33. *Wahlenb. Flor. Lapp. n.* 330. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 49. *Bess. Gal.* II. 81. *Pers. Syn.* II. 198. *Schlech. Berol. p.* 356. *Spreng. Syst.* II. 904. *BF. Comp.* II. 142. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 132, *fig.* 717. Sisymbrium corolla calyce minore, foliis multifidis linearibus *Lin. Flor. Lapp. n.* 261. Sisymbr. parviflorum *Lamar. Flor. fran.* S. tenuifolium *Salisbury, Prodr. stirp.* Sisymbrium annuum absinthii minoris folio *Vaill. Paris. p.* 186. Stulisz, wrzodowiec: Sophia et herba Sophi *v.* Thalictrum *Syren. stron.* 1416.

Przy wsiach, na dziedzińcach, przy płotach, drogach, na gruzach, w ogrodach, niekiedy na murach i t. p. m. Kwitnie w lecie. ⊙

Cała roślina prócz kwiatów i owoców, okryta jest krótkim, miękkim kutnerem, który nadaje jéj szarą, zielonawą barwę. Liście 2 lub 3 razy pierzasto-sieczne: tojest z licznych, szczupłych, równowązkich, prawie-nitkowatych podziałek złożone, do liści bożego drzewka nieco-podobne. Łodyga ½—2 stóp wysoka, walcowata, gałęzista. Kwiaty bardzo drobne, blado-żółte, w grona późniéj znacznie się przedłużające, na wierzchołku łodygi i gałęzi zebrane. Kielich gładki lub trochę omszony, zaledwie na 1 lin. długi. Płatki od kielicha krótsze. Łuszczyny równowązkie, walcowate, bardzo szczupłe, gładkie (około cala długie, ½ lin. szer.), blizną bezszyjkową zakończone. Szypułki nitkowate, pod ostrym kątem umocowane, od łuszczyn przeszło dwa razy krótsze. Ziarna drobniutkie, żółto-rdzawe, 1 rzędem w każdéj komórce po kilkanaście osadzone.

316. ALLIARIA. *CZOSNACZEK.*

Kielich 4listkowy, otwarty, w nasadzie równy, opadający. Płatków 4, na krzyż osadzonych, paznogciowatych, z brzegiem przewrotnie-jajowatym. Pręciki bezząbkowe. Gruczołków miodnikowych, okrągławych 4, z których dwa otaczają nasadę bocznych pręcików, dwa inne między pręcikami większemi i słupkiem położone. Łuszczyna prawie walcowata, liniami wystającemi, które jéj kształt niemal 4graniasty nadają, oznaczona, 3ścienna, 2komórkowa, w wierzchołku kończy się szyjką bardzo krótką i blizną przygnieciona. Ziarna podłużne, prawie-walcowate. Listki zarod. równowązko-podłużne, płaskie, grzbietem do korzonka przytulone. (o ||).

709. A. OFFICINALIS: foliis cordatis, siliquis prismaticis pedicello multoties longioribus.
(C. lekarski)

DC. Syst. II. 489. *Prodr.* I. 196. *Schlech. Berol. p.* 356. *BF. Comp.* II. 143. Erysimum Alliaria *Lin. Spec. Crantz, Austr. p.* 27. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 211. *Moench, Meth.* 254. *Willd. Spec.* III. *p.* 510. *Enum. Berol. p.* 679. *Krock. Siles.* II. *n.* 1074. *Kluk, Dykc.* I. 208. *Schk. Handb. tab.* 183 (fructus). *Hoffm. Flor. Germ.* II. 51. *Pers. Syn.* II. 199. *Bess. Gal.* II. 83. *Hayne, Arzneig.* V. *t.* 34. *Spreng. Syst.* II. 908. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 133, *fig.* 722. Erysimum foliis cordatis *Lin. Flor. Suec. n.* 600. Sisymbrium Alliaria *Scop. Carn. n.* 825. *Roth, Germ.* II. 131. Hesperis Alliaria *DC. Flor. fran. n.* 4125. Erysimum cordifolium *Pallas.* Erys. alliaceum *Salisb. Prodr. stirp.* Hesperis allium redolens *Vaill. Paris. p.* 101. Czosnaczek: Alliaria *Syren. stron.* 707.

W miejscach cienistych, nieco wilgotnych, w gajach i lasach. Kwitnie w maju i czerwc. ♃

Dorasta często kilku stóp wysokości. Łodyga jéj wyprostowana, walcowata, pojedyncza lub trochę gałęzista, u dołu włoskami białemi, rzadkiemi, roztwartemi porosła, w górze gładka. Liście pojedyncze, ogonkowe, naprzemianległe, wielkie, szerokie, gładkie; najniższe prawie-nerkowate, tępe, wyższe sercowate, mniéj więcéj spiczaste; wszystkie na brzegu grubo-ząbkowane, o ząbkach tępych lub cokolwiek zaostrzonych, czasem nieforemnych. Ogonki liści dolnych długie, wyższych coraz krótsze, wszystkie białym, rzadkim, roztwartym włosem okryte. Kwiaty wierzchołkowe, białe, niewielkie. Łuszczyny równowązkie, wzniesione, gładkie, niewyraźnie czworograniaste, około 1½ cala długie, blizną pojedynczą uwieńczone. Szypułki pod ostrym kątem rozwarte, od łuszczyn

wielokrotnie krótsze. Wszystkie części tej rośliny, mianowicie liście i nasiona, po roztarciu mocny, czosnkowy zapach wydają.

317. ERYSIMUM. *GORCZYCZNIK.*

Kielich 4listkowy, stulony, w nasadzie prawie-równy lub nieznacznie z obudwu stron garbaty. Płatków 4, paznogciowatych, z brzegiem jajowatym, całym. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna 4graniasta, 2komórkowa, 2ścienna, szyjką przedłużoną lub bardzo krótką zakończona. Ziarna jajowate lub podłużne, 1rzędowe, brzeżkiem nie opasane. Listki zarod. płaskie, podłużne, grzbietem do korzonka przytulone. (o ||).

710. E. CHEIRANTHOIDES (*G. drobnokwiatowy*): foliis lanceolatis subdenticulatis scabriusculis viridibus, siliquis erecto-patulis pedicello duplo-longioribus, stigmate parvo subsessili.

DC. Syst. II. 498. *Ejusd. Prodr.* I. 198. *Flor. fran. n.* 4142. Erysimum cheiranthoides *Lin. Pollich, Palat. n.* 634. *Scop. Carn. n.* 831. *Jacqu. Austr. tab.* 23. *Roth, Germ.* II. 100. *Krock. Siles. n.* 1075. *Willd. Spec.* III. 511. *Enum. Berol. p.* 679. *Gaertn. de fruct.* II. *p.* 297, *tab.* 143. *Schk. Handb. tab.* 183. *Hoffm. Germ.* II. 52. *Wahlen. Lapp. n.* 332. *Spreng. Syst.* II. 906. *Bess. Gal.* II. 83. *Schlech. Berol. p.* 357. *BF. Comp.* II. 145. *Wallr. Sched. crit.* I. 362. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 133, *fig.*

723. Erysimum foliis lanceolatis integerrimis, siliquis patulis *Lin. Hort. Cliff.* 337, *Flor. Suec. n.* 601. Cheiranthus erysimoides *Hudson, Flor. Angl.* Cheiranth. turritoides *Lamar. Enc.* Cheirant. scapigerus *Willd. Prodr. Flor. Berol. n.* 663, *tab.* 5, *f.* 10. Erysimum parviflorum *Pers. Syn.* II. 199. Erysim. cheiranthifolium *Gilib. Lith. n.* 168. Cheirinia Cheiranthoides *Link.* Cheiranthus muralis *Bernhardi.* Turritis leucoiifolio *Vaill. Paris. p.* 197.

Przytrafia się na polach, koło wsiów, w ogrodach, lecz rzadzéj (W okolicach Ostrołęki i Łomży.). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ⊙

Podobieństwo do lewkonii, jakie Kluk téj roślinie przyznaje, możnaby chyba tylko w kształcie liści znaleźć, bo drobny i żółty jéj kwiat nie ma wcale pozoru pięknych ogrodowéj lewkonii kwiatów. Korzeń pojedynczy, pionowy, biały, gdzieniegdzie włóknami opatrzony. Łodyga prosta, walcowata, lub niewyraźnie kańciasta, często zupełnie - pojedyncza, niekiedy mniéj więcéj w górze wiechowato-gałęzista, twardawa, w dotknięciu nieco szorstka, drobnym, przytulonym, twardawym włosem pokryta, u dołu czasem fioletowa, na półtory stopy lub trochę więcéj wysoka. Liście wązkie, rozrzucone, bezogonkowe, lancetowate, śpiczaste, przy nasadzie szczuplejsze, na brzegu najczęściéj całe, niekiedy kilku ząbkami odległemi opatrzone, w dotknięciu trochę szorstkie, 1—3 cal. dług. ¼—½ cal. szerokie. Grona wierzchołkowe z początku krótkie, późniéj znacznie się przedłużające, bywają po okwitnieniu na stopę częstokroć długie. Kwiaty zaledwie na 2 linie długie. Kielich prędko opadający, blado-żółtawy, stulony, gładki, ledwie na 1 lin. długi. Płatki przewrotnie-jajowo-podłużne czyli łopatkowate, od kielicha blizko dwa razy dłuższe, żółte. Łuszczyny szczupłe, równowązkie,

ukośnie do góry wzniesione, doskonale 4graniaste, gładkie, około cala długie, pół linii szerokie, króciutką szyjką i blizną dwuklapkową uwieńczone. Ziarn w każdéj komórce około 20 podłużnych, rdzawych, jednym rzędem ułożonych. Szypułki o połowę od łuszczyn krótsze.

318. DIPLOTAXIS (*). *WIELICHOTA.*

Kielich 4listkowy, otwarty, w nasadzie równy. Płatków w koronie 4, nakrzyż osadzonych, paznogciowatych, zbrzegiem otwartym, eliptycznym. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna równowązka, spłaszczona, 2komórkowa, 2ścienna, o ścianach płaskawych, nerwem w pośrodku oznaczonych. Szyjka ostrokręgowa lub bardzo krótka. Blizna we dwie klapki wycięta. Ziarna jajowate, 2rzędowe. Listki wpodłuż zgięte, zgięciem korzonek obejmujące. (o>>).

711. D. TENUIFOLIA: (*W. szczupłoliściowa*) siliquis subpedicellatis erectis, stylo filiformi brevi aspermo, foliis supremis integris infimis pinnati-partitis, lobis linearibus integris pinnatifidis. *DC. Syst.* II. 632. *Ejusd. Prodr.* I. 222. *Spreng. Syst.* II. 915. *B.F. Comp.* II. 152. Sisymbrium tenuifolium *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 627. *Roth, Germ.* II. 128. *Willd. Spec.* III. 493. *Enum. Berol. p.* 677. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 49. *Schk. Handb.* II. *n.* 1894. *Pers. Syn.* II. 197. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 131, *fig.* 715. Brassica muralis *Hudson, Flor. Angl.* Sisymbrium sylvestre *Burmann.* Sisymbrium acre *Lamar. Flor. fran.* Eruca tenuifo-

(*) Od wyrazów διπλος *podwójny* i ταξις *rzęd.*

lia *Moench, Meth.* 257. Eruca sylvestris *Blackwell.* Erysimum tenuifolium *Clairville.* Sinapis tenuifolia *R. Brown. Hort. Kewen.* Brassica Erucastrum *Reichenbach.* Sisymbr. laevigatum *Willd. Spec.* III. 500 (secun. *Spreng.*). Eruca tenuifolia perennis flore luteo *Vaill. Paris. p.* 50.

W okolicach Sandomirza 1829 r. Kwitnie w lecie i w początkach jesieni. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, gładką, walcowatą, na stopę, półtory lub nieco więcej wysoką, znacznie gałęzistą, o gałęziach rozpierzchłych. Liście przedłużone, lancetowate, w nasadzie w ogonek zwężające się, na brzegu ostro-nieregularnie-ząbkowane albo wcinane; dolne z nich są zwykle pierzasto-dzielne lub pierzasto-sieczne, o działach równowązkich, odległych, najwyższe szczupłe, zwykle równowązkie, całe; wszystkie cokolwiek śpiczaste i zupełnie gładkie. Kwiaty tworzą wierzchołkowe, bezlistne, prosto-stojące, później znacznie przedłużone grona. Kielich gładki, nieco rozwarty. Płatki podłużne, cytrynowo-żółte, od kielicha dwa razy dłuższe. W środku między pręcikami znajduje się 4, małych, zielonawych gruczołków. Łuszczyny równowązkie, spłaszczone, proste, gładkie, około półtora cala długie, a przeszło na jednę linią szerokie, szyjką krótką i blizną główkowatą, 2klapkową zakończone. Ściany ich po dojrzeniu na grzbiecie odznaczają się linią podłużną, mniej więcej wyraźną, przez środek idącą. Ziarna dość liczne, jajowate, rdzawe, dwoma rzędami w każdej komórce umieszczone. Szypułki gładkie, pod ostrym kątem rozwarte, od łuszczyn półtora lub dwa razy krótsze.

319. SINAPIS. *GORCZYCA.*

Kielich rozłożysty, w nasadzie równy. Płatków w koronie 4, nakrzyż osadzonych, przewrotnie-jajowatych. Łuszczyna prawie-walcowata, 2komórkowa, 2ścienna, szyjką krótką, śpiczastą albo dziobkowatą, mieczowatą lub ostro-

kręgową uwieńczona. Ściany jéj wklęsłe albo nerwem środkowym, nieco-wystającym na grzbiecie oznaczone. Ziarna w każdéj komórce liczne, 1rzędowe, prawie-kuliste. Listki wpodłuż zgięte, zgięciem korzonek obejmujące. (o≫).

712. S. ARVENSIS: siliquis glabris multangulis torulosis rostro tenui subancipiti triplo-longioribus, caule foliisque pilosis.
(*G. polna*)

DC. Syst. II. 615. *Prodr.* I. 219. *Flor. fran. n.* 4111. Sinapis arvensis *L. Spec. Crantz, Austr. p.* 46. *Scop. Carn. n.* 842. *Pollich, Palat. n.* 642. *Roth, Germ.* II. 122. *Willd. Spec.* III. *p.* 554. *Enum. Berol. p.* 687. *Krock. Siles.* II. *n.* 1100. *Kluk, Dykc.* III. *p.* 82. *Schk. Handb. tab.* 186 (folium et fructus). *Hoffm. Flor. Germ.* II. 59. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 14. *Pers. Syn.* II. 207. *Bess. Gal.* II. 88. *Schlech. Berol. p.* 359. *Spreng. Syst.* II. 913. *BF. Comp.* II. 151. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 134, *f.* 733. Sinapis siliquis multangulis toroso-turgidis rostro longioribus *Lin. Flor. Suec. n.* 610. Sinapistrum arvense *Spach.* Napus Agriasinapis *Spenner.* Sinapi arvense praecox, semine nigro, foliis integris *Vaill. Paris. p.* 184.

Rośnie wszędzie, na polach między zbożem, przy drogach, czasem w ogrodach między warzywem i t. p. m. Kwitnie w czerwcu, lipc. ☉

Ma łodygę prosto-stojącą, gałęzistą, walcowatą, na stopę lub półtory wysoką, gdzieniegdzie włosem mianowicie u dołu porosłą. Liście dolne mniéj więcéj na klapki wycinane, albo prawie-lirowate, ząbkowane: wyższe podłużne, zazwyczaj całe, na brzegu

tylko nieforemnie ząbkowane, dolne rzadkiemi włoskami porosłe i nieco szorstkie. wyższe pospolicie gładkie. Kwiaty żółte, zebrane w grona wierzchołkowe. Kielich rozłożysty, gładki, zielono żółtawy. Łuszczyny gładkie, prosto-stojące, prawie walcowate, 1 ½ lub blizko 2 cale długie, na powierzchni nerwami i żyłkami wystającemi wpodłuż oznaczone, tak iż niby kanciaste się być zdają. Dziobek ostrokręgowy, 5—6 lin. długi, blizną dwuklapkową zakończony. W każdéj komórce znajduje się 7—12 ziarn, kulistych, drobnych, brunatnych, jednym rzędem ułożonych. Szypułki od łuszczyn znacznie krótsze (3—5 lin. dług.), pod ostrym kątem do osadki nachylone.

713. S. NIGRA: siliquis glabris laevibus subtetragonis pe-
(*G. czarna*) dunculo adpressis, foliis infimis lyratis, summis lanceolatis integerrimis petiolatis. *DC. Syst.* II. 608. *Prodr.* I. 217. *Flor. fran. n.* 4109. Sinapis nigra *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 643. *Roth, Germ.* II. 123. *Villars. Plant. Dauph.* III. *p.* 339. *Willd. Spec.* III. *p.* 556. *Enum. Berol. p.* 687. *Krock. Siles.* II. *n.* 1102. *Kluk, Dykc.* III. 82. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 59. *Pers. Syn.* II. 207. *Hayne, Arzneig.* VIII. *tab.* 40. *Bess. Enum. Volh. p.* 28. *Schlech. Berol. p.* 359. *Aschers. Pharmac. t.* 2, *f.* 52. *Spreng. Syst.* II. 912. *BF. Comp.* II. 151. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 135, *fig.* 735. Sinapis siliquis glabris apice tetragonis *Lin. Hort. Cliff. n.* 338. *Flor. Suec. n.* 611. Brassica nigra *Koch.* Melanosinapis communis *Spenner.* Sinapi rapifolio *Vaill. Paris. p.* 184. Gorczyca pospolita: Sinapi *Syren. str.* 1203.

Przytrafia się gdzieniegdzie na polach, między zbożem, około wsiów, jakby dziko rosnąca. Kwitnie od czerwca do sierpnia. ⨀

Łuszczyny u tego gatunku są szczupłe, równowązkie, czworograniaste, zupełnie-gładkie, do osadki przytulone, na powierzchni mniéj więcéj garbkowate, około $^3/_4$ cala długie, w wiérzchołku szyjką $1\,^1/_2$ lin. długą i blizną niewyraźnie dwuklapkową zakończone. Ziarn w każdéj komórce 4—6, kulistych, drobnych, rdzawobrunatnych. Szypułki owocowe na dwie linie długie, gładkie. Kwiaty żółte, w gronach wierzchołkowych, przedłużających się. Kielich gładki, kolorowy, rozłożysty. Roślina ta czasem wzrost ludzki przewyższa; łodygę ma walcowatą, gładką, w górze rozgałęzioną; liście niższe większe, szerokie, prawie-lirowate, lub na klapki różnie podzielone; wyższe podłużne, najwyższe szczupłe, lancetowate, równowązkie, zupełnie całe i pospolicie zwisłe; wszystkie są gładkie. Nasiona smaku ostro-gorzkawego, do robienia musztardy i do wytłaczania oleju używane.

714. S. ALBA: siliquis hispidis patentibus rostro ensiformi subangustioribus, foliis lyratis cauleque subglabris.
(G. biała)

DC. Syst. II. 620. *Prodr.* I. 220. *Flor. fran. n.* 4113. Sinapis alba *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 46. *Villars. Plant. Dauph.* III. *p.* 338. *Willd. Spec.* III. *p.* 555. *Enum. Berol. p.* 687. *Roth, Germ.* II. 123. *Krock. Siles.* II. *n.* 1101. *Kluk, Dykc.* III. 82. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 299, *tab.* 143, *f.* 4. *Schk. Handb. tab.* 186 (fructus). *Hoffm. Flor. Germ.* II. 59. *Pers. Syn.* II. 207. *Hayne, Arzneig.* VIII, *tab.* 39. *Spreng. Syst.* II. 913. *Schlech. Berol. p.* 359. *BF. Comp.* II. 152. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 135, *f.* 734. Sinapis siliquis hispidis rostro obliquo longissimo ensiformi. *Lin. Hort. Cliff*, 338. Napus leucosinapis *Spenner.* Leucosinapis alba *Spach.* Bonannia officinalis *Presl.* Rhamphospermum album *Andrews.* Ru-

kiew albo gorczyca biała: Eruca hortensis *Syren. stron.* 1200.

Dziko rośnie w krajach Europy południowéj. U nas czasem w ogrodach się zasiewa. Kwitnie w lecie. ⊙

Różni się od poprzedzających, szczególniéj owocem czyli łuszczyną podługowatą, na powierzchni mocno-pogarbianą i szczecinkami białemi, roztwartemi dość gęsto-porosłą; wierzchołek jéj przedłuża się w dziobek płaski, mieczowaty, gładki lub drobnym, rzadkim włosem okryty, w wiérzchołku blizną dwuklapkową zakończony, Sama łuszczyna długa jest na 8—10 lin. dzióbek zaś cokolwiek od niéj dłuższy i w nasadzie trochę szerszy. Każda jéj ściana czyli klapka ma w sobie 3 wydatne, podłużne nerwy, z których jeden ciągnie się na grzbiecie, a dwa po bokach; między niemi środkują czasem mniéj wyraźne żyłki. Dzióbek podobnież z każdéj strony ma po trzy nerwy, lecz szczuplejsze, do siebie zbliżone i przez sam środek idące. W każdéj komórce jest ziarn pospolicie 4, czasem po dwa lub 3, a bardzo rzadko 5. Ziarna są podługowato-kuliste, wielkie (1 ¼ lin. dług.), gładkie, blado-żółte, często rdzawe lub brunatne. Szypułki owocowe na 3—4 lin. długie, prawie pod prostym kątem rozwarte. Łodyga walcowata, rysowana, zwykle rzadkim włosem okryta, czasem bardzo gałęzista (*), na 1—3 stopy wysoka. Liście gładkie lub mniéj więcéj kosmate, lirowato-pierzasto-dzielne, wierzchołkowa ich klapka największa, okrągława, niższe bardziéj podłużne, wszystkie tępe lub nieco-śpiczaste, wcinano-ząbkowane. Kwiaty żółte, drobne. Nasiona są nieco łagodniejsze w smaku od czarnéj; wytłaczają z nich oléj i robią musztardę. (*O uprawie gorczycy białéj i czarnéj:. Ogrod.* Zigry, I. 61. Wodzicki II. 481. *Izys z r.* 1821, IV. 140. Oczapowski, *Gospodar. wiejsk.* VI. 174. Kluk, *Dykc*, III. 82. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 353.).

320. BRASSICA. *KAPUSTA.*

Kielich 4listkowy, w nasadzie równy, wzniesiony, rzadko wpół-otwarty. Płatków 4, nakrzyż osadzonych, przewro-

(*) W r. 1828 wyrosł w moim ogródku z jednego ziarna potężny krzak tego gatunku gorczycy, który wydał 4582 wykształconych łuszczyn;

tnie-jajowatych. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna długa, prawie walcowata, szyjką trwałą, ostrokręgową uwieńczona, 2komórkowa, 2ścienna, o ścianach wklęsłych, często nerwem środkowym na grzbiecie wpodłuż opatrzonych. Ziarna w każdéj komórce liczne, 1rzędowe, prawie-kuliste. Listki zarodka podłużnie złożone, korzonek obejmujące. (o≫).

715. B. OLERACEA: foliis polline glaucis subcarnosis repan-
(*K. ogrodowa*) dis lobatisve, etiam junioribus glaberrimis.

DC. Syst. II. 583. *Prodr.* I. 213. *Flor. fran. n.* 4118. Brassica oleracea *Lin. Spec. Crantz*, *Austr.* 38. *Scop. Carn. n.* 840. *Villars. Plant. Dauph.* III. *p.* 336. *Willd. Spec.* III. *p.* 548. *Enum. Berol. p.* 686. *Kluk*, *Dykc.* I. 79. *Krock. Siles.* II. *n.* 909. *Pers. Syn.* II. *p.* 206. *Schl. Berol.* I. 357. *Spreng. Syst.* II. 909. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 134, *fig.* 731. Brassica radice caulescente tereti carnosa *Lin. Hort. Cliff.* 338.

Użyteczne to warzywo, wszędzie od najdawniejszych czasów w licznych podgatunkach i odmianach hoduje się w ogrodach. Pierwotny jego szczep ma wyrastać dziko na skalistych wybrzeżach morskich Anglii i Grecyi. Kwitnie w czerw. ♂

W ogólności u tego gatunku korzeń mniéj więcéj mięsisty, dwuletni, wypuszcza trzon czyli głąb prosty, ścisły, pokryty zewsząd liściem dużym, zielonawym lub fioletowym, na brzegu wyginanym, trochę mięsistym, zupełnie gładkim, sinym pyłkiem okrytym; najniższe liście są ogonkowe i mniéj więcéj wycinane. W czasie kwi-

przypuściwszy że w każdéj 5 tylko było nasion, przeto ilość wszystkich wynosiłaby około 23,000.

tnienia wyrasta zpomiędzy liści łodyga, często na kilka stóp wysoka, prosto-stojąca, zazwyczaj gałęzista. Dolne jéj liście są lirowate, wyższe podłużne lub lancetowate, bezogonkowe, nasadą sercowatą pręt obejmujące, całe, na obwodzie tylko zwykle drobno-ząbkowane. Kwiaty żółtawe lub białe, na wierzchołku łodygi wiechowato ułożone. Listki kielicha stulone. Łuszczyny prawie walcowate, proste, na powierzchni bardziéj lub mniéj garbkami okryte, krótkim dziobkiem szydłowatym zakończone, 3 do 4 cali długie; zawierają znaczną liczbę ziarn niemal kulistych, jednym rzędem w każdéj komórce osadzonych.

Główniejsze podgatunki pielęgnowane w ogrodach, są:

A. Kapusta zielona nieskładająca się (Brass. oler. acephala: caule tereti elongato, foliis expansis, racemis paniculatis *DC. Syst.* II. *p.* 583. Brass. olerac. viridis *Lamar. Enc.*), różne miewa odmiany co do kształtu i koloru liści, nigdy jednak w głowy się nie składających. Znaczniejsze z tych odmian są:

a) *Kapusta pastewna* (Brassica viridis procerior *Lamar. Enc. Fran.* chou cavalier. Chou en arbre. Grand chou vert), odznacza się łodygą gałęzistą, często na trzy lub więcéj łokcie wysoką, liściem długim, szerokim. Hoduje się na polach, szczególnie w zachodniéj Europie, i główną paszę dla bydła stanowi. Trwa częstokroć do 3 lub 4 lat.

b) *Jarmuż* (Brass. ol. ac. sabellica *v.* selenicea: caule subsimplici, foliis sinuato-lobatis, lobis multifidis *DC. l. c.* Brassica olerac. viridis brumalis *Lamar. Enc. Fran.* chou vert frisé. Chou frangé du Nord. Chou frisé non pommé), odznacza się liściem na kłapki wyciętym, mniéj więcéj drobno poszarpanym i kędzierzawym. Co do koloru bywa zielony, brunatny, czerwonawy, granatowy, upstrzony i t. p. (*O hodow. i użyciu jarmużu: Ogrodn.* Zigry I. 13. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 172. Kluk. *Dykc.* I. 80. Wodzicki, II. 488. Strumiłło, *Ogrody półn.* wyd. 3, I. 179. Czepiński, *Ogrod. powsz. str.* 194.).

B. Kapusta włoska albo sawojka lub sabaudka, czasem fryzurką zwana (Brass. oler. bullata: caule tereti subelongato, foliis junioribus subcapitatis demum patulis bullatis crispatisve, racemis paniculatis *DC. l. c.* Brassica oleracea sabauda *Lin. Spec.* Brass. capitata crispa et major *Lamar. Enc. Fran.* chou pommé frisé: Chou de Milan. Chou de Savoie. Chou cabu frisé. Chou Pancalier);

młode jéj liście składają się w głowy niebardzo ścisłe, późniéjsze są rozwarte i mniéj więcéj bęblowate, powzdymane, czasem strzępiaste; grona kwiatowe wiechowate. Odmiany jéj są bardzo rozmaite. Tak co do pory: bywa wczesna lub późniejsza; co do kształtu: pospolita czyli okrągława i podługowata; co do koloru: zielona i żółta; nakoniec tu należy tak zwana kapusta bruxelska (Bras. bull. gemmifera), mająca główki liczne, drobne, zielonawe, wyrastające z kątów liści wzdłuż całéj łodygi (*Fran.* chou de Bruxelles. Chou à mille têtes. Chou à jets etc.). (Reichart *Ogrod. warz.* 152 i nast. *Ogrodn.* Zigry, I. 10. Wodzicki, II. 483.).

C. Kapusta głowiasta zwyczajna (Brass. oler. capitata: caule tereti abbreviato, foliis concavis non bullatis in capitulum ante florescentiam congestis, racemis paniculatis *DC. Syst. l. c.* Brass. oler. capitata *Lin. Spec. var.* δ; *Fran.* chou pommé. Chou en tête. Kapusta nasza w głowy składana *Syren. stron.* 1115). Liście jéj wklęsłe, w piérwszym roku w ścisłe głowy się składają. Co do kształtu bywa rozmaita; albo foremnie kulista; albo z wierzchu przygnieciona; niekiedy przewrotnie-jajowata, eliptyczna lub jajowato-ostrokręgowa. Co do koloru: biała czyli pospolita, mająca liście zewnętrzne zielonawe, wewnętrzne białe; czerwona, któréj wszystkie liście mniej więcéj, szczególnie na żeberkach są czerwone lub purpurowe. (*O uprawie kapusty zwyczajnéj:* Reichart, *Ogrod. warz.* 136—150. *Ogrod.* Zigry I. 12. Kluk, *Dykc.* I. 79. Wodzicki, II. 482. Strumiłło, *Ogrody półn.* wyd. 3, I. 185. Trębicki, *Informacya* 188. Czepiński, *Ogr. powsz.* stron. 196 i nast.).

D. Kapusta kalarepa (Brass. oler. caulorapa: caule ad originem foliorum tumido subgloboso *DC. Syst. l. c.* Brass. olerac. gongylodes *Lin. Spec. Fran.* chou-rave.) odznacza się łodygą u dołu nad korzeniem znacznie nabrzmiałą, prawie kulistą. Co do koloru jest biała, zielonawa i fioletowa (*O uprawie kalarepy: Ogr.* Zigry I. 12. Reichart, *Ogr. warzyw.* 165. Kluk. *Dykc.* I. 81. Strumiłło, *Ogrody. półn.* wyd. 3, I. 180. Czepiński, *Ogrodn. powsz. str.* 194.).

E. Kapusta kalafior (Brass. oler. botrytis: racemorum pedunculis corymbosis confertis ante florescentiam valde carnosis abbreviatis, floribus saepe abortivis *DC. l c.* Brassi. olerac. botrytis *Lin. Spec.*). U tego podgatunku szypułki kwiatowe nie w grona wiechowate, lecz w baldaszkogron są ułożone, przed zakwitnieniem krótkie, mięsiste i ściśle skupione. Kwiaty często płonne.

Dwie są jego odmiany:

a) *Kalafior zwyczajny* (Brass. olerac. botryt. cauliflora: caule humili, foliis oblongis coesiis, capitulis crassis terminalibus *DC. l. c. Fran.* chou-fleur.). Dorasta czasem ogromnéj wielkości, wspominają niektórzy o kalafiorach 40 funtów ważących.

b) *Kalafior szparagowy* czyli *brokuły* (Brass. oler. botryt. asparagoides: caule elatiore, foliis coesiis elongatis, ramulis apice carnosis (floribus abortivis) alabastra minima gerentibus *DC. l. c.* Broccoli) którego nietylko pączki kwiatowe, jak poprzedzającego, lecz i same wypustki czyli gałązki zgrubiałe i mięsiste, wybornéj nakształt szparagów dostarczają jarzyny. Co do koloru są *białe*, zwyczajne, i *fioletowe* czyli rzymskie. (*O hodowaniu kalafio. i brokułów*: *Ogr.* Zigry I. 7. 9. Reichart, *Ogr. warz.* 155—164. Kluk, *Dykc.* I. 80. Strumiłło, *Ogr. półn.* wyd. 3. I. 167. 180. Wodzicki, II. 484, 485. Czepiński, *Ogr. powsz.* str. 200 i nast.).

716. B. CAMPESTRIS: (*K. polna*) foliis polline glaucis subcarnulosis, inferioribus novellis subhispidis ciliatisve lyratis dentatis, caeteris cordato-amplexicaulibus acuminatis. *DC. Syst.* II. 588. *Prodr.* I. 214.

Ten gatunek od niektórych autorów z innemi czasem mieszany, od kapusty ogrodowéj i rzepaku tém się różni, że ma dolne liście zawsze krótkim, twardawym włosem okryte, kiedy u tamtych wszystkie są gładkie; od rzepy zaś odróżnia się liściem sino-zielonym; prócz tego rzepa ma liście korzeniowe i dolne łodygowe, mniéj więcéj chropawe, włosem dłuższym, gęstszym i szorstkawym okryte.

Dwa są główniejsze podgatunki:

A. Kapus. poln. olejna, zwana *kapustnikiem, kolnikiem* lub *kolzą*, czasem niewłaściwie rzepakiem (Brass. campestris oleifera. *Fran. colsat* v. *colza. Niem. Raps.* Radice fusiformi exili, caule elongato *DC. Syst.* II. 588.).

Brassica campestris *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 556. *Wahlenb. Flor. Lapp. p.* 182. *Hoffm. Germ.* II. 58. *Spreng. Syst.* II. 909. Brassica radice cauleque tenui. foliis caulinis uniformibus cordatis sessilibus *Lin.*

Hort. Cliff. 339. *Flor. Suec. edit.* 2. *p.* 236. Brassica campestris perfoliata flore luteo *Loesel. Pruss.* 29.

Dziko rośnie w Anglii, Szkocyi, Hiszpanii, a podług świadectwa Linneusza i Wahlenberga w Smolandyi, Skanii i południowéj Laponii. W naszym kraju nie wiem czyli gdzie rzeczywiście dziko wyrasta. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ⊙ ♂

Ma korzeń pojedynczy, szczupły, twardawy. Łodygę prosto-stojącą, na 1—2 stóp wysoką, gałęzistą, walcowatą, całkiem gładką, sino-zielonawą. Liście nieco mięsiste, niższe lirowate, ząbkowane, pojedynczym, rzadkim, szczeciniastym włosem, mianowicie pod spodem na żyłkach porosłe; wyższe bezogonkowe, nasadą sercowatą pręt obejmujące, szczytowato-przedłużone, całe, gładkie, na powierzchni równe, sino czyli modraw-ozielone. Kwiaty żółte. Listki kielicha cokolwiek rozłożyste. Łuszczyny prosto-stojące, walcowate lub niewyraźnie czworograniaste, na powierzchni siatkowato-żyłkowane, 1 $\frac{1}{2}$—2 cal. długie, dziobkiem szydłowatym, w nasadzie prawie 4graniastym uwieńczone. Ziarna kuliste, brudno-czerwono-orzechowe. Kapustniku jest dwojaka odmiana, tojest: 1 jesienny (*autumnalis*), zasiewa się w końcu lata lub w jesieni, a następnego roku w lecie dojrzałe ziarna wydaje. 2, wiosenny czyli wczesny (*praecox*), sieje się na wiosnę i tegoż roku przed jesienią dojrzewa. Obiedwie wybornego dostarczają oleju; jesienny mianowicie dla licznych ziarn i wielości wydawanego oleju, przed rzepakiem i innemi olejnemi téj gromady roślinami, niewątpliwe ma pierwszeństwo (*O uprawie kapustniku czyli kolzy: Izys z r.* 1822, IV, 469. *Piast*, IX, 24. X, 12. *Pam. rolniczo-techn.* IV, 54, Oczapowski, *Gospodar. wiej.* VI. 148. *Począt. Gosp. Bürg.* II. 194.).

B. Kapus. poln. brukiew (Brass. campestr. napo-brassica: radice tumida napiformi *DC. Syst.* II. *p.* 589. Brass. oler. napobrassica *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 549). Ma korzeń gruby, nabrzmiały, liście dolne szorstko-kosmate, wyższe gładkie. Często mylnie z kalarepą za jeden uważana gatunek, ale u téj ostatniéj nie korzeń, lecz łodyga nad korzeniem jest nabrzmiała i mięsista.

Znaczniejsze odmiany brukwi są:

a) *Zwyczajna* (communis), mająca korzeń biały lub nieco czerwonawy, nieforemnie kulisty, głąb nad korzeniem i ogonki liści ko-

rzeniowych zielonawe lub czerwonawe, i zawsze mniéj więcéj wyraźnie kosmate.

b) *Rutabaga*, czyli brukiew szwedzka, lapońska albo żółta, odznacza się korzeniem tak zewnątrz jako i wewnątrz żółtawym, foremniéj kulistym, ogonkami liści korzeniowych mniéj kosmatemi. Odmiana ta powszechnie dziś od agronomów, jako dobra pasza dla bydła zalecana. (*O uprawie brukwi i rutabagi* czytaj: *Ogrod.* Zigry I. 11. Reichart, *Ogr. warz.* 169. Kluk, *Dykc.* I. 81. Wodzicki, II. 487. IV. 168. Strumiłło, *Ogr. półn.* wyd. 3. I. 166. Trębicki, *Inf.* 202. Oczapowski, *Pocz. Gosp. Bürg.* II. 176.).

717. B. RAPA: foliis radicalibus lyratis polline glauco de- (*K. rzepa*) stitutis setoso-scabris, caulinis mediis incisis, summis integerrimis laevibus.

DC. Syst. II. 590. *Prodr.* I. 214. Brassica Rapa *Lin. Spec. Scop. Carn. n.* 831. *Willd. Spec.* III. *p.* 548. *Enum. Berol. p.* 686. *Krock. Siles.* II. *n.* 1097. *Pers. Syn.* II. 206. *Schlech. Berol.* I. *p.* 358. *Spreng. Syst.* II. 909. *BF. Comp.* II. 150. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 134, *f.* 730. Brassica asperifolia γ *Lamar. Enc. DC. Flor. fran. n.* 4119. Brassica tuberosa *Salisbur. Prodr. stirp.* Sinapis tuberosa *Poiret.* Sinapis Rapa *Brotero, Flor. Lusitan.* Napus Rapa *Spenner.*

Właściwa tego gatunku ojczyzna niepewna. Wszędzie utrzymuje się w ogrodach. Kwitnie w czerwcu. ♂

Ma korzeń mięsisty, co do kształtu rozmaity, trochę gorzkawy lub mniéj więcéj słodki. Łodygę na dwie lub więcéj stóp wysoką, gałęzistą, gładką lub przy saméj nasadzie szczecinkami porosłą. Liście korzeniowe na ogonkach osadzone, lirowate, szorstko-włosiste, pyłkiem sinym nieokryte (czem się od innych gatunków kapusty dostatecznie różni); wierzchołkowa ich klapka okrągława, szeroka, ząbkowana. Niższe liście łodygowe wcinane, wyższe po-

dłużne, nasadą sercowatą pręt obejmujące, całe i gładkie. Kwiaty blado-żółte, nieco mniejsze jak u kapusty zwyczajnéj, w grona rzadkie, wiechowate ułożone. Kielich rozłożysty. Łuszczyny około cala długie, zawierają nasiona kuliste, prawie rdzawo-czerwonawe, gorzko-ostrego smaku, niemal o połowę od z'arn kapusty mniejsze.

Główniejsze podgatunki rzepy, są:

A. Zwyczajna. Kulista, z wierzchu przygnieciona (Brass. rapa depressa: radice sub collo tumida globoso-depressa, in radiculam tenuem subtus abrupte desinente *DC. Syst.* II. 590. Rzepa okrągła i wodnica *Syren. stron.* 1041); kończy się u dołu szczupłym, pojedynczym ogonkiem. Co do wielkości bywa rozmaita. Pliniusz i Tragus widzieli tego podgatunku rzepy 40 funtów, a Amatus za świadectwem Kacpra Bauhina, przeszło 60 funtów ważące. Dziś wielkie takie rzepy hodują w Anglii i te pod nazwiskiem turnepsów są znajome. Co do koloru pospolicie jest biała, rzadko tak zewnątrz jako i wewnątrz żółtawa. W smaku bywa mniéj więcéj ostra i goryczkowata, co od natury gruntu zdaje się pochodzić. Sok jednak w korzeniu jest słodki.

B. Podługowata. (Brass. rapa oblonga: radice oblonga sensim apice attenuata *DC. l. c.* 591. Rolnik albo rzepa podługowata słodka *Syren. stron.* 1043). Ma korzeń podłużny, wrzecionowaty, nieznacznie ku końcowi zwężony, biały. Smaku nie jest tak ostrego jak poprzedzająca. Niekiedy także do ogromnéj wielkości dochodzi. Jakoż K. Bauhin wspomina o rzepie podługowatéj na łokieć i półtora długiéj, a Mathiolus zapewnia że ciężar jéj do 30 funtów dojść może. (*O hodowaniu i rozmaitém użyciu rzepy ogrodowéj: Ogr.* Zigry I. 39. Reichart, *Ogr. warz.* str. 197. Kluk, *Dykc. rośl.* I. 78. Strumiłło, *Ogr. pól.* wyd. 3, I. 221. Oczapowski, *Pocz. Gosp. Bürg.* II. 178. Czepiński, *Ogr. powsz.* str. 236).

C. Rzepnica, czyli rzepa olejna (Brass. rapa oleifera radice exili *DC. l. c.* Brassica Napella *Villars, Hist. d. Plant. Dauph.* III. *p.* 334 *var.* A.), zupełnie do rzepy podobna lecz korzeń ma szczupły. Hoduje się w niektórych krajach dla nasion oleistych. Sieje się po żniwie, a następnego roku w czerwcu dojrzałe ziarna wydaje.

718. B. NAPUS: foliis glabris polline caesio glaucescentibus, radicalibus lyratis, caulinis pinnatifi-
(K. rzepak zi-

mowy) dis crenatisque, summis cordato-lanceolatis amplexicaulibus, siliquis divaricato-patentibus.

DC. Syst. II. 592. *Prodr.* I. 214. Brassica Napus *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 38. *Roth, Germ.* II. 113. *Willd. Spec.* III. *p.* 547. *Enum. Berol. p.* 686. *Krock. Siles.* II. *n.* 1095. *Pers. Syn.* II. 206. *Schlech. Berol.* I. *p.* 358. *BF. Comp.* II. 150. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 134, *fig.* 729. Brassica oleracea arvensis *Lamar. Enc.* Brassica oleifera *Moench, Meth.* 253. Sinapis Napus *Brotero, Flor. Lusit.* Rapa Napus *Miller.* Napus oleifera *Spenner.* Brass. olerac. subspec. *Spreng. Syst.* II. 909.

Rzepak zimowy *(Fran.* navette ou navette d'hiver; *Niem.* Winterreps, Winterrübsaat, Rübenreps, Rübsen, Rübesaat), hoduje się w wielu krajach dla nasion oleistych. Pierwotna téj rośliny ojczyzna niepewna. U nas w Krakow. ma prawie dziko wyrastać. Kwitnie w początkach lata. ♂

Korzeń ma szczupły; łodygę prosto-stojącą, walcowatą, liścistą, czasem prawie grubości małego palca dochodzącą, gładką, sinym pyłkiem okrytą, rozłożysto-wiechowatą. Liście wszystkie gładkie (bez włosków), szczególniéj pod spodem sino-zielone; korzeniowe lirowate, niższe łodygowe pierzasto-wcięte lub nieforemnie karbowane, mniéj więcéj tępe; wyższe coraz szczuplejsze, lancetowate, pręt nasadą sercowatą obejmujące; najwyższe zaś prawie równowązkie i pospolicie zupełnie całe. Kwiaty w dosyć długie grona zebrane. Listki kielicha zwykle na pół otwarte, żółto-zielonawe. Płatki ciemno-żółte, z brzegiem przewrotnie-jajowatym, od paznogcia dobrze odznaczonym. Nitki pręcikowe dłuższe od paznogcia. Szypułki po dojrzeniu owoców pod kątem ostrym rozwarte, ½—1 cal. długie. Łuszczyny proste, walcowate, trochę płaskawe, ku górze nieznacznie zwężone, po dojrzeniu garbkami na powierz-

chni mniej więcej okryte, w wierzchołku dziobkiem ostrokręgowym, prawie obosiecznym, podłużnie rysowanym zakończone. Ziarna niemal kuliste, brunatno-rdzawe, gładkie, w średnicy prawie na 1 linią długie. Łuszczyny bywają czasem przeszło 3 cale długie, lecz z tego sam dziobek 5 do 8 linij zajmuje. Zimowy rzepak zasiewa się w końcu lata lub w jesieni, a następnego roku przed żniwem dojrzewa.

719. B. PRAECOX: foliis glabris polline coesio glaucescen- (*K. rzepak letni*) tibus, radicalibus caulinisque inferiori- (*) bus lyratis, summis cordato-lanceolatis amplexicaulibus crenatis, siliquis erectis.
DC. Syst. II. 593. *Prodr.* I. 214.
Brassica olerac. praecox *Spreng. Syst.* II. 909.

Rzepak letni (*Fran.* navette d'été, *Niem.* Sommer-Reps, Kohl-Reps, Sommerrübsaat), najpospoliciéj uprawia się w naszym kraju. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ⊙

(*) W żadnym podobno rodzaju krzyżowych roślin, nomenklatura nie jest tak zawikłana i tak wątpliwa, jak w r. *Brassica*, mianowicie w oznaczeniu gatunków, podgatunków i odmian olejnych, w różnych okolicach hodowanych. Niejednostajność ztąd wynikającą postrzegam prawie we wszystkich autorach cudzoziemskich, a jeszcze większą widzę w dziełach naszych botaników i agronomów, gdzie w nadaniu nazwiska jednéj i téj saméj roślinie i odniesieniu jéj do gatunku systematycznego, żadnéj pewności ani zgody znaleźć nie można. Dlatego z pism takowych niepodobna mi było wyrozumieć do którego gatunku z niewątpliwą pewnością odnosi się i jak się zowie właściwie u naszych pisarzów ta olejna roślina, któréj obszerne częstokroć łany zasiewają gospodarze w gubernii Augustow. Podlas. Płock. a zapewne i w całym kraju, któréj ziarna wszyscy właściciele dóbr, włościanie i handlujący nasionami oleistemi statecznie rzepakiem letnim, lub po prostu rzepakiem nazywają. Kluk zowie rzepakiem gat. *Brassica napus L.* wspominając, że dwie są jego odmiany, tojest jara i ozima. P. Dembosz (*Tentamen Flor. Cracov. medic. p.* 153), nazwisko rzepaku podobnież zachowuje dla *Brass. napus*. dzieląc go na dwie odmiany: α *oleifera*, β *esculenta*; w pierwszej mieści rzepak zarówno zimowy jako i letni, w drugiéj brukiew. W opisaniu roślin

Korzeń pojedynczy, szczupły, białawy, 3 do 4 cali długi, gdzieniegdzie rzadkiém, drobném włóknem okryty, pionowo w ziemię wchodzący, twardy, prawie drzewiasty. Łodyga zwyczajnie na łokieć wysoka, mniéj więcéj gałęzista, prawie walcowata, gładka, sino-zielona. Gałęzie wyprostowane, niebardzo rozłożyste. Liście wszystkie mianowicie na dolnéj powierzchni sino-zielonawe, gładkie, cokolwiek mięsiste; korzeniowe i niższe łodygowe, 4 do 5 cali długie, lirowate, tojest na poprzeczne, ku dołowi stopniowo coraz mniejsze klapki wcięte; wierzchołkowa klapka rozszerzona, tępa, nieforemnie ząbkowana; wyższe bezogonkowe, podłużne, nasadą sercowatą pręt otulające, na obwodzie nieforemnie grubo ząbkowane; najwyższe szczuplejsze, lancetowato-przedłużone i zwykle zupełnie całe. Kwiaty ciemno-żółte (mniejsze i ciemniejsze jak u ogniku), trochę pachnące, z początku gęsto zebrane, późniéj two-

Litewsk. Jozef Jundziłł (stron. 275) rzepak zimowy odnosi do gat. *Brass. olerac. var. oleifera*; rzepak brukwiowy do *Brass. olerac. var. napus*; rzepak letni do *Brass. oler. var. praecox*. P. Oczapowski (*Gospodar. wiejs.* VI. 151), nazwę rzepaku kładzie przy gat. *Brassica campestris*, a *Brassica napus* nazywa *rzepnikiem*, robiąc na dole (str. 150) uwagę, że właściwiéj byłoby ten drugi nazwać rzepakiem, a pierwszy *kapustniakiem* lub *wrzoskwią*. P. Wyżycki, jeszcze bardziéj całą tę rzecz gmatwa, bo rzepakiem letnim zowie gat. *Brass. napobrassica* (*Zielnik* I. 330), a przy *Brass. oler. napus.* kładzie nazwę polską *rzepnik pospolity*, utrzymując, że to jest rodzaj brukwi (nawet gatunkiem brukwi być nie może, bo ona osobnego rodzaju nie stanowi), że uprawa jego bardziéj jest upowszechniona aniżeli rzepaku (którego? i gdzie?). Nakoniec p. Jastrzębowski *Kalendarz powszech.* 1839 *str.* 28. 1847. *str.* 10). Brassica napus *brzoskwią*, a Brass. campes. oleif. *rzepnicą* nazywa i t. d. W takiém pomieszaniu nazwisk, nie mogąc nic pewnego upatrzyć, ani przekonać się z opisów (bo takowych w autorach wspomnionych albo wcale nie ma, albo bardzo niedokładne), o tożsamości gatunku lub odmiany tych olejnych roślin, trzymałem się ściśle w ich oznaczeniu dzieła Dekandola (*Regni vegetab. Syst. natur.*), który wiele nad całą tą familią pracował i gruntownie ją zbadał; co zaś do nazwisk polskich, te przyjąłem takie, jakie gospodarze tutejsi zwykle im nadają. Wszakże i ja w oznaczeniu mogłem się pomylić, bo zdeterminowanie tych roślin nie jest tak łatwe, dla wielkiego ich podobieństwa do siebie i różnych odmian pośrednich, wynikających z pomieszania wzajemnego, do którego wszystkie niemal krzyżowe wielce są skłonne. Dlatego chociaż autorowie piszą, że rzepak równie zimowy jako i letni, są roślinami całkiem gładkiemi, bez włosków; ja jednak u wielu indywiduów postrzegam (jak to w opisaniu wspomniałem), liście dolne krótkim, rzadkim, szczeciniastym włosem okryte; czasem nawet i łodyga u dołu takież ma szczecinki; w kształcie liści widzę

rzą rzadkie, proste, na wierzchołku gałęzi i łodygi osadzone grona. Listki kielicha w młodości zielonawe, późniéj żółte, prawie równowązkie, od paznogci trochę dłuższe, tępe i bardziéj lub mniéj rozłożyste. Płatki z brzegiem odwrotnie-jajowatym lub podłużnookrągławym, od paznogcia dłuższym i dobrze od niego odznaczonym. W nasadzie pręcików dają się widzieć cztery drobne lecz wyraźne, ciemno-zielone gruczołki miodnikowe. Krótsze pręciki znacznie od dłuższych odchylone. Łuszczyny niemal pionowo na szypułkach wsparte, po zupełném dojrzeniu 1—2 cal. długie, płaskawowalcowate, na powierzchni garbkami dość wydatnemi okryte i żyłkami siatkowato przerosłe. Dziobek prawie ostrokręgowy, niewyraźnie obosieczny, około pół cala długi. Ziarna niemal kuliste, drobne, brudno-rdzawe. Niektóre indywidua mają, osobliwie w młodości, najniższe liście na obwodzie, ogonkach i żeberkach, rzadkim, krótkim, szczecinkowatym włosem okryte. Wyższe zawsze są gładkie.

Uwaga. Ze ścisłego porównania tych dwóch rzepaków, wnieść można z wielkiém do prawdy podobieństwem, że ten ostatni jest tylko odmianą piérwszego; zupełnie bowiem do niego podobny; wzrost tylko ma nie tak bujny, liść mniejszy, łuszczyny krótsze także znaczne różnice i t. p. Czyli to są stałe odmiany, czy tylko przypadkowe, od gruntu pochodzące, nie śmiem rozstrzygnąć. Zrobiłby przeto ważną przysługę, tak gospodarzom jako i botanikom naszym ten, ktoby mając sposobność, zajął się porządną monografią wszystkich olejnych téj familii roślin u nas uprawianych, a ująwszy je w karby ścisłości botanicznéj, oznaczył każdy gatunek systematycznie, wykrywając stałe cechy czyli różnice bądź w kwiatach, bądź w owocach i ziarnach, bądź w innych częściach i wszystko figurami objaśniając; gdyby nadto wskazał w jakiéj okolicy ten lub ów gatunek i na jaką skalę jest uprawiany, zasięgnął od praktycznych miejscowych gospodarzy wiadomości tyczących się uprawy i warunków korzystnego pielęgnowania, zebrał w końcu nazwiska, pod jakiemi te rośliny w różnych prowincyach polskich są znajome (bo i to oddawna jest pożądaném dla porozumienia się wzajemnego); taki mówię, przysłużyłby się nam agronomią prawdziwie krajową, daleko użyteczniejszą, niż obszerne wyciągi z dzieł Schwertz'a, Thaer'a lub Blocka, których rady i przepisy, jako niezastosowane ani do naszego gruntu, ani do klimatu, ani do miejscowych okoliczności, nie wiele przynieść mogą dla gospodarzy polskich korzyści. Badając takim sposobem ten przedmiot, możeby się przytém wykryły w niektórych okolicach i inne jakie olejne gatunki, nie w całym kraju gospodarzom znajome. Oprócz bowiem kapustniku zimowego, rzepaku zimowego i letnie-

i szczuplejsze, ziarno nakoniec drobniejsze. Chociaż zimowy większy plon ma przynosić, hodowanie jednak jego w Augustowskiém w wielu miejscach zupełnie zarzucono, bo pomijając inne niedogodności z uprawy jego wynikające, niektórych zim całkiem marznie, lub podczas mokréj wiosny wymaka i gnije. Letni więc powszechnie tu sieją. Najstosowniejszy grunt pod niego, jak słyszałem od gospodarzy praktycznych, jest lekki żytni, świeżym nawozem uprawiony, albo po zbiorze kartofli pozostały. Na takiéj glebie, przyzwoicie zasiany, rośnie pięknie i czysto, tojest bez chwastu; łodygi dostaje może od gęsiego pióra grubszéj, mocno rozgałęzionéj i licznym owocem okrytéj; przeciwnie na ziemi niestosownéj, mianowicie w nizinie, zarasta chwastem i łatwo podczas słoty wiosennéj wymaka. Zasiewa się od maja do połowy czerwca, w końcu zaś lipca lub w początkach sierpnia wegietacyą kończy, ustępując gruntu oziminie.

321. RAPHANUS. *RZODKIEW.*

Kielich stulony, 4listkowy, o dwóch listkach w nasadzie niemal woreczkowato-wklęsłych. Płatków cztery, krzyżowo-osadzonych, paznogciowatych, z brzegiem odwrotnie-jajowatym, w wierzchołku niekiedy wyciętym. Pręciki bezząbkowe. Łuszczyna korkowata lub skórkowata, na ściany wpodłuż niepękająca, dziobkiem szydłowatym uwieńczona, już prawie ostrokręgowa, na powierzchni jednostajna, w młodości przegrodą gębczastą na dwie komórki podłużnie rozdzielona; już walcowata, po dojrzeniu jakby z paciorków uformowana i na poprzeczne stawy czyli członki jednoziarnowe pękająca. Ziarna kuliste, jednorzędowe, wiszące. Listki zarodka podłużnie złożone, korzonek obejmujące. (o ≫).

720. R. sativus: siliquis teretibus torosis acuminatis vix
(R. ogrodowa) pedicello longioribus.

go, należą tu jeszcze kapustnik letni, tudzież rzepa olejna (*Brassica rapa oleifera*), rzodkiew olejna (*Raphanus sativus oleifer*), lnianka siewna (*Camelina sativa*); lecz nie wiem czyli gdzie w naszym kraju na skalę gospodarską są uprawiane.

DC. Syst. II. 663. *Prodr.* I. 228. *Flor. fran.* 4107. Raphanus sativus *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 37. *Willd. Spec.* III. *p.* 560. *Enum. Berol. p.* 688. *Moench. Meth.* 216. *Schk. Handb.* II. *p.* 281. *Krock. Siles.* II. *n.* 1103. *Pers. Syn.* II. 208. *Schlech. Berol. p.* 360. *Spreng. Syst.* II. 855. *Szubert, Rozpr. o skł. nas.* 132. *t.* 2, *f. N.* (ziarno). Rzodkiew: Raphanus *Syren. str.* 1046.

Ma pochodzić z Chin, Japonii i Azyi zachodniéj. W ogrodach wszędzie się utrzymuje. Kwitnie w czerwcu. ☉ ♂

Ma łodygę prosto-stojącą, gałęzistą, szorstką w dotknięciu. Liście ogonkowe, szczeciniastym, krótkim włosem mianowicie dolne okryte, na klapki podłużne lirowato-podzielone; wierzchołkowa większa, wszystkie ząbkowane. Kwiaty białe, żyłkami purpurowemi lub czarnemi ubarwione, niekiedy czerwonawe lub fioletowe. Łuszczyna około półtora cala długa, walcowata, niemal-ostrokręgowa, gębczasta, jednostajna, u dołu nieco wydęta, wewnątrz na dwie komórki przedzielona. Ziarna prawie-kuliste, brunatne lub brudno-czerwonawe.

Dwa są główne podgatunki rzodkwi.

A. Radysa lub *radyska* czyli *rzodkiew miesięczna* (Raphan. radicula: radice plus minus carnosa, alba, rosea aut rubra *DC. Syst.* II. 663. Raphanus radicula *Pers. l. c.*). Odznacza się korzeniem mniéj więcéj mięsistym, białym, różowym lub czerwonym. Odmian ma trzy:

a) *Okrągława* (rotunda), mająca korzeń bardziéj lub mniéj kulisty, już tak zewnątrz jako i wewnątrz biały, już zewnątrz tylko ciemno-czerwony lub fioletowy, już nakoniec zewnątrz i wewnątrz blado-różowy.

b) *Podługowata* (oblonga), najpospolitsza w ogrodach, podłużnym, mięsistym korzeniem odznaczająca się. Co do kształtu, korzeń ten bywa prosty lub mniéj więcéj skręcony. Co do koloru, zewnątrz i wewnątrz biały lub blado-różowy, albo zewnątrz tylko ciemno-czerwony. Co do czasu wyrastania, wczesny lub późniejszy.

c) *Olejna albo chińska* (Raphan. chinensis oleiferus annuus *Lin. Spec.*). Odmiana ta z Chin mająca pochodzić, najmniéj zdaje się oddalać od pierwotnego szczepu tego gatunku, a nawet sama za takowy uważać się może. Korzeń jéj nie jest nabrzmiały jak u tamtych, lecz szczupły, przedłużony, foremniéj ostrokręgowy, biały lub tylko przy nasadzie łodygi czerwonawy. Łodyga i gałęzie tęższe, liść większy i bardziéj kosmaty. Kwiat okazalszy, czerwono-fioletowy, późniéj bielejący, czasem zaraz po rozwinieniu biały. Zresztą łuszczyny ma dłuższe jak u tamtych, 10—12 a niekiedy 15—18 nasion zawierające. Hoduje się w niektórych krajach, bo z jéj nasion obfity i dobry wybija się oléj.

Uwaga. Na tym podgatunku rzodkwi (jak mówi Dekandol), najwidoczniéj postrzega się to prawidło, do wszystkich niemal roślin krzyżowych zastosować się dające: że odmiany jakiego-bądź gatunku, mające korzeń gruby i mięsisty, daleko mniéj wydają nasion od tych których korzeń jest szczupły i suchy. Dlatego piérwsze hodują się w ogrodach jako warzywo, drugie uprawiają się na polach jedynie dla wytłaczania z ich nasion oleju.

B. Murzynka, czyli *rzodkiew wielka czarna* (Raphan. niger, radice carnoso-compacta duriuscula sapore acerrima *DC. Syst.* II. 665). Ma korzeń mięsisty z substancyi ścisłéj, twardawéj, smaku ostrego. Odmiany jéj są:

a) *Pospolita* (vulgaris), mająca korzeń podłużny, zewnątrz czarny, w środku biały.

b) *Okrągława* (rotundus), z korzeniem okrągławym, zewnątrz podobnież czarnym, w środku białym.

c) *Szara* (griseus), któréj korzeń odznacza się po wierzchu kolorem szarym.

d) *Biała* (albus), z korzeniem kulistym, przygniecionym, tak zewnątrz jako i wewnątrz białym.

(*O hodowaniu rzodkwi*: *Ogrodnic.* Zigry I. 37. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 204—212. Kluk, *Dykc.* III. 13. Wodzicki II. 480. Strumiłło, *Ogrody północ. wydanie* 3. I. 219. *Piast*, VII. 49. *O uprawie rzodkwi chińskiéj:* Kurowski. *Kalend. roln. z r.* 1838. Czepiński, *Ogrodn. powsz. str.* 238).

721. R. RAPHANISTRUM: siliquis unilocularibus articulatis (*R. łopucha*) striatis 3—8spermis stylo longioribus, foliis simpliciter lyratis.

DC. Syst. II. 666. *Prodr.* I. 229. *Flor. fran. n.* 4108. Raphanus Raphanistrum *Lin. Spec. Crantz, Austr.* 37. *Pollich, Palat. n.* 644. *Roth, Germ.* II. 99. *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 309. *Willd. Spec.* III. *p.* 560. *Enum. Berol. p.* 688. *Krock. Siles.* II. *n.* 1104. *Schk. Handb.* 2, *p.* 283, *tab.* 188. *Hoffm. Germ.* II. 60. *Kluk, Dykc.* III. 14. *Hayne, Arzneig.* II, *tab.* 15. *Pers. Syn.* II. 209. *Schlech. Berol. p.* 360. *Spren. Syst.* II. 855. *BF. Comp.* II. 155. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 134, *f.* 732. Raphanus siliquis terretibus articulatis laevibus unilocularibus *Lin. Flor. Suec. n.* 612. Raphanus sylvestris *Lamar. Flor. fran.* Rapistrum arvense *Allioni, Flor. Pedem.* Raphanistrum Lampsana *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 300, *tab.* 143, *fig.* 6. Raphanistrum innocuum *Moench, Meth.* 217. *Bess. Gal.* II. *p.* 67. Durandea unilocularis *Delarbre, Flore d'Auvergne.* Raphanus infestus *Salisb. Prodr. stirp.* Raphanistrum segetum *Baumgar. Plant. Transylv.* Raphanus articulatus *Stokes, Bot. Med.* Raphanistrum arvense *Wallr. Sched. critic.* I. 336. Raphanistrum segetum flore luteo *v.* pallido, et Raphanistrum arvense flore albo *Vaill. Paris. p.* 171.

Rośnie obficie na polach między zbożem. Kwitnie w lecie. ☉

Łopucha, czasem ognikiem lub świrzepą zwana, niektórych lat w takiéj wyrasta ilości, iż podczas kwitnienia całe pola siarczysto-żółtym ubarwia kolorem. Łodyga jéj prosta, na stopę lub więcéj wysoka, gałęzista, wstecznie-szorstkim i kolącym włosem mianowicie u dołu pokryta. Liście lirowate, czyli przy nasadzie pierzasto sieczne, a w wierzchołku wielką, przewrotnie-jajowatą, tępą, na brzegu nieforemnie-ząbkowaną klapką zakończone; wyższe jednak są częstokroć całe, na brzegu tylko nieregularnie-ząbkowane, przewrotnie-jajowate, wszystkie szorstkie i włosem krótkim mniéj więcéj okryte, światło-zielone. Kwiaty większe jak u gorczycy polnéj, pospolicie blado-żółte czyli siarczyste, czasem białe, czarniawemi żyłkami oznaczone; odmiana zaś z kwiatem czerwonawym rzadko się przytrafia. Kielich stulony, $\frac{1}{3}$ cal. długi. Owoce czyli łuszczyny w młodości są walcowate, na powierzchni jednostajne, późniéj dopiero podczas dojrzewania stają się członkowate, niby z paciorków uformowane, długim, ostrokręgowym dziobkiem zakończone, gładkie. W każdym stawie jedno, prawie-kuliste ziarno. Szczególna budowa i kształt tego owocu, różni ją od wszystkich naszych téj gromady roślin, a mianowicie od gorczycy polnéj, do któréj z ogólnéj postaci dosyć jest podobna.

GROMADA XVI JEDNOWIĄZKOWA.

MONADELPHIA.

Rzęd pięciopręcikowy **(Pentandria).**

322. ERODIUM. *DZIEBRENOSEK.*

Kielich 5listkowy. Płatków w koronie 5, foremnych lub nierównych. Pręcików 10, nitkami u dołu w wiązkę spojonych: pięć zupełnych, pięć niezupełnych, tojest główek niemających i naprzemian z tamtemi osadzonych. Gruczołków miodnikowych 5, w nasadzie płonych pręcików. Owoców 5, jednoziarnowych, torebkowatych, wkoło szyjki umocowanych. Każdy z nich przedłuża się w ość, wewnątrz kosmatą, po dojrzeniu sprężysto-spiralnie skręconą.

722. E. CICUTARIUM: caule prostrato aut diffuso hirto, foliis pinnatisectis, segmentis sessilibus pinnatifidis incisis acutisve, pedunculis multifloris, petalis inaequalibus.
(*D. pospolity*)

DC. Prodr. I. 646. *Flor. fran. n.* 4532. *Willd. Spec.* III. 630. *Enum. Berol. p.* 699. *Hoffm. Germ.* II. 60. *Pers. Syn.* II. 224. *Spreng. Syst.* III. 34. *Bess. Gal.* II. 90. *Schlech. Berol.* I. 361. *BF. Comp.* II. 156. *Lorek*,

Flor. Pruss. tab. 135, *fig.* 736. Geranium cicutarium *Lin. Scop. Carn. n.* 853. *Krock. Siles. n.* 1106. *Gilib. Lith. n.* 270. *Schk. Handb. tab.* 190 *b.* Geranium pedunculis multifloris, calycibus pentaphyllis, floribus pentandris, foliis pinnatis incisis obtusis *Lin. Flor. Suec. n.* 625. Geranium cicutaefolio minus et supinum *Vaill. Paris. p.* 80.

Bardzo pospolita roślina na polach piaszczystych, nieurodzajnych, przy drogach, niekiedy na łąkach i pastwiskach. Kwitnie przez wiosnę i lato. ⊙

Wielkość miewa rozmaitą: niekiedy ledwie na cal jest wysoką, czasem stopy lub więcéj dorasta. Łodygi ma gałęziste, włosem rzadkim, odstającym pokryte, do ziemi przytulone lub mniéj więcéj proste. Liście pierzaste, listki podłużne, naprzeciw lub naprzemianległe, b. krótko-ogoneczkowe lub bezogoneczkowe, rozmaicie wcinane, o wcięciach tępych lub trochę śpiczastych, włosem króciutkim porosłych. Kwiaty w baldaszek na długiéj szypułce zebrane, w liczbie 2, 3, 4, 6 lub nieco więcéj; szczególne ich szypułki kosmate, po dojrzeniu zwisłe, w nasadzie maleńkiemi przysadkami opatrzone. Korona blado-purpurowa, od kielicha większa lub jemu wyrównywająca. Trzy jéj wyższe płatki są nieco większe od dwóch niższych, wszystkie w nasadzie włosem krótkim okryte, tępe. Torebki podłużne, przewrotnie-ostrokręgowe, kosmate, wkoło szyjki umieszczone i za pomocą długich ości do niéj przymocowane. Ość na stronie wewnętrznéj długim, białym włosem jest okryta, a po dojrzeniu spiralnie się skręca.

Odmiany częściéj dające się widzieć, są:

a) *Biedrzeńcowaty* (pimpinellaefolium), odznacza się łodygą z początku leżącą, późniéj nieco-wzniesioną, liściem długo-ogonkowym, koroną prawie-długości kielicha. Odmiana ta, za osobny od niektórych poczytana gatunek (*Erodium pimpinellaefolium Willd. Spec.* III. 630. *Hoffm. Germ.* II. 61. *Pers. Syn.* II. 224), przytrafia się na łąkach.

b) *Wczesny* (praecox), bezłodygowy, o listkach mniéj wcinanych, płatkach od kielicha większych. Wyrasta w miejscach suchych, na słońce wystawionych.

c) *Kosmaty* (pilosum), mający wiele mniéj więcéj rozpostartych łodyg. Wszystkie jego części siwemi włoskami są porosłe, tak iż cała roślina białawą być się zdaje. Listki na bardzo drobne wcięcia podzielone. Kwiaty nieliczne, lecz ciemniejszéj czerwonéj farby. Przytrafia się na miejscach otwartych, piaszczystych.

d) *Szalejowaty* (cicutaefolium), ma łodygi nieliczne, listki bezogonczkowe, na szersze i tępsze wcięcia podzielone. Kwiaty blado różowe. Odmiana ta, większa od poprzedzających, rośnie na miejscach otwartych.

Rzęd dziesięciopręcikowy (Decandria).

323. GERANIUM. *BODZISZEK.*

Kielich 5listkowy, foremny. Płatków 5, foremnych. Pręcików 10, zupełnych, naprzemian większych. Gruczołki miodnikowe w nasadzie większych pręcików. Owoce torebkowate, 1ziarnowe, za pomocą ości wewnątrz nagiéj do szyjki w okrąg przymocowane. Po dojrzeniu ość wraz z torebką, od nasady ku wierzchołkowi odrywa się od szyjki i łukowato się zgina. (Liście dłoniasto-wcinane. Szypułki 1—2kwiatowe).

A) *Trwałe, o szypułkach 1kwiatowych.*

723. G. SANGUINEUM: caule erecto aut diffuso ramoso, pe-
(B. czerwony) dunculis axillaribus (unifloris) petiolo multo-longioribus medio bibracteolatis, foliis oppositis 5partitis, lobis 3fidis, lobulis linearibus.

DC. Prodr. I. 639. *Flor. fran. n.* 4541. *Lin. Willd. Spec.* III. 697. *Enum. Berol. p.* 713. *Roth, Germ.* II.

145. *Krock. Siles. n.* 1123. *Hoffm. Germ.* II. 61. *Pers. Syn.* II. 234. *Bess. Gal.* II. 96. *Spreng. Syst.* III. 71. *BF. Comp.* II. 157. *Schlech. Berol.* I. 364. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 135, *fig.* 738. Geranium pedunculis unifloris, foliis quinquepartitis trifidis orbiculatis *Lin. Flor. Suec. n.* 616. Geranium sanguineum maximo-flore *Vaill. Paris. p.* 79.

W lasach, gajach, zaroślach, mianowicie na miejscach suchych, wzgórkowatych. Kwitnie od czerwca do września. ♃

Bardzo łatwy do poznania po szypułkach cienkich, długich, 1kwiatowych, wpośrodku dwiema małemi przeciwległemi, kosmatemi przysadkami opatrzonych. Korona pięknéj, czerwono-purpurowéj barwy, od kielicha znacznie dłuższa. Płatki jéj w wierzchołku cokolwiek wycięte. Korzeń gruby, twardy, prawie-drzewiasty, dość głęboko pod ziemią rozpościerający się. Łodyga prosta, nieco-gałęzista, na stopę, półtory lub więcéj wysoka, niekiedy czerwonawa. Liście ogonkowe, przeciwległe, głęboko na 5 klapek podzielone, a każda klapka wcięta jest zwykle na 3 równowązkie, niemal tępe lub trochę śpiczaste działy. Cała przytem roślina (mianowicie łodyga, szypułki, ogonki i kielichy) długim, białym, poziomo-roztwartym włosem jest okryta.

B) *Trwałe, o szypułkach 2kwiatowych.*

724. G. PHAEUM: (*B. żałobny*) caule tereti, foliis 5lobis inciso-dentatis, summis sessilibus, petalis patulis integris, staminum filamentis basi pilosis. carpellis transverse plicatis.

DC. Prodr. I. 641. *Flor. fran. n.* 4543. *Lin. Hoffm. Germ.* II. 62. *Krock. Siles. n.* 1108. *Roth, Germ.* II. 137. *Schk. Handb. tab.* 190 *a. Pers. Syn.* II.

235. *Spreng. Syst.* III. 72. *Bess. Gal.* II. 90. *BF. Comp.* II. 158. Geranium fuscum *Lin. Mantiss.* Geranium phaeum et lividum *Willd. Spec.* III. 699 *et* 701. *Enum. Berol. p.* 714.

W gajach, zaroślach, lecz rzadzéj jak inne (Znajdowałem w okolicach Radomia i Warszawy.). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Dorasta téjże prawie co i poprzedzający wysokości. Odznacza się zaś kwiatami brudno, czasem niemal czarno-purpurowemi; każdy płatek w nasadzie plamką białawą oznaczony i w wierzchołku niewycięty. Listki kielicha prawie-lancetowate, króciutkim sztyletem zakończone, zewnątrz miękkim, białym włosem okryte, od korony krótsze. Łodyga prosta, w górze szczególniéj kosmata, niecogałęzista. Liście dolne długo-ogonkowe, najwyższe bezogonkowe; wszystkie na pięć klapek szerokich, wcinanych i ząbkowanych podzielone; boczne klapki niekiedy prawie do połowy wcięte. Szypułki przeciwlistne, od liści dłuższe, 2kwiatowe, przy rozdwojeniu dwiema opatrzone przysadkami. Zresztą tak szypułki jako i ogonki długim, białym, miękkim, poziomym włosem mniéj więcéj okryte. Najstalsza cecha tego gatunku jest ta, że jego owoce w górze poprzecznemi zmarszczkami czyli fałdkami są oznaczone.

725. G. SYLVATICUM: caule tereti erecto glabro, foliis sub-
(*B. leśny*) 7lobis, lobis oblongis inciso-serratis, pedunculis subcorymbosis, petalis subemarginatis, staminum filamentis subulatis ad medium ciliatis.

DC. Prodr. I. 641. *Flor. fran. n.* 4546. *Lin. Willd. Spec.* III. 703. *Enum. Berol. p.* 714. *Scop. Carn. n.* 851. *Krock. Siles. n.* 1111. *Roth, Germ.* II. 138. *Pers. Syn.* II. 235. *Hoffm. Germ.* II. 62. *Spreng. Syst.* III. 73. *Bess. Gal.* II. 91. *BF. Comp.* II. 159. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 136,

f. 739. Geranium pedunculis bifloris, foliis subpeltatis multifidis inciso-serratis, caule erecto, petalis emarginatis *Lin. Flor. Suec. n.* 617. Geranium coeruleo-purpureum *Gilib. Lith. n.* 268.

W gajach i lasach dość często się przytrafia. Kwitnie w czerwcu. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, dwudzielnie-gałęzistą, u dołu gładką, w górze nieco-kosmatą, na stopę, półtory lub więcéj wysoką. Liście dolne na bardzo długich ogonkach, naprzemianległe, najwyższe bezogonkowe, przeciwległe; wszystkie dzielą się na 5, 6 lub 7 klapek mniéj więcéj głębokich, podłużnych, śpiczasto-wcinanych, piłkowanych, kosmatych. Szypułki dwukwiatowe, włoskami porosłe, przy rozdwojeniu dwiema przysadkami brudnożółtawemi, błoniastemi opatrzone. Korona wielka, a jéj płatki lekko-wycięte, purpurowe, nieco w fioletowy przechodzące, 2 razy od kielicha dłuższe. Listki kielicha lancetowate, 3nerwowe, krótką ością zakończone, zewnątrz kosmate. Główki pyłkowe fioletowo-błękitnawe. Blizny karmazynowe. Torebki krótkim włosem okryte, lecz bez żadnych zmarszczek. Znajdowałem odmianę z kwiatem białym, żyłkami purpurowemi oznaczonym.

726. G. PRATENSE: caule tereti erecto tomentoso, foliis (*B. błękitny*) sub-7lobis, lobis lineari-oblongis inciso-serratis, pedunculis subcorymbosis, petalis integris, staminum filamentis glabris basi valde dilatatis.

DC. Prodr. I. 641. *Flor. fran. n.* 4549. *Lin. Willd. Spec.* III. 705. *Enum. Berol. p.* 715. *Pollich, Palat. n.* 648. *Scop. Carn. n.* 852. *Krock. Siles. n.* 1113. *Schk. Handb. tab.* 190 *b. Roth, Germ.* II. 139. *Pers. Syn.* II. 235. *Spren. Syst.* III. 73. *Hoffm. Germ.* II. 63. *Bess. Gal.* II. 91. *Schlech. Berol.*

I. 364. *BF. Comp.* II. 159. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 136, *f.* 741. Geranium pedunculis bifloris, foliis subpeltatis multipartitis rugosis pinnato-laciniatis acutis integerrimis *Lin. Flor. Suec. n.* 618.

Na łąkach i pastwiskach nieco wilgotnych. Kwitnie w lecie. ♃

Ten gatunek odznacza się kwiatem błękitnym, największym zpomiędzy naszych tego rodzaju gatunków. Łodygę także ma wyższą jak inne, grubszą, gałęzistą, wietkim, kutnerowatym, białym włosem okrytą. Liście prawie-tarczowate, szerokie, ogonkowe, najwyższe bezogonkowe, wszystkie na 5—7 klapek podłużnych, dłoniasto podzielone; każda klapka głębiéj lub płycéj jest wcięta, a wcięcia są szersze lub węższe, nieco-śpiczaste, delikatnym, białym włosem na obudwu powierzchniach pokryte. Szypułki niemal w baldaszkogron dość gęsto zebrane, dwukwiatowe, włosiste, czterema przysadkami lancetowatemi, śpiczastemi, przy rozdwojeniu opatrzone. Szczególne szypułki dłuższe są nieco od przysadek. Listki kielicha lancetowate, nerwiste, szczeciniastém przedłużeniem zakończone, na zewnętrznéj powierzchni kutnerem okryte. Płatki w wierzchołku zaokrąglone, zupełnie całe. Nitki pręcikowe w nasadzie mocno-rozszerzone, gładkie. Torebki i oście ich kosmate.

727. G. PALUSTRE: (*B. błotny*) caule decumbente pilis patulis subhispido, foliis 5—7lobis inciso-dentatis, pedunculis longissimis pilosulis, pedicellis declinatis, petalis integris, staminibus subulatis glabris.

DC. Prodr. I. 642. *Flor. fran. n.* 4547. *L. Willd. Spec.* III. 703. *Enum. Berol. p.* 715. *Pollich, Palat. n.* 647. *Roth, Germ.* II. 138. *Krock. Siles. n.* 1112. *Pers. Syn.* II. 235. *Spreng. Syst.* III. 73. *Hoffm. Germ.* II. 62. *Bess. Gal.* II. 91. *Schlech. Berol.* I. 364. *Lorek*,

Flor. Pruss. tab. 136, *f.* 740. Geranium purpureum *Gilib. Lith. n.* 267.

Na łąkach mokrych, w zaroślach i gajach wilgotnych, koło bagien. Kwitnie przez lato do jesieni. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, niekiedy rozpierzchłą i pochyloną, gałęzistą, prawie-kanciastą, zwisłym, szorstkim włosem mianowicie w górze porosłą, dwóch stóp lub więcej dorastającą. Liście przeciwległe, ogonkowe, na 5 szerokich klapek nie tak głęboko jak u poprzedzającego, dłoniasto-podzielone. Każda klapka jest wcinana i nieregularnie-ząbkowana, a tak wcięcia jako i ząbki są prawie tępe i w wierzchołku często małym kończykiem opatrzone. Ogonki gęstym, zwisłym, białawym i szorstkim włosem porosłe. Szypułki bardzo długie, nieco-kosmate, z kątów liści wyrastające, pochyłe, przy rozdwojeniu czterema przysadkami lancetowatemi, śpiczastemi opatrzone. Listki kielicha eliptyczne, 5nerwowe, błonką na brzegu opasane, przytulonym włosem po wierzchu okryte: wierzchołek ich w ość się przedłuża. Płatki całe, wielkie, purpurowe, żyłkami ciemniejszemi ubarwione, tępe, ku nasadzie klinowate. Główki pyłkowe modre.

C. *Roczne, o szypułkach dwukwiatowych.*

728. G. COLUMBINUM: foliis 5partitis, lobis multifidis lineaeribus, petalis emarginatis longitudine calycis aristati, carpellis glabris laevibus, seminibus reticulatis. *DC. Prodr.* I. 643. *Flor. fran. n.* 4555. *Lin. Willd. Spec.* III. 711. *Pollich, Palat. n.* 653. *Roth, Germ.* II. 142. *Pers. Syn.* II. 236. *Hoffm. Germ.* II. 65. *Bess. Gal.* II. 95. *Spreng. Syst.* III. 75. *Schlech. Berol.* I. 361. *BF. Comp.* II. 162. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 136, *fig.* 742. Geranium pedunculis bifloris, foliis
(B. wielko-kielichowy)

quinque partito-multifidis angulatis, laciniis acutis, capsulis glabris *Lin. Flor. Suec. n.* 623. Geranium columbinum dissectis foliis, pediculis florum longissimis *Vaill. Paris. p.* 79, *t.* 15, *f.* 4.

Przytrafia się czasem na odłogach, w miejscach nieuprawnych (Koło Radomia często znajdowałem.). Kwitnie przez całe lato, do jesieni. ⊙

Ma łodygi cienkie, słabe, rozpierzchło-gałęziste, często na ziemi leżące, niekiedy czerwonawe, niemal gładkie lub drobniutkim, przytulonym włosem okryte, na stopę lub nieco więcéj wysokie. Liście długoogonkowe, na 5 klapek dłoniasto-podzielone, wcięcia klapek liczne, równowązkie, przytulonym włosem na obudwu powierzchniach okryte. Szypułki 2kwiatowe, dłuższe od ogonków. Kwiaty czerwonawe, o płatkach w wierzchołku nieznacznie wyciętych. Listki kielicha w ość przedłużone, zewnątrz drobniutkim, przytulonym włosem porosłe, płatkom prawie wyrównywające. Torebki na powierzchni równe, bez włosków, ość tylko nieco omszona. Ziarna brunatne, maleńkiemi, regularnemi dołkami siatkowato-oznaczone.

729. G. MOLLE: foliis reniformibus, radicalibus 9lobis cau-
(B. kosmaty) linis 7lobis, lobis trifidis, petalis bifidis longitudine calycis mutici, carpellis glabris rugosis, seminibus laevibus.

DC. Prodr. I. 643. *Flor. fran. n.* 4554. *Lin. Willd. Spec.* III. 710. *Pollich, Palat. n.* 651. *Roth, Germ.* II. 141. *Pers. Syn.* II. 236. *Hoffm. Germ.* II. 64. *Schk. Handb. tab.* 190 *b. Spreng. Syst.* III. 74. *Schlech. Berol.* I. 363. *BF. Comp.* II. 160. Geranium pedunculis bifloris foliisque rameis alternis, caule ramoso diffuso, calycibus muticis *Lin. Flor. Suec. n.* 624. Geranium

columbinum villosum, petalis bifidis purpureis *Vaill. Paris. p.* 79. Geranium omnium villosissimum *Idem, tab.* 15, *f.* 3.

W zaroślach przy wsiach, koło płotów, w ogrodach, w miejscach suchych, nieurodzajnych. Kwitnie w lecie. ⊙

Łodygi ma cienkie, rozpierzchłe, gałęziste, na ½—1 stopę długie i równie jak ogonki, szypułki i kielichy włosem długim, miękkim, roztwartym, często gruczołkowatym okryte. Liście korzeniowe liczne, na długich ogonkach, nerkowate, w obwodzie okrągławe, pospolicie na 9 klapek do środka dochodzących podzielone; klapki są tępe i mają 3 wcięcia czyli karby; łodygowe mniejsze i króćéj ogonkowe, dzielą się na 5—7 klapek wcinanych, zresztą są tamtym podobne; wszystkie okryte włosem lecz krótszym jak na łodydze i szypułkach. Szypułki długie, dwukwiatowe, nieco-pochylone. Kwiaty drobne. Płatki w wierzchołku we dwie karby wycięte, czerwonawe, prawie-kielichowi równe. Listki kielicha jajowate, w ość nieprzedłużone. Torebki poprzecznemi zmarszczkami okryte, bez włosków; ziarna zupełnie gładkie i równe.

730. G. PUSILLUM: foliis subreniformibus 7lobis, lobis trifidis, petalis emarginatis longitudine calycis mutici, carpellis pubescentibus non rugosis, seminibus laevibus.
(B. mały)

DC. Prodr. l. c. Flor. fran. n. 4558. *Lin. Willd. Spec.* III. 713. *Enum. Berol. p.* 717. *Schk. Handb. tab.* 190 *b. Pers. Syn.* II. 236. *Hoffm. Germ.* II. 64. *Spreng. Syst.* III. 75. *Bess. Gal.* II. 94. *Schlech. Berol.* I. 362. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 137, *f.* 746. Geranium malvaefolium *Lamar. Flor. fran. Scop. Carn. n.* 847. *Roth, Germ.* II. 145. Geranium columbinum majus, flore minore coeruleo *Vaill. Paris. p.* 79, *tab.* 15, *f.* 1.

Bardzo pospolity, przy wsiach, koło płotów, na gruzach, czasem w ogrodach, zaroślach i t. p. m. Kwitnie przez całe lato, do jesieni. ⊙

Na dobrym gruncie dorasta niekiedy przeszło pół łokcia. Łodygę ma walcowatą, często znacznie, mianowicie w górze rozgałęzioną, rozpierzchłą i kutnerem tak drobnym okrytą, iż z wejrzenia zdaje się być całkiem prawie gładką. Liście niemal nerkowate; korzeniowe i niższe łodygowe na b. długich ogonkach, dzielą się zwykle na 7 klapek, z których każda jest pospolicie 3 razy wcięta, o wcięciach całych lub nieforemnie ząbkowanych i prawie tępych: kwiatowe są mniejsze, o 5 klapkach; obie powierzchnie, a szczególniéj obwód liści i dolne żeberka, okryte są dłuższym, rozłożystym włosem. Szypułki 2kwiatowe, drobniutkim, gruczołkowatym kutnerem omszone; każda ma w swém rozdwojeniu 4 lub 5 maleńkich, kosmatych przysadek. Kwiaty drobne, lila. Korona niemal kielichowi równa, o płatkach klinowatych, w wierzchołku we dwie płytkie, zaokrąglone klapki wyciętych. Główki tylko na pięciu pręcikach są wykształcone. Listki kielicha podłużno-jajowate, śpiczaste, w wierzchołku bezostne, po brzegach długim, białym, rzadkim, nierównym włosem okryte. Dojrzałe torebki brunatnawe, wielkości prawie ziarn makowych, bez zmarszczek, szczecinkami przytulonemi gęsto-porosłe. W każdéj jedno, brunatne, eliptyczne lub nieforemnie-nerkowate, zupełnie gładkie i bez połysku nasienie. Na ościach owocowych drobniutkie, gruczołkowate włoski.

731. G. ROBERTIANUM: foliis 3—5partitis, lobis trifido-pinnatifidis, petalis integris calyce angulato aristato duplo-longioribus, carpellis glabris reticulato-rugosis, seminibus laevibus.
(B. śmierdzący)

DC. Prodr. I. 644. *Flor. fran. n.* 4559. *Lin. Willd. Spec.* III. 714. *Enum. p.* 717. *Pollich, Palat. n.* 649. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 48. *Scop. Carn. n.* 845. *Krock. Siles. n.* 1115. *Roth, Germ.* II. 140. *Pers. Syn.* II.

236. *Hoffm. Germ.* II. 66. *Spreng. Syst.* III. 75. *Schlech. Berol.* I. 363. *Bess. Gal.* II. 96. *BF. Comp.* II. 160. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 137, *fig.* 745. Geranium pedunculis bifloris, calycibus pilosis decem angulatis *Lin. Flor. Suec. n.* 619. Geranium foetidum *Moench.* Geranioides quod Geranium Robertianum primum *Vaill. Paris. p.* 80. Żorawie noski: Geranium *Syren. str.* 711.

W gajach i lasach cienistych, nieco wilgotnych. Kwitnie przez wiosnę i lato. ⨀

Odznacza się nieprzyjemnym, pluskwianym zapachem. Korzeń ma włóknisty. Łodygę gałęzistą, przy nasadzie a często i całkowicie czerwoną, włosem białym, długim, poziomym okrytą. Liście korzeniowe długoogonkowe, łodygowe przeciwległe, na krótszych ogonkach, każdy składa się ze 3 lub 5 listków pierzasto-siecznych; działy wszystkie są mniéj więcéj wcinano-ząbkowane, a wcięcia i ząbki tępe, króciutkim sztyletem opatrzone. Powierzchnia liści okryta jest rzadkim, roztwartym włosem. Szypułki 2kwiatowe, od ogonków przyległych znacznie dłuższe. Kielich kątowaty, włosisty. a listki jego są 3nerwowe, zwykle brudno-czerwonawe, w ość przedłużone. Płatki przewrotnie-jajowate, zupełnie-całe, od kielicha 2 razy dłuższe, cielisto-czerwone. Torebki brunatne, delikatnie omszonemi zmarszczkami okryte. Ziarna zupełnie gładkie.

Rzęd wielopręcikowy **(Polyandria).**

324. MALVA. *ŚLAZ.*

Kielich podwójny, zewnętrzny 3listkowy, wewnętrzny 1listkowy, 5 razy wcięty. Korona pięciopłatkowa. Owoce torebkowate, liczne, 1ziarnowe, niepękające, w okrąg ułożone.

732. M. ALCEA: foliis inferioribus angulatis superioribus (*Ś. dłoniasty*) quinque-partitis incisis, caulibus calycibusque pube stellata fasciculata subvelutino-scabris.

DC. Prodr. I. 432. *Flor. fran. n.* 4511. *Lin. Willd. Spec.* III. 790. *Enum. Berol. p.* 732. *Scop. Carn. n.* 860. *Krock. Siles. n.* 1130. *Roth, Germ.* II. 149. *Schk. Handb. tab.* 192 *a.* *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 30. *Pers. Syn.* II. 252. *Spreng. Syst.* III. 91. *Pollich, Palat. n.* 660. *Hoffm. Germ.* II. 67. *Bess. Gal.* II. 97. *Schlech. Berol.* I. 367. *BF. Comp.* II. 166. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 138, *fig.* 749. Malva caule erecto, foliis multipartitis scabriusculis *Lin. Flor. Suec. n.* 628. Bismalva Alcea *Medicus.* Alcea vulgaris major *Vaill. Paris. p.* 3.

Przytrafia się czasem w zaroślach, na wzgórkach trawiastych, około wsiów. Kwitnie w lecie. ♃

Ma łodygę na 2, 3 lub więcéj stóp wysoką, prostą, nieco-gałęzistą, walcowatą, twardawą, wiązkami włosków krótkich, gęstych, żółtawych okrytą. Liście naprzemianległe, oddalone, włoskami takiemiż jak łodyga mianowicie na ogonkach porosłe; niższe są większe i dłużéj ogonkowe, wyższe mniejsze, na krótszych ogonkach; wszystkie na pięć klapek głęboko-podzielone; każda klapka u dołu klinowata, 3 razy zwykle wcięta, o wcięciach nacinanych i nieco ząbkowanych; najwyższe liście pospolicie tylko 3klapkowe, a ich klapki wązkie, trochę spiczaste i do nasady dochodzące. Kwiaty wielkie, cieliste lub blado-różowe, na szypułkach dłuższych od ogonków; z kątów liści wyrastają i niby wiązkę na wierzchołku łodygi tworzą. Wewnętrzny kielich znacznie od zewnętrznego większy i bardziéj kosmaty. Listki zewnętrznego jajowate, spiczaste. Płatki klinowate, w wierzchołku wycięte, na paznogciu jedwabistym, krótkim włosem okryte. Torebki gładkie, po dojrzeniu brunatne.

733. M. SYLVESTRIS: caule erecto, foliis 5—7lobatis acu-
(*Ś. leśny*) tis, pedicellis petiolisque pilosis.
DC. Prodr. I. 432. *Flor. fran. n.* 4509. *Lin. Willd. Spec.* III. 787. *Enum. Berol. p.* 731. *Scop. Carn. n.* 859. *Krock. Siles. n.* 1129. *Schk. Handb. tab.* 192 *a. Gaertn. de fructib.* II. *tab.* 136, *fig.* 1. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 28. *Roth, Germ.* II. 147. *Spreng. Syst.* III. 89. *Pers. Syn.* II. 251. *Bess. Gal.* II. 97. *Schlech. Berol.* I. 366. *Pollich, Palat. n.* 659. *Hoffm. Germ.* II. 67. *BF. Comp.* II. 164. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 137, *f.* 748. Malva caule erecto herbaceo, foliis lobatis obtusis, pedunculis petiolisque pilosis *Lin. Flor. Suec. n.* 627. Malva vulgaris flore majore, folio sinuato *Vaill. Paris. p.* 124.

Daje się widzieć częściéj jak poprzedzający w gajach, zaroślach, na miedzach, koło wsiów. Kwitnie w lecie. ♃ (♂ *Lin.*).

Dorasta niemal téjże wysokości co i poprzedni gatunek. Łodygę ma zwykle prostą, gałęzistą, długim, roztwartym, białawym, pojedynczym włosem szczególniéj w górze okrytą. Liście ogonkowe, naprzemianległe, szerokie, na 7, a czasem na 5 płytkich, tępych lub nieco śpiczastych, nieregularnie piłkowanych klapek podzielone. Kwiaty mniejsze jak u tamtego, w kątach między liściami a łodygą dość licznie zebrane. Szypułki mają krótsze od ogonków liściowych, a tak jedne jako i drugie porosłe są gęstym włosem. Listki zewnętrznego kielicha równowązko lub jajowo-lancetowate, wewnętrznemu kielichowi niemal-równe. Płatki klinowate, w wierzchołku wycięte, błękitno-czerwonawe, ciemniejszemi żyłkami oznaczone, od kielicha przeszło 3 razy dłuższe.

734. M. ROTUNDIFOLIA: caule diffuso prostrato, foliis cor-
(*Ś. okrągłoliściowy*) datis obsolete lobatis duplicato-dentatis glabriusculis, pedunculis subbinis, corolla calycem duplo superante, capsulis pubescentibus laevibus.

Spreng. Syst. III. 90. *Willd. Spec.* III. 786. *Enum. Berol. p.* 731. *Pollich, Palat.n.* 658. *Roth, Germ.* II. 147. *Schlech. Berol.* II. *Suppl. p.* 254. Malva neglecta *Wallroth, Bot. Zeit.* 1824. *BF. Comp.* II. 163. Malva rotundifolia *Lin. Spec. Plant.* (non *Flor. Suec.*). *Schk. Handb. tab.* 192. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 27. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 137, *fig.* 747. Malva rotundifolia α *DC. Prodr. I. p.* 432.

Bardzo pospolity, około wsiów, na dziedzińcach, placach, ulicach, na gruzach, w ogrodach zaniedbanych i t. p. m. Kwitnie przez całe lato, często jeszcze i we wrześniu. ♃

Ma łodygi zwykle na ziemi rozesłane, lub cokolwiek podnoszące się, walcowate, gałęziste, na stopę, półtory lub więcéj długie, rzadkim, krótkim, szorstkawym włosem okryte. Liście długo-ogonkowe, okrągławe, u dołu wycięte i prawie-nerkowate, na 5 lub 7 płytkich klapek podzielone, nieregularnie-ząbkowane; wyższe są mniejsze, o klapkach zwykle wyraźniejszych, spiczastszych; wszystkie drobniutkiemi z obudwu stron włoskami okryte. Ogonki cokolwiek rynienkowate. Kwiaty w kątach liści po dwa lub trzy osadzone, szypułkowe, o szypułkach podczas kwitnienia przedłużających się, od ogonków jednak znacznie krótszych, omszonych. W nasadzie kwiatów znajdują się dwie przeciwległe, jajowo-podłużne lub lancetowate, spiczaste, całe, mniéj więcéj odgięte przysadki. Zewnętrzny kielich cokolwiek od wewnętrznego krótszy, składa się

ze trzech szczupłych, prawie równowązkich, niebardzo śpiczastych, na brzegu nieco rzęsowatych listków. Wcięcia wewnętrznego są jajowate, śpiczaste. Płatki w koronie podłużno-klinowate, zwykle nieco stulone, w wierzchołku wycięte, przeszło dwa razy od kielicha dłuższe, cielisto-różowe, trzema liniami ciemniejszemi wpodłuż oznaczone. Szypułki owocowe trochę zwisłe. Owoc składa się zwykle z 13—15 torebek, w foremny, płaski krążek spojonych, na powierzchni krótkim, brudno-żółtawym kutnerem okrytych. Ziarna brunatne, zupełnie gładkie. Tablica Schkuhra wyżéj przytoczona, dokładnie ten gatunek ślazu przedstawia; kolor tylko kwiatów nietrafiony.

735. M. BOREALIS: *(Ś. drobnokwiatowy)* caule decumbente superne villoso, foliis cordato orbiculatis obtuse lobatis crenato-dentatis, pedunculis axillaribus aggregatis villosis, corolla calycem subaequante, capsulis elevato-marginatis reticulatis pubescentibus.

Spreng. Syst. III. 90. Malva rotundifolia *Lin. Flor. Suec. n.* 626. *Wallroth, l. c.* Malva pusilla *Withering. Schlech. Flor. Berol.* II. *Suppl. p.* 254. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 210, *fig.* 1159. Malva Henningii *Goldb. Act. Moscov.* 5, *p.* 133. *DC. Prodr.* I. 432. Malva rotundifolia β *pusilla*, petalis vix calyce majoribus *DC. Prodr.* I. *p.* 433. *Pers. Syn.* II. 251. *Hoffm. Germ.* II. 67. Malva parviflora *Hudson* (non *Lin.*). Malva rotundifolia et pusilla *BF. Comp.* II. 164. Malva borealis *Liljeblad. Reichenbach, Icon. rar. p.* 21, *t.* 20, *f.* 38.

Wyrasta w podobnych miejscach co i poprzedzający, i często obadwa razem rosnące znaleźć można. Kwitnie przez całe lato. ⊙ *et* ♂

Z ogólnéj postaci bardzo do powyższego podobny, od Linneusza i niektórych dawniejszych autorów za odmianę tylko uważany. Widocznie jednak odmiennym jest gatunkiem; nietylko bowiem na łodydze, ogonkach i kielichu, dłuższe, gęstsze i w nasadzie gruczołkowate ma włoski, liść bardziéj zfałdowany; lecz stałą i wyraźną różnicę w kwiatach i owocach okazuje. Jakoż korona u tego gatunku jest mała, cokolwiek kielich przewyższająca, barwy białawéj lub perłowéj, a płatki jéj nieznacznie wycięte; kiedy u tamtego dwa razy przeszło od kielicha jest dłuższa, czerwonawa, o płatkach głębiéj w wierzchołku wykrojonych. Owoc przytém u tego składa się pospolicie z mniejszéj liczby torebek (8 do 12), mających brzegi zetknięcia wystające, nabrzmiałe; ztąd cały krążek po dojrzeniu podwójnemi liniami czyli żeberkami regularnie jest oznaczony, czego tamten nie ma. Nakoniec szypułki kwiatowe, zawsze są kosmate, kiedy u poprzedzającego gładkie lub tylko gdzieniegdzie krótkim, przytulonym włosem okryte.

Ślaz ten, mianowicie w środkowéj i północnéj Europie, ma się znajdować; u nas jest bardzo pospolity, i od Rajgroda daléj ku Litwie ten szczególniéj gatunek dawał mi się widzieć. Linneusz we Florze szwedzkiéj pod nazwiskiem *Malva rotundifolia* właśnie go rozumie, kiedy mówi: „Apud nos (*) flores communiter minores, corolla omnino alba; Stockholmiae autem corolla majore purpurascente obvia planta, uti apud exteros.“ (a).

325. ALTHAEA. *PRAWOŚLAZ.*

Kielich podwójny, zewnętrzny 1listkowy, 6—9 razy wcięty, wewnętrzny 5 razy wcięty. Korona 5płatkowa. Torebki 1ziarnowe, w okrąg ułożone.

736. A. OFFICINALIS: foliis utrinque molliter tomentosis
(P. lekarski) cordatis ovatisve dentatis indivisis

(*) Sc. Upsaliae.

(*a*) Zdaje się więc, że w Nomenklatorze Steudla, przy gat. *Malva rotundifolia* Lin. Flor. Suec. synonima Wallroth'a *Malva neglecta* mylnie jest położona, bo ta należy raczéj do gatunku *Malva rotundifolia* w *Species Plantar. Lin.* opisanego, a który Steudel, nie wiem na jakiéj zasadzie, do *Malva borealis Liljebl.* odnosi.

subtrilobisve, pedunculis axillaribus multifloris folio multo-brevioribus. *DC.Prodr.* I. 436. *Flor. fran. n.* 4515. *Lin. Willd. Spec.* III. 770. *Enum. Berol. p.* 727. *Pollich. Palat. n.* 656. *Scop. Carn. n.* 855. *Krock. Siles.* II. *n.* 1124. *Roth, Germ.* II. 150. *Schk. Handb. tab.* 192 *a. Pers. Syn.* II. 248. *Spreng. Syst.* III. 107. *Hoffm. Germ.* II. 66. *Bess. Enum. Volh. p.* 28. *Schlech. Berol.* I. 365. *BF. Comp.* II. 167. *Gaertn. de fruct.* II. *tab.* 136, *fig.* 3. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 25. Althaea officinarum *Vaill. Paris. p.* 10.

P. Jastrzębowski znajdował w okolicach Kruszwicy i Inowrocławia. Kwitnie w lecie. ♃

Łodyga na dwie, trzy lub więcéj stóp wysoka, walcowata, zwykle pojedyncza, w środku wydrążona, miękkim kutnerem mniéj więcéj okryta, tak jak liście, ogonki, szypułki i kielichy. Liście naprzemianległe, ogonkowe, o 3 lub 5 klapkach, przytępionych, całych, nierównych, na brzegu nieregularnie piłkowanych. Kwiaty pojedynczo lub po kilka w kątach liści wyższych wyrastające, króciutko-szypułkowe. Zewnętrzny kielich dzieli się na 6, 8 lub 9 szczupłych, lancetowatych, spiczastych wcięć. Wewnętrzny większy, bardziéj kutnerowaty. Korona dość wielka, o płatkach przewrotnie-sercowatych, blado-różowych lub cielistych.

GROMADA XVII. DWUWIĄZKOWA.

DIADELPHIA.

Rzęd sześciopręcikowy **(Hexandria).**

326. CORYDALIS. *KOKORYCZ.*

Kielich bardzo drobny, dwulistkowy lub żaden. Korona 4płatkowa, o płatkach nieforemnych, z początku w nasadzie nieco spojonych, później (przy końcu kwitnienia) wolnych, opadających; wyższy płatek w nasadzie w ostrogę przedłużony. Owoc łuszczynowaty, spłaszczony, pękający, jajowato-podłużny albo równowązki, wieloziarnowy, szyjką zazwyczaj uwieńczony. Ziarna dwoma rzędami do szwów przymocowane.

737. C. BULBOSA: caule simplici erecto, sub infimo folio (*K. pełny*) squamigero, foliis 3—4 petiolatis biternatim sectis, segmentis cuneatis oblongisve bracteisque apice incisis, radice solida.

DC. Prodr. I. 127. *Ejusd. Syst.* II. 119. *Flor. fran. n.* 4098. Fumaria bulbosa *var.* γ *Lin. Spec. Plant.* Fumaria bulbosa *var.* α *Lin. Flor. Suec. edit.* 2, *n.* 631. Fumaria Halleri *Willd. Spec.* III. 863.

Fumaria solida *Hoffm. Flor. Germ.* II. 69. *Schk. Handb.* II. *p.* 320, *tab.* 194. Fumaria bulbosa *Pollich. Palat. n.* 662. Capnoides solida *Moench, Meth.* 52. Fumaria minor *Roth, Germ.* II. 153. Fumaria digitata *Bess. Gal.* II. 103. Corydalis digitata *Pers. Syn.* II. *p.* 269. Corydalis Halleri *Willd. Enum. Berol. p.* 740. *Spreng. Syst.* III. 160. *Bess. Volh. p.* 28. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 3. Fumaria bulbosa radice non cava, minor *Krock. Siles. n.* 1137. Pseudofumaria minor *Borckhaus.* Borckhausenia solida *Flor. Wetterav.* Pistolochia solida *Bernhardi.* Corydalis solida *Wimmer, Flor. Siles.* I. 23.

W lasach i gajach cienistych, nieco wilgotnych (Koło Warszawy, Łomży, Szczuczyna.). Kwitnie w końcu kwietnia i w maju. ♃

Korzeń niemal kulisty, wielkości średniego orzecha laskowego, żółto-brunatnawą skórką pokryty, wewnątrz pełny, biały, u dołu krótkiemi włóknami opatrzony, Łodyga pojedyncza, gładka, prawie walcowata, 4—6 lub nieco więcéj cali wysoka, u dołu pochewką blado-żółtą ściśle otoczona. Liści zwykle dwa (rzadko 3 lub 4), naprzemianległych, długo-ogonkowych, wietkich, dwa razy troistych; ostateczne listki podłużne, u dołu klinowato-zwężone, środkowy na krótkim ogoneczku, dwa inne prawie bezogoneczkowe, wszystkie w wierzchołku 2, 3 lub 4 razy wcięte, o wcięciach podłużnych, zwykle tępych. Powierzchnia górna liści ciemno-zielona, dolna bledsza, niekiedy czerwonawa, nerwami widocznemi opatrzona; obie zupełnie gładkie. Kwiaty szypułkowe, na wierzchołku łodygi w grono pojedyncze zebrane. Przy każdym znajduje się szeroka, klinowata, od szypułki nieco dłuższa, palczasto-podzielona, często kolorowa przysadka. Kielicha nie ma. Korona fioletowo-czerwonawa; dwa poboczne jéj płatki szczuplejsze od innych,

w górze spojone, pręciki i blizny otulające; górny ostrogą tępą, od szypułki nieco dłuższą opatrzony, dolny łódkowaty. Pręciki we dwie wiązki prawie-równe, spojone, tworzą pochewkę, zawiązek równowązki okrywającą. Szyjka blizną główkowatą zakończona. Torebka w kształcie łuszczyny, lancetowata, w wierzchołku w szyjkę się przedłuża. Ziarna okrągławo-nerkowate, czarne, zupełnie gładkie i błyszczące, przy znaczku białym, podługowatym grzebiuszczkiem opatrzone. Posiadam rzadką odmianę u której liście nie są jak zwykle dwa razy troiste, lecz główny ich ogonek dzieli się na dwie odnogi, a z tych każda znowu na dwa trójlistne rozczepia się ogonki.

738. C. TUBEROSA: (*K. wydrążony*) caule simplici exsquamato, foliis duobus biternatim sectis, segmentis cuneatis inciso-multifidis, bracteis ovatis integris, radice cava.

DC. Prodr. I. 127. *Ejusd. Syst.* II. 117. *Flor fran. n.* 4097. Fumaria bulbosa *var.* α *Lin. Spec. Plant. Crantz, Austr.* 5, *p.* 435. Fumaria bulbosa *var.* γ *Lin. Flor. Suec. edit.* 2, *n.* 631. Fumaria cava *Miller. Dict. Schk. Hand.* II. *p.* 318, *tab.* 194. Fumaria bulbosa *Scop. Carn. n.* 864. *Willd. Spec.* III. *p.* 860. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 69. *Bess. Gal.* II. 103. *Krock. Siles.* II. 1136, *tab.* 35 (non optim.). Capnoides cava *Moench, Meth.* 52. Fumaria major *Roth, Germ.* II. 151. Corydalis bulbosa *Pers. Syn.* II. 269. *Willd. Enum. Berol. p.* 739. *Spreng. Syst.* III. 160. *Bess. Volh. p.* 28. *Hayne, Arzneig.* V, *tab.* 1. Corydalis cava *Wahlemb. Wimmer, Flor. Siles.* I. 22. Pseudofumaria major *Borckhaus.* Borckhausenia cava *Flor.*

Wetterav. Kokornak czczy, kokorycz: Fumaria bulbosa *etc. Syren. str.* 1436.

Przytrafia się w tychże miejscach co i poprzedzający (Znajdowałem koło Radomia.). Kwitnie w maju. ♃

Do poprzedzającego z wejrzenia podobny, lecz cokolwiek większy. Ma korzeń czyli cebulkę nieforemnie kulistą, jajowatą lub mniéj więcéj podłużną, żółtawo-brunatną, w środku wydrążoną, nielicznemi włóknami u dołu i gdzieniegdzie na powierzchni opatrzoną. Łodygę pojedynczą, prostą, walcowatą, zupełnie gładką, u dołu bezpochewkową. Liść korzeniowy zazwyczaj jeden, łodygowych dwa, mniejszych, naprzemianległych; wszystkie ogonkowe, całkiem gładkie, sino-zielonawe, 2 razy troiste; ostateczne listki krótko-ogoneczkowe, szersze jak u gatunku poprzedniego, ku dołowi podobnież klinowato-zwężające się, pod spodem nerwiste, w wierzchołku na 2 lub 3 klapki, podłużne lub jajowate, nierówne, cokolwiek śpiczaste, rozdzielone. Grono wierzchołkowe, prosto-stojące. Kwiaty nieco większe jak u poprzedzającego, czerwonawe, mają króciutkie szypułeczki i prawie poziomo na nich są osadzone. Przysadki także większe, jajowo-lancetowate lub owalne, od szypułeczek przeszło dwa razy dłuższe, zupełnie całe i gładkie. Ostroga tępa, w samym końcu na dół skrzywiona. Owoc prawie równowązki, spłaszczony. Ziarn około ośmiu takich jak u poprzedzającego.

327. FUMARIA. *DYMNICA.*

Kielich drobny, dwulistkowy, opadający. Korona 4płatkowa, o płatkach nieforemnych; dolny płatek wolny, równowązki, trzy wyższe nasadą spojone; środkowy zpomiędzy nich w ostrogę ku dołowi przedłużony. Nitki pręcikowe we dwie błoniaste wiązki zrosłe; na każdéj 3 znajdują się główki. Torebka w kształcie orzeszka, kulista lub jajowata, niepękająca, bezścienna, 1ziarnowa, szyjką w młodości uwieńczona, późniéj bezszyjkowa.

739. F. OFFICINALIS: siliculis globoso retusis, pedicellis fructiferis erectis bractea duplo longioribus, racemis laxiusculis, caule erecto, foliis supra decompositis, lobis linearibus.
(*D. lekarska*)

DC. Syst. II. 134. *Ejusd. Prodr.* I. *p.* 129. *Flor. fran. n.* 4102. Fumaria officinalis *Lin. Spec. Scop. Carn. n.* 866. *Pollich, Palat. n.* 663. *Roth, Flor. Germ.* II. 154. *Willd. Spec.* III. *p.* 867. *Enum. Berol. p.* 741. *Pers. Syn.* II. *p.* 270. *Hoffm. Germ.* II. 70. *Krock. Siles. n.* 1139. *Kluk, Dykc.* II. 16. *Schk. Handb.* II. *p.* 322. *Bess. Gal.* II. 104. *Spreng. Syst.* III. 159. *Schlech. Berol.* I. 368. *BF. Comp.* II. 171. *Hayne, Arzneig.* V, *tab.* 4. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 139, *f.* 754. Fumaria officinarum *Necker.* F. pulchella *Salisb. Prodr. stirp.* Fumaria pericarpiis monospermis racemosis, caule diffuso *Lin. Flor. Suec. edit.* 2. *n.* 630. Fumaria officinarum et Dioscoridis flore purpureo *Vaill. Paris. p.* 56. Polna ruta: Fumaria, Fumus terrae *Syren. stron.* 1431.

Na polach, odłogach, w ogrodach między warzywem. Kwitnie w czerwc. lipc. ⨀

Cała roślina jest zupełnie gładka, sino-zielonawa. Ma korzeń niewielki, pojedynczy, cienki, trochę włóknisty. Łodygę gałęzistą, prostą lub rozpierzchłą, kanciastą, na stopę lub cokolwiek więcej wysoką. Liście ogonkowe, naprzemianległe, wielkie, 2 lub 3 razy składane, a listki ich ostateczne prawie klinowate, liczne, drobnowcinane, o wcięciach podłużno-równowązkich, tępych lub trochę

śpiczastych. Kwiaty tworzą grona rzadkie, wierzchołkowe i przeciwlistne, wyprostowane, z początku krótkie, późniéj się przedłużające. Szypułki szczególne w nasadzie opatrzone są przysadką maleńką, lancetowatą, śpiczastą. Kielich mały, dwulistkowy, o listkach jajowo-lancetowatych, śpiczastych, nieco piłkowanych, opadających. Korona około 3 lin. długa, blado-czerwonawa, w wierzchołku czarno-purpurowa. Torebki kuliste, gładkie, tępe i cokolwiek z wierzchu wgniecione. Ich szypułki pod ostrym kątem przymocowane, od torebek dwa razy dłuższe. Cała roślina, a mianowicie jéj owoc, nader gorzka, w medycynie używana.

Rzęd ośmiopręcikowy (Octandria).

328. POLYGALA. *KRZYŻOWNICA.*

Kielich 5listkowy, farbowany, trwały; dwa jego boczne czyli wewnętrzne listki większe, skrzydełkowate. Korona jednopłatkowa, nieforemna, w rurkę w górze rozdartą zwiniona; brzeg dwuwargowy; warga górna dwudzielna żagielek, dolna wklęsła, kształt łódki naśladująca. Torebka spłaszczona, przewrotnie sercowata, dwuścienna, 2komórkowa, o przegródce do ścian przymocowanéj. Komórki 1ziarnowe. Ziarna omszone.

740. P. VULGARIS: foliis lineari-lanceolatis obtusiusculis, caulibus adscendentibus, alis ovatis capsula parum longioribus corolla subbrevioribus, ovario subsessili.
(*K. pospolita*)

DC. Prodr. I. 324. *Flor. fran. n.* 2382. *Willd. Spec.* III. *p.* 873. *Enum. Berol. p.* 745. *Scop. Carn. n.* 867. *Krock. Siles.* II. *n.* 1141. *Pers. Syn.* II. 271. *Bess. Gal.* II. 104. *Schl. Berol.* I. 368. *Hayne, Arzneig.* XIII, *tab.* 23, 24, 25, *fig.* A. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 139, *fig.* 757. Polygala foliis lineari-lanceolatis, cauli-

bus diffusis herbaceis *Lin. Flor. Suec. edit.* I. *n.* 586. Polygala major vulgaris *Vaill. Paris. t.* 32, *f.* 1. Polygala comosa *Schk. Handb.* II. *p.* 324, *tab.* 194. *Reichenb. Plant. Critic. tab.* 26, *f.* 54, 56. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 21.

Bardzo pospolita na łąkach, pastwiskach, w zaroślach, gajach i lasach. Kwitnie w lecie prawie do jesieni. ♃

Z korzenia wyrasta zwykle kilka, nasadą ku ziemi pochylonych, podnoszących się, w górze wyprostowanych, 3—7 cali wysokich łodyg. Są one pojedyncze, prawie walcowate, u dołu zupełnie gładkie, w górze nieznacznie omszone, i w całéj długości liściami okryte. Z tych korzeniowe zwykle są szersze, niemal przewrotnie-jajowo podłużne, w ogonek niby zwężone, tępe; inne wszystkie równowązko-lancetowate, wzniesione, gładkie, całe, mniéj więcéj na 1 lin. szerokie, 1nerwowe, dolne tępe, wyższe śpiczaste. Kwiaty drobne, błękitne lub czerwonawo-fioletowe, niekiedy cieliste, tworzą grono wierzchołkowe na 4—5 cali długie. Szypułki szerokie, 2 lub 3 razy od kwiatu krótsze, w nasadzie przysadkami opatrzone; przysadka dolna większa od innych i od szypułki nieco dłuższa. Skrzydełka kielichowe podłużno-jajowate, tępe, całe, 3 nerwami oznaczone, z których środkowy wyraźniejszy, przez całą długość skrzydełka przechodzący; boczne niewydatne, w górze niknące. Torebka przewrotnie-sercowata, od skrzydełek krótsza lub im wyrównywająca.

Polygala comosa Schkuhr'a, jest odmianą mającą łodygę prostą, liście najniższe przewrotnie-jajowate lub prawie owalne, drobne; inne wszystkie szczuplejsze niż u odmiany zwyczajnéj, równowązkie, trochę śpiczaste; przysadki od kwiatów przed ich zupełnem rozwinieniem dłuższe. Kwiaty pospolicie purpurowo-czerwone, lub blado błękitne. Wimmer we Florze Szlązkiéj uważa ją za osobny gatunek.

741. P. AMARA: foliis radicalibus obovatis obtusissimis, cau-
(K. gorzka) linis linearibus, caulibus erectiusculis, alis

ellipticis corollam aequantibus, capsula suborbiculata.

DC. Prodr. I. 325 (excl. certe *var.* α et β) *Flor. fran. n.* 2383 (excl. *var.* β). Polygala amara *Lin. Spec. Jacqu. Austr. tab.* 412. *Hoffm. Germ.* II. 71. *Pers. Syn.* II. 271. *Hayne, Arzneig.* XIII, *tab.* 22, *fig.* 1 et 2. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 139, *fig.* 756. Polygala amarella *Crantz, Austr.* 5, *p.* 438. *Reichenb. Plant. crit. f.* 43, 44. Polyg. decipiens *Bess. Enum. Volh. p.* 73. Polygala buxi minoris folio, flore coeruleo *Vaill. Paris. p.* 161, *tab.* 32, *fig.* 2.

Ten gatunek znajdowałem r. 1824 koło Grochowa pod Warszawą, lecz w bardzo małéj ilości. Późniéj w Lubels. w okolicach Puław. Kwitnie w lecie. ♃

Łodyg zazwyczaj kilka (6. 8 lub więcéj), krzaczkowato-wyrastających, pochyłonych, walcowatych, nieco gałęzistych, prawie gładkich, na 2—4 cale wysokich. Liście korzeniowe, liczne, gęste, nierówne, przewrotnie-jajowo-podłużne lub prawie łopatkowate, od łodygowych większe, dłużéj lub krócéj ogonkowe, zupełnie tępe i w wierzchołku zaokrąglone, gładkie, bez żyłek i nerwów; łodygowe niższe podłużne, w nasadzie szczuplejsze, w górze rozszerzone, tępe, bezogonkowe: wyższe lancetowate, cokolwiek śpiczaste, niewyraźnie 1nerwowe. Kwiaty drobne, liczne, błękitnawe, nieco zwisłe, żyłkami zielonawemi oznaczone; tworzą grona zwykle jednostronne, większą część łodygi zajmujące. Przysadka dolna prawie szypułce równa. Skrzydełka przewrotnie jajowo-podłużne, niemal eliptyczne, tępe, od torebek bardzo mało dłuższe. Torebka okrągława. Cała roślina gorzka.

Polygala decipiens. Bessera, jest odmianą mającą łodygę pojedynczą, podnoszącą się; liście przewrotnie jajowo-lancetowate, korzeniowe bardzo wielkie i całkiem tępe; skrzydełka kielichowe eliptyczne, klinowato u dołu zwężone i od torebki krótsze.

Rzęd dziesięciopręcikowy **(Decandria).**

329. GENISTA. *JANOWIEC.*

Kielich 2wargowy; górna warga dwudzielna, dolna 3ząbkowa. Żagielek podłużno-jajowaty, odgięty. Łódka podłużna, prosta, niezupełnie pręciki i słupek obejmująca. Skrzydełka jajowate, podłużne, od żagielka krótsze. Pręciki 1wiązkowe. Strąk spłaszczony, czasem trochę nabrzmiały, podłużny, wielo-nasienny, niekiedy nieliczno-ziarnowy. (Krzewy lub podkrzewy o kwiatach żółtych.).

742. G. GERMANICA: foliis lanceolatis hirsutulis, spinis simplicibus aut ramosis, ramis floriferis inermibus, racemis terminalibus, floribus subvillosis, carina vexillo et alis longiore, legumine ovato hirsutulo 2, 4, 5permo.
(*J. kolący*)

DC. Prodr. II. 149. *Flor. fran. n.* 3814. *Lin. Willd. Spec.* III. 944. *Enum. Berol. p.* 746. *Scop. Carn. n.* 876. *Pollich, Palat. n.* 669. *Krock. Siles. n.* 1150. *Roth, Germ.* II. 163. *Schk. Handb. tab.* 195. *Pers. Syn.* II. 288. *Hoffm. Germ.* II. 74. *Spreng. Syst.* III. 221. *Bess. Gal.* II. 105. *Schlech. Berol.* I. *p.* 371. *BF. Comp.* II. 182. *Kluk, Dykc.* II. 22. *Wodzicki*, I. 219. *Szubert, Opis.* 260. Scorpius spinosus *Moench, Meth.* 134. Voglera spinosa *Flor. Wetterav.* 2. *p.* 500. Janowiec kolący albo mniejszy *Syren. stron.* 1480.

Rośnie gdzieniegdzie, w lasach i gajach. Kwitnie w czerwc. lipcu. ♄

Jest krzewem na stopę, półtory lub nieco-więcéj wysokim, prostym, gałęzistym; młodsze jego gałązki walcowate, miękkim, rozwartym włosem okryte i gęstym liściem otulone. Liście są około pół cala długie, eliptyczno-lancetowate, śpiczaste lub tępe, na krótkich ogonkach, zupełnie całe, żylaste, włosem miękkim, szczególniéj na obwodzie porosłe. Między niemi znajdują się liczne ciernie, ostre, na dół nieco skrzywione, liściom niemal równe, lub trochę od nich dłuższe, gładkie, grubości prawie igły sosnowéj, i albo pojedyncze, albo częściéj na 2, 3, 4, lub więcéj odnóg podzielone; średnia odnoga zawsze jest dłuższa od bocznych. W młodości ciernie te opatrzone są w nasadzie małemi, lancetowatemi liściami, późniéj nagie. Poniżéj cierni wyrastają w następnym roku, młode kwiatowe gałązki, bezbronne, liściami tylko okryte. Kwiaty żółte, w krótkie grona wiérzchołkowe zebrane, mniejsze jak u innych gatunków, o szypułkach krótkich, równie jak kielichy kosmatych. Łódka znacznie dłuższa od skrzydełek, pod spodem rzęsowata. Żagielek ciemniejszy. Strąk kosmaty.

743. G. PILOSA: caulibus procumbentibus striatis ramosis (*J. kosmaty*) tuberculatis, foliis lanceolatis complicatis subtus adpresse-sericeis, floribus axillaribus breviter pedicellatis, corollis sericeis, leguminibus pubescentibus polyspermis.

DC. Prodr. II. 152. *Flor. fran. n.* 3806. *Lin. Willd. Spec.* III. 941. *Enum. Berol. p.* 745. *Scop. Carn. n.* 874. *Pollich, Palat. n.* 668. *Krock. Siles. n.* 1149. *Jacqu. Austr. tab.* 208. *Schk. Handb. tab.* 195. *Pers. Syn.* II. 288. *Hoffm. Germ.* II. 73. *Spreng. Syst.* III. 220. *Schlech. Berol.* I. 370. *BF. Comp.* II. 180. *Kluk, Dykc.* II. 22. *Wodzicki*, I. 219. *Szubert. Opis.* 259. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 140, *fig.* 760. Genista foliis lanceolatis obtusis, caule tuberculato decumbente

Lin. Flor. Suec. n. 635. Genista repens *Lamar. Flor. fran.* Spartium pilosum *Roth. Germ.* II. 161. Genistoides tuberculata *Moench, Meth.* Genista humifusa *Thore* (non *Lin.*). Genista ramosa foliis-hyperici *Vaill. Paris. p.* 78.

Przytrafia się czasem w lasach suchych, wzgórkowatych, w zaroślach i gajach. Kwitnie w końcu maja i w czerwc. ♄

Jest krzewinką niewielką gałęzistą, bezbronną, na wszystkich prawie częściach delikatnym, jedwabistym włosem okrytą. Ma gałązki cienkie, brunatno-zielonawe, brózdowane, brodawkowate, rozpierzchłe, na ziemi leżące. Liście drobne (3—5 lin. dług.), przy wierzchołku gałązek rozrzucone, przewrotnie jajowo-podłużne, tępe, twardawe, z wierzchu gładkie, pod spodem jedwabistym, przytulonym włosem okryte. Kwiaty żółte, niewielkie, zwykle po jednym lub po dwa w kątach liści skupione, bardzo krótko-szypułkowe. Kielich i korona zewnątrz jedwabiste. Strąk podłużny, spłaszczony, przytulonym włosem okryty.

744. G. TINCTORIA: radice repente, caulibus suberectis, ramis teretibus striatis erectis, foliis lanceolatis glabriusculis, floribus spicato racemosis leguminibusque glabris.
(*J. farbierski*)

DC. Prodr. II. 151. *Flor. fran. n.* 3805. *Lin. Willd. Spec.* III. 939. *Enum. Berol. p.* 745. *Pollich, Palat. n.* 667. *Scop. Carn. n.* 873. *Krock. Siles. n.* 1148. *Hoffm. Germ.* II. 73. *Pers. Syn.* II. 287. *Spreng. Syst.* III. 219. *Schlech. Berol. p.* 370. *Bess. Gal.* II. 105. *BF. Comp.* II. 180. *Kluk, Dykc.* II. 21. *Szubert, Opis.* 258. *Wodzicki,* I. 218. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 140, *f.* 759. *Hayne, Arzneig.* IX, *tab.* 11. Genista

foliis lanceolatis, ramis teretibus striatis erectis *Lin. Flor. Suec. n.* 634. Spartium tinctorium *Roth, Germ.* II. 160. Genistoides tinctoria *Moench, Meth.* 132. Genista pubescens *Lang.* Corniola tinctoria *Medicus.* Genista tinctoria germanica *Vaill. Paris. p.* 78. Janowiec, Lubezna włoska: Genista *Syren. str.* 1479.

Najpospolitszy prawie gatunek, w lasach suchych, w zaroślach, na wzgórkach otwartych i t. p. m. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♄

Krzew wiéchowato-gałęzisty, bezbronny, około łokcia wysoki. Gałązki jego wzniesione, zielonawe, walcowate, brózdowane, gładkie. Liście lancetowate, rozrzucone, około cala długie, prawie-bezogonkowe, niemal tępe lub trochę śpiczaste, a czasem maleńkim sztyletem zakończone, gładkie i z wiérzchu lśniące, w młodości tylko na obudwu powierzchniach a szczególniéj na brzegu, włosem krótkim, miękkim okryte. W ich nasadzie przy ogonku, znajdują się dwie małe, szczeciniaste przysadki. Kwiaty dwa razy większe jak u gatunku poprzedzającego, żółte, w kłosy na wiérzchołkach gałązek zebrane, lub pojedynczo w kątach liści osadzone, krótko-szypułkowe. Kielich gładki; dwa jego wyższe ząbki cokolwiek szersze, 3 niższe prawie-szczeciniaste. Korona gładka. Strąki na cal przeszło długie, po dojrzeniu brunatnawe, cokolwiek łukowato-skrzywione, gładkie, kilka ziarn nieco spłaszczonych, brunatnych, wielkości nasion konopnych zawierające.

330. CYTISUS. *ŻARNOWIEC.*

Kielich dzwonkowaty, 2wargowy; górna warga zazwyczaj cała, czasem 2ząbkowa, dolna prawie 3ząbkowa. Żagielek jajowaty, obszerny. Łódka zupełnie tępa, pręciki i słupek obejmująca. Pręciki dwuwiązkowe. Strąk równo-spłaszczony, wieloziarnowy.

745. C. SCOPARIUS: (*Ż. miotłowy*) ramis angulatis glabratis, foliis trifoliolatis petiolatis, summis simplicibus foliolisque oblongis, floribus axillaribus pedicellatis solitariis, leguminibus ad margines pilosis.

DC. Prodr. II. 154. Spartium Scoparium *Lin. Willd. Spec.* III. 933. *Enum. Berol. p.* 744. *Pollich, Palat. n.* 665. *Roth, Germ.* II. 159. *Krock. Siles. n.* 1146. *Schk. Handb. tab.* 195. *Pers. Syn.* II. 287. *Hoffm. Germ.* II. 72. *Schlech. Berol.* I. 369. *Kluk, Dykc.* III. 97. *Szubert, Opis.* 254. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 139, *fig.* 758. *Hayne, Arzneig.* IX. *tab.* 10. Spartium ramis inermibus angulatis, foliis ternatis solitariisque *Lin. Flor. Suec. n.* 633. Genista scoparia *DC. Flor. fran. n.* 3811. *Spreng. Syst.* III. 221. *BF. Comp.* II. 179. Genista hirsuta *Moench.* Sarothamnus vulgaris *Wemmer, Flor. Siles.* I, 148. Cytiso-genista, Scoparia vulgaris flore luteo *Vaill. Paris. p.* 45. Żarnowiec albo witeczki: Spartium *Syren. stron.* 1479.

Rośnie na miejscach piaszczystych i płonnych, między Czerskiem a Górą (*). Kwitnie w czerwc. lipc. ♄

Krzew dorastający 5, lub nieco więcéj stóp wysokości. Gałązki jego liczne, proste, rózgowate, giętkie, zielonawe, nieco kanciaste i gładkie. Liście drobne: niższe ogonkowe, trójlistne, wyż-

(*) W tomie II Piasta na stron. 74, autor na domysł mylną podaje wiadomość jakoby żarnowiec miotłowy obficie w naszych lasach wyrastał; roślina bowiem ta do najrzadszych u nas należy, i dotąd jedynie między Czerskiem a Górą znajdowana.

sze prawie-bezogonkowe, pojedyncze. Listki podłużne, w nasadzie zwężone lub przewrotnie jajowato-podłużne, tępe albo trochę śpiczaste, około 3 lub 4 lin. długie, a dwie szerokie, zupełnie całe, jedwabistym, krótkim włosem szczególniéj pod spodem omszone. Kwiaty wielkie, cytrynowo-żółte, szypułkowe, nieco zchylone, przy wiérzchołku gałązek pojedynczo lub po dwa z kątów liści wyrastające. Kielich krótki, gładki, 2wargowy, wargi szérokie, nieco roztwarte, górna we dwa, dolna we 3, bardzo drobne ząbki wycięte. Żagielek obszerny, odstający, po brzegach nieco zawiniony; łódka tępa, od skrzydełek trochę dłuższa. Strąk podłużny, płaski, po dojrzeniu prawie czarny, na brzegach włoskami porosły, około półtora cala długi. Ziarna drobne.

746. C. SUPINUS: (*Ż. szczodrzenica*) caulibus decumbentibus ramosis, ramis teretibus junioribus hirsutulis adultis glabratis, foliolis obovato-obtusis subtus subhirsutis, floribus 2—4 subterminalibus pedunculatis, calycibus leguminibusque parce villosis.

DC.Prodr. II. 156. *Flor. fran. Suppl. p.* 549. *Jacqu. Austr.* I. *tab.* 20. *Willd. Spec.* III. *p.* 1125. *Bess. Gal.* II. 115. *Szubert, Opis.* 260.

Na wzgórkach, w lasach, gajach, zaroślach. Kwitnie na wiosnę. ♄

Jest krzewinką małą, o gałęziach walcowatych, giętkich, w młodości omszonych, późniéj gładkich, szaro-brunatnych, na ziemi leżących i w trawie często całkiem ukrytych, z liściem i kwiatem gęsto-osadzonym. Liście trójlistne, ogonkowe, niewielkie; listki przewrotnie jajowate, w nasadzie zwężone, w wiérzchołku niemal tępe, całe; pod spodem jedwabistym włosem porosłe, z wiérzchu prawie-gładkie. Kwiaty na krótkich szypułkach, pojedynczo, po dwa lub po 3, z kątów liści w górze gałązek wyrastające. Kielich rurkowaty, od szypułki znacznie dłuższy, blado-żółtawy, włoskami przytulonemi okryty, dwuwargowy; obiedwie wargi prawie-równe: górna ma 3 niewyraźne ząbki, dolna niegłęboko jest rozcięta. Korona dwa razy od kielicha dłuższa, żółta. Strąk podłużny,

mocno spłaszczony, brunatno-żółtawy, kosmaty. W Augustow. nigdziem téj krzewiny nie widział, tak pospolitéj koło Warszawy i w innych okolicach.

747. C. NIGRICANS: ramis teretibus virgatis, foliis petiolatis subtus cum ramis calyce et leguminibus adpresse pubescentibus, foliolis ellipticis, racemis elongatis terminalibus erectis, calycibus ebracteatis.
(Ż. czerniejący)

DC. Prodr. II. 153. *Lin. Willd. Spec.* III. 1118. *Enum. Berol. p.* 767. *Scop. Carn. n.* 904. *Jacqu. Austr. tab.* 387. *Roth, Germ.* II. 223. *Krock. Siles. n.* 1181. *Pers. Syn.* II. 309. *Bess. Gal.* II. 114. *Hoffm. Germ.* II. 84. *Spreng. Syst.* III. 222. *DC. Flor. fran. n.* 3819. *Schlech. Berol. Suppl. p.* 255. *BF. Comp.* II. 189. *Szubert, Opis.* 261. *Wodzicki* I. 184.

Przytrafia się w miejscach suchych, w zaroślach (W Sandomir.). Kwitnie w czerwc. lipc. ♄

Krzewina ta, na łokieć lub trochę więcéj wysoka, ma gałęzie cienkie, giętkie, rózgowate, długie, proste, zielonawe, w wierzchołku biało omszone. Liście ogonkowe, troiste; listki podłużne, prawie-eliptyczne, ku nasadzie zwężone, na brzegu całe, w wierzchołku prawie tępe i króciutkim zakończone sztyletem, po wierzchu gładkie, ciemno-zielonawéj barwy, pod spodem, mniéj więcéj tak jak i ogonki, delikatnym, przytulonym włosem okryte. Środkowy listek jest nieco większy; wszystkie mają własne, bardzo krótkie, omszone ogoneczki. Kwiaty żółte, drobne, w grona proste, wierzchołkowe zebrane, krótko-szypułkowe. Każda szypułka ma w wierzchołku maleńką, równowązką, prawie-szczeciniastą przysadkę. Kielich krótki, przytulonym włosem okryty, 2wargowy; górna warga cała, dolna niewyraźnie 3ząbkowa. Strąki płaskie, nieco skrzywione; sztyletowate, na cal przeszło długie a ćwierć cala szérokie, przytulonym, jedwabistym włosem porosłe. Ziarn około 8, drobnych. Po zasuszeniu prawie całkiem czernieje.

331. ONONIS. *WILŻYNA.*

Kielich dzwonkowaty, 5 razy wcięty, o wcięciach równowązkich, śpiczastych. Żagielek wielki, podłużnie kreskowany. Łódka śpiczasta, od skrzydełek cokolwiek dłuższa. Pręciki jednowiązkowe. Strąk zwykle wydęty, bezszypułkowy, nieliczno-nasienny.

748. O. spinosa: (*W. ciernista*) suffruticosa villoso-subglutinosa spinosa vel inermis, foliis ternatis simplicibusque oblongis obtusis apice serratis, floribus subsolitariis.

Spreng. Syst. III. 178. *Willd. Spec.* III. 989. *Enum. Berol.* 748. *Krock. Siles. n.* 1151. *Roth, Germ.* II. 166. *Schk. Handb. tab.* 194. *Hayne, Arzneig. tab.* II. *fig.* 43. *Pers. Syn.* II. 289. *Hoffm. Germ.* II. 75. *Bess. Gal.* II. 106. *Schlech. Berol. p.* 371. *Szubert, Opis.* 262. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 140, *f.* 761. Ononis floribus racemosis geminatis, foliis ternatis, ramis spinosis *Lin. Suec. n.* 637. Ononis arvensis *DC. Flor. fran. n.* 3835. *Kluk. Dykc. rośl.* II. 148. Ononis repens *Lin.* (secund. *Spreng.*). Ononis procurrens *Wallroth, Sched. crit. p.* 381. *DC. Prodr.* II. 162 (secund. *Spreng.*). On. campestris *Koch et Ziz.* On. senescens *Lapeyrouse, Hist. Plant. Pyren. p.* 405. Bonaga arvensis *Medicus.*

Przytrafia się na polach piaszczystych (W Sandomir. Lubel. Mazowiec.). Kwitnie w lecie. ♃

Roślina ta, na półtory stopy lub nieco więcéj wysoka, ma łodygi gałęziste, zwykle czerwonawe, prosto-stojące lub cokolwiek pochyłe, twardawe, kosmate i nieco lipkie, w młodości bezbronne, póżniéj cierniami opatrzone. Ciernie te są naprzemianległe, przeszło pół cala długie, ostre, pojedyncze lub dwudzielne, liściem gęstym okryte. Liście drobne, krótko-ogonkowe, niższe troiste, wyższe pojedyncze; listki podłużne albo eliptyczne lub przewrotnie-jajowate, środkowy zwykle szerszy; wszystkie tępe, w górze drobnoząbkowane, nieco omszone, często prawie-lipkie. W nasadzie liści znajdują się po dwie, małe, skośno-jajowate, śpiczaste, niewyraźnie piłkowane, nieco pręt otulające, bezogonkowe przysadki. Kwiaty zebrane na wierzchołku gałązek, z kątów liści pojedynczo lub parzysto wyrastające, krótko-szypułkowe. Kielich kosmaty, o pięciu długich, śpiczastych, prawie-równowązkich wcięciach. Korona od kielicha większa, różowa lub cielista, ma żagielek obszerny, przewrotnie jajowato-okrągławy, ciemniejszemi rysami wpodłuż oznaczony, prawie wszystkie inne części okrywający, zewnątrz delikatnemi włoskami porosły. Łódka bardzo mała, od skrzydełek dłuższa. Strączek krótki, nieco-wydęty, omszony, pospolicie 2ziarnowy; nasiona niemal kuliste, po dojrzeniu brunatne.

749. O. HIRCINA: *(W. bezbronna)* suffruticoso-villoso-subglutinosa inermis, foliis ternatis simplicibusque oblongo-lanceolatis acutis, floribus subgeminis.

Spreng. Syst. III. 178. *Jacqu. Hort. Vindob. tab.* 93. *Willd. Spec.* III. 989. *Enum. Berol. p.* 748. *Hoffm. Germ.* II. 75. *Bess. Gal.* II. 106. *Pers. Syn.* II. 289. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 140, *f.* 762. Ononis altissima *DC. Prodr.* II. 162. *Flor. fran. n.* 3836. Ononis arvensis *Roth, Germ.* II. 167. *Szubert, Opis. p.* 262. *BF. Comp.* II. 186. Ononis floribus subsessilibus solitariis lateralibus, ramis inermibus *Lin. Flor. Suec. edit.* I. *n.* 622. Ononis hircina Jacquini *Krock.*

Siles. n. 1152. Ononis foetens *Allion. Flor. Pedemon.* Bonaga hircina *Medicus.*

Na pastwiskach, odłogach, miedzach, koło dróg, częściéj jak poprzedzający. Kwitnie od czerwca do sierpn. ♃

Wyrasta bujniéj od poprzedzającego, lecz cierni nigdy nie ma. Łodygi prawie-proste, gałęziste, walcowate, grubsze i nie tak twardniejące jak u tamtego; zielonawe, miękkim, białawym kutnerem, nieco lipkim okryte. Liście większe i dłużéj-ogonkowe, a listki ich podłużno-lancetowate lub prawie-eliptyczne, tępe lub śpiczaste, niemal na całym obwodzie ostro nierówno-piłkowane, prawie-gładkie lub rzadkim włosem gdzieniegdzie porosłe. Przysadki wielkie, ostro-piłkowane, doskonale pręt otulające. Kwiaty okazalsze, krótko-szypułkowe, pojedynczo lub parzysto w kątach liści osadzone, albo w krótkie kłosy na wiérzchołku gałązek zebrane. Wcięcia kielicha równowązko-lancetowate, włosiste. Żagielek na grzbiecie omszony, różowy, skrzydełka białawe lub cieliste. Cała roślina odrażliwą wonią się odznacza.

332. ANTHYLLIS. *PRZELOT.*

Kielich trwały, rurkowaty, w pośrodku nieco wydęty, pięcio-ząbkowy, o ząbkach nierównych, stulonych. Żagielek trochę dłuższy od innych płatków, po brzegach zwisły. Skrzydełka podłużne, łódce spłaszczonéj, do nich podobnéj niemal wyrównywające. Nitki w wierzchołku rozszerzone. Strączek ma maleńki, okrągławy, kielichem okryty, 1—2ziarnowy.

750. A. VULNERARIA: *(P. pospolity)* herbacea erectiuscula, foliis pinnatis, foliolis 5—13 inaequalibus infimis minoribus terminalibus multo majoribus, capitulis subduplicatis.

DC. Prodr. II. 170. *Flor. Fran. n.* 3850. Anthyllis Vulneraria *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 671. *Willd. Spec.* III.

1013. *Enum. Berol. p.* 751. *Roth, Germ.* II. 164. *Krock. Siles. n.* 1154. *Pers. Syn.* II. 292. *Hoffm. Germ.* II. 75. *Schlech. Berol.* I. 372. *BF. Comp.* II. 187. *Spreng. Syst.* III. 184. *Schk. Handb. tab.* 196. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 140, *fig.* 764. Anthyllis herbacea, foliis pinnatis inaequalibus, capitulo duplicato *Lin. Flor. Suec. n.* 638. Vulneraria Anthyllis *Scop. Carn. n.* 879. Vulneraria heterophylla *Moench, Meth.* 146. Anthyllis rusticana *Wenderoth.* Vulneraria rustica *Vaill. Paris. p.* 205. *Lamar. Flor. fran.*

Na łąkach suchych, miedzach, w zaroślach. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Dorasta około półtory stopy, lub nieco wyżéj. Ma łodygi w nasadzie nieco podnoszące się, wyżéj proste, pojedyncze, czasem cokolwiek gałęziste, walcowate, bardzo krótkim, przytulonym kutnerem okryte. Liście nieparzysto-piérzaste, odległe, najniższe ogonkowe, a listek ich wiérzchołkowy znacznie jest większy; inne wszystkie bezogonkowe, z większéj liczby listków złożone; listki te są nierówne, podłużne lub lancetowate, tępe lub trochę spiczaste, zupełnie całe, zwiérzchu gładkie, pod spodem i na brzegu przytulonym, delikatnym włosem okryte. Kwiaty skupione w główkę, pojedynczą lub podwójną, czasem potrójną, wiérzchołkową; prócz tego z boku łodygi często pojedyncze główki na długich szypułkach wyrastają; w nasadzie każdéj znajduje się krótka, nakształt liścia przysadka, na kilka wcięć lancetowatych piérzasto-podzielona. Kielich długi, trochę wydęty, prawie pęcherzowaty, w górze zeszczuplony, kolorowy, włoskami drobnemi okryty. Korona mała, pospolicie żółta; łódka jéj skrzydełkami objęta, trochę od nich krótsza i w rurkę nieco spłaszczoną spojona. Nitki w wiérzchołku łopatkowato-rozszérzone, czyli raczéj wydęte; główki pyłkowe szczupłe, pionowo-wsparte. Strączek zamknięty w kielichu, ma krótką szypułeczkę

i jest na 2 lub 3 linie długi, podłużno-okrągławy, soczewkowato-spłaszczony, jedno ziarno zawierający.

333. PHASEOLUS. *FASOLA.*

Kielich dzwonkowaty, 2wargowy; górna warga 2ząbkowa, dolna 3dzielna. Żagielek obszerny, tępy, wycięty, odchylony. Skrzydełka jajowate, długości żagielka, na długich paznogciach osadzone. Łódka wraz z pręcikami i szyjką szrubowato-skręcona. Strąk skórkowaty, płaskawy lub prawie-walcowaty, tępy, w wierzchołku kończato-przedłużony. Ziarna nerkowate, podłużne, znaczkiem jajowo-podługowatym opatrzone.

751. P. VULGARIS: (*F. pospolita*) volubilis glabriusculus, racemi foliis brevioris pedicellis geminis, bracteis calyce minoribus patulis, leguminibus compressis geminis.

Spreng. Syst. III. 254. *Lin. Willd. Spec.* III. 1030. *Enum. Berol. p.* 752. *Pers. Syn.* II. 295. *Schlech. Berol.* I. 373. *DC. Flor. fran. n.* 3942. *Ejusd. Prodr.* II. 392. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 46. Fasola, Groch albo Bob turecki: Fazioli et Phasioli *Syren. stron.* 1034.

Pochodzi z Indyj wschod. W ogrodach hoduje się wszędzie, pod nazwiskiem fasoli tyczkowéj albo grochu szablastego, szabelbonu i t. d. Kwitnie w czerwcu. ☉

Łodygę ma wijącą się. Liście troiste, listki jajowate, śpiczaste, Grona pojedyncze, szypułkowe, krótsze od liści. Szczególne szypułki parzysto-osadzone. Przysadki kwiatowe od kielichów mniejsze, rozłożyste. Kwiaty pospolicie białe. Strąki spłaszczone, zwisłe. Ziarna grochu szablastego co do wielkości, kształtu i koloru, w na-

der licznych odmianach znajome w ogrodach. Niektórzy dzielą je na 3 szeregi:

A. *Jednokolorowy* (unicolor), ziarna jednostajnéj farby, mianowicie czarnéj, ametystowéj, miedzianéj, brunatnawo-żółtéj, lila, żółtéj, gliniasto-czerwonawéj, zielono-żółtawéj lub czerwonawéj.

B. *Pręgowany* (fasciatus), ziarna prążkami czyli paskami skrzywionemi oznaczone. Odmiany tego szeregu, *zebry* zwane, mają nasiona barwy błękitnéj, brunatnawo-żółtéj, kasztanowatéj, szaréj, wątrobianéj i t. p.

C. *Upstrzony* (variegatus), ziarna białawe, plamkami rdzawemi, ołowiano-szaremi, fioletowemi upstrzone, lub ametystowe z plamkami oliwkowemi, albo żółte z plamkami rudemi (*DC. Prodr.* II. 392).

752. P. MULTIFLORUS: volubilis glabriusculus, foliolis ovatis acuminatis, racemis pedunculatis folio longioribus, pedicellis geminatis, bracteolis calyce subbrevioribus adpressis, leguminibus pendulis subfalcatis torulosis scabris.
(*F. wielokwiatowa*)

DC. Prodr. II. 392. *Flor. fran.* IV, *p.* 559. *Willd. Spec.* III. *p.* 1030. *Enum. Berol. p.* 752. *Spreng. Syst.* III. 254. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 45.

— α pąsowy, *coccineus*: corollis intense coccineis. Phaseolus coccineus *Kniphoff, Cent.* 12, *n.* 75. *Pers. Syn.* II. *p.* 295. Phaseolus vulgaris *Schk. Handb. tab.* 199 *a.* Phas. vulg. β *coccineus L. Spec.*

— β biały, *albus* corollis albis.

Gatunek ten ma pochodzić z Ameryki cieplejszéj. U nas pielęgnuje się w ogrodach. Kwitnie w lecie. ⨀

Do poprzedzającego podobny i łodygę podobnież ma wijącą się, lecz grona kwiatowe dłuższe są cokolwiek od liści, lub im wyrównywające; przysadki do kielicha przytulone, szczuplejsze; strąki krótsze, lecz grubsze, szersze i trochę szorstkawe; ziarna wielkie, nerkowate.

Pierwsza odmiana ma kwiaty pięknéj szkarłatnéj barwy; ziarna brudno-czerwone lub fioletowe, ciemnemi plamkami upstrzone. Dla ozdoby utrzymuje się w ogrodach. Druga ma kwiaty i ziarna białawe.

753. P. NANUS: erectiusculus flexuosus glaber, foliolis ova-
(F. karłowata) tis, bracteis calyce majoribus, leguminibus compressis pendulis.

Spreng. Syst. III. 255. *Lin. Willd. Spec.* III. 1036. *Enum. Berol. p.* 753. *Pers. Syn.* II. 296. *DC. Flor. fran. n.* 3944. *Schlech. Berol.* I. 373. *BF. Comp.* II. 193.

Pochodzi z Indyj wschod. i od niektórych autorów za odmianę fasoli pospolitéj jest uważany. Kwitnie w czerwcu. ⊙

Od poprzedzających różni się łodygą mniéj więcéj wyprostowaną, gładką, niewijącą się, ledwie na 2 stopy wysoką, i przysadkami od kielicha większemi. Kwiat ma podobnież biały, strąki zwisłe, spłaszczone. Ziarna co do wielkości i koloru rozmaite. (*O hodowaniu i różném użyciu fasoli wijącéj się i karłowatéj*: *Ogrodnictwo* Zigry I. 16. 17. Reichart, *Ogrody warzyw.* 262. 268. Kluk, *Dykc.* II. 178. Strumiłło, *Ogrody póln. wydan.* 3. I. 175. Oczapowski, *Początki Gospodar. Bürgera* II. 104. Czepiński, *Ogrodnictwo powszechne, str.* 190).

334. PISUM. *GROCH.*

Wcięcia kielicha liściaste, dwa wyższe krótsze. Żagielek obszerny, przewrotnie-sercowaty, odgięty. Skrzydełka okrągławe, stulone, od żagielka krótsze. Łódka spłaszczona, półksiężycowata, od skrzydełek krótsza. Szyjka trójgraniasta; u dołu łódkowato-wydrążona, w górze kosmata. Strąk po-

dłużny, wielki, płaskawy. Ziarna liczne, prawie kuliste, znaczkiem okrągławym opatrzone.

754. P. SATIVUM: petiolis teretibus trijugis, foliolis ovatis (*G. zwyczajny*) integris margine undulatis saepe oppositis mucronulatis, stipulis ovato-subsemicordatis crenatis, pedunculis bi-vel multifloris, leguminibus subcarnosis. *DC. Prodr.* II. 368. *Flor. fran. n.* 3999. *Lin. Willd. Spec.* III. 1070. *Enum. Berol. p.* 757. *Pers. Syn.* II. 306. *Schk. Handb. tab.* 200. *Schlech. Berol.* I. 373. *BF. Comp.* II. 201. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 141, *fig.* 765. Groch: Pisum majus *Syren. stron.* 1038.

Chociaż niektórzy groch za roślinę Europejską podają, właściwa jednak jego ojczyzna jest niepewna. Kwitnie w lecie. ⊙

Liście ma pierzaste, w wierzchołku trzema pospolicie wąsami zakończone. Każdy liść składa się z dwóch lub 3 par listków, jajowatych, zwykle przeciwległych, całych, na brzegu mniéj więcéj falistych, w wierzchołku krótkim sztyletem zakończonych. Ogonki walcowate, a ich przysadki duże, liściaste, skośno-jajowate, niemal wpół-sercowate, na obwodzie u dołu nieregularnie karbowane, nasadą trochę pręt obejmujące, w wierzchołku sztyletem uzbrojone. Szypułki 2 lub wielo-kwiatowe. Kwiaty białe, purpurowe lub błękitnawe. Strąki zwisłe, gładkie, nieco mięsiste.

Odmiany grochu zwyczajnego są liczne: różnią się szczególniéj wielkością strąków, wcześniejszém lub późniejszém ich dojrzewaniem, kolorem, wielkością i kształtem ziarn, wysokością łodygi i tym podobnemi własnościami. Seringe w *Prodr.* Dekandola, pięć celniejszych odmian naznacza:

a) *Cukrowy* (saccharatum: caule elato, leguminibus subcoriaceis compresso-teretibus, seminibus rotundatis distantibus *DC. Prodr.* II. 368). Odznacza się łodygą wyniosłą, strąkami płasko-

walcowatemi, nieco skórkowatemi, nasieniem okrągłém, oddalonćm. (*Petits-pois. Pois sucrés.*)

b) *Wielkogroch* (macrocarpum: caule maximo, leguminibus amplis falcatis valde compressis non coriaceis edulibus, seminibus magnis distantibus *DC. l. c.*). Ma łodygę wysoką, strąki wielkie, sierzpowato-skrzywione, płaskie, mięsiste, ziarna duże, oddalone. Łupiny mięsiste, bez skórki, jadalne. (*Pois-sans-parchemin; Pois mange-tout.*)

c) *Baldaszkowy* (umbellatum: stipulis quadrifidis acutis, pedunculis multifloris terminalibus subumbellatis *DC. l. c.*). Ma przysadki 4dzielne, śpiczaste, szypułki wielokwiatowe, na wierzchołku łodygi baldaszek niby, czyli raczéj baldaszkogron tworzące. Ziarna wielkie, okrągławe, brunatno-żółte. Hoduje się czasem dla ozdoby. (*Pois à bouquet.*)

d) *Kwadratowy* (quadratum: seminibus densissimis quadratis *DC. l. c.*). Odznacza się nasieniem prawie-kwadratowém, gęsto w strąkach umieszczoném. (*Pois-carré*). *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 141, *fig.* 766.

e) *Karłowaty* (humile: caule nano debili, leguminibus minoribus subcoriaceis, seminibus approximatis rotundis *DC. l. c.*). Ma łodygę nizką, wietką, gałęzistą, liście dwuparzyste, o listkach okrągławych; strąki drobne, prawie-skórkowate. Ziarna okrągłe, zbliżone. (*Pois nains.*)

O hodowaniu grochu: Ogrodnictwo Zigry I. 14. Reichart, *Ogrody warzyw.* 273. 281. Strumiłło, *Ogrod. pólnoc. wydan.* 3. I. 176. Kluk, *Dykc.* II. 200. Oczapowski, *Gospodar. wiejskie* V. 96. *Początki gospodar. Bürgera* II. 89. 95. Kurowski, *Tygodnik rolnicz. technol. z r.* 1835 *n.* 12. 18. Czepiński, *Ogrodnic. powszech.* 192.

335. OROBUS. *DRZEWIGROSZEK.*

Kielich dzwonkowaty, 5 razy wcięty (prawie 5ząbkowy), wyższe dwa wcięcia krótsze. Korona motylkowa. Żagielek przewrotnie-sercowaty. Skrzydełka podłużne, stulone, prawie długości żagielka. Łódka u dołu dwudzielna, śpiczasta, z brzegami stulonemi i dnem brzuchatém. Szyjka delikatna, równowązka, w wierzchołku włosista. Strąk równo-

wązko-podłużny, niemal walcowaty, w wierzchołku kończatością podnoszącą się opatrzony, wieloziarnowy. Ziarna ze znaczkiem równowązkim. (Ogonki kończą się krótkiém, pojedynczém, szczeciniastém przedłużeniem. Przysadki półstrzałkowate. Liście parzysto-pierzaste, o parach nielicznych).

755. O. VERNUS: subpubescens, caule simplici, foliis triju-
(D. wiosenny) gis, foliolis lanceolatis acuminatis, nervis subparallelis, stipulis semi-sagittatis integris, pedunculis axillaribus multifloris folio brevioribus, floribus subsecundis nutantibus, laciniis calycinis latis vix longitudine tubi, leguminibus subcompressis oblique-reticulato-venosis polyspermis, stylis geniculatis, seminibus subrotundis laevibus.

DC. Prodr. II. 377. *Flor. fran. n.* 4005. *Lin. Willd. Spec.* III. 1073. *Enum. Berol. p.* 758. *Crantz, Austr.* 373. *Pollich, Palat.* 672. *Scop. Carn. n.* 882. *Roth, Germ.* II. 169. *Krock. Siles. n.* 1158. *Pers. Syn.* II. 303. *Hoffm. Germ.* II. 76. *Bess. Gal.* II. 108. *Spreng. Syst.* III. 259. *Schlech. Berol.* I. 374. *BF. Comp.* II. 194. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 141, *fig.* 768. Orobus foliis pinnatis ovatis, stipulis semisagittatis integerrimis, caule simplici *Lin. Flor. Suec. n.* 641. Lathyrus vernus *Bernhardi. Wimmer, Flor. Siles.* I. 166.

W lasach cienistych, listkowych, i gajach. Kwitnie w maju. ♃

Dorasta około stopy wysokości. Łodygę ma pojedynczą, słabą, kanciastą, gładką. Liście zwykle trzyparzyste. Listki wielkie, przeciwległe, jajowate, śpiczasto-przedłużone, na brzegu delikatnym

włosem porosłe, z resztą całkiem gładkie, prawie wpółprzezroczyste, pod spodem nieco-bledsze, 3nerwowe. Przysadki półstrzałkowate, śpiczaste, całe. Grona kwiatowe w górze między liściami osadzone. Każde składa się z kilku (4—6). błękitno-czerwonawych, dosyć dużych, zwisłych i w jednę zazwyczaj stronę zwróconych kwiatów. Szypułki główne nieco omszone, niemal liściom wyrównywające. Kielich gładki, trzy jego dolne wcięcia lancetowo-równowązkie, śpiczaste, znacznie od dwóch górnych dłuższe. Strąki szczupłe, proste, około półtora cala długie, 2—3 lin. szérokie.

756. O. NIGER: (*D. czerniejący*) glabriusculus, caule ramoso angulato-flexuoso, foliis 3—6jugis, foliolis ellipticis mucronulatis, nervis subparallelis, stipulis lineari-lanceolatis acutis, pedunculis multifloris folio longioribus, dentibus calycinis inaequalibus tubo brevioribus, leguminibus compressis obsolete reticulato-venosis, stylis geniculatis, seminibus globosis.

DC. Prodr. II. 378. *Flor. fran. n.* 4003. *Lin. Willd. Spec.* III. 1076. *Enum. Berol. p.* 759. *Crantz, Austr.* 372. *Pollich, Palat. n.* 674. *Scop. Carn. n.* 884. *Krock. Siles. n.* 1159. *Roth, Germ.* II. 171. *Schk. Handb. tab.* 200. *Pers. Syn.* II. 303. *Hoffm. Germ.* II. 77. *Bess. Gal.* II. 109. *Spreng. Syst.* III. 260. *Schlech. Berol.* I. 375. *BF. Comp.* II. 194. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 141, *f.* 770. Orobus caule ramoso, foliis sexjugis ovato-oblongis *Lin. Flor. Suec. n.* 643. Lathyrus niger *Wimmer, Flor. Siles.* I. 166.

W lasach, gajach, zaroślach. Kwitnie w czerwc. lipcu. ♃

Wyższy od poprzedzającego i często blizko łokcia dorasta. Łodygę ma gałęzistą, prosto-stojącą, kanciastą, nieco pogiętą, gładką lub gdzieniegdzie nieznacznie omszoną. Liście pierzaste, z 4—6

par listków złożone. Listki te są przeciwległe, drobniejsze jak u poprzedzającego, eliptyczne lub podłużne, w wierzchołku tępe i króciutką szczecinką zakończone, sino-zielonawe i gładkie. Przysadki równowązko-lancetowate, spiczaste. Szypułki od liści dłuższe, z kątów między łodygą a liściami wyrastające. Kwiaty niewielkie, z początku purpurowe, póżniéj błękitnawe. W każdém gronie jest ich od 4 do 10. Kielich trochę omszony, kolorowy, o ząbkach nierównych, od rurki krótszych. Korzeń długi, gruby, smaku słodkawego; a cała roślina, nawet po najstaranniejszém zasuszeniu, całkiem czernieje.

757. O. LAEVIGATUS: glaberrimus, caule simplici, foliis 3—4jugis, foliolis ovatis mucronatis, stipulis semisagittatis basi dentatis, pedunculis elongatis multifloris inclinatis (folio brevioribus), calycibus brevissime denticulatis, leguminibus erectis compressis planis laevibus, stylis geniculatis.
(*D. rdzawo-żółty*)

DC. Prodr. II. 378. *Spren. Syst.* III. 260. *Bess. Gal.* II. 107. *Enum. Volh. p.* 28. Orobus laevigatus *Waldstein et Kitajb. Plant. rar. Hung.* III. *p.* 270, *tab.* 243.

Rzadki ten gatunek znalazłem w r. 1825 koło Radomia, gdzie w lasku Janiszewskim dosyć obficie rośnie. Póżniéj p. Jastrzębowski znajdował go w Augustow. w okolicach Sejn. Kwitnie w czerwcu. ♃

Piękna ta roślina dorasta około półtory stopy wysokości. Łodygę ma niezawsze pojedynczą, często w górze trochę gałęzistą, prosto-stojącą, prawie-kanciastą, brózdowaną, trochę pogiętą, w środku wydrążoną, zupełnie gładką. Liście pierzaste, z 3 lub 4 par listków złożone, kończą się maleńkiém, szczeciniasto-liściowatém przedłużeniem. Listki są znacznie większe jak u gatunków poprzedzających, przeciwległe, króciutko-ogonkowe, eliptyczne

lub jajowate, po obu końcach nieco zwężone, w wierzchołku trochę śpiczaste i krótkim opatrzone sztyletem, na brzegu całe lub bardzo niewyraźnie (pod szkłem powiększającém) ząbkowane, po obu stronach gładkie, żyłkami siatkowato-oznaczone, z wierzchu światło-zielonawe, pod spodem bledsze. Przysadki dość wielkie (często przeszło ½ cal. długie), półstrzałkowate, dolne szersze, jajowo-lancetowate, w nasadzie zwykle mniéj więcéj nieregularnie ząbkowane, wyższe szczuplejsze i pospolicie całe. Kwiaty ceglasto-żółtawe, zebrane w piękne grona na wierzchołku szypułek nieco-pochylonych, brózdowanych, liściom wyrównywających lub od nich dłuższych. W każdém gronie bywa ich od 12—20 lub nieco więcéj, ku jednéj stronie zwykle zwróconych. Kielich dzwonkowaty, zupełnie gładki, skośno-ścięty, o ząbkach nader drobnych. Strąki lancetowate, ku dołowi szczuplejsze, całkiem płaskie, około półtora cala długie, a na 3—4 lin. szérokie, słabo-skrzywione, gładkie, brunatne; wierzchołek ich kończy się szyjką trwałą, śpiczastą.

Uwaga. Gatunek ten nader podobny jest do drzewigroszku żółtego (*Orobus luteus Lin.*), rosnącego w krajach górzystych Europy, mianowicie we Włoszech, Szwajcaryi, Karyntyi i t. p. Lecz tamten listki ma bardziéj podłużne i śpiczastsze, szypułeczki i kielichy mniéj więcéj kosmate; ząbki kielichowe większe i nierówne, przylistki szersze i kwiaty okazalsze.

336. LATHYRUS. *LĘDŹWIAN.*

Kielich dzwonkowaty, 5 razy wcięty, o dwóch wcięciach wyższych krótszych. Żagielek obszerny, przewrotnie-sercowaty, po brzegach i w wierzchołku odgięty. Skrzydełka podłużne, xiężycowate, krótkie, tępe. Łódka półokrągła, długości skrzydełek, lecz nieco od nich szersza. Szyjka płaska, w wierzchołku rozszerzona, z przodu kosmata. Strąk podłużny, prawie walcowaty lub spłaszczony, śpiczasty, wieloziarnowy. Ziarna kuliste lub kątowate. (Liście 1—3parzyste, wąsem gałęzistym zakończone.).

758. L. PRATENSIS: glabriusculus, caulibus erectiusculis te-
(*L. łąkowy*) tragonis, foliis unijugis, foliolis oblon-

gis vel lineari-lanceolatis trinerviis, stipulis sagittatis ovatis foliolis brevioribus, pedunculis multifloris folio duplo longioribus, calycibus nervosis, dentibus subaequalibus longitudine tubi, leguminibus compressis oblique reticulato venosis, seminibus globosis laevissimis.

DC. Prodr. II. 370. *Flor. fran. n.* 3994. Lathyrus pratensis *Lin. Pollich, Palat. n.* 679. *Willd. Spec.* III. 1089. *Enum. Berol. p.* 761. *Scop. Carn. n.* 893. *Krock. Siles. n.* 1165. *Roth, Germ.* II. 176. *Pers. Syn.* II. 305. *Hoffm. Germ.* II. 78. *Spreng. Syst.* III. 263. *Bess. Gal.* II. 109. *Schlech. Berol.* I. 375. *BF. Comp.* II. 198. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 142, *fig.* 772. Lathyrus pedunculis multifloris, cirrhis diphyllis simplicissimis, foliolis lanceolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 647. Lathyrus sylvestris luteus foliis viciae *Vaill. Paris. p.* 114.

Na łąkach wilgotnych, na pastwiskach, w zaroślach. Kwitnie w lecie. ♃

Ma łodygi 4kańciaste, gałęziste, słabe, nieco omszone. Liście 2listkowe, w pojedynczy lub dwudzielny wąs przedłużające się. Listki małe, lancetowate, krótkim sztyletem zakończone, 3nerwowe, delikatnemi włoskami okryte. Przysadki do listków podobne, nieforemnie strzałkowate, zupełnie całe, do łodygi przytulone. Kwiaty siarczysto-żółte, w krótkie grona, na długich, czworokańciastych, prostych, z kątów liści wyrastających szypułkach osadzone. Kielich omszony, nerwisty, o wcięciach śpiczastych. Strąk płaski, szyjką trwałą, skrzywioną uwieńczony, gładki, po dojrze-

niu brunatny, żyłkami ukośnemi niewyraźnie przerosły. Wyborną stanowi paszę dla bydła i koni, i w tym celu umyślnie niekiedy bywa zasiewany.

759. L. TUBEROSUS: caule debili tetragono, foliis unijugis, (*L. główkowy*) foliolis oblongo-ellipticis submucronulatis, stipulis semisagittatis angustis acutis petiolum aequantibus, pedunculis 3—6floris folio duplo-triplove longioribus, calycibus aveniis, dentibus subaequalibus latis tubum subaequantibus, stylis arcuatis, leguminibus compressis longitudinaliter reticulatis, seminibus subrotundis laevibus.

DC. Prodr. II. 370. *Flor. fran. n.* 3993. Lathyrus tuberosus *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 678. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV, *p.* 6. *Willd. Spec.* III. 1088. *Enum. Berol. p.* 761. *Roth. Germ.* II. 175. *Krock. Siles. n.* 1164. *Spreng. Syst.* III. 263. *Pers. Syn.* II. 305. *Hoffm. Germ.* II. 78. *Bess. Gal.* II. 109. *Schlech. Berol.* I. 376. *BF. Comp.* II. 198. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 142, *fig.* 771. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 164. Lathyrus arvensis repens tuberosus *Vaill. Paris. p.* 114. Wycze-węzły: Pseudoapios *Syren. stron.* 1511.

Na polach, mianowicie gliniastych, między zbożem; lecz rzadzéj (W Krakow. Sandomir.). Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Odznacza się ten gatunek korzeniem pérzowatym na którego włóknach znajdują się małe, czarniawe, podługowate bulwki. Łodygi przeszło pół łokcia długie, gałęziste, 4kańciaste, wątłe, gładkie jak i cała roślina. Liście 2listkowe, a listki ich podłużno-przewrotnie jajowate, czyli ku nasadzie nieznacznie zwężone; wiérzchołek mają tępy i króciutkim sztyletem zakończony. Ogonek przedłuża się w wąs, w wiérzchołku gałęzisty. Przysadki lancetowate, półstrzałkowate, szczupłe, śpiczaste. Kwiaty piękne, czerwone, dość wielkie, nieco pachnące, po 3—6 na szypułkach długich, groniasto-osadzone. Wcięcia czyli ząbki kielicha szérokie, prawie-równe, beznerwowe. Roślina ta podobnież przyjemném jest dla bydła pożywieniem, a bulwki jéj pieczone, *orzechami ziemnemi* zwane, nakształt kasztanów są jadalne. (Reichart, *Ogrody warzyw.* 242. Wodzicki, II. 600.).

760. L. SYLVESTRIS: (*L. leśny*) glaberrimus, caulibus prostratis alatis, foliis unijugis, foliolis lineari-lanceolatis attenuatis coriaceis, stipulis semisagittatis folio brevioribus, pedunculis 3—6floris folii longitudine, leguminibus compressis longitudinaliter reticulatis, seminibus subrotundis verrucoso-punctatis.

DC. Prodr. II. 369. *Flor. fran. n.* 3995. Lathyrus sylvestris *Lin. Crantz, Austr. p.* 378. *Pollich, Palat. n.* 600. *Willd. Spec.* III. 1089. *Enum. Berol. p.* 761. *Roth, Germ.* II. 177. *Krock. Siles. n.* 1166. *Pers. Syn.* II. 305. *Hoffm. Germ.* II. 78. *Spreng. Syst.* III. 263. *Bess. Gal.* II. 110. *Schlech. Berol.* I. 376. *BF. Comp.* II. 199. Lathyrus pedunculis multifloris, cirrhis diphyllis, foliolis ensiformibus *Lin. Flor. Suec. n.* 644. Lathyrus sylvestris major *Vaill. Paris. p.* 114.

— β Lathyrus intermedius *Wallroth, Sched. Critic. p.* 386. *DC. Prodr. l. c.*

Przytrafia się gdzieniegdzie w lasach, zaroślach, przy drogach, mianowicie na gruncie twardym. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Prawie największy z naszych tego rodzaju gatunków. Łodygi ma często na półtora łokcia długie, gałęziste, po przyległych krzewach wspinające się lub na ziemi rozpostarte, gładkie, liściowatemi skrzydełkami wzdłuż opatrzone. Liście 2listkowe. Listki długie (3—5 cali; 1 cal szerok.), mieczowate lub lancetowate, śpiczaste, prawie-skórkowate, nerwiste, gładkie. Ogonki wąsem, 2 lub 3dzielnym zakończone. Przysadki wązkie, półstrzałkowate, mocno śpiczaste, całe. Kwiaty wielkie, piękne, różowe, po 4—6 na szypułkach długich, z boku łodygi wyrastających, groniasto-osadzone. W nasadzie szczególnych szypułek znajdują się przysadki równowązkie, prawie-nitkowate, szypułeczkom równe lub od nich krótsze. Kielich gładki, o ząbkach nierównych. Strąki długie, szczupłe, płaskie, gładkie, żyłkami podłużnemi oznaczone. — *Lathyrus intermedius* Wallroth'a, jest odmianą, mającą listki podłużno-lancetowate, prawie tępe i krótkim sztyletem zakończone, przylistki szczuplejsze, równowązkie, kwiaty bardziej liczne i strąki większe.

761. L. LATIFOLIUS: (*L. szerokoliściowy*) glaberrimus, caulibus prostratis alatis; foliis unijugis, foliolis ovato-ellipticis subglaucescentibus 3—5nerviis obtusis mucronatisque, stipulis semisagittatis latis, pedunculis multifloris folio longioribus, leguminibus compressis longitudinaliter reticulatis.

Seringe in DC. Prodr. II. 370. Lathyrus latifolius *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1089. *Enum. Berol. p.* 761. *Roth, Germ.* II. 177. *Crantz, Austr.* 383. *Krock. Siles.* II. *p.* 173. *Schk. Handb.* II. *n.* 3079. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 78. *Pers. Syn.* II. 305. *DC. Flor. fran.*

n. 3996. *Spreng. Syst.* III. *p.* 263. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 142. *fig.* 773. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 165. Lathyrus caulibus alatis, foliis ovato-lanceolatis rigidis, scapis multifloris *Haller. Helv. n.* 433. Lathyrus pedunculis multifloris, cirrhis diphyllis, foliolis lanceolatis, internodiis membranaceis *Lin. Flor. Suec. edit.* 2, *n.* 645.

Bardzo rzadki (W Krakow. w okolicach Pińczowa.). Kwitnie w lecie. ♃

Do poprzedzającego podobny. Łodygi ma podobnież wietkie, pospolicie na ziemi rozesłane, gałęziste, skrzydełkowate. Listki szérsze jak u poprzedzającego, jajowo-eliptyczne, żyłkowane, twardawe. Przylistki szérokie. Kwiaty liczniejsze, znacznie większe, pięknéj różowéj barwy. W ogrodach do ozdoby, a w gospodarstwie na paszę użytym być może.

762. L. PALUSTRIS: glaberrimus, caulibus alatis erectiusculis, foliolis 3jugis, petiolo subulato, foliolis oblongis mucronulatis, stipulis semisagittatis acutis parvis, pedunculis 3—5floris folio vix longioribus, laciniis calycinis inaequalibus sublinearibus longitudine tubi, leguminibus compressis.
(L. błotny)

DC. Prodr. II. 371. *Flor. fran. n.* 3998. Lathyr. palustris *Lin. Crantz, Austr.* 382. *Pollich, Palat.* 681. *Willd. Spec.* III. 1090. *Enum. Berol. p.* 762. *Krock. Siles. n.* 1169. *Roth, Germ.* II. 178. *Pers. Syn.* II. 305. *Hoffm. Germ.* II. 79. *Spreng. Syst.* III. 264. *Bess. Gal.* II. 110. *Schlech. Berol.* I. 376. *BF. Comp.* II. 200. *Lorek, Flor. Pruss.*

tab. 142, *fig.* 775. Lathyrus pedunculis multifloris, cirrhis polyphyllis, stipulis lanceolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 648. Lathyrus viciaeformis *Gilib. Lith. n.* 194. Orobus palustris *Reichenb.*

Na łąkach wilgotnych, błotnistych, w zaroślach. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Od poprzedzających odznacza się szczególniéj liściem z dwóch lub 3 par listków złożonym. Łodygę ma gałęzistą, skrzydełkowatą, gładką, nieco wzniesioną, na łokieć lub więcéj wysoką. Listki zwykle przeciwległe, lancetowate, śpiczaste, sztyletem zakończone, gładkie, krótsze jak u poprzedzającego gatunku, z wierzchu ciemno-zielone, pod spodem bledsze, nerwiste. Główny ich ogonek przedłuża się podobnież w wąs, w wierzchołku gałęzisty. Przysadki półstrzałkowate, śpiczaste, maleńkie, całe. Kwiaty dosyć wielkie, z początku czerwonawe, późniéj błękitne, na szypułkach liściom prawie wyrównywających groniasto-osadzone. Wcięcia kielicha nierówne, niemal równowązkie. Strąk spłaszczony, gładki.

763. L. SATIVUS: *(L. siewny)* glabriusculus, caulibus diffusis alatis, foliolis lineari-oblongis, cirrhis trifidis, stipulis semisagittato-ovatis ciliatis vix petioli longitudine, pedunculis unifloris petiolo longioribus apice articulatis bracteolatis, laciniis calycinis lanceolatis foliaceis tubo fere triplo longioribus, leguminibus ovatis latis brevibus irregulariter reticulatis dorso alatis, seminibus trigonis subtruncatis laevibus.

Seringe in DC. Prodr. II. 373. *Flor. fran. n.* 3985. *Scop. Carn. n.* 889. *Gaertn. de fructib.* II. *tab.* 152, *fig.* 1. *Willd. Spec.* III. *p.* 1079. *Enum. Berol. p.* 759. *Pers. Syn.* II. 304. *Schk. Handb.* II. *p.* 350. *Spreng. Syst.* III. *p.* 262. Cicercula alata *Moench, Meth.* 163.

Dziko rośnie w połud. Europ. mianowicie we Włoszech, Hiszpan. Francyi. P. Andrzejowski znajdował go na Podolu, w okolicach Sawrania. Sieją go umyślnie w wielu krajach, na pokarm dla ludzi i paszę dla zwierząt; u nas jednak rzadko się uprawia. Kwitnie w lecie. ☉

Ma łodygi kanciaste, gładkie, wązkiemi skrzydełkami opatrzone, wątłe; liście dwulistkowe, o listkach na 2 lub 3 cale długich, szczupłych, prawie równowązkich, trawiastych, nerwami oznaczonych. Wąsy 2 lub 3dzielne. Przylistki dość wielkie, półstrzałkowate. Kwiaty zazwyczaj białe lub błękitnawe (rzadko czerwone), wyrastają pojedynczo na szypułkach, w kątach liści pojedynczo osadzonych; przy wierzchołku stawowatych. Dojrzałe strąki na cal lub półtora długie, płaskie, szérokie, gładkie, na powierzchni żyłkami siatkowato-przerosłe, w wierzchołku kończate, a wzdłuż grzbietu podwójném, błoniastém skrzydełkiem opatrzone. W każdym znajduje się pospolicie od 2 do 4, czasem 5 nasion. Te są mniejsze od grochu zwyczajnego, prawie nieforemnie kwadratowe, kątowate, z jednego boku cokolwiek spłaszczone, białe lub brunatnawe. Wieśniacy w okolicach Rajgroda i Augustowa, sieją na własną potrzebę ten lędźwian, pod nazwą *soczewicy większéj*. Użycie jego niektórzy za niezdrowe poczytują.

337. VICIA. *WYKA.*

Kielich rurkowaty, 5razy wcięty lub 5ząbkowy, o dwóch wyższych ząbkach krótszych. Żagielek jajowaty, wycięty, po brzegach zwisły, z paznogciem szerokim, podłużnym. Skrzydełka podłużne, wzniesione, wpółsercowate, od żagielka krótsze. Łódka spłaszczona, z paznogciem podłużnym, dwudzielnym, od skrzydełek krótsza. Szyjka nitkowata, prawie pod prostym kątem do zawiązka przymocowana, poniżéj blizny włoskami porosła. Strąk podłużny, skórkowaty, w śpiczastość przedłużony, wieloziarnowy. Ziarna prawie-

kuliste lub eliptyczne, płaskawe, ze znaczkiem bocznym, owalnym albo równowązkim. (Liście wąsate).

A) *Kwiaty zebrane w grona szypułkowe.*

764. V. DUMETORUM: glabriuscula, foliolis reflexis ovato-lanceolatis mucronulatis tenuissime reticulato-venosis alternis, stipulis semisagittatis dentatis, pedunculis multifloris folii longitudine, laciniis calycinis brevissimis inter se subaequantibus, stylis apice barbatis, leguminibus oblongis compressis tenue reticulato-venosis, seminibus subrotundis hilo lineari.
(W. zaroślowa)

DC. Prodr. II. 355. *Flor. fran. n.* 4011. *Lin. Willd. Spec.* III. 1095. *Roth, Germ.* II. 180. *Bess. Gal.* II. 111. *Pers. Syn.* II. 306. *Hoffm. Germ.* II. 79. *Spreng. Syst.* III. 269. *BF. Comp.* II. 203. *Schlech. Berol. Suppl. p.* 256. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 143, *f.* 776. Vicia pedunculis multifloris, foliolis reflexis ovatis mucronatis, stipulis subdentatis *Lin. Flor. Suec. n.* 649. Vicia patula *Moench, Meth.* 147. Vicia maxima dumetorum *Vaill. Paris. p.* 203.

Gdzieniegdzie w gajach i zaroślach, mianowicie w połud. guber. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Ma łodygę kanciastą, zupełnie gładką, pnącą się do 4 lub 5 stóp wysoko. Liście pierzaste, wąsem gałęzistym zakończone, za pomocą których roślina ta pnie się po krzewach. Listki szerokie, jajowo-lancetowate, krótkim sztyletem zakończone, naprzemianległe, żylaste, gładkie. Przysadki półstrzałkowate, w nasadzie nieco szczuplejsze, mniéj więcéj szczeciniasto-ząbkowane. Grona kwiatowe o szypułkach liściom wyrównywających lub cokolwiek od nich

dłuższych. W każdém bywa zwykle kwiatów od 5—8, purpuro-wo-fioletowych. Kielich rurkowaty, gładki, o 5 krótkich, prawie sobie równych ząbkach. Strąk podłużny, płaski, gładki, prostym sztyletem w wiérzchołku zakończony.

765. V. SYLVATICA: glabra, foliolis numerosis alternis vel
(*W. leśna*) oppositis elliptico-oblongis mucronulatis tenuissime reticulato-venosis, stipulis semisagittato-reniformibus setaceo-dentatis, pedunculis folio-longioribus multifloris, laciniis calycinis tubi vix longitudine, stylis apice villosulis, leguminibus oblongo-linearibus compressis tenuissime reticulatis apice incurvis, seminibus globosis, hilo lineari.

DC. Prodr. II. 355. *Flor. fran. n.* 4012. *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1095. *Enum. Berol. p.* 762. *Scop. Carn. n.* 898. *Roth, Germ.* II. 181. *Pers. Syn.* II. 306. *Hoffm. Germ.* II. 80. *Spreng, Syst.* III. 269. *Bess. Gal.* II. 111. *BF. Comp.* II. 203. *Lorek, Flor. Pruss, tab.* 143, *fig.* 777. Vicia pedunculis multifloris: foliolis ovalibus, stipulis denticulatis *Lin. Flor. Suec. n.* 650. Vicia foetens *Gilib. Lith. n.* 198. Vicioides sylvatica *Moench, Meth.* 134. Wiggersia sylvatica *Flor. Wetterav.*

W lasach i zaroślach (Koło Łomży dość pospolita.). Kwitnie w lipcu. ♃

Jest, także jak i poprzedzająca, zupełnie gładka. Ma łodygę kanciastą, do kilku stóp czasem wysoką, gałęzistą, wiotką, gęstym liściem okrytą. Liście kończą się gałęzistym wąsem, i składają się z 8 lub 9 par listków. Listki te są naprzeciw lub naprzemianle-

głe, prawie-eliptyczne, na króciutkich ogoneczkach, tępe i małym sztyletem zakończone, delikatnemi żyłkami siatkowato-przerosłe. Przysadki niewielkie, półxiężycowate, głęboko szczeciniasto-ząbkowane. Szypułki kanciaste, od liści nieco dłuższe, prosto-stojące; wyrastają z kątów liści, a ich grono składa się z 10—15 kwiatów, nieco zwisłych, białawych, niekiedy żyłkami błękitnawemi oznaczonych. Łódka obszerna, dziobkiem tępym, niebieskawym zakończona. Kielich ukośnie ścięty, blado-zielonawy, 4 razy od korony krótszy; ząbki jego szczeciniaste, odległe. Strąk lancetowaty, gładki, spłaszczony, blado-orzechowéj farby, około 6 ziarn zawierający.

766. V. CASSUBICA: foliolis oppositis alternisve numerosis (*W. prosta*) ellipticis mucronatis subglabris, nervis numerosissimis divergentibus reticulatis firmis, stipulis inferioribus semisagittato-lanceolatis, superioribus linearibus subintegris, pedunculis multifloris folium aequantibus, racemis confertis secundis, dentibus calycinis inaequalibus tubo brevioribus, stylis apice villosis, leguminibus coriaceis vix reticulatis oblongis brevibus compressis glabriusculis, seminibus globosis.

DC. Prodr. II. 356. *Lin. Willd. Spec.* III. 1096. *Enum. Berol. p.* 762. *Roth, Germ.* II. 181. *Pers. Syn.* II. 306. *Hoffm. Germ.* II. 80. *Spreng. Syst.* III. 268. *Schlech. Berol.* I. 377. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 143, *fig.* 778. Vicia multiflora et Orobus *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 577. Orobus sylvaticus *DC. Flor. fran. n.* 4002. Vicia frutescens *Gilib. Lith. n.* 199.

Przytrafia się gdzieniegdzie w zaroślach, na wzgórkach, w lasach (W Sandomir. Mazow.). Kwitnie w lipcu. ♃

Dorasta około 2 lub 3 stóp wysokości. Łodygę ma 4kańciastą, gałęzistą, mniéj więcéj pogiętą, gładką lub nieco omszoną. Liście pierzaste, wąsem zakończone, składają się z 10—12 par listków naprzeciw lub naprzemianległych, prawie bezogonkowych, podłużnych lub eliptycznych, w wierzchołku tępych i krótko-sztyletowatych; dolne listki przeszło $^3/_4$ cal. długie, a 3 lub 4 linie szerokie; górne coraz krótsze i węższe; wszystkie z wierzchu gładkie, pod spodem trochę omszone, żyłkami siatkowato przerosłe. Przysadki zupełnie-całe, delikatnemi włoskami pokryte, lancetowate, półstrzałkowate, tojest w nasadzie klapką wązką opatrzone. Szypułki krótsze od liści lub im wyrównywające, mają na sobie 13—14 kwiatów zwisłych, niewielkich, purpurowo-fioletowych, w grono zebranych. Strąk krótki, podłużny, gładki, spłaszczony.

767. V. CRACCA: caulibus ramosis, foliis apice cirrhosis, *(W. ptasia)* foliolis numerosis oblongis alternis oppositisque puberulis mucronatis, nervis subparallelis simpliciusculis, stipulis semisagittato-linearibus, pedunculis multifloris folium aequantibus vel superantibus, racemis confertis secundis, dentibus calycinis inaequalibus. superioribus brevissimis inferioribus tubo brevioribus, stylis apice pilosis, leguminibus oblongis coriaceis reticulatis compressis glabris, seminibus globosis nigris.

DC. Prodr. II. 357. *Flor. fran. n.* 4014. Vicia Cracca *Lin. Crantz, Austr.* 387. *Pollich, Palat. n.* 604. *Willd. Spec.* III. 1098. *Enum. Berol. p.* 762. *Krock. Siles. n.* 1174. *Roth, Germ.* II. 183. *Spreng. Syst.* III. 268. *Pers. Syn.* II. 306. *Hoffm. Germ.* II. 80. *Bess. Gal.* II. 112. *Schlech. Berol.* I. 378. *BF. Comp.* II. 204. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 143, *fig.* 780. Vicia pedunculis multifloris, flo-

ribus imbricatis, foliolis lanceolatis pubescentibus, stipulis integris *Lin. Flor. Suec. n.* 652.

Bardzo pospolity gatunek na łąkach, w zaroślach, między zbożem, przy płotach i t. p. m. Kwitnie w lipcu i sierpn. ♃

Ma łodygę brózdowaną, pogiętą, zazwyczaj gałęzistą, częstokroć na kilka stóp wysoką, nieco omszoną. Liście pierzaste, wąsem zakończone, za pomocą których wyka ta czepia się przyległych przedmiotów. Każdy liść składa się z 8—12 par listków; te są naprzeciw, a częściéj naprzemianległe, lancetowate, podłużne lub eliptyczne, niekiedy ledwie na 1 lin. szérokie, w wierzchołku tępe lub trochę śpiczaste i króciutkim sztyletem często zakończone, szczególniéj pod spodem drobnym, przytulonym włosem okryte, który im czasem białawą barwę nadaje. Przysadki szczupłe, równowązko-szydełkowate, półstrzałkowate, zupełnie całe. Kwiaty drobne, fioletowe lub błękitnawe, gęsto w grona zebrane; czasem w jedném bywa ich do 30 lub więcéj; wszystkie zazwyczaj w jednę stronę zwisłe. Kielich omszony, górna część jego cała, ucięta, prawie bez ząbków; dolna ma 3 ząbki z których środkowy nieco jest dłuższy. Strąki podłużne, skórkowate, spłaszczone, gładkie, zawierają 5 lub 6 kulistych, po dojrzeniu czarnych nasion.

768. V. villosa: *(W. kosmata)* tota villosa caulibus tetragonis, cirrhis simpliciusculis, foliolis oblongis mucronulatis oppositis alternisve, stipulis semisagittato-lanceolatis integris, pedunculis multifloris folii longitudine, floribus secundis laxiusculis, dentibus calycinis setaceis pilosis tubo longioribus, stylis apice villosis, leguminibus oblongis compressis glabris, seminibus globosis variegatis.

DC. Prodr. II. 359. *Roth*, *Germ.* II. 182. *Willd. Spec.* III. 1098. *Enum. Berol. p.* 762. *Hoffm. Germ.* II. 80.

Pers. Syn. II. 306. *Spreng. Syst.* III. 268. *Bess. Gal.* II. 111. *Ejusd. Enum. Volh. p.* 73. *Schlech. Berol.* I. 378. *BF. Comp.* II. 205. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 143, *f.* 779.

Przytrafia się czasem między zbożem. Kwitnie w lipcu. ⊙

Wszystkie części téj wyki (prócz korony i 5 strączków), długim, rzadkim, miękkim, białawym włosem mniéj więcéj są porosłe, czém zaraz na piérwszy rzut oka od innych gatunków się odznacza. Korzeń ma roczny, łodygę brózdowaną, prawie 4kanciastą, słabą. Liście pierzaste, wąsate, z 6—8 par listków złożone, te są podłużne lub eliptyczne, króciutko-ogoneczkowe, naprzeciw lub naprzemianległe, tępe, krótkim sztyletem zakończone, ½—¾ cala długie, a około 3 lin. szérokie, żyłkami przerosłe. Przysadki większe jak u poprzedzającego gatunku, jajowo-lancetowate, półstrzałkowate, śpiczaste, całe, niekiedy przy nasadzie w ząbek jeden lub kilka wycięte. Grona kwiatowe liściom wyrównywające lub od nich krótsze. Kwiaty liczne, jednostronne, purpurowofioletowe, większe jak u poprzedzającego gatunku. Kielich nader kosmaty; 3 górne jego ząbki szczeciniaste, od rurki dłuższe

B) *Kwiaty prawie bezszypułkowe, w kątach liści umieszczone.*

769. V. SATIVA: *(W. pastewna)* pubescens, foliolis mucronatis, inferiorum foliorum obcordatis, superiorum oblongo-obovatis truncatis, stipulis dentatis intus maculatis, leguminibus pubescentibus axillaribus subgeminis.

Willd. Spec. III. *p.* 1104. *Enum. Berol. p.* 763. *Roth, Flor. Germ.* II. 185. *Crantz. Austr.* 391. *Schk. Handb.* II. *n.* 3095. *Spreng. Syst.* III. 265. *Schlech. Berol.* I. *p.* 379. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 579. *Hoffm. Germ.* II. 81. *Bess. Gal.*

II. 112. *BF. Comp.* II. 207. *Pers. Syn.* II. 307. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 144, *f.* 782. Vicia sativa α *Lin. Krock. Siles.* II. *p.* 184. Vicia segetalis *Thuillier, Flor. Paris. p.* 367. Vicia leucosperma et alba *Moench, Meth.* 148. Vicia sativa vulgaris *Vaill. Paris. p.* 292. Wyka ptasza albo polna: Aractis, Vicia sylvestirs *Syren. str.* 1237.

Rośnie dziko na polach między zbożem; czasem trafia się w zaroślach, przy drogach i t. p. Zasiewa się także umyślnie, jako roślina pastewna. Kwitnie w lecie. ⨀

Ma łodygę kanciastą, rozgałęzioną, na kilka stóp często wysoką, słabą, i zwykle przyległych czepiającą się przedmiotów. Liście pierzaste, wąsem gałęzistym zakończone; składają się ze 4 do 8 par listków naprzeciwległych; te u niższych liści są szérsze, niemal przewrotnie sercowate, u wyższych podłużne, ku nasadzie klinowato-zwężone, w wierzchołku zupełnie tępe i pospolicie mniéj więcéj wycięte; wszystkie sztyletem króciutkim zakończone. Niższe przysadki są pospolicie półstrzałkowate, bardzo często na kilka szczupłych, śpiczastych klapek wcięte; wyższe bywają często całe, jajowate, w długą kończatość przedłużone; wszystkie odznaczają się plamką brunatną lub czarniawą. Kwiaty większe jak u innych gatunków, prawie bezszypułkowe, parami z nasady liści wyrastające. Kielich walcowaty, ma ząbki długie, lancetowate albo równowązkie, śpiczaste i niemal równe. Żagielek błękitnawo-fioletowy, skrzydełka zawsze ciemniejsze, fioletowo-purpurowe. Strąki podłużne, płaskawe, po dojrzeniu brunatne, przeszło dwa cale długie, cokolwiek mieczowato-skrzywione, króciutkim włosem w młodości okryte, późniéj niemal gładkie; zawierają w sobie 5 do 10 kulistych, płaskawych, gładkich, czarnych, brunatnych, szarych lub białych nasion. Zanieczyszczają one ziarna zwyczajnego grochu, tudzież innych zbóż, i u pospólstwa w Augustow. pod nazwiskiem *zajęczego groszku* lub *lendzianu* są znajome. (*O hodowaniu wyki pastewnéj*: Oczapowski, *Początki gospodar. Bürgera* II. 100. *Gospodar. wiejs.* VII. 169. Kurowski, *Tygodnik rolnicz. technol.* 1835. *n.* 18.).

770. V. ANGUSTIFOLIA: subglabra, foliolis oblongis mucronatis, foliorum inferiorum obovatis emarginatis, mediorum truncatis, summorum linearibus obtusis (vel acutis), stipulis semisagittatis dentatis integerrimisve, leguminibus pubescentibus axillaribus subgeminis.
(*W. wązkoliściowa*)

Willd. Spec. III. *p.* 1105. *Enum. Berol. p.* 763. *Roth, Flor. Germ.* II. 186. *Schk. Handb.* II. *n.* 3096, *tab.* 201. *Hoffm. Germ.* II. 81. *Bess. Gal.* II. *p.* 112. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 579. *Schlech. Berol.* I. *p.* 380. *Spreng. Syst.* III. *p.* 264. *Pers. Syn.* II. 307. *BF. Comp.* II. 207. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 144, *fig.* 783. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 163. Vicia sativa *var.* β *Lin.* Vicia sativa *angustifolia Seringe in DC. Prodr.* II. *p.* 361. Vicia foliis imis ovatis, superioribus linearibus, scapis brevissimis bifloris *Haller. Helv. n.* 430. Vicia vulgaris acutiore folio, semine parvo nigro *Vaill. Paris. p.* 202.

Przytrafia się dość często pomiędzy zbożem. Kwitnie w lecie. ⊙

Do poprzedzającej wielce podobna, od Linneusza i niektórych dzisiejszych botaników za odmianę jéj uważana. Listki niższych liści ma owalne lub przewrotnie-jajowate; wyższych szczupłe, równowązkie, niekiedy prawie lancetowate, mniéj więcéj spiczaste i podobnież sztyletem krótkim zakończone. Przysadki są takież jak u poprzedzającéj, lecz plamki ciemnéj nie mają. Kwiaty nie-

tylko są mniejsze, lecz i w kolorze ich widzę stałą różnicę: bo u tego gatunku tak żagielek jako i skrzydełka mają zawsze jednostajną, błękitno-fioletową barwę. Strąki przytém są węższe i nie tak spłaszczone; ziarna liczniejsze, kuliste, czarne, gęściéj ułożone. Cała zresztą roślina we wszystkich częściach jest szczuplejsza; liść jéj i łodyga bardziéj są wietkie, nie tak kosmate, niekiedy prawie zupełnie są gładkie. Uważam ją za osobny gatunek, bo zasiewana charakterów swoich wcale nie zmieniła.

771. V. SEPIUM: caule subramoso, foliis cirrhosis, foliolis (*W. płotowa*) 10—12 ovato-retusis submucronulatis, ciliatis, stipulis semisagittatis, inferioribus dentatis, floribus 3—4 inclinatis, calyce oblique campanulato, dentibus inaequalibus superne deflexis tubo brevioribus, stylis apice barbatis, leguminibus lanceolato-oblongis inclinatis subciliatis reticulatis, seminibus globosis.

DC. Prodr. II. 364. *Flor. fran. n.* 4025. *Lin. Willd. Spec.* III. 1109. *Enum. Berol. p.* 765. *Scop. Carn. n.* 897. *Roth, Germ.* II. 189. *Krock. Siles. n.* 1177. *Pers. Syn.* II. 308. *Spreng. Syst.* III. 266. *Schlech. Berol.* I. 381. *Bess. Gal.* II. 113. *Hoffm. Germ.* II. 82. *BF. Comp.* II. 209. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 144, *f.* 785. Vicia leguminibus pedicellatis subquaternis erectis, foliolis ovatis integerrimis, exterioribus decrescentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 651. Vicioides sepium *Moench, Meth.* 136. Wiggersia sepium *Flor. Wetterav.*

W zaroślach, gajach, koło płotów i t. p. m. Kwitnie od czerwc. do sierp. ♃

Ma łodygę ostro-kanciastą, gałęzistą, gładką lub włoskami drobnemi, szorstkawemi porosłą, około dwóch stóp lub więcéj wyso-

ką. Liście pierzaste, wąsem zakończone, z 5—7 par listków uformowane; listki są jajowate lub jajowo-lancetowate, tępe i nieco wgięte, króciutkim sztyletem zakończone, delikatnie mianowicie pod spodem i na brzegu omszone. Dolne listki są dłuższe i szersze, górne coraz krótsze i węższe. Przysadki jajowate, półstrzałkowate, w nasadzie drobno-ząbkowane. Kwiatów po 3 lub 4, w nasadzie liści skupionych, krótko-szypułkowych, pochylonych, brudno-purpurowo-błękitnawych. Kielichy rurkowato-dzwonkowate, włoskami porosłe, w pięć krótkich ząbków, prawie-równych wycięte. Strąki lacetowato-podłużne, nieco spłaszczone, pochyłe, prawie gładkie. Ziarna kuliste, orzechowéj farby.

338. FABA. *BÓB.*

Wszystkie cechy takież jak w rodzaju poprzedzającym, lecz strąk wielki, skórkowaty, nieco nabrzmiały, ziarna podłużne, ze znaczkiem wierzchołkowym. (Łodyga prosto-stojąca, liście bez wąsów).

772. F. VULGARIS: foliis crassis, foliolis 2—5 ovalibus, mu-
(B. zwyczajny) cronatis, stipulis semisagittatis ovalibus, cirrhis subnullus, dentibus calycinis sublinearibus.

DC. Prodr. II. 354. *Flor. fran. n.* 4028. *Moench, Meth.* 130. *BF. Comp.* II. 210. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 48. Vicia Faba *Lin. Willd. Spec.* III. 1111. *Enum. Berol. p.* 765. *Pers. Syn.* II. 308. *Spreng. Syst.* III. 266. *Schlech. Berol.* I. 381. *Kluk, Dykc.* III. 165. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 144, *fig.* 786. Faba major *Desf. Szubert, Rozpraw. o skład. nas.* 108, *tab.* 2, *fig.* A. Bób: Faba *Syren. stron.* 1025.

Pochodzi z okolic morza Kaspijskiego. W ogrodach wszędzie się hoduje. Kwitnie w lecie. ⊙

Ma łodygę prosto-stojącą, 4kanciastą, gładką, grubą, wydrążoną, przeszło półtory stopy wysoką. Liście naprzemianległe, ze 3—5 listków złożone; te są prawie-eliptyczne lub przewrotnie-jajowate albo podłużne, tępe, nieco mięsiste, miękkie i delikatnie omszone, zupełnie całe, szaro-zielonawe. W nasadzie listka wiérzchołkowego znajduje się przysadka nakształt wąsa, szczupła, równowązka. Przylistki szerokie, wielkie, półstrzałkowate, śpiczaste, wcinano-ząbkowane, pod spodem ku wiérzchołkowi plamką brunatną oznaczone. Kwiaty tworzą krótkie grona, z kątów liści wyrastające; są wielkie i nieco pachnące. Korona biała; żagielek jéj wzniesiony, tępy, w wiérzchołku nieco wycięty i brunatnemi liniami nacechowany; skrzydełka krótsze od niego, prawie-łopatkowate, ozdobione czarną, axamitną plamą. Kielich rurkowaty, o 5 lancetowato-równowązkich wcięciach. Strąki podłużne, zwykle po 3 skupione, na powierzchni nieco garbate i delikatnym okryte kutnerem. Ziarna wielkie, podługowate, spłaszczone, nieforemne, brudno-białawe, gładkie; w dolnym końcu mają znaczek i grzebiuszczek czarniawy. Są one pożywnym pokarmem, tak dla ludzi jako i dla zwierząt. W Anglii powszechnie karmią niemi konie, a roślinę samą na obszernych polach nakształt warzywa uprawiają. Służy do tego szczególniéj odmiana *końska* (Faba vulg. equina), znacznie od pospolitéj wyższa, o listkach szczuplejszych, ziarnach drobniejszych i bardzo mało spłaszczonych. (*O hodowaniu bobu: Ogrodnictwo* Zigry I. 15. Reichart, *Ogrod. warzyw. str.* 270. Trębicki, *Informac.* 61. Oczapowski, *Początki Gospodar. Bürgera* II. 96. Tenże *Gospodar. wiejskie* V. 107. Czepiński, *Ogrodnic. powszechne* 182.).

339. ERVUM. *SOCZEWICA.*

Kielich 5 razy wcięty, o wcięciach równowązkich, śpiczastych, prawie-równych, niemal koronie wyrównywających. Żagielek płaski, okrągławy. Skrzydełka tępe, o połowę od żagielka krótsze. Łódka od skrzydełek krótsza, śpiczasta. Blizna tępa, gładka. Strąk podłużny, krótki, 2—4ziarnowy. Ziarna okrągławe.

773. E. LENS: caule ramoso, foliolis oblongis suboctonis *(S. zwyczajna)* glabriusculis, stipulis lanceolatis ciliatis,

cirrhis subsimplicibus, pedunculis 2—3floris folium aequantibus, leguminibus latis brevibus subtruncatis tenuissime reticulatis glabris dispermis, seminibus compressis. *DC. Prodr.* II. 366. *Flor. fran. n.* 4031. Ervum Lens *Lin. Scop. Carn. n.* 900. *Krock. Siles. n.* 1178. *Roth, Germ.* II. 219. *Schk. Handb. tab.* 202. *Pers. Syn.* II. 309. *Spreng. Syst.* III. 270. *BF. Comp.* II. 212. Cicer Lens *Willd. Spec.* III. 1114. *Enum. Berol. p.* 766. *Hoffm. Germ.* II. 83. *Schlech. Berol. p.* 382. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 145, *f.* 790. Lens esculenta *Moench, Meth. p.* 131. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 164. Lens sativa *Heller.* Soczewica: Lens *v.* Lenticula *Syren. str.* 1031.

W południowéj Europie dziko między zbożem wyrasta, a w wielu krajach umyślnie się zasiewa. Kwitnie w lecie. ⊙

Dorasta stopy lub trochę więcéj wysokości. Ma łodygę szczupłą, gałęzistą, kańciastą, rozpierzchłą, drobniutkiemi porosłą włoskami. Liście pierzaste, wąsem pojedynczym lub podwójnym zakończone, z 5—8 par listków składające się; listki są podłużne, w nasadzie zwężone, prawie bezogoneczkowe, naprzeciw lub naprzemianległe, kosmate, zupełnie całe, w wierzchołku tępe i krótkim opatrzone sztyletem, około ½ cal. długie, a ½—1 ½ lin. szerokie. Przysadki wązkie, lancetowate, całe, rzęsowate. Szypułki długie, delikatne, omszone, liściom wyrównywające lub nieco od nich krótsze, 1—3kwiatowe. Kwiaty drobne, białe lub blado-błękitne. Kielich głęboko prawie do nasady wcięty, o wcięciach równowązkich, bardzo szczupłych, omszonych, od korony nieco dłuższych. Strączki około ½ cal. długie, a przeszło ćwierć cala szerokie, nieco wydęte, gładkie, delikatnemi żyłkami oznaczone; zawierają w sobie zwykle dwa, okrągławe, gładkie, po brzegach cokolwiek spłaszczone, w pośrodku z obudwu stron trochę wypukłe ziarna, pod nazwiskiem *soczewicy* znajome. Ziarna te bywają już mniejsze, już większe; co do koloru brunatnawe, rudo-żółte lub czarne.

W August. w wielu okolicach uprawia się ten gatunek zboża. (Oczapowski, *Początki gospodar. Bürgera* II. 102. *Kluk, Dykc.* I. 206.).

774. E. HIRSUTUM: foliis cirrhosis, foliolis linearibus obtusis mucronulatis, stipulis semisagittatis angustis, pedunculis 3—6floris folio brevioribus, laciniis calycinis lanceolato-linearibus aequalibus tubo-longioribus, leguminibus oblongis compressis subtruncatis hirsutis tenuissime reticulatis dispermis nutantibus, seminibus globosis variegatis.
(S. kosmata)

DC. Prodr. II. 366. *Flor. fran. n.* 4030. Ervum hirsutum *Lin. Pollich, Palat. n.* 690. *Willd. Spec.* III. 1113. *Enum. Berol. p.* 766. *Scop. Carn. n.* 901. *Krock. Siles. n.* 1180. *Roth, Germ.* II. 221. *Schk. Handb. tab.* 202. *Pers. Syn.* II. 309. *Hoffm. Germ.* II. 82. *Spreng. Syst.* III. 270. *Bess. Gal.* II. 113. *Schlech. Berol.* I. 381. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 145, *fig.* 789. Ervum pedunculis multifloris, seminibus globosis binis *Lin. Flor. Suec. n.* 656. Ervum filiforme *Roxburg.* Vic. hirsuta *Wimmer, Flor. Siles.* I. 163.

Na polach między zbożem. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ⊙

Ma łodygi słabe, delikatne, kanciaste, gałęziste, dwóch lub więcéj stóp dorastające, gdzieniegdzie omszone. Liście pierzaste, kończą się wąsem 2 lub 3dzielnym. Każdy liść składa się ze 12—16 a czasem i więcéj listków, równowązko-lancetowatych, naprzeciw lub naprzemianległych, w wierzchołku uciętych, w nasadzie cokolwiek zwężonych, ledwie na 1 lin. szérokich, a ½ cala długich, na powierzchni gładkich. Przysadki szczupłe, półstrzałkowate. Szypułki długie, niekiedy liściom wyrównywające, 3—

6kwiatowe. Kwiaty bardzo drobne, białawe lub blado-błękitne. Kielich o 5 równowązko-lancetowatych, śpiczastych, od korony krótszych wcięciach. Strączki krótkie, zwisłe, spłaszczone, 2ziarnowe, zewsząd drobnemi włoskami porosłe, i tym ostatnim charakterem bardzo dobrze ten gatunek od innych się odznacza.

775. E. TETRASPERMUM: (*S. czteroziarnowa*) caulibus caespitosis ramosis, foliis cirrhosis, foliolis 4—6 oblongis mucronulatis, stipulis lanceolato-semisagittatis, pedunculis 1—4floris filiformibus, laciniis calycinis inaequalibus latiusculis tubo brevioribus, leguminibus oblongis compressis glabris enerviis subtorulosis, seminibus subglobosis atris.

DC. Prodr. II. 367. *Flor. fran. n.* 4029. Ervum tetraspermum *Lin. Pollich, Palat. n.* 689. *Willd. Spec.* III. 1112. *Enum. Berol. p.* 766. *Scop. Carn. n.* 902. *Roth, Germ.* II. 220. *Krock. Siles.* II. 1179. *Bess. Gal.* II. 113. *Schk. Handb. tab.* 202 (fruct.). *Hoffm. Germ.* II. 82. *Schlech, Berol. p.* 382. *BF. Comp.* II. 211. *Spreng. Syst.* III. 270. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 145, *fig.* 788. Ervum pedunculis subbifloris, seminibus globosis quaternis *Lin. Flor. Suec. n.* 655. Ervum tenuissimum et tetraspermum *Pers. Syn.* II. 30. Ervum glabrum *Gilib. Lith. n.* 203. Ervum gracile *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 581. Vicia gemella *Crantz, Austr.* 389. Vicia tetrasperma *Moench, Meth.* 148.

Wimmer, *Flor. Siles.* I. 163. Vic. gracilis *Loiseleur*, *Flor. Gall.* Vic. pusilla *Mühlenberg.* Ervum longifolium *Tenore.*

Na polach między zbożem, czasem w zaroślach. Kwitnie w lecie. ⊙

Do poprzedzającego z ogólnéj postaci dosyć podobny; lecz różni się szczególniéj strączkami, które są szczupłe, równowązkie, zwykle 4ziarnowe i na powierzchni zupełnie gładkie. Łodygi ma gałęziste, delikatne, kańciaste, nieco omszone. Liście pierzasto-wąsate, o 4—8 listkach podłużnych, prawie-równowązkich, w wierzchołku uciętych, niemal gładkich. Przysadki lancetowo-półstrzałkowate, pręt otulające, całe. Kwiaty drobne, błękitnawo-czerwone, na szypułkach delikatnych, nitkowatych, po dwa lub trzy zebrane.

340. LOTUS. *KOMONICA.*

Kielich rurkowaty, trwały, prawie 2wargowy; górna warga o dwóch, dolna o trzech wcięciach: wcięcia niemal równe, śpiczaste. Żagielek prawie okrągławy, od skrzydełek nieco-dłuższy, w nasadzie paznogciem podłużnym, wklęsłym opatrzony. Skrzydełka szerokie, w górze stulone. Łódka dziobkowato-śpiczasta, w górze zamknięta. Strąk spłaszczony lub walcowaty, prosty, od kielicha dłuższy, wieloziarnowy.

776. L. CORNICULATUS: caulibus prostratis, foliolis obovatis (*K. pospolita*) vel linearibus glabris vel pilosis, stipulis ovatis, bracteis lanceolatis linearibusve, pedunculis longissimis, capitulis depressis 8—10floris, calycibus campanulatis, laciniis acutis longitudine tubi et corolla. multo-brevioribus, leguminibus teretibus, seminibus reniformibus viridi-atris.

DC. Prodr. II. 214. *Flor. fran. n.* 3936. *Lin. Spren. Syst.* III. 282. *Schlech. Berol.* I. 394. *BF. Comp.* II. 215. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 149, *f.* 815. Lotus capitulis depressis, caulibus decumbentibus, leguminibus cylindricis patentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 675.

α *Komon. polna;* arvensis: glabriusculus caulibus subprostratis, foliolis obovatis, floribus luteis *DC. Prodr. l. c.* Lotus arvensis *Schk. Handb. tab.* 211.

β *Komon. łąkowa;* pratensis: glabratus, caulibus subfistulosis subteretibus, foliolis majoribus ciliatis *Schlech. Berol.* I. 394.

γ *Komon. błotna;* palustris: 2—3pedalis glabratus, caulibus fistulosis teretibus, foliolis maximis ciliatis *Schlech. Berol. l. c.* Lotus uliginosus *Schk. Handb. tab.* 211. *Hoffm. Germ.* II. 100. *Pers. Syn.* II. 354. *Bess. Gal.* II. 126. Lotus major *Scop. Carn. n.* 936. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 157. Lotus corn. *var.* β major *DC. Prodr. l. c.*

Na łąkach, równie suchych jak i wilgotnych, na miedzach, w gajach, lasach, zaroślach, na polach bardzo pospolita. Kwitnie przez całe lato. ♃

Jest rośliną zmienną, stosownie do gruntu na którym rośnie. Łodygę ma na ziemi leżącą lub mniéj więcéj wyprostowaną, gładką albo cokolwiek kosmatą, w środku zawsze trochę wydrążoną, gałęzistą, kanciastą lub walcowatą, od ½ stopy do 2 lub nie-

co więcéj wysoką. Liście trójlistkowe, na krótkich ogonkach; listki albo jajowate, śpiczaste, albo przewrotnie-jajowate, w nasadzie klinowato-zwężone, mniéj więcéj tępe; niekiedy są szczupłe, prawie lancetowate, w krótki ogoneczek zwężone. W nasadzie liści znajdują się zawsze dwie przysadki do listków podobne, okrągławo-jajowate, albo mniéj więcéj podłużne. Wielkość tak listków jako i przysadek rozmaita. Kwiaty większe lub mniejsze, tworzą główkę spłaszczoną, długo-szypułkową, o kwiatach nielicznych. Kielich dzwonkowaty, najczęściéj gładki. Korona przed zupełném rozwinieniem, mniéj więcéj czerwonawa lub pomarańczowa, późniéj przyjemnie żółta, po zasuszeniu pospolicie zieloną przybiera barwę. Przysadki kwiatowe lancetowate albo równowązkie, do listków podobne i zwykle rzęsowato-omszone. Strączki na 1—1 ½ cala długie, proste, szczupłe, równowązkie, walcowate, zwisłe, gładkie, w wierzchołku szyjką dosyć długą zakończone, brudnozielonawe. Ziarna liczne, drobne, niewyraźnie nerkowate, po dojrzeniu prawie czarne. Odmiana *polna* jest mała, czasem nieco kosmata, na pół stopy ledwie wysoka. Łodygę ma trochę kanciastą, w środku niemal pełną, na ziemi rozpostartą. Liście małe, przewrotnie-jajowato-podłużne, w nasadzie klinowato-zwężone, przylistki jajowate. Rośnie na polach, odłogach, wzgórkach, w lasach suchych. *Łąkowa*, znacznie od poprzedzającéj większa, gładka, o łodydze bardziéj wydrążonéj, kanciastéj, nieco-wyprostowanéj; liście ma większe, a listki ich przewrotnie-jajowate, na brzegu rzęsowate. Kielichy gładkie, wcięcia ich tylko długim, rzadkim włosem okryte. *Błotna*, największa, bo dwóch stóp a nawet wyżéj dorastająca, łodygi ma walcowate, wydrążone, zupełnie gładkie, niemal prosto-stojące; listki większe, śpiczaste; przylistki szérokie, prawie-sercowate, na brzegu rzęsowate. Wcięcia kielicha dłuższe, włosiste. Rośnie na mokrych i bagnistych łąkach, mianowicie w okolicach leśnych. (Znajdowałem w lesie Ławskim, niedaleko Szczuczyna.).

341. ROBINIA. *AKACYA.*

Kielich mały, dzwonkowaty, 4 razy wcięty: dolne 3 wcięcia szczupłe, lancetowate; górne zaś dwa razy szersze i nieco wycięte. Żagielek obszerny, okrągławy, odgięty; łódka

tępa. Skrzydełka podłużne, jajowate, łódce niemal wyrównywające. Szyjka z przodu kosmata. Strąk podłużny, spłaszczony, wielonasienny, prawie bezszypułkowy. Ziarna płaskawe.

777. R. PSEUDOACACIA: foliis impari-pinnatis multijugis, foliolis ellipticis mucronatis glabris, stipulis spinescentibus, racemis multifloris elongatis glabris.
(*A. biała*)

Spreng. Syst. III. 247. *Lin. Willd. Spec.* III. 1131. *Enum. Berol. p.* 769. *Krock. Siles. n.* 1186. *Pers. Syn.* II. 311. *DC. Prodr.* II. 261. *Flor. fran. n.* 3947. *Schlech. Berol.* I. 372. *BF. Comp.* II. 213. *Kluk, Dykc.* III. 24. *Wodzicki,* I. 456. *Szubert, Opis.* 288. Robinia pseudo-acacia, inermis et spectabilis *Cours. Bot. cult.* VI. 140. Pseudacacia odorata *Moench, Meth.* 145. Aeschynomene Pseudacacia *Roxburg.*

Pochodzi z Ameryki północnéj. Kwitnie w początkach lata. ♄

Jest pięknem i do znacznéj wysokości dorastającém drzewem, mającém pień prosty, w młodości gładką, później popękaną, brunatnawą korą pokryty. Gałęzie przy nasadzie ogonków uzbrojone są twardemi, ostremi, zazwyczaj podwójnemi cierniami. Liście nieparzysto-pierzaste, a listki ich eliptyczne lub jajowate, zupełnie całe, gładkie, czasem w wierzchołku lekko-wycięte, wesoło zielone. Kwiaty białe, przyjemnie pachnące, tworzą piękne, zwisłe grona. Strąki podłużne, gładkie, po dojrzeniu brunatne, na 2—3 cali długie, a około ½ cala szérokie. Szkoda że ozdobne to drzewo, nie zawsze zimę naszę wytrzymuje.

Uwaga. Inne jeszcze dwa gatunki akacyi dość często dają się u nas widzieć w ogrodach, tojest *akacya syberyjska* (Robin. caragana *Lin.* Caragana arborescens *DC. Prodr.* II. 268.). odzna-

czająca się postacią krzewiastą i kwiatem żółtym, i *akacya różowa* (Robinia hispida *Lin.*), pochodząca z Wirginii i Karoliny, mająca piękne i duże, różowe lecz niepachnące kwiaty.

342. MEDICAGO. *LUCERNA.*

Kielich dzwonkowato-walcowaty, 5 razy wcięty, śpiczasty, równy. Żagielek jajowaty, po brzegach zwisły, cały, odgięty. Skrzydełka jajowato-podłużne, poniżej łódki brzegami stulone. Łódka podłużna, rozczepana, tępa, od żagielka nieco oddalona. Strąk spłaszczony, co do kształtu rozmaity, zawsze sierzpowato-skrzywiony lub ślimakowato-zwinięty, 1- lub wieloziarnowy.

778. M. LUPULINA: (*L. chmielowata*) caule procumbente, foliis 3foliolatis, foliolis obovato-cuneatis apice denticulatis, stipulis lanceolatis acutis integriusculis, pedunculis racemoso-spicatis, floribus sessilibus, leguminibus reniformibus 1spermis arcuato-reticulatis, seminibus ovato-subreniformibus.

DC. Prodr. II. 172. *Flor. fran. n.* 3903. *Lin. Willd. Spec.* III. 1406. *Enum. Berol. p.* 801. *Krock. Siles. n.* 1223. *Schk. Handb. tab.* 212 *a. Hoffm. Germ.* II. 101. *Bess. Gal.* II. 129. *Pers. Syn.* II. 356. *Schlech. Berol.* I. 395. *BF. Comp.* II. 219. *Spreng. Syst.* III. 286. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 150, *f.* 818. Medicago spicis ovalibus, leguminibus reniformibus monospermis, caule procumbente *Lin. Flor. Suec. n.* 678. Medicago Willdenovii *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 566. *BF. Comp.* II. 220. Trifolium lupulinum *Savi.*

Bardzo pospolita na łąkach suchych, pastwiskach, ugorach i t. p. m. Kwitnie przez lato do jesieni. ♂

Ma łodygi liczne, cienkie, kanciaste, gałęziste, przytulonym, drobnym włosem, mianowicie w górze okryte, na półtory stopy a nawet więcéj długie. Liście trójlistkowe, dolne większe dłużéj, wyższe mniejsze krócéj ogonkowe; ogonki omszone; listki przewrotnie-jajowate, ku nasadzie klinowato-zwężone; środkowy zwykle większy na dłuższym ogoneczku; wszystkie gładkie lub nieco kosmate, w wierzchołku tępe i troszkę wycięte, często króciutkim zakończone sztyletem, u dołu całe, w górze drobniutko-ząbkowane. W nasadzie ogonków znajdują się dwie podłużne, skośne, kończate, nieco pręt otulające, zwykle nieforemnie ząbkowane przysadki. Kwiaty bardzo drobne, żółte, w krótkie, główkowate kłosy zebrane, na szypułkach z kątów liści wyrastające. Szypułki są delikatne, omszone, od liści dłuższe. Strączki liczne, w główkę czyli gronka zebrane, wielkości prawie nasion konopnych, niemal nérkowate, cokolwiek włoskami porosłe i żyłkami siatkowato-oznaczone, po dojrzeniu czarniawe, 1ziarnowe. (Kurowski, *Tygod. roln. technol. z r.* 1838, *n.* 12.).

779. M. FALCATA: *(L. dzięcielina)* caulibus prostratis, foliis 3foliolatis, foliolis oblongis apice dentatis, stipulis integerrimis, pedunculis racemosis, leguminibus falcato-cochleatis glabriusculis, seminibus oblongis, radicula vix prominula.

DC. Prodr. II. 172. *Flor. fran. n.* 3900. *Lin. Willd. Spec.* III. 1405. *Enum. Berol. p.* 801. *Pollich, Palat.* 713. *Krock. Siles. n.* 1222. *Roth, Germ.* II. 217. *Hoffm. Germ.* II. 101. *Schk. Handb. tab.* 212 *a. Spreng. Syst.* III. 286. *Schlech. Berol.* I. 396. *BF. Comp.* II. 218. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 149, *fig.* 817. Medicago pedunculis racemosis, leguminibus lunatis, caule prostrato *Lin. Flor.*

Suec. n. 677. Medicago media et falcata *Pers. Syn.* 356. *Bess. Gal.* II. 127. Medicago sylvestris floribus croceis *Vaill. Paris. p.* 124.

Na łąkach suchych, w miejscach trawiastych, koło dróg, mianowicie na gruncie twardym, gliniastym. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Ma korzeń wielki, twardy, prawie-drzewiasty. Łodygi gałęziste, na 2 lub 3 stopy niekiedy długie, zwykle nieco-pogięte, prawie-kańciaste, omszone, twardawe, często całkiem na ziemi rozesłane. Liście ogonkowe, troiste; listki ich podłużne, ku górze zawsze nieznacznie rozszerzone, ku dołowi zwężające się, na brzegu całe, tylko w wierzchołku drobno-ząbkowane, a ząbek najwyższy sztyletowato-przedłużony; środkowy listek ma własny ogonek, na parę linij długi, boczne prawie-bezogonkowe; wszystkie pod spodem i na brzegu delikatnym włosem, podobnie jak i ogonki porosłe. Przylistki lancetowate, mocno-śpiczaste, prawie-błonkowate, nasadę ogonków i łodygę otulające, zupełnie całe, czasem u dołu ząbkiem opatrzone. Kwiaty złocisto-żółte, znacznie większe jak u poprzedzającego gatunku, w grona krótkie, szypułkowe, z kątów liści wyrastające, zebrane. Szypułki omszone, od liści przyległych dłuższe, niemal prosto-stojące; w nasadzie każdéj szczególnéj szypułeczki, znajduje się drobniutka, szydełkowata, znacznie od niéj krótsza przysadka. Strączki podłużne, płaskie, bardziéj lub mniéj sierzpowato-zgięte, po dojrzeniu czarniawe, trochę omszone lub zupełnie gładkie. W każdym 4 lub 5, brudno-żółtawych nasion. Na paszę dla bydła roślina ta dosyć jest przydatna. (*Kluk. Dykc.* II. 112.).

780. M. sativa: caule erecto glabro, foliis 3foliolatis, foliolis obovato-oblongis dentatis mucronatis, stipulis lanceolatis subdentatis, pedunculis racemosis, leguminibus laevibus cochleato-contortis, tenuissime reticulatis seminibus irregularibus ovatis vel irregulariter cordatis subbadiis.
(L. pastewna)

DC. Prodr. II. 173. *Flor. fran. n.* 3899. *Lin. Willd. Spec.* III. 1404. *Enum. Berol. p.* 801. *Crantz, Austr.* 434. *Pollich, Palat.* 712. *Roth, Germ.* II. 116. *Krock. Siles. n.* 1221. *Schk. Handb. tab.* 212 *a. Hoffm. Germ.* II. 100. *Pers. Syn.* II. 356. *Bess. Gal.* II. 127. *Enum. Volh. p.* 30. *Schlech. Berol.* I. 395. *Spreng. Syst.* III. 286. *BF. Comp.* II. 218. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 149, *fig.* 816. Medeka trawa albo koziorożec polny: Medica, Gramen Burgundicum *Syren. stron.* 1241 *et* 1311.

Dziko rośnie w cieplejszych Europy krajach (W okolicach Krakowa i na Podolu *Bess.*). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Z ogólnéj postaci ma znaczne do poprzedzającéj podobieństwo; lecz kwiatem fioletowym lub purpurowo-fioletowym, zaraz na piérwszy rzut oka się odznacza. Łodygi wzniesione, na 3 stopy niekiedy wysokie, nieco-kanciaste, włoskami drobnemi okryte, lub gładkie, gałęziste. Listki większe jak u tamtego, przewrotnie jajowo-podłużne, tępe, w wiérzchołku ząbkowane, krótkim sztyletem zakończone, zresztą całe, pod spodem delikatnym włosem porosłe. Przylistki lancetowate, śpiczaste, zwykle całe. Kwiaty tworzą grona czyli kłosy krótkie, szypułkowe, z kątów liści wyrastające; a każda szczególna szypułeczka ma w nasadzie szczeciniastą, dłuższą od siebie przysadkę. Strączek ślimakowato-skręcony. (*O uprawie lucerny:* Oczapowski, *Początki gospodar. Bürgera* II. 151. Tenże, *Gosp. wiejs.* VII. 152. Kurowski, *Tygod. roln. techn. z r.* 1835. *n.* 16.).

343. ASTRAGALUS. *TRAGANEK.*

Kielich 5ząbkowy, o ząbkach prawie równych. Żagielek od innych płatków dłuższy, tępy, prosty, po brzegach zwisły. Łódka tępa. Strąk 2komórkowy. Komórki utwo-

rzone przez wgięcie wewnątrz dolnych brzegów (czyli szwu dolnego) ścian, tojest łupin strąkowych. Ziarna 2rzędowe.

781. A. ARENARIUS: diffusus pube alba adpressa subtomentosus, stipulis concretis oppositifoliis, foliolis linearibus obtusis, pedunculis 4floris folio paulo-brevioribus, leguminibus stipitatis tumidiusculis latitudine triplo-longioribus tomentosis.
(T. piaskowy)

DC. Prodr. II. 283. *Lin. Willd. Spec.* III. 1289. *Enum. Berol. p.* 784. *Krock. Siles. n.* 1196. *Schk. Handb. tab.* 208 *b. Hoffm. Germ.* II. 92. *Pers. Syn.* II. 336. *Spreng. Syst.* III. 299. *Schlech. Berol.* I. 386. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 146, *f.* 797. Astragalus subcaulescens procumbens, floribus subracemosis erectis, foliis tomentosis *Lin. Flor. Suec. n.* 659. Astragalus incanus *Gilib. Lith. n.* 211.

Rośnie na polach piaszczystych i nieurodzajnych (W Augustow. koło Szczuczyna i Łomży pospolity.). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Ma korzeń długi, gałęzisty, giętki, białawy, głęboko w ziemi rozchodzący się. Łodygę walcowatą, cokolwiek gałęzistą, rozesłaną lub podnoszącą się, nieco pogiętą, siwo zielonawą, na pół stopy lub cokolwiek więcej długą. Liście nieparzysto-pierzaste, z 7, 9 albo 11 listków uformowane; listki są równowązkie albo równowązko-lancetowate, prawie-bezogoneczkowe, tępe, ½—¾ cal. długie, a na 1 lub 2 lin. szérokie i pospolicie wpodłuż złożone; jedwabistym, przytulonym włosem, szczególniéj na powierzchni dolnéj okryte. W nasadzie liści są przysadki śpiczaste, u dołu pochewkowato-rozszerzone, jajowate lub jajowo-lancetowate, niekiedy w wiérzchołku rozczepane. Grona kwiatowe wyrastają z kątów górnych liści, na szypułkach dłuższych nieco od liści; każde składa

się ze 3, 5 lub 6, a czasem z 8 lub 10 kwiatów krótko-szypułeczkowych; każda szypułeczka ma w nasadzie przysadkę krótszą od niéj, szczupłą, prawie-szczeciniastą. Kielich krótki, niemal rurkowato-dzwoneczkowaty, zewnątrz omszony, najczęściéj brudno-czerwonawy, o pięciu drobnych, szydełkowatych ząbkach. Korona 3 razy od kielicha dłuższa, blado-fioletowo-niebieska. Żagielek w wierzchołku wycięty. Główki pomarańczowe. Strączek ½—¾ cal. długi, nieco-wydęty, prawie-trójgraniasty, kosmaty, długim, haczykowato-skrzywionym sztyletem zakończony. Ziarna nerkowate, w liczbie 4—8 w każdéj komórce. Włoski drobne, przytulone, całéj roślinie szarą nadają barwę, lecz trafia się odmiana prawie-gładka, światło-zielone liście i łodygę mająca.

782. A. ONOBRYCHIS: diffusus pubescens, foliolis oblongis *(T. długokwiatowy)* 7—9jugis, spicis oblongo-ovatis folio longioribus, vexillo lineari alis duplo-longiore, leguminibus ovato-triquetris subvillosis erectis calyce duplo longioribus utrinque 4spermis, acumine brevi erecto.

DC. Prodr. II. 286. *Flor. fran. n.* 3967. *Lin. Willd. Spec.* III. 1296. *Enum. Berol. p.* 785. *Scop. Carn. n.* 920. *Roth, Germ.* II. 190. *Jacqu. Austr. tab.* 38. *Schk. Handb. tab.* 209. *Hoffm. Germ.* II. 92. *Spreng. Syst.* III. 301. *Bess. Gal.* II. 117. *Pers. Syn.* II. 336. *BF. Comp.* II. 240. Astragalus longiflorus *Gilib. Lith. n.* 210. Astragalus Onobrychis stipulaceus et maximus *DC. Astragalog. n.* 24. *Gmelin. Flor. Sibir.* IV. *p.* 43, *n.* 57, *tab.* 21.

Przytrafia się czasem na polach i łąkach suchych, na wzgórkach (W okolicach Chełmna.). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Dorasta około półtory stopy wysokości. Łodygę ma gałęzistą, cokolwiek omszoną lub gładką, brózdowaną. Liście nieparzysto-pierzaste, zwykle z 9—12 par listków złożone. Te są niemal równowązko-lancetowate, tępe, zupełnie całe, prawie-bezogonkowe, pod spodem, szczególniej w młodości, jedwabisto-omszone. Przysadki szérokie, z ogonkiem niezrosłe, jajowate, nieco-śpiczaste. Kwiaty zebrane w kłos jajowaty lub eliptyczny, po okwitnieniu przedłużający się, fioletowo-czerwony. Szypułki brózdowane, od liści dłuższe. Kielich nieco kosmaty. Żagielek wielki, niemal równowązki, od skrzydełek dwa razy dłuższy. Główki żółte. Strączki liczne, wzniesione, bezszypułkowe, od kielicha dwa razy dłuższe, jajowo-podłużne, 3graniaste, krótkim sztyletem śpiczasto-zakończone, brunatnawe, kosmate. W każdéj komórce 3 lub 4 ziarna, czarne, gładkie, nieforemnie nerkowate.

783. A. GLYCYPHYLLOS: procumbens glabriusculus, stipulis ovatis mucronatis acuminatisve, foliolis 5—6jugis ovatis, pedunculis folio-brevioribus, spicis ovato-oblongis, leguminibus oblongo-subulatis subtriquetris subincurvis sessilibus glabris erectis.
(T. lukrecyowy)

DC. Prodr. II. 292. *Flor. fran. n.* 3970. *Lin. Crantz, Austr. n.* 414. *Pollich, Palat. n.* 695. *Willd. Spec.* III. 1276. *Enum. Berol. p.* 783. *Scop. Carn. n.* 919. *Krock. Siles.* II. 1194. *Roth, Germ.* II. 192. *Pers. Syn.* II. 338. *Spreng. Syst.* III. 303. *Schk. Hand. tab.* 209. *Bess. Gal.* II. 117. *Hoffm. Germ.* II. 92. *Schlech. Berol.* I. 385. *BF. Comp.* II. 241. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 146, *fig.* 796. Astragalus caulescens prostratus, leguminibus subtriquetris arcuatis, foliis ovalibus pedunculo-

longioribus *Lin. Flor. Suec. n.* 658. Astragalus lunatus *Gilib. Lith. n.* 208. Hamosa glycyphylla *Medicus.* Astragalus luteus perennis procumbens vulgaris sive sylvestris *Vaill. Paris. p.* 18.

W gajach, lasach, w zaroślach, czasem na polach i wzgórkach. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ♃

Największy nasz tego rodzaju gatunek. Ma łodygi na ziemi rozpostarte, niekiedy na 3 lub 4 stopy długie, liściste, nieco-brózdowane, czasem czerwonawe, gałęziste, i gładkie jak cała roślina. Liście wielkie, nieparzysto-pierzaste, niższe z 11 lub 13, najwyższe z 5—9 listków złożone. Listki są szérokie, jajowo-eliptyczne, tępe, naprzeciwległe, na brzegu zupełnie całe; wiérzchołkowy ma dłuższy od bocznych ogoneczek. W nasadzie liści znajdują się po dwie, jajowo-lancetowate, śpiczaste, z ogonkiem i z sobą niezrosłe przysadki. Szypułki wyrastają z kątów liści i znacznie są od nich krótsze, zazwyczaj delikatnie omszone. Kwiaty brudno-żółtawe, w kłos jajowaty, prosto-stojący zebrane, bardzo krótko-szypułeczkowe. Kielich gładki, biało-zielonawy, o ząbkach szydełkowatych, nierównych, w nasadzie małą, równowązkolancetowatą, od szypułeczki dłuższą przysadką opatrzony. Strąki zgrubiałe, lancetowate, niemal-trójgraniaste, w wiérzchołku kończate, nieco-skrzywione, gładkie, po dojrzeniu brunatnawe, około cala długie. W każdym znajduje się od 8 do 12, nieforemnie-nerkowatych nasion. Liście téj rośliny mają smak słodkawy.

784. A. CICER: (*T. pęcherzykowy*) diffuso-procumbens subpubescens, stipulis lanceolatis, foliolis 10—13jugis elliptico-oblongis mucronatis, pedunculis folio brevioribus, floribus spicato-capitatis, leguminibus inflatis hirsutis mucronatis.

DC. Prodr. II. 293. *Flor. fran. n.* 3972. *Lin. Crantz, Austr.* 413. *Willd. Spec.* III. 1275. *Enum. Berol. p.* 783. *Jacqu. Austr. tab.* 251. *Roth, Germ.* II. 191. *Krock. Siles.* 1195. *Hoffm. Germ.* II. 93. *Pers. Syn.* II.

338. *Spreng. Syst.* III. 300. *Bess. Gal.* II. 117. *Schk. Handb. tab.* 209. *Schlech. Berol.* I. 385. *BF. Comp.* II. 241. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 146, *f.* 795. Astragalus vesicarius *Lamar. Flor. fran.* Astragaloides Cicera *Moench.*

Przytrafia się w zaroślach, w gajach i lasach. Kwitnie w czerwcu, lipcu. ♃

Ma łodygi rozpierzchłe, rozpostarte, gałęziste, kanciaste i nieco brózdowane, mniéj więcéj omszone, na stopę lub półtory długie. Liście nieparzysto-piérzaste, z 10—15 par listków złożone. Listki dolnych liści są szersze, jajowate, górnych szczuplejsze, podłużne; wszystkie są przeciwległe, tępe, całe, krótkim, przytulonym włosem okryte, nie zawsze w wiérzchołku sztyletowate; nieparzysty czyli wiérzchołkowy ma krótki ogoneczek, boczne niemal bezogoneczkowe. Przysadki lancetowate, śpiczaste, z ogonkiem i z sobą niezrosłe. Szypułki od liści krótsze, omszone. Kwiaty żółtawobiałe, zebrane w kłosy jajowate. Kielich rurkowaty, mniéj więcéj czarniawemi włoskami okryty, o pięciu ząbkach nierównych, prawie-szczeciniastych. Przysadki kwiatowe kielichowi wyrównywające, szydełkowate, włosiste. Strączki po zupełném dojrzeniu prawie-kuliste, wydęte, około pół cala długie, czarniawym kutnerem okryte i sztyletem w wiérzchołku zakończone. W każdym znajduje się od 4 do 10 płaskawych, nerkowatych nasion.

344. PENTAPHYLLUM. *PIĘCIOLIST.*

Kielich dzwoneczkowaty, w pięć ząbków szczeciniastych wycięty. Blizna haczykowata. Strąk walcowaty, przedłużony, 6ziarnowy.

785. P. LUPINASTER: foliis quinatis lanceolatis serrulatis, stipulis membranaceis lanceolatis cuspidatis integerrimis, capitulis multifloris, dentibus calycis subulatis aequalibus pilosiusculis.
(P. koniczynowaty)

Spreng. Syst. III. 286. *Pers. Syn.* II. 352. *Jundziłł, Lit.* 223. Trifolium Lupinaster *Lin. Willd. Spec.* III. 1357. *Enum. Berol. p.* 791. *DC. Prodr.* II. 204. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 147, *fig.* 800. Lupinaster pentaphyllus *Moench, Suppl. ad Meth. p.* 50. *Gmelin, Flor. Sibir.* IV. *p.* 19, *tab.* 6, *f.* 1. Pentaphyll. Ammani *Ledebour, Hort. Dorp. Suppl.* I. 823.

Autorowie powszechnie naznaczają téj roślinie Syberyą za ojczyznę. Zwiedzając r. 1829 w miesiącu lipcu, woj. Augustow. znaleźliśmy ją z P. Jastrzębowskim w lesie niedaleko miasteczka Stawisk, o trzy mile od Łomży, gdzie rośnie w miejscach cienistych, w niewielkiéj ilości. ♃

Korzeń pojedynczy, nieco mięsisty, walcowato-wrzecionowaty, tojest w pośrodku mniéj więcéj zgrubiały, około cala długi, u dołu włóknem pojedynczém zakończony; wewnątrz białawy, zewnątrz skórką brunatno-żółtawą okryty. Łodyga około ½ łok. wysoka, nieco podnosząca się, słaba, zwykle pojedyncza, zupełnie jak i wszystkie inne części téj rośliny gładka, walcowata, niewyraźnie smugowana, zaledwie 1 lin. w przecięciu poprzeczném mająca, wydrążona, u dołu bezlistna, i tylko w pewnych odstępach błonkowatemi pochewkami, na pół cala długiemi otulona. Pochewki te kończą się w wierzchołku podwójném, krótkiém, tępém lub trochę spiczastém przedłużeniem. Liście naprzemianległe, bezogonkowe. Każdy składa się z pięciu listków, do wyższéj części pochewki przyrosłych; są one równowązko-lancetowate, na trzy linie ledwie szérokie, w nasadzie zwężone, prawie-bezogoneczkowe, w wierzchołku niemal tępe i króciutkim sztyletem opatrzone, na brzegu bardzo drobne, ostro nieregularnie ząbkowane, z wierzchu światło-zielone, pod spodem trochę bledsze i nerwem wydatnym, podłużnym naznaczone; obiedwie przytém powierzchnie mają na sobie liczne, poprzeczne, równoległe nerwy. Wielkość liści rozmaita; środkowe na łodydze zwykle są większe niższe zaś i przy

wiérzchołku położone mniejsze. Listki także pomiędzy sobą nie są równe; środkowy największy, często około półtora cala długi, dwa jemu przyległe trochę krótsze, a dwa zewnętrzne czyli skrajne najmniejsze. Kwiatów dotąd nie widziałem (*).

345. TRIFOLIUM. *KONICZYNA.*

Kielich rurkowaty, trwały, pięcio-ząbkowy, o ząbkach szydełkowatych. Korona 1płatkowa, trwała, ołódce od skrzydełek i żagielka krótszéj. Blizna główkowata. Strączek drobny, zwykle jajowaty, prawie-niepękający (lub wkoło pękający), 1—4ziarnowy, od kielicha krótszy i nim pokryty. (Liście trójlistkowe. Kwiaty w główkę skupione.)

A. *Kwiaty czerwone, cieliste lub białe.*

a) *Kielichy gładkie.*

786. T. REPENS: (*K. rozesłana*) caulibus repentibus subradicantibus diffusis basi ramosis, foliolis obovato-subrotundis subretusis denticulatis, stipulis scariosis angustis lanceolatis longe mucronatis, capitulis axillaribus longissime pedunculatis, floribus pedicellatis post anthesin deflexis, laciniis calycinis inaequalibus dentiformibus corolla brevioribus, leguminibus 4—5spermis, seminibus irregulariter ovoideis badiis.

DC. Prodr. II. 198. *Flor. fran. n.* 3859. Trifolium repens *Lin. Crantz, Austr.* 405. *Pollich, Palat.* 699. *Willd. Spec.* III. 1359. *Enum. Berol. p.* 792. *Scop. Carn. n.* 934. *Roth, Germ.* II. 198. *Spreng. Syst.* III. 209.

(*) Nieraz miałem sposobność w różnych porach roku odwiedzić miejsce wskazane, lecz nigdy kwitnących indywiduów znaleźć nie mogłem; sądzę przeto, że ta roślina w klimacie tutejszym bardzo rzadko kwitnie.

Pers. Syn. II. 349. *Hoffm. Germ.* II. 94. *Bess. Gal.* II. 119. *Schlech. Berol.* I. 391. *BF. Comp.* II. 224. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 147, *fig.* 802. Trifolium capitulis umbellaribus, leguminibus tetraspermis, caule repente *Lin. Flor. Suec. n.* 665. Amoria repens *Presl.*

Jeden z najpospolitszych gatunków, w zaroślach, na pastwiskach, przy drogach, w lasach i gajach. Kwitnie od czerwca do jesieni. ♃

Ma łodygi mniéj więcéj długie, rozpierzchłe, walcowate, gładkie, na ziemi zwykle rozpostarte, i za pomocą drobnych, białawych korzonków czołgające się. Liście długo-ogonkowe; ogonki wietkie, gładkie, rynienkowate. Listki jajowo-podłużne, w wiérzchołku mniéj więcéj wycięte, czasem niby przewrotnie-sercowato-okrągławe, drobno-piłkowane, gładkie, z wiérzchu często białawą plamą oznaczone. W nasadzie ogonków znajdują się dwie przysadki, u dołu spojone, pręt otulające, dosyć széroki, ku górze coraz szczuplejsze, sztyletem szczeciniastym zakończone; przysadki te są prawie-błoniaste i mają po sobie zielonawe żyłki. Szypułki nader długie (niekiedy pół łokcia), wzniesione, brózdowane, gładkie, albo króciutkim, rzadkim włosem okryte: szypułeczki szczególne krótsze od kielicha, po okwitnieniu zwisłe. Kielich gładki, o ząbkach nierównych, zielonawo-biały, w górze przy ząbkach plamkami purpurowemi zwykle oznaczony. Korona biała lub blado-czerwonawa, nieopadająca, od kielicha większa. Żagielek jajowaty, dwa razy blizko od innych płatków dłuższy. Strączek o 3 lub 4 ziarnach. Koniczyna ta jest przyjemném pożywieniem dla bydła, pod nazwą *koniczyny białéj* gospodarzom znajoma.

787. T. HYBRIDUM: glabrum, caule adscendente solido, folio- (*K. mieszana*) lis obcordato-cuneiformibus denticulatis, stipulis latis submembranaceis angustissimis acutis, capitulis subumbellatis axillaribus paucifloris, floribus pedicellatis post anthesin deflexis, laciniis calycinis inaequalibus tubo brevioribus la-

tiusculis corolla multo-brevioribus, leguminibus exsertis 4spermis, seminibus irregulariter cordatis badiis.

DC. Prodr. II. 200. *Flor. fran. n.* 3860. *Lin. Willd. Spec.* III. 1359. *Enum. Berol. p.* 791. *Bess. Gal.* II. 119. *Pers. Syn.* II. 348. *Hoffm. Germ.* II. 94. *Spreng. Syst.* III. 209. *Schlech. Berol.* I. 392. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 147, *fig.* 801. Trifolium bicolor *Moench, Meth.* 111. Trifol. intermedium *Lapeyrouse.* Amoria hybrida *Presl.*

Przytrafia się na łąkach nieco-wilgotnych, w miejscach trawiastych, w ogrodach, na miedzach i t. p. m. Kwitnie w lecie. ⊙

Do poprzedzającego podobny, lecz większy; łodygę ma podnoszącą się, a nigdy nie łażącą i korzonków nie wydającą. Listki przewrotnie jajowato-podłużne, czasem w wierzchołku słabo wycięte, drobniutko-piłkowane. Przysadki podobnież błoniaste, żyłkowane, u dołu szérokie, w górze śpiczaste i przedłużeniem szczeciniastém zakończone. Kwiaty niby w baldaszek główkowaty ułożone, cieliste lub blado-różowe, czasem zewnętrzne tylko różowe, wewnętrzne białawe, słabéj lecz przyjemnéj woni; po okwitnieniu nieopadające, lecz zwisłe, rdzawo-żółtawe. Ząbki kielicha prawie-równe, od rurki krótsze. Strączki 4ziarnowe. Jest także dla bydła dobrém pożywieniem.

788. T. MONTANUM: (*K. górna*) pubescens, caule erecto subsimplici, foliolis lanceolato-oblongis obtusis denticulatis valde nervosis, stipulis lanceolatis acutissimis, capitulis subglobosis axillaribus pedunculatis dein oblongis, floribus subsessilibus congestis patentibus dein deflexis, laciniis calycinis inaequalibus angustis tubi longitudine

et carina brevioribus, leguminibus monospermis, seminibus ovato-subrotundis.

DC. Prodr. II. 201. *Flor. fran. n.* 3877. Trifolium montanum *Lin. Pollich, Palat. n.* 706. *Willd. Spec.* III. 1381. *Enum. Berol. p.* 796. *Roth, Germ.* II. 286. *Krock. Siles. n.* 1212. *Pers. Syn.* II. 350. *Hoffm. Germ.* II. 96. *Spreng. Syst.* III. 210. *Bess. Gal.* II. 124. *Schlech. Berol.* I. 392. *BF. Comp.* II. 230. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 148, *fig.* 809. Trifolium capitulis terminalibus, corollarum vexillis subulatis, caule erecto, foliolis lanceolatis serratis *Lin. Suec. n.* 667. Trifolium subulatum *Gilib. Lith. n.* 187. Trifolium album *Crantz.* Trifolium caule erecto paucifloro, foliis elliptico - lanceolatis nervosis subtus subhirsutis *Haller, Helv. n.* 372. Trifolium montanum album *Vaill. Paris. p.* 195.

Na wzgórkach, w lasach suchych i gajach, czasem na łąkach i miedzach, w zaroślach. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Ma korzeń długi, walcowaty, twardy. Łodygę prosto-stojącą, zwykle pojedynczą, mocną, delikatnym, prawie jedwabistym, szarym włosem okrytą, na stopę lub półtory wysoką. Liście nieliczne, odległe: korzeniowe długo-łodygowe, krótko-ogonkowe. Przysadki lancetowate, śpiczaste, szczeciniasto-zakończone, z ogonkiem zrosłe i niby pochewkę tworzące. Listki lancetowate lub eliptyczno-lancetowate, cokolwiek śpiczaste lub zupełnie tępe, na brzegu bardzo drobno lecz ostro-ząbkowane; w pośrodku głównym nerwem oznaczone, od którego mnóstwo bocznych, równoległych, delikatnych żyłek się rozchodzi; górna powierzchnia listków gła-

dka, dolna mniéj więcéj omszona. Kwiaty białe, w krótkie, okrągławe lub jajowate kłosy gęsto zebrane i na wierzchołku lub na bokach łodygi, na szypułkach dłuższych od liści, prosto-stojących osadzone. Kielich gładki, czasem jednak gdzieniegdzie drobne ma włoski; ząbki jego prawie równe, rurce wyrównywające. Po okwitnieniu korony stają się rdzawo-żółte i wszystkie kwiaty na dół zwisłe. I ta koniczyna póki młoda, przyjemném i zdrowém dla owiec jest pożywieniem.

b) *Kielichy mniéj więcéj kosmate.*

* *Główki kwiatowe bez przysadek.*

789. T. RUBENS: caule erecto stricto, foliolis oblongis obtusissimis glaberrimis valde denticulatis, stipulis longissimis latissimisque apice lanceolatis, spicis terminalibus subgeminis, calycibus valde striatis eglandulosis, laciniis setaceis brevissimis, lacinia infima corollam monopetalam vix aequante, seminibus ovoideis laevibus, radicula prominula. *DC. Prodr.* III. 190. *Flor. fran. n.* 3870. Trifolium rubens *Lin. Crantz, Austr. p.* 406. *Pollich, Palat. n.* 700. *Willd. Spec.* III. 1366. *Enum. Berol. p.* 792. *Jacqu. Austr. tab.* 385. *Krock. Siles. n.* 1202. *Roth, Germ.* II. 199. *Spreng. Syst.* III. 211. *Hoffm. Germ.* II. 95. *Bess. Gal.* II. 120. *Pers. Syn.* II. 350. *Schk. Handb. tab.* 210. *BF. Comp.* II. 226. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 147, *f.* 803. Trifolium foliis nervosis ciliatis, spicis ovatis obesis, calycis denticulis plumosis, imo longissimo *Haller, Helv. n.* 375. Trifolium montanum spica longissima rubente *Vaill. Paris. p.* 195.

(K. wielka)

Przytrafia się gdzieniegdzie, w zaroślach na wzgórzach (W Augustow. koło Szczuczyna między Mazewem a Czarnówkiém, na wyniosłém wzgórzu rośnie w obfitości.). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Jeden z największych tego rodzaju gatunków. Znajdowałem okazy niekiedy na półtora łokcia wysokie. Łodygę ma prostostojącą, walcowatą, nieco-spłaszczoną, gładką, zupełnie pojedynczą. Liście krótko-ogonkowe, a listki ich lancetowate, tępe, na półtora cala długie, gładkie, twardawe, nerwami poprzecznemi w całéj długości pięknie oznaczone, na brzegu bardzo delikatnie ząbkowane. Z ogonkiem zrastają się przysadki błonkowate, żylaste, nakształt pochewki pręt otulające, w wierzchołku lancetowato-przedłużone, śpiczaste, na brzegu niewyraźnie odlegle piłkowane, gładkie; przy najwyższych liściach są one częstokroć brzuchato-rozszerzone. Kłos okazały, walcowaty, niekiedy na 3—4 cale długi, zwykle pojedynczy, czasem podwójny. Rurka kielicha gładka; ząbki nierówne, dolny bardzo długi, prawie koronie wyrównywający, wszystkie białym, rzadkim, długim włosem okryte. Korona 1płatkowa, czerwona. Żagielek jajowaty, nieco śpiczasty, bledszy.

790. T. MEDIUM: glabriusculum, caule erectiusculo flexuoso ramoso, foliolis oblongis coriaceis ciliatis multinerviis, stipulis angustis apice lineari-lanceolatis, capitulis subglobosis subpedunculatis, laciniis calycinis inaequalibus subflexilibus pilosiusculis, inferiore reliquis duplo-longiore et corolla monopetala breviore, seminibus irregulariter cordatis, radicula valde prominula.
(K. pogięta)

DC. Prodr. II. 195. *Flor. fran. n.* 3872. *Lin. Willd. Spec.* III. 1367. *Enum. Berol. p.* 793. *Hoffm. Germ.* II. 95. *Spreng. Syst.* III. 212. *Schlech. Berol.* I. 389. *BF. Comp.* II. 227. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 147, *fig.* 805. Trifolium flexuosum *Jacqu.*

Flor. Austr. tab. 386. *Krock. Siles. n.* 1205. *Schk. Handb. tab.* 210. *Roth, Germ.* II. 201. *Bess. Gal.* II. 121. *Pers. Syn.* II. 350. Trifolium alpestre *Crantz, Austr. p.* 407. Trifolium foliis ovatis nervosis supremis conjugatis, vaginis lanceolatis *Haller, Helv. n.* 376.

Przytrafia się na łąkach suchszych, na wzgórkach, w lasach, gajach, zaroślach. Kwitnie w lecie. ♃

Do koniczyny łąkowéj czyli pastewnéj znacznie podobny; lecz ma łodygi gałęzistsze, ciensze, zawsze mniéj więcéj pogięte i cokolwiek omszone. Listki węższe, eliptyczne lub podłużne, nieco skórkowate, na brzegu rzęsowate i nader drobno niewyraźnie piłkowane, poprzecznemi nerwami oznaczone. Przysadki zawsze węższe, przedłużeniem długiém, szczupłém, równowązko-lancetowatém, mocno śpiczastém i trochę omszoném zakończone. Główki kwiatowe większe i bardziéj kuliste jak u koniczyny pastewnéj, a kwiaty nie tak gęsto-skupione. Kielich od korony dwa razy krótszy, gładki; najniższy jego ząbek dłuższy od innych, niemal-rurce korony wyrównywający; inne prawie sobie równe, a wszystkie delikatnym włosem okryte. Korona jedno-płatkowa, karmazynowo-czerwona; żagielek nieco-ciemniejszy, jajowaty, cokolwiek od łódki dłuższy.

791. T. ARVENSE: *(K. polna)* caule erecto ramoso vel simplici, foliolis spathulatis linearibus apice subtridentatis, stipulis angustis membranaceis nervosis longissime subulatis pilosis, spicis oblongis villosissimis mollibus, calycibus pilosissimis, laciniis corolla polypetala longioribus sed inter se aequalibus, seminibus ovoideis badiis, radicula non prominula.

DC. Prodr. II. 190. *Flor. fran. n.* 3879. Trifolium arvense *Lin. Pollich*

Palat. n. 703. *Willd. Spec.* III. *p.* 1373. *Enum. Berol. p.* 794. *Roth, Germ.* II. 202. *Krock. Siles. n.* 1207. *Pers. Syn.* II. 351. *Hoffm. Germ.* II. 96. *Spreng. Syst.* III. 213. *Bess. Gal.* II. 122. *Schlech. Berol.* I. 390. *BF. Comp.* II. 230. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 148, *f.* 807. Trifolium spicis villosis ovalibus, dentibus calycinis setaceis aequalibus *Lin. Flor. Suec. n.* 668. Trifolium caule ramoso, foliis lanceolatis serratis, spicis villosis ovatis *Haller, Helv. n.* 373. Trifolium arvense humile spicatum sive Lagopus *Vaill. Paris. p.* 196. Trifolium Lagopus *Necker.*

Bardzo pospolity, na pastwiskach, polach mianowicie piaszczystych. Kwitnie w lipc. sierpn. ⊙

Odznacza się kłosami podłużnemi, walcowatemi, które z początku na pół cala ledwie długie, późniéj znacznie się powiększają i całkowicie gęstym, długim, miękkim, szarym włosem są okryte. Łodygę ma prosto-stojącą, walcowatą, bardzo gałęzistą, rzadko pojedynczą, kutnerem okrytą, na ½—1 stopę wysoką. Liście krótko-ogonkowe, a ich przysadki błoniaste, żyłkami oznaczone, przedłużają się w wierzchołku w długą szczeciniastą kończatość. Listki podłużne, wązkie, w górze niekiedy łopatkowato-rozszerzone, mniéj więcéj kosmate, na brzegu zupełnie całe, w wierzchołku tępe, nieco-wycięte lub niewyraźnie ząbkowane, czasem króciutkim sztyletem zakończone. Kielichy włosiste, o ząbkach prawie równych. Korona bardzo drobna, 4płatkowa, we włosach kielicha ukryta i od jego ząbków znacznie krótsza, biała lub cielista. Strączek drobny, 1ziarnowy.

** *Główki kwiatowe okrywą, czyli przysadkami opatrzone.*

792. T. PRATENSE: caulibus adscendentibus, foliolis ovatis *(K. łąkowa)* obtusis vel retusis integris, stipulis la-

tis nervosis glabris breviter acuminatis inflexis, capitulis ovatis obtusis subsessilibus, laciniis calycinis subpilosis flexilibus inter se subaequalibus, corolla gamopetala, seminibus reniformibus compressis flavescentibus.

DC. Prodr. II. 195. *Flor. fran. n.* 3871. Trifolium pratense *Lin. Pollich, Palat. n.* 701. *Crantz, Austr. n.* 407. *Willd. Spec.* III. 1366. *Enum. Berol. p.* 793. *Roth, Germ.* II. 200. *Krock. Siles.* II. 1203. *Schk. Handb. tab.* 210. *Pers. Syn.* II. 350. *Hoffm. Germ.* II. 95. *Spreng. Syst.* III. 215. *Bess. Gal.* II. 120. *Schlech. Berol.* I. 388. *BF. Comp.* II. 227. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 147, *f.* 804. Trifolium spicis subvillosis cinctis stipulis oppositis membranaceis, corollis monopetalis *Lin. Flor. Suec. n.* 666. Triphylloides pratense *Moench.* Trifolium sativum *Miller.* Trifolium pratense purpureum *Vaill. Paris. p.* 194. Koniczyna polna: Trifolium absolutum vel pratense *Syren. stron.* 698.

Na łąkach, pastwiskach, w miejscach trawiastych, w zaroślach. Kwitnie przez całe lato. ♃

Ma łodygi podnoszące się, nieco-gałęziste, gładkie lub drobnym, przytulonym włosem, mianowicie w górze okryte, wydrążone, od ½—1½ stopy, a nawet nieco-więcéj wysokie. Liście trzy a bardzo rzadko cztero-listkowe; dolne na dłuższych osadzone ogonkach. Przysadki do ogonka przyrosłe, prawie-błonkowate, nerwiste, gładkie; część ich dolna nieco-wydęta, nakształt pochewki nasadę ogonka obejmuje, górna zaś szczeciniastém, krótkiém przedłużeniem się kończy. Listki liści najniższych okrągławo-przewrotnie

jajowate, wyższych jajowate lub eliptyczne; wszystkie tępe, mniéj więcéj gładkie, na brzegu niemal zupełnie całe, często rzęsowate, z wierzchu niekiedy białą plamką oznaczone. Kwiaty purpurowe, czerwonawe lub cieliste, cokolwiek pachnące; tworzą główkę okrągławą, wierzchołkową, w nasadzie dwoma mniejszemi liściami, nakształt przysadek lub pochewki otoczoną. Kielich prawie-gładki, o pięciu ząbkach trochę kosmatych, z których 4 są prawie-sobie równe, piąty zaś blizko dwa razy od tamtych dłuższy. Korona zrosłopłatkowa, 3 razy od kielicha większa. Żagielek znacznie od skrzydełek dłuższy. Ziarna okrągławe, brudno-żółte, niewyraźnie nerkowate.

Odmiana tego gatunku, pod nazwiskiem *koniczyny pastewnéj* (Trifol. praten. sativum) gospodarzom znajoma, jest we wszystkich częściach większa. Listki ma jajowate lub lancetowate, główki kwiatowe kuliste, wielkie, na dłuższych szypułkach, niekiedy prawie-parzyste, łodygi liczniejsze, znacznie wyższe. Jéj uprawa stanowi ważny w agronomii przedmiot. (*O uprawie konicz. pastew. czerwonéj: Piast.* XIV. 19, XV. 14. Oczapowski. *Początki Gospodar. Bürgera,* II. 143. Tenże, *Gospodar. wiejsk.* VII. 113, 150. Trębicki, *Informacya* 4. Zubrzycki, *Rada dla rolnika. Lwów.* 1821. Kurowski, *Tygod. rolnicz. technol. z r.* 1835. *nr.* 17. 18.).

793. T. ALPESTRE: caule erecto simplici, foliolis lanceolatis (*K. dwukłosowa*) coriaceis integris valde nervosis, stipulis angustis nervosis subsessilibus apice longe lineari-instructis, capitulo ovato, calycibus leviter multistriatis, laciniis inaequalibus verrucosis spinulosis, infima corolla monopetala breviore, reliquis brevissimis dentiformibus, seminibus subreniformibus compressis flavescentibus. *DC. Prodr.* II. 194. *Flor. fran. n.* 3873. *Lin. Willd. Spec.* III. 1368. *Enum. Berol. p.* 793. *Jacqu. Austr. tab.* 433. *Roth, Germ.* II. 201. *Pers. Syn.* II. 350. *Hoffm. Germ.* II. 96. *Spreng. Syst.* III. 215. *Bess. Gal.* II. 121. *Schlech. Berol.*

I. 389. *BF. Comp.* II. 228. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 148, *fig.* 806. Triphylloides nervosa *Moench.*

Gdzieniegdzie na wzgórkach, w zaroślach, szczególniéj na gruncie twardym (Koło Łomży, w Płoc. przy wsi Szelków nad rzéczką Orzécz, na gliniastych wzgórkach.). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Łodygi zupełnie pojedyncze, wyprostowane, prawie-walcowate, u dołu niemal gładkie, w górze gęstym, białym włosem okryte. Liście dolne długo, wyższe krótko-ogonkowe; listki podłużno-lancetowate, na półtora cala lub więcéj długie, a około 4—5 lin. szer. bardzo drobno niewyraźnie piłkowane, prawie-skórkowate, licznemi oznaczone nerwami, i włosem na brzegu porosłe. Przysadki błonkowate, szczupłe, nerwiste, długiém, szydłowatém przedłużeniem zakończone. Kłos kwiatowy pojedynczy, często podwójny, jajowaty lub prawie-kulisty, liściami u dołu opatrzony. Kwiaty bezszypułeczkowe, gęsto-zebrane, czerwone. Kielich białym, rzadkim włosem całkowicie okryty, a ząbek jego dolny 2 lub 3 razy od innych dłuższy, rurce korony wyrównywający. Korona jedno-płatkowa; żagielek skrzydełkom lancetowatym, nieco odchylonym prawie-równy.

*** *Kielichy po okwitnieniu pęcherzowato-wydęte.*

794. T. FRAGIFERUM: caule prostrato, foliolis ovatis obo-
(*K. poziomkowata*) vatisve, stipulis angustis linearibus elongatis, capitulis ovato-globosis longe pedunculatis, floribus sessilibus, calycibus post anthesin inflatis membranaceis reticulatis pilosis laciniis inaequalibus corolla brevioribus reticulatis, bracteis exiguis lanceolatis, leguminibus 2spermis.

DC. Prodr. II. 202. *Flor. fran. n.* 3889. Trifolium fragiferum *Lin. Crantz, Austr. p.* 412. *Pollich, Palat.*

n. 705. *Willd. Spec.* III. 1380. *Enum. Berol. p.* 796. *Krock, Siles. n.* 1211. *Scop. Carn. n.* 933. *Roth, Germ.* II. 205. *Pers. Syn.* II. 352. *Bess. Gal.* II. 123. *Hoffm. Germ.* II. 98. *Spreng. Syst.* III. 217. *Schlech. Berol.* I. 391. *BF. Comp.* II. 232. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 148, *fig.* 808. Trifolium capitulis subrotundis, calycibus inflatis bidentatis reflexis, caulibus repentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 670. Galearia fragifera *Presl.* Trifolium caule repente, spicis glabris, calycibus sericeis ampullescentibus *Haller, Helv. n.* 370. Trifolium fragiferum folio oblongo *Vaill. Paris. tab.* 22. *f.* 2.

Przytrafia się na łąkach nieco wilgotnych, na pastwiskach. Kwitnie w lecie. ♃

Łodygi na ½—1½ stopy a czasem więcéj długie, na ziemi za pomocą małych korzonków rozpostarte, lub podnoszące się, walcowate, gładkie, w górze niekiedy trochę omszone, zwykle pojedyncze. Liście na długich, wietkich, gładkich lub rzadkim włosem okrytych ogonkach. Przysadki błoniaste, w długą kończatość przechodzące, gładkie. Listki przewrotnie-jajowate, nie wielkie, w wierzchołku tępe i niekiedy bardzo mało wycięte, lub krótkim sztyletem uzbrojone, na brzegu drobniutko-piłkowane, gładkie, ogoneczkowe. Kwiaty cieliste lub blado-różowe, tworzą główki niewielkie, okrągławe, na bardzo długich szypułkach osadzone. Szypułki w górze rzadkim włosem porosłe. Kielichy podczas kwitnienia drobnemi, przytulonemi włoskami okryte; dwa ich ząbki są nieco dłuższe od trzech innych, lecz od korony krótsze; po okwitnieniu część zewnętrzna kielicha znacznie się powiększa, tylna zaś czyli wewnętrzna, na któréj trzy krótsze ząbki się znajdują, prawie nie zmienia się; tym sposobem cały kielich nakształt pęcherza staje się wydętym, nieco kosmatym, białawym, żyłkami siatkowatemi na powierzchni oznaczonym. W nim mie-

ści się mały, dwuziarnowy strączek. Ziarna spłaszczone, jajowate, gładkie, w jednym końcu nieznacznie wycięte, brunatnawe.

B. *Kwiaty żółte.*

795. T. AGRARIUM: spicis ovalibus imbricatis, vexillis deflexis persistentibus, calycinis dentibus subulatis inaequalibus glabris, caule erecto, foliolis lanceolato-cuneatis omnibus sessilibus.
(*K. żółta*)

Lin. Willd. Spec. III. *p.* 1382. *Scop. Carn. n.* 931. *Roth, Germ.* II. 207. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 98. *Spreng. Syst.* III. *p.* 210. *Schlech. Flor. Berol.* I. 392. *DC. Flor. fran. n.* 3891. *Bess. Gal.* II. 124. *BF. Comp.* II. 233. Trifolium agrarium aureum *Pers. Syn.* II. *p.* 352. Trifolium aureum *Pollich, Palat. n.* 708. *Schk. Handb. tab.* 210. Trifolium strepens *Crantz, Austr. p.* 411. Amarenus agrarius *Presl.* Trifolium spicis ovatis densissimis strepentibus, caulibus diffusis *Haller, Helv. n.* 363.

Rośnie gdzieniegdzie na polach, pastwiskach, łąkach suchych, czasem w gajach. Kwitnie przez całe lato. ☉

Dorasta niekiedy półtory stopy wysokości. Ma łodygę wzniesioną, znacznie gałęzistą, liścistą, walcowatą, nieco-pogiętą, omszoną. Ogonki liściowe bardzo krótkie, prawie-gładkie, zrosłe z dolną częścią przysadek liściastych, lancetowatych, spiczastych, od ogonków znacznie dłuższych. Listki prawie-bezogonczkowe, podłużne, ku nasadzie klinowato-zwężone, tępe, czasem bardzo nieznacznie wycięte, gładkie, na brzegu w górze drobniutko-piłkowane. u dołu zupełnie całe. Główki kwiatowe złocisto-żółte, owalne, długo-szypułkowe, po okwitnieniu brunatno-rdzawe. Kielich mały, zupełnie gładki, o ząbkach szczupłych, równowązkich, ! nerwo-

wych, nierównych; dwa wyższe są bardzo krótkie, 3 niższe blizko dwa razy od tamtych dłuższe: każdy z nich kończy się zwykle długim, delikatnym, pojedynczym, podwójnym lub potrójnym włoskiem. Żagielek przewrotnie-jajowaty, po brzegach u dołu piłkowany, czasem w wierzchołku nieco-wycięty, od innych płatków znacznie obszerniejszy. Strączek jedno-ziarnowy.

796. T. SPADICEUM: caule erecto subsimplici gracili, foliis (*K. rdzawa*) manifeste petiolatis, foliolis oblongo-ovatis sessilibus denticulatis, stipulis foliaceis angustis acuminatis, capitulis longe pedunculatis ovoideis badiis, vexillo obcordato, laciniis calycinis inaequalibus exterioribus longis pilosis, 2 interioribus minimis glabris, leguminibus ovoideis compressis 1spermis, seminibus irregulariter ovoideis badiis, radicula prominula.

DC. Prodr. II. 205. *Flor. fran. Suppl. p.* 561. *Lin. Willd. Spec.* III. 1383. *Roth, Germ.* II. 209. *Krock. Siles. n.* 1214. *Spreng. Syst.* III. 210. *Hoffm. Germ.* II. 99. *Pers. Syn.* II. 352. *Bess. Gal.* II. 124. *BF. Comp.* II. 233. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 148, *f.* 811. Trifolium spicis ovalibus imbricatis, vexillis deflexis persistentibus, calycibus pilosis, caule erecto *Lin. Flor. Suec. n.* 672. Amarenus spadiceus *Presl.*

Przytrafia się na łąkach suchych, na pastwiskach i wzgórkach (W Sand. Mazow. Augustow.). Kwitnie od czerwc. do sierpn. ♃ (⊙ *Lin.*).

Do poprzedzającego nieco podobny. Łodyg zazwyczaj kilka z jednego wyrasta korzenia, prostych, nieco podnoszących się, pojedynczych lub mało-gałęzistych, prawie-gładkich, na stopę lub

półtory wysokich. Liście dłużéj jak u tamtego ogonkowe. Przysadki nie tak śpiczaste i nie tak wielkie, od ogonków krótsze, pochewkowato pręt obejmujące, prawie-gładkie. Listki najniższe przewrotnie-sercowate, wyższe eliptyczne lub podłużno-jajowate i dłuższe; wszystkie prawie-bezogoneczkowe, tępe, bardzo drobno niewyraźnie ząbkowane. Główki jajowate, mają szypułki długie, kwiaty gęściéj skupione, nie tak światło żółtéj barwy jak u poprzedzającego, lecz rdzawe; po okwitnieniu zaś stają się brunatne. Ząbki kielicha podobnież nierówne, lecz zawsze mniéj więcéj kosmate; dwa górne bardzo małe i niewyraźne, trzy inne dłuższe i bardziéj włoskami okryte.

797. T. PROCUMBENS: caulibus procumbentibus, foliis breviter petiolatis, foliolis obovatis vel obcordatis denticulatis terminali petiolulato, stipulis ovatis ciliatis petiolo brevioribus, capitulis axillaribus ovatis, pedunculis folio longioribus vel aequantibus, floribus numerosis densis, laciniis calycinis inaequalibus, 2 superioribus brevissimis, leguminibus 1spermis, seminibus ellipticis flavis, radicula vix prominula.

(K. leżąca)

Seringe, in DC. Prodr. II. 205. Trifolium procumbens *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1383. *Scop. Carn. n.* 931. *Roth, Germ.* II. 209. *Krock. Siles. n.* 1215. *Hoffm. Germ.* II. 98. *DC. Flor. fran. n.* 3892. *Schlech. Flor. Berol.* I. *p.* 393. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 149, *fig.* 813. Trifolium spicis ovalibus imbricatis, vexillis deflexis persistentibus, caulibus procumbentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 673. Trifolium agrarium *Pollich, Palat. n.* 707. *Schk. Handb. tab.* 210. Trifolium luteum *α Lamar. Flor.*

fran. Melilotus lupulina *Lamar. Enc.* Amarenus procumbens *Presl.*
Var. β *campestre*: caule erecto ramoso, ramis patentibus brevioribus, pedunculis longitudine foliorum. Trifolium campestre *Schreb. apud Sturm. Deutsch. Flor. cum. ic. Pers. Syn.* II. 352. *Bess. Gal.* II. *p.* 125. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 562. Trifolium spadiceum *Thuillier, Flor. Par. p.* 385. Trif. pseudo-procumbens *Gmelin, Flor. Bad.* Trif. erectum *Poiret.*

Na ugorach, często między zbożem, na miedzach i łąkach. Kwitnie przez całe lato. ⊙

Ten gatunek ma łodygi ciensze i niższe od poprzedzających, podnoszące się, gałęziste, zwykle omszone; gałęzie dosyć długie, pospolicie na ziemi leżące. Liście krótko-ogonkowe; przysadki jajowate, śpiczaste, zawsze mniéj więcéj rzęsowato-włosiste, od ogonka krótsze. Listki przewrotnie-jajowate, ku nasadzie prawie klinowato-zwężone, w wierzchołku tępe i często trochę wycięte; w górze drobno-niewyraźnie ząbkowane, boczne niemal bezogoneczkowe, wierzchołkowy o krótkim ogoneczku; wszystkie gładkie. Główki kwiatowe prawie-kuliste lub jajowate, żółte, późniéj rdzawe, brunatne, dość liczne, w kątach liści osadzone. Ich szypułki omszone, prawie-liściom wyrównywające lub cokolwiek krótsze. Kielich gładki, o ząbkach nierównych: 3 z nich są dłuższe, prawie sobie równe; dwa inne znacznie krótsze. Żagielek széroki, przewrotnie-jajowaty, wpodłuż nieznacznie smugowany, po okwitnieniu zwisły. Strączek 1ziarnowy—*Trifolium campestre* Schreber'a, uważany za osobny gatunek, jest rzeczywiście odmianą koniczyny leżącéj, mającą łodygę mniéj więcéj wzniesioną, o gałęziach krótszych, rozwartych; kwiaty większe i ciemniejszéj barwy.

798. T. FILIFORME: caule diffuso, foliolis obovatis vel obcordatis subdenticulatis, terminali petiolulato, stipulis latis ovatis petioli
(K. nitkowata)

longitudine, pedunculis filiformibus longis, floribus subumbellatis sessilibus, laciniis calycinis inaequalibus, 2 superioribus brevissimis tubo brevioribus, leguminibus 1—2spermis substipitatis, seminibus oblongo-ovatis badiis. *DC. Prodr.* II. 206. *Flor. fran. n.* 3893. *Lin. Willd. Spec.* III. 1384. *Enum. Berol. p.* 796. *Roth, Germ.* II. 210. *Pers. Syn.* II. 352. *Bess. Gal.* II. 125. *Spreng. Syst.* III. 211. *Schlech. Berol. p.* 394. *BF. Comp.* II. 234. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 149, *fig.* 814. Trifolium spicis subimbricatis, vexillis deflexis persistentibus, calycibus pedicellatis, caulibus procumbentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 674. Trifolium procumbens *Pollich. Palat. n.* 709. Trifol. minus *Smith, Britt.* Amarenus filiformis *Presl.* Trifolium luteum lupulinum minimum? *Vaill. Paris. p.* 196.

Na pastwiskach, przy drogach, czasem na łąkach suchych i w gajach. Kwitnie w czerwc. lipc. ☉

Od poprzedzających we wszystkich częściach mniejszy. Łodygi zazwyczaj kępiasto-wyrastające, cienkie, walcowate, rozpierzchłe, na ziemi leżące lub podnoszące się, rzadkim, drobnym włosem okryte, na ½—1 stopę lub trochę więcéj wysokie. Liście jeszcze krótsze mają ogonki jak u poprzedzającego, a przysadki ich są jajowate, nieco śpiczaste, rzęsowate, zaledwie ogonkom wyrównywające. Listki przewrotnie-jajowato-klinowate, w wierzchołku zwykle nieco wycięte i drobno-ostro-nieregularnie ząbkowane, przy nasadzie zupełnie całe; środkowy ma krótki ogoneczek, boczne bezogoneczkowe; wszystkie gładkie. Kwiaty skupione w małe główki; są drobne, nieliczne; z początku blado-żółte, późniéj rdzawe, zwisłe. Szypułki delikatne, nitkowate, omszone, z kątów liści wyrastające i od nich dwa razy przeszło dłuższe. Kielich zupełnie

gładki; dwa jego ząbki bardzo krótkie, 3 inne znacznie dłuższe i szersze; z tych ostatnich każdy szczecinką zwykle zakończony. Żagielek wązki, niesmugowany, łódkowato-zgięty. Strączek jajowaty, na krótkim trzoneczku wsparty, sztyletowaty; zawiera zwykle jedno, podłużne, prawie-owalne, błyszczące nasienie, do figowego ziarnka podobne, tylko nieco mniejsze.

346. MELILOTUS. *NOSTRZYK.*

Kielich rurkowaty, 5ząbkowy, trwały. Korona opadająca. Żagielek odgięty. Łódka nierozdwojona, od skrzydełek i żagielka krótsza lub im równa. Strączek od kielicha dłuższy, opadający, skórkowaty, pomarszczony, 1komórkowy, nieliczno-nasienny, w górze nieznacznie-pękający. (Kwiaty groniaste).

799. M. officinalis: (*N. żółty*) caule erecto ramoso, ramis patentissimis, foliolis lanceolato-oblongis obtusis remote serratis, stipulis setaceis, dentibus calycinis inaequalibus longitudine tubi, vexillo fusco striato alisque carinam aequantibus, legumibus 2spermis obovatis lacunoso rugosis pilosiusculis demum nigricantibus subgibbosis, stylis filiformibus longitudine leguminum, seminibus inaequaliter cordatis.

Seringe, in DC. Prodr. II. *p.* 186. *Flor. fran. Suppl. p.* 563. *Willd. Enum. Berol. p.* 790. *Schlech. Berol.* I. *p.* 387. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 146, *fig.* 798. Melilotus officinalis *var.* lutea *Pers. Syn.* II. 348. *Bess. Gal.* II. 118. Melilotus citrina *Duval.* Trifolium Melilotus officinalis *var. a Lin.*

Spec. Krock. Siles. II. *p.* 213. *Scop. Carn. n.* 935. *Roth, Germ.* II. 165. Trifolium officinale *α Willd. Spec.* III. *p.* 1355. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 94. Trifolium officinale *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 31. Trifolium siliquis racemosis pendulis rugosis dispermis acutis *Haller. Helv. n.* 362. Melilotus officinarum Germaniae *Vaill. Paris. p.* 124.

Na łąkach, polach, przy drogach, między zbożem. Kwitnie w lecie. ⊙ *et* ♂

Ma łodygę do kilku stóp czasem wysoką, zupełnie jak i cała roślina gładką, prosto-stojącą, rozgałęzioną, o gałęziach znacznie rozwartych, twardawą, w górze kanciastą i rysowaną. Liście ogonkowe, ze trzech listków złożone; te u niższych liści są szersze, czasem niemal przewrotnie-jajowate, u wyższych podłużne, ku nasadzie klinowato zwężone; wszystkie w górze drobno-odlegle piłkowane, w wierzchołku tępe, ½—1¼ cal. długie; wierzchołkowy na krótkim ogoneczku, boczne prawie bezogoneczkowe. W nasadzie liści znajdują się dwie szczupłe, szczeciniaste przysadki. Kwiaty drobne, żółte, trochę zwisłe, prędko opadające, tworzą rzadkie, szypułkowe i dosyć długie grona, z kątów liści wyrastające. Ząbki kielicha nierówne. Korona blizko trzy razy od kielicha dłuższa, ma żagielek ciemniejszemi liniami oznaczony, skrzydełkom i łódce wyrównywający. Strączki maleńkie, po dojrzeniu czarniawe, skośno-jajowate, na powierzchni niewyraźnie siatkowato-pomarszczone; ich wierzchołek kończy się krótkim sztyletem. Ziarn w każdym strączku pospolicie dwa, nieforemnie sercowato-wyciętych. Ten gatunek nostrzyku w Augustow. jest dość rzadki; nawet w okolicach Łomży nigdzie go znaleźć nie mogłem.

800. M. LEUCANTHA: caule erecto ramoso, foliis ovato-oblongis apice truncatis mucronulatisque remote serratis, stipulis setaceis, dentibus calycinis inaequalibus longitudine tubi, vexillo carina alisque
(N. biały)

longiore, leguminibus mono-(vel di-) spermis ovatis lacunoso-rugosis viridibus, seminibus exacte ovatis.

Seringe, in DC. Prodr. II. 187. *Flor. fran. Suppl. p.* 564. Melilotus vulgaris *Willd. Enum. Berol. p.* 790. *Wallroth, Sched. Crit.* 393. *Schlech. Berol.* I. *p.* 388. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 146, *f.* 799. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 153. Melilotus officinalis *var.* alba *Pers. Syn.* II. 348. *Bess. Gal.* II. 118. Trifolium officinale *var.* alba *Willd. Spec.* III. *p.* 1355. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 94. Trifolium vulgare *Hayne, Arzneig.* II. *f.* 32. Trifolium Melilotus officinalis β *Lin.* Melilotus alba *Thuill. Flor. Paris. p.* 378. Trifolium album *Loiseleur, Flor. Gall.* Melilotus altissima *Thuill. l. c. Seringe, in DC. Prodr. l. c. Pers. l. c.* Trifolium altissimum *Loisel.* Melilotus officinarum Germaniae flore albo *Vaill. Paris. l. c.*

Na polach, łąkach, miedzach, przy drogach i wsiach, w ogrodach i t. p. m. nierównie od poprzedzającego pospolitszy. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ⊙ ♂

Z ogólnéj postaci bardzo do poprzedzającego podobny, i długo téż za odmianę jego uchodził. Wzrost i rozgałęzienie, kształt i ułożenie listków, postać gron kwiatowych, ma prawie zupełnie takież jak u tamtego. Jest przecież innym gatunkiem; nietylko bowiem kwiaty jego są nieco większe i statecznie białe, ale i długość stosunkowa płatków korony jest odmienna; u tego bowiem skrzydełka są cokolwiek dłuższe od łódki, lecz od żagielka znacznie krótsze, kiedy u tamtego wszystkie te części, jak się wyżéj rzekło, są sobie

równe; charakter ten przez uprawę się nie zmienia. Strączki są przytém bardziéj nabrzmiałe, więcéj pomarszczone, nie tak czerniejące, jednoziarnowe; lubo czasem, mianowicie w niższych, i dwa ziarna znaleźć można. Kwiaty wydają słaby, lecz dość przyjemny zapach. Oba te gatunki nostrzyku dobrém są pożywieniem dla bydła, i w tym celu w niektórych krajach umyślnie się uprawiają (*O uprawie olbrzymiéj koniczyny:* Kurowski, *Tygodnik roln. technol.* 1838 *n.* 12 *i następ.*).

801. M. DENTATA: caulibus erectis firmis, foliolis oblongis (*N. ząbkowany*) denticulatis, stipulis laciniato-dentatis, dentibus calycinis tubum aequantibus, vexillo carina longiore, leguminibus densis maturitate nigrescentibus 1—2spermis irregulariter tenuiterque lacunoso-rugosis obovatis obtusis compressiusculis, margine seminifero gibboso, stylo brevi, seminibus irregulariter cordatis, subbadiis, radicula valde prominula.

Seringe, in DC. Prodr. II. 186. *Pers. Syn.* II. 348. *Willd. Enum. Berol. p.* 790. *Wallroth, Sched. Critic.* 394. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 153. Trifolium dentatum *Waldst. et Kitaj, Plant. rar. Hung.* I. *p.* 41, *tab.* 42. *Willd. Spec.* III. *p.* 1355.

Przytrafia się w Krakow. mianowicie w okolicach Buska i Wiślicy, wyrastając szczególniéj na miejscach słonych. Kwitnie w lecie. ♃

Do poprzedzających podobny, lecz korzeń ma trwały; listki podłużne, śpiczasto i gęsto ząbkowane; przylistki w nasadzie mniéj więcéj poszarpano-ząbkowane. Kwiaty mniejsze, bez zapachu, blado-żółte.

Uwaga. Nostrzyk polski (*Melilotus polonica* Gaertn. Pers. *vel Trifol. Melilotus polonica Lin.*) różni się od żółtego: łodygą walcowatą, niebrózdowaną, listkami mniejszemi, kwiatem drobniejszym, blado-żółtym, w rzadsze grona zebranym, strączkami dłuż-

szemi i nieznacznie na powierzchni pomarszczonemi. Gilibert znajdował go obficie w lesie Bobrowszczyzną zwanym, koło Grodna; Kluk zaś wspomina, że wyrasta w różnych miejscach, osobliwie między zbożem. Jam go dotąd nigdzie nie widział (*).

347. ONOBRYCHIS. *RZĘŚNIA.*

Kielich 5 razy wcięty, o wcięciach szydełkowatych, prawie równych. Korona motylkowata. Łódka niby ukośnie ucięta. Skrzydełka krótkie. Strączek bezszypułkowy, krótki, spłaszczony, jednokomórkowy, 1ziarnowy, niepękający, grzebieniasto-najeżony lub skrzydełkowaty; bok jego górny zgrubiały, prosty; dolny wypukły, szczuplejszy (podobny do pojedynczego stawu strąka.).

802. O. SATIVA: *(R. sparceta)* caule erectiusculo, stipulis saepius distinctis, foliolis cuneato-lanceolatis mucronatis glabris, spicis elongatis, carina vexillo breviore, alis calyce brevioribus, leguminis pubescentis dorso denticulato, lateribus rugosis subaculeatis.

*DC.Prodr.*II. 344. *Flor. fran. n.*4055. *Spreng. Syst.* III. 203. *BF.Comp.* II. 246. Hedysarum Onobrychis *Lin. Crantz, Austr.* 424. *Pollich, Palat.n.* 694. *Willd. Spec.* III. 1215. *Enum. Berol. p.* 779. *Jacqu.Austr.tab.*352. *Roth,Germ.*II. 211. *Krock. Siles. n.* 1190. *Schk. Handb. tab.* 207 (fructus). *Hoffm. Flor. Germ.* II. 88. *Pers. Syn.* II. 324. *Bess. Gal.* II. 116. *Schlech.Berol.* I. 383. *Lorek, Flor. Pruss.*

(*) To co p. Wyżycki (Zielnik I. 295) pod nazwą melilotu polskiego opisuje, jest zapewne nostrzyk żółty (Melilot. officinal.), bo zaraz na następnej stronnicy przy nostrzyku białym, mówi że do tamtego wiele jest podobny, tylko kwiat ma biały.

tab. 145, *f.* 793. Onobrychis viciaefolia *Scop. Carn. n.* 918. Onobrychis spicata *Moench.* Onobrychis caule erecto ramoso. floribus spicatis *Haller, Helv. n.* 396. Onobrychis vulgaris *Jaume St.-Hilaire.* Onobrychis foliis viciae, fructu echinato major *Vaill. Paris. p.* 146.

Dziko rośnie szczególniéj w Krakow. Sandomir. Lubels. mianowicie na gruntach suchych, gliniastych lub wapnistych. Kwitnie od czerwca do sierpn. ♃

Dorasta niekiedy łokcia wysokości. Ma łodygę u dołu nieco pochyloną, walcowatą, smugowaną, gałęzistą, zwykle czerwonawo-zielonéj barwy, gładką lub trochę w górze kosmatą. Liście nieparzysto-pierzaste, z 11—19 listków złożone. Listki są przeciwległe, podłużne, w nasadzie cokolwiek klinowato-zwężone, krótko-ogoneczkowe, w wiérzchołku tępe, i bardzo krótkim sztylecikiem zakończone, prawie-gładkie. W nasadzie liści są przysadki brunatnawe, błonkowate, jajowo-lancetowate, śpiczaste. Kwiaty różowe, smugowane, tworzą kłosy na długich szypułkach, z kątów liści wyrastające. Kłosy te z początku są krótkie, jajowate, następnie znacznie się przedłużają. Każda szczególna szypułeczka opatrzona jest przysadką dłuższą od niéj, lancetowo-szydełkowatą, brunatnawą. Kielich rurkowaty, omszony, o pięciu wcięciach prawie-szczeciniastych, kosmatych, znacznie od kielichowéj rurki dłuższych. Strączki krótkie, wpół-okrągłe, nieco płaskawe, na zaokrąglonym brzegu ząbkami kolczatemi najeżone, a na obudwu powierzchniach wydatnemi zmarszczkami okryte. Roślina ta, w wielu krajach, pod imieniem *sparcety* lub *esparcety*, umyślnie na polach się uprawia, stanowiąc wyborne dla bydła pożywienie. (Oczapowski, *Początki Gospodar. Bürgera.* II. 155. Tenże, *Gospodar. wiejs.* VII. 163.).

348. CORONILLA. *OTOCZKA.*

Kielich krótki, dzwonkowaty, 5ząbkowy; dwa ząbki wyższe zbliżone i prawie z sobą zetknięte, trzy dolne odle-

gle. Płatki długo-paznogciowe. Żagielek sercowaty, od skrzydełek mało co dłuższy. Skrzydełka jajowate, w górze stulone, tępe. Łódka spłaszczona, śpiczasta, podnosząca się, od skrzydełek zazwyczaj krótsza. Strąk bardzo długi, szczupły, prawie walcowaty, po dojrzeniu na podłużne, jednoziarnowe, dobrowolnie niepękające stawy, rozpadający się.

803. C. VARIA: herbacea diffusa glabra, stipulis minimis (*O. pospolita*) acutis, foliolis 9—13 oblongis mucronatis, infimis cauli approximatis, umbellis 16—20floris, leguminibus erectis.

DC. Prodr. II. 310. *Flor. fran. n.* 4050. Coronilla varia *Lin. Crantz, Austr.* 434. *Pollich, Palat. n.* 991. *Willd. Spec.* III. 1153. *Enum. Berol. p.* 774. *Scop. Carn. n.* 913. *Roth, Germ.* II. 212. *Krock. Siles. n.* 1189. *Schk. Handb. tab.* 205. *Hoffm. Germ.* II. 86. *Pers. Syn.* II. 314. *Spreng. Syst.* III. 324. *Bess. Gal.* II. 116. *Schlech. Berol.* I. *p.* 382. *BF. Comp.* II. 243. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 145, *fig.* 791. Coronilla herbacea flore vario *Vaill. Paris. p.* 42.

Na łąkach, miedzach, w miejscach trawiastych, przy drogach dość pospolita. Kwitnie w lecie. ♃

Wszystkie części téj rośliny są gładkie. Łodygi liczne, długie, na ziemi rozpostarte, gałęziste, kanciaste, brózdowane, wewnątrz wydrążone. Liście nieparzysto-pierzaste, z 9—21 listków uformowane. Te są naprzemianległe, podłużne lub lancetowato-eliptyczne, tępe, maleńkim sztyletem zakończone, bardzo krótko-ogonczkowe. W nasadzie liści znajdują się maleńkie, lancetowate, nieco śpiczaste, rozłożyste przysadki. Kwiaty piękne i nieco pachnące, ułożone w baldaszki okrągławe, w kształcie główek, na szypułkach długich, z kątów liści wyrastających, osadzone. Szczególne szypułeczki krótkie, z początku zwisłe, późniéj wzniesione. Kielich bardzo mały, prawie-dwuwargowy: górna warga składa

się z dwóch króciutkich, do siebie zbliżonych ząbków; dolna 3ząbkowa. Żagielek cielisty lub blado różowy; skrzydełka białawe; łódka prawie skrzydełkom równa, biała, w wierzchołku dziobkowato-śpiczasta i brudno-purpurowa. Strąki prawie równowązkie, cokolwiek zgięte, w wierzchołku długiém, szydełkowato-śpiczastém przedłużeniem zakończone, brunatne, szczupłe, z kilku stawów, podłużnych, 1komórkowych, 1ziarnowych uformowane. Nie wiem dlaczego niektórzy autorowie piękną tę roślinę do podejrzanych liczą.

GROMADA XVIII. WIELOWIĄZKOWA.

POLYADELPHIA.

Rzęd wielopręcikowy (Polyandria).

349. HYPERICUM. *DZIURAWIEC.*

Kielich 5dzielny, podowocowy, trwały. Korona 5płatkowa. Torebka 3—5komórkowa, w wierzchołku 3—5ścienna, o ścianach wewnątrz wgiętych i podwójne przegródki tworzących. Ziarna liczne, bardzo drobne. Osadnik środkowy, do którego i przegródki są przymocowane (Kwiaty żółte.).

804. H. PERFORATUM: *(D. pospolity)* caule ancipiti, foliis obtusis ovato-ellipticis pellucido-punctatis, floribus paniculatis, calyce lanceolato-pellucido-punctato, antheris nigro-punctatis, stylis divergentibus.

DC. Prodr. I. 549. *Flor. fran. n.* 4573. *Lin. Willd. Spec.* III. 1460. *Enum. Berol. p.* 810. *Scop. Carn. n.*

944. *Krock. Siles. n.* 1230. *Gaertn. de fructib.* I. *tab.* 62, *fig.* 11. *Roth, Germ.* II. 230. *Spreng. Syst.* III. 345. *Pers. Syn.* II. 89. *Bess. Gal.* II. 130. *Schlech. Berol.* I. 397. *BF. Comp.* II. 247. *Hoffm. Germ.* II. 102. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 150, *fig.* 821. *Hayne, Arzneig.* VIII. *t.* 42. Hypericum caule tereti alato ramosissimo, foliis ovatis perforatis *Haller, Helv. n.* 1037. Hypericum floribus trigynis, caule ancipiti, foliis obtusis pellucido-punctatis *Lin. Flor. Suec. n.* 680. Hyper. officinale *Gaterau, Flor. Montaub.* Hypericum officinarum *Crantz, Austr. p.* 99. Hypericum vulgare *Vaill. Paris. p.* 106. *Lamar. Flor. fran.* Panny Maryi dzwonki: Hypericum perfor. Fuga daemonum *Syren. stron.* 827.

W ogrodach, na łąkach, w gajach, lasach, zaroślach b. pospolity. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Roślina znajoma powszechnie pod nazwiskiem *Ŝto-Jańskiego ziela.* Dorasta około półtory stopy wysokości. Ma łodygę prostostojącą, w górze wiechowato-gałęzistą, gładką, walcowatą, i tém szczególniéj się odznaczającą, że dwa jéj przeciwległe boki opatrzone są nerwami, które od liści po niéj, nakształt dwóch niewydatnych skrzydełek zbiegając, kształt obosieczny jéj nadają. Liście przeciwległe, bezogonkowe, podłużne lub jajowo-eliptyczne, tępe, gładkie, naprzeciw światła uważane drobne, przezroczyste kropki na sobie ukazują. Kwiaty żółte, w baldaszkogron wierzchołkowy zebrane. Działy kielicha lancetowate. Płatki znacznie od kielicha większe, na brzegu zwykle czarniawemi oznaczone kropkami. Pręciki na 3 wiązki rozdzielone; główki pyłkowe podwójne; blizny purpurowe.

805. H. QUADRANGULUM: caule herbaceo quadrangulo recto (*D. czworoboczny*) ramoso, foliis ovatis obtusis pellucido-punctatis margine nigro-punctatis, florum paniculis multifloris, calyce lanceolato, antheris nigro-punctatis.

DC. Prodr. I. 548. *Lin. Scop. Carn. n.* 943. *Krock. Siles. n.* 1229. *Spreng. Syst.* III. 345. *Crantz, Austr.* 98. *Pollich, Palat. n.* 716. Hypericum quadrangulare *Willd. Spec.* III. 1459. *Enum. Berol. p.* 810. *Roth, Germ.* II. 229. *Pers. Syn.* II. 89. *Bess. Gal.* II. 129. *Hoffm. Germ.* II. 102. *Schlech. Berol.* I. 397. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 150, *f.* 820. *Hayne, Arzneig.* VIII, *tab.* 43. Hypericum floribus trigynis, caule quadrato herbaceo *Lin. Flor. Suec. n.* 679. Hypericum caule quadrangulari, foliis ovatis perforatis punctatis *Haller, Helv. n.* 1038. Hypericum Ascyrum dictum, caule quadrangulo *Vaill. Paris. p.* 106.

β *dubium;* caule minus ramoso, calyce vix punctato, corolla nigro-punctata, foliis vix pellucido-punctatis minus obtusis *DC. l. c.* Hypericum dubium *Willd. Spec.* III. 1460. *Enum. Berol. p.* 810. *DC. Flor. fran. n.* 4572. *Pers. Syn.* II. 89. *Hoffm. Germ.* II. 102. *Bess. Gal.* II. 130. *BF. Comp.* II. 250.

Schlech. Berol. I. 398. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 150, *f.* 822. Hypericum maculatum *Allioni, Flor. Pedem. n.* 1433, *tab.* 83, *f.* 1. *Crantz, Austr.*

W miejscach nieco-wilgotnych, w zaroślach, gajach, na łąkach, czasem nad brzegami bagien, w lasach, i t. p. m. Kwitnie w lipcu i sierpn. ♃

Ma łodygę zwykle mniéj lub więcéj gałęzistą, częstokroć na dwie stopy przeszło wysoką, gładką, wyprostowaną, odznaczającą się czterema błonkowatemi kantami, nakształt skrzydełek po niéj zbiegającemi, i które jéj czworograniasty kształt nadają. Kanty te, szczególniéj w wyższéj części łodygi, są wydatne. Liście szerokie, gładkie, przeciwległe, bezogonkowe, jajowate, tępe, żylaste, po środku tylko przezroczysto-kréskowane, czasem prawie bez żadnych kropek, na brzegu czarnemi, równie jak łodyga, oznaczone punktami. Kwiaty mniejsze i bledsze jak u poprzedzającego (cytrynowo-żółte), tworzą wierzchołkową, 3dzielną wiéchę. Działy kielicha lancetowate, nieco-śpiczaste, zwykle bez czarnych kropek. Pręciki na 3, niewyraźne wiązki rozdzielone.

Odmiana wyżéj przytoczona, stanowiąca u wielu autorów osobny, pod nazwiskiem *Hyperic. dubium* gatunek, odznacza się łodygą mniéj gałęzistą, często pojedynczą, delikatną, niekiedy czerwonawą, u dołu obosieczną czyli dwoma kantami niewyraźnemi opatrzoną, albo prawie-4kanciastą; liściem prawie bez żadnych kropek przezroczystych; działami kielicha szerszemi, eliptycznemi, tępemi; nakoniec koroną gęściéj czarnemi punktami upstrzoną. Odmiana ta, niekiedy łokcia dorastająca, przytrafia się w zaroślach, gajach, nad brzegami lasów i t. p. m. Znajdowałem ją często koło Szczuczyna.

806. H. MONTANUM: *(D. górny)* caule herbaceo tereti recto, foliis amplexicaulibus ovatis obtusis tenuissime pellucido-punctatis margine nigropunctatis, internodiis crescentibus, calyce lineari-lanceolato acuto (serrato-glanduloso), antheris nigro-punctatis

DC. Prodr. I. 552. *Flor. fran. n.* 4577. Hypericum montanum *Lin. Pollich, Palat.* 716. *Willd. Spec.* III. 1463. *Enum. Berol. p.* 811. *Roth, Germ.* II. 232. *Krock. Siles. n.* 1233. *Pers. Syn.* II. 90. *Hoffm. Germ.* II. 103. *Spreng. Syst.* III. 348. *Bess. Gal.* II. 131. *Schlech. Berol.* I. 399. *BF. Comp.* II. 248. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 151, *fig.* 824. Hypericum floribus trigynis, calycibus serraturis glandulosis, caule tereti erecto glabro, foliis ovatis *Lin. Flor. Suec. n.* 683. Hypericum foliis ovatis, per oram punctatis, calycibus lanceolatis serratis globuligeris *Haller, Helv.* 1042. Hypericum elegantissimum non ramosum, folio lato *Vaill. Paris. p.* 106.

Przytrafia się w lasach i gajach, mianowicie w okolicach górzystych. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Ma łodygę zupełnie pojedynczą, walcowatą, gładką, na 2 lub 3 stopy wysoką. Liście dolne bardzo wielkie, niekiedy na dwa cale długie, a cal szerokie; górne coraz mniejsze, wszystkie przeciwległe, bezogonkowe, jajowato-podłużne, tępe, gładkie, nasadą nieco pręt otulające, pod spodem trochę bledsze, żylaste, na brzegu czarnemi kropkami oznaczone. Kwiaty wierzchołkowe, w krótką, ściśnioną wiechę zebrane. Przysadki i działy kielicha lancetowate, na brzegu włoskami rzęsowato-porosłe, a każdy włosek czarnym, kulistym, błyszczącym gruczołkiem zakończony. Korona cytrynowo-żółta, dość wielka. Blizny karmazynowe. Górne liście śpiczastsze od dolnych, i ukazują często na powierzchni nader subtelne, przezroczyste kropki.

807. H. HUMIFUSUM: caule herbaceo humifuso, foliis oblongis obtusis tenuissime pellucido-punctatis et nigro-punctatis, floribus cymosis terminalibus, calyce lineari-lanceolato corollam superante, staminibus 15—20.
(D. rozpostarty)

DC. Prodr. I. 549. *Flor. fran. n.* 4574. Hypericum humifusum *Lin. Pollich, Palat. n.* 718. *Willd. Spec.* III. 1461. *Enum. Berol. p.* 810. *Roth, Germ.* II. 231. *Krock. Siles. n.* 1232. *Pers. Syn.* II. 89. *Hoffm. Germ.* II. 103. *Spreng. Syst.* III. 347. *Bess. Gal.* II. 131. *Schlech. Berol.* I. 398. *BF. Comp.* II. 250. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 150, *f.* 823. Hypericum floribus trigynis, caulibus ancipitibus prostratis *Lin. Flor. Suec. n.* 681. Hypericum caule prostrato, foliis ovatis, calycibus serratis punctatis *Haller, Helv. n.* 1039. Hypericum minus supinum *v.* supinum glabrum *Vaill. Paris. p.* 106.

Na gruncie nieco wilgotnym, na polach, pastwiskach, szczególniéj po żniwie daje się widzieć. Kwitnie w lecie, do jesieni. ♃

Najmniejszy tego rodzaju gatunek, zaledwie 3—5 cali dorastający. Łodygi ma delikatne, walcowate, niewyraźnie obosieczne, bardzo rozgałęzione, w wiérzchołku dwudzielne, na ziemi leżące, niekiedy czerwonawe. Liście drobne, przeciwległe, bezogonkowe, podłużne lub eliptyczne, często niemal-lancetowate, w nasadzie trochę zwężone, w wiérzchołku tępe lub słabo-śpiczaste, gładkie, na obwodzie czarno-kropkowane, a naprzeciw światła, niekiedy nie-

wyraźne, przezroczyste ukazują kropki, pod spodem sino-zielonawe. Kwiaty żółte, niewielkie, szypułkowe, na wiérzchołku łodygi i w kątach liści pojedynczo-osadzone. Działy kielicha eliptyczne lub równowązko-lancetowate, do liści podobne, od korony nieco dłuższe, i zwykle czarnemi kropkami upstrzone.

GROMADA XIX. ZROSŁOGŁÓW-KOWA.

SYNGENESIA.

Oddział 1. *Ostowate* (Carduaceae *).

350. CYNARA. *KARCZOCH.*

Kielich obszerny, złożony z łusek w nasadzie mięsistych, w wierzchołku wyciętych i kończatością opatrzonych. Dno ogólne mięsiste, szczecinkami porosłe. Ziarna długim, piórkowatym, beztrzoneczkowym puchem uwieńczone (*Syngenesia aequalis Lin.).*

808. C. CARDUNCULUS: caule ramoso, foliis spinosis omnibus bipinnatilobatis lobis saepe pinnatifidis subtus tomentosis, involucri squamis ovatis apice acuminato spinosis.
(*K. kard*)

DC. Prodr. VI. 620. *Flor. fran. n.* 3068. *Willd. Spec.* III. *p.* 1691. *Enum. Berol. p.* 844. *Pers. Syn.* II. 384. *Spreng. Syst.* III. 369.

Kardy pochodzą z Grecyi, wyspy Krety, Barbaryi; rosną także dziko w połudn. Francyi, i innych

(*) Czyt. uwagi nasze nad roślinami złożonemi, tom I, str. 89.

ciepłejszych Europy krajach. Hodowane, pod nazwiskiem kardów hiszpańskich, utrzymują się w ogrodach (*fran.* Carde ou Cardon d'Espagne). Kwitną w lipc. sierpn. ♃

Łodygę mają na półtora łokcia wysoką, liście wielkie, zbiegające, pierzasto-sieczne, tęgiemi cierniąmi uzbrojone, z wierzchu szaro-zielonawe, pod spodem białym okryte kutnerem. Kwiaty wielkie, wierzchołkowe, błękitno-fioletowéj barwy. Łuski kielicha podłużno-jajowate, w nasadzie rozszerzone, w wierzchołku ciernistc lub bezbronne. Ogonki téj rośliny, tudzież mięsiste liściowe żeberka, nakształt szparagów są jadalne.

809. C. SCOLYMUS: (*K. właściwy*) caule ramoso, foliis subspinosis bipinnatifidis indivisisque subtus tomentosis, involucri squamis ovatis apice obtusis subemarginatis (rarius subspinescentibus rectis aut vix subdivergentibus).

DC. Prodr. VI. *p.* 620. *Flor. fran. n.* 3069. *Schkuhr, Handb.* III. *p.* 59, *tab.* 231. *Willd. Spec.* III. *p.* 1691. *Enum. Berol. p.* 844. *Pers. Syn.* II. 384. Cynara Cardunculus *var. Spreng. Syst.* III. 369.

Pierwotna ojczyzna karczochów właściwych jest niepewna; zdaje się że są odmianą kardów, hodowaniem ustaloną (*fran.* Artichaut commun). Kwitną w lecie. ♃

Do poprzedzającego podobne, lecz liście mają mniéj wcinane i nie tak cierniste; łodygi niższe, a łuski kielicha jajowate, bardziéj przytępione, w nasadzie mięsiste, w wierzchołku wycięte i krótkim uzbrojone sztyletem. Główki kwiatowe wielkie, okrągławe lub jajowate, czerwonéj lub fioletowéj barwy. Mięsiste dno przed rozwinieniem kwiatków, zrzyna się i smaczną daje jarzynę. Najsławniejsze u nas karczochy, są Krakowskie. (O hodowaniu karczochów

i kardów: *Ogrodnictwo Zigry*, I. 48. Reichart, *Ogrody warzywne* 365. 372. Kluk, *Dykc.* I. 176. Wodzicki, II. 344 *i następ.* Strumiłło, *Ogrody póln. wyd.* 3. 189, 192. *Pamiętnik. roln. techn.* XII. 65. Czepiński, *Ogrodn. powsz.* 202. 205).

351. CIRSIUM. *OSTROŻEŃ.*

Kielich jajowato-brzuchaty, z łusek dachówkowatych, w wierzchołku szydłowato-ciernistych złożony. Dno ogólne suche, plewkami szczeciniastemi porosłe. Ziarna przewrotnie-jajowate, niemal-kanciaste. Puch piórkowaty, beztrzoneczkowy, w pierścień nasadą połączony *(Syngenesia aequalis Lin.)*.

A. *Z liściem zbiegającym.*

810. C. LANCEOLATUM: foliis decurrentibus hispidis pinnatifidis, laciniis bilobis divaricatis spinosis, pericliniis ovatis arachnoideopubescentibus, foliolis lanceolatis spinosis patentibus.
(O. lancetowaty)

BF. Comp. II. 314. *Scop. Carn. n.* 1007. *Spreng. Syst.* III. 369. *DC. Flor. fran. n.* 3073. *Ejusd. Prodr.* VI. 636. Cirsium foliis semipinnatis, pinnis bilobis spinosis, capitulis congestis conicis tomentosis *Haller, Helv. n.* 169. Carduus lanceolatus *Lin. Pers. Syn.* II. 387. *Schlech. Berol. p.* 420. *Pollich, Palat. n.* 762. Carduus foliis decurrentibus hastato-pinnatis, laciniis divaricatis, calycibus ovatis spinosis villosis, caule piloso *Lin. Flor. Suec. n.* 716. Cnicus lanceolatus *Willd. Spec.* III. 1666

Enum. Berol. p. 840. *Roth, Germ.* II. 282. *Bess. Gal.* II. 169. *Hoffm. Germ.* II. 127. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 159, *fig.* 874. Lophiolepsis dubia *Cassini.* Eriolepis lanceolata *Idem.* Carduus lanceolatus latifolius *Vaill. Paris. p.* 29.

Wyrasta na dziedzińcach, pastwiskach, przy drogach i t. p. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♂

Łodygę ma prostą, mniéj więcéj gałęzistą, skrzydełkowatą, cierniami najeżoną, u dołu pospolicie kutnerem pajęczynowatym okrytą. Liście lancetowate, śpiczaste, zbiegające, z wierzchu szorstkie, pod spodem kutnerowato-białawe, pierzasto-sieczne. Każde wcięcie lancetowate, szczupłe, zwykle dwuklapkowe, cierniem długim zakończone. Kwiaty wierzchołkowe, dosyć wielkie, purpurowo-czerwone, pojedyncze a czasem parzyste. Łuski ogólnego kielicha lancetowato-szydłowate, cierniste, rozwarte, wełniastym kutnerem mniéj więcéj okryte.

811. C. PALUSTRE: foliis lanceolatis nudiusculis dentato-spinosis, floribus glomerato-racemosis, squamis anthodii ovato-lanceolatis mucronatis appressis.
(O. błotny)

Spreng. Syst. III. 370. *DC. Prodr.* VI. 645. *Flor. fran. n.* 3072. *Scop. Carn. n.* 1004. *Dietrich, Flor. March.* 489. Cirsium caule erecto subnudo alato, foliis semipinnatis spinosis, calycibus molliter spinosis *Haller, Helv. n.* 170. Carduus palustris *Lin. Krock. Siles. n.* 1334. *Pollich, Palat. n.* 766. *Pers. Syn.* II. 386. *Schlech. Berol.* I. 420. Carduus foliis linearibus dentatis decurrentibus margine spinosis, floribus racemosis erectis, pedunculis iner-

mibus *Lin. Flor. Suec. n.* 720. Cnicus palustris *Willd. Spec.* III. 1662. *Enum. Berol. p.* 840. *Roth, Germ.* II. 283. *Schk. Handb. tab.* 229. *Hoffm. Germ.* II. 127. *Bess. Gal.* II. 168. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 159, *fig.* 873. Onotrophe palustris *Cassini.*

Na łąkach wilgotnych, bagnistych, między olszyną, koło rowów. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♂ *et* ♃

Ostrożeń ten dorasta często kilku stóp wysokości. Odznacza się kwiatami w gronka większe lub mniejsze skupionemi. Kwiaty te są niewielkie, czerwone, prawie-bezszypułkowe. Łuski ogólnego kielicha jajowo-lancetowate, przytulone, brudno-purpurowe, sztyletowate, często nieco lipkie. Łodygę ma prostą, zwykle pojedynczą, skrzydełkowatą, cierniami osadzoną. Liście długie, lancetowate, zbiegające, ząbkowano-ciernistc lub pierzastosieczne, czasem łękowato-wycinane, z wierzchu brudno-zielonawe, pod spodem bledsze i często, mianowicie w młodości, kutnerowate. Odmiana z kwiatem białawym rzadko się przytrafia.

B. *Z liściem niezbiegającym.*

812. C. ARVENSE: (*O. polny*) caule erecto superne ramoso. foliis lanceolatis pinnatifido-dentatis spinuloso ciliatis undulatis glabriusculis, squamis anthodii subcylindrici glabriusculi appressis mucronatis.

Spreng. Syst. III. 374. *DC. Prodr.* VI. 643. *Scop. Carn. n.* 1001. *DC. Flor. fran. n.* 3090. *BF. Comp.* II. 321. *Dietrich, Flor. March.* 488. Cirsium [caule anguloso ramoso, foliis semipinnatis, pinnis angulosis spinosis, calycibus longis inermibus *Haller, Helv. n.* 171. Serratula arvensis *Lin. Willd. Spec.* III. 1646. *Enum. Berol. p.* 836. *Krock. Siles. n.*

1329. *Roth, Germ.* II. 294. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 159, *f.* 870. Serratula foliis dentatis spinosis *Lin. Flor. Suec. n.* 715. *Pollich, Palat. n.* 761. Cnicus arvensis *Hoffm. Germ.* II. 130. *Bess. Gal.* II. 172. Carduus arvensis *Pers. Syn.* II. 388. *Schlech. Berol.* I. 421. Card. serratuloides *Necker.* Card. haemorrhoidalis *Aut.*

Bardzo pospolity na polach, między zbożem, przy drogach. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃ (♂ *DC.*).

Ma korzeń łażący; łodygę często na kilka stóp wysoką, w górze gałęzistą, prostą, dosyć gładką, rynienkowatą. Liście bezogonkowe, lancetowate, zwykle gładkie, pod spodem tylko czasem biało-kutnerowate, mniéj więcéj głęboko pierzasto wcinane, na brzegu wszędzie gęstym uzbrojone cierniem. Kwiaty liczne, wiéchowate, na długich szypułkach, przed rozwinieniem niemal kuliste, późniéj prawie walcowate, blado-purpurowe. Szypułki białym kutnerem okryte. Łuski kielicha ogólnego jajowo-lancetowate, śpiczaste, przytulone, gładkie, w wierzchołku uzbrojone sztyletem. Ostrożeń ten, niektórych lat nadzwyczaj rozmnożony, niemal całe pola okrywa, a utrudniając zbiór zboża, prawdziwą staje się dla wieśniaków plagą.

813. C. RIVULARE: foliis oblongis indivisis pinnatifidisque *(O. trzygłówkowy)* utrinque hispidulis viridibus, laciniis dentatis ciliatis, pedunculis sub-3floris, squamis anthodii lanceolatis appressis.

Spreng. Syst. III. 375. *Allioni, Flor. Pedemon. n.* 543, *tab.* 35. *BF. Comp.* II. 319. Carduus tricephalodes *Lamar. Enc.* Carduus rivularis *Pers. Syn.* II. 388. *Hoffm. Germ.* II. 126. *Jacqu. Austr. tab.* 91. Cnicus rivularis *Willd. Spec.* III. 1676. *Enum. Berol. p.* 841. *Bess. Gal.* II. 170. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 160, *fig.* 876. Cirsium tricephalodes *DC.*

Flor. fran. n. 3084 (excl. *var.* β). *Ejusd. Prodr.* VI. 649.

Na łąkach wilgotnych, rzadzéj jak inne (W Krakow. Mazow. Płock. Podlask.). Kwitnie w czerwc. lipcu. ♃

Dorasta kilku stóp wysokości. Ma łodygę prosto-stojącą, nieco gałęzistą, gładką lub nieco kutnerowatą, rowkowaną. Liście bezogonkowe, nieliczne, pręt otulające, podłużne, szérokie, nieco śpiczaste, pod spodem białawe i żyłkami wystającemi przerosłe; górne ząbkowane i na brzegu cierniami miękkiemi, nierównemi, rzęsowato-osadzone, niższe i korzeniowe pierzasto-sieczne, o wcięciach lancetowatych, ząbkowanych i podobnież rzęsowatych. Kwiaty zwykle po 3 skupione; wierzchołkowe czerwonawe. Kielich nieco lipki, a łuski jego jajowo-lancetowate, przytulone.

814. C. OLERACEUM: foliis amplexicaulibus pinnatifidis glabriusculis ciliato-serratis, floribus subracemosis involucratis, involucris coloratis, squamis anthodii lanceolatis spinosis.
(*O. żółtawy*)

Spreng. Syst. III. 377. *DC. Prodr.* VI. 647. Cirsium oleraceum *Allion. Pedem. n.* 544. *Scop. Carn. n.* 998. *DC. Flor. fran. n.* 3079. *BF. Comp.* II. 316. Cirs. variabile *Moench, Meth.* 558. Cirsium foliis ciliatis amplexicaulibus inermibus, flores comprehendentibus *Haller, Helv. n.* 173. Cnicus oleraceus *Lin. Willd. Spec.* III. 1678. *Enum. Berol. p.* 841. *Krock. Siles. n.* 1350. *Roth, Germ.* II. 280. *Schk. Handb. tab.* 229. *Hoffm. Germ.* II. 127. *Bess. Gal.* II. 171. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 160, *fig.* 875. Cnicus caule erecto, foliis inferioribus laciniatis,

superioribus integris concavis *Lin. Flor. Suec. n.* 723. Cnicus pratensis *Lamar. Flor. fran.* Carduus oleraceus *Pers. Syn.* II. 389. *Schlech. Berol.* I. 422. Serratula oleracea *Poiret.* Cnicus pratensis acanthifolio flore flavescente *Vaill. Paris. p.* 39. Onotrophe oleracea *Cassini.*

Na łąkach mokrych, w miejscach cienistych, olszyną zarosłych. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Ostrożeń ten, mniéj od innych gatunków kolący, dorasta 2 lub 3 stóp wysokości. Odznacza się kwiatami żółtawo-białemi. Są one prawie-bezszypułkowe, na wierzchołku łodygi skupione, a każdy opatrzony jest przysadką wielką, jajowatą, śpiczastą, blado-zieloną, na brzegu rzęsowato-kolczystą. Łodyga jest pojedyncza lub mało-gałęzista, prosta, brózdowana. Liście bezogonkowe, nasadą pręt otulające, podłużne, gładkie; górne częstokroć całe, dolne mniéj więcéj pierzasto-sieczne, o wcięciach podłużnych, śpiczastych, nacinanych lub nieforemnie ząbkowanych; a cały brzeg osadzony jest drobnym, miękkim, do wierzchołka pochylonym cierniem.

815. C. ERIOPHORUM: (*O. wełnisty*) caule elato firmo, foliis sessilibus amplis profunde-pinnatifidis hispidis, laciniis geminatis lanceolato-linearibus divaricatis spinosis, squamis anthodii grandis globosi arachnoideo-villosi linearibus elongatis spinosis reflexis. *Spreng. Syst.* III. 372. Cirsium eriophorum *Scop. Carn. n.* 1008. *DC. Flor. fran. n.* 3091. *Ejusd. Prodr.* VI. 638. *BF. Comp.* II. 320. *Bess. Volh. p.* 32. Cirsium foliis pinnatis, pinnis bilobatis lanceolatis spinosis calycibus sphaericis spinosis tomentosis *Haller, Helv. n.* 168. Carduus

eriophorus *Lin. Jacqu. Austr. tab.* 171. *Krock. Siles. n.* 1339. *Pers. Syn.* II. 387. Cnicus eriophorus *Willd. Spec.* III. 1669. *Roth, Germ.* II. 286. *Hoffm. Germ.* II. 128. Carthamus ferox β *Lamar.* Eriolepis lanigera *Cassini.*

W Lubelsk. w okolicach Chełmna, 1829. Kwitnie w lipc. sierpn. ♂

Najokazalszy z naszych tego rodz. gatunków, bo częstokroć trzech łokci dorastający. Łodygę ma tęgą, prosto-stojącą, gałęzistą, walcowatą, brózdowaną, zwykle brudno-czerwonawą, gdzieniegdzie rzadkim, wełniastym kutnerem jakby pajęczyną, okrytą. Liście obszerne, bezogonkowe; najniższe na ziemi rozpostarte; wszystkie głęboko-wcięte, czyli pierzasto-podzielone na części długie, wązkie, lancetowate, śpiczaste, naprzeciw lub naprzemianległe, z wiérzchu światło-zielone i szczecinkami krótkiemi porosłe; pod spodem białym, pajęczynowatym kutnerem okryte; każde takie wcięcie zakończone jest tęgim, ostrym, żółtawym, około ćwierć cala długim kolcem. Podobne kolce znajdują się niekiedy i w kątach między wcięciami liściowemi, najgęściéj zaś przy nasadzie liści. Są one przedłużeniem nerwów środkowych, na powierzchni dolnéj liścia wydatnych. Główki kwiatowe wielkie, prawie-kuliste, pojedynczo osadzone. Łuski kielicha długie, niemal równowązkie, nieco odgięte, brudno-purpurowe i krótkim, żółtawym, ostrym cierniem uzbrojone. Cały prócz tego kielich pajęczynowatym, szarym kutnerem gęsto pokryty. Kwiatki purpurowo-czerwone.

816. C. serratuloides: (*O. sierpikowaty*) foliis subamplexicaulibus lanceolatis ciliatis subtus strigosis, radicalibus sinuatis, squamis anthodii mucronatis recurvatis.

Spreng. Syst. III. 373. *DC. Prodr.* VI. 652. Carduus serratuloides *Lin. Jacqu. Austr. tab.* 127. *Krock. Siles. n.* 1345. *Pers. Syn.* II. 388. Cnicus serratuloides *Willd. Spec.*

III. 1674. *Roth, Germ.* II. 287. *Bess. Gal.* II. 169. Cirsium calycibus inermibus acutis, foliis utrinque viridibus firmis integerrimis inaequaliter ciliatis *Gmelin, Flor. Sibir.* II. *n.* 44, *tab.* 22 *et* 23. *fig.* 1.

Gdzieniegdzie w Sandomir. Mazow. Kwitnie od czerwca do sierpn. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, około dwóch stóp wysoką, gałęzistą, gładką, nieznacznie brózdowaną; w górze cokolwiek wełnistą. Liście lancetowate, bezogonkowe, nieco pręt otulające i trochę zbiegające; korzeniowe łękowato-wycinane, wyższe mniéj więcéj całe; wszystkie na brzegu piłkowano-rzęsowate, szorstkie, z obudwu stron zielone. Kwiaty nieliczne i niewielkie, o szypułkach długich, walcowatych. Kielich ogólny jajowaty, a łuski jego szczupłe, lancetowate, odgięte, miękkim cierniem uzbrojone. Kwiatki purpurowe.

817. C. ACAULE: foliis radicalibus pinnatifidis utrinque viridibus, laciniis divaricatis dentatis spinoso-ciliatis, scapo brevissimo 1floro, anthodii glabri squamis lanceolatis appressis subinermibus.
(O. bezłodygowy)

Spreng. Syst. III. 375. Cirsium acaule *Allion. Flor. Pedem. n.* 558. *DC. Flor. fran. n.* 3089. *Ejusd. Prodr.* VI. 652. *Kunth, Flor. Berol.* I. 367. *Dietr. Flor. March.* 490. Carduus acaulis *Lin. Krock, Siles. n.* 1347. *Pers. Syn.* II. 389. *Schlech. Berol.* I. 421. Carduus acaulis calyce glabro *Lin. Flor. Suec. n.* 722. Cirsium acaulos *Scop. Carn. n.* 1010. *Lamar. Flor. fran.* Cirsium floribus acaulis *Haller, Helv. n.* 178. Cnicus acaulis *Willd. Spec.* III. 1681. *Enum. Berol. p.* 842. *Roth*,

Germ. II. 288. *Hoffm. Germ.* II. 130. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 160, *fig.* 878. Onotrophe acaulis *Cassini.*

Gdzieniegdzie na łąkach i miejscach trawiastych, nieco wilgotnych (w Sand. Mazow. August.). Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Nizki, przy ziemi rosnący gatunek ostrożnia, który niedostatek łodygi znacznie wśród innych odszczególnia. Ma liście dosyć duże, niekiedy pół stopy przerastające, na ziemi w okrąg rozpostarte, podłużne, pierzasto-sieczne, o wcięciach podzielonych i nieregularnie-ząbkowanych; każdy ich ząbek uzbrojony jest ostrym, dosyć długim cierniem. Obiedwie powierzchnie liści są gładkie i nagie; główne tylko podłużne żeberko, rzadkim, wełniastym kutnerem czasem bywa okryte. Kwiat zwykle jeden, z pośrodka liści wyrastający, prawie-bezszypułkowy, dosyć wielki. Kielich ogólny prawie-stożkowaty, a łuski jego długie, wązkie, lancetowate, śpiczaste, zupełnie gładkie i połyskujące się, na zewnątrz przy nasadzie brudno-purpurowe, w wierzchołku równie jak i na wewnętrznéj powierzchni białe. Kwiatki czerwone. Wspominają autorowie o odmianie krótką łodygą odznaczającéj się, któréj wszakże dotąd nie znalazłem.

352. CARLINA. *KĄSINA.*

Kielich podwójny: zewnętrzny z listków rzadkich, pierzasto-ciernistych złożony; wewnętrzny brzuchaty, o listkach bezbronnych, suchych, błoniastych, połyskujących się, kolorowych, promienisto-nakształt korony kwiat otaczających. Osadnik płaski, suchy, dziurkowaty, plewkami błonkowatemi, w wierzchołku szczeciniasto-podzielonemi okryty. Puch beztrzoneczkowy, piórkowaty, o niektórych promieniach u dołu w blaszkę plewkowatą zrosłych, wszystkich zaś nasadami w obrączkę spojonych. Ziarna krótkim, jedwabistym włosem okryte. *(Syngen. aequalis).*

818. C. VULGARIS: caule simplici superne diviso, foliis ob-
(*K. pospolita*) longis sinuato-dentatis subtus sublanatis, dentibus spinosis, floribus subcorymbosis involucratis, involucro foliaceo, squamis anthodii fusco-spinulosis. *Spreng. Syst.* III. 379. Carlina vulgaris *Lin. Pollich, Palat. n.* 773. *Willd. Spec.* III. 1696. *Enum. Berol. p.* 844. *Gaert. fruct.* II. 384, *tab.* 163, *f.* 1. *Krock. Siles. n.* 1353. *Roth, Germ.* II. 280. *Schk. Handb. tab.* 232. *Pers. Syn.* II. 381. *Hoffm. Germ.* II. 132. *DC. Flor. fran. n.* 3098. *Prodr.* VI. 546. *Bess. Gal.* II. 174. *Schlech. Berol.* I. 423. *Dietrich, Flor. March.* 481. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 161, *f.* 884. Carlina caule multifloro corymboso, floribus terminalibus *Lin. Flor. Suec. n.* 725. Carlina sylvestris vulgaris *Vaill. Paris. p.* 30.

W miejscach suchych, trawiastych, na wzgórkach i pastwiskach. Kwitnie w sierpniu i wrześniu. ♂

Ma łodygę zwykle pojedynczą, czasem w górze cokolwiek gałęzistą, nieznacznie brózdowaną, niekiedy czerwonawą, gdzieniegdzie pajęczynowatym kutnerem okrytą, na stopę lub nieco więcéj wysoką. Liście lancetowate, ku dołowi zwężone, na brzegu nieregularnie wycinano ząbkowane, a każdy ząbek cierniem szydełkowatym, dosyć tęgim uzbrojony; dolne czyli korzeniowe dłuższe; górne coraz krótsze, z wierzchu światło-zielonawe, pod spodem bledsze i niekiedy kutnerem wełniastym okryte. Kwiaty w liczbie 2—4, w górze łodygi osadzone, prawie-bezszypułkowe. Zewnętrzne ich okrycie składa się z listków rzadkich, lancetowatych, śpiczastych, cierniami uzbrojonych. Okrycie wewnętrzne czyli kielich właściwy, małuski dłuższe od kwiatu, prawie-równowązkie, gładkie, suche, lśniące się, u dołu mniéj więcéj brudno-purpurowe, w górze żółtawo-białe; otaczające kwiat w postaci promieni. Kwia-

tki blado-żółte, środkowe brudno-czerwone. Ziarna podłużne, jedwabistym, rdzawym włosem okryte i puchem piórkowatym uwieńczone. Zasuszony kwiat téj rośliny, jak powiada Persoon, może być w miejsce zwyczajnego wilgociomierza używany; w czasie bowiem pogodnym i suchym promieniste jego łuski poziomo się rozkładają, przeciwnie podczas wilgoci i słoty wznoszą się do góry.

819. C. ACAULIS: caule simplici unifloro, foliis pinnatifidis (*K. nizka*) nudis, laciniis inciso-dentatis spinosis.

Spreng. Syst. III. 379. *L. Scop. Carn. n.* 1014. *Roth, Germ.* II. 279. *Krock. Siles. n.* 1352. *Schk. Handb. tab.* 232. *Hayne, Arzneig.* X, *tab.* 45. *Hoffm. Germ.* II. 131. *BF. Comp.* II. 327. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 161, *f.* 883. Carlina caule unifloro *Haller, Helv. n.* 183. Carlina caulescens *Lamar. Enc.* Carlina subacaulis *DC. Flor. fran. n.* 3096. *Ejusd. Prodr.* VI. 545. Carlina acaulis et aggregata *Willd. Spec.* III. 1693 *et squ. Enum. Berol. p.* 844. Carlina acaulis, simplex et aggregata *Pers. Syn.* II. 381. Carlina simplex *Wald. et Kit. Pl. rar. Hung.* II. 164, *tab.* 152. *Bess. Gal.* II. 173. Carlina Chamaeleon *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 31. Dziewięćsił biały: Chamaeleon albus *Syren. stron.* 661.

W Sandomir. Krakow. w Kujawach. Kwitnie od lipca do jesieni. ♃

Łodygę ma pojedynczą, krótką, często ledwie dwóch cali dorastającą, a niekiedy prawie żadną; kwiatem pojedynczym, wielkim, żółtawo-purpurowym zakończoną. Liście kwiat otaczające, w okrąg na ziemi ułożone, podłużne, gładkie, twardawe, na poprzeczne części głęboko pierzasto-rozcięte; części te jeszcze się dzielą na mniejsze podziałki, nacinane lub ząbkowane i cierniami uzbrojone,

tak, iż cały liść znacznie jest nastroszony. Kielich wielki, składa się z licznych łusek, z których zewnętrzne, stanowiące okrywę, są wcinane i licznym osadzone cierniem, wewnętrzne kwiat w kształcie promieni otaczają i są spiczaste, suche, połyskujące się, zewnątrz przy nasadzie mniéj więcéj brudno-czerwonawe, wewnątrz białe. Środek kwiatu płaski, kwiatki żółtawe, główki pyłkowe purpurowe. Ziarna, podobnie jak u poprzedzającego, włosem jedwabistym, rdzawym porosłe i długim, piórkowatym puchem uwieńczone. *Carlina caulescens, simplex et aggregata,* są to odmiany téj rośliny, za osobne gatunki dawniéj uważane, mające łodygę mniéj więcéj przedłużoną, o jednéj lub kilku główkach kwiatowych.

353. CARDUUS. *OSET.*

Kielich jajowato-brzuchaty lub prawie kulisty, z licznych łusek dachówkowatych, kolących, cierniem zakończonych złożony. Osadnik szczecinkami lub włoskami porosły. Nasiona (owoce) podługowate, prawie-czworograniaste, płaskawe, o kantach niewyraźnych. Puch pojedynczy, włosisty, ząbkowany, nasadą w obręczkę spojony *(Syngen. aequalis).*

820. C. NUTANS: foliis decurrentibus sinuato-pinnatifidis *(O. zwisły)* spinosis utrinque hirsutis, pedunculis tomentosis 1floris nutantibus, squamis anthodii basi villosi spinosis coloratis patentibus.

Spreng. Syst. III. 384. Carduus nutans *Lin. Pollich, Palat. n.* 763. *Willd. Spec.* III. 1648. *Enum. Berol. p.* 837. *Scop. Carn. n.* 1011. *Roth, Germ.* II. 289. *Schk. Handb. tab.* 228. *Hoffm. Germ.* II. 125. *DC.-Flor. fran. n.* 3017. *Prodr.* VI. 621. *Pers. Syn.* II. 384. *Bess. Gal.* II. 166. *Schlech. Berol.* I. 419. *Dietrich, Flor. March.* 486. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 159, *f.* 872. Carduus foliis spinosis semidecur-

rentibus floribus nutantibus, squamis calycinis superne patentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 717. Carduus nutans *Vaill. Paris. p.* 28.

Przy drogach, na polach, pastwiskach, przy wsiach, w lasach. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♂

Oset ten ma łodygę niekiedy na dwie stopy wysoką, prostą, zupełnie pojedynczą, lub mniéj więcéj gałęzistą, brózdowaną, kutnerowatą. Znajdują się na niéj podłużne skrzydełka liściaste, przerywane, ząbkowano-pokędzierzawione i gęstym cierniem okryte. Liście podługowate, zbiegające, łękowato pierzasto-sieczne, o wcięciach ząbkowanych i podobnież licznym cierniem osadzonych. Obiedwie ich powierzchnie są kosmate, białawe; dolna, szczególniéj przy nerwie środkowym, włoski ma gęstsze. Główki kwiatowe wiérzchołkowe, okrągławe, zwykle pojedyncze, zawsze zwisłe, dosyć piękne i duże; kwiatki czerwone lub cieliste, nieco pachnące. Zewnętrzne łuski kielicha odstające, wewnętrzne bardziéj ściśnione; wszystkie kolorowe, pajęczynowatym, szarawym, rzadkim kutnerem obwiedzione, kolące.

821. C. ACANTHOIDES: foliis decurrentibus lanceolatis sinuato-pinnatifidis ciliato-spinosis, ramis, pedunculisque sub-1floris crispis hirsutis spinosis, squamis anthodii linearibus patentibus.
(O. najeżony)

Spreng. Syst. III. 384. *DC. Prodr.* VI. 623. Carduus acanthoides *Lin. Willd. Spec.* III. 1650. *Enum. Berol. p.* 837. *Roth, Germ.* II. 290. *Jacqu. Austr. tab.* 249. *Schk. Handb. tab.* 228. *Hoffm. Germ.* II. 125. *Pollich, Palat. n.* 764. *Pers. Syn.* II. 385. *Bess. Gal.* II. 166. *Dietrich, Flor. March.* 486. Carduus foliis sinuatis decurrentibus margine spinosis, calycibus pedunculatis solitariis ere-

ctis villosis *Lin. Flor. Suec. n.* 718. Card. polyacanthos *Schreber*, *Spicil. Flor. Lips.* 15. Carduus Acanthoides *Vaill. Paris. p.* 29.

Rośnie około dróg, przy płotach, na polach nieuprawnych i t. p. m. Kwitnie w lipc. sierp. ⊙ *et* ♂

Ma łodygę niękiedy na kilka stóp wysoką, nieco-gałęzistą, prosto-stojącą, zieloną, w całéj długości skrzydełkami wązkiemi, liściastemi, ząbkowanemi, nieco pokędzierzawionemi okrytą; skrzydełka te licznym cierniem są uzbrojone. Liście podługowate; bezogonkowe, śpiczaste, w nasadzie nieco-zwężone, zbiegające, łękowato-wycięte lub prawie pierzasto-sieczne i cierniami dokoła osadzone, z obudwu stron zielonawe. Kwiaty na wierzchołku łodygi i gałązek osadzone, niewielkie, króciutko-szypułkowe, purpurowo-czerwone. Szypułki kutnerem okryte i zwykle podobnież skrzydełkowate. Kielich ogólny kulisty, gładki lub mniéj więcéj kutnerowaty; składa się z listków równowązkich, kolących, w górnéj części odgiętych. Ziarna podłużne, nieco-spłaszczone, zupełnie gładkie i połyskujące się, szare, puchem miękkim, białym uwieńczone. Czasem odmiana z kwiatem białym daje się widzieć.

822. C. CRISPUS: foliis decurrentibus oblongis eroso-sinuatis margine spinosis subtus albido-lanatis, floribus pedunculatis aggregatis terminalibus, squamis anthodii subulatis rugulosis squarrosis.
(O. kędzierzawy)

Spreng. Syst. III. 384. Carduus crispus *Lin. Willd. Spec.* III. 1652. *Enum. Berol. p.* 837. *Pollich, Palat. n.* 765. *Roth, Germ.* II. 290. *Pers. Syn.* II. 385. *DC. Flor. fran. n.* 3019. *Prodr.* VI. 623. *Hoffm. Germ.* II. 125. *Bess. Gal.* II. 167. *Schlech. Berol.* I. 419. *Dietrich, Flor. March.* 487. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 159, *fig.* 871. Carduus foliis sinuatis decurrentibus margi-

ne spinosis, floribus confertis terminalibus nutantibus *Lin. Flor. Suec. n.* 719. Carduus foliis ovatis semipinnatis subtus tomentosis spinosis, calycibus molliter spinosis reflexis *Haller. Helv. n.* 165. Carduus caule crispo *Vaill. Paris. p.* 29.

Wyrasta około dróg, na polach uprawnych, w miejscach trawiastych, nieco wilgotnych, przy rowach i t. p. m. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ⊙ ♂

Z ogólnéj postaci do ostrożenia błotnego (*Cirsium palustre*) podobny. Łodygę miewa niekiedy na 4 stopy wysoką, prosto-stojącą, znacznie gałęzistą, o gałęziach podniesionych, skrzydełkami liściowatemi opatrzoną. Liście zbiegające, podługowate, szérokie, na brzegu nieforemnie-wycinane i cierniem uzbrojone; górna ich powierzchnia zielonawa, gładka; dolna białym okryta kutnerem. Kwiaty liczne, wierzchołkowe, na krótkich szypułkach, po kilka lub po dwa skupione. Ogólne ich kielichy, jajowate lub prawie-kuliste, składają się z listków szydełkowatych, nieco-kolących, w górze odchylonych, gładkich. Korony purpurowo-czerwone. Ziarna podłużne, gładkie, szare, drobne. Zresztą wszystkie części tego ostu, są znacznie mniéj kolące niż u poprzedzającego gatunku.

354. ONOPORDON. *POPŁOCH.*

Kielich ogólny brzuchaty, z licznych listków, dachówkowatych, podłużnych, cierniem pojedynczym zakończonych złożony. Osadnik mięsisty, komóreczkowaty. Ziarna płaskie, niemal 4graniaste, poprzecznemi rysami oznaczone. Puch opadający, bezszypułkowy, włosisty, nasadą w obrączkę spojony (*Syngen. aequalis*).

823. O. ACANTHIUM: caule ramoso, foliis decurrentibus in-
(*P. pospolity*) cano-tomentosis sinuato-dentatis spinosis, squamis anthodii incani patentissimis.

Spreng. Syst. III. 386. *DC. Prodr.* VI. 618. Onopordon acanthium *Lin. Pollich, Palat. n.* 772. *Willd. Spec.* III. 1686. *Enum. Berol. p.* 843. *Roth, Germ.* II. 296. *Hoffm. Germ.* II. 131. *Bess. Gal.* II. 173. *Pers. Syn.* II. 383. *Schlech. Berol.* I. 423. *Dietrich, Flor. March.* 485. *Schk. Handb. tab.* 230. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 160, *f.* 879. *Kluk, Dykc.* II. 149. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 44. Onopordon calycibus squarrosis, foliis ovato-oblongis sinuatis *Lin. Flor. Suec. n.* 724. Acanos spina *Scop. Carn. n.* 1013. Carduus tomentosus acanthifolio vulgaris *Vaill. Paris. p.* 28.

Bardzo pospolity przy wsiach, koło płotów, przy murach, na gruzach, koło dróg. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♂

Największy gatunek ostu, bo na dogodnym gruncie 3 łokci, a nawet więcéj dorasta. Łodygę ma gałęzistą, walcowatą, białawym kutnerem okrytą i skrzydełkami liściastemi, szerokiemi, aż do główek kwiatowych dochodzącemi, opatrzoną. Liście wielkie, jajowo-podłużne, łękowato-wycinane, bezogonkowe, zbiegające, siwo-zielonawe, potężnemi cierniami tak jak i skrzydełka uzbrojone. Główki wielkie, na wiérzchołku łodygi i gałęzi pojedynczo osadzone, szypułkowe. Kielich ogólny prawie kulisty, mocno kolący, z łusek wązkich, lancetowatych, odstających, cierniem zakończonych, złożony. Kwiatki blado-czerwone. Ziarna przewrotnie-jajowo-podłużne, niewyraźnie 4graniaste, po dojrzeniu brunatnawe, poprzecznemi liniami nacechowane. Puch szorstki. Wielu autorów wspomina, że mięsiste dno kwiatowe téj pospolitéj rośliny, jest nakształt karczochów dobrém do jedzenia.

355. ARCTIUM. *ŁOPIAN.*

Kielich ogólny kulisty, dachówkowaty, złożony z łusek szczupłych, cierniem giętkim, w wierzchołku haczykowatym zakończonych. Osadnik płaski, plewkami szczecinkowatemi porosły. Ziarna słupkowate, o dwóch przeciwległych kantach niewyraźnych, proste lub nieco skrzywione. Puch pojedynczy, włosisty, szorstki, twardawy, nierówny, trwały, od ziarna krótszy i w obrączkę u dołu nie spojony (*Syngenes. aequalis*).

824. A. MAJUS: (*Ł. wielki*) foliis cordatis utrinque glabris subtus canis, capitulis paniculatis, involucri nudi glabri squamis margine paleaceis.

Schlech. Flor. Berol. I. *p.* 417. *Schk. Handb.* III. *n.* 4316, *tab.* 227. *Bess. Gal.* II. 165. Arctium Lappa *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1631. *Enum. Berol. p.* 835. *Pollich, Palat. n.* 759. *Scop. Carn. n.* 995. *Roth, Flor. Germ.* II. 297. *Pers. Syn.* II. *p.* 383. *Hoffm. Germ.* I. 124 (omnes ex parte). *Hayne, Arzneig.* II. *tab* 35. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 158, *fig.* 868. Lappa major *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 379, *tab.* 162, *f.* 3. *DC. Flor. fran. n.* 3011. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 661. *Dietrich, Flor. March.* 492. Lappa officinalis *Allioni, Flor. Pedem. n.* 528. *Wallroth, Sched. Critic.* 449. Lappa glabra *var.* β *Lamar. Enc.* Lappa vulgaris *a. Kunth: Flor. Berol.* I. 363. Łopian wielki: Personata *v.* Bardana *Syren. stron.* 1426.

Przy drogach, płotach, na dziedzińcach, w ogrodach. Kwitnie w lipc. sierp. ♂

Łopian ten ma liście sercowato-jajowate, szérokie; dolne wielkie i na długich ogonkach, wyższe stopniowo mniejsze i krócéj ogonkowe; wszystkie w wiérzchołku mniéj więcéj tępe, z wiérzchu ciemno-zielone, pod spodem biało-kutnerowate. Główki kwiatowe większe jak u dwóch następnych gatunków, w baldaszkogronach wiéchowatych wyrastające. Kielich niemal kulisty, kutnerem nieokryty, giętkim cierniem, w wiérzchołku haczykowatym, nastroszony. Łuski jego u dołu mają brzegi plewkami drobniutkiemi, czyli gruczołkami rzęsowato okryte. Kwiatki purpurowe.

825. A. MINUS: foliis oblongo ovatis subtus pubescenti-
(Ł. mniejszy) subtomentosis, capitulis racemosis, involucri subglabri squamis margine setis acutis obsito.

Schlech. Flor. Berol. I. *p.* 417. *Schk. Handb.* III. *n.* 4317, *tab.* 227. *Bess. Gal.* II. 166. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 158, *fig.* 867. Arctium Lappa *Willd. Spec.* III. 1631. *Enum. Berol. p.* 835 (ex parte). Arctium Lappa β minus *Pers. Syn.* II. *p.* 383. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 124. Lappa minor *DC. Flor. fran. n.* 3010. *Ejusd. Prodr.* VI. 661. *Wallroth, l. c. Dietrich, Flor. March.* 492. Lappa glabra α *Lamar. Enc.* Lappa vulgaris β *Kunth, Flor. Berol.* I. 363. Łopian mniejszy *Syren. stron.* 1426.

Bardzo pospolity około wsiów i miasteczek, przy płotach, w ogrodach, na gruzach i t. p. m. Kwitnie w lecie. ♂

Do poprzedzającego podobny, lecz we wszystkich częściach mniejszy. Główki kwiatowe ma drobniejsze, na krótkich szypułkach osadzone i niby w grona zebrane. Kielich także zielony, lecz często rzadkim kutnerem, jakby pajęczyną okryty. Łuski jego, mianowicie wewnętrzne, mają po brzegach czyli krawędziach drobniutkie, ostre zadziorki; sam tylko ich wiérzchołek jest gładki. Kolor kwiatków z początku cielisty, późniéj w różowy przechodzi. Szyj-

ki i blizny białe; główki pyłkowe fioletowo-błękitne. Zresztą liście na łodydze ma bardziéj śpiczaste i mniéj w nasadzie wycięte.

826. A. BARDANA: foliis cordatis pubescentibus subtus tomentoso incanis, capitulis paniculato-glomeratis, involucri arachnoideo-mentosi squamis margine setis acuminatis obsito.
(Ł. kutnerowaty)

Schlech. Berol. I. *p.* 418. *Willd. Spec.* III. *p.* 1632. *Enum. Berol. p.* 835. *Bess. Gal.* II. 165. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 36. Arctium Lappa β *Lin. Spec.* Arctium Lappa tomentosa *Schk. Handb. n.* 4318, *tab.* 227. Arctium tomentosum *Pers. Syn.* II. 383. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 158, *f.* 866. Lappa tomentosa *Lamar. Enc. Allioni, Flor. Pedem. n.* 527. *DC. Flor. fran. n.* 3009. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 661. *Wallroth, l. c. Dietrich, Flor. March.* 491. Lappa major montana capitulis tomentosis, sive arctium Dioscoridis *Vaill. Paris. p.* 114.

Rośnie, pospolity jak dwa poprzedzające, koło wsiów, przy drogach, płotach, na gruzach i t. p. m. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♂

Ma główki kwiatowe gęstym, szarym, pajęczynowatym kutnerem okryte, i tym charakterem na piérwszy rzut oka od poprzedzających się odróżnia. Główki te są nieco większe jak u gat. drugiego lecz mniejsze niż u piérwszego; prawie-kuliste, wiechowato na wiérzchołkach gałęzi osadzone. Zadziorki na łuskach kielicha bardzo niewyraźne, niekiedy u dołu w postaci drobniutkich, gruczołkowatych włosków ukazujące się. Kwiatki brudno karmazynowe; szyjki białe, blizny dłuższe jak u poprzedz. czerwonawe; główki pyłkowe ciemniejsze, prawie granatowéj barwy.

Łopian ten niekiedy wzrost ludzki przewyższa; łodygę miewa nader rozgałęzioną; liście korzeniowe bardzo wielkie, sercowate,

tępe; łodygowe ku górze stopniowo mniejsze; wszystkie pod spodem żylaste i krótkim, szarym kutnerem okryte, z wierzchu ciemno-zielone.

Wszystkie te trzy gatunki łopianu Linneusz, może sprawiedliwie, za odmiany uważał. Sprengel i inni podobnież w jeden łączą je gatunek.

356. SERRATULA. *SIERPIK.*

Kielich ogólny jajowo-walcowaty, z licznych łusek kończatych, bezbronnych, przytulonych, dachówkowato-ułożony; osadnik plewkami szczecinkowatemi porosły. Kwiatki wszystkie jednakowe, prawie foremne. Ziarna podłużne, płaskawe, gładkie. Puch pojedynczy, włosisty, nierówny, twardawy, ząbkowany lub rzęsowaty, trwały, w nasadzie w obręczkę niezrosły (*Syngen. aequalis*).

827. S. TINCTORIA: folliis glabris oblongis integris pinnatifidis laciniatisve argute serratis, capitulis corymbosis abortu dioicis, involucri squamis ovato-lanceolatis acutis adpressis, floribus capituli aequalibus dioicis.
(*S. farbierski*)

DC. Prodr. VI. 667. Serratula tinctoria *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 760. *Willd. Spec.* III. 1638. *Enum. Berol. p.* 836. *Roth, Flor. Germ.* II. 293. *Pers. Syn.* II. 390. *Schk. Handb.* III. *p.* 62, *tab.* 234. *Hoffm. Germ.* II. 130. *Bess. Gal.* II. 172. *Wallroth, Sched. crit.* 451. *Schlech. Berol.* I. 418. *BF. Comp.* II. 322. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 159, *fig.* 869. *Spreng. Syst.* III. *p.* 390. *Dietrich, Flor. March.* 493. Serratula foliis pinnatifidis, lacinia terminali maxima *Lin. Flor. Suec. n.* 713. Carduus tinctorius

Scop. Carn. n. 1012. Carduus inermis foliis glabris serratis, imis ovatis, superioribus semipinnatis *Haller, Helv. n.* 163. Serratula pumila *Thore.* Serr. indivisa *Poiret.* Jeleni trank albo sierpik: Serratula *Syren. stron.* 1254.

Przytrafia się gdzieniegdzie w zaroślach, gajach, na pastwiskach i t. p. m. Kwitnie przy końcu lata. ♃

Łodygę ma prostą, gładką, brózdowaną, w górze mniéj więcéj gałęzistą, u dołu zwykle brudno-czerwonawą, łokcia lub nieco więcéj dorastającą. Liście rozmaite i bardzo zmienne; korzeniowe na długich ogonkach, podłużno-jajowate, śpiczaste, i albo zupełnie całe, albo przy nasadzie w kilka płytkich, drobnych klapek pierzasto-wcięte; łodygowe dolne mają ogonki krótsze; wyższe zaś są mniejsze i bezogonkowe: jedne i drugie są podobnież albo całe, jajowato-podłużne, albo przy nasadzie głębiéj lub płycéj wcinane Czasem wszystkie są pierzasto-sieczne, a rzadko wszystkie całkowite. Brzeg liści jest drobno, ostro i dosyć regularnie piłkowany, obie zaś powierzchnie zielone i cokolwiek szorstkie. Główki kwiatowe bezbronne, w baldaszkogron wiéchowaty zebrane, drobniejsze jak u ostów. Kielich prawie-walcowaty, często brudno-fioletowy; łuski jego jajowo-lancetowate, mocno śpiczaste, dachówkowato ściśle ułożone, giętkie i gładkie, na obwodzie kutnerem rzęsowato-okryte. Kwiatki światło purpurowe, czasem cieliste. Pierwszy R. Brown, a następnie Smith i Cassini dostrzegli, że główki tego sierpika, są zawsze jednopłciowe: tojest na jednych indywiduach składa się z samych męzkich, na drugich zaś z samych żeńskich kwiatków. Sok oddawna na farbę żółtą, dość piękną i trwałą używa się.

Serratula pumila et indivisa, wyżéj przytoczone, są odmiany tego gatunku, z których pierwsza małym wzrostem, druga niedzielonym liściem się odznacza.

357. SILYBUM. *OSTROPEST.*

Kielich jajowaty; zewnętrzne jego łuski rozszerzone, w wierzchołku w przyrostek liściasty, jajowaty lub okrągła-

wy, odgięty, na brzegu ciernisty i w tęgi kolec przedłużony; wewnętrzne lancetowate, całe i zupełnie gładkie. Kwiatki wszystkie jednakowe, rodzajne, 5 razy wcięte. Osadnik gęstym, długim włosem okryty. Owoc podłużno-jajowaty, płaskawy, gładki. Puch włosisty, o promieniach niemal-szczeciniastych, szorstkawych, wielorzędnych, nasadą w obręczkę spojonych. (*Syngen. aequalis*).

828. S. MARIANUM: annuum elatum, foliis amplexicaulibus (*O. plamisty*) hastato-pinnatifidis albo maculatis spinosis, squamis anthodii erecti duplicato-spinosis.

Spreng. Syst. III. 393. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 378, *tab.* 162, *fig.* 2. *DC. Prodr.* VI. *p.* 616. *Schlech. Berol.* I. 422. *BF. Comp.* II. 313. *Dietrich, Flor. March.* 484. Silybum nervis foliorum albis *Haller, Helv. n.* 181. Carduus marianus *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1659. *Enum. Berol. p.* 839. *Roth, Germ.* II. 292. *Krock. Siles.* II. *n.* 1342. *DC. Flor. fran. n.* 3012. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 126. *Schk. Handb.* III. *p.* 53, *fig.* 228 (fructus). *Hayne, Arzneig.* VII. *tab.* 31. *Pers. Syn.* II. 386. Silybum maculatum *Moench, Meth.* 555. Cirsium maculatum *Scop. Carn. n.* 1009. Carthamus maculatus *Lamar. Enc.* Carduus albis maculis notatus vulgaris *Vaill. Paris. p.* 28.

Znajdowałem gdzieniegdzie w ogrodach warzywnych, lecz z pewnością nie wiem czyli istotnie dziko tam wyrastał. Kwitnie w sierpn. wrześn. ⊙

Łatwy do poznania po pięknych, gładkich, błyszczących liściach, białemi plamami w kształcie siatki ozdobionych. Liście te są

wielkie (czasem pół łokcia lub więcéj długie), podłużne, bezogonkowe, zwykle odgięte, nasadą pręt obejmujące, na brzegu łękowato wycinane i cierniami uzbrojone. Łodyga wyniosła, niekiedy 3łokciowa, prosto wzniesiona, walcowata, rysowana, w górze białym, rzadkim kutnerem okryta, gałęzista. Główki kwiatowe dość wielkie, z wejrzenia do ostowych podobne, czerwone. Przyrostki łusek zewn. odgięte, na obwodzie cierniste, przedłużają się w wiérzchołku w długi i tęgi kolec. Dojrzałe ziarna (owoce) podłużno-jajowate, płaskawe, przeszło ćwierć cala długie, brunatne lub szare, niekiedy ciemnemi plamkami upstrzone, zupełnie gładkie, twarde. Dawniejsza medycyna do rzędu lekarstw (*Cardui mari. semina*) je liczyła; późniéj zaniedbane, dziś na nowo ukazują się w aptekach. Puch brudno białawy, niemal szczeciniasty, lśniący. W ogrodach przytrafia się hodowana odmiana, mająca liście nieplamiste, i na obudwu powierzchniach lub tylko pod spodem, szarym, krótkim kutnerem okryte. W niektórych krajach korzenie téj rośliny na jarzynę, a liście z cierni oczyszczone, zamiast sałaty się używają. Zdaje się, że z nasion możnaby olej wybijać.

358. CARTHAMUS. *KROKOSZ.*

Kielich ogólny w nasadzie brzuchaty; łuski jego zewnętrzne wielkie, liściaste, cierniem delikatnym uzbrojone i mniéj więcéj rozłożyste; wewnętrzne podłużne, śpiczaste, przytulone, kolące. Kwiatki wszystkie jednakowe, rodzajne. Osadnik plewkami szczecinkowatemi okryty. Ziarna przewrotnie-jajowate, prawie czworograniaste, zupełnie gładkie. Puch żaden. *(Syngen. aequalis)*.

829. C. TINCTORIUS: ramis glabris, foliis caulinis ovato-lanceolatis serrato-spinulosis, spinis dimidia folii latitudine brevioribus, fructu subtetragono.
(K. farbierski)

DC. Prodr. VI. 612. *Flor. fran. n.* 3002. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 375, *tab.* 161, *fig.* 2. *Willd. Spec.* III. *p.*

1706. *Enum. Berol. p.* 845. *Schk. Handb.* III. *p.* 61, *tab.* 233 (fructus). *Pers. Syn.* II. 380. *Spreng. Syst.* III. *p.* 394. Carthamus tinctorius *Lin. Spec.* Krokosz albo szafran płonny *Syren. stron.* 1526.

Pochodzi z Indyj W. zkąd dostał się do Egiptu, a następnie rozszedł się po wszystkich Europy krajach. Kwitnie w lecie. ☉

Wszystkie części téj rośliny są zupełnie gładkie. Łodyga prosto-stojąca, walcowata, u dołu pojedyncza, w górze mniéj więcéj gałęzista, na kilka stóp wysoka. Liście po łodydze rozrzucone, bezogonkowe i nieco pręt otulające; niższe jajowo-lancetowate, wyższe prawie-jajowate, wszystkie śpiczaste, lśniące, pod spodem żyłkami przerosłe, na obwodzie cierniem krótkim, giętkim uzbrojone; korzeniowe bardziéj podłużne i w nasadzie szczuplejsze. Kwiaty wyrastają na wiérzchołku gałęzi, dość wielkie, pięknéj, szafranowo pomarańczowéj barwy, i słabego zapachu. Najniższe łuski kielicha do liści zupełnie podobne, i także cierniem krótkim osadzone, rozłożyste; średnie owalne, odznaczają się w wiérzchołku przyrostkiem liściastym, jajowatym lub zaokrąglonym, cierniстym lub bezbronnym; wewnętrzne nakoniec lancetowate, przytulone, na brzegu bezbronne, w wiérzchołku szczytowato-śpiczaste i giętkim zakończone kolcem. Kwiatki wszystkie jednakowe, foremne, rodzajne. Nasiona podłużne, w nasadzie szczuplejsze, kanciaste, zupełnie gładkie, przeszło ćwierć cala długie; czasem po dwa zrosłe. Puchu nie ma. Piórka kwiatowe, w przyzwoitym czasie zebrane i umiejętnie przyrządzone, dają piękną i trwałą czerwoną lub żółtą farbę. W połud. prowinc. Indyj W. sieją krokosz na obszernych polach, dla nasion z których tam olej się wytłacza. (O uprawie krokoszu i przyrządzaniu z niego farby: *Izys z r.* 1820 1. *str.* 214. Kluk, *Dykc.* 1. 109. Wodzicki II. 342.).

359. CENTAUREA. *CHABER.*

Kielich ogólny jajowato-brzuchaty, z łusek suchych, w wiérzchołku poszarpanych, rzęsowatych lub ciernistych,

dachówkowato ułożony. Kwiatki lejkowate; obwodowe zwykle obszerniejsze, nieforemne, płonne; środkowe szczuplejsze, rodzajne. Osadnik plewkami, na delikatne, jedwabiste szczecinki, aż do nasady podzielonemi, okryty. Ziarna skórkowate, znaczkiem bocznym przy nasadzie opatrzone. Puch szczeciniasto-włosisty, krótki, nierówny, trwały *(Syngen. frustranea)*.

830. C. JACEA: ramis angulatis 1floris, foliis subpubescentibus, radicalibus oblongis dentatis, caulinis lanceolatis integerrimis, squamis anthodii scariosis laceris.
(C. łąkowy)

Spreng. Syst. III. 397. Centaurea Jacea *Lin. Willd. Spec.* III. 2303. *Enum. Berol. p.* 929. *Scop. Carn. n.* 1017. *Pollich, Palat. n.* 827. *Roth, Germ.* II. 365. *Schk. Handb. tab.* 261 *a. DC. Flor. fran. n.* 3037. *Ejusd. Prodr.* VI. 570. *Krock. Siles. n.* 1465. *Hoffm. Germ.* II. 165. *Bess. Gal.* II. 210. *Schlech. Berol.* I. 448. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 172, *f.* 941. *Dietrich, Flor. March.* 482. Centaurea calycibus squamosis, foliis lanceolatis, radicalibus sinuato-dentatis, ramis angulatis *Lin. Flor. Suec. n.* 774. Centaur. pratensis *Thuill. Flor. Paris. p.* 444. Cent. nigra *Lamar. Enc.* Rhaponticum Jacea *Moench.* Jacea pratensis *Cassini.* Cyanus Jacea *Flor. Wetterav.*

β zchylony, *decumbens*: caule humiliore decumbente, foliis lineari-lanceolatis. Cent. decumbens *Dubois. Pers. Syn.* II. 485.

Rośnie na łąkach, w zaroślach, w lasach. Kwitnie w lecie. ♃

Łodygę ma gałęzistą, zwykle na stopę lub półtory, czasem na łokieć wysoką, już pojedynczą, już częściéj wiéchowato-rozgałęzioną, kanciastą (szczególniéj na gałęziach), rowkowaną, wełniastym, rzadkim kutnerem, mianowicie w młodości okrytą. Liście niepodzielone, lancetowate, śpiczaste; najniższe u dołu szczuplejsze i niemal ogonkowe, niekiedy przeszło 4 cale długie i zwykle mniéj więcéj ząbkowane; wyższe są krótsze, bezogonkowe, na brzegu zupełnie całe; jedne i drugie twardawe i w dotknięciu nieco szorstkie, czasem kutnerem rzadkim okryte. Główki kwiatowe na wiérzchołku gałęzi pojedynczo osadzone, jajowo-kuliste. Wewnętrzne łuski kielicha są podłużne, niemal lancetowate, przytulone; kończą się w wiérzchołku przyrostkiem okrągławym, błoniastym, suchym, rdzawo-brunatnym, mniéj więcéj poszarpanym; zewnętrzne czyli najniższe są krótkie i mają przyrostek białawy, na brzegu frenzlowaty lub rzęsami otoczony. Kwiatki światło-purpurowe nadbrzeżne cokolwiek dłuższe i obszerniejsze, płonne. Dojrzałe ziarna skośno jajowate, blizko 2 lin. długie, prawie-gładkie i lśniące, brunatnawe, liniami niewyraźnemi wzdłuż oznaczone i żadnego puchu nie mające. Liście korzeniowe bywają pierzasto-wcinane. Wiérzchołki gałęzi pod kwiatami, często znacznie są zgrubiałe. Niekiedy cała roślina ledwie na parę cali jest wysoka. Odmiana wyżéj przytoczona (β) jest nizka, podnosząca się lub na ziemi rozpostarta, o łodydze zwykle pojedynczéj lub mało gałęzistéj, liście wszystkie ma szczupłe, równowązko-lancetowate, na brzegu całe; kwiaty większe.

831. C. SCABIOSA: (*C. wielkokwiatowy*) foliis pinnatifidis scabris membranaceis, laciniis lanceolatis inciso dentatis, squamis anthodii pubescentibus margine coloratis.

Spreng. Syst. III. 397. Centaurea scabiosa *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2296. *Enum. Berol. p.* 927. *Pollich, Palat. n.* 826. *Roth, Germ.* II. 363. *DC. Flor. fran. n.* 3049. *Prodr.* VI. 580. *Pers. Syn.* II. *p.* 484. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 165. *Bess. Gal.* II. 209. *Schlech. Berol.* I. 447. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 172,

f. 940. *Hayne, Arzneig.* VII, 33. Centaurea calycibus ciliatis, foliis pinnatifidis laciniis lanceolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 773. Jacca Scabiosa *Lamar. Flor. fran.* Cyanus foliis pinnatis. pinnis dentatis obtusis, squamis calycinis triangulis ciliatis *Haller, Helv. n.* 186. Cyanus scabiosa *Moench.* Centaurea sylvatica *Pourret.* Lopholoma Scabiosa *Cassini, Dict.* Jacea vulgaris laciniata flore purpureo *Vaill. Paris. p.* 107.

Na polach, łąkach, miedzach, w zaroślach, bardzo pospolity. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Łodygę ma prosto-stojącą, pojedynczą lub nieco gałęzistą, brózdowaną, kanciastą, niekiedy brudno-purpurową i trochę omszoną, 1 ½—2 stóp wysoką. Liście korzeniowe liczne, na ogonkach osadzone, piérzasto-sieczne, o wcięciach lancetowatych, śpiczastych, nierównych; łodygowe bezogonkowe, wpoprzecz aż do środkowego żeberka na wązkie, długie, pojedyncze, nieco-zbiegające wcięcia podzielone, tak iż cały liść niby pierzastym się wydaje; wcięcia te są nierówne, trochę szorstkie i twardawe; niektóre z nich jednym, lub kilku ząbkami oznaczone. Kwiaty wiérzchołkowe, ciemno-czerwone, większe jak u wszystkich innych naszych gatunków. Kielich prawie-kulisty, brzuchaty, gładki, niekiedy pajęczynowatym kutnerem powleczony. Łuski jego jajowo-lancetowate, śpiczaste, w wiérzchołku czarniawe, na brzegu długiemi, brudno-żółtawemi rzęsami frenzlowato porosłe. Ziarna podłużne, płaskawe, szare, puchem brudno-białym uwieńczone.

832. C. PANICULATA: (*C. wiechowaty*) caule erecto paniculato-ramoso, foliis plus minus lanatis, inferioribus bipinnatipartitis, superioribus pinnatipartitis, lobis omnium linearibus, supremis paucis linearibus sub capitulo ovato-oblongo, involucri squamis ap-

pendice rufa ciliata inerme apiculata, pappo brevissimo.

DC. Syst. VI. *p.* 583. *Flor. fran. n.* 3048. Centaurea paniculata *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2292. *Enum. Berol. p.* 927. *Scop. Carn. n.* 1024. *Pollich, Palat. n.* 825. *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 320. *Roth, Germ.* II. 361. *Pers. Syn.* II. *p.* 483. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 164. *Bess. Gal.* II. 208. *Spreng. Syst.* III. *p.* 397. *Schlech. Flor. Berol.* I. 447. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 172, *fig.* 939. *Dietr. Flor. March.* 483. Cyanus pinnulis foliorum pinnatis linearibus *Haller, Helv. n.* 187. Jacea paniculata *Lamar. Flor. fran.* Acrolophus paniculatus *Cassini, Dict.*

Na wzgórkach, polach, nad brzegami dróg, mianowicie na gruncie gliniastym. Kwitnie w lipc. sierpniu. ♂

Odznacza się ten gatunek kolorem szaro-zielonawym. Łodygi zwykle wiéchowato-gałęziste, brózdowano-kanciaste i mniéj więcéj jak cała roślina szorstkie. Liście najniższe dwa razy, wyższe raz pierzasto-sieczne; ich wycinki są szczupłe, lancetowate lub prawie-równowązkie, śpiczaste, nierówne, w wiérzchołku często w króciutki sztylet przedłużone. Najwyższe liście przy kwiatach są drobne, nieliczne, do poprzedzających wycinków podobne i pospolicie zupełnie całe. Główki kwiatowe liczne, w wiérzchołku gałęzi osadzone, mniejsze jak u innych gatunków, jajowo-kuliste, z łusek bardzo ściśle przystających uformowane. Zewnętrzne czyli niższe łuski są jajowate, wewnętrzne podłużne; wszystkie odznaczają się wiérzchołkiem śpiczastym, rudym lub niemal czarniawym, w długie, rdzawe rzęsy po brzegach wyciętym. Kwiatki światło-purpurowe; obwodowe mało co większe od środkowych, płonne. Ziarna podłużne, gładkie, mniejsze jak chabru zwyczajne-

go, puchem krótkim, nierównym, białawym, u dołu żółtawym uwieńczone. Odmianę mającą kwiatki środkowe białe lub cieliste, dość często znajdowałem. Ten gatunek czasem 2 łokci dochodzi.

833. C. NIGRESCENS: *(C. czarniawy)* caule erecto ramoso, foliis radicalibus petiolatis sublyrato-pinnatifidis, caulinis lanceolatis indivisis subincisisve, involucri globosi squamis infimis appendice subrotunda ciliis squama longioribus regularibus, mediis etiam longe ciliatis et squamas obtegentibus, intimis appendice scariosa lacera, pappo subnullo.

DC. Prodr. VI. *p.* 571. *Flor. fran. Suppl. p.* 460. Centaurea nigrescens *Willd. Spec.* III. *p.* 2288. *Enum. Berol. p.* 926. *Pers. Syn.* II. *p.* 483. *Bess. Gal.* II. 209. Centaur. nigra γ *radiata DC. Flor. fran. Suppl. p.* 240.

Przytrafia się na łąkach, pastwiskach, na miedzach i wzgórkach. (W Krakow. Mazowiec. Sandomirsk.). Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Liście korzeniowe mniej więcej pierzasto-sieczne, o wcięciach nierównych, lancetowatych, śpiczastych; łodygowe podłużne, w ogonek zwężone, cokolwiek nieregularnie-wcinane lub ząbkowane; najwyższe zwykle całe, na brzegu tylko drobno-piłkowane; wszystkie omszone i szorstkie. Łodygi gałęziste, kańciaste, dwóch lub trzech stóp dorastające. Główki kwiatowe nieliczne, prawie-kuliste. Łuski kielicha brunatne, niemal czarne, omszone; dolne na brzegu rzęsowate, wyższe czyli wewnętrzne suche, przedłużone, z brzegiem błonkowatym i poszarpanym. Kwiatki purpurowe; nadbrzeżne znacznie większe od środkowych, płonne. Owoc prawie bez puchu.

834. C. PHRYGIA: *(C. pierzasty)* caulibus erectis simplicibus piloso-scabris, foliis oblongis acuminatis scabris

indivisis integerrimis aut dentatis dentibus mucronatis, infimis petiolatis, summis sessilibus subauriculatis, capitulo inter folia suprema sessili subgloboso.

DC. Prodr. VI. *p.* 573. *Flor. fran. n.* 3040. Centaurea phrygia *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2282. *Enum. Berol. p.* 925. *Scop. Carn. n.* 1021. *Roth, Germ.* II. 359. *Schkuhr, Handb.* III. *p.* 159, *tab.* 261 *a. Pers. Syn.* II. 482. *Hoffm. Germ.* II. 164. *Bess. Gal.* II. 206. *Spreng. Syst.* III. *p.* 401. *Reichenb. Plant. Crit.* IV. *n.* 554, *tab.* 375. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 171, *f.* 936. Centaurea calycibus recurvato-plumosis, foliis indivisis *Lin. Flor. Suec. n.* 775. Cyanus phrygius *Moench.* Cyanus foliis subhirsutis ovato-lanceolatis amplexicaulibus dentatis, plumulis calycis reflexis *Haller, Helv. n.* 188. Jacea plumosa *Lamar. Flor. fran.* Lepteranthus hygrometricus *Cassini, Dict.* Jacea latifolia capite hirsuto *Vaill. Paris. p.* 107.

Przytrafia się w zaroślach, w gajach i lasach. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, na stopę lub półtory wysoką, kanciasto-brózdowaną, włosem krótkim, rzadkim i nieco-szorstkim porosłą; u dołu jest ona pojedyncza; zwykle brudno-purpurowa, w górze trochę gałęzista, a niekiedy całkiem pojedyncza. Liście wszystkie całe, niepodzielone: korzeniowe na długich ogonkach, jajowo lancetowate; łodygowe niższe takiegoż kształtu, lecz bezogonkowe, nasadą nieco pręt otulające; najwyższe lancetowate albo równowązkie; wszystkie z obudwu stron znacznie szorstkie, na brzegu nieregularnie-ząbkowane; korzeniowe jednak i najwyższe łodygowe częstokroć mają brzeg zupełnie cały. Kwiaty

pojedynczo na wiérzchołku łodygi i gałęzi umieszczone, dosyć wielkie. Kielich kulisty, brunatny, prawie-czarny; listki jego czyli łuski ściśle są ułożone, lancetowate, gładkie; odznaczają się w wiérzchołku rozszerzeniem okrągławém lub jajowatém, brunatném, którego brzeg dokoła długiemi, delikatnemi, brudno-żółtawemi rzęsami pięknie osadzony. Przedłużenia wewnętrznych listków są suche, błonkowate, na brzegu nierzęsowate, lecz mniéj więcéj poszarpane lub wcinane. Kwiatki czerwone; obwodowe znacznie większe, głęboko 5 razy wcięte, o wcięciach równowązkich, śpiczastych. Ziarna przewrotnie jajowo-podłużne, szare, gładkie, krótkim, trwałym puchem uwieńczone. W czasie suszy, zewnętrzne łuski kielichowe końcami swemi skrzywiają się na dół, z nastającą zaś wilgocią do góry się prostują.

Nazwa gatunkowa nie znaczy pochodzenia téj rośliny z Frygii, lecz wyraża jedynie kunsztowną budowę jéj kielicha, jakby Frygijskiém dziełem ozdobionego.

835. C. CYANUS: caule erecto ramoso foliisque floccoso-tomentosis, foliis linearibus sessilibus integerrimis, infimis latioribus basi petiolato-attenuatis dentatis pinnatifidisve, fructus umbilico nudo, pappo fructu breviore.
(*C. bławatek*)

DC. Prodr. VI. *p.* 578. *Flor. fran. n.* 3045. Centaurea cyanus *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2291. *Enum. Berol. p.* 926. *Pollich, Palat. n.* 824. *Roth*, *Germ.* II. 362. *Pers. Syn.* II. 483. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 164. *Bess. Gal.* II. 208. *Kluk, Dykc.* I. 113. *Schk. Handb.* III. *p.* 160. *Hayne*, *Arzneig.* VII. *tab.* 32. *Schlech. Flor. Berol.* I. 446. *Spreng. Syst.* III. *p.* 339. *BF. Comp.* II. 405. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 171, *fig.* 938. *Dietrich, Flor. March.* 482. Centaurea calycibus serratis, foliis linearibus integerrimis, infimis dentatis *Lin. Flor. Suec. n.* 776. Jacea segetum *Lamar. Flor.*

fran. Cyanus arvensis *Moench, Meth.* 561. Cyanus segetum *Vaill. Paris. p.* 43. *Flor. Wetterav.* Cyanus vulgaris *Presl. et Cassini.* Bławat, chabrek lub modrak: Cyanus *Syren. stron.* 1175.

Na polach między zbożem. Kwitnie w lecie. ⊙

Powszechnie znajoma roślina pod nazwiskiem *chabru, bławatka* lub *modraku,* która błękitnym swym kwiatem dojrzewające zboża przyjemnie zdobi. Dorasta dwóch lub 3 stóp wysokości; ma łodygę prostą, mniéj więcéj gałęzistą, zwykle szarawym, wełniastym kutnerem bardziéj lub mniéj okrytą. Liście długie, szczupłe, równowązkie, bezogonkowe, śpiczaste, zupełnie-całe; niższe cokolwiek szersze i przy nasadzie trochę ząbkowane albo pierzasto-sieczne, o wcięciach wązkich; wszystkie kosmkowatym, krótkim, szarym kutnerem okryte. Kwiaty wiérzchołkowe, na gałęziach i łodydze pojedynczo na długich szypułkach osadzone, dosyć wielkie. Ogólny kielich jajowo-stożkowaty; zewnętrzne jego czyli niższe łuski jajowate, śpiczaste, suchemi, błonkowatemi rzęsami na brzegu obwiedzione; wewnętrzne czyli wyższe znacznie przedłużone, równowązko-lancetowate, skórkowate, w górze brudnopurpurowe, zupełnie całe, bo tylko ich wiérzchołek rdzawy, nieregularnie jest ząbkowany. Nadbrzeżne korony znacznie większe, lejkowate, płonne, w 6, 7 lub 8, a czasem w 9 nierównych klapek wycięte; środkowe są foremne, o pięciu wcięciach szczupłych, równowązkich. Nitki w górze odznaczają się obrączką kosmatą, i mają główki ciemno-purpurowéj barwy. Ziarna jajowate, spłaszczone, gładkie, puchem krótkim, nierównym, brudno-żółtym uwieńczone. Odmiana z kwiatem białym i ciemno-purpurowym niekiedy się przytrafia.

836. C. BENEDICTA: (*C. lekarski*) foliis oblongis amplexicaulibus sinuato-semipinnatifidis dentato spinosis, capitulis bracteatis viscosis arachnoideis, spinis squamarum pinnatis elongatis rigidis, pappo triplici.

Centaurea benedicta *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2315. *Enum. Berol. p.*

931. *Pers. Syn.* II. 487. *DC. Flor. fran. n.* 3058. *Schk. Handb.* III. *p.* 166. *Hayne, Arzneig.* VIII. *tab.* 34. *Spreng. Syst.* III. *p.* 407. *Kluk, Dykc.* I. 114. • Cnicus benedictus *Lin. Spec. edit.* I. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 385, *tab.* 162, *f.* 5. *DC. Prodr.* VI. *p.* 606. Calcitrapa lanuginosa *Lamar. Flor. fran.* Carduus benedictus *Camerar. et al. veter. auctor.*

Pochodzi z Persyi, Turcyi, Grecyi, z wyspy Chios etc. zkąd podobno do Europy połud. się dostała i dziś prawie dziko tam rośnie. Załączamy ją do flory naszéj, bo dla zbawiennych i oddawna znanych skutków lekarskich, wszędzie w ogrodach się hoduje. Kwitnie w lecie. ⊙

Ma łodygę znacznie rozgałęzioną, zwykle czerwonawą, włosem białym, kutnerowatym, rozwartym i długim okrytą, czasem na łokieć wysoką. Liście podłużne, śpiczaste, bezogonkowe, cokolwiek zbiegające; niższe większe, wyższe mniejsze; wszystkie łękowato-wycinane, lub prawie pierzasto-sieczne i cierniem miękkim na brzegu uzbrojone, z obudwu stron kosmate. Kwiaty na wierzchołku gałęzi pojedynczo umocowane i przysadkami liściastemi otulone. Kielich jajowo-kulisty, szarym, pajęczynowatym kutnerem okryty; składa się z szérokich, śpiczastych, przytulonych łusek, z których dolne przedłużają się w miękką szczecinę, wyższe zaś kończą się przyrostkiem długim, ciernistym, piérzasto-rozgałęzionym, żółtawym lub brudno-fioletowym. Kwiatki nieliczne, cytrynowo-żółte, wszystkie prawie-równe. Dojrzałe ziarno (owoc) wielkie (przeszło ⅓ cal. długie), podłużne, walcowate, liniami wystającemi wpodłuż regularnie oznaczone, gładkie i nieco lśniące, czasem nieznacznie skrzywione; niższy jego koniec odznacza się szérokim, bocznym dołkiem *(areola)*; wyższy zaś uwieńczony jest jakby miseczką, czyli krótkim, twardawym, śpiczasto-ząbkowanym brzeżkiem i dwoistym puchem; zewnętrzny składa się z 10 długich (niemal ziarnu równych), pojedynczych, tęgich, prawie gładkich, szaro-żółtawych i rozłożystych szczecin; wewnętrzny ma

tyleż szczecin, lecz znacznie krótszych, pionowych, i z pierwszemi naprzemian osadzonych. Osadnik gęstym, miękkim włosem okryty. Cała roślina jest nieco-lipka, mocno gorzka, wzmacniająca, i pod nazwiskiem *kardy benedykty* albo *czubka tureckiego*, powszechnie u nas znajoma. Od r. *Centaurea* znacznie się oddala, i dziś też osobny stanowi rodzaj.

Oddział II. *Wrotyczowate* (**Eupatorinae** *Spr.)*.

360. EUPATORIUM. *SADZIEC.*

Kielich podłużny, dachówkowaty, o listkach nierównych. Osadnik nagi, dołkami oznaczony. Szyjka bardzo długa, wysuniona, głęboko-dwudzielna. Puch beztrzoneczkowy, włosisty, szorstki. Ziarna podłużne, niemal-kanciaste (*Syngen. aequalis*).

837. E. CANNABINUM: caule herbaceo erecto striato scabro, (*S. konopiowaty*) foliis plerisque trisectis, segmentis lanceolatis acuminatis basi attenuatis regulariter serratis pubescentibus, corymbo fastigiato, capitulis 5—6floris, invol. cylindrico glabro circ. 10-phyllo, squamis exter. 5 obtusis brevissimis.

DC. Prodr. V, 180. Eupatorium cannabinum *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1756. *Enum. Berol. p.* 852. *Pollich, Palat. n.* 777. *Scop. Carn. n.* 1054. *Schk. Handb.* III. *tab.* 237 (fructus). *Hayne, Arzneig. tab.* VIII. *f.* 44. *Pers. Syn.* II. 400. *Krock. Siles. n.* 1359. *Kluk, Dykc.* I. 210. *Bess. Gal.* II. 176. *Schlech. Berol.* I. 425. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 161, *f.* 882. *Dietrich*,

Flor. March. 440. *Kunth, Flor. Berol.* I. 327. Eupatorium foliis digitatis *Lin. Flor. Suec. n.* 728. Sadziec albo Ś. Kunegundy trank: Eupatorium Avicennae *Syren. stron.* 281.

W miejscach wilgotnych, nad brzegami rowów, sadzawek, strumieni, na łąkach mokrych. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Ma łodygę do 4 lub 5 stóp często wysoką, prawie-walcowatą, znacznie gałęzistą, brózdowaną, omszoną, niekiedy brudno-purpurową. Liście krótko-ogonkowe, z ogonkiem u dołu rozszerzonym, przeciwległe, złożone ze 3 a czasem z 5 klapek czyli mniejszych, lancetowatych, śpiczasto-przedłużonych, na brzegu odlegle i dość foremnie-piłkowanych listków; górna ich powierzchnia cokolwiek szorstka, dolna trochę omszona. Główki kwiatowe liczne, drobne, blado-czerwonawe lub cieliste, w baldaszkogron obszerny, wiechowaty, wierzchołkowy zebrane. Wszystkie jego gałęzie i szypułki znacznie są omszone i mają małe, równowązkolancetowate, rzęsowate przysadki. Łuski kielicha lancetowate, tępe, całe, na brzegu suche, niekiedy czerwonawe. Kwiatki drobne, blado purpurowe lub cieliste, odznaczają się szyjką nader długą, rozdwojoną. Ziarna równowązkie, u dołu śpiczaste, żeberkowate, gładkie, gdzieniegdzie tylko bardzo drobnym włosem okryte, brudno-oliwkowe, puchem białym, równym uwieńczone.

361. CHRYSOCOMA. *ZŁOTOGŁOWIEC.*

Kielich ogólny jajowaty albo półkulisty, dachówkowaty, z listków podłużnych, śpiczastych, zewnątrz wypukłych złożony. Osadnik nagi, a drobne jego dołki mają brzeg wystający, delikatnie-ząbkowany. Szyjki mało co dłuższe od koron. Ziarna jajowo-podłużne, spłaszczone. Puch beztrzoneczkowy, włosisty, o promieniach rzęsowatych (*Syngenes. aequalis*).

838. C. LINOSYRIS: caule simpliciusculo, foliis sparsis linea-
(*Z. lnianoliściowy*) ribus elongatis acutis glabris, floribus corymbosis, anthodio multifloro laxiusculo.

Spreng. Syst. III. 425. Chrysocoma Linosyris *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1791. *Enum. Berol. p.* 856. *Pollich, Palat. n.* 775. *Allion. Flor. Pedem. n.* 634, *tab.* 11. *f.* 2. *Roth, Flor. Germ.* II. 298. *Schk. Handb. t.* 238. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 134. *Pers. Syn.* II. 405. *DC. Flor. fran. n.* 3130. *Bess. Gal.* II. 176. *Schlech. Flor. Berol.* I. 425. Chrysocoma herbacea foliis linearibus glabris, calycibus laxis *Lin. Flor. Suec. n.* 729. Linosyris vulgaris *DC. Prodr.* V. 352. *Dietrich, Flor. March.* 443. Linosyris foliosa *Cassini.* Crinitaria Linosyris *Lessing.* Aster Linosyris *Bernhardi.* Erigeron Linosyris *Clairville.* Conyza Linariaefolio *Vaill. Paris. p.* 40.

W Lubelsk. koło Kazimierza przy wieży okrągłéj, 1829. Kwitnie od lipca do września. ♃

Dorasta około 1½—2 stóp wysokości. Ma łodygę prosto-stojącą, niemal zawsze pojedynczą, w wierzchołku tylko trochę rozgałęzioną, walcowatą, gładką, cokolwiek bróżdowaną, często purpurową, licznym liściem, rozrzuconym w całéj długości okrytą. Liście są równowązkie, ledwie na jednę linią szérokie, na cal lub półtora długie, u dołu szczuplejsze, bezogonkowe, zupełnie całe, gładkie, twardawe. Kwiaty złocisto-żółte, drobne, na wierzchołku łodygi w baldaszkogron zebrane. Listki kielicha równowązkie, szczupłe, spiczaste, rzadkie. Ziarna przewrotnie-jajowo-podłużne, delikatnym, białym włosem okryte, brunatnawe, puchem żółtawobiałym, równym uwieńczone.

362. BIDENS. *UCZEP.*

Okrycie podwójne, wielolistkowe; zewnętrznego listki dłuższe, nierówne, rozłożyste; wewnętrznego krótsze i foremniejsze. Osadnik trochę wypukły, plewkami okryty (kwiatki nadbrzeżne, niekiedy języczkowate). Ziarna kanciaste lub płaskie, tępe, 2—6 ościami prostemi, wstecznie szorstkiemi, trwałemi, w miejsce puchu uwieńczone *(Syngen. aequalis).*

839. B. TRIPARTITA: *(U. trzydzielny)* foliis trifidis, laciniis ovato-lanceolatis serratis, terminali majore latioreque subtriloba, summis passim indivisis grosse dentatis, floribus discoideis, achaeniorum aristis subternis erectis rigidis retrorsum aculeolatis.

Bidens tripartita *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1715. *Enum. Berol. p.* 846. *Pollich, Palat. n.* 774. *Scop. Carn. n.* 1090. *Roth, Germ.* II. 300. *Krock. Siles. n.* 1354. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 132. *Bess. Gal.* II. 175. *Spreng. Syst.* III. 452. *DC. Flor. fran. n.* 3287. *Ejusd. Prodr.* V. 594. *Schlech. Berol.* I. 423. *BF. Comp.* II. 331. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 161, *f.* 881. *Dietrich, Flor. March.* 454. Bidens corollis flosculosis, calycibus subfoliosis, seminibus erectis, foliis trifidis *Lin. Flor. Suec. n.* 726. Bidens foliis petiolatis, trilobatis et quinquelobatis serratis, floribus circumvallatis *Haller, Helv. n.* 121. Bidens cannabina *Lamar. Flor. fran.* Bidens hybrida *Thuill. Flor. Paris. p.* 422. Bidens foliis tripartito-divisis *Vaill. Paris. p.* 21.

W miejscach nizkich i wilgotnych, w ogrodach warzywnych, nad brzegami rowów i bagien. Kwitnie od lipca do września. ⊙

Ma łodygę u dołu walcowatą, w górze kanciastą, rozgałęzioną, gdzieniegdzie szczecinkami krótkiemi okrytą, 1—2 stopy wysoką. Liście przeciwległe, na dość długich, prawie-rynienkowatych ogonkach; gałęziowe zazwyczaj całe, podłużne; łodygowe na 3 części podzielone, z których boczne są szczuplejsze, lancetowate, środkowa zaś znacznie większa i albo całkowita, albo na dwie lub trzy klapki rozcięta. Brzeg liści nieforemnie piłkowany lub nacinany; górna powierzchnia gładka, dolna szorstkawym włosem okryta. Kwiaty na wierzchołku gałęzi osadzone, żółte, bezpromieniowe. Nasadę kielicha otacza 5 do 8 przysadek, nierównych, podłużnych, u dołu zwężonych, rozłożystych, i albo zupełnie całych, albo tu i owdzie wciętych. Kielich składa się z listków jajowolancetowatych, śpiczastych, gładkich, brudno-zielonawych, na brzegu błonką opasanych. Ziarna podługowate, płaskie, ku dołowi nieznacznie klinowato-zwężające się, przeszło ćwierć cala długie, po dojrzeniu brunatnawe, po brzegach zadziorkami drobnemi, na dół zchylonemi okryte. Każde ma w wierzchołku dwie (czasem trzy) proste, od ziarna krótsze i podobnież zadziorkowate ości, któremi z łatwością czepia się naszéj odzieży, gdy w porze jesiennéj miejsca tą rośliną zarosłe przebywamy.

Wimmer we Florze Szląskiéj (I. 216.), przytacza odmianę promienistą, któréj dotąd nie znam.

840. B. CERNUA: foliis indivisis longe lanceolatis dentatis, *(U. zwisły)* capitulis cernuis, involucro exteriore flores superante, achaeniorum aristis erectis subquaternis.

Bidens cernua *Willd. Spec.* III. *p.* 1716. *Enum. Berol. p.* 847. *Scop. Carn. n.* 1089. *Roth, Germ.* II. 302. *Pers. Syn.* II. 393. *Bess. Gal.* II. 175. *Spreng. Syst.* III. *p.* 452. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 132. *DC. Flor. fran. n.* 3288. *Ejusd. Prodr.* V. *p.* 594. *Schlech. Berol.* I. 424. *Dietrich, Flor.*

March. 454. Bidens foliis serratis, floribus nutantibus circumvallatis *Haller*, *Helv. n.* 120. Bidens folio non dissecto *Vaill. Paris. p.* 21.

α pospolity, *vulgaris*: capitulis cernuis non radiantibus. Bidens cernua *Lin. Krock. Siles. n.* 1356. *Kluk, Dykc.* I. 73. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 161, *fig.* 880. Bidens seminibus erectis, foliis lanceolatis amplexicaulibus, floribus cernuis *Lin. Flor. Suec. n.* 727.

β promienisty, *radiata*: capitulis cernuis radiantibus. Coreopsis bidens *Lin. Krock. Siles. n.* 1452. *Kluk, Dykc.* I. 156. Coreopsis foliis lanceolatis serratis oppositis amplexicaulibus *Lin. Flor. Suec. n.* 772. Bidens cernua *Schk. Handb.* III. *tab.* 235. Buphthalmum nutans *Vitman.*

γ nizki, *minima*: caule digitali subsimplici, capitulis erectis non radiantibus. Bidens minima *Lin.* Bidens cernua, β *minima Willd. Spec.* III. *p.* 1717.

Na bagnach i błotach, nad brzegami rzék, jezior, rowów, przy kanałach i sadzawkach i t. p. m. Kwitnie od połowy lata i w początkach jesieni. ⊙

Już samym kolorem, żółtawo-zielonym, od poprzedzającego gatunku dostatecznie się odróżnia. Ma łodygę mniéj więcéj rozgałęzioną, od 2 lub 3 cali do stopy lub nieco więcéj dorastającą, w górze brózdowaną, drobnym, szorstkawym i rzadkim włosem okrytą. Liście przeciwległe, lancetowate, przedłużone, szersze lub węższe, u dołu zawsze szczuplejsze, nasadami mniéj więcéj z sobą zrosłe i trochę pręt otulające, na brzegu nieforemnie-piłkowane, czasem prawie zupełnie całe, z obudwu stron gładkie. Główki kwiatowe bardziéj lub mniéj zwisłe; zewnętrzne ich okrycie składa się z kilku (zazwyczaj z 6 lub 8) przysadek, od kielicha dłuższych

i do liści łodygowych dość podobnych. Ziarna podłużne, u dołu szczuplejsze, mają na kantach drobne, na dół skierowane kolce, a w wierzchołku zwykle cztéry (czasem 6) szczupłych, zadziorkowatych ości. Kwiatki żółte. W odmianie pospolitéj (α), wszystkie są jednakowe, rurkowate, niepozorne. W promienistéj (β), nadbrzeżne są języczkowate, dość wielkie, złocisto-żółte, promienisto zrzadka kwiat otaczające. Linneusz uważał ją za osobny gatunek i do rodzaju *Coreopsis* policzył. Odmiana trzecia (γ), miewa łodygę zaledwie na 2 lub 3 cale wysoką, niemal pojedynczą; główki kwiatowe małe, wzniesione, bezpromieniowe. Na bagnach torfowatych niekiedy się przytrafia. Ten, równie jak i poprzedzający gatunek uczepu, daje dość piękną i trwałą, żółtą farbę.

363. TUSSILAGO. *PODBIAŁ.*

Kielich ogólny z jednego rzędu listków równych, lancetowato-równowązkich, kwiatkom niemal wyrównywających złożony. Osadnik nagi, dołeczkowaty lub wydatnemi kropkami okryty. Ziarna podłużne, niemal walcowate, gładkie, puchem beztrzoneczkowym, włosistym uwieńczone. (Liście obszerne, sercowate, po rozwinieniu się kwiatów wyrastające). (*Syngen. superflua*).

a) *Kwiatki obwodowe języczkowate, żeńskie; środkowe rurkowate, nieliczne, męzkie.*

841. T. FARFARA: scapo 1floro bracteoso, flore radiato, (*P. pospolity*) foliis cordatis angulatis dentatis subtus pubescentibus.

Spreng. Syst. III. 466. Tussilago farfara *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1967. *Enum. Berol. p.* 873. *Scop. Carn. n.* 1059. *Roth, Flor. Germ.* II. 346. *Pers. Syn.* II. 455. *Schk. Handb.* III. *tab.* 242 (flos). *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 16. *Hoffm. Germ.* II. 141. *DC. Flor. fran. n.* 3163. *Ejusd.*

Prodr. V. *p.* 208. *Kluk, Dykc.* III. 140. *Bess. Gal.* II. 183. *Schlech. Berol.* I. 433. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 164, *fig.* 901. *Dietrich, Flor. March.* 441. Tussilago scapo imbricato unifloro, foliis subcordatis angulatis denticulatis *Lin. Flor. Suec. n.* 743. *Pollich, Palat. n.* 791. *Gaert. de fruct.* 2, 447, *tab.* 170, *fig.* 6. Petasites scapo unifloro, flore radiato *Haller, Helv. n.* 145. Tussilago vulgaris *Vaill. Paris. p.* 197. *Lamar. Flor. fran.* Podbiał: Tussilago *Syren. str.* 708.

Rośnie szczególniéj na gruntach nieco wilgotnych, gliniastych, na wzgórkach, przy drogach. Kwitnie wcześnie na wiosnę, niekiedy w marcu. ♃

Korzeń włóknisty, twardy, głęboko pod ziemią rozpościerający się. Głąbiki przed liśćmi wyrastające, na 2—4 cale wysokie, pojedyncze, czasem nieco-gałęziste, łuskami jajowo-lancetowatemi, wypukłemi, w całéj długości otulone: łuski te z wiérzchu są gładkie i nagie, zielono-purpurowe, pod spodem zaś równie jak i cały głąbik pajęczynowatym, szarym kutnerem okryte. Kwiat pojedynczy, wiérzchołkowy, żółty, promienisty, o promieniach bardzo szczupłych. Listki ogólnego kielicha równowązkie, niemal tępe, delikatnym kutnerem i gruczołkami okryte, zielonawe, w wiérzchołku nieco-czerwone. Następnie, opisany głąbik znacznie się przedłuża i do stopy wysokości dochodzi, a łuski jego coraz bardziéj oddalają się od siebie. Liście korzeniowe wielkie, długoogonkowe, sercowato-okrągławe, niekiedy kątowate, niemal tępe, na brzegu nieregularnie-ząbkowane, o ząbkach zwykle czerwonawych; górna ich powierzchnia jasno-zielona, w młodości kutnerowata, późniéj gładka; dolna białym kutnerem okryta. Ogonki rynienkowate, krótkie, grube.

Lekarską tę roślinę zwali dawni botanicy *Filius ante patrem*, z powodu że kwiat jéj pierwéj niżeli liście wyrasta.

b) *Kwiatki wszystkie rurkowate i główki niemal-rozdzielnopłciowe tworzące, tojest: bardziéj męzkie*(capitula submascula) *w których środkowe kwiatki wprawdzie 2płciowe, lecz zawiązka pozbawione, płonne; nadbrzeżne nieliczne (1 lub kilka), żeńskie. Bardziéj żeńskie* (capit. subfaeminea) *mające kwiatki środkowe nieliczne (1 lub kilka), męzkie; obwodowe liczne, wielorzędne, żeńskie, rodzajne.*

842. T. PETASITES: thyrso-oblongo, floribus discoideis, foliis cordato-oblongis inaequaliter denticulatis subtus cinereo-tomentosis, lobis baseos approximatis.
(*P. łopianowaty*)

Spreng. Syst. III. 467. Tussilago petasites *Hoppe, Taschenb.* 1803, *p.* 35. *Willd. Spec.* III. *p.* 1971. *Enum. Berol. p.* 874. *Pers. Syn.* II. 455. *DC. Flor. fran. n.* 3165. *Bess. Gal.* II. 184. *Schlech. Berol.* I. 433. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 17, 18. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 165, *fig.* 902. Petasites vulgaris *Desfon. DC. Prodr.* V. *p.* 206. *Kunth, Flor. Berol.* I. 328. *Dietrich, Flor. March.* 442. Petasites officinalis *Moench.*

α Bardziéj męzki, *submasculus*: thyrsi ovati pedicellis simplicibus. Tussilago Petasites *Lin. Spec. Pollich. Palat. n.* 792. *Roth, Germ.* II. 348. *Krock. Siles. n.* 1389. *Hoffm. Flor. Germ.* II. *p.* 142. *Schk. Handb.* III. *tab.* 242 (flos). Tussilago thyrso ovato, flosculis omnibus hermaphroditis *Lin. Flor. Suec. n.* 746. Petasites floribus dense spicatis, flosculis androgynis *Haller, Helv. n.* 138.

β Bardziéj żeński, *subfaemineus*: thyrsi elongati pedicellis plerisque ramosis.

Tussilago hybrida *Lin. Schk. Handb. l. c. Roth, Flor. Germ.* II. 347. *Hoffm. l. c.* 141. Petasites floribus spicatis pendulis, petiolis multifloris, calycibus aequalibus, flosculis paucissimis androgynis *Haller. l. c. n.* 140.

Przytrafia się nad brzegami rzék i strumieni (Nad Bugiem koło Nura, i w wielu innych miejscach, dość pospolity.). Kwitnie w kwiet. maju. ♃

Głąbik z początku wiosny wyrastający, pojedynczy, na kilka cali wysoki, wełniastym kutnerem okryty i łuskami otulony; łuski te są podłużne, niemal równowązkie, prawie tępe, błonkowate, zewnątrz brudno-purpurowe, pod spodem kutnerem porosłe. Kwiaty liczne, wiérzchołkowe, w bukiet zebrane. Łuski kielicha lancetowate lub podłużne, tępe, gładkie, purpurowe. Korony wszystkie rurkowate, szczupłe, blado-czerwone. Późniéj głąbik znacznie się przedłuża, staje się gładszy, a łuski jego dłuższe i odleglejsze. Liście po okwitnieniu wyrastające z korzenia, są ogonkowe, wielkie (niby do łopianowych podobne), jajowate, tępe, u dołu sercowato-wycięte, a dolne ich klapki zaokrąglone i zbliżone do siebie. Obwód liści jest nieznacznie kątowato-wycinany i nieforemnie-ząbkowany; górna powierzchnia ciemno-zielona, dolna szaro-kutnerowata. Indywidua bardziéj-męzkie (α) mają bukiet jajowaty i szypułki szczególne, wszystkie pojedyncze; w bardziéj żeńskich (β) bukiet jest szczuplejszy, przedłużony, a niektóre jego szypułki gałęziste. Cała roślina za potarciem nieprzyjemny wydaje zapach. Jéj korzeń niegdyś w medycynie się używał.

843. T. SPURIA: *(P. oszczepowaty)* thyrso oblongo, floribus discoideis, foliis hastato-cordatis oblongis inaequaliter denticulatis subtus niveo-tomentosis, lobis baseos divaricatis 2lobis.

Spreng. Syst. III. 467. Tussilago spuria *Retz. observ.* I. *p.* 29, *tab.* 2. *Willd. Spec.* III. *p.* 1972. *Enum. Berol. p.* 874. *Pers. Syn.* II. 455. *Schlech, Berol.* I. *p.* 434. *Lo-*

rek, *Flor. Pruss. tab.* 165, *fig.* 903. *BF. Comp.* II. 353. Tussilago tomentosa *Ehrh. Hoppe, Taschenb.* 1803, 51. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 143. Petasites tomentosus *DC. Prodr.* V. *p.* 207. Petasites spurius *Reichenb. Kunth, Flor. Berol.* I. 329. *Dietrich, Flor. March.* 442. Nardosmia spuria *Lessing.*

α Bardziéj-mezki, *submasculus:* thyrso coarctato, pedicellis brevioribus.

β Bardz.-żeń. *subfaemineus:* thyrso elongato.

Rzadszy gatunek od poprzedzających. Przytrafia się gdzieniegdzie na piaszczystych miejscach nad Wisłą (Posiadam okazy w okolicach Podgórza i Torunia przez brata mego zbierane.). Kwitnie w kwietniu. ♃

Głąbik przed liściami wyrastający, około stopy wysoki, łuskami czyli przysadkami pochewkowatemi okryty, delikatnym, pajęczynowatym kutnerem obwiedziony, pojedynczy, prosty, zakończony bukietem kwiatów z licznych baldaszkogronów złożonym. Wszystkie kwiatki są rurkowate, żółtawe. Liście dosyć wielkie, na długich ogonkach, w obwodzie prawie-trójkątne, podłużno-sercowate, a dolne ich klapki nieco-rozłożyste, i niby oszczepowatą nasadę tworzące. Każda klapka dzieli się na dwie nierówne, słabo-śpiczaste części, a brzeg całego liścia jest drobno-nieregularnie-ząbkowany; obiedwie powierzchnie w młodości okrywa gęsty kutner; późniéj górna staje się prawie-gładką, blado-zieloną; dolna biało-kutnerowata. W indywid. bardziéj-mezkich bukiet jest ściśniony, krótszy, szypułeczki krótsze; w bardziéj-żeńskich bukiet przedłużony.

364. GNAPHALIUM. *KOCANKA.*

Kielich ogólny z łusek nierównych, tępych, błoniastych, suchych, zwykle kolorowych, dachówkowato-ułożonych, uformowany. Kwiatki rurkowate; nadbrzeżne zwykle żeńskie, w 5 ząbków wycięte, niekiedy bardzo szczupłe lub ża-

dne. Puch włosisty, czasem pałeczkowato–zgrubiały, pospolicie szorstki, zwykle opadający. Osadnik nagi, kropkowany lub dołeczkowaty, szorstki (Główki kwiatowe drobne, suche, żółte, pomarańczowe, białe, czasem czerwone.). *(Syngenes. superflua).*

Uwaga. Niżej opisane gatunki, mieszczą niektórzy w 4 następujących osobnych rodzajach:

1. ELICHRYSUM *Gaert.* Kwiatki albo same 2płciowe, albo nadbrzeżne w małej liczbie żeńskie, szczupłe; wszystkie rurkowate, w 5 ząbków wycięte. Osadnik płaski; już nagi, dołeczkowaty, już plewkami włoskowatemi okryty. Puch z jednego rzędu szorstkawych włosów złożony. *Gnaph. arenarium.*

2. GNAPHALIUM *L.* Kwiatki rurkowate, nadbrzeżne żeńskie, liczne, wielorzędne, b. szczupłe, ząbkowane; środkowe 2płciowe, w 5 ząbków wycięte. Kielich jajowaty. Puch z jednego rzędu włosów prawie-gładkich utworzony. Osadnik płaski, nagi. *Gn. sylvaticum, luteo-album, uliginosum.*

3. FILAGO *L.* Główki kwiatowe niemal 5graniaste. Osadnik szczupły, przedłużony, w wierzchołku nieznacznie zgrubiały, łuskami i plewkami dachówkowato-okryty. Kwiatki zewnętrzne żeńskie, b. szczupłe, między łuskami pojedynczo osadzone; środkowe liczne, 2płciowe, rurkowate, w 4 lub 5 ząbków wycięte. Puch zewnętrznych zwykle żaden: środkowych włosisty, trwały. *Gna. germanicum, montanum, arvense.*

4. ANTENNARIA *R. Br.* Kwiatki żeńskie i 2płciowe, na osobnych indywiduach; wszystkie rurkowate, w 5 ząbków wycięte; żeńskie są rodzajne i mają bliznę rozdwojoną, puch włosisty o promieniach równych; 2płciowe są płonne, z blizną niewykształconą, i puchem pałeczkowato-zgrubiałym. Osadnik wypukły, dołeczkowaty. *Gnaph. dioicum.*

844. G. ARENARIUM : foliis semiamplexicaulibus albo lanatis, inferioribus spathulatis, superioribus lineari lanceolatis, panicula corymbosa, squamis anthodii subglobosi patulis oblongis nitidis aureis.
(K. piaskowa)

Gnaphalium arenarium *Lin. Willd. Spec.* III. 1867. *Pollich, Palat. n.* 783.

Roth, Flor. Germ. II. 309. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 5. *Bess. Gal.* II. 178. *Spreng. Syst.* III. 474. *Schlech. Berol.* I. *p.* 428. *Kluk, Dykc.* II. 31. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 163, *f.* 891. Gnaphalium foliis lanceolatis inferioribus obtusis, caule herbaceo simplicissimo, corymbo composito *Lin. Flor. Suec. n.* 738. Elichrysum arenarium *DC. Flor. fran. n.* 3113. *Prodr.* VI. 184. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 221. *Kunth, Flor. Berol.* I. 351. *Dietrich, Flor. March.* 466. Kocanki żółte: Stoechas citrina *Syren. stron.* 1354.

β Pomarańczowa, *aurantiacum:* capitulis dense approximatis conglobatis aurantiacis *Pers. Syn.* II. 418.

Na polach piaszczystych, na wzgórkach, miedzach, nad brzegami lasów suchych. Kwitnie w lip. sierpn. wrześ. ♃

Cała roślina, prócz kwiatów, miękkim, szarym, wełniastym kutnerem gęsto pokryta. Korzeń ma pionowy, twardy, prawie-drzewiasty, żółtawo-brunatny. Łodygę pojedynczą, czasem gałęzistą, walcowatą, twardawą, już prosto-wzniesioną, już mniej więcej podnoszącą się, ½—1 stopę wysoką. Liście rozrzucone, bezogonkowe, najniższe i korzeniowe łopatkowate, wyższe lancetowato-równowązkie, zupełnie całe, tępe, 1—3 cal. długie. Główki kwiatowe w baldaszkogron wierzchołkowy, pojedynczy lub gałęzisty ułożone, drobne (około 3 lin. dł.), okrągławo-jajowate, cytrynowo-żółte, przyjemnym miodowym zapachem odznaczające się. Najniższe łuski kielicha krótsze, prawie-jajowate; wyższe przedłużone, wszystkie tępe, błonkowate, całe, gładkie, lśniące i trochę rozłożyste. Kwiatki wszystkie 2płciowe, rodzajne. Puch brudno-biały, niemal kwiatkom równy, niewyraźnie szorstki. Osadnik nagi, dołeczkowaty. Odmiana mająca kwiaty pomarańczowe, czasem rdzawo-żółte, drobniejsze, okrągławe, gęściej skupione, dość

często się przytrafia. Suche i niewiędniejące główki kwiatowe téj rośliny, zjednały jéj w niektórych okolicach nazwę *nieśmiertelnika*. Dawniejsza medycyna zalecała ją *(flor. stoechadis citrinae)* w wielu chorobach; późniéj jednak wyszła z użycia i całkiem zaniedbaną została. W ostatnich dopiero czasach, z doświadczeń w Rossyi czynionych, przekonano się, że kocanka piaskowa może się używać z pomyślnym skutkiem w niektórych cierpieniach skórnych.

845. G. SYLVATICUM: *(K. leśna)* caule herbaceo erecto simplicissimo folioso tomentoso, foliis lineari-lanceolatis linearibusve, subtus aut utrinque lanatis, capitulis sessilibus axillaribus, involucro squamis margine fuscis.

Gnaphalium sylvaticum *Lin. Wahlenberg. Flor. Lapp. n.* 380. *DC. Flor. fran. n.* 3116. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 232. *Spreng. Syst.* III. *p.* 479. *Dietrich, Flor. March.* 467. Gnaphalium caule simplicissimo, floribus sparsis *Lin. Flor. Suec. n.* 739. Filago foliis linearibus, alis spiciferis *Haller, Helv. n.* 148.

α Prosta, *rectum:* capitulis sparsis axillaribus distantibus, foliis angustioribus supra denudatis. Gnaph. rectum *Smith, Brit. Willd. Spec.* III. *p.* 1885. *Schlech. Berol.* I. 429. *Bess. Gal.* II. 180. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 163, *fig.* 893. Gnaph. sylvaticum *Scop. Carn. n.* 1046, *tab.* 56. *Krock. Siles.* II. *n.* 1377. *Pers. Syn.* II. 421. *Schk. Handb.* III. *tab.* 243.

β Brunatnawa, *fuscatum:* capitulis approximatis, foliis sublanceolatis utrin-

que tomentosis. Gnaphalium fuscatum *Pers. Syn.* II. 421. Gnaph. sylvaticum *Smith*, *Brit. Willd. Spec.* III. 1884. *Hoffm. Germ.* II. 438. *Bess. Gal.* II. 180. Gnaph. strictum *Moench. Meth.* 576. Gnaphalium norvegicum *Wimm. Flor. Siles.* I. 219.

Przytrafia się dość często w lasach, gajach, zaroślach. Kwitnie w lipc. sierpn. wrześ. ♃

Korzeń z krótkich, pojedynczych, czarniawo-brunatnych włókien złożony. Łodyga na stopę lub półtory wysoka, u dołu zwykle nieco skrzywiona, wyżéj wyprostowana, zupełnie pojedyncza, liściem okryta, i białym, wełniastym kutnerem otulona. Liście rozrzucone, dolne cokolwiek szersze (przeszło 2 lin.), lancetowate; wyższe równowązkie, coraz krótsze, szczuplejsze; wszystkie z brzegiem całym, trochę śpiczaste, z wiérzchu zwykle gładkie, pod spodem biało-kutnerowate. Główki kwiatowe w kątach liści pojedynczo, po dwa lub po kilka umieszczone; są bezszypułkowe lub na szypułkach krótkich i wszystkie razem tworzą niby kłos wiérzchołkowy, pojedynczy lub trochę u dołu gałęzisty, liściami przeplatany. Kielich jajowaty lub walcowaty, składa się z łusek dachówkowatych, przytulonych, z których najniższe są krótsze i trochę wełniste; wyższe czyli wewnętrzne stopniowo coraz dłuższe, zielonawe, tępe, w wiérzchołku brunatne, po brzegach suchą, białawą błonką obwiedzione. Puch szorstkawy.

Odmiana druga (β), za osobny niekiedy uważana gatunek, ma łodygę zwykle niższą, grubszą; liście cokolwiek szersze, i często z obudwu stron kutnerowate; łuski kielicha brunatne, w wiérzchołku niemal czarne, główki kwiatowe bardziéj zbliżone.

846. G. LUTEO-ALBUM: herbaceum albo lanatum, caule erecto subsimplici aut diffuso ramoso, foliis semiamplexicaulibus, inferioribus spathulatis obtusis subrepandis, superioribus lanceolatis, capitulis terminalibus glomerato-cymosis,
(K. blado-żółta)

involucri squamis scarioso hyalinis stramineis acuminatis.

Gnaphalium luteo-album *L. Willd. Spec.* III. 1871. *Pollich, Palat. n.* 784. *Roth, Flor. Germ.* II. 311. *Krock. Siles.* II. *n.* 1374. *tab.* 38. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 137. *Pers. Syn.* II. 420. *DC. Flor. fran. n.* 3114. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 230. *Bess. Gal.* II. 179. *Schlech. Berol.* I. 429. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 164, *fig.* 898. *Kunth, Berol.* I. 352. *Dietrich, Flor. March.* 467. Gnaphalium conglobatum *Lamar. Flor. fran.* Helichrysum conglobatum *Moench, Meth.* 576. Helichrysum luteo-album *Reichenb.*

Przytrafia się na polach wilgotnych, piaszczystych, nad brzegami rzék i jezior (w Sandomir. Mazowiec.). Kwitnie w sierpn. wrześ. ☉

Dorasta ½—1 stopy, i cały jest miękką, białą wełną okryty. Łodygę ma już pojedynczą, już zaraz od nasady na gałęzie cienkie, podnoszące się podzieloną. Liście dolne tępe, łopatkowato-rozszerzone; wyższe lancetowate, nasadą nieco pręt otulające i trochę śpiczaste. Główki kwiatowe drobne, okrągławe, na wierzchołku łodygi zebrane w gęste kupki, baldaszkogron ściśniony tworzące. Zewnętrzne łuski kielicha blado-zielonawe, nieco wełniste; wewnętrzne przedłużone, nagie, suche, lśniące, prawie-przezroczyste, płowożółtawe czyli słomianéj barwy. Nasiona światło-orzechowe.

847. G. ULIGINOSUM: caule herbaceo diffuse ramoso lanato, (*K. bagnowa*) foliis lineari lanceolatis linearibusve praesertim floralibus subtomentosis, capitulis in glomerulos subglobosos terminales foliis stipatos congestis, involucri squamis oblongis subsca-

riosis rufo-fuscis obtusiusculis, achaeniis laevissimis.

Gnaphalium uliginosum *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1891. *Scop. Carn. n.* 1049. *Pollich, Palat. n.* 787. *Roth, Flor. Germ.* II. 313. *Pers. Syn.* II. 421. *DC. Flor. fran. n.* 3117. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 230. *Bess. Gal.* II. 181. *Schlech. Berol. p.* 430. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 163, *f.* 894. *Dietrich, Flor. March.* 467. Gnaphalium caule ramoso diffuso, floribus confertis terminalibus *Lin. Flor. Suec. n.* 740. Gnaph. ramosum *Lamar. Flor. fran.* Gnaph. aquaticum *Miller, Dict.* Helichrysum uliginosum *Moench, Meth.* Gnaph. glomeratum et uliginosum *Krock. Siles.* II. *n.* 1378 *et squ.*

Wyrasta w miejscach wilgotnych, piaszczystych, wodą zalewanych, nad brzegami jezior, bagien, rowów. Kwitnie w sierp. wrześ. ⊙

Bywa na pół stopy lub trochę więcej wysoki. Odznacza się łodygą zwykle bardzo rozgałęzioną, o gałęziach podnoszących się, rozpierzchłych, wełną białą, miękką okrytych. Liście równowązko-lancetowate, u dołu szczuplejsze, trochę śpiczaste, mniéj więcéj kutnerowate, niekiedy jednak są prawie-gładkie, szaro-zielonawe. Główki kwiatowe drobne, rdzawo-żółte, na wierzchołku łodygi i gałęzi w gęstych kupkach, liśćmi otoczonych zebrane. Zewnętrzne łuski kielicha zielonawo-brunatne, kutnerem mniéj więcéj okryte; wewnętrzne dłuższe, lancetowate, trochę śpiczaste, suche, brudno-żółte. Owoc gładki. Trafiają się indywidua mające łodygę niemal pojedynczą.

848. G. GERMANICUM: foliis lineari-lanceolatis, capitulis in
(K. dwudzielna) glomerulos globosos ad dichotomias

aut apices ramorum sitos dense confertis, squamis involucri aristatis, intimis acuminatis.

Filago germanica *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 830. *Roth, Flor. Germ.* II. 369. *Scop. Carn. n.* 1030. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 404, *tab.* 166, *fig.* 8. *DC. Prodr.* VI. *p.* 247. *Schk. Handb.* III. *tab.* 266. *Wimm. Flor. Siles.* I. 218. *Dietrich, Flor. March.* 468. Filago caule dichotomo, corymbo sphaerico, in angulo sessili *Haller. Helv. n.* 153. Filago vulgaris *Lamar. Flor. fran.* Filago rotundata *Moench, Meth.* 577. Gnaphalium germanicum *Willd. Spec.* III. *p.* 1894. *DC. Flor. fran. n.* 3118. *Bess. Gal.* II. 181. *Schlech. Berol.* I. 430. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 139. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 163, *fig.* 895. Impia germanica *BF. Comp. Flor. Germ.* II. 342. Gifola vulgaris *Cassini.*

β Piramidalna, *pyramidatum:* foliis oblongo-spathulatis. Gnaphalium pyramidatum *Willd. Spec.* III. *p.* 1895. Filago pyramidata *Lin. Spec.*

Na polach, ugorach; mianowicie po żniwie między rżyskiem, w niektórych okolicach b. pospolity. Kwitnie w sierpn. i w początkach jesieni. ⊙

Łodyga u tego gatunku prosto-stojąca, u dołu zwykle pojedyncza, w górze dwudzielna, czasem jednak rozpierzchło-gałęzista, gęstym, białym, miękkim kutnerem bardziéj lub mniéj okryta, pół stopy, albo nieco więcéj wysoka. Liście zwykle gęsto osadzone, lancetowate, u dołu cokolwiek szczuplejsze, śpiczaste, pospo-

ście do łodygi przytulone i podobnież kutnerem porosłe, z brzegiem nieznacznie falisto-zmarszczonym. Główki kwiatowe drobne, jajowate, na wierzchołku gałęzi, tudzież w ich rozdwojeniach w okrągławych, ścisłych kupkach wyrastające, bezszypułkowe, brudno-żółte. Łuski kielicha przytulone; najniższe okryte kutnerem, wyższe lancetowate, w wierzchołku szydełkowato-śpiczaste, suche, smugą zielonawą, podłużną na grzbiecie nacechowane, w wierzchołku białe lub brudno-czerwonawe. Odmiana wyżej przytoczona, stanowiąca dawniej osobny gatunek, ma łodygę zwykle od nasady gałęzistą, liście szersze, prawie podłużno łopatkowate, główki kwiatowe niewyraźnie 5graniaste.

849. G. MONTANUM: (*K. górna*) caule superne dichotomo, foliis lineari-lanceolatis abbreviatis tomentosis adpressis, capitulis paucis subspicato-aggregatis, involucri squamis basi tomentosis superne subscariosis glabratis subacutis.

Filago montana *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 831. *Roth, Germ.* II. 372. *DC. Prodr.* VI. 248. Gnaphalium montanum *Willd. Spec.* III. *p.* 1896. *DC. Flor. fran. n.* 3121. *Schlech. Berol.* I. 431. *Bess. Gal.* II. 182. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 164, *f.* 896. Xerotium montanum *BF. Comp.* II. 344. Logfia lanceolata *Cassini.*

Na piaszczystych, wzgórkowatych i nieurodzajnych polach, czasem w lasach suchych, iglastych. Kwitnie w sierpn. wrześ. ⊙

Ma łodygi szczupłe, $\frac{1}{2}$—1 stopę wysokie, u dołu pojedyncze, w górze dwudzielne, czasem zaraz od nasady gałęziste i wiechowate, wełniastym kutnerem okryte. Liście drobne, zwykle do łodygi ściśle przytulone, lancetowate lub równowązko-lancetowate, śpiczaste, wełniste. Główki kwiatowe stożkowate, drobne, żółtawe, bez szypułek; ułożone są ściśle w kupkach, w rozdwoje-

niach gałęzi, na ich wierzchołkach osadzonych. Łuski najniższe kutnerowate, wyższe czyli wewnętrzne przedłużone, gładkie, suche, słabo śpiczaste.

850. G. ARVENSE: (*K. polna*) caule erecto paniculato, foliis lanceolatis mollissime lanatis, capitulis 3—6 aggregatis lateralibus terminalibusque vix spicatis, involucri squamis dense lanuginosis apice summo mucronatis.

Filago arvensis *Lin. Spec. Scop. Carn. n.* 1051. *Pollich, Palat. n.* 833. *Roth, Flor. Germ.* II. 373. *DC. Prodr.* VI. *p.* 248. Gnaphalium arvense *Willd. Spec.* III. *p.* 1897. *DC. Flor. fran. n.* 3119. *Bess. Gal.* II. 181. *Schlech. Berol.* I. *p.* 431. *Spreng. Syst.* III. 481. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 164, *fig.* 897. Filago paniculata hirsuta *Lin. Flor. Suec. n.* 781. Filago paniculata *Moench, Meth.* 577. Achariterium arvense *BF. Comp. Flor. Germ.* II. 346. Oglifa arvensis *Cassini.*

Na polach, odłogach i wzgórkach piaszczystych. Kwitnie od lipca do jesieni. ⊙

Odznacza się gęstą, szaro-białawą, miękką wełną, która wszystkie niemal części tej rośliny okrywa. Ma łodygę od 3 lub 4 cali do półtory stopy wysoką, prosto-stojącą, u dołu pojedynczą, w górze wiechowato-rozgałęzioną, o gałęziach prostych. Liście prawie równowązko-lancetowate, do łodygi mniéj więcéj przytulone, cokolwiek śpiczaste. Główki kwiatowe liczne, zebrane po kilka w kupki gęste, z kątów liści i na wierzchołku gałęzi wyrastające, bezszypułkowe lub o króciutkich szypułkach; wszystkie razem tworzą niby grono lub kłos rzadki, całą wyższą część łodygi i gałęzi zajmujący. Łuski kielicha przytępione, i wszystkie białawym kutnerem zewsząd okryte. Jestto jeden z pospolitszych gatunków.

851. G. DIOICUM: (*K. ukwap*) sarmentis procumbentibus, caulibus floridis simplicissimis, foliis inferioribus spa-

thulatis, superioribus linearibus, omnibus subtus saltem tomentosis, corymbo terminali simplici, involucri squamis coloratis laevibus obtusis, floribus dioicis.

Gnaphalium dioicum *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1882. *Enum. Berol. p.* 867. *Scop. Carn. n.* 1044. *Pollich, Palat. n.* 785. *Roth, Flor. Germ.* II. 311. *Hayne, Azneig.* V. *tab.* 6. *DC. Flor. fran. n.* 3123. *Bess. Gal.* II. 179. *Schlech. Berol.* I. 428. *Spreng. Syst.* III. *p.* 477. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 163, *fig.* 892. Gnaphalium caule simplicissimo, corymbo simplici terminali, sarmentis procumbentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 736. Antennaria dioica *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 410, *tab.* 167, *fig.* 3. *DC. Prodr.* VI, *p.* 269. *Wimm. Siles.* I. *p.* 220. *Dietrich, Flor. March.* 470. Elichrysum montanum flore rotundiore purpureo et albo *Vaill. Paris. p.* 48.

Przytrafia się dość często na wzgórkach, w zaroślach, w lasach i gajach suchych. Kwitnie od czerwca do września. ♃

Ma korzeń perzowaty, puszczający liczne, na ziemi rozpostarte i liśćiami okryte rozłogi. Łodygi pojedyncze, 3—8 cali wysokie, miękkim, białym, wełniastym kutnerem zewsząd okryte. Liście rozłogowe i z korzeni wyrastające, liczne, łopatkowate, zupełnie całe, z wierzchu szarawo-zielone, pod spodem biało-kutnerowate; łodygowe naprzemianległe, prawie-równowązkie, przytulone, mniéj więcéj wełniaste. Główki tworzą baldaszkogron pojedynczy, wierzchołkowy, ściśniony; w indywiduach żeńskich bardziéj są podłużne, cokolwiek większe, i zwykle dłużéj szypułkowe, pięknéj różowéj barwy; w męzkich czyli płonnych są okrąglejsze, o szypułkach krótszych i zazwyczaj śnieżno-białe. Najniższe łuski kielicha zielonawe, kutnerowate; wewnętrzne przedłużone, tępe, su-

che. Puch szorstki; w męzkich kwiatkach w wierzchołku nieznacznie pałeczkowato-zgrubiały. Dawniejsza medycyna do lekarskich roślin ten gatunek liczyła.

365. TANACETUM. *WROTYCZ.*

Kielich z drobnych, przytulonych, dachówkowato na siebie zachodzących łusek uformowany. Kwiatki albo wszystkie 2płciowe, rurkowate, w 5 ząbków wycięte; albo nadbrzeżne żeńskie, szczupłe, 3 lub 4ząbkowe. Osadnik nagi. Ziarna kanciaste, brzeżkiem błonkowatym, krótkim, zwykle ząbkowanym uwieńczone (Główki kwiat. półkuliste.). *(Syngenes. superflua).*

852. T. VULGARE: *(W. pospolita)* caule herbaceo erecto glabro, foliis glabriusculis bipinnatipartitis, rachi lobisque inciso-serratis, corymbo polycephalo, involucri squamis intimis apice scariosis obtusis, pappo brevi aequali 5lobo.

Tanacetum vulgare *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1814. *Scop. Carn. n.* 1031. *Pollich, Palat. n.* 779. *Roth, Germ.* II. 308. *Gaertn. de fructib. tab.* 165, *f.* 7. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 6. *DC. Flor. fran. n.* 3225. *Ejusd. Prodr.* VI. 128. *Bess. Gal.* II. 176. *Spreng. Syst.* III. *p.* 486. *Schlech. Berol.* I. *p.* 426. *Kluk, Dykc.* III. 111. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 163, *f.* 890. *Dietrich, Flor. March.* 465. *Kunth, Berol.* I. 350. Tanacetum foliis bipinnatis incisis serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 730. Tanacetum foliis pinnatis, pinnis semipinnatis acute dentatis *Haller, Helv. n.* 132. Wrotycz: Athanasia *v.* Tanacetum *Syren. stron.* 811.

β Kędzierzawa, *crispum*: foliis magis incisis et crispatis.

Wyrasta przy wsiach, w ogrodach, czasem na miedzach, w zaroślach, niekiedy nad brzegami rzék i strumieni. Kwitnie od lipc. do wrześ. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, na 3 lub 4 stopy wysoką, pełną, kańciasto-walcowatą, smugowaną, gładką, u dołu niemal pojedynczą, w wierzchołku w baldaszkogron rozgałęzioną. Liście naprzemianległe, obszerne, prawie bezogonkowe, ciemno-zielone, na liczne części głęboko rozcięte; części te znowu pierzasto są wcinane; powierzchnia ich jest gładka, w młodości tylko gdzieniegdzie rzadkim, nietrwałym kutnerem okryta. Główki kwiatowe złocisto-żółte, pólkuliste, w obszerny baldaszkogron na wierzchołku łodygi zebrane; w kątach jego rozgałęzień znajdują się gdzieniegdzie drobne, lancetowate, piłkowane przysadki. Łuski kielicha na brzegu, mianowicie w górze, széroką, suchą błonką opasane; wszystkie do siebie przytulone. Kwiatki liczne, b. drobne, ścisłe; nadbrzeżne szczupłe, żeńskie, w 3 ząbki wycięte. Ziarna króciutkim, karbowanym brzeżkiem uwieńczone. Zapach całéj rośliny, mianowicie liści i kwiatów mocny, dość przykry, smak korzenny, bardzo gorzki. Przypisują jéj własności lekarskie: szczególniéj przeciw robakom skutecznym ma być środkiem. W ogrodach daje się często widzieć odmiana kędzierzawa, którą pospólstwo zwykle *piżmem* zowie; listki u niéj są szersze, drobniéj wcinane i kędzierzawe, zapach łagodniejszy.

853. T. BALSAMITA: (*W. piwonia*) herbaceum erectum velutino-pubescens, foliis ellipticis indivisis serratis inferioribus petiolatis, superioribus sessilibus basi auriculatis, capitulis in corymbum laxum dispositis longe pedicellatis.

Tanacetum Balsamita *L. Spec. Schk. Handb.* III. *tab.* 240. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 3. *Kluk*, *Dykc.* III. 111. Tanacetum foliis ovatis integris serratis *Haller, Helv. n.* 133. Balsamita vul-

garis *Willd. Spec.* III. *p.* 1802. *Enum. Berol. p.* 858. *Spreng. Syst.* III. *p.* 457. Balsamita suaveolens *Pers. Syn.* II. *p.* 408. Balsamita major *Desfont. DC. Flor. fran. n.* 3222. Pyrethrum Tanacetum *DC. Prodr.* VI. *p.* 63.

Dziko rośnie w południowych krajach Europy; u nas w ogrodach wiejskich pod nazwiskiem piwonii wszędzie się utrzymuje. Kwitnie w sierpn. ♃

Odznacza się mocnym, balsamicznym, dość przyjemnym zapachem. Liście dolne długo-ogonkowe, eliptyczne, szérokie, tępe, na brzegu piłkowane; wyższe małe, bezogonkowe, w nasadzie często we dwie klapki wcięte; wszystkie delikatnym, przytulonym kutnerem okryte, w dotknięciu miękkie. Łodyga na stopę lub więcéj wysoka, prosto-wzniesiona, w górze gałęzista. Główki kwiatowe żółte, półkuliste, na wiérzchołku łodygi i gałęzi rzadki baldaszkogron tworzą. Ziarna podłużne, króciutką, ząbkowaną błonką w wiérzchołku uwieńczone. Liczy się do lekarskich roślin.

366. ARTEMISIA. *BYLICA.*

Kielich ogólny jajowaty lub prawie-kulisty, z listków drobnych, przytulonych, podłużnych, dachówkowato na siebie zachodzących ułożony. Kwiatki albo wszystkie 2płciowe, albo nadbrzeżne 1rzędne, szydełkowate, w trzy ząbki wycięte i zwykle żeńskie, środkowe zaś o 5 ząbkach, 2płciowe, czasem dla braku zawiązka płonne czyli męzkie. Osadnik płaskawy lub wypukły, nagi lub włoskami okryty. Ziarna przewrotnie-jajowate, bez puchu. (Główki kwiat. drobne, ułożone w kłosy lub grona wiechę tworzące. Kwiatki żółte lub czerwonawe. Liście wcinane). *(Syngen. superflua).*

Uwaga. Besser podzielił ten rodz. na 4 następujące podrodzaje:

1. DRACUNCULUS: Osadnik nagi. Kwiatki nadbrzeżne żeńskie, rodzajne; środkowe 2płciowe, lecz dla braku zawiązka płonne, np. *Artem. campestris et dracunculus.*

2. SERIPHIDIUM: Osadnik nagi. Kwiatki wszystkie 2płciowe i rodzajne. np. *Artemis. maritima* i inne zagran.

3. ABROTANUM: Osadnik nagi. Kwiatki nad brzegiem żeńskie; pośrodku 2płciowe, wszystkie rodzajne. np. *Artemis. vulgaris et abrotanum.*

4. ABSINTHIUM: Osadnik kosmaty. Kwiatki nadbrzeżne żeńskie; środkowe 2płciowe. np. *Artemis. absinthium.*

854. A. VULGARIS: (*B. pospolita*) herbacea erecta, foliis subtus albo-tomentosis, caulinis pinnatifidis, lobis laciniatis incisis grosse serratis integrisque, summis rameisque sublinearibus integerrimis, capitulis spicato-paniculatis ovatis cernuis demum erectis, panicula foliosa patente, involucri squamis exter. incano-tomentosis, inter. scariosis, corollis nudis.

DC. Prodr. VI. *p.* 112. *Bess. abrot. n.* 33. Artemisia vulgaris *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. 1845. *Enum. Berol. p.* 864. *Pollich, Palat. n.* 782. *Scop. Carn. n.* 1033. *Roth, Germ.* II. 307. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 387, *tab.* 164, *fig.* 1. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 12. *Schlech. Berol.* I. 427. *Kluk, Dykc.* I. 51. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 162, *fig.* 889. *Kunth, Berol.* I. 348. *Dietrich, Flor. March.* 463. Artemisia foliis pinnatifidis planis incisis subtus tomentosis, racemis simplicibus, floribus ovatis, radio quinquefloro *Lin. Flor. Suec. n.* 731. Artemisia foliis pinnatis inferne tomentosis, pinnis acute dentatis, spica paniculata erecta *Haller, Helv. n.* 130. Artemis. officinalis *Gaterau, Flor. Mont.* 144. Artemisia officinarum vulgaris major, caule et flore purpurascente

Vaill. Paris. p. 15. Bylica: Artemisia *Syren. stron.* 720.

Rośnie wszędzie przy wsiach, koło płotów, w ogrodach zaniedbanych, na gruzach i w t. p. m. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Bylica pospolita dorasta 3 lub 4, czasem 5 stóp wysokości. Łodygę ma prostą, twardawą, walcowatą, w górze brózdowaną, zazwyczaj gładką, mniéj więcéj brudno-czerwoną i gałęzistą, o gałęziach nie bardzo rozwartych. Liście naprzemianległe, płaskie i szersze jak u innych naszych tego rodz. gat. z wiérzchu gładkie; pod spodem białym, przytulonym kutnerem okryte; najniższe czyli korzeniowe niemal 2 razy pierzasto-sieczne; łodygowe prawie bez ogonków, trochę pręt otulające i głęboko na klapki rozcięte; klapki są bardziéj lub mniéj wcinane; u wyższych lancetowate i pospolicie całe; najwyższe liście są szczupłe, niemal równowązkie, bardziéj śpiczaste, i żadnych wcięć nie mające. Główki kwiatowe liczne, drobne, podłużno-jajowate, bezszypułeczkowe, gęsto zebrane, po okwitnieniu prosto-stojące; tworzą one kłosy na gałęziach i na wiérzchołku łodygi, a te składają wiechę niekiedy bardzo długą. Kielich kutnerem okryty; jego łuski są podłużne, tępe, suche, błoniaste, smugą zieloną na grzbiecie oznaczone. Kwiatki nieliczne, środkowe czerwonawe. Ziarna drobniutkie, niemal walcowate, zupełnie gładkie i lśniące. Osadnik wypukły, nagi. Cała roślina mianowicie w główkach kwiatowych, ma smak lekko-gorzkawy, zapach korzenny, balsamiczny; dlatego w niektórych krajach, jako przyprawa do potraw się używa. Dawna medycyna wielkie jéj przyznawała zalety. Co do kształtu liści, dwie odmiany postrzegam: jedna pospolitsza, ma wcięcia liściowe przedłużone, równowązko-lancetowate, na parę linij zaledwie szerokie, wiechę okazalszą; druga ma klapki wielkie, wcięcia szérokie (ćwierć cala lub więcéj), nacięte, wiechę mniejszą. Liście także bywają z wiérzchu ciemno lub światło-zielone; główki kwiat. mniejsze lub większe.

855. A. CAMPESTRIS: suffruticosa, caulibus procumbenti-
(B. polna) adscendentibus virgatis, foliis membranaceis, junioribus subsericeis, adultis glabratis, infer. bipinnatisectis,

caulinis ad basin 1—3sectis semiamplexicaulibus, lobis lineari-filiformibus, medio pinnatisecto, capitulis spicato-racemosis paniculatis ovatis parvis, involucri squamis ovatis, interioribus lateribus scariosis.

DC. Prodr. VI, *p.* 96. *Bess. dracun. n.* 16. *Wallroth, Sched. critic. p.* 456. Artemisia campestris *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. 1827. *Enum. Berol. p.* 860. *Pollich, Palat. n.* 780. *Scop. Carn. n.* 1037. *Roth, Flor. Germ.* II. 304. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 9. *Pers. Syn.* II. 410. *Schk. Handb. tab.* 240. *Hoffm. Germ.* II. 135. *Spreng. Syst.* III. *p.* 491. *Schlech. Berol.* I. *p.* 426. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 162, *f.* 885. *Kunth, Berol.* I. 348. *Dietrich, Flor. March.* 463. Artemisia foliis multifidis linearibus, caulibus procumbentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 732. Artemisia caulibus procumbentibus, foliis primis sericeis, adultis viridibus pinnatis, pinnis multifidis lanceolatis *Haller, Helv. n.* 131. Abrotanum campestre *Vaill. Paris. p.* 1. Abrotanum frutescens *Gilib.*

Na piaszczystych polach, na miedzach i wzgórkach, koło dróg, w lasach suchych, niekiedy na murach starych i dachach. Kwitnie w końcu lata i w początkach jesieni. ♄ ♃

Korzeń pojedynczy, długi, brunatny, z substancyi drzewiastéj. Łodygi na 1 lub 2 stóp wysokie, niższą częścią na ziemi leżące

walcowate, w górze brózdowane, u dołu twardawe, zazwyczaj brudno-czerwone, gładkie, znacznie gałęziste, o gałęziach cienkich, rózgowatych, rozpierzchłych. Liście łodygowe prawie bez ogonków, pręt nieco obejmujące, na szczupłe, równowązkie wcięcia podzielone; najwyższe są zupełnie całe i prawie nitkowate; wszystkie w młodości jedwabistym, szarym włosem mniéj więcéj okryte, późniéj zwykle gładkie, ciemno-zielone. Główki kwiatowe liczne, drobne (mniejsze jak u poprzedz.), jajowate lub prawie kuliste, ciemno-zielone lub brudno-purpurowe; zebrane są na wiérzchołku łodygi i gałęzi w gronka, dość długą wiéchę składające. Dolne łuski kielicha jajowate, krótsze; wewnętrzne przedłużone; wszystkie prawie tępe, gładkie, białą, suchą błonką na brzegu opasane. Kwiatki środkowe w wiérzchołku brudno-czerwonawe. Osadnik nagi. Liście wyrastające z korzenia, mają dość długie, kanciaste ogonki; są omszone lub gładkie, prędko więdniejące. Wallroth i Besser wyliczają wiele odmian téj rośliny, odznaczających się różnym kierunkiem i rozgałęzieniem łodygi, kwiatostanem, liściem kwiatowym, kształtem i wielkością główek i t. p.

856. A. ABSINTHIUM: (*B. piołun*) suffruticosa erecta, foliis sericeo-incanis tripinnatisectis, laciniis lanceolatis subdentatis obtusis, capitulis parvis racemoso-paniculatis globosis nutantibus, involucri squamis exterioribus subsericeis linearibus laxis, interioribus rotundatis scariosis subnudis. *DC. Prodr.* VI. *p.* 125. *Ejusd. Flor. fran. n.* 3226. Artemisia Absinthium *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1844. *Enum. Berol. p.* 863. *Scop. Carn. n.* 1035. *Roth, Flor. Germ.* II. 306. *Krock. Siles. n.* 1369. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 11. *Pers. Syn.* II. 413. *Hoffm. Germ.* II. 136. *Bess. Gal.* II. 177. *Kluk, Dykc.* I. 51. *Spreng. Syst.* III. *p.* 495. *Schlech. Berol.* I. 427.

Wimmer. Flor. Siles. I. 221. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 162, *f.* 888. *Kunth, Berol.* I. 349. *Dietrich, Flor. March.* 464. Artemisia foliis compositis multifidis, floribus subglobosis pendulis, receptaculo papposo *Lin. Flor. Suec. n.* 735. Absinthium vulgare *Lamar. Flor. fran.* II. *p.* 45. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 393, *tab.* 164, *f.* 7. *Bess. absinth. n.* 19. *Gmelin. Sibir.* II. *p.* 129, *f.* 63. Absinthium officinale *Nees. v. Esen.* Piołun: Absinthium *Syren. stron.* 337.

Przy wsiach, na gruzach, cmentarzach, koło ścieszek, szczególniéj w miejscach suchych, twardych i gliniastych. Kwitnie w lipc. sierp. wrześ. ♃ *et* ♄

Piołun dorasta niekiedy 3 lub 4 stóp wysokości, i cały jest siwo-jedwabistym, przytulonym kutnerem mniéj więcéj okryty. Łodygę miéwa prosto-wzniesioną, czasem podnoszącą się, w górze gałęzistą i brózdowaną, u dołu twardawą, walcowatą. Liście naprzemianległe, dość szérokie; korzeniowe troisto-pierzasto-sieczne; łodygowe pierzasto-wcięte, o wcięciach lancetowatych lub podłużnych, szerszych lub węższych, już słabo-śpiczastych, już prawie tępych, z brzegiem całym lub naciętym. Główki kwiatowe liczne, drobne, prawie-kuliste i trochę zwisłe, żółte; tworzą one rzadkie, niemal jednostronne grona, wyrastające z kątów liści na łodydze i gałęziach, i dość obszerną wiechę składają. W nasadzie szczególnych szypułek znajdują się przysadki od nich dłuższe, lancetowate albo równowązkie. Zewnętrzne łuski kielicha równowązkie i w wierzchołku tylko błonkowate; wewnętrzne krótsze, podłużno-okrągławe, tępe, széroką, przezroczystą błonką obwiedzione. Na osadniku gęste, długie, szczeciniaste plewki. Cała roślina odznacza się mocnym, aromatycznym zapachem i wielką goryczą; medycyna używa jéj oddawna (*summitates absinth.*) za środek wzmacniający. W fabrykacyi piwa chmiel niekiedy zastępuje. Przytrafia się odmiana mająca liście zielone, i tylko pod spodem

nieco kutnerowate. Szowitz znajdował na górze Ararat piołun żadnéj nie mający goryczy.

857. A. DRACUNCULUS: herbacea glaberrima viridis, caule erecto ramoso, foliis radicalibus apice trifidis, caulinis lanceolatis lineari-lanceolatisve subdentatis integerrimisve, panicula patente, capitulis racemosis paniculatis globosis subpatulis, involucri squamis exter. oblongis scarioso-marginatis, inter. late ellipticis ad latera scariosis.
(*B. draganek*)

DC. Prodr. VI. *p.* 97. *Bess. dracunc. n.* 22. Artemisia Dracunculus, *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1848. *Scop. Carn. n.* 1032. *Pers. Syn.* II. 413. *DC. Flor. fran. n.* 3236.

α Ogrodowa, *sativa:* graveolens et masticata saporis acris grati *Bess. l. c.* Dracunculus hortensis *Blackwell, Herb. tab.* 116. Oligosporus condimentarius *Cassini. (Fran.* Estragon). Torhun: Dracunculus hortensis *Syren. stron.* 629.

β Bezwonna, *inodora:* inodora et fere insipida *Bess. l. c.* Artemisia inodora *Willd. Enum. Berol. p.* 864. *Gmelin, Flor. Sibir.* II. *tab.* 59 *et* 60, *f.* 1. *Spreng. Syst.* III. *p.* 487.

Dziko rośnie w Rossyi, od guber. Chersońskiéj do morza Kaspijskiego, nad Donem i Wołgą połud. podobnież w całéj połud. Syberyi i w okolicach gór Altajskich aż do Mongolii Chińskiéj. U nas w nie-

których ogrodach hoduje się do użytku kuchennego, pod nazw. *estragonu*. Kwitnie w sierpn. wrześ. ♃

Cała roślina jest gładka, i wyrasta czasem na dwie stopy wysoko. Łodygę ma prosto-wzniesioną, gałęzistą, nieco brózdowaną, licznym liściem okrytą. Liście są pojedyncze, rozrzucone, krótko-ogonkowe, lancetowate, po obu końcach nieco szczuplejsze, pospolicie zupełnie całe, zielone i prawie lśniące, pod spodem 1nerwowe. Główki liczne, drobne, prawie-kuliste, zielono-żółtawe, tworzą gronka wierzchołkowe i boczne. Zewnętrzne łuski kielicha podłużne; wewnętrzne eliptyczne, suchą błonką obwiedzione. Osadnik nagi. Odmiana ogrodowa ma zapach przyjemny, smak aromatyczny; pod nazwiskiem draganku albo estragonu używa się do przypraw kuchennych. Ocet estragonowy głośne także ma zalety. (*Ogrodnictwo* Zigry. I. 65. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 333. Strumiłło, *Ogrod. półn. wydan.* 3, I. 73. Kluk, *Dykc.* I. 52. Wodzicki I. 385.)

858. A. ABROTANUM: frutescens erectiuscula, foliis inferioribus bisuperioribus simpliciter pinnatisectis, lobis floralibusque capillaceis elongatis, capitulis virgato-paniculatis hemisphaericis nutantibus, involucri canescentis squamis albidis ovato-lanceolatis, corollis nudis.
(*B. boże-drzewko*)

DC. Prodr. VI. *p.* 108. *Bess. abrotan. n.* 14. Artemisia Abrotanum *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. 1818. *Enum. Berol. p.* 859. *Scop. Carn. n.* 1034. *Pers. Syn.* II. 409. *DC. Flor. fran. n.* 3243. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 22. *Spreng. Syst.* III. *p.* 493. *Kluk, Dykc.* I. 50. Artemisia foliis ramosissimis setaceis, caule erecto suffruticoso *Lin. Hort. Cliff.* 433.

Dziko rośnie w połud. Europie, a podług Willdenowa i w Azyi mniejszéj. U nas w ogrodach

wiejskich wszędzie się utrzymuje. Kwitnie w końcu lata. ♄

Jest krzewinką powszechnie znajomą, odznaczającą się liściem na liczne, szczupłe, prawie włoskowate wcięcia podzielonym. Główki kwiatowe niemal półkuliste, drobne, zwisłe, żółte; tworzą małe na wierzchołku gałęzi grona. Kielich omszony. Kwiatki nieliczne. Osadnik nagi. Zapach całéj rośliny mocny, aromatyczny dość przyjemny, smak gorzkawy. Dawniejsza medycyna przypisywała jéj skuteczne własności.

Oddział III. *Promieniste* (**Radiatae** *Tour.*).

367. ERIGERON. *PRZYMIOTNO.*

Kielich podłużny, z łusek szczupłych, szydełkowatych, nierównych dachówkowato ułożony. Kwiatki nadbrzeżne żeńskie, liczne, promieniste (*a*), o promieniach b. szczupłych, równowązkich; środkowe rurkowate, foremne, i albo wszystkie 2płciowe, albo zewnętrzne żeńskie. Osadnik nagi, wklęsłokropkowany. Owoce podłużne, drobne, puchem beztrzonecz-kowym, włosistym, szorstkim uwieńczone. (Środek kwiatu żółty, promienie zwykle fioletowe lub białawe). (*Syngenes. superflua*).

859. E. ACRE: (*P. ostre*) piloso-hirsutiusculum, caule erecto folioso superne racemoso, pedunculis 1cephalis, foliis oblongis integerrimis, inferioribus basi angustatis, superioribus sessilibus, pappo achaeniis duplo-longiore.

Erigeron acre *Lin. Willd. Spec.* III. 1959. *Pollich, Palat. n.* 790. *Gaertn. de fructib.* II. 448, *tab.* 170, *f.* 3. *Roth, Flor. Germ.*

(*a*) Wszędzie tak wyrażamy się jedynie dla skrócenia; gdyż właściwie należałoby powiedzieć: kwiatki nadbrzeżne języczkowate, promienisto-ułożone.

II. 332. *Schk. Handb. tab.* 241. *Hayne, Arzneig.* III. *tab.* 30. *Pers. Syn.* II. 431. *DC. Prodr.* V. *p.* 290. *Flor. fran. n.* 3131. *Bess. Gal.* II. 133. *Spreng. Syst.* III. *p.* 517. *Schlech. Berol.* I. 432. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 164, *fig.* 900. *Dietrich, Flor. March.* 448. Erigeron pedunculis alternis unifloris *Lin. Flor. Suec. n.* 741. Erigeron vulgare *Lin. Flor. Lapp.* 308. Trimorphaea vulgaris *Cassini, Dict.* Inula acris *Bernh.* Aster arvensis coeruleus acris *Vaill. Paris. p.* 17.

Bardzo pospolita roślina na polach suchych, koło dróg, w ogrodach, czasem w lasach i gajach. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃ ♂

Korzeń krótki, pionowy, o włóknach nielicznych, brunatno-żółtawych. Łodyga pojedyncza, często jednak zaraz od nasady gałęzista, walcowata, rysowana, szorstkawa, i zwykle brunatno-fioletowa, 1—1 ½ stopy wysoka, zewsząd włosem krótkim, rzadkim, roztwartym, nakształt szczecinek okryta. Podobneż włoski znajdują się na liściach, szypułkach i kielichach. Liście naprzemianległe, najniższe tudzież z korzenia wyrastające, lancetowato-języczkowate, u dołu mocno niby w długi ogonek zwężone; wyższe lancetowate, krótsze, bezogonkowe, wszystkie mają brzeg zupełnie cały, są szorstkawe i trochę spiczaste, 1—4 cal. długie. Główki kwiatowe dosyć liczne, jajowate (mało co większe od ziarna grochu); wyrastają na długich, prosto-stojących szypułkach i tworzą niby baldaszkogrony, na wierzchołku łodygi i gałęzi osadzone. W nasadzie każdéj szypułki znajduje się lancetowata, w kształcie małego liścia przysadka. Łuski kielicha szczupłe, niemal równowązkie, spiczaste i często brudno-fioletowe. Promienie nieliczne, wąziutkie, środkowych kwiatków nieprzewyższające, blado-fioletowe albo lila. Ziarna podługowate, spłaszczone, rzadką szczecinką okryte, zaledwie na 1 lin. długie. Puch brudno żółtawo-szary, z jednego rzędu włosów miękkich i prawie gładkich, od ziarna przeszło dwa razy dłuższych, utworzony. Cała roślina ostrego smaku, niegdyś w medycynie używana.

860. E. CANADENSE: caule erecto hispido paniculatim ramosissimo, foliis lineari-lanceolatis ciliatis, involucris cylindricis, ligulis confertis involucro vix longioribus, achaenio oblongo breviter pilosulo.
(P. drobnokwiatowe)

Erigeron canadense *Lin. Willd. Spec.* III. 1954. *Pollich, Palat. n.* 786. *Roth, Germ.* II. 331. *Pers. Syn.* II. 430. *DC. Flor. fran. n.* 3134. *Ejusd. Prodr.* V. *p.* 289. *Bess. Gal.* II. 182. *Spreng. Syst.* III. 517. *Schlech. Berol.* I. 432. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 164, *fig.* 899. *Dietr. Flor. March.* 448. Erigeron caule floribusque paniculatis *Haller, Helv. n.* 84. Erigeron paniculatum *Lamar. Flor. fran. Moench, Meth.* Inula canadensis *Bernhardi.*

Pochodzi z północ. Ameryki, dziś wszędzie jest pospolitą: na polach, ugorach, koło dróg, czasem na gruzach, murach i w lasach. Kwitnie od lipca do września. ⨀

Kolor całéj rośliny blado-zielony. Łodygę ma wyższą jak u poprzedzającego, trzech stóp czasem dorastającą, prawie pionową, walcowatą, brózdowaną, u dołu pojedynczą, w górze wiéchowato-rozgałęzioną, krótkiemi, białemi, roztwartemi szczecinkami porosłą. Liście są liczne, szczupłe, lancetowate albo równowązkie, czasem równowązko-lancetowate, śpiczaste, niemal zupełnie całe, po brzegach rzadkim, białawym włosem rzęsowato-porosłe. Główki kwiatowe bardzo liczne, kilka razy mniejsze jak u poprzedzającego (około 2 lin. dług.), prawie walcowate, na krótkich szypułkach, w gęste gronka między liściami zebrane, i wszystkie razem wiéchę częstokroć bardzo długą, wierzchołkową składające. Przysadki w nasadzie szypułek wąziutkie. Łuski kielicha prawie gładkie, równowązkie, błonką białawą po brzegach obwiedzione. Promienie drobniutkie, cielisto-białe; środek blado-żółty. Ziarna

równowązkie, b. drobne (około pół lin. dług.), blado-oliwkowe, krótką szczecinką okryte i puchem brudno-zielonkowato-białawym uwieńczone. Na dobrym gruncie bujno rośnie i czasem przeszło dwóch łokci dochodzi; takie indywidua miewają łodygę niekiedy grubości palca, wiéchę nader rozgałęzioną, obszerną, na łokieć wysoką; na piaskach przeciwnie nie jest wyższą nad piędzię, wiéchę ma krótką, szczupłą i z małéj liczby kwiatów złożoną.

368. INULA. *OMAN.*

Kielich z łusek liściastych, nieco nastroszonych, dachówkowato-ułożony. Kwiatki nadbrzeżne żeńskie, bardzo liczne, promieniste, o promieniach równowązkich; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Puch beztrzoneczkowy, i albo jednostajny, z jednego rzędu włosów szorstkawych złożony; albo dwoisty: tojest zewnętrzny w kształcie błonki krótkiéj, ząbkowanéj, wewnętrzny szczeciniasty. Osadnik nagi, dołeczkowaty, płaski lub trochę wypukły. Środek i promienie żółte. (*Syngen. superflua).*

A. *Z liściem bezogonkowym.*

861. I. HIRTA: *(O. kosmaty)* caule erecto subramoso piloso-hirto, foliis sessilibus lanceolato-oblongis rigidis integerrimis aut obsolete serrulatis secus nervos et margines hirtis, capitulis solitariis aut subternis corymbosis, involucri squamis hirtis ciliatis lineari-lanceolatis, exterioribus interiores superantibus, achaeniis glabris.

Inula hirta *Lin. Willd. Spec.* III. 2098. *Jacqu. Austr. tab.* 358. *Roth, Germ.* II. 328. *DC. Prodr.* V. *p.* 466. *Flor. fran. n.* 3151. *Spreng. Syst.* III. *p.* 521. *Bess. Gal.* II. 195. *Pers. Syn.* II. 451. *Lorek, Flor.*

Pruss. tab. 167, *f.* 915. Inula montana *Pollich, Palat. n.* 808. Aster hirtus *Scop. Carn. n.* 1082, *tab.* 58. Pulicaria hirta *Presl.*

Na wzgórkach, w zaroślach (W Krakow. Sandomir.). Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Dorasta około stopy lub nieco wyżéj. Ma łodygę u dołu pojedynczą, w wierzchołku trochę gałęzistą, prosto-stojącą, walcowatą, mniéj więcéj szorstkim włosem okrytą. Liście po całéj łodydze rozrzucone, lancetowate, bezogonkowe, słabo-śpiczaste, dolne dłuższe, ku nasadzie zwężone; wyższe coraz krótsze; wszystkie trochę szorstkie i twardawe, na brzegu drobniutkiemi, odległemi ząbkami, czyli raczéj gruczołkami osadzone. Kwiaty nieliczne, na samym wierzchołku łodygi umieszczone (często 1 lub 2), złocisto-żółte. Kielich składa się z listków lancetowato-równowązkich, śpiczastych, całych, w kilka rzędów ułożonych, a zewnętrzne z nich są najdłuższe, rzęsowato-kosmate. Szypułki kwiatowe białawym kutnerem okryte. Puch pojedynczy. Ziarna gładkie.

862. I. ENSIFOLIA: *(O. szczupłoliściowy)* caule erecto glabro apice araneoso simplici 1—5cephalo, foliis sessilibus linearibus calloso-acuminatis multinerviis glabris, capituli squamis lanceolatis erectis foliosis subtus araneoso-tomentosis.

Inula ensifolia *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 2101. *Jacqu. Austr. tab.* 162. *Roth, Flor. Germ.* II. 330. *Pers. Syn.* II. 451. *Hoffm. Germ.* II. 153. *DC. Prodr.* V. *p.* 466. *Flor. fran. n.* 3153. *Bess. Gal.* II. 196. *Spreng. Syst.* III. 524. Aster ensifolius *Scop. Carn. n.* 1084.

W zaroślach, w miejscach suchych, górzystych, lecz rzadko się przytrafia (W Sandomir. w Lubel. koło Kazimierza i Janowca.). Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Dorasta około pół łokcia wysokości. Łodygę ma dosyć prostą, pojedynczą lub nieco-gałęzistą, gładką, rysowaną, licznemi liściami okrytą; te są długie, szczupłe, równowązkie lub równowązko-lancetowate, trochę śpiczaste, całe, gładkie i twardawe; na brzegu wstecznie szorstkie, a na obudwu powierzchniach podłużnemi, wystającemi nerwami oznaczone. Główki kwiatowe zwykle pojedyncze, na wierzchołku łodygi i gałęzi (jeśli te się znajdują) osadzone, złocisto-żółte. Szypułki długim, rzadkim, białawym włosem okryte. Listki kielicha lancetowate lub jajowo-lancetowate, mniéj więcéj śpiczaste, a zewnętrzne podobnież mają białe włoski na sobie. Puch pojedynczy.

B. *Z liściem nasadą pręt otulającym.*

863. I. SALICINA: glabra, caule erecto apice corymboso-ramoso, foliis semiamplexicaulibus lanceolatis margine ciliato-scabris apice subrecurvis, ramis monocephalis, involucri campanulati squamis ovato-lanceolatis serrulato-scabris apice subreflexis, achaeniis glabris.
(O. gładki)

Inula salicina *Lin. Spec. Will. Spec.* III. *p.* 2096. *Pollich, Palat. n.* 805. *Roth, Flor. Germ.* II. 327. *Pers. Syn.* II. 451. *DC. Flor. fran. n.* 3150. *Ejusd. Prodr.* V. *p.* 466. *Bess. Gal.* II. 195. *Spreng. Syst.* III. *p.* 521. *Hoffm. Germ.* II. 153. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 167, *fig.* 918. *Dietrich, Flor. March.* 450. Inula foliis lanceolatis recurvis serrato-ciliatis, floribus solitariis, ramis angulatis *Lin. Amoen. acad. et Flor. Suec. n.* 759. Aster salicinus *Allion. Flor. Pedem. n.* 709. *Scop. Carn.* Aster foliis glabris ciliatis ovatis venosis *Haller, Helv. n.* 76. Aster rigidus *Moench.* Pulicaria salicina *Presl.*

Aster montanus luteus salicis folio glabro *Vaill. Paris. p.* 18.

Przytrafia się na łąkach, pastwiskach, w zaroślach (Koło Warszawy, Radomia i Łomży dość często znajdowałem.). Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Czasem na łokieć wysoki. Ma łodygę prosto-stojącą, kanciasto-brózdowaną, gładką, pojedynczą lub w wiérzchołku nieco-gałęzistą. Liście naprzemianległe, wzdłuż całéj łodygi osadzone, lancetowate, śpiczaste, nasadą trochę pręt-otulające, zazwyczaj mniéj lub więcéj łukowato ku dołowi odgięte, gładkie, twardawe, pod spodem żylaste, na brzegu szorstkie i drobniutkiemi ząbkami opatrzone. Kwiaty nieliczne (zazwyczaj 1, 2 lub 3), wiérzchołkowe, dosyć wielkie, żółte, o promieniach nader szczupłych. Listki kielicha jajowo-lancetowate, mniéj więcéj śpiczaste, nierówne, cokolwiek nastroszone, zwykle brudno-purpurowe i na brzegu mianowicie w wiérzchołku rzęsowate. Puch pojedynczy, białawy. Owoce gładkie.

864. I. HELENIUM: caule erecto, foliis dentatis subtus velu-
(O. wielki) tino-tomentosis acutis, radicalibus ovatis in petiolum longe attenuatis, caulinis semiamplexicaulibus, pedunculis paucis monocephalis ad apicem corymbosis, involucri squamis exterioribus ovatis foliaceis.

Inula Helenium *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2089. *Roth, Flor. Germ.* II. 324. *Gaertn. de fructib.* II. *tab.* 170. *Krock. Siles. n.* 1410. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 45. *Pers. Syn.* II. 450. *DC. Prodr.* V. *p.* 463. *Flor. fran. n.* 3142. *Bess. Gal.* II. 194. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 151. *Spreng. Syst.* II. 58. *Wimm. Flor. Siles.* I. 217. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 167, *f.* 913. *Dietrich, Flor. March.* 449. Inula foliis ovatis rugosis subtus tomento-

sis, calycum squamis ovatis *Lin. Amoen. Acad. et Flor. Suec. n.* 755. Aster Helenium *Scop. Carn. n.* 1078. Aster officinalis *Allion. Flor. Pedem. n.* 705. Aster foliis ovato-lanceolatis serratis subtus tomentosis, calycinis ovato-lanceolatis maximis *Haller, Helv. n.* 72. Corvisartia Helenium *Merat et Cassini.* Aster omnium maximus, Helenium dictus *Vaill. Paris. p.* 18. Oman: Enula campana *Syren. stron.* 58.

W miejscach cienistych, wilgotnych (W Krakow. Sandomir. Lubelsk. Mazowiec.). Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Największy tego rodzaju gatunek. Ma łodygę niekiedy na 2 lub 3 łokcie wysoką, gałęzistą, walcowatą, brózdowaną, gęstym włosem nakształt kutneru okrytą. Liście korzeniowe obszerne, ogonkowe, jajowo-podłużne, niemal tępe, łodygowe mniejsze, nasadą pręt-otulające, jajowate, nieco-śpiczaste; wszystkie na brzegu nieregularnie-ząbkowane, z wiérzchu zielonawe, nerwiste, nieco-pomarszczone, pod spodem szarym, miękkim kutnerem porosłe. Kwiaty wiérzchołkowe, bardzo wielkie, żółte. Listki kielicha jajowate, śpiczaste, szérokie, kutnerowate. Ziarna podłużne, gładkie, puchem pojedynczym uwieńczone. Gorzki, aromatyczny korzeń téj rośliny, używa się w medycynie pod nazwiskiem *Helenium* s. *Enula Campana.*

865. I. BRITANICA: caule erecto villoso apice corymboso *(O. pospolity)* 3—5cephalo, foliis longe-lanceolatis remote denticulatis subtus villosis, infimis basi attenuatis, superioribus dilatatis semiamplexicaulibus, involucri squamis linearibus laxis achaeniisque hirsutis.

Inula britannica *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 2090. *Roth, Germ.* II. 325. *Schk.*

Handb. tab. 247. *Bess. Gal.* II. 194. *DC. Prodr.* V. *p.* 467. *Ejusd. Flor. fran. n.* 3145. *Spreng. Syst.* III. 522. *Schlech. Berol.* I. 439. *BF. Comp.* II. 360. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 167, *fig.* 914. *Dietrich, Flor. March.* 450. Inula foliis lanceolatis serratis subamplexicaulibus subtus villosis, caule ramoso erecto *Lin. Flor. Suec. n.* 756. Aster britannicus *Allion. Flor. Pedem. n.* 712. Inula hirta *Lin. Pollich, Palat. n.* 806. Aster palustris luteus, folio longiori lanuginoso *Vaill. Paris. p.* 17.

W miejscach wilgotnych, przy wsiach, około rowów na łąkach, pastwiskach, w zaroślach, nad brzegami rzék i strumyków. Kwitnie w lipcu, sierpniu i wrześniu. ♃

Ma łodygę na 2—3 stóp wysoką, walcowatą, u dołu pojedynczą, w górze gałęzistą, szarym, nieco-szorstkim włosem, mianowicie w wyższéj części porosłą. Liście bezogonkowe, nasadą trochę pręt otulające, lancetowate, słabo-śpiczaste lub prawie tępe; korzeniowe i niższe łodygowe w ogonek zwężone: wszystkie z obudwu stron mniéj więcéj włoskami porosłe, na brzegu albo zupełnie-całe, albo drobniutkiemi, gruczołkowatemi, odległemi ząbkami opatrzone. Kwiaty żółte, dość wielkie, na wiérzchołku łodygi i gałęzi wyrastające, nieliczne, o promieniach szczupłych, długich, równowązkich, poziomo-rozłożystych. Łuski kielicha lancetowato-równowązkie lub prawie-równowązkie, śpiczaste, całe. Owoce drobne, walcowate, szczecinkami okryte, i puchem włosistym, szorstkawym uwieńczone. Trafiają się indywidua mające zewnętrzne łuski kielicha szérokie, lancetowate, liściaste.

Uwaga. Nazwisko gatunkowe téj rośliny *britanica*, nie jest wzięte bynajmniéj od Anglii czyli W. Brytanii, gdzie dziko wcale nie rośnie, lecz od wyrazu greckiego βρετανιχε, którym tę roślinę *Dyoskorydes*, a późniéj *Pliniusz i Delechamp* oznaczyli. Przypisywano jéj niepospolite lekarskie własności.

866. I. PULICARIA: caule paniculato erecto, foliis semiamplexicaulibus oblongis, acutis undulatis subintegerrimis villosis, pedunculis monocephalis oppositifoliis, capitulis hemisphaericis, radii ligulis brevissimis, pappo exteriore dentato, interiore circiter 15seto.
(O. mały)

Inula Pulicaria *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 3093. *Pollich, Palat. n.* 804. *Roth, Germ.* II. 327. *Bess. Gal.* II. 195. *Spreng. Syst.* III. 521. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 152. *DC. Flor. fran. n.* 3147. *Pers. Syn.* II. 450. *Schlech. Berol.* I. 440. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 167, *fig.* 917. Inula foliis undulatis amplexicaulibus, caule prostrato *Lin. Flor. Suec. n.* 758. Inula uliginosa *Sibth.* Pulicaria vulgaris *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 461, *tab.* 173, *f.* 7. *DC. Prodr.* V. *p.* 478. *Wimm. Flor. Siles.* I. 218. *Kunth, Berol.* I. 334. *Dietrich, Flor. March.* 452. Aster pulicaria *Scop. Carn. n.* 1080. *Allion. Flor. Pedem. n.* 715. Aster foliis amplexicaulibus undulatis hirsutis, radiis brevissimis *Haller, Helv. n.* 80. Aster palustris parvo flore globoso *Vaill. Paris. p.* 17. Diplopappus vulgaris *BF. Comp.* II. 569.

Na miejscach nizkich, wilgotnych, na pastwiskach i wygonach, nad brzegami rzek, stawów i strumyków. Kwitnie w lipc. sierpn. wrześ. ☉

Roczny ten gatunek omanu, ma główki kwiatowe liczne, drobne, niemal półkuliste, brudno-żółte, odznaczające się nader kró-

tkim (bo ledwie pół lin. długim) promieniem; dlatego z pierwszego wejrzenia zdają się być bezpromieniowe. Korzeń składa się z krótkich, białawych, twardych włókien. Łodyga wiechowato prawie od nasady gałęzista, walcowata, czasem znacznie pogięta, już prosto-wzniesiona, już podnosząca się, niekiedy pochyła, krótkim, drobnym włosem, mianowicie w młodości okryta. Liście małe, podłużne, bezogonkowe i nieco pręt otulające, słabo-śpiczaste, na obudwu powierzchniach kosmate, z brzegiem bardziéj lub mniéj falisto-pomarszczonym, lub pogiętym. Łuski kielicha szczupłe, równowązkie, szarym włosem okryte. Ziarna maleńkie (zaledwie 1 lin. długie), walcowate, krótką szczecinką porosłe i podwójnym uwieńczone puchem; zewnętrzny ma postać drobniutkiéj, błonkowatéj, ząbkowanéj miseczki; wewnętrzny zaś składa się pospolicie z 8 do 12 długich, białawych, pojedynczych, opadających szczecin. Wielkość zwyczajna całéj rośliny zaledwie piędzię wynosi; rzadko wyższa jest nad stopę. Główki kwiatowe, po roztarciu nieprzyjemną woń wydają. Gaertner zważając na dwoisty puch owoców, oddziela ten gatunek od r. *Inula.*

369. ASTER. *ASTER.*

Kielich wielolistkowy, dachówkowaty, nieco nastroszony, o dolnych listkach zwykle trochę rozłożystych. Kwiatki nadbrzeżne promieniste, żeńskie; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik płaski, dołeczkowaty, gładki lub szorstkawy. Ziarna podłużne, spłaszczone. Puch beztrzoneczkowy, włosisty, trwały. (Promienie błękitne, fioletowe, czerwone lub białe, środek żółty). *(Syngenes. superflua).*

867. A. AMELLUS: *(A. zaleśny)* caule erecto monocephalo aut saepissime simpliciter corymboso, foliis oblongis acutis integerrimis vel subserratis subtrinerviis scabris, involucri squamis 4—5seriatis oblongis patulis obtusis subsquarrosis.

Aster amellus *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 2031. *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 435. *Pollich, Palat. n.* 801. *Scop. Carn. n.* 1077. *Roth, Flor. Germ.* II. 350. *Pers. Syn.* II. 444. *Spreng. Syst.* III. *p.* 529. *Hoffm. Germ.* II. 148. *Krock. Siles.* II. *n.* 1402. *Bess. Gal.* II. 190. *DC. Flor. fran. n.* 3136. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 231. *Schlech. Berol.* I. 437. *Kluk, Dykc.* I. 60. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 166, *f.* 912. *Dietrich, Flor. March.* 444. Gwiazdeczki, jaskierki: Aster atticus *Syren. stron.* 1445.

Przytrafia się na suchych, wzgórkowatych miejscach, nad brzegami lasów (W okolicach Warszawy. W obwodzie Łęczyckim. Najobficiéj znajdowałem w Augustow. koło Szczuczyna przy wsi Glinki). Kwitnie w sierpn. wrześn. ♃

Dorasta stopy lub nieco więcéj. Łodygę ma walcowatą, niekiedy czerwonawą, w górze mniéj więcéj gałęzistą, szorstkim włosem okrytą. Liście podłużne, nieco spiczaste lub prawie-tępe; niższe w ogonek zwężone, górne bezogonkowe, wszystkie całe, szorstkie, niewyraźnie 3nerwowe. Kwiaty na wierzchołku w baldaszkogron ułożone; środek ich złocisto-żółty, promienie przyjemnéj, błękitnéj barwy. Listki kielicha podłużne, tępe, w nasadzie nieco szczuplejsze, szorstkie; wewnętrzne po brzegach błonkowate, w wierzchołku zwykle kolorowe. Ziarna włoskami okryte i rudawym puchem uwieńczone. Często łodyga jest pojedyncza, ledwie pół stopy wysoka, jednokwiatowa.

370. SOLIDAGO. *NAWŁOĆ.*

Kielich dachówkowaty, z listków podłużnych, nierównych, przytulonych uformowany. Kwiatki nadbrzeżne żeń-

skie, promieniste; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik nagi, dołeczkowaty. Ziarna niemal walcowate, żeberkami oznaczone. Puch beztrzoneczkowy, z jednego rzędu włosów szorstkawych uformowany. (Środek i promienie żółte). *(Syngenes. superflua).*

868. S. VIRGAUREA: caule tereti erecto, foliis caulinis lance-
(N. pospolita) olatis utrinque attenuatis serratis, inferioribus ellipticis petiolatis, racemo erecto simplici aut composito, involucri squamis linearibus acutis, ligulis circiter 8 elongatis, achaeniis puberis.

Solidago Virgaurea *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 2065. *Gaertn. de fructib.* II. 448, *tab.* 170, *f.* 5. *Pollich, Palat. n.* 802. *Roth, Flor. Germ.* II. 333. *Hayne, Arzneig.* VIII. *tab.* 12. *DC. Prodr.* V. *p.* 338. *Ejusd. Flor. fran. n.* 3160. *Schlech. Berol.* I. 438. *Wimm. Flor. Siles.* I. *p.* 215. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 168, *fig.* 919. *Dietrich, Flor. March.* 447. Solidago caule subflexuoso angulato, racemis paniculatis erectis confertis *Lin. Flor. Suec. n.* 754. Solidago caule anguloso hirsuto, foliis ovato-lanceolatis dentatis, racemis multifloris congestis *Haller, Helv. n.* 69. Solidago vulgaris *Lamar. Flor. fran.* Doria aurea *Scop. Carn. n.* 1087. Virga aurea vulgaris latifolia *Vaill. Paris. p.* 204. Trank albo prosiana włoć: Virgaurea serratis foliis *Syren. stron.* 306.

β Zdrobniała, *minuta:* caule humili simplici glabro, foliis elongato-lanceolatis,

racemi pedunculis 1cephalis. Solidago minuta *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2067. *Pers. Syn.* II. 450. *Krock. Siles. n.* 1408.

W zaroślach, gajach, lasach, na wzgórkach, miedzach i t. p. m. Kwitnie od lipca do wrześ. ♃

Do dwóch lub trzech stóp dorasta. Łodygę ma pojedynczą, lub mniéj więcéj w górze gałęzistą, brózdowaną, twardawą, zazwyczaj brudno-purpurową, ku wiérzchołkowi nieznacznie omszoną. Dolne liście jajowo-lancetowate, nieforemnie piłkowane, wyższe niemal lancetowate, podobnież piłkowane, najwyższe zwykle całe; wszystkie w ogonek zwężone, śpiczaste, na brzegu szorstkie. Główki kwiatowe drobne, żółte, w liczne gronka prostostojące tak ułożone, iż wszystkie razem tworzą piękną, długą wiechę, na wiérzchołku łodygi osadzoną; znajdują się między niemi przysadki lancetowate, całe, do liści podobne. Łuski kielicha podłużne, nierówne, gładkie, na brzegu tylko drobniutko-rzęsowate, żółtawo-zielone. Promieni zwykle od 6 do 8. Ziarna maleńkiemi szczecinkami okryte. Cała roślina jest gorzkawa i trochę aromatyczna; w dawnéj medycynie znaczną miała wziętość. Odmiana przytoczona wyżéj (β), którą Linneusz za osobny gatunek uważał, odznacza się łodygą nizką (czasem zaledwie 3 lub 4 cal. dorastającą), pojedynczą, kwiatem znacznie większym. Przytrafia się w okolicach górzystych.

371. CINERARIA. *POPIELNIK.*

Kielich walcowaty lub prawie stożkowaty, z jednego rzędu listków równych złożony. Kwiatki nadbrzeżne zwykle promieniste, żeńskie; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Dno nagie, dołeczkowate. Ziarna niemal walcowate, podłużnie-rowkowane. Puch włosisty, wielorzędowy, opadający. *(Syngen. superflua).*

869. C. PALUSTRIS: caule herbaceo erecto villoso subsimplici, foliis lato-lanceolatis dentato-sinuatis acutis glabriusculis pilosisve, superioribus cordato-semiamplexicauli-
(P. błotny)

bus, capitulis ad apices caulis et ramorum corymbosis, pedicellis esquamosis, involucri 1serialis squamis circ. 20 linearibus acuminatis, ligulis 20—21, achaeniis glabris multicostatis, costis angustis prominulis subinaequalibus.

Cineraria palustris *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. 2080. *Roth, Flor. Germ.* II. 334. *Schk. Handb.* III. *tab.* 246 *a. DC. Flor. fran. n.* 3187. *Hoffm. Germ.* II. 151. *Bess. Gal.* II. 193. *Wallroth, Sched. crit.* 472. *Schlech. Berol.* I. 438. *Spreng. Syst.* III. 549. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 168, *f.* 920. *Kunth, Berol.* I. 356. Othonna palustris *Lin. Iter Scand.* Solidago foliis inferioribus lanceolatis serrato sinuatis, superioribus integris amplexicaulibus *Lin. Hort. Cliff.* 410. Senecio palustris *DC. Prodr.* VI. *p.* 363. *Dietrich, Flor. March.* 478. Cineraria unctuosa *Gilib. Lith. n.* 129.

Na błotach, łąkach błotnistych, nad brzegami rowów, stawów i rzék. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ⊙ lub ♂

Cała ta roślina jest żółtawo-zielonego koloru, a wszystkie jéj części włosem miękkim, prawie-wełniastym, mniéj więcéj lipkim porosłe. Łodygę ma ½—2 stóp wysoką, walcowatą, brózdowaną, wewnątrz wydrążoną, w górze znacznie gałęzistą i licznym okrytą liściem. Liście są podłużne, niekiedy równowązko-lancetowate, prawie-zupełnie całe, często znacznie szersze, lancetowate, bezogonkowe, nieco pręt nasadą otulające, na brzegu drobno-ząbkowane lub łękowato wycinane, czasem niemal pierzasto-sieczne. Kwiaty liczne, promieniste, blado-żółte, na wierzchołku łodygi i gałęzi w baldaszkogron zebrane. Kielich niemal dzwonkowaty,

składa się z jednego rzędu listków równowązko-lancetowatych, szczupłych, cokolwiek śpiczastych. Ziarna podłużne, gładkie, niemal żeberkowate, gęstym, śnieżno-białym puchem uwieńczone.

870. C. AURANTIACA: glabriuscula aut cano-tomentosa, caule erecto striato simplici, foliis subintegerrimis, radicalibus breviter petiolatis ovatis obtusis, caulinis infer. obovatis, superioribus lanceolatis imo sublinearibus, corymbo simplici 4—8cephalo, involucro colorato, achaeniis pubescentibus, pappo flosculos disci (aurantiacos) subaequante.
(P. pomarańczowy)

Cineraria aurantiaca *Hoppe, Cent. exs. Willd. Spec.* III. 2081. *Enum. Berol. p.* 893. *Pers. Syn.* II. 440. *DC. Flor. fran. n.* 3189. *Bess. Enum. Volh. p.* 33. Cineraria alpina *Allioni, Flor. Pedem. n.* 738, *tab.* 38, *f.* 2. Senecio aurantiacus *DC. Prodr.* VI. *p.* 361.

α Promienista, *radiata:* radio brevissimo obliterato.

β Bezpromieniowa, *discoidea:* radio nullo.

Rzadki ten gatunek rośnie koło Łomży, w lesie wzgórkowatym, do wsi Drózdowa należącym. Znaleźliśmy go także z P. Jastrzębowskim r. 1829 w Lubelsk. w okolicach m. Komarowa przy wsi Łabunie, lecz w małej ilości (*). Kwitnie w czerwc. i lipc. ♃

Kwiatem pomarańczowym odznacza się na pierwszy rzut oka od wszystkich naszych roślin złożonych. Ma korzeń włóknisty; ło-

(*) Niedawno uczniowie tutejsi, Szpadkowski Józef i Antosiewicz Emilian, znaczną ilość téj rośliny znaleźli w lesie Konarzyckim, blizko Łomży.

dygę pojedynczą, często na łokieć a nawet nieco więcéj wysoką, prostą, brózdowaną, w środku cokolwiek wydrążoną; białym, rzadkim, wełniastym kutnerem mniéj lub więcéj okrytą. Liście korzeniowe jajowate lub prawie-eliptyczne, niekiedy jajowato-okrągławe, w ogonek zwężone, w wiérzchołku tępe, na 3 lub 4 cale długie, a na 1—1 ½ cala szérokie; często jednak znacznie są krótsze i ledwie na ćwierć cala szérokie; rzadko na brzegu zupełnie całe, lecz zwykle niewyraźnie i nieregularnie-karbowane. Liście łodygowe nieliczne, naprzemianległe; dolne dłuższe i szersze, lancetowate lub podłużne, ku nasadzie zwężone, czasem prawie-łopatkowate, zwykle zupełnie całe; górne coraz mniejsze, odległe, niemal równowązko-lancetowate i podobnież całe; wszystkie w młodości wełniastym, rzadkim, białym kutnerem okryte, póżniéj mniéj lub więcéj gładkie. Główki kwiatowe nieliczne (od 3—8), na wiérzchołku łodygi niby w baldaszek nieforemny zebrane, prawie tak wielkie jak u poprzedzającego gatunku, zazwyczaj bezpromieniste, lub o bardzo krótkich, niewyraźnych promieniach. W nasadzie szypułek znajdują się liczne, szczupłe, lancetowate albo prawie-równowązkie, całe, mniéj więcéj wełniste przysadki, niby okrywę tworzące. Łuski kielicha jednym rzędem ułożone, równowązkie, całe, nieco-śpiczaste, brudno-purpurowe, w młodości nieco-wełniste, póżniéj gładkie. Ziarna podłużne, żeberkowate, 1 ½ lin. długie, krótkim, rzadkim włosem okryte, i siwym, nieco od kwiatków dłuższym, szorstkim puchem uwieńczone. Dno nagie, płaskie, dołeczkowate.

372. SENECIO. *MARZYMŁODEK.*

Kielich walcowaty lub prawie ostrokręgowy, z jednego rzędu łusek równych, lancetowatych, w wierzchołku zwykle plamką czarniawą oznaczonych złożony; nasada jego malemi przysadkami, niby drugim kieliszkiem otoczona. Kwiatki rzadko wszystkie rurkowate; nadbrzeżne zwykle promieniste, żeńskie. Ziarna podłużne, rysowane, puchem miękkim, włosistym, beztrzoneczkowym uwieńczone. Osadnik nagi, dołeczkowaty. (U naszych gat. środek i promienie żółte). *(Syngenes. superflua).*

A. *Kwiatki wszystkie rurkowate.*

871. S. VULGARIS: sub-lanuginosus glabratusve, caule erecto saepius ramoso, foliis amplexicaulibus pinnatifidis dentatis, capitulis corymboso-coarctatis sparsisve cernuis, radio nullo, achaeniis striatis secus nervulos brevissime puberis, pappo corol. aequante.
(M. pospolity)

Senecio vulgaris *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1979. *Pollich, Palat. n.* 793. *Roth, Germ.* II, 336. *Bess. Gal.* II. 185. *DC. Flor. fran. n.* 3168. *Prodr.* VI. 341. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 143. *Gaertn. de fructib.* II. *tab.* 166, *fig.* 3. *Hayne, Arzneig.* VIII. *tab.* 10. *Schlech. Berol.* I. 434. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 165, *f.* 904. *Dietrich, Flor. March.* 472. *Kunth, Berol.* I. 357. Senecio foliis pinnato-sinuatis amplexicaulibus, floribus nudis sparsis *Lin. Flor. Suec. n.* 747. *Haller, Helv. n.* 58. Senecio minor vulgaris *Vaill. Paris. p.* 183.

Rośnie wszędzie około wsiów, w ogrodach, na dziedzińcach, murach, gruzach i t. p. m. Kwitnie prawie przez cały rok. ☉

Najpospolitszy tego rodzaju gatunek, łatwy do poznania po braku promieni kwiatowych. Dorasta półtory stopy lub nieco więcéj wysokości. Łodygę ma prosto-stojącą, wiéchowato-gałęzistą, głębokiemi rysami oznaczoną, nieco mięsistą, w środku cokolwiek wydrążoną. Liście gładkie, trochę połyskujące się i mięsiste; najniższe w ogonek zwężone, prawie-łopatkowate, nieforemnie-ząbkowane; inne wszystkie podłużne, bezogonkowe, pręt nasadą otulające, łękowato-pierzasto-sieczne, o wcięciach ząbkowanych. Kwiaty cytrynowo-żółte, w baldaszkogron wierzchołkowy, ści-

śniony zebrane i trochę zwisłe; ich szypułki krótkie, w młodości białawym kutnerem mniéj lub więcéj okryte, późniéj gładkie. Listki kielicha równowązkie, gładkie, w wierzchołku plamką czarniawą oznaczone; zewnętrzne, kieliszek stanowiące, krótkie, znacznie śpiczaste, przytulone, i w wierzchołku podobnież czarne. Ziarna brózdowane, drobniutkim włosem omszone. Na miejscach suchych trafiają się indywidua mające łodygę niemal pojedynczą, nizką, 2—3kwiatową. Dawni lekarze wiele zalet przyznawali téj roślinie. Miękkie jéj liście i kwiaty, ulubionym są żerem dla wielu ptasząt śpiewających.

B. *Kwiatki obwodowe promieniste, o promieniach odgiętych.*

872. S. viscosus: (*M. lipki*) totus pilose glandulosus viscidus, caule erecto tereti ramoso, foliis semiamplexicaulibus pinnatifidis, lobis angulato-sinuatis obtusiusculis, corymbo laxo irregulari, pedunculis saepius monocephalis, involucro ovato, squamis accessoriis linearibus dimidium involucri longit. aequantibus, ligulis minimis revolutis, achaeniis glaberrimis striatis, pappo corol. aequante.

Senecio viscosus *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. 1984. *Pollich*, *Palat. n.* 794. *Roth*, *Germ.* II. 337. *Schk. Handb.* III. *tab.* 267 (calyx et fructus). *DC. Flor. fran. n.* 3169. *Ejusd. Prodr.* VI. 342. *Bess. Gal.* II. 185. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 144. *Spreng. Syst.* III. 563. *Schlech. Berol.* I. 435. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 165, *fig.* 905. *Kunth*, *Berol.* I. 358. *Dietrich*, *Flor. March.* 473. Senecio corollis revolutis, foliis pinnatifidis viscidis, squamis calycinis laxis longitudine perianthii *Lin. Flor. Suec. n.* 749. Se-

necio foliis viscidis pinnatis, pinnis semipinnatis angulosis, calycibus hirsutis *Haller*, *Helv. n.* 60. Obaejaca viscosa *Cassini*, *Dict.* Jacobaea viscosa *Gilib. Lith. n.* 121. Jacobaea pannonica *Vaill. Paris. p.* 108.

Przytrafia się na miejscach suchych i nieurodzajnych, czasem w gajach i lasach. Kwitnie od lipca do jesieni. ⨀

Prawie wszystkie części téj rośliny okryte są krótkim, gruczołkowatym, lipkim włosem. Dorasta 1—1 ½ stopy, wysokości. Łodygę ma prostą, mniéj więcéj gałęzistą. Liście znacznie do liści poprzedzającego podobne, bezogonkowe, szaro-zielone, pierzastosieczne o wcięciach lancetowatych, tępych, łękowato-ząbkowanych, lub na klapki rozmaicie podzielonych. Kwiaty wiérzchołkowe, blado-żółte, nieco większe jak u gatunku piérwszego. Kielich walcowaty, a dolne jego przysadki czyli listki kieliszka, równowązkie, rozmaitéj długości, zwykle jednak dłuższe od połowy kielicha Promienie drobne, na dół odgięte. Ziarna prawie-równowązkie, rysowane, gładkie.

873. S. SYLVATICUS: (*M. leśny*) glabriusculus, caule erecto tereti ramoso, foliis auriculato-amplexicaulibus pinnatifidis, lobis subaequalibus sinuatis obtusis, corymbo-composito laxo, involucro cylindrico apice subsphacelato, squamis accessoriis brevissimis, ligulis minimis revolutis, achaeniis pulverulento-puberulis, pappo coroll. aequante.

Senecio sylvaticus *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1985. *Pollich*, *Palat. n.* 795. *Roth*, *Flor. Germ.* II. 338. *Villars*, *Dauph.* III. *p.* 229. *Schk. Handb.* III. *tab.* 267 (calyx et fructus). *Bess.*

Gal. II. 186. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 144. *Schlech. Berol.* I. *p.* 435. *DC. Flor. fran. n.* 3170. *Ejusd. Prodr.* VI. 342. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 165, *f.* 906. *Dietrich, Flor. March.* 473. Senecio corollis revolutis, foliis pinnatifidis denticulatis, caule corymboso erecto *Lin. Flor. Suec. n.* 748. Jacobaea sylvatica *Moench.* Obaejaca sylvatica *Cassini, Dict.*

Przytrafia się gdzieniegdzie w miejscach wzgórkowatych, piaszczystych, w gajach i lasach suchych, mianowicie na wyrębach i karczowiskach. Kwitnie w lipc. sierpn. ⊙

Do poprzedzającego nieco-podobny, lecz mniéj omszony i nietak lipki. Dorasta około półtory stopy wysokości. Łodygę ma prostą, w wiérzchołku gałęzistą, o gałęziach wzniesionych. Liście korzeniowe podłużne, nieco wcinane; inne wszystkie pierzasto-sieczne lub łękowato-wycięte, o wcięciach szerszych i bardziéj zaokrąglonych jak u dwóch poprzedzających, a niekiedy prawie zupełnie całych. Kwiaty podobnież żółte, lecz nieco bledsze i mniejsze, na wiérzchołku łodygi, w baldaszkogron prosto-wzniesiony zebrane. Kielich walcowaty, szczupły, o listkach niemal całkiem gładkich, bez plamek czarnych. Listki kieliszka króciutkie, równowązkie, przytulone. Promienie drobne, na dół zwisłe. Ziarna równowązko-lancetowate, rysowane, nieznacznie-omszone, szarobrunatnawe.

C. *Kwiatki obwodowe promieniste, o promieniach większych, płasko-rozłożystych.*

a) *Liście niepodzielone.*

874. S. PALUDOSUS: (*M. błotny*) foliis sessilibus semiamplexicaulibus elongato-lanceolatis acuminatis acute et exserte serratis subtus cauleque

elato floccosis, corymbo terminali composito, involucro glabriusculo, achaeniis glabris, pappo coroll. tubum aequante.

Senecio paludosus *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2002. *Pollich, Palat. n.* 798. *Roth, Germ.* II. 342. *Spreng. Syst.* III. *p.* 555. *Hoffm. Flor. Germ.* II. *p.* 146. *Bess. Gal.* II. 188. *Pers. Syn.* II. 436. *DC. Flor. fran. n.* 3180. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 353. *Schlech. Berol.* I. 437. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 166, *fig.* 908. *Kunth, Berol.* I. 359. *Dietrich, Flor. March.* 476. Senecio foliis linearibus serratis, floribus umbellatis *Haller, Helv. n.* 66. Senecio corollis radiantibus, foliis ensiformibus acute serratis, subtus villosis, caule stricto *Lin. Flor. Suec. n.* 752. Jacobaea paludosa *Flor. Wetterav.* Senecio riparius *Wallroth, Sched. crit.* 482.

Na łąkach mokrych i bagnach, nad brzegami rzék (Sochaczew, nad Bzurą.). Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♃

Największy tego rodzaju gatunek i niekiedy 5 lub 6 stóp dorastający. Łodygę ma pojedynczą, prostą, walcowatą, brózdowaną, gładką, ku wiérzchołkowi tylko wełniastym, białym, rzadkim kutnerem okrytą. Liście długie, wązkie, lancetowate, znacznie śpiczaste, u dołu szczuplejsze, bezogonkowe i trochę pręt otulające, ostro-piłkowane, z wiérzchu gładkie i nieco lśniące, pod spodem szarym, kosmkowatym kutnerem, mianowicie w młodości okryte. Główki kwiatowe większe jak u gatunków poprzedzających, w baldaszkogron wiérzchołkowy zebrane; szypułki gałęziste, kutnerowate, przysadkami równowązko-lancetowatemi, całemi opatrzone.

Kielich mniéj więcéj kutnerowaty, a listki dolnego kieliszka połowie jego długości zwykle wyrównywają. Ziarna drobnemi szczecinkami porosłe. Kwiatki złocisto-żółte. *Senecio riparius* Wallroth'a jest odmianą, mającą liście pod spodem prawie-gładkie.

875. S. NEMORENSIS: caule erecto striato-angulato puberu-
(*M. gajowy*) lo aut glabro, foliis ovato-lanceolatis serrato-dentatis ciliatis subtus puberulis, corymbo paniculato, involucro cylindrico 9—10phyllo, bracteolis subulatis, ligulis 4 vel 5, achaeniis glabris, pappo coroll. disci subaequante.

Senecio nemorensis *Lin. Jacqu. Austr. tab.* 184. *DC. Flor. fran. n.* 3182. *Dietrich, Flor. March.* 478. Senecio Jacquinianus *Reichenb. DC. Prodr.* VI. *p.* 354. Jacobaea nemorensis *Moench.*

W Sandomir. w lasach Śto-Krzyzkich. Kwitnie w sierpn. wrześ. ♃

Dorasta około 3 stopy wysokości. Łodygę ma prostą, gałęzistą, walcowatą, nieco brózdowaną, zwykle gładką, często czerwonawą. Liście podłużno lub jajowo-lancetowate, około 5 cali długie, a na cal lub półtora szérokie, bezogonkowe, po obu końcach zwężone, w wiérzchołku śpiczaste, nieregularnie ostro-piłkowane, o ząbkach niemal prostych, rzęsowatych; górna ich powierzchnia ciemno-zielona, spodnia bledsza, siatkowato-żyłkowana, obiedwie gładkie; spodnia czasem drobnym włosem okryta. Najwyższe liście znacznie są mniejsze, lancetowate, drobniutko-piłkowane i krótko-ogonkowe. Kwiaty żółte, wiechowato-na wiérzchołku łodygi ułożone; przysadki mają równowązkie, rzęsowate. Kielich walcowaty, szczupły, o listkach podłużnych, słabo-śpiczastych, w wiérzchołku plamką czarniawą oznaczonych, gładkich. Listki kieliszka wiotkie, szydełkowate, nierówne, połowie długości kielicha dochodzące. Kwiatki nieliczne. Promieni 5 lub 6, od kielicha znacznie dłuższych. Ziarna równowązkie, gładkie.

876. S. SARRACENICUS: caule erecto basi tereti apice sulcato,
(*M. długolisciowy*) foliis oblongo-aut elongato-lanceolatis subcoriaceis serratis, corymbi compositi ramis brevissime puberulis, involucro turbinato-cylindrico 12—15phyllo, squamis accessoriis paucis lineari-subulatis, ligulis 8, achaeniis glabris, pappo coroll. disci aequali demum sublongiori.

Senecio sarracenicus *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2004. *Jacqu. Austr. tab.* 186. *DC. Flor. fran. n.* 3183. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 353. *Schk. Handb.* 267 (calyx et fructus). *Bess. Gal.* II. *p.* 189. *Dietrich, Flor. March.* 477. Jacobaea sarracenica *Flor. Wetterav.* III. *p.* 213. Solidago angustifolia *Miller.*

W lasach cienistych, nieco wilgotnych; w zaroślach, nad brzegami rzék i strumyków (W Krakow. Sandomir. Mazowiec.). Kwitnie w lipcu, sierpniu i wrześniu. ♃

Wyższy nieco od poprzedzającego. Łodygę ma prosto-stojącą, gałęzistą, w górze głęboko-brózdowaną, zieloną, gładką, dość gęsto okrytą liściami. Te są długie (niekiedy ćwierć łokcia przerastające), bezogonkowe, lancetowate, po obu końcach zwężone, twardawe i gładkie, na brzegu nieforemnie-piłkowane, o ząbkach ku wierzchołkowi zwróconych. Kwiaty liczne, siarczysto-żółte, nieco większe jak u poprzedzającego, w duży baldaszkogron wierzchołkowy wiechowato-zebrane i podobnież jak u tamtego, przysadkami równowązko-szczeciniastemi opatrzone. Kielichy, szypułki i przysadki, drobnym włosem okryte. Promieni w kwiatach zwykle 8, od kielicha dwa razy dłuższych. Ziarna równowązkie, gładkie.

b) *Liście podzielone.*

877. S. VERNALIS: junior pilis patulis lanato-hispidus, caule
(*M. wiosenny*) erecto simplici, foliis infimis breviter petiolatis oblongis sinuatis, caeteris amplexicaulibus varie pinnatifidis crispato-dentatis, corymbo simplici oligocephalo, involucro subcylindrico apice sphacelato, ligulis 11—12 patentibus, achaeniis tenuissime pubescentibus, pappo tubo coroll. disci subaequante.

Senecio vernalis *Walds. et Kit. pl. rar. Hung.* I. *p.* 23, *tab.* 24. *Willd. Spec.* III. *p.* 1988. *Enum. Berol. p.* 876. *Bess. Gal.* II. 186. *Pers. Syn.* II. 434. *DC. Prodr.* VI. *p.* 345. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 166, *f.* 909. *Wimm. Flor. Siles.* I. 228. Jacobaea vernalis *Meyer.*

Koło dróg, w zaroślach, gajach, na miedzach, szczególniéj na gruncie gliniastym, prawie wszędzie rośnie. Kwitnie w maju. ⊙

Ten gatunek z ogólnéj postaci, a mianowicie z kształtu swoich liści do marzymłodka pospolitego dosyć jest podobny; lecz kwiatem promienistym i nieco większym widocznie różni się od niego. Łodygę ma prosto-wzniesioną, mniéj lub więcéj gałęzistą, brózdowaną i wełniastym kutnerem, szczególniéj u dołu pokrytą, 1—1 ½ stopy wysoką. Liście podobnież kutnerowate, łękowato-wycinane, o wcięciach szerszych jak u gatunku pospolitego, bardziéj zaokrąglonych, z brzegiem falisto-kędzierzawym; najwyższe są mniejsze, wcięcia mają węższe i bardziéj śpiczaste. Kwiaty przyjemnie żółte, na wiérzchołku w baldaszkogron zebrane; mają przysadki równowązko-szydełkowate i (równie jak szypułki) kutnerem okryte. Kielich zupełnie gładki, żółtawo-zielony, a listki jego są lancetowato-równowązkie, w wiérzchołku czarniawe. Listki kieliszka szydełkowate, króciutkie, przytulone i także w wiérzchołku czarniawe. Promieni około 12, rozłożystych, od

kielicha niewiele dłuższych. Ziarna równowązkie, delikatnym, białym włosem okryte. Młode rośliny kutner mają oblitszy. Na suchym i twardym gruncie, można często widzieć odmianę o łodydze pojedynczéj, zaledwie parę cali wysokiéj, jeden tylko kwiat mającéj.

878. S. JACOBAEA: glabriusculus aut sublanuginosus, caule (*M. podbaldaszkowy*) erecto corymboso-ramoso, foliis inferioribus petiolatis lyratis lobo terminali majore, caulinis amplexicaulibus lyrato-pinnatifidis lobis oblongis angulatis, involucri subcampanulati squamis margine membranaceis sub apice maculatis, lugulis 10—12 patentibus oblongo-linearibus, achaeniis radii glaberrimis disci setoso scabris, pappo coroll. subaequante.

Senecio Jacobaea *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1997. *Pollich, Palat. n.* 737. *Roth, Flor. Germ.* II. 340. *DC. Flor. fran. n.* 3173. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 350. *Schk. Handb. tab.* 267 (calyx et fructus). *Bess. Gal.* II. 187. *Spreng. Syst.* III. 560. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 166, *fig.* 907. *Kunth, Berol.* I. 358. *Dietrich, Flor. March.* 475. Senecio corollis radiantibus, foliis pinnato-lyratis, laciniis lacinulatis, caule erecto *Lin. Flor. Suec. n.* 751. Senecio foliis lineatis pinnatis, pinnis dentatis, extrema maxima *Haller, Helv. n.* 62. Jacobaea vulgaris *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 445, *tab.* 170, *fig.* 1.

Bardzo pospolity na suchych, wzgórkowatych miejscach; nad brzegami dróg, lasów; na miedzach,

pastwiskach i łąkach. Kwitnie od lipca do jesieni. ♂ *et* ♃

Korzeń ma włóknisty, prawie podgryziony; łodygę prosto-wzniesioną, gałęzistą, walcowatą, niemal gładką, często purpurową, 1—2 stóp wysoką. Liście dolne przewrotnie-jajowato-podłużne, nieforemnie drobno-ząbkowane; łodygowe lirowato pierzasto-sieczne, mają klapkę wierzchołkową większą, boczne lancetowate lub podłużne, wcinano-ząbkowane. Kwiaty żółte, liczne, w baldaszkogron wierzchołkowy, niekiedy bardzo obszerny zebrane. Promieni około 12, podłużno-równowązkich, z początku poziomo-rozłożystych, później na dół odwinionych. Kielich niemal walcowaty; składa się z łusek lancetowatych, śpiczastych, gładkich, na brzegu błonką opasanych, w wierzchołku czarniawych. Ziarna podłużne; nadbrzeżnych kwiatków zupełnie gładkie, środkowych zaś szczecinkami drobnemi okryte. Liście bywają gładkie, lub wełniastym kutnerem mniej więcej, mianowicie pod spodem okryte; czasem tylko przy nasadzie kutner się znajduje.

879. S. TENUIFOLIUS: (*M. szczupłolisciowy*) caule ramoso sublanato, foliis omnibus pinnatifidis subtus germinibusque pubescentibus, laciniis lineari-lanceolatis acutis subintegerrimis, corymbo terminali, achaeniis omnibus puberulis, pappo coroll. disci subaequante.

Senecio tenuifolius *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 278. *Willd. Spec.* III. *p.* 1996. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 144. *Bess. Gal.* II. 187. *Spreng. Syst.* III. 560. Senecio erucaefolius *var.* tenuifolia *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 472. *Prodr.* VI. *p.* 351. *Wimm. Flor. Siles.* I. 228. *Dietrich, Flor. March.* 475. Senecio squalidus *Krock. Siles.* II. *n.* 1393, *tab.* 39.

Przytrafia się gdzieniegdzie na miejscach suchych, w lasach, zaroślach, przy drogach (mianowicie w Lubels. koło Kazimierza i Lublina). Kwitnie od lipca do września. ♃

Ten gatunek odznacza się liściem na liczne, drobne, równowązkie, nieco śpiczaste wcięcia pierzasto-podzielonym. Dolne liście są większe i dłuższe; górne coraz ku wierzchołkowi krótsze; wszystkie nieco do łodygi przytulone, z wierzchu zwykle gładkie, pod spodem bledsze, drobnym włosem okryte; obwód wcięć nieco zawiniony, a dolna powierzchnia wydatnym oznaczona nerwem. Łodyga dorasta około łokcia wysokości; jest prostostojąca, pojedyncza, walcowata, brózdowana, częstokroć u dołu brudno-czerwonawa, wełniastym, rzadkim, białym kutnerem okryta, niekiedy jednak prawie zupełnie gładka. Kwiaty złocisto-żółte, drobne, w baldaszkogron wierzchołkowy zebrane. Szypułki kutnerem porosłe. Listki kielicha lancetowate, nieco śpiczaste, gładkie; przysadki dolny kieliszek stanowiące nieliczne, krótkie, szczeciniaste. Ziarna drobnemi włoskami okryte.

373. ARNICA. *POMORNIK.*

Kielich dzwonkowaty, z listków lancetowatych, prawie równych, pojedynczym rzędem osadzonych uformowany. Kwiatki nadbrzeżne promieniste, żeńskie; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik kosmaty. Ziarna podłużne, kańciasto-walcowate, szczecinkami okryte. Puch z jednego rzędu włosów twardawych i szorstkich złożony. (Kwiaty wielkie, żółte, o promieniach szerokich, 3ząbkowych). *(Syngen. superflua).*

880. A. MONTANA: foliis radicalibus obovatis vel oblongis *(P. lekarski)* subintegerrimis 5nerviis, caulinis geminis oppositis, capitulis paucis, involucro glanduloso scabro.

Arnica montana *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 2106. *Pollich, Palat. n.* 809.

Scop. Carn. n. 1086. *Roth, Flor. Germ.* II. 323. *Schk. Handb.* III. *p.* 121, *tab.* 248. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 47. *Bess. Gal.* II. 196. *DC. Flor. fran. n.* 3198. *Ejusd. Prodr.* VI, *p.* 317. *Spreng. Syst.* III. *p.* 567. *Kluk, Dykc.* I. 49. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 168, *f.* 922. *Wimmer, Flor. Siles.* I. 226. *Dietrich, Flor. March.* 471. Arnica foliis ovatis conjugatis integerrimis *Haller, Helv. n.* 90. Arnica foliis ovatis integris, caulinis geminis oppositis *Lin. Flor. Suec. n.* 760. Doronicum oppositifolium *Lamar. Enc.* Doronicum montanum *Lamar.* Doronicum Arnica *Desfon. Cat. Hort. Paris. p.* 101. Doronicum foliis oblongo-ovalibus *Lin. Flor. Lapp.* 304. Arnica plantaginifolia *Gilib. Lith. n.* 128. Cineraria cernua *Thore.* Angielski trank: Alisma *v.* Plantago alpina *Syren. stron.* 825.

W Augustow. na łąkach, pastwiskach, w lasach. Piérwszy raz znalazłem ją r. 1827, między Szczuczynem a Wąsoszem; późniéj w okolicach Łomży w lesie do wsi Jeziórk należącym, tudzież wszędzie w zaroślach między Łomżą a Ostrołęką. P. Jastrzębowski najobficiéj w puszczy Augustow. ją spotykał. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Korzeń brunatny, twardawy, pojedynczy, na parę cali długi, poziomy, liczne włókna wypuszczający. Łodyga zwykle pojedyncza, niemal bezlistna, walcowata, rysowana, rzadkim, krótkim kutnerem okryta, na łokieć czasem wysoka. Liści nad korzeniem kilka (zwykle od 3 do 5), podłużnych lub prawie-łancetowatych, albo jajowato-podłużnych, u dołu zawsze trochę zwężonych i samą nasadą, nakształt pochewki pręt otulających, w wiérzchołku

mniéj więcéj tępych lub trochę śpiczastych, na brzegu zwykle całych, czasem niewyraźnie drobno-ząbkowanych; obiedwie ich powierzchnie kutnerowato-omszone, a dolna ma wydatne, podłużne nerwy. W pośrodku łodygi są dwa przeciwległe, małe, podłużne lub jajowate, śpiczaste, bezogonkowe, przytulone, zresztą korzeniowym podobne liście; w nasadzie zaś szypułek, przysadki lancetowate, albo równowązkie. Kwiaty wielkie, ciemno-żółte (niemal pomarańczowe), nieliczne (zwykle 2 lub 3, rzadko 4), na wierzchołku łodygi i jéj gałęzi, czyli raczéj na długich szypułkach osadzone. Promienie dwa razy od kielicha dłuższe, na 2 lub 3 lin. szérokie, prawie równowązkie, nerwiste, w wiérzchołku 3ząbkowe. Listki kielicha lancetowate, zewnętrzne nieco większe i czasem brudno-czerwonawe. Ziarna równowązkie, niemal kanciaste, przeszło 3 lin. długie, po dojrzeniu czarniawe, króciutką, szarą szczecinką okryte, i puchem brudno-białym, nierównym, szorstkim uwieńczone. Osadnik płaski, ma gęsty i biały włos na sobie. Indywidua z jednym kwiatem, dość często się znajdują.

Uwaga. Włoski okrywające łodygę i kielich, jedne są dłuższe, rzadsze, szare; drugie krótsze, zwykle brudno-purpurowe, gęstsze i drobniutkim, przezroczystym, białym lub purpurowym zakończone gruczołkiem; gruczołki te wydzielając wilgoć, nadają pewną lipkość całéj roślinie. Zapach jéj przytém jest dość mocny, aromatyczny, smak gorzkawy; posiada własność poty i womity wzbudzającą. Proszek z niéj mocne kichanie sprawia. W medycynie dzisiejszéj, szczególnie jéj kwiaty *(flores arnicae)*, mają zastosowanie ważne.

374. BELLIS. *STOKROĆ.*

Kielich półkulisty, z listków równych, podwójnym rzędem osadzonych ułożony. Kwiatki nadbrzeżne promieniste, żeńskie; środkowe rurkowate, w 4 lub 5 ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik stożkowaty, nagi. Ziarna przewrotnie-jajowate, spłaszczone, włoskami okryte. Puch żaden. Środek żółty, promienie białe lub czerwonawe. *(Syngenes. superflua).*

881. B. PERENNIS: foliis radicalibus spathulato-obovatis *(S. trwała)* crenato-dentatis pubescentibus venosis, scapo unifloro.

Bellis perennis *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2121. *Scop. Carn. n.* 1039. *Pollich, Palat. n.* 810. *Gaertn. de fructib.* II. 419, *tab.* 168, *f.* 1. *Schk. Handb.* III. *tab.* 251. *Hayne, Arzneig.* III. *tab.* 24. *Roth, Flor. Germ.* II. 315. *DC. Flor. fran. n.* 3219. *Ejusd. Prodr.* V. *p.* 304. *Hoffm. Germ.* II. 156. *Pers. Syn.* II. 459. *Bess. Gal.* II. 198. *Schlech. Berol.* I. *p.* 441. *Spreng. Syst.* III. *p.* 582. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 168, *f.* 923. *Kunth, Berol.* I. 334. *Dietrich, Flor. March.* 447. Bellis scapo nudo unifloro *Lin. Hort. Cliff. et Flor. Suec. n.* 761. Bellis sylvestris minor *Vaill. Paris. p.* 20. Stokroć: Bellis *Syren. stron.* 783.

Na łąkach, pastwiskach (koło Warszawy na Bielanach. Obficiéj w Lubelsk. mianowicie koło Puław, Kazimierza, Lublina, Miechowa. W Podlas. koło Nuru nad Bugiem i t. p.). Kwitnie od wiosny do jesieni. ♃.

Najwięcéj na piędzię wysoki. Liście korzeniowe liczne, do ziemi przytulone, przewrotnie-jajowate lub łopatkowate, tępe, na brzegu całe, a częściéj nieregularnie karbowane, lub drobno-ząbkowane, żylaste, z obudwu stron krótkim porosłe włosem. Głąbik walcowaty, pojedynczy, omszony, jednym w wiérzchołku zakończony kwiatem. Listki kielicha podłużne, tępe, ciemno-zielone lub brudno-purpurowo-zielonawe. Promienie liczne, równowązkie, od kielicha dwa razy dłuższe, białe lub mniéj więcéj czerwonawe; środek kwiatu żółty. Pospólstwo w niektórych okolicach *przypołudnikiem* tę roślinę zowie. W ogrodach dają się widzieć dwie piękne odmiany stokroci czerwonéj i białéj; jedna mająca wszystkie kwiatki języczkowate; druga o samych kwiatkach rurkowatych, zwiększonych, wypukłe główki tworzących.

375. MATRICARIA. *RUMIANEK.*

Kielich prawie-półkulisty, z łusek niemal równych, zielnych, na brzegu suchą błonką obwiedzionych, dachówkowato-ułożony. Kwiatki nadbrzeżne żeńskie, promieniste, środkowe rurkowate, w 5 ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik obszerny, nagi, jajowato-ostrokręgowy, wewnątrz wydrążony. Ziarna podłużne, kańciaste, albo całkiem nagie, albo króciutkim (ledwie widocznym) brzeżkiem uwieńczone. Środek żółty, promienie białe. *(Syngenes. superflua).*

882. M. CHAMOMILLA: *(R. zwyczajny)* glabra, caule ramoso-diffuso teretiusculo, foliis bipinnati-partitis, lobis anguste-linearibus integris aut saepe partitis, pedunculis apice nudis monocephalis, involucri squamis oblongis margine albidis, ligulis involucro triplo-brevioribus, receptaculo ovato-conico, achaeniis 4gonis, disci facie exter. latiore, radii lateribus aequalibus.

Matricaria Chamomilla *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2161. *Pollich, Palat. n.* 815. *Scop. Carn. n.* 1042. *Roth, Flor. Germ.* II. 317. *Schk. Handb.* III. *p.* 135, *tab.* 253 *b. Hayne, Arzneig.* I. *tab.* 3. *DC. Flor. fran. n.* 3217. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 51. *Spreng. Syst.* III. 582. *Schlech. Berol.* I. 443. *Kluk, Dykc.* II. 111. *Kunth, Flor. Berol.* I. 345. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 170, *fig.* 929. *Wimm. Siles.* I. 224. *Dietr. Flor. March.* 468. Matricaria receptaculis conicis,

radiis patentibus, seminibus nudis, squamis calycinis margine aequalibus *Lin. Flor. Suec. n.* 764. Anthemis vulgaris *Lin. Flor. Lapp.* 309. Leucanthemum Chamaemelum *Lamar. Flor. fran.*

Przy wsiach, w ogrodach, między warzywem, czasem na polu. Kwitnie w lipc. sierpn. wrześ. ⨀

Rumianek dorasta ½—1 ½ stopy. Jest rośliną zupełnie gładką. Korzeń ma z cienkich, krótkich włókien złożony. Łodygę niemal walcowatą, cokolwiek brózdowaną, czasem drobnemi, rzadkiemi brodaweczkami okrytą, i zwykle zaraz od nasady na gałęzie rozłożyste i rozpierzchłe podzieloną. Liście są pierzastodzielne; podziałki mają szczupłe, prawie-nitkowate, roztwarte, płaskawe i trochę mięsiste, w wiérzchołku cokolwiek śpiczaste; u najwyższych liści są one zwykle pojedyncze, u niższych zaś na kilka mniejszych cząstek rozcięte. Główki kwiatowe tworzą niby rzadki, niezupełny baldaszkogron; mają szypułki długie, kanciasto-brózdowane. Środek kwiatu mianowicie po dojrzeniu, ostrokręgowo-wzniesiony, tępy, zielonawo-żółty; promienie białe, z początku do środka przytulone, późniéj na dół zwisłe. Osadnik walcowato-stożkowaty, nagi, wewnątrz czczy. Łuski kielicha podłużne, tępe, suchą błonką na brzegu opasane. Ziarna b. drobne, podługowate, żeberkami opatrzone, gładkie, w wiérzchołku żadnéj nie mające błonki. Roślina ta wszystkim znajoma, ma smak gorzkawy; zapach szczególniéj kwiatów, mocny lecz przyjemny, aromatyczny, którym odznacza się od innych do niéj podobnych (jakiemi są np. *Anthemis cotula, arvensis* i t. p.). Główki kwiatowe, z których otrzymuje się lotny, eteryczny, błękitny olejek, mają niemal też same lekarskie własności co rumian rzymski *(Anth. nobilis)*. Użycie ich w różnych cierpieniach, komuż nie jest wiadomém?

Uwaga. Błonkowaty, krótki brzeżek, o jakim wspomina Dekandol *(Prodr.* VI. 521.*)*, rozwija się zapewne tylko w cieplejszym klimacie na ziarnach téj rośliny. Kunth postrzegał go u indywiduów w okolicy Paryża zbieranych; na naszych nigdy go nie widać.

376. CHRYSANTHEMUM. *JASTRUN.*

Kielich półkulisty, z łusek skórkowatych, przytulonych, na brzegu suchych, dachówkowato-ułożony. Nadbrzeżne kwiatki promieniste, żeńskie; środkowe rurkowato-lejkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik nagi, płaski lub wypukły, kropkowany. Ziarna podłużne, niemal walcowate, rysowane. Puch żaden. Środek żółty, promienie białe, rzadko żółte. *(Syngenes. superflua).*

883. C. LEUCANTHEMUM: (*J. pospolity*) caule erecto sub-ramoso, foliis inferioribus petiolatis obovatis dentatis, caulinis semiamplexicaulibus crenatis serratisve, superioribus lanceolatis, ramis unifloris, involucri squamis ad marginem anguste rufis.

Chrysanthemum Leucanthemum *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 2142. *Hoffm. Germ.* II. 157. *Bess. Gal.* II. 198. *DC. Flor. fran. n.* 3204. *Schlech. Berol.* I. 441. *Spreng. Syst.* III. *p.* 583. *Wimm. Siles.* I. 224. *Kunth, Flor. Berol.* I. 345. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 169, *fig.* 924. Chrysanthemum foliis amplexicaulibus oblongis superne serratis inferne dentatis *Lin. Flor. Suec. n.* 763. Matricaria Leucanthemum *Scop. Carn. et Desv.* Matricaria foliis radicalibus petiolatis ovatis crenatis, caulinis amplexicaulibus dentatis *Haller, Helv. n.* 98. Leucanthemum vul-

gare *DC. Prodr.* VI, *p.* 46. *Dietrich, Flor. March.* 459.

Na łąkach, miedzach, wygonach, w zaroślach, nad brzegami dróg, w gajach i t. p. m. b. pospolity. Kwitnie od lipca do jesieni. ♃

Dorasta około dwóch stóp wysokości. Łodygę ma pojedynczą lub trochę gałęzistą, walcowatą, brózdowaną, gładką lub drobnym, rzadkim włosem okrytą. Liście korzeniowe i najniższe łodygowe mają długie ogonki i są przewrotnie jajowo-łopatkowate, tępe, karbowane lub piłkowane; łodygowe wyższe nieliczne, ku wierzchołkowi coraz mniejsze, bezogonkowe, podłużne lub lancetowate, u dołu trochę klinowato-zwężone, nasadą pręt otulające, na brzegu nieforemnie wcinano-piłkowane, gładkie lub nieco kosmate. Kwiat wielki (przeszło cal w średnicy), pojedynczo na wierzchołku łodygi i gałęzi (jeśli się te znajdują) osadzony; środek jego żółty, płaski; promienie białe, liczne, od kielicha znacznie dłuższe, równowązko-podłużne, nerwiste, w wierzchołku tępe, całe lub niewyraźnie 2—3ząbkowe. Łuski kielicha podłużne, tępe, ściśle ułożone, zwykle gładkie, zielonawe, na brzegu rdzawą, a w wierzchołku białą obwiedzione błonką. Ziarna podługowate, gładkie, czarniawe, białawemi żeberkami oznaczone i żadnego nie mające puchu. W niektórych okolicach wieśniacy *wołowém okiem* tę roślinę zowią.

Uwaga. Jastrun zbożowy (*Chrysanth. segetum L. Pyrethrum segetum Moench. Meth.*), który w innych krajach aż do uprzykrzenia między zbożem ma wyrastać, i o którym Linneusz mówi że jest: *frequens vitium in agris Hollandiae*, u nas nigdzie nie dał mi się widzieć. Od opisanego wyżéj różni się szczególniéj liściem sinawym i promieniem żółtym. Rośnie w okolicach Grodna i na Podolu; mówiono mi, że i w Krakow. gdzieniegdzie się przytrafia.

377. PYRETHRUM. *MARUNA.*

Kielich półkulisty, z listków nieco śpiczastych, na brzegu suchych, przytulonych dachówkowato-ułożony. Kwiatki nadbrzeżne promieniste, żeńskie; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik nagi, wypukły. Ziarna

błonką wystającą, czasem drobniutko-ząbkowaną uwieńczone. Środek żółty; promienie zwykle białe. (*Syngen. superflua*).

884. P. INODORUM: caule ramoso-diffuso aut erecto, foliis (*M. bezwonna*) bipinnati sectis, lobis linearibus acutis planiusculis bi-vel tripartitis, ramis monocephalis, achaeniis costato-triangularibus, inter costas incrassatas transverse rugulosis, margine angusto membranaceo integro coronatis.

Pyrethrum inodorum *Smith. Willd. Spec.* III. *p.* 2157. *Enum. Berol. p.* 907. *Roth, Germ.* II. 319. *Bess. Gal.* II. 201. *Schlech. Berol.* I. 442. *Kunth. Flor. Berol.* I. 347. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 169, *fig.* 928. Chrysanthemum inodorum *Lin. Spec. Schk. Handb.* III. *t.* 253 *a. Hayne, Arzneig.* I. *t.* 4. *Hoffm. Germ.* II. 158. *Wimm. Siles.* I. 225. Matricaria inodora *L. Flor. Suec. n.* 765. *DC. Prodr.* VI. 52. *Dietrich, Flor. March.* 461. Anthemis vulgaris *Lin. Flor. Lapp.* (ex *Steud.*).

Nad brzegami pól, na ugorach, koło dróg, na dziedzińcach, w ogrodach i t. p. Kwitnie w lipc. sierp. wrześ. ⊙

Dorasta od ½ do 1 ½ stóp. Ma łodygę gładką, niekiedy czerwonawą, gałęzistą, o gałęziach trochę rozwartych lub rozpierzchłych. Liście również gładkie, ciemno-zielone; dzielą się na delikatne, równowązko-nitkowate wcięcia; każde rozczepia się zwykle na 2 lub 3 części. Kwiaty na wierzchołku łodygi i gałęzi pojedynczo wyrastają, do kwiatów jastruna pospolitego dość podobne, lecz mniejsze i niemal bez zapachu: środek ich jest żółty, wypukło-wzniesiony; promienie białe, rozłożyste, prawie-eliptyczne, we trzy karby w wierzchołku wycięte. Łuski kielicha przytulone, nieco śpiczaste, wązką, brudno-rdzawą błonką opasane. Ziarna

rdzawe, gładkie, na grzbiecie wypukłe, przy wierzchołku mają dwa dołeczki, a w miejsce puchu brzeżek wązki, błonkowaty. Osadnik półkulisty, brodaweczkami okryty, gładki.

885. P. PARTHENIUM: caule erecto ramoso foliisque glabris (*M. szerokoliściowa*) aut subtilissime puberulis, foliolis subovatis pinnatifidis inciso-crenatis, summis confluentibus, capitulis corymbosis, achaeniis costato-angulatis, dentibus 4—5 acutis membranaceis coronatis.

Pyrethrum parthenium *Smith. Willd. Spec.* III. 2155. *Enum. Berol. p.* 906. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 20. *Schlech. Berol.* I. 442. *Bess. Gal.* II. 201. *DC. Prodr.* VI. 58. *Kunth, Flor. Berol.* I. 346. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 169, *f.* 926. *Dietrich, Flor. March.* 461. Matricaria parthenium *L. Spec. Roth, Germ.* II. 316. Chrysanthemum parthenium *Pers. Syn.* II. 462. *Hoffm. Germ.* II. 158. *Wimm. Flor. Siles.* I. 225. Matricaria odorata *Lamar. Flor. fran.* Matricaria foliis pinnatis, pinnis semipinnatis, lacinulis obtusis, floribus umbellatis *Haller, Helv. n.* 100. Marunka: Matricaria parthenium *Syren. stron.* 865.

Przytrafia się gdzieniegdzie przy wsiach, koło płotów, na gruzach i t. p. (W Mazow. Sandomir. Lubels.). Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Ma łodygę na 1—2 stóp wysoką, prosto-stojącą, gałęzistą, brózdowaną, gładką jak i cała roślina. Liście szérokie, ogonkowe, piérzasto-sieczne, o działach zwykle podłużnych, tępych, wcinano-ząbkowanych; najwyższe przy kwiatach są mniejsze, pierzasto-sie-

czne lub tylko w wierzchołku 3 razy wcięte. Kwiaty dosyć liczne, prawie półkuliste, szypułkowe, na wierzchołku łodygi i gałęzi w baldaszkogron zebrane; środek ich żółty; promienie białe, od kielicha ledwie dwa razy dłuższe, w wierzchołku 3 lub 4 karbami oznaczone. Listki kielicha lancetowato-równowązkie, śpiczaste, prawie-gładkie, błonką suchą obwiedzione, która w wierzchołku wewnętrznych listków jest nieco-poszarpana. Ziarna błonką ząbkowaną uwieńczone. Cała roślina gorzka, ma mocny właściwy zapach, i w medycynie pod nazwis. *herba matricariae* niekiedy się używa.

378. MADIA. *MAZICZKA.*

Kielich podwójny; zewnętrzny 8—10listkowy, foremny, od wewnętrznego dłuższy; wewnętrzny wielolistkowy. Osadnik płaski, nagi. Ziarna spłaszczone, proste, w nasadzie szczuplejsze, gładkie, z obudwu stron mają po jednym nerwie podłużnym, co im postać czworograniastą nadaje. Puch żaden. Środek i promienie żółte. (*Syngen. superflua).*

886. M. SATIVA: *DC. Prodr.* V. *p.* 691. *Spreng. Syst.* III. *p.* *(M. siewna)* 589. Madia sativa, viscosa et mellosa *Willd. Spec.* III. *p.* 1951. *Pers. Syn.* II. *p.* 429.

Roślina roczna, pochodząca z Chili, dziś w Europie dla nasion oleistych na polach uprawiana. Kwitnie w lipcu. ☉

Jest cała włosem gruczołkowatym, lipkim, mianowicie w górze porosła. Ma liście podłużne albo lancetowate, zupełnie całe; niższe naprzeciw, wyższe naprzemianległe, nieco-pręt otulające. Kwiaty krótko-szypułkowe, żółte, w kątach liści i na wierzchołku łodygi skupione. Nasiona oleiste. Nieprzyjemny zapach téj rośliny, mianowicie wieczorem po deszczu, daleko się rozchodzi. (Wyżycki, *Zielnik* I. 317.).

379. ANTHEMIS. *RUMIAN.*

Kielich półkulisty, z listków mniej więcéj suchych, prawie równych dachówkowato-ułożony. Kwiatki nadbrzeżne

promieniste, żeńskie (czasem nijakie, płonne); środkowe rurkowate, 2płciowe, o rurce spłaszczonéj, w pięć ząbków wyciętéj. Osadnik wypukły lub stożkowaty, plewkami okryty. Ziarna podłużne, prawie walcowate lub niewyraźnie 4graniaste, w wierzchołku już nagie, już małą błonką ząbkowaną lub całkowitą uwieńczone. Środek żółty; promienie białe albo żółte. *(Syngen. superflua)*.

A. *Promienie białe.*

887. A. COTULA: caule ramoso, foliis tripinnatisectis glabriusculis aut parce pilosis, laciniis lanceolatis acutis, involucri squamis margine albidis, receptaculo conico superne paleaceo, paleis angustis acuminatis, achaeniis apice nudis.
(R. śmierdzący)

Anthemis cotula *Lin. Willd. Spec.* III. 2181. *Scop. Carn.n.* 1092. *Schk. Handb.* III. *t.* 254 *a. DC. Flor. fran. n.* 3261. *Bess. Gal.* II. 202. *Hoffm. Germ.* II. 160. *Hayne, Arzneig.* I. *tab.* 6. *Schlech. Berol.* I. 444. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 170, *fig.* 931. *Wimm. Flor. Siles.* I. 224. Anthemis receptaculis conicis, paleis setaceis, seminibus nudis *Lin. Flor. Suec. n.* 767. Anthemis foetida *Lamar. Flor. fran.* Chamaemelum Cotula *Allion. Flor. Pedem. n.* 676. Chamaemelum foliis glabris duplicato-pinnatis nervo foliaceo, pinnulis lanceolatis, seminibus exasperatis *Haller, Helv. n.* 104. Maruta foetida *Cassini, Dict. Kunth, Flor. Berol.* I. 342. Maruta Cotula *DC. Prodr.* VI. *p.* 13. *Dietrich, Flor. March.* 457. Maruta vulgaris *BF. Comp.* II. 392.

Chamaemelum foetidum *Vaill. Paris. p.* 34. Rumień psi albo śmierdzący. Cotula foetida *Syren. stron.* 803.

Wyrasta szczególniéj na dziedzińcach, placach, podwórzach, często na gruzach, i w ogólności na wszelkich nieuprawnych, zaniedbanych miejscach; czasem na polach się przytrafia. Kwitnie w lipc. sierpn. wrześ. ⊙

Rumian ten, od pospólstwa *psim rumiankiem* zwany, odznacza się mocną i odrażliwą wonią, która mianowicie w jego kwiatach czuć się daje. Łodygę ma gałęzistą, na ½—1 stopę wysoką, gładką lub drobnym, rzadkim włosem, mianowicie w górze omszoną i cokolwiek brózdowaną. Liście zwykle 2 razy piérzasto-sieczne, o wcięciach szczupłych, równowązko-lancetowatych, szydłowato-śpiczastych, gładkich, albo rzadkim, krótkim włosem okrytych. Główki kwiatowe prawie téjże co i pachnącego rumianku wielkości, na wiérzchołku gałęzi i gałązek pojedynczo-wyrastające; środek mają żółty, wypukły, promienie białe, podługowate, często zwisłe, w wiérzchołku tępe, i albo całe, albo we 2 lub 3 karby wycięte. Łuski kielicha lancetowate; zewnętrzne cokolwiek śpiczaste, wewnętrzne tępe; wszystkie okryte są na zewnątrz szarym, rzadkim, dość długim włosem; brzeg mają suchy, błonkowaty, białawy i mniéj więcéj poszarpany. Dojrzałe owoce są brudno-żółtawe, przewrotnie-jajowate lub niemal gruszeczkowate, w wierzchołku tępe i żadną nieuwieńczone błonką; na ich powierzchni można widzieć 10 podłużnych żeberek, w liczne fałdki czyli grudki pomarszczonych. Osadnik walcowato-stożkowaty, niewydrążony, ma na sobie szczególniéj w górze dosyć liczne, od owoców dłuższe, wąziutkie, śpiczaste, nakształt szczecin plewki. Języczkowate kwiatki u tego gatunku, będąc pozbawione słupka, całkiem są płonne.

888. A. ARVENSIS: caule ramoso diffuso cum foliis incano-
(R. polny) pubescente, foliis bipinnatisectis, laciniis lineari-lanceolatis acutissimis, capitulis longe-pedunculatis, involucri squamis margine scariosis albis obtusis, recepta-

culi conici paleis lanceolatis acuminatis, achaeniis membranula denticulata coronatis.

Anthemis arvensis *Lin. Will. Spec.* III. *p.* 2185. *Scop. Carn. n.* 1091. *Roth, Flor. Germ.* II. 353. *Pollich, Palat. n.* 816. *Hayne. Arzneig.* I. *tab.* 5. *Pers. Syn.* II. 466. *DC. Flor. fran. n.* 3260. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 6. *Bess. Gal.* II. 202. *Schlech. Berol.* I. 443. *Kunth, Berol.* I. 342. *Dietrich, Flor. March.* 456. *Wimm. Siles.* I. 223. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 170, *fig.* 930. Anthemis receptaculis conicis, paleis lanceolatis, seminibus coronato-marginatis *Lin. Flor. Suec. n.* 768. Chamaemelum arvense *Allion. Flor. Pedem. n.* 674. *Gaertn. de fructib.* II. 426, *tab.* 168, *fig.* 10. Anthemis agrestis *Wallroth, Sched. critic.* 484.

Na polach, ugorach, koło dróg, na dziedzińcach i t. p. b. pospolity. Kwitnie w lipc. sierp. wrześ. ⊙ (♂ *Lin.*).

Odznacza się kolorem szarawo-zielonym, pochodzącym od drobnych, przytulonych włosków, któremi niemal wszystkie części téj rośliny są mniéj więcéj okryte. Łodygi ma gałęziste, podnoszące się, a niekiedy na ziemi rozpostarte, rysowane, czasem u dołu czerwonawe, na stopę lub więcéj wysokie. Liście prawie takie jak u poprzedzającego; tojest dolne dwa razy, wyższe zwykle raz pierzasto-sieczne, o wcięciach równowązkich lub równowązko-lancetowatych, śpiczasto-zakończonych. Kwiaty trochę większe jak u powyższego, osadzone na wiérzchołku gałęzi, na długich, wzniesionych szypułkach; środek ich żółty, promienie białe, poziomo-rozłożyste. Łuski kielicha podłużne, tępe, włoskami porosłe, dość széroką, mianowicie w wiérzchołku i trochę poszarpaną błonką obwiedzione. Osadnik ostrokręgowy, wewnątrz pusty, plewkami

lancetowatemi, śpiczastemi, czółenkowato-stulonemi okryty. Ziarna gładkie, prawie-4graniaste, nieco-brózdowane, a ich wierzchołek króciutką, niewyraźnie-ząbkowaną błonką uwieńczony. Z ogólnéj postaci znacznie do poprzedzającego podobny, lecz woń ma słabą, aromatyczną. Kwiatki języczkowate są rodzajne.

Anthemis agrestis Wallroth'a jest odmianą, mającą liście gładsze, zieleńsze, zewnętrzne ziarna z brzeżkiem nabrzmiałym.

B. *Promienie żółte.*

889. A. TINCTORIA: (*R. farbierski*) caule erecto stricto ramoso cum foliis molliter sericeo-pubescente, foliis bipinnatifidis, laciniis linearibus cum rachi acute dentatis, capitulis longissime pedunculatis, involucri squamis villoso-canis obtusis margine submembranaceis, receptaculi convexi paleis linearibus apice subulatis, achaeniis membranula integerrima coronatis.

Anthemis tinctoria *Lin. Pollich, Palat. n.* 818. *Roth, Germ.* II. 355. *Krock. Siles. n.* 1438. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 161. *Bess. Gal.* II. 202. *Schlech. Berol.* I. 444. *DC. Prodr.* VI. 11. *Spreng. Syst.* III. *p.* 596. *Kunth, Flor. Berol.* I. 341. *Wimm. Flor. Siles.* I. 223. *Dietrich, Flor. March.* 456. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 170, *fig.* 932. Anthemis foliis, bipinnatis serratis, subtus tomentosis caule corymboso *Lin. Flor. Suec. n.* 769. Chamaemelum tinctorium *Allion. Flor. Pedem. n.* 679. Chamaemelum foliis pinnatis hirsutis, pinnulis simplicibus lanceolatis *Haller, Helv. n.* 105.

Wyrasta szczególniéj na gruntach suchych, wapnistych i żwirkowatych. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃ (⊙ *DC. Prodr.*).

Cała roślina siwemi, przytulonemi włoskami porosła. Wysoka na stopę lub półtory. Ma łodygę prosto-stojącą lub podnoszącą się, gałęzistą, twardą, walcowatą, u dołu zwykle czerwonawą. Liście szarawe, dwa razy piérzasto-sieczne, o wcięciach równowązkich lub lancetowatych, ostro-kończystych, i szerszych jak u dwóch poprzedzających gatunków. Kwiaty wiérzchołkowe, na bardzo długich, w górze nagich szypułkach osadzone; znacznie są większe jak u tamtych i całkowicie pomarańczowo-żółte. Promienie rozłożyste, przewrotnie-podłużno-jajowate, w wiérzchołku niewyraźnie 2ząbkowe, ledwie dwa razy od kielicha dłuższe. Środek płaski. Zewnętrzne łuski kielicha szaro-kutnerowate. Na osadniku znajdują się liczne, równowązkie, w wiérzchołku szydełkowate plewki, niemal kwiatkom wyrównywające. Ziarna 4graniaste, ku nasadzie zwężone; w wiérzchołku błonką nieząbkowaną okryte. Z kwiatów tego rumianu dość piękną, żółtą farbę otrzymać można.

380. ACHILLEA. *KRWAWNIK.*

Kielich ogólny jajowato-podłużny lub dzwonkowaty, z łusek przytulonych, nierównych dachówkowato-ułożony. Kwiatki nadbrzeżne żeńskie; zwykle nieliczne, promieniste, o promieniach krótkich, okrągławych; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik wypukły, czasem stożkowaty, plewkami okryty. Ziarna podłużne, spłaszczone, gładkie. Puch żaden. Główki kwiatowe zwykle drobne, o promieniach białych, purpurowych, różowych lub żółtych. *(Syngenes. superflua).*

890. A. PTARMICA: caule erecto, superne ramoso, foliis ses-
(K. piłkowany) silibus glabris lineari-lanceolatis argute crebre et aequaliter serratis, pedunculis pubescentibus corymboso-paniculatis,

involucri subhemisphaerici squamis villosis ovatis margine ferrugineis, ligulis 8--12 subrotundis 3dentatis, receptaculi paleis oblongis pubescentibus.

Achillea Ptarmica *Lin. Willd. Spec.* III. 2191. *Ejusd. Enum. p.* 913. *Pollich, Palat. n.* 819. *Roth, Flor. Germ.* II. 356. *Hayne, Arzneig.* IX. *tab.* 44. *Hoffm. Germ.* II. 161. *DC. Flor. fran. n.* 3271. *Spreng. Syst.* III. *p.* 596. *Bess. Gal.* II. 203. *Schlech. Berol.* I. *p.* 445. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 171, *fig.* 934. *Wimm. Flor. Siles.* I. 222. Achillea foliis lanceolatis acuminatis argute serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 771. Achillea foliis linearibus lanceolatis acutissime serratis *Haller, Helv. n.* 117. Ptarmica vulgaris *DC. Prodr.* VI. *p.* 23. *Dietrich, Flor. March.* 458. Ptarmica vulgaris folio longo serrato, flore albo *Vaill. Paris. p.* 165.

Przytrafia się w zaroślach, nad brzegami rzék, strumieni, rowów i w t. p. m. (Koło Łomży dość pospolity). Kwitnie od lipca do jesieni. ♃

Łodygę ma prosto-stojącą, walcowatą, u dołu pojedynczą i gładką, w wierzchołku omszoną, na dwie lub trzy stopy wysoką. Liście niepodzielone, bezogonkowe, równowązko-lancetowate, prawie-gładkie, z brzegiem foremnie ostro i gęsto-piłkowanym, szorstkim, 1—3 cali długie, a około 2 lub 3 lin. szer. Główki kwiatowe tworzą baldaszkogron wierzchołkowy; są niemal półkuliste, białe, większe nieco jak u krwawniku pospolitego. Promieni najczęściéj ośm, przewrotnie-jajowato-okrągławych, 2nerwowych, w wierzchołku ząbkowanych. Listki kielicha podłużno-jajowate, tępe, kutnerem mniéj więcéj okryte, na brzegu brunatnawe, mocno przytulone. Ziarna przewrotnie-jajowato-podłużne, gładkie

Cała roślina ma pewną ostrość; szczególnie suchy jéj korzeń mocne kichanie wzbudza. Dawna medycyna przypisywała jéj lekarskie własności. W ogrodach znajoma jest piękna odmiana pełna (fran. *Bouton d'argent)*, mająca główki kwiatowe prawie-kuliste, w których wszystkie kwiatki na języczkowate się zmieniły.

891. A. MILLEFOLIUM: caule erecto subvilloso simplici seu
(*K. pospolity*) apice ramoso, foliis radicalibus petiolatis, caulinis subsessilibus, omnibus pinnatisectis glabriusculis, laciniis linearibus 3—6fidis mucronatis, corymbo-composito fastigiato, involucro obovato-oblongo glabriusculo, radio 4—5floro, receptaculi paleis oblongis acutis hyalinis.

Achillea millefolium *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 2208. *Scop. Carn. n.* 1098. *Pollich, Palat. n.* 820. *Roth, Germ.* II. 356. *Schk. Handb.* III. *tab.* 255. *Hayne, Arzneig.* IX. *tab.* 45. *Gaertn. de fructib.* II. 426, *tab.* 168, *f.* 9. *DC. Flor. fran. n.* 3280. *Ejusd. Prodr.* VI. *p.* 24. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 162. *Schlech. Berol.* I. 445. *Kluk, Dykc.* I. 4. *Kunth, Flor. Berol.* I. 343. *Wimm. Flor. Siles.* I. 223. *Dietrich, Flor. March.* 458. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 171, *fig.* 935. Achillea foliis duplicato-bipinnatis nudis, laciniis linearibus dentatis *Lin. Flor. Suec. n.* 770. Millefolium vulgare album et purpureum *Vaill. Paris. p.* 127. Krwawnik: Millefolium terrestre *Syren. stron.* 601.

Na łąkach, pastwiskach, miedzach, koło dróg, w zaroślach, gajach, ogrodach, prawie wszędzie w obfitości. Kwitnie od czerwca do twardéj jesieni. ♃

Krwawnik pospolity jest rośliną od kilku cali do dwóch lub 3 stóp dorastającą. Korzeń ma dość długi, pérzowaty, mocny, twardy, włóknami cienkiemi opatrzony. Łodygę u dołu walcowatą, zwykle pojedynczą, w górze kanciasto-brózdowaną i w baldaszkogron rozgałęzioną, a stosownie do natury gruntu, już gładką, już krótkim włosem mniéj więcéj okrytą. Gałęzie mają dość głębokie brózdy. Liście na 2—4 cale długie, bezogonkowe; w obwodzie podłużne lub lancetowate; dzielą się pierzasto na liczne, równowązkie, płaskie, niekiedy bardzo szczupłe, czasem na parę linij szérokie kłapki z których każda rozcięta jest jeszcze na kilka krótkich, nierównych, jajowatych albo równowązkich, króciutkim sztyletem zakończonych cząstek. Korzeniowe są znacznie dłuższe, miękkie, na ogonkach osadzone, i podwójnie pierzasto-sieczne. Powierzchnia wszystkich liści bywa już gładka, już drobnym włosem okryta. Główki kwiatowe liczne, podługowate (zwykle około 3 lin. dług.), tworzą foremne, z wiérzchu płaskie baldaszkogrony, na wiérzchołku gałęzi umocowane. Promieni pospolicie 5, od kielicha znacznie krótszych, okrągławych, i albo całkowitych, albo we 3 niewyraźne karby wyciętych, białych, rozłożystych, później zwisłych. Główki pylk. pomarańczowe. Łuski kielicha podłużne, tępe, nierówne, ściśle przytulone, zewnątrz mniéj więcéj (mianowicie w młodości) kosmate, na brzegu białą lub rdzawą błonką opasane. Ziarna po dojrzeniu szare (około 1 lin. długie), podługowate, płaskie, tępe, ku nasadzie klinowato-zwężone, zupełnie nagie i gładkie. Plewki między kwiatkami do łusek kielichowych podobne, lecz śpiczaste, błonkowate i przezroczyste. Piękna odmiana krwawniku z kwiatem cielistym, różowym lub światło czerwonym, dość często w stanie dzikim się przytrafia. Cała roślina ma smak gorzkawy, zapach aromatyczny: szczególnie jéj główki kwiatowe po roztarciu balsamiczno-korzenną woń wydają. W medycynie (*herba et flor. millefolii*) do lekarstw się używa. Młode liście krwawniku z twarogiem zmieszane, są zdrowém dla indycząt pożywieniem.

381. HELIANTHUS. *SŁONECZNIK.*

Kielich ogólny z listków podłużnych, zielnych, w nasadzie rozszerzonych, w wierzchołku rozłożystych lub nieco odgiętych, dachówkowato-ułożony. Kwiatki nadbrzeżne promieniste, 1rzędowe, nijakie; środkowe rurkowate, w pięć ząbków wycięte, 2płciowe. Osadnik obszerny, płaski, plewkami lancetowatemi, śpiczastemi okryty. Ziarna (owoce) podłużne, tępe, płaskawe lub niemal 4graniaste, gładkie lub nieco kosmate, w wierzchołku dwiema ościami lancetowatemi, opadającemi uwieńczone. (Środek żółty; promienie szerokie, podobnież żółte). *(Syngen. frustranea).*

892. H. ANNUUS: radice fibrosa, caule giganteo erecto, foliis (*S. zwyczajny*) alternis petiolatis cordatis seu late-ovatis trinerviis grosse serratis hispidis, capitulis maximis cernuis, involucri squamis late-ovatis abrupte-acuminatis ciliatis, paleis subindivisis, achaeniis disci biaristatis.

Helianthus annuus *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2237. *Enum. Berol. p.* 919. *DC. Flor. fran. n.* 3289. *Ejusd. Prodr.* V. 585. *Pers. Syn.* II. 475. *Kluk, Dykc.* II. 36. *Spreng. Syst.* III. 616. Słonecznik peruwiański c. Słońce indyjskie: Chrysanthemum peruanum *v.* Flos Solis *Syren. stron.* 1528.

Pochodzi z Ameryki połud. Kwitnie w końcu lata. ⊙

Dorasta wzrostu człowieka, często nawet wyższy. Łodygę ma pojedynczą, twardawą, szorstkim włosem okrytą. Liście obszerne, naprzemianległe, ogonkowe, sercowato-jajowate, śpiczaste, na brzegu piłkowane, szorstko-włosiste i 3 nerwami oznaczone. Kwiat żółty, największy zpomiędzy roślin złożonych, wierzchołkowy, nieco zwisły, na szypułce zgrubiałej osadzony. Listki kielicha lancetowate, trochę nastroszone, śpiczaste, żółto-zielonawe.

Środkowe kwiatki bardzo liczne i gęste, rurkowate, w pięć ząbków wycięte. Promienie na dwa cale lub nieco więcéj długie, 1 ¼ cal. szérokie, śpiczaste. Ziarna podługowate, w dolnym końcu trochę zwężone, niemal płasko-czworograniaste, w wierzchołku tępe, na powierzchni gładkie, brudno-szare, ciemno-granatowe lub czarniawe; na każdém znajdują się w młodości dwie lancetowate, drobno ząbkowane ości. W Peru ta roślina 20 stóp ma dorastać. Z jéj nasion dobry wybija się oléj; na ten użytek niekiedy umyślnie się uprawia. (*Pamięt. rolnicz. technol.* III. 41).

893. H. TUBEROSUS: radice tubercula oblonga gerente, caule erecto ramoso scabro, foliis alternis petiolatis 3plinerviis scabris serratis, inferioribus cordato-ovatis, super. ovato-acuminatis, capitulis erectis, involucri squamis lineari-lanceolatis ciliatis.
(*S. bulwowy*)

Helianthus tuberosus *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2239. *Enum. Berol. p.* 919. *Schk. Handb.* III. *n.* 4623, *tab.* 258. *DC. Prodr.* V. *p.* 590. *Flor. fran. n.* 3290. *Pers. Syn.* II. *p.* 475. Helianthus radice tuberosa *Lin. Hort. Cliff.* 419.

Pochodzi z Brazylii. Kwitnie w jesieni. ♃

Korzeń bulwiasty, o bulwach podłużnych, brunatnawych. Łodyga pojedyncza lub gałęzista, prosto-stojąca, rysowana, szorstka, na kilka stóp wysoka. Liście naprzemianległe, krótko-ogonkowe, dolne większe, sercowato-jajowate, wyższe stopniowo-mniejsze: jajowo-podłużne lub lancetowate; wszystkie śpiczaste, na brzegu ostro-piłkowane, w dotknięciu szorstkie, 3nerwowe. Kwiaty żółte, znacznie mniejsze jak u gatunku poprzedzającego, wierzchołkowe, prosto-wzniesione. Listki kielicha równowązko-lancetowate, śpiczaste, mniéj więcéj odgięte, szorstkawe, na brzegu włosem białawym rzęsowato-porosłe. Promienie kończate, w wierzchołku dwuząbkowe. Pod nazwiskiem *bulwy* lub *topinamburu* znajomy;

rozmnaża się z korzeni które jak kartofle jadane bywają. (*Ogrodn. Zigry*. I. 72. Wodzicki, II. 403. Kluk, *Dykc*. II. 37. Reichart, *Ogrod. warzyw*. 237. *Izys. z r*. 1822. VI. 278. *z r*. 1823. I. 313. Wyżycki, *Zielnik* II. 263. Czepiński, *Ogrod. powsz*. 183.).

382. CALENDULA. *NOGIETEK.*

Kielich ogólny dzwonkowaty, z listków równowązkolancetowatych, foremnych, zielnych, niemal pojedynczym rzędem osadzonych uformowany. Kwiatki nadbrzeżne, promieniste, żeńskie, rodzajne; środkowe rurkowato-lejkowate, pięcioząbkowe, męzkie, płonne. Osadnik płaski, nagi. Ziarna (owoce) różno-kształtne, skrzywione, na grzbiecie kolcami, wyrostkami lub zmarszczkami w różny sposób okryte. Puch żaden. Środek i promienie żółte albo pomarańczowe. (*Syngen. necessaria*).

894. C. arvensis: (*N. polny*) caule diffuso, foliis lanceolatis acutis remote denticulatis, inferioribus basi attenuatis subpetiolatis, superioribus semiamplexicaulibus, achaeniis omnibus curvatis, marginalibus involucro duplolongioribus dorso longe echinatis apice rostratis, mediis paucis (imo nullis) sub. laevibus subglobosis, intimis angustis dorso muricatis.

Calendula arvensis *Lin. Willd. Spec.* III. *p*. 2339. *Pollich, Palat. n*. 829. *Roth, Flor. Germ*. II. 368. *Schk. Handb. tab*. 265 (fructus). *Gaertn. de fructib*. II. 421, *tab*. 168, *fig*. 4. *DC. Flor. fran. n*. 3202. *Ejusd. Prodr*. VI. *p*. 452. *Bess. Gal*. II. 210. *Ejusd. Enum. Volh. p*. 35. *Spreng. Syst*. III. 623. *Dietrich, Flor. March*. 480. Calendula foliis lanceolatis ample-

xicaulibus dentatis, floribus concoloribus *Haller, Helv. n.* 94. Caltha arvensis *Vaill. Paris. p.* 26. *Moench. Meth.* 585.

Rośnie na polach, lecz rzadko się przytrafia. (W Krakow.). Kwitnie w lipc. sierp. ☉

Dorasta około pół stopy wysokości. Ma łodygę walcowatą, podnoszącą się, nieco gałęzistą, rzadkim włosem porosłą. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, sercowato-lancetowate, śpiczaste, cokolwiek ząbkowane, albo zupełnie całe, szorstkawe. Kwiaty światło-żółte, małe, na wierzchołku łodygi i gałęzi pojedynczo-osadzone. Listki kielicha śpiczaste, szorstkawo-kosmate. Jedne z zewnętrznych owoców są długie, łukowato-skrzywione i kolcami na grzbiecie okryte, drugie mają postać okrągławej łódki, z grzbietem wypukłym, bez kolców; wewnętrzne zwinione są w okrąg, na powierzchni chropawe, brodawkowate.

895. C. OFFICINALIS: foliis pubescentibus, imis integris *(N. ogrodowy)* spathulatis, superioribus cordato-amplexicaulibus lanceolatis subdentatis, achaeniis omnibus curvatis cymbaeformibus dorso muricatis, marginalibus parum majoribus intus crista auctis apice parum productis.

Calendula officinalis *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 2340. *Roth, Germ.* II. 369. *Gaertn. de fructib.* II. 422. *t.* 168, *fig.* 4. *Hayne, Arzneig.* IX, *tab.* 47. *DC. Prodr.* VI. *p.* 451. *Ejusd. Flor. fran. n.* 3203. *Hoffm. Germ.* II. *p.* 166. *Kluk, Dykc.* I. 93. *Pers. Syn.* II. 492. *Spreng. Syst.* III. *p.* 623. Caltha officinalis *Moench, Meth.* 585. Nogietek: Caltha *v.* Calendula *Syren. stron.* 1530.

Dziko rośnie na polach w połud. Europie, u nas w ogrodach wiejskich dobrze znajomy. Kwitnie w sierpn. wrześ. ⨀

Od poprzedzającego we wszystkich częściach większy. Łodygę ma walcowatą, omszoną. Dolne liście są większe, przewrotnie-jajowo-podłużne, prawie-łopatkowate; wyższe mniejsze, podłużne, w nasadzie zwężone, albo lancetowate; wszystkie nieco pręt otulające, spiczaste, na brzegu mniéj więcéj wycinane i drobnemi, odległemi ząbkami opatrzone, lub prawie całe, szorstkawe. Kwiaty wielkie, wierzchołkowe, żółto-pomarańczowéj lub cytrynowéj barwy. Listki kielicha lancetowate, mocno-spiczaste, omszone. Promienie liczne, znacznie od kielicha dłuższe, w saméj nasadzie białym włosem porosłe, w wierzchołku we 2 lub 3 ząbki wycięte. Owoce wewnętrzne łukowate, na grzbiecie najeżone, szczuplejsze; nadbrzeżne czółenkowate, tępe, szérsze, z grzbietem także trochę szorstkim. Cała roślina jest gorzka i ma właściwy, dosyć mocny zapach. Dawniéj kwiat jéj w medycynie się używał; dziś niekiedy masło nim farbują. W ogrodach daje się widzieć często odmiana pełna, mająca wszystkie kwiatki języczkowate.

Oddział IV. *Cykoryowate albo języczkowe* (**Cichoreae** *Spren.).*

383. CREPIS. *PĄPAWA.*

Kielich podwójny; wewnętrzny jajowaty, po okwitnieniu zwykle u dołu brzuchato-rozszerzony, wielolistkowy, o listkach jednorzędowych; zewnętrzny krótki, z listków szczupłych, odstających lub przytulonych uformowany. Kwiatki wszystkie języczkowate, rodzajne. Osadnik nagi. Ziarna podłużne, walcowate lub lekko-płaskawe, w wierzchołku zeszczuplone, podłużnie-rysowane. Puch włosisty, beztrzoneczkowy, biały, miękki, z włosów wielorzędowych, trochę szorstkich, opadających złożony. Kwiaty żółte. *(Syngenes. aequalis).*

896. C. TECTORUM: glabriuscula, caule erecto corymboso-
(*P. pospolita*) paniculato, foliis radicalibus runcinatis, caulinis inferioribus lanceolato-linearibus sagittatis, superioribus linearibus integerrimis margine subrevolutis, involucro ovato cum pedicellis cano-pubescente, achaeniis pappum subaequantibus linearibus apice attenuatis secus costulas muricato-scabris.

Crepis tectorum *Lin. Willd. Spec.* III. 1601. *Scop. Carn. n.* 954. *Roth, Germ.* II. 253. *Schk. Handb.* III. *tab.* 222 (calyx et fructus). *DC. Prodr.* VII. *p.* 162. *Flor. fran. Suppl. p.* 448. *Wallroth, Sched. crit.* 430. *Schlech. Berol.* I. 414. *Bess. Gal.* II. 261. *Kunth, Flor. Berol.* I. 387. *Dietrich, Flor. March. p.* 509. *Wimm. Siles.* I. 201. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 157, *f.* 858. Crepis foliis lanceolatis hastatis sessilibus laevibus, inferioribus dentatis *Lin. Flor. Suec. n.* 705. Crepis varia *Moench.* Crepis Dioscoridis *Pollich, Palat. n.* 750. Crepis murorum *Necker.*

Bardzo pospolita roślina na polach, ugorach, mianowicie w miejscach suchych i nieurodzajnych, koło dróg, w ogrodach, czasem na murach i dachach. Kwitnie od lipca do jesieni. ☉

Jest nader zmiennym gatunkiem (*). Czasem zaledwie na 3 lub 4 cale bywa wysoka, często do półtory stopy dochodzi. Łodygę ma już niemal pojedynczą, już w górze mniéj więcéj gałęzistą,

(*) Linneusz mówi o niéj: *nulla planta hac vulgatior, nulla magis structura et facie varians, nulla magis confusis synonymis....*

albo na liczne, zaraz od dołu podzieloną gałęzie; jest ona prawie-kańciastą, rowkowaną, gładką lub nieznacznie omszoną, szaro-zielonawą, niekiedy brudno-czerwonawemi smugami po kantach oznaczoną. Liście korzeniowe lancetowate lub jajowato-podłużne, zwykle haczysto-dzielne, niekiedy łękowato-ząbkowane; łodygowe niższe lancetowate, pierzasto-sieczne lub haczysto-dzielne, czasem nieznacznie-ząbkowane lub prawie-całe; wyższe i kwiatowe pospolicie są równowązkie, szczupłe, strzałkowate, zupełnie całe, na brzegu nieco-zawinione; wszystkie gładkie lub trochę kosmate, wiotkie, szaro-zielonawej barwy. Zdarzają się indywidua mające wszystkie liście na łodydze prawie równowązkie, bez żadnych wcięć i ząbków. Kwiaty niewielkie, siarczysto-żółte, z bliznami brunatno-rdzawemi. Kielich składa się z listków lancetowatych lub prawie-równowązkich, szaro-zielonych, gładkich lub czarniawym, gruczołkowatym włosem mniej więcej okrytych. Listki dolnego kieliszka są szczuplejsze, przytulone i znacznie krótsze. Szypułki w wierzchołku cokolwiek zgrubiałe. Ziarna podłużne, niemal równowązkie, w górze trochę szczuplejsze, na powierzchni żeberkowate, o żeberkach drobniutko-karbowanych, po dojrzeniu czarniawo-brunatne, puchem białym, miękkim, prawie-jedwabistym, beztrzoneczkowym, cokolwiek od ziarna dłuższym uwieńczone.

897. C. BIENNIS: hispidula, caule erecto sulcato, foliis inferioribus runcinato-pinnatifidis, superioribus lanceolatis dentato-pinnatifidis, summis integerrimis, panicula corymbosa, involucri squamis margine scariosis dorso plerumque hispidis, exter. lineari-lanceolatis, achaeniorum costis laevibus.
(P. szorstka)

Crepis biennis *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1603. *Roth. Germ.* II. 254. *Gaertn. de fructib.* II. 364, *tab.* 158, *fig.* 8. *Schk. Handb.* III. *tab.* 222 (calyx et fruct.). *DC. Flor. fran. n.* 2941. *Schlech. Berol.* I. 414. *Bess. Gal.* II. 159. *Kunth, Flor. Berol.* I. 386. *Wimm. Flor. Siles.* I. 201.

Dietrich, Flor. March. 508. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 157, *fig.* 859. Crepis foliis pinnato-hastatis scabris, basi superne dentatis, calycibus muricatis *Lin. Flor. Suec. n.* 706. Crepis scanensis *Lin. Iter Scan.* 171. Hedypnois biennis *Hudson.* Limnoseris biennis *Petermann.*

Przytrafia się nad brzegami lasów, pól, w zaroślach, na pastwiskach i miedzach. Kwitnie w czerw. lipc. sierp. ♂ (⊙ *DC.*).

Od poprzedzającego większy. Łodygę ma czasem na 3 lub 4 stopy wysoką, walcowatą, u dołu pojedynczą, w górze gałęzistą, o gałęziach rozłożystych, brózdowaną, szorstkim włosem, mianowicie u dołu porosłą. Liście podłużne, naprzemianległe, bezogonkowe, niemal zbiegające, głęboko-pierzasto-sieczne, o wcięciach lancetowatych, w górnym końcu nierówno-ząbkowanych, pod spodem gęstym, białym, szorstkim, twardym włosem, mianowicie na środkowém żeberku porosłych. Wyższe liście są mniejsze, lancetowate lub prawie równowązkie, śpiczaste, całe, albo tylko przy nasadzie mniéj więcéj piérzasto-wcinane, podobnież szorstkawe i pod spodem włosiste. Kwiaty wiérzchołkowe, w baldaszkogron ułożone, większe i ciemniejszéj żółtéj farby jak u poprzedzającego. Blizny żółte. Kielich składa się z listków lancetowatych, śpiczastych, na grzbiecie po okwitnieniu chropawo-szorstkich; listki dolnego kieliszka również lancetowate, z początku przytulone, późniéj odstające, znacznie od kielicha krótsze. Osadnik dołeczkowaty, a obwód dołków drobnemi szczecinkami otoczony. Ziarna równowązkie, w wiérzchołku nieznacznie zwężone, rdzawe, uważane pod szkłem powięk. ukazują na swéj powiérzchni podłużne, w górze szorstkawe żeberka. Puch krótszy nieco od nasion.

898. C. PRAEMORSA: scapo polycephalo racemoso foliisque (*P. podgryziona*) obovatis vel oblongis subcrenato-denticulatis molliter hirtis, involucro cylindraceo calyculato glabriusculo, ligulis apice truncatis.

Crepis praemorsa *Froelich et Tausch. DC. Prodr.* VII. 164. *Kunth, Berol.* I. 386. *Dietrich, Flor. March.* 507. Hieracium praemorsum *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1567. *Pollich, Palat.* 744. *Krock. Siles. n.* 1280. *Roth, Flor. Germ.* II. 265. *DC. Flor. fran. n.* 2903. *Spreng. Syst.* III. 638. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 155, *f.* 849. Hieracium caule nudo, foliis petiolatis ovatis integerrimis hirsutis, floribus spicatis *Haller, Helv. n.* 51. *Gmelin. Flor. Sibir.* II, *p.* 32, *tab.* 13, *f.* 2. Hieracium foliis ovatis subdentatis, scapo nudo racemoso, floribus superioribus primoribus *Lin. Flor. Suec. n.* 700. Intybus praemorsus *Fries. Wimm. Siles.* I. 203. Geracium praemorsum *Reichenb.* Intybellia praemorsa *Monnier.*

Przytrafia się na pastwiskach, łąkach suchych, na wzgórkach (Znajdowałem koło Radomia.). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Dorasta ten gatunek stopy lub trochę więcej. Korzeń ma włóknisty, krótki, a część jego główna jakby ugryziona. Głąbik pojedynczy, prosto-stojący, nagi, rysowany, nieco szorstki, w wierzchołku zakończony wiechowatém gronem blado-żółtych kwiatów. Liście (tylko korzeniowe) nieliczne, na kilka cali długie, podłużne lub przewrotnie podłużno-jajowate, albo niemal lancetowate, ku dołowi zwężone, mniéj więcéj śpiczaste, czasem zupełnie tępe, na brzegu zwykle całe, niekiedy drobnemi, odległemi ząbkami opatrzone, z obudwu stron szorstkawe, blado-zielonéj barwy. Wyższe szypułki są pojedyncze, niższe 2 lub 3dzielne; wszystkie bardziéj lub mniéj omszone, a każda ma w nasadzie przysadkę równowązko-lancetowatą, znacznie od szypułki krótszą. Kielich

walcowaty; składa się z listków równowązkich, prawie-gładkich; zewnętrzne czyli najniższe znacznie są krótsze, nieco odstające i drugi niby kieliszek tworzą. Kwiaty wyższe pierwéj się rozwijają niżeli dolne. Ziarna prawie-równowązkie, szczupłe, gładkie, niewyraźnie rysowane, puchem białym, od kielicha trochę dłuższym uwieńczone.

899. C. PALUDOSA: (*P. błotna*) glabra, caule erecto folioso corymboso, foliis subruncinato-dentatis, radicalibus oblongis basi attenuatis, caulinis hastato-amplexicaulibus, bracteis involucrisque nigro glanduloso-hispidis.

Crepis paludosa *Moench. Meth.* 535. *DC. Prodr.* VII. *p.* 170. *Kunth, Flor. Berol.* I. 388. *Dietrich, Flor. March.* 510. *Wimm. Siles.* I. 202. Hieracium paludosum *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1579. *Scop. Carn. n.* 973. *Roth, Flor. Germ.* II. 269. *Allion. Flor. Pedem.* I. 216, *tab.* 28, *f.* 2. *Pollich, Palat. n.* 746. *Schk. Handb.* III. *tab.* 221. *Wallroth, Sched. crit.* 419. *DC. Flor. fran. n.* 2934. *Bess. Gal.* II. 157. *Schlech. Berol.* I. 410. *Spreng. Syst.* III. *p.* 644. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 155, *fig.* 851. Hieracium caule paniculato, foliis amplexicaulibus dentatis glabris, calycibus hispidis *Lin. Flor. Suec. n.* 702. Hieracium foliis glabris imis petiolatis, superioribus amplexicaulibus, calycibus hirsutis *Haller, Helv. n.* 45. Barkhausia paludosa *Baumgart.* Aracium paludosum *Monnier.* Geracium paludosum *Reichenb.* Haplostephium paludosum *Don.*

Na łąkach mokrych, bagnistych, w lasach i gajach wilgotnych, w zaroślach, dość często się przytrafia. Kwitnie od czerw. do sierpn. ♃

Łodygę miewa na 2 lub 3 stopy wysoką, walcowatą (w górze kańciasto-brózdowaną), prawie zupełnie gładką, wydrążoną, u dołu często czerwonawą i pojedynczą, wyżéj zaś mniéj więcéj wiechowato-gałęzistą. Liście także są gładkie, świało-zielone; korzeniowe szerokie, ogonkowe, przewrotnie podłużno-jajowate, śpiczaste i niemal haczysto-dzielne, tojest wpoprzecz w duże, kończate, na dół nieco pochylone zęby wycięte; łodygowe są bez ogonków, nasadą pręt otulające, często niemal strzałkowate, na brzegu podobnież bardziéj lub mniéj wcięte i ząbkowane. Kwiaty wierzchołkowe, wiechowate, nieliczne, cytrynowo-żółte. Listki kielicha lancetowate, brudno-zielonawe, odznaczają się krótkim, czarniawym, niekiedy gruczołkowatym włosem, który szczególniéj grzbiet ich okrywa. Kieliszek bardzo krótki i podobnież kosmaty. Ziarna równowązkie, prawie-walcowate, żeberkami opatrzone, gładkie, żółtawo-słomianéj barwy. Puch niewyraźnie szorstki, rudo-żółty, kruchy. Wierzchołek liści łodygowych kończato się przedłuża, a ich wcięcia bywają niekiedy głębokie, tak iż liść niemal pierzasto-siecznym się wydaje. Przy nasadzie szypułek są małe, śpiczaste przysadki.

384. HIERACIUM. *JASTRZĘBIEC.*

Kielich ogólny jajowaty lub prawie walcowaty, z listków szczupłych, równowązkich, zwykle czarniawym włosem najeżonych, dachówkowato-ułożony. Kwiatki wszystkie języczkowate, rodzajne. Osadnik nagi, dołeczkowaty. Ziarna podłużne, niemal walcowate lub graniaste, żeberkami lub rysami oznaczone. Puch beztrzoneczkowy, z włosów gęstych, twardawych, kruchych, szorstkich, 1 rzędem ułożonych, uformowany. Kwiaty żółte. Puch zwykle brudno lub żółtawo-biały. (*Syngen. aequalis*).

A. Korzeń zwykle rozłogowy; łodyga zupełnie lub prawie bezlistna. Gatunki włoskami gruczołkowatemi pospolicie okryte.

900. H. PILOSELLA: (*J. kosmaczek*) stoloniferum, scapo monocephalo, foliis oblongis vel obovato-ellipticis integerrimis pilosis subtus tomentosis, involucri glanduliferi squamis uniformibus, ligulis discoloribus.

Hieracium Pilosella *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1563. *Pollich, Palat. n.* 740. *Roth, Flor. Germ.* II. 262. *Hayne, Arzneig.* III. *tab.* 42. *Bess. Gal.* II. 147. *DC. Prodr.* VII. *p.* 199. *Schlech. Berol.* I. 408. *Kluk, Dykc.* II. 40. *Kunth, Flor. Berol.* I. 389. *Dietrich, Flor. March.* 513. *Wimm. Siles.* I. 203. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 155, *fig.* 846. Hieracium caule unifloro, stolonibus reptantibus, foliis petiolatis ovatis longe-pilosis subtus tomentosis *Haller, Helv. n.* 55. Hieracium foliis integerrimis ovatis, caule repente, scapo unifloro *Lin. Flor. Suec. n.* 697.

Najpospolitszy gatunek na suchych, piaszczystych i nieurodzajnych polach, na wzgórkach, miedzach i łąkach, koło dróg, w lasach i gajach. Kwitnie od czerwc. do sierpn. ♃

Łatwo się poznaje po jednym kwiecie siarczysto-żółtym, na wierzchołku głąbika osadzonym. Głąbik 3—5 cali wysoki, bezlistny, walcowaty, zupełnie pojedynczy, długim, rzadkim, szorstkawym włosem okryty; w górze pod kwiatem włosy są gęstsze, czarniawe i żółtawe, gruczołkowate. Liście (korzeniowe) przewrotnie-jajowato-podłużne, w nasadzie w ogonek zwężone, w wierzchołku tępe, niekiedy prawie-lancetowate i trochę spicza-

ste, na brzegu zupełnie całe; ich górna powierzchnia jest naga, zielona, gdzieniegdzie tylko długi, twardawy, szczeciniasty włos daje się widzieć, który także brzeg a jeszcze bardziéj nasadę liści okrywa; dolna biało-kutnerowata. Rozłogi długie, na ziemi rozpostarte, kudłate, liściem lancetowatym lub prawie łopatkowatym osadzone. Listki kielicha równowązkie, śpiczaste, czarniawym, gruczołkowatym włosem okryte. Języczki nadbrzeżne pod spodem czerwonawą smugą oznaczone. Kwiat otwiera się w godzinach przedpołudniowych; wieczorem jest stulony. Kosmaczek używał się niegdyś w medycynie, pod nazwiskiem *herb. et flor. pilosellae*; przy jego korzeniach, jak pisze Linneusz i inni autorowie, mają się także znajdować poczwarki czerwca polskiego (*Coccus polonicus*), czego jednak dotąd nie widziałem.

901. H. AURICULA: stoloniferum, scapo subunifolio glabro, (*J. bukietowy*) foliis spathulato-lanceolatis subundulatis basi ciliatis subtus glaucis, capitulis terminalibus subquaternis breviter pedunculatis, involucri squamis glanduloso-hispidis.

Hieracium auricula *Lin. Spec. Wahlenb. Flor. Suec.* 492. *DC. Flor. fran. n.* 2914. *Ejusd. Prodr.* VII. 201. *Kunth, Flor. Berol.* I. 389. *Dietrich, Flor. March.* 514. *Wimm. Siles.* I. 205. Hieracium dubium *Willd. Spec.* III. *p.* 1563. *Villars, Plan. Dauph.* III. 99. *Schlech. Berol.* I. 408. Hieracium foliis integerrimis, caule repente, scapo nudo multifloro *Lin. Hort. Cliff.* 388. *Flor. Suec. n.* 699.

Na łąkach nieco wilgotnych, na pastwiskach i wygonach, w zaroślach, prawie wszędzie pospolity. Kwitnie w czerwc. i lipc. ♃

Liście korzeniowe ma przewrotnie jajowato-podłużne lub języczkowate, w wierzchołku tępo-zaokrąglone, z obudwu stron gładkie, pod spodem sino-zielonawe, przy nasadzie i na brzegu

rzadkim, długim, białym włosem okryte; brzeg ich zupełnie cały. Rozłogi rozpostarte, liściste, w młodości mianowicie trochę kosmate, później gładkie. Głąbik walcowaty, gładki, nieco brózdowany, 6—8 cali wysoki, często jednym liściem śpiczastym opatrzony. Główki kwiatowe mniejsze jak u poprzedzającego, cytrynowo-żółte, osadzone są na wierzchołku głąbika w liczbie dwóch, trzech, czasem 4, na szypułkach krótkich, w nasadzie małą, równowązko-szydełkowatą przysadką opatrzonych i krótkim, czarniawym, gruczołkowatym włosem okrytych. Kielich jajowaty, podobneż ma włoski; zewnętrzne jego listki są krótsze, równowązkie, śpiczaste. Prawie na każdéj łące ten gatunek znaleźć można. Na miejscach suchych, cała roślina znacznie jest mniejsza i często ledwie 3 cali dorasta.

902. H. COLLINUM: (*J. pagórkowy*) viride, stolonibus elongatis filiformibus repentibus (vel nullis), scapo paucifolio subfarinoso hirsuto, foliis coriaceis lanceolatis subintegerrimis setoso-hispidis subtus cano-floccosis glaucescentibus, corymbo subcymoso laxo cano-tomentosulo involucrisque glanduliferis hirsutis.

Hieracium collinum *Gochnat. DC. Prodr.* VII. *p.* 203. *Dietrich, Flor. March. p.* 514. Hieracium Auricula *Willd. Spec.* III. *p.* 1564.

Przytrafia się czasem na wzgórkach trawiastych, na łąkach suchych, nad brzegami lasów (Znajdowałem w okolicach Szczuczyna i Wąsosza.). Kwitnie w czerw. lipc. ♃

Głąbik dorasta zwykle stopy wysokości, lecz niekiedy półtory i dwóch stóp dochodzi; jest prosto-stojący, walcowaty, nieco brózdowany, miękkim, krótkim włosem, mianowicie u dołu okryty; na nim znajduje się zwykle jeden lub dwa małe, bezogonkowe, śpiczaste i kosmate liście. Korzeniowe liście są podłużne albo lancetowate, w nasadzie zwężone, trochę śpiczaste, z obudwu stron

dosyć długim włosem porosłe, a na spodniéj szarym, krótkim kutnerem okryte. Brzeg ich albo zupełnie cały, albo drobniutkiemi, odległemi ząbkami opatrzony. Rozłogi krótkie, cienkie, rozpostarte, kosmate; często jednak wcale ich nie ma. Główki kwiatowe liczne, większe nieco jak u poprzedzającego, na wierzchołku głąbika w baldaszkogron skupione, ciemno-żółte; ich szypułki również jak listki kielicha czarniawym, gruczołkowatym włosem gęsto-pokryte.

903. H. PRATENSE: (*J. łąkowy*) stolonibus numerosis reptantibus (aut nullis), scapo basi paucifolio foliisque membranaceis subtus denudatis, radicalibus oblongis subintegerrimis, reliquis lanceolatis, corymbi pedunculis tomentosis subglanduliferis, involucris nigrohirsutis.

Hieracium pratense *Tausch. DC. Prodr.* VII. 203. *Dietrich, Flor. March. p.* 515. Hieracium cymosum *Willd. Spec.* III. *p.* 1566. Hieracium (dubium) foliis integris ovato-oblongis, stolone repente, scapo nudo multifloro *Lin. Flor. Suec. n.* 698.

Przytrafia się niekiedy na wilgotnych łąkach, na pastwiskach, nad brzegami lasów, w zaroślach. (Znajdowałem go w okolicy Rajgroda). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Dorasta 1 lub 2 stóp wysokości. Głąbik ma walcowaty, pojedynczy, drobnym, rzadkim, szorstkawym włosem okryty; u dołu włosy te są gęstsze, dłuższe, w górze zaś czarniawe. Wyższa część głąbika zupełnie jest naga; niższa ma jeden, dwa lub 3 liście lancetowate, bezogonkowe, śpiczaste, zupełnie całe, z obudwu stron szorstko-włosiste; spodnia jednak ich powierzchnia bywa często gładka, albo tylko gdzieniegdzie drobne i rzadkie ma włoski. Korzeniowe liście są podłużno-lancetowate, około 2 cali długie, ku nasadzie znacznie zwężone i niemal ogonkowe, mniéj śpi-

czasie jak tamte, zupełnie całe, rzadko kilku drobnemi, odległemi ząbkami opatrzone, z obudwu stron twardawym włosem okryte. Rozłogi zwykle żadne. Główki kwiatowe średniéj wielkości, dosyć liczne (około 15 lub więcéj) niby w podbaldaszek, a niekiedy w baldaszkogron wiechowaty na wierzchołku łodygi zebrane. Ich szypułki są gałęziste, drobnym, białym i czarniawym, gruczołkowatym włosem okryte. Listki kielicha równowązko-lancetowate, od koron mało co krótsze i takiemiż jak szypułki włoskami porosłe. Ziarna drobne, równowązkie, niemal czarne, krótkim uwieńczone puchem. Do poprzedzającego z postaci ogólnéj podobny, i może słusznie od Kuntha i Wimmera za odmianę jego uważany.

904. H. PRAEALTUM: laete virens, stolonibus subnullis, scapo stricto subunifolio glabriusculo, foliis submembranaceis oblongo-lanceolatis subintegerrimis basi ciliatis glaucescentibus, capitulis subcymosis, involucris et pedicellis glanduloso-hispidis.
(J. wybiegły)

Hieracium praealtum *Gochnat. DC. Prodr.* VII. *p.* 205. *Id. Flor. fran. Suppl.* p 441. *Schlech. Berol.* I. 409. *Kunth, Flor. Berol.* I 390. *Dietrich. Flor. March.* 516. Hieracium florentinum *Willd. Spec.* III. *p.* 1565.

Ten gatunek znajduje się czasem na suchych, żwirkowatych pagórkach, na gruntach wapiennych i kamienistych (Znajdowałem koło Szczuczyna i Wąsosza.). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Dorasta półtory lub 2 stóp wysokości, i cały jest zwykle świałło-zielonego koloru. Głąbik ma prosty, walcowaty, szczupły, niemal gładki, bo tylko u dołu włosem rzadkim, a w górze drobnemi, gruczołkowatemi szczecinkami okryty. W niższéj jego części znajduje się jeden, czasem dwa liści lancetowatych, śpiczastych, bezogonkowych, zupełnie całych, w nasadzie mniéj więcéj rzęsowa

to-kosmatych. Liście korzeniowe są większe od poprzedzających (3—5 cal. dług. a około pół cala szer.), podłużno-lancetowate, w nasadzie zwężone, śpiczaste, na brzegu włosem rzadkim, białawym, z czarniawych gruczołków wyrastającym okryte; zresztą są gładkie, niekiedy czerwonawe. Rozłogów żadnych nie ma. Główki kwiatowe małe, jajowato-podłużne, dość liczne, cytrynowożółte; formują baldaszkogron wiéchowato-gałęzisty, na wierzchołku głąbika osadzony. Szypułki i listki kielichowe okryte są rzadkim, szarym meszkiem i krótkim, czarniawym, gruczołkowatym włosem. Liście mają niekiedy drobne, odległe, niewyraźne ząbki.

905. H. BAUHINI: (*J. długo-rozłogowy*) glaucescenti-virens, stolonibus longissimis reptantibus hirsutis, scapo stricto corymboso suboligocephalo glabro, foliis submembranaceis lanceolatis acutis subintegerrimis nervo margineque ciliatis subtus denudatis, involucri variegati squamis simplici serie glandulosis, alabastris cylindraceis.

Hieracium Bauhini *Schult. et Bess. Gal.* II. 149. *DC. Prodr.* VII. *p.* 202. Hierac. auricula *Willd. Spec.* III. *p.* 1564 sec. *DC.*

Na wzgórkach i pastwiskach suchych, mianowicie na gruncie gliniastym, nad brzegami lasów iglastych (Znajdowałem koło Radomia i w Mazow.). Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Korzeń krótki, niby ugryziony, liczne, brunatnawe wypuszcza włókna. Głąbik na stopę lub półtory wysoki, walcowaty, pojedynczy, szczupły, w górze prawie zupełnie gładki i równy, u dołu włosem długim, rzadkim, rdzawo-białawym okryty. Rozłogi niekiedy około stopy długie, drobnemi włoskami zrzadka porosłe. W niższéj części głąbika znajduje się jeden lub dwa liście, lancetowate, śpiczaste w nasadzie zwężone i nieco pręt otulające, zupełnie całe, czasem jednak maleńkiemi, odległemi ząbkami opatrzone; obwód ich, tudzież dolna powierzchnia, mianowicie na środkowém żeberku, okryte są długim, rzadkim, twardawym wło-

sem; zresztą są gładkie i równie jak inne części sino-zielonawe. Liście korzeniowe podłużno-lancetowate, do łodygowych podobne, lecz dłuższe i szersze, mniéj śpiczaste. Kwiaty niemal takie jak u poprzedzającego, światło-żółte, w baldaszek, albo raczéj w baldaszkogron krótki, rzadki, wierzchołkowy zebrane. Kielich jajowato-walcowaty, a listki jego są lancetowato-równowązkie, śpiczaste, na grzbiecie omszone i czarniawą, gruczołkowatą szczeciną okryte. Szypułki znacznie gałęziste, krótkim włosem (równie jak i drobne, szydełkowate przysadki, przy ich rozgałęzieniach będące), okryte. Ziarna maleńkie, rdzawo-brunatne lub prawie czarne, mają na sobie dość głębokie brózdy. Rozłogi i dolna część głąbika bywają często-czerwonawe. Wimmer uważa go za odmianę poprzedzającego, i rzeczywiście znacznie jest do niego podobny.

906. H. ECHIOIDES: stolonibus nullis, scapo basi foliato fo-
(*J. szorstki*) liisque lanceolato-linearibus subintegerrimis coriaceis strigoso-hispidis canescentibus, capitulis corymbosis, squamis involucri pube stellulata canescentibus, dorso pilis setuliformibus nigris pluribusque glanduliferis hispidis.

Hieracium echioides *Lumnitzer. Waldst et Kitajb. Plant. Hung.* I. *p.* 87, *tab.* 85. *Willd. Spec.* III. *p.* 1587. *Bess. Gal.* II. 152. *DC. Prodr.* VII. *p.* 206. *Schlech. Berol.* I. *p.* 409. *Kunth, Flor. Berol.* I. 391. *Dietrich, Flor. March.* 516. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 156, *f.* 857.

Przytrafia się na gruntach suchych, kamienistych, na wzgórkach, czasem w zaroślach i gajach. Kwitnie od czerw. do sierpn. ♃

Odznacza się długim, szarym, szorstkim, nakształt szczecin włosem, którym cała łodyga i wszystkie liście, szczególnie na dolnéj powierzchni są okryte. Włosy te są osadzone na drobnych, chropawych, żółto-brunatnych gruczołkach. Łodyga na stopę lub

półtory wysoka, pojedyncza, walcowata, nieco pogięta, już prostostojąca, już cokolwiek podnosząca się, liściami lancetowatemi, całemi, wzniesionemi, zrzadka niemal do połowy okryta. Korzeniowe liście większe są od łodygowych, podobnież lancetowate, w nasadzie znacznie zwężone, niekiedy prawie podłużno-łopatkowate, nieco śpiczaste, z brzegiem nieząbkowanym. Rozłogi żadne. Główki kwiatowe drobne, liczne, niemal jajowate, żółte, na wierzchołku łodygi w baldaszkogron zebrane; ich szypułki są krótkie, gałęziste, szczeciniastym, szarym, krótkim włosem okryte. Na listkach kielichowych podobneż są włosy, między któremi znajdują się dłuższe, czarniawe lub żółtawe szczecinki. Ziarna rdzawo-czarne. Kolor całéj rośliny szaro-białawy. Piszą autorowie, że ten gatunek miewa czasem rozłogi.

B. *Łodyga o liściach nielicznych. Korzeń bez rozłogów. Włosy gruczołkowate często na szypułkach i kielichu, lecz nigdy na liściach.*

907. H. MURORUM: caule ramoso subunifolio pubescente et subhirsuto, foliis ovatis cordatis grosse serrato-dentatis subtus margineque plus minus hirsutis, caulino brevissime petiolato, pedunculis tomentosis squamisque involucri glanduloso-hispidulis.
(*J. murowy*)

Hieracium murorum *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1577. *Pollich, Palat. n.* 745. *DC. Flor. fran. n.* 2925. *Ejusd. Prodr.* VII, *p.* 215. *Bess. Gal.* II. 155. *Schlech. Berol.* I. 411. *Dietrich, Flor. March.* 518. *Wimm. Siles.* I. 209. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 156, *fig.* 852. Hieracium caule ramoso, foliis radicalibus ovatis dentatis, caulino minore *Lin. Hort. Cliff.* 388. *Flor. Suec. n.* 701. Hieracium caule subnudo paucifloro, foliis ovato-lanceolatis circa petiolum dentatis *Haller, Helv. n.* 46.

W lasach, gajach suchych, w zaroślach, niekiedy na murach. Kwitnie od czerwc. do sierp. ♃

Dorasta 1—2 stóp wysokości. Łodygę ma walcowatą, rysowaną, krótkim włosem okrytą, pojedynczą, w wiérzchołku tylko na niewiele gałęzi podzieloną. Na niej liść pospolicie jeden, mały, jajowato-lancetowaty, śpiczasty, w krótki ogonek zwężony, ząbkowany, pod spodem, w nasadzie i na brzegu długim włosem okryty. Liście korzeniowe dość liczne, wszystkie na długich ogonkach, sercowato-jajowate lub okrągławo-jajowate, niekiedy prawie lancetowate, przy nasadzie często w głębokie ząbki wycięte, w wiérzchołku śpiczaste lub niemal tępe, z brzegiem albo drobno-odległe ząbkowanym, albo całkowitym; obie ich powierzchnie krótkim włosem okryte, a spodnia zwykle jest czerwonawa. Na ogonkach są długie, dość gęste, białawe włosy. Kwiaty cytrynowo-żółte, niewielkie i pospolicie nieliczne, w baldaszkogron wiérzchołkowy, o gałęziach rozłożystych zebrane, u dołu maleńką, lancetowatą przysadką opatrzone. Kielich podłużny, o listkach równowązkich, śpiczastych, stulonych, po brzegach zielonawych, a na grzbiecie szarym lub czarniawym, szorstkim włosem tak jak i szypułki okrytych. Ziarna brózdowane, po dojrzeniu żółtawo-brunatne.

908. H. SYLVATICUM: caule erecto folioso superne corymboso-paniculato, foliis omnibus petiolatis ovato-lanceolatis utrinque attenuatis dentatis hirsutis, pilis serratis, pedunculis cano-tomentosulis involucrisque obtusis glanduliferis.
(J. leśny)

Hieracium sylvaticum *Smith. DC. Prodr.* VI. *p.* 215. *Schlech. Berol.* I. 411. *Dietr. Flor. March.* 517. *Wimm. Siles.* I. 209. Hieracium vulgatum *Friese.* (secun. *Kunth*, *et Wimm.*).

Przytrafia się w lasach suchych, w gajach i zaroślach. Znajdowałem koło Radomia w lesie Myśliczewskim.). Kwitnie od czerwc. do sierpn. ♃

Do poprzedzającego podobny i prawie tejże wysokości dorasta, lecz na łodydze ma zawsze więcéj liści (3 do 5): te są odległe, podłużne lub jajowato-lancetowate, w obudwu końcach zwężone, bardziéj śpiczaste jak u poprzedzającego, zwykle po ogonku zbiegające, u dołu prawie łękowato-zębate, w górze albo całe, albo kilku drobnemi, odległemi ząbkami opatrzone; dolne są większe i niekiedy 3 cale długie a przeszło pół cala szérokie; wyższe są coraz krótsze i szczuplejsze, prawie-bezogonkowe; wszystkie pod spodem niemal gładkie, z wierzchu zaś i na obwodzie mają włos miękki i rzadki. Liście korzeniowe do łodygowych są podobne, na ogonkach osadzone, nie sercowate, na brzegu często łękowato-ząbkowane, pod spodem czasem brudno-czerwonawe, a na głównym nerwie kosmate. Łodyga u dołu jest pojedyncza, w górze mniéj więcéj rozgałęziona. Kwiaty liczniejsze jak u poprzedzającego i ciemniéj żółte, a listki kielicha tępe.

C. *Liście korzeniowe w czasie kwitnienia żadne; na łodydze liczne. Szypułki przysadkami łuskowatemi mniéj więcéj okryte. Kielich całkiem, lub tylko w górze gładki.*

909. H. SABAUDUM: caule rigido scabro interdum subhirsuto dense folioso paniculatim corymboso, foliis dentatis glabriusculis margine scabris, caulinis superioribus ovatis acutis semiamplexicaulibus, inferioribus oblongis sessilibus, pedunculis tomentosis squamigeris, involucris ovatis glabriusculis imbricatis.
(*J. otulony*)

Hieracium sabaudum *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 747. *Krock. Siles. n.* 1296. *Schlech. Berol.* I. 412. *Bess. Gal.* II. 158. *Kunth, Flor. Berol.* I. 393. Hieracium caule erecto multifloro, foliis ovato-lanceolatis dentatis amplexicaulibus *L. Flor. Suec. n.* 703. Hierac. boreale *Friese. Wimm. Siles.* I. 210. Hieracium sylvestre *Froelich*

in DC. Prodr VII. *p.* 225. *Dietrich, Flor. March.* 519.

W gajach, lasach, zaroślach (W Mazow. Lubels.). Kwitnie od lipc. do wrześ. ♃

Łodyga wyprostowana, sztywna, walcowata, zwykle pojedyncza, w wiérzchołku tylko rozgałęziona, włosem rzadkim, szorstkawym, szczególniéj u dołu mniéj lub więcéj porosła i gęsto liściami okryta, 1—4 stóp wysoka. Liście korzeniowe prędko więdniejące: i dlatego w czasie kwitnienia wcale ich nie ma; łodygowe są naprzemianległe, bez ogonków, jajowato-podłużne lub lancetowate i nieco pręt otulające, śpiczaste; niższe w nasadzie zwężone; wszystkie głębiéj lub płycéj, gęściéj lub rzadzéj ząbkowane; niekiedy na brzegu prawie-zupełnie są całe, czasem tylko tu i owdzie drobniutkiemi opatrzone ząbkami; górna ich powierzchnia jest ciemniejsza i prawie gładka, dolna bledsza, rzadkim włosem, mianowicie na żyłkach i nerwie środkowym porosła; brzeg także rzęsowato-włosisty. Dolne liście są większe, niekiedy 2—3 cale długie, wyższe stopniowo coraz mniejsze i rzadsze, tak iż najwyższe, przy kwiatach nakształt przysadek, na kilka linij ledwie długie, jajowato-podłużne, śpiczaste, całe albo ząbkowane, zresztą poprzedzającym podobne. Kwiaty żółte, dość wielkie, tworzą baldaszkogron wiérzchołkowy, wiéchowaty; mają szypułki dość długie, omszone i małemi przysadkami okryte. Listki kielicha lancetowato-równowązkie, prawie-gładkie, nierówne, brudno-zielonawe. Ziarna równowązkie, około 1 ½ lin. długie, kanciaste, niewyraźnie-brózdowane, kasztanowato-brunatne, puchem szorstkim, brudno-żółtawym uwieńczone.

910. H. FOLIOSUM: caule stricto dense folioso basi hirsuto, foliis ovatis oblongisve cordato-amplexicaulibus ciliatis subtus reticulatis, corymbo terminali subumbellato, pedunculis squamosis angulatis apice incrassatis capitulisque cylindraceis glaberrimis.
(J. liścisty)

Hieracium foliosum *Waldst. et Kitaj. Plant. Hung.* II. 155, *tab.* 145. *Willd.*

Spec. III. *p.* 1589. *Bess. Gal.* II. 158. *Spreng. Syst.* III. *p.* 646. Hieracium virosum *Pallas. Ledebour Flor. Altai.* 4, 136. *DC. Prodr.* VII. *p.* 226. *Gmelin, Flor. Sibir.* II. *p.* 36, *tab.* 14, *f.* 2.

W Mazowiec. rzadki gatunek. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Bywa na 1—2 stóp wysoki. Ma łodygę prosto-stojącą, pojedynczą, mianowicie u dołu pomiędzy liściami gęstym, dość długim, szarym włosem porosłą, w górze prawie-gładką, walcowatą, niewyraźnie rysowaną. Liście korzeniowe żadne; łodygowe gęsto-skupione, podłużno-sercowato-jajowate, bezogonkowe, nasadą pręt otulające, śpiczaste, twardawe i szorstkie, na brzegu nieco zawinione, rzęsowate i drobno-odległe ząbkowane. Najwyższe są małe, lecz w kształcie i innych cechach poprzedzającym podobne. Główki kwiatowe nieliczne, w baldaszkogron wiechowaty, wierzchołkowy zebrane, żółte, niemal tak wielkie jak u poprzedzającego. Kielichy zupełnie gładkie, brudno-zielonawe, o listkach lancetowatych. Ziarna równowązkie, kanciaste, smugowane, po dojrzeniu pięknie bronzowo-czerwonawe.

911. H. UMBELLATUM: (*J. baldaszkowy*) caule simplici dense folioso, foliis uniformibus lineari-lanceolatis subdentatis margine scabris, capitulis subumbellatis, involucro glabro basi squarroso.

H. umbellatum *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1591. *Pollich, Palat. n.* 748. *Roth, Flor. Germ.* II. 271. *Krock. Siles.* II. *n.* 1297. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 120. *DC. Flor. fran. n.* 2928. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 224. *Schlech. Berol.* I. 412. *Bess. Gal.* II. 158. *Kunth, Flor. Berol.* I. 394. *Dietrich, Flor. March.* 519. *Wimm. Siles.* I. 210. *Lorek, Flor. Pruss. tab.*

156, *fig.* 856. Hieracium foliis linearibus subdentatis sparsis, floribus subumbellatis *Haller*, *Helv. n.* 34 *et Lin. Flor. Suec. n.* 704. Hieracium fruticosum angustifolium majus *Vaill. Paris. p.* 102.

Przytrafia się często w miejscach suchych, nad brzegami lasów, na pastwiskach, w zaroślach, na wzgórkach. Kwitnie w lipc. sierp. wrześ. ♃

Odznacza się liściem szczupłym. długim, po łodydze gęsto-rozrzuconym, z obudwu stron gładkim, bezogonkowym, z brzegiem (czasem tylko przy samćj nasadzie) mniéj więcéj nieforemnie-ząbkowanym, lub zupełnie całym. Liście te niekiedy są równowązkie i ledwie na jednę linią szérokie, częściéj jednak znacznie szersze, równowązko-lancetowate. Korzeniowych wcale nie ma. Łodyga jest prosto-stojąca, walcowata, pojedyncza, dosyć tęga, niekiedy brudno-purpurowa i u dołu omszona. Kwiaty żółte, na wierzchołku łodygi w baldaszek nieforemny, czyli raczéj w baldaszkogron zebrane. Na szypułkach znajdują się równowązkie, czasem omszone przysadki. Listki kielicha prawie-równowązkie, nierówne; zewnętrzne są krótsze i w wierzchołku odgięte (dlatego kielich mniéj więcéj nastroszony); wszystkie brudno-zielone i zupełnie gładkie. Ziarna nieco brózdowane, w nasadzie trochę szczuplejsze, po dojrzeniu rdzawo-brunatne. Puch szorstki, brudno-żółtawy. Baldaszek czasem z dwóch tylko lub ze trzech składa się główek.

385. SONCHUS. *MLECZ.*

Kielich podłużny, w nasadzie jajowato-nabrzmiały, z listków nierównych dachówkowato-ułożony, po okwitnieniu stożkowato-stulający się. Kwiatki wszystkie języczkowate, wielorzędne, rodzajne. Osadnik bezplewkowy, wklęsło-kropkowany. Ziarna jednokształtne, podłużne, spłaszczone, żeberkowate, niekiedy zmarszczkami okryte. Puch beztrzonkowy, miękki, giętki, jedwabisty, biały, opadający,

z włosów cieniutkich, prawie gładkich, wielorzędnych uformowany. Kwiaty żółte. *(Syngen. aequalis.)*.

912. S. OLERACEUS: caule erecto ramoso, ramis umbellato-corymbosis, foliis amplexicaulibus oblongis runcinato-dentatis vel runcinato-pinnatifidis aut indivisis, dentibus alternis minoribus, achaeniis secus nervulos transverse muriculato-rugosis.
(M. warzywny)

Sonchus oleraceus *Lin.* (ex parte). *Wallroth, Sched. critic.* 431. *Hayne, Arzneig.* I. *tab.* 48. *Schk. Handb.* III. *n.* 4220, *tab.* 256 (fructus). *Schlech. Berol.* I. 402. *Bess. Gal.* II. 143. *Dietrich, Flor. March.* 511. *Wimm. Siles.* I. 199. Sonchus asper *Gaertn. de fructib.* II. 259. *tab.* 158, *fig.* 2. Sonchus laevis *Villars, Dauph.* III. 158. S. oleraceus *var.* α *DC. Flor. fran. n.* 2895. S. ciliatus *Lamar. Flor. fran.* II, 87. *DC. Prodr.* VII. *p.* 185. Hieracium oleraceum *Scop. Carn. n.* 975.

Bardzo pospolita roślina w ogrodach między warzywem, na miejscach nieuprawnych, czasem na gruzach, koło dróg i t. d. Kwitnie od czerw. prawie do paździer. ⨀

Dorasta 2—5 stóp wysokości. Łodygę ma prosto-stojącą, pojedynczą lub w górze cokolwiek rozgałęzioną, u dołu prawie obosieczną, wyżej walcowatą, zupełnie gładką, rysowaną, miękką i nieco soczystą, w środku wydrążoną. Liście wielkie; dolne na stopę czasem długie, wyższe są mniejsze; wszystkie szerokie, bezogonkowe, pręt nasadą otulające, haczysto-dzielne, tojest na klapki podłużne, śpiczaste, z brzegiem ciernisto-ząbkowanym, poprzecznie wycięte; wierzchołkowa klapka zwykle największa, prawie trójkątna. Naj-

wyższe są szczuplejsze, bardziéj lancetowate, wcinane lub całe, i podobnież na brzegu ząbkami opatrzone. Czasem wszystkie liście są niemal całe. Obiedwie ich powierzchnie gładkie; górna lśniąca, dolna sino-zielonawa, bez blasku. Główki kwiatowe wielkie, światło-żółte, niby w baldaszek lub w baldaszkogron na wierzchołku łodygi zebrane. Szypułki mają gładkie, w młodości tylko białawym kutnerem tak jak i kielichy okryte. Listki kielicha nierówne, podobnież gładkie, brudno-zielone, błonką wąziutką na brzegu opasane. Kwiatki u dołu kosmate. Ziarna podłużno-eliptyczne, w nasadzie cokolwiek zwężone, płaskawe, brunatne, około 2 lin. długie; uważane pod szkłem powięk. ukazują na sobie smugi podłużne czyli żeberka, z drobniutkich zmarszczek utworzone. Puch bardzo miękki, delikatny, śnieżno-biały, nieszorstki. Często daje się widzieć odmiana mająca kielichy, a czasem i szypułki gruczołkowatą, rudą szczecinką okryte. Wszystkie części téj rośliny przerwane, sok mleczny wydają.

913. S. ASPER: (*M. ciernisty*) caule erecto ramoso, ramis umbellato-corymbosis, foliis amplexicaulibus oblongo-lanceolatis sinuato-denticulatis aut indivisis, achaeniis marginatis laevibus utrinque trinervulatis.

Sonchus asper *Villars*, *Plant. Dauph.* III. 158. *Schk. Handb.* III. *n.* 4221, *tab.* 256 (fructus). *Hayne*, *Arzneig.* II. *tab.* 48. *Schlech. Berol.* I. 402. *Hoffm. Germ.* II. 109. *Bess. Gal.* II. *p.* 143. *Dietrich*, *Flor. March.* 511. *Wimm. Siles.* I. 200. Sonchus oleraceus γ *et* δ *Lin.* Sonch. olerac. *var.* β *DC. Flor. fran. n.* 2895. Sonchus spinosus *Lamar. Flor. fran.* II. 86. Sonch. fallax *Wallr. Sched. crit.* 432 ic. *DC. Prodr.* VII. *p.* 185. Sonch. umbellatus *E. Meyer.* Sonch. infestus *Poeppig.*

W tychże miejscach rośnie co i poprzedzający, i w jednymże czasie kwitnie. ⊙

Bardzo do poprzedzającego we wszystkich częściach podobny. Liście ma także podłużno-lancetowate, bezogonkowe, pręt otulające i albo niedzielone, albo haczysto-dzielne, czasem rozmaicie wcinane, lecz ząbki ich są większe, sztywniejsze i bardziéj kolące. Kwiaty podobneż. Najwidoczniejsza różnica jest w ziarnach, które są szersze, mocniéj spłaszczone i małym opasane brzeżkiem; obwód ich pod szkł. pow. uważany, ukazuje się być szorstkim, lecz obiedwie powierzchnie są gładkie, bez zmarszczek, trzy tylko smugi na każdéj widziéć można. Ten gatunek Linneusz uważał za odmianę powyższego, i dziś niektórzy autorowie tegoż są mniemania.

914. S. ARVENSIS: (*M. polny*) radice repente, caule erecto glabro simplici apice corymboso-ramoso ibique cum pedunculis involucrisque glanduloso-hispido, foliis runcinato-pinnatifidis spinuloso-dentatis cordato-amplexicaulibus, auriculis brevibus obtusis, summis integris, achaeniis subtetragonis secus costas transverse rugulosis.

Sonchus arvensis *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1512. *Pollich, Palat. n.* 726. *Roth, Germ.* II. 273. *Schk. Handb.* III. *n.* 4219, *tab.* 217 (fructus). *Bess. Gal.* II. 142. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 108. *DC. Prodr.* VII *p.* 187. *Schlech. Berol.* I. 401. *Kunth, Flor. Berol.* I. 395. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 152, *fig.* 834. *Dietrich, Flor. March.* 511. *Wimm. Siles.* I. 200. Sonchus foliis amplexicaulibus semipinnatis serratis, calycibus hispidis *Haller, Helv. n.* 23. Sonchus pedunculis calycibusque hispidis subumbellatis, foliis basi cordatis *Lin. Flor. Suec. n.* 687. Hieracium arvense *Scop. Carn. n.* 974. Hierac. spinulosum *Spreng. Syst.*

III. *p.* 645 (sec. *DC.*). Lepicaune spinulosa *Lapeyr.* Sonchus repens, multis Hieracium majus *Vaill. Paris. p.* 188.

Przytrafia się na gruntach gliniastych, między zbożem, koło dróg, na ugorach. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Korzeń u tego gatunku jest długi, puszczający perzowate, mocne rozłogi. Łodyga dorasta 1—2 stóp lub nieco więcéj; jest prosto-stojąca, walcowata, wydrążona, u dołu gładka, niemal pojedyncza, w górze rozgałęziona i włosem rozłożystym, gruczołkowatym okryta. Liście bezogonkowe, sercowate, pręt obejmujące; dolne szersze i zwykle baczysto-podzielone, o klapkach już większych, już mniejszych; wyższe lancetowate, mniéj więcéj wcinane; wszystkie mają brzeg ząbkowany i rzęsowato-ciernisty; górną powierzchnię zwykle gładką i lśniącą. Kwiaty żółte, większe jak u poprzedzających, tworzą bałdaszek czyli raczéj bałdaszkogron wierzchołkowy. Szypułki są porosłe włosem szorstkawym, gruczołkowatym, brudno-żółtym, a w nasadzie przysadką opatrzone. Na kielichach podobneż znajdują się włoski. Ziarna niemal podłużno-eliptyczne, płaskawe, brunatne, żeberkowate; pod szkł. powięk. ukazują na sobie liczne, drobniutkie, poprzeczne zmarszczki. Na polach, gdy się zbyt rozmnoży, staje się szkodliwém i trudném do wygubienia zielskiem.

915. S. PALUSTRIS: radice stolonibus destituta, caule erecto *(M. błotny)* elato apice corymboso-ramoso ibique cum pedunculis involucrisque pilis glanduliferis nigris hirsuto, foliis elongato-lanceolatis, inferioribus runcinatis, superioribus indivisis, omnibus spinuloso ciliatis basi sagittatis, lobis longis acutis, achaeniis subtetragonis secus costas minutissime rugulosis.

Sonchus palustris *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1512. *Roth, Germ.* II. 272. *Schk. Handb.* III. *n.* 4218, *tab.* 217 (fru-

ctus). *Hoffm. Germ.* II. 108. *Schlech. Berol. Suppl. p.* 256. *DC. Prodr.* VII. *p.* 187. *Kunth, Flor. Berol.* I. 393. *Dietrich, Flor. March.* 512. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 152, *f.* 833. Sonchus laevis palustris altissimus *Vaill. Paris. p.* 189.

Przytrafia się czasem na łąkach bagnistych, przy rowach, nad brzegami rzek (W Sandomir. Mazow.). Kwitnie w lip. sierp. ♃

Miewa łodygę bardzo wysoką, bo niekiedy 3 łokci dorastającą, prostą, walcowatą, wydrążoną, u dołu rysowaną i gładką, w górze w baldaszkogron rozgałęzioną i rzadkim, gruczołkowatym włosem okrytą. Liście wielkie (niższe niekiedy na stopę długie), bezogonkowe, gładkie, pręt-otulające, w nasadzie we dwie śpiczaste klapki strzałkowato-wycięte, haczysto-dzielne, albo łękowato-nieforemnie wycinane i ząbkami ciernistemi opatrzone. Kwiaty żółte, niewielkie, w baldaszkogron wierzchołkowy zebrane. Szypułki odznaczają się włosem gęstym, czarniawym, gruczołkowatym. Kielichy podobnież mają włoski. Ziarna są podłużne, niemal kanciaste, gładkie i płaskawe, nieznacznie skrzywione, słomianego koloru; mają po sobie podłużne rysy i liczne, drobniutkie, poprzeczne zmarszczki. Korzeń u tego gatunku jest gruby, brunatny, lecz rozłogów żadnych nie ma.

386. PRENANTHES. *PRZENĘT.*

Kielich walcowato-stulony, szczupły, o listkach nielicznych, jednorzędowych, w nasadzie drobnemi przysadkami czyli małym kieliszkiem opatrzonych. Kwiatków zwykle pięć, języczkowatych, rodzajnych. Osadnik nagi, brodaweczkowaty. Ziarna jednokształtne, podłużne, płaskawe, żeberkowate. Puch na trzoneczku wsparty, włosisty; kwiaty żółte. *(Syngen. aequalis.)*.

916. P. MURALIS: caule tereti superne ramoso, foliis lyra-
(P. zwyczajny) to-pinnatifidis subtus glaucescentibus,

lobis remotiusculis, terminali majore angulato, capitulis laxe paniculatis.

Prenanthes muralis *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1543. *Pollich, Palat. n.* 733. *Scop. Carn. n.* 964. *Roth, Germ.* II. 357. *Schk. Handb.* III. *t.* 218. *Spreng. Syst.* III. *p.* 656. *Bess. Gal.* II. 144. *Schlech. Berol.* I. 404. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 153, *fig.* 839. Prenanthes foliis serratis pinnatis, pinna suprema triangulari trilobata *Haller, Helv. n.* 18. Prenanthes flosculis quinis, foliis lyrato-hastatis *Lin. Flor. Suec. n.* 692. Chondrilla muralis *Lamar. Encycl.* II. 78. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 363, *tab.* 158. *DC. Flor. fran. n.* 2885. Lactuca muralis *DC. Prodr.* VII. *p.* 139. *Dietrich, Flor. March.* 505. Mycelis angulosa *Cassini, Dict.* Mycelis muralis *Reichenb. Kunth, Flor. Berol.* I. 384. Phoenixopus muralis *Koch.* Phoenicopus muralis *Wimm. Siles.* I. 198. Cicerbita muralis *Wallroth, Sched. Crit.* 436. Lactuca sylvestris murorum flore luteo *Vaill. Paris.* 112.

W miejscach cienistych, mianowicie w gajach, lasach, czasem na murach starych. Kwitnie w lipcu, sierpn. ⊙

Dorasta 1—3 stóp wysokości, i na wszystkich częściach jest zupełnie gładka. Łodygę ma walcowatą, prostą, cienką, u dołu pojedynczą, w górze wiechowato-rozgałęzioną, niekiedy czerwonawą. Liście lirowato-pierzasto-sieczne; wierzchołkowa ich klapka największa, zwykle 5kątna, niższe zaś klapki coraz są mniejsze, pospolicie podłużne; wszystkie nieregularnie-ząbkowane lub kątowato-wycięte. Liście najniższe ogonkowe, inne wszystkie bez-

ogonkowe, nasadą pręt otulające, przy kwiatach zaś lancetowate lub podłużne i zwykle zupełnie całe. Dolna powierzchnia wszystkich odznacza się sino-zielonawym kolorem. Główki kwiatowe drobne, szczupłe, walcowate, w wiechę rzadką, rozłożystą, wierzchołkową zebrane; szypułki mają znacznie rozgałęzione, cienkie, niemal włoskowate. Kwiatków w każdej główce zwykle 5, cytrynowo-żółtych. Kielich 5listkowy, o listkach długich, równowązkich, szczupłych, niekiedy czerwonawych, w nasadzie maleńkiemi, przytulonemi przysadkami opatrzonych. Ziarna podłużne, ku nasadzie zwężone, płaskawe, gładkie, żeberkowate, po dojrzeniu brunatne. Puch miękki, biały, delikatny, na trzoneczku od ziarna krótszym osadzony. Niektórzy autorowie tę roślinę za dwuletnią, inni za trwałą poczytują.

387. CHONDRILLA. *UTWAR.*

Kielich walcowaty, 8—10listkowy, w nasadzie drobnemi przysadkami czyli drugim kieliszkiem opatrzony. Kwiatków od 8 do 12, dwurzędowych, języczkowatych, rodzajnych. Osadnik nagi, wklęsło-kropkowany. Ziarna jednokształtne, podłużne, prawie walcowate, na powierzchni żeberkami okryte, w wierzchołku pięć spiczastych przyrostków mające. Puch włosisty, biały, miękki, opadający, na długim trzoneczku wsparty. Kwiaty żółte. *(Syngen. aequalis).*

917. C. JUNCEA: caule basi setoso-hispido superne glabro, *(U. rózgowaty)* foliis radicalibus runcinatis, caulinis linearibus integris parcis, capitulis ad ramos virgatos solitariis geminis ternisque breviter pedunculatis.

Chondrilla juncea *Lin. Spec. Jacqu. Flor. Austr. tab.* 427. *Gaertn. de fructib.* II. 363, *tab.* 158, *fig.* 6. *Willd. Spec.* III. *p.* 1531. *Pollich, Palat. n.* 731. *Roth, Germ.* II. 255. *Schk. Handb.* III. *n.* 4236, *tab.* 218. *Krock. Siles. n.* 1260. *Bess. Gal.* II. *p.* 144. *DC.*

Flor. fran. n. 2884. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 142. *Schlech. Berol.* I. 404. *Spreng. Syst.* III. 657. *Kunth, Flor. Berol.* I. 384. *Dietrich, Flor. March.* 505. *Wimm. Flor. Siles.* 198. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 153, *f.* 840. Chondrilla virgata *Presl.* Chondrilla juncea arvensis nostras *Vaill. Paris. p.* 36.

Gdzieniegdzie na polach piaszczystych, na wzgórkach, koło dróg, mianowicie w Krakow. Sandomir. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♂

Dorasta dwóch lub więcéj stóp wysokości. Ma łodygę twardawą, u dołu, mianowicie w młodości szczeciną zwisłą i szorstką, dość gęsto porosłą; w górze gładką, rozgałęzioną, o gałęziach brózdowanych, niemal kanciastych, rózgowatych i rozłożystych. Liście korzeniowe podłużne lub lancetowate, na 3—5 cali długie, ku nasadzie zwężone, niegłęboko piérzasto-wcinane lub haczysto-ząbkowane, gładkie lub nieco omszone; na łodydze są znacznie mniejsze, zrzadka osadzone, równowązko-lancetowate, szczupłe, bezogonkowe, śpiczaste, i na brzegu albo całkowite, albo gdzieniegdzie ząbkiem opatrzone, 1nerwowe, sino-zielonawe i gładkie. Główki kwiatowe niewielkie (około ½ cal. dług.) niemal siarczystéj barwy, do łodygi i gałęzi na króciutkich szypułkach pojedynczo, po dwa lub po trzy przymocowane i wszystkie razem niby kłos niezupełny tworzą. Listki kielicha równowązkie, prawie-gładkie, białawo-pochylone; mają w nasadzie kilka drobnych, nakształt łuszczek przysadek. Ziarna podłużne, gładkie, rysowane, szare; ich wiérzchołek uwieńcza pięć drobniutkich, śpiczastych przyrostków. Puch wsparty jest na trzoneczku, niemal tak długim jak ziarno. Korzeniowe liście pospolicie giną przed rozwinieniem się kwiatów. Niektórzy tę roślinę mają za trwałą.

388. LEONTODON. *BRODAWNIK.*

Kielich podwójny; wewnętrznego listki wzniesione, równe; zewnętrznego krótsze, nierówne, rozłożyste lub zwisłe. Kwiatki wszystkie języczkowate, liczne, rodzajne. Osadnik nagi, wklęsło-kropkowany. Ziarna jednokształtne, podłużne,

płaskawe, rysowane, w górze wyrostkami kolczatemi najeżone. Puch opadający, na długim, szczupłym trzoneczku wsparty, z włosów cieniutkich, prawie gładkich, miękkich, białych uformowany. Kwiaty żółte. *(Syngen. aequalis)*.

918. L. TARAXACUM: foliis radicalibus runcinatis denticu-
(B. mleczowaty) latis glabris, scapo monocephalo glabro vel sublanato, involucro exteriore reflexo, achaeniis apice squamoso-muricatis.

Leontodon Taraxacum *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1544. *Pollich, Palat. n.* 734. *Gaertn. de fructib.* II. 263, *tab.* 157, *f.* 7. *Schk. Handb. n.* 4241, *tab.* 219. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 4. *Kluk, Dykc.* I. 78. *Hoffm. Germ.* II. 111. *Bess. Gal.* II. 145. *Schlech. Berol.* I. *p.* 404. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 154, *f.* 841. Leontodon calyce inferne reflexo *Lin. Flor. Suec. n.* 693. Leontodon officinalis *Withering.* Leont. vulgare *Lamar. Flor. fran.* II. *p.* 113. Taraxacum officinale *Wiggers. Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 72. *Roth, Germ.* II. 247. *Dietrich, Flor. March.* 506. *Wimm. Siles.* I. 197. Tarax. dens-leonis *Desfont. Lamar. Enc.* V. 348. *DC. Flor. fran. n.* 2952. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 145. Taraxacum calycibus glabris, squamis imis reflexis *Haller, Helv. n.* 56. Tarax. commune *Dum. Cours.* Tarax. Leontodon *Dumortier, Prodr.* Hedypnois Taraxacum *Scop. Carn.* II. *p.*

99. Dens leonis qui Taraxacum officinarum *Vaill. Paris. p.* 46. Mniszek, świni mlecz, albo pąpawa: Dens leonis *v.* caput monachi *Syren. stron.* 1154.

Bardzo pospolita roślina, na łąkach tak suchych jako i wilgotnych, na pastwiskach, miedzach, koło dróg, na dziedzińcach, ulicach, podwórzach, w ogrodach, nawet w lasach i gajach. Kwitnie od wiosny aż do twardéj jesieni. ♃

Głąbik walcowaty, wyprostowany lub podnoszący się, liściom równy, niekiedy znacznie od nich dłuższy, często czerwonawy, już gładki, już przytulonym, białym włosem nakształt wełny gdzieniegdzie okryty, w środku wydrążony, 1kwiatowy. Liście (tylko korzeniowe) podłużno-przewrotnie-jajowate, rozmaitéj długości (od 3 do 10 cal. dług.), w górze rozszerzone, prawie zupełnie gładkie, haczysto-wcinane, tojest podzielone poprzecznie na klapki nieforemne, lancetowate, czyli raczéj trójkątne, spiczaste, ku dołowi skierowane. Klapki te są albo zupełnie całe, albo różnie wcięte i ząbkowane: wierzchołkowa pospolicie jest większa od innych; czasem wszystkie są niemal sobie równe. Na powierzchni liści dają się niekiedy widzieć, mianowicie na środkowym nerwie delikatne, rzadkie włoski. Kwiat wierzchołkowy, żółty, dosyć wielki. Kielich zewnętrzny po rozwinieniu się kwiatu prawie zawsze mniéj więcéj zwisły, często kolorowy; listki zaś wewnętrznego są dłuższe, lancetowate, spiczaste, równe, do góry wzniesione, niekiedy w wierzchołku czarniawe. Ziarna podłużne (około 2 lin. dług.), brunatne, rysowane i niemal kanciaste, w górze maleńkiemi, kolczatemi zadziorkami najeżone. Puch włosisty, delikatny, na trzoneczku szczupłym, dwa lub trzy razy od ziarna dłuższym wsparty.

Uwaga. Po okwitnieniu, gdy ziarna dojrzewają, kielich wewnętrzny także jest zwisły. Wtedy puch nasienny tworzy swojém skupieniem ową, powszechnie znajomą, włosistą, białą, foremną kulę, którą następnie wiatr rozrywając, dojrzałe ziarna w dalekie strony roznosi. Niekiedy liście nie są haczysto-dzielne, lecz mają brzeg ząbkami małemi opatrzony; czasem brzeg ten jest pra-

wie całkowity; spodnia ich powierzchnia bywa dość często włoskami gęstemi okryta. Ziarna czasem prawie na całéj powierzchni mają zadziorki. Brodawnik używa się oddawna w medycynie (*radix et herb. taraxaci*) jako środek rozwalniający, czyszczący i żołądek wzmacniający. Młodych liści używają w niektórych krajach na sałatę i jarzynę, a z korzenia palonego można mieć napój do kawy podobny.

389. LACTUCA. *SAŁATA.*

Kielich podłużny, walcowaty, po okwitnieniu niemal ostrokręgowy, z listków nierównych, śpiczastych, gładkich dachówkowato-ułożony. Kwiatki nieliczne, 2—3rzędowe, języczkowate, rodzajne, Osadnik nagi, wklęsło-kropkowany. Ziarna jajowate, śpiczaste, płaskie, i zwykle liniami czyli żeberkami wpodłuż oznaczone. Puch włosisty, miękki, nietrwały, o promieniach szorstkawych, na długim trzoneczku osadzony. Kwiaty żółte. (*Syngen. aequalis.*).

919. L. SATIVA: foliis inermibus, inferioribus runcinato-lyratis, summis cordatis amplexicaulibus integerrimis, floribus paniculatis bracteatis.
(*S. ogrodowa*)

Lactuca sativa *Lin. Flor. fran. n.* 2886. *Pers. Syn.* II. *p.* 364. *Schk. Handb.* III. *p.* 19. *Hayne, Arzneig.* VII. *tab.* 30. *Cours. Bot. Cultiv.* IV. 5. *Spreng. Syst.* III. 660. Łocyga albo sałata: *Syren. stron.* 1188.

Nie wiadomo zkąd pierwotnie pochodzi. Kwitnie w lipc. sierpn. ⊙

Sałata ogrodowa ma liście miękkie, zupełnie gładkie i bez żadnych cierni; pierwotne są delikatne, światło-zielone, zazwyczaj zmarszczkami lub fałdami okryte, okrągławe lub podłużne, tępe, na brzegu albo zupełnie całe, albo mniéj więcéj wcinane, i drobnemi ząbkami opatrzone; łodygowe są naprzemianległe, bez ogonków; najwyższe mniejsze, sercowate, śpiczaste, pręt otulające; pospolicie drobno-ząbkowane. Łodyga prosto-stojąca, walcowata,

u dołu pojedyncza, w górze wiechowato-rozgałęziona, zupełnie gładka. Główki kwiatowe liczne, drobne, podłużne, na wierzchołku łodygi w baldaszkogron wiechowaty ułożone. Przysadki są małe, sercowate, przytulone, w wierzchołku śpiczaste i nasadą 2klapkową pręt otulające. Kwiatki światło-żółte. Ziarna około 2 lin. długie, podłużno-jajowate, płaskawe, ku nasadzie szczuplejsze, liniami wzdłuż oznaczone, po dojrzeniu szare, białawe, brunatne lub prawie czarne, gładkie, w górze tylko drobniutkim włosem okryte.

Nader liczne odmiany sałaty ogrodowéj odnieść można do pięciu główniejszych, hodowaniem ustalonych podgatunków, uważanych czasem za osobne gatunki:

1. Sałata głowiasta, *Lact. capitata*: foliis radicalibus ante anthesin subrotundis concavis bullatis, caule florido abbreviato paniculato *DC. Prodr.* VII. 138. Lactuca sativa capitata *Rosier*, *Dict. agr. Lamar.* (*Fran.* Laitue pommée). Sałata składana *Syren. stron.* 1189. Ma liście korzeniowe okrągławe, wklęsłe, na powierzchni faliste i bąblowato-powzdymane, w głowy nakształt kapusty składające się. W miarę wyrastania łodygi, układ ten liści zmienia się i niknie. Liście miewa światlejsze lub ciemniejsze, żółtawe, niekiedy czerwonawe lub brudno-upstrzone.

2. Sałata kędzierzawa albo fryzowana. *Lact. crispa:* foliis omnibus sinuato-crenatis dentatis undulatis crispis, radicalibus non concavis, carina hinc inde pilosis *Pers. Syn.* II. 364. *DC. Prodr.* VII. 138. *Willd. Spec.* III. p. 1523. *Enum. Berol.* p. 817. Lactuca sativa crispa *Lin. Spec. Lamar. Enc. Rosier, Dict. agri.* (*Fran.* Laitue frisée). Odznacza się liściem łękowato-wycinanym, na brzegu falistym i kędzierzawym, który jednak nie tworzy tak wyraźnych głów jak u poprzedzającéj.

3. Sałata poszarpana lub dłoniasta, *Lact. laciniata:* foliis omnibus obtusis, inferioribus pinnatifidis, sublaciniatis, superior. runcinatis, lobis elongatis infimis stipularibus *Pers. l. c.* Lactuca laciniata *Roth, Catalect. bot.* I. 90. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 433. *Ejusd. Prodr.* VII. 138. Lactuca palmata *Willd. Spec.* III. p. 1523. *Enum. Berol. p.* 816. (*Fran.* Laitue-épinard). Liście nie tworzą głów; są tępe, niższe na podłużne klapki pierzasto-podzielone, albo podarte; wyższe haczysto-dzielne, drobno-ząbkowane. Po ścięciu nakształt szpinaku się odradza.

4. Sałata rzymska czyli długoliściowa. *Lact. romana*: foliis non concavis erectis oblongis basi angustatis; caule elongato folioso

Pers. l. c. Lactuca romana *Garsault. tab.* 315. Lactuc. sativa longifolia *Lamar. Enc.* III. *p.* 402. Lactuc. sativa *DC. Prodr.* VII. 138. (*Fran.* Laitue romaine ou chicon.) Ma liście podłużne, ku nasadzie szczuplejsze, gładkie, na brzegu całe, niefaliste, prawie pionowo-wzniesione i głów nie tworzące. Smak ich słodkawy i delikatny. Nasiona czarniawe. Przytrafia się odmiana z liściem brudno-poplamionym. (*Ogrodnic.* Zigry, I. 23. Kluk, *Dykc.* II. 68. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 303. Strumiłło, *Ogrod. północ. wyd.* 3. I. 223. Wodzicki, II. 333. Czepiński, I. 239.).

5. Sałata Krakowska, *Lact. cracoviensis*: foliis radicalibus lineari-hastatis acutis transverse rugosis, superioribus sagittato-lanceolatis subrugosis integerrimis, caulinis semiamplexicaulibus margine obsolete albido-punctulatis ciliatisque, versus basin subdenticulato-aculeatis, saepe convolutis canaliculatisve, achaeniis (sub) spathulatis compressiusculis tuberculato-costatis, apice obtusis. Sawiczewski, *Roczn. W. L. Uniw. Jagiel.* 1840. III. 60. Dembosz, *Tentam. Flor. Cracov. medic.* 176.

α wczesna, *praecox*: foliis minoribus angustioribus, floribus praecocibus, achaeniis cinereo-albidis. *Sawicz. l. c.* 62. *tab.* I. *Dembosz, l. c.*

β późna, *serotina:* caule elatiore, foliis majoribus, floribus serotinis, achaeniis cinereo flavidis. *Sawiczew. l. c.* 63. tab. 2. *Dembosz, l. c.*

Utrzymuje się od niepamiętnych czasów w okolicach Krakowa, mianowicie w dwóch wsiach temu miastu przyległych, tojest Czarnéj i Nowéj, gdzie zasiewana corocznie, pod nazwiskiem *głąbików* daje zdrową i powszechnie tam lubioną jarzynę.

Floryan Sawiczewski piérwszy tę sałatę dokładnie opisał, i pod nazwiskiem *sałaty Krakowskiéj* za oddzielny gatunek uznał. Wiadomość o niéj (z dwiema ryc.) znajduje się w tomie III. Roczników wydzia. lekars. w uniwers. Jagiel. z r. 1840 (*); z któréj następujący opis i niektóre szczegóły w skróceniu przytaczamy:

Korzeń roczny, prawie drzewiasty, pionowy, u rozsadzanych pospolicie w końcu skręcony, gęsto i grubo wlóknisty. Łodyga prosto-wzniesiona, niemal walcowata, zupełnie gładka, u dołu brudno-czerwona, w górze czerwono-modra, gałęzista, o gałęziach

(*) Wiadomość o łoczydze w ogólności, a w szczególności o łoczydze Krakowskiéj.

gęstych, stulonych i prawie równo-wysokich. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, łodygę wpół obejmujące, gładkie, mięsiste, dolne żółto-zielone, górne modre, na obwodzie niewyraźnie rzęsowate i biało-kropkowane, a w nasadzie drobnemi, kolczystemi ząbkami opatrzone; zwykle odgięte i rynienkowate, z nerwem głównym nagim, blado-zielonym; niższe są równowązko-oszczepowate, śpiczaste i poprzecznie pomarszczone; wyższe lancetowato-strzałkowate i tylko od głównego nerwu pomarszczone, nigdy nie składające się w główkę. Kwiaty liczne, w baldaszkogron gęsty i wiechowaty zebrane. Szypułki krótkie. Przysadki sercowate, kończyste, odgięte, rynienkowato-stulone, do łodygi i szypułek przylegające. Łuski kielicha dachówkowate, jajowo-podłużne, tępe, 1nerwowe, z brzegiem skórkowatym, białawym, przezroczystym, w wiérzchołku czerwonawe i kropkami téjże barwy, na zewnętrznéj powiérzchni upstrzone. Korony brudno-żółte, pod spodem czerwonawe. Zawiązki omszone. Owoc prawie łopatkowaty, płaskawy, wydatnemi żeberkami okryty, nieznacznie skrzywiony i trochę lśniący.

Odm. wczesna: ma łodygę 2 lub 3 stóp wysoką, a w przecięciu poprzecz. $\frac{1}{4}$—1 cal. grubą; liście 6 do 8 cali długie, a 1—2 cali szérokie. Owoc szarawo-biały.

Odm. późna, w kilka tygodni późniéj dojrzewa; ma łodygę 3 do 4 stóp wysoką, w przecięciu poprzecz. $\frac{1}{2}$ do 2 cali grubą; liście dolne 10 do 12 cali dług. a 2—3 szérok. owoc ciemno-cisawy.

Sieją tę roślinę w miesiącach kwiet. i maju, na dobrze przerobionéj ziemi, wraz z marchwią, pietruszką i t. p. warzywem, a gdy podrośnie, wyjmują z ziemi rozsadę późną, nie tykając wczesnéj. Wyjęta przesadza się na osobne zagony, w ustępach stopowych. Gdy głąbie przyzwoicie zgrubieją (co następuje zwykle około połowy czerw. a z odmianą późną na początku lipca), zrzynają się przy samėj ziemi i z liści obrane, w wodzie opłókują. Lud Krakowski używa szczególniéj kwaszonych głąbików, które mianowicie podczas upałów są wybornym, przyjemnie kwaskowatym, chłodzącym i łatwym do strawienia pokarmem, przeto niemal codziennym są posiłkiem, zwłaszcza że i ciecz kwaśna w któréj są kiszone, orzeźwiającym jest napojem. Kwaszenie jest łatwém; dosyć bowiem obrane z kory łodygi, w naczyniu glinianém lub drewnianém ułożyć, przegotowaną letnią wodą nalać, kawał chleba żytniego dorzucić, solą zaprawić (na 1 garn. letniéj wody, 4 łóty

soli) i kopru świeżego dodać. Kiśnienie w miejscu ogrzaném na 24° R. rozpoczyna się w parę godzin, a kończy się w ciągu jednéj doby. Ukisłe głąbiki stają się żółtawe. Zbyt grube potrzeba nożem na połowę lub na krzyż poprzekrawać, żeby prędzéj ukisnąć mogły. Ukwaszone nie dłużéj nad 3 dni przechować się dają; dlatego tyle ich tylko na raz kwasić należy, ile w ciągu trzech dni potrzebować możemy. W braku głąbików, kwasić można tymże sposobem i głąbie zwyczajnéj ogrodowéj sałaty, lecz te lubo są w smaku przedniejsze, prędzéj się jednak psują. Głąbiki Krakowskie gotowane w wodzie, solą przyprawione i masłem oblane, dają także zdrową i smaczną jarzynę.

Do powyższéj wiadomości o głąbikach Krakowskich dodać winienem, że i w okolicach Łomży probowano kiedyś ich uprawy. Posiane ziarno na dobréj i starannie spulchnionéj ziemi, wydało wprawdzie dość bujne rośliny, lecz otrzymane z nich głąbiki, po obraniu z kory, nie były nad mały palec grubsze; ukwaszone zaś, zaledwie w małym stopniu posiadały te przymioty, które Krakowskim głąbikom tak powszechną zjednały zaletę.

920. L. SCARIOLA: caule superne paniculato-ramoso, foliis *(S. polna)* verticalibus subtus costa media aculeatis, acutis sagittatis sinuato-pinnatifidis (rarius integris) spinuloso-denticulatis, achaeniis striatis apice hispidulis rostro fere brevioribus.

Lactuca scariola *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. 1526. *Roth, Germ.* II. 258. *Pers. Syn.* II. 361. *Hoffm. Germ.* II. 110. *Gaertn. de fructib.* II. 361, *tab.* 158, *fig.* 5. *DC. Prodr.* VII. 137. *Bess. Gal.* II, 143. *Hayne, Arzneig.* I. *tab.* 46. *Schlech. Berol.* I. 403. *Kunth. Flor. Berol.* I. 388. *Dietrich, Flor. March.* 504. *Wimm. Siles.* I. 199. Lactuca verticalis *Gaterau, Flor. Mont.* 138. Lactuca sylvestris *Lamar. Enc.* III. 406. *DC. Flor. fran. n.* 2887. Lactuca foliis semipinnatis, nervo spi-

noso *Haller*, *Helv. n.* 14. Lactuca sylvestris costa spinosa *Vaill. Paris. p.* 112.

Przytrafia się nad brzegami pól, koło dróg, przy wsiach, w ogrodach opuszczonych, i t. p. Kwitnie w lipc. sierp. wrześ. ⊙

Korzeń krótki, prawie pionowy, często skrzywiony, twardy, liczném włóknem okryty. Łodyga wyprostowana, walcowata, zwykle pojedyncza, w górze tylko wiéchowato-rozgałęziona, u dołu rzadkim, drobnym cierniem okryta; zresztą zupełnie gładka, czasem na łokieć lub trochę więcéj wysoka. Liście podłużne (dolne czasem na 6 lub 7 cali długie), niemal pionowo wzniesione, bezogonkowe i nasadą strzałkowatą trochę pręt-otulające; brzeg mają haczysto-dzielny, tojest na poprzeczne śpiczaste klapki wcięty, obwód zaś nieforemnie ząbkowany i krótkim, miękkim, żółtawym cierniem uzbrojony; spodnie żeberko okryte jest rzędem podobnych, lecz dłuższych i sztywniejszych cierni; obie zaś powierzchnie zupełnie są gładkie i niekiedy sinawo-zielone. Główki kwiatowe tworzą wiéchę, czasem na pół łokcia długą; niższe przysadki są dłuższe, lancetowate, śpiczaste, niekiedy wcinane; wyższe krótsze, prawie-jajowate, kończato-przedłużone, zupełnie gładkie. Kielich z początku walcowaty, późniéj (po okwit.) w nasadzie zgrubiały, ku górze stożkowato-zwężający się; zewnętrzne jego listki są krótsze, często-czerwonawe, wewnętrzne dłuższe, lancetowate. Kwiatki nieliczne (pospolicie 14 lub 16), brudno-żółte, pod spodem sino-czerwonawe, zrana zwykle otwarte. Dojrzałe ziarna około półtory linii długie, przewrotnie podłużno-jajowate (tojest ku nasadzie szczuplejsze), płaskie, na każdéj powierzchni 5, 6 lub 7 liniami wystającemi wpodłuż oznaczone, w górnym końcu drobniutką, białawą szczecinką porosłe, zresztą gładkie, mniéj więcéj brunatne. Trzoneczek szczupły, włoskowaty, od ziarna trochę dłuższy; puch biały, miękki, o promieniach (pod szkłem pow.) niewyraźnie szorstkich. Za nacięciem świéżéj rośliny sączy się obfity, mléczny sok, który jéj znaczną nadaje gorycz. Znajdowałem indywid. 2 łokci dochodzące, mające łodygę u dołu bez cierni. Liście najwyższe bywają niekiedy całe, i na żeberku gładkie.

Uwaga. Sałata jadowita *(Lact. virosa L.)* podobna do poprzedzającéj, lecz łodygę ma u dołu bardziéj ciernistą, liście poziomo osadzone, w wiérzchołku tępe, nasiona prawie-czarne i gładkie.

Nigdzie dotąd nie dała mi się widzieć. *Lactuca virosa* Schkuhra *(Handb. tab.* 217), właściwie do opisanego wyżéj gatunku odnieść się powinna.

390. TRAGOPOGON. *KOZIBRÓD.*

Kielich długi, piramidalny, z listków (8—12) jednorzędowych, lancetowatych, równych, nasadą nieco spojonych, późniéj zwisłych, złożony. Kwiatki wszystkie języczkowate, rodzajne; zewnętrzne często promienisto-ułożone. Osadnik nagi, komóreczkowaty. Ziarna jednokształtne, podłużno-walcowate, w wierzchołku dzióbkowato-zwężone, gładkie lub chropawe. Puch na trzoneczku wsparty, z piórkowatych, sztywnych promieni złożony, z których pięć nadbrzeżnych jest dłuższych i w wierzchołku obnażonych. Kwiaty żółte lub czerwone. *(Syngen. aequalis).*

921. T. PRATENSE: glabrum, foliis lineari-lanceolatis subundulatis basi dilatatis, pedunculis teretibus, involucro octophyllo flosculos apice truncatos subaequante.
(K. łąkowy)

Tragopogon pratense *Lin. Willd. Spec.* III. 1492. *Pollich, Palat. n.* 722. *Gaertn. de fructib.* II. 368, *tab.* 159, *f.* 4. *Scop. Carn. n.* 946. *Roth, Germ.* II. 238. *Schk. Handb.* III. *n.* 4201, *tab.* 214. *DC. Flor. fran. n.* 2988. *Ejusd. Prodr.* VII, *p.* 113. *Bess. Gal.* II. 140. *Schlech. Berol.* I. 399. *Spreng. Syst.* III. 662. *Kunth, Flor. Berol.* I. 380. *Dietrich, Flor. March.* 501. *Wimmer, Siles.* I. 195. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 151, *f.* 827. Tragopogon foliis gramineis carinatis amplexicaulibus caudatis subcrispis, calyce flori aequali *Haller, Helv. n.* 8. Tragopogon

calycibus corollae radium aequantibus, foliis integris strictis *Lin. Flor. Suec. n.* 684. Kozia bródka albo wliśnik: Barbula hirci *v.* Tragopogon *Syren. stron.* 1239.

Na łąkach, pastwiskach, miedzach, nad brzegami pól. Kwitnie w czerwc. lipc. ♂

Ma łodygę gładką, walcowatą, niekiedy czerwonawą, pojedynczą lub w górze mniéj więcéj gałęzistą, ½—2 stóp lub nieco więcéj wysoką. Liście długie, równowązko-lancetowate, płaskie, śpiczaste, w nasadzie trochę rozszérzone i rynienkowato-pręt-otulające, na brzegu faliste, często niby fryzowane i w górze cokolwiek skręcone. Kwiat wielki, pojedynczo na wiérzchołku łodygi i gałęzi (jeśli te się znajdują) osadzony, złocisto-żółty. Listków w kielichu zwykle ośm (czasem 9 lub 10), lancetowatych, śpiczasto-przedłużonych, zupełnie gładkich i całych, kwiatkom nadbrzeżnym prawie wyrównywających, w nasadzie w młodości białym kutnerem okrytych. Szypułki są długie, walcowate, rysowane. Ziarna podłużno-walcowate, około 4 lub 5 lin. długie, w górze dzióbkowato-zwężone, po dojrzeniu szaro-brunatne, nieco-skrzywione, niewyraźnie żeberkowate, już gładkie, już drobnemi zmarszczkami czyli grudkami okryte. Wiérzchołek ich przedłuża się w trzoneczek walcowaty, od ziarna nieco krótszy, na którym wsparty jest puch, złożony z promieni piórkowatych, twardawych, i grubszych jak u puchu innych roślin; zewnętrzne pięć promieni są dłuższe i w górze nagie. Kwiat otwiéra się tylko z rana, zaraz po wschodzie słońca; stula się zaś między 9 a 10 godziną przed połud. Dość często rażony bywa gatunkiem głowni czyli *śniedzią (Uredo receptaculorum DC. v. Ur. Tragopog. pratensis Pers.)* która go niszczy, w brunatny pyłek zamieniając. Roślina ta posiada, mianowicie w długim swoim korzeniu, obfity, mléczny, łagodny sok. Dawniéj używała się w medycynie, jako środek rozwalniający i czyszczący. Jéj młodociane łodygi mogą się za sałatę używać, a korzeń, szczególniéj indywiduów w ogrodach hodowanych, salcefią zastąpić może.

922. T. PORRIFOLIUM: glabrum elatum, foliis strictis lance-
(K. ogrodowy) olato-linearibus acuminatis integerri-

mis, pedunculis superne incrassatis fistulosis, involucro sub-12phyllo flosculos (rubros) apice rotundatos duplo fere superante.

Tragopogon porrifolium *Lin. Willd. Spec.* III. 1493. *Roth, Germ.* II. 239. *Schk. Handb.* 4204, *tab.* 214. *Pers. Syn.* II. 360. *DC. Flor. fran. n.* 2991. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 113. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 152, *fig.* 830. *Wimm. Siles.* I. 194. Tragopogon foliis gramineis amplexicaulibus, calyce florem superante *Haller, Helv. n.* 9. Tragopogon sativum *Gaterau, Flor. Montaub.* 136.

Dziko rośnie w połudn. Europie. U nas czasem do użytku kuchennego w ogrodach się hoduje. Kwitnie w czerwc. lipc. ♂ (☉ *DC. Prodr.*).

Liście ma lancetowato-równowązkie, długie, płaskie, śpiczaste, rynienkowato przy nasadzie stulone i pręt obejmujące, do liści porowych nieco podobne. Kwiat wierzchołkowy, fioletowo-czerwony, z rana tylko otwierający się; listki kielicha znacznie są od koron dłuższe. Szypułki w górze zgrubiałe. Białawe i mięsiste korzenie téj rośliny, smaczną dają jarzynę pod nazwiskiem salsefii lub salcefii (*salsifix, cercifix;* Niem. *Haferwurzel*) albo *korzonków owsianych.* Podobnież młode wypustki nakształt szparagów się używają (*Ogrodnic.* Zigry I. 35. Wodzicki, II. 336. Reichart. *Ogr. warz.* 225. Strumiłło, *Ogrody półn. wyd.* 3. I. 197. Kluk, *Dykc,* III. 123. Wyżycki, *Zieln.* II. 273. Czepiński, *Ogrod. powszechne* 208).

391. PICRIS. *GORYCZEL.*

Kielich z listków dwurzędowych złożony; wewnętrzne listki są dłuższe, równe, wzniesione; zewnętrzne krótsze,

nieco rozłożyste, niby drugi kieliszek tworzące. Kwiatki wszystkie języczkowate, rodzajne. Osadnik nagi, wklęsło kropkowany. Ziarna jednokształtne, niemal walcowate, w obu końcach cokolwiek szczuplejsze, poprzecznemi zmarszczkami w kształcie linii oznaczone. Puch beztrzoneczkowy, opadający, z włosów piórkowatych, nasadą w obrączkę spojonych, uformowany. Kwiaty żółte. *(Syngen. aequalis)*.

923. P. HIERACIOIDES: *(G. szorstka)* caule erecto pilis plerisque glochidiatis scabro apice corymboso-ramoso, foliis oblongo-lanceolatis sinuato-dentatis scabris, caulinis amplexicaulibus, involucri squamis exterioribus oblongis patentibus dorso hispidis margine glabriusculis, achaeniis brevissime rostratis.

Picris hieracioides *Lin. Pollich, Palat. n.* 725. *Scop. Carn. n.* 953. *Schk. Handb.* III. *n.* 4214, *tab.* 216. *Roth, Germ.* II. 240. *DC. Prodr.* VII. *p.* 128. *Ejusd. Flor. fran. n.* 2974. *Bess. Gal.* II. 146. *Schlech. Berol.* I. 407. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 154, *fig.* 845. *Kunth, Flor. Berol.* I. 382. *Dietrich, Flor. March.* 503. *Wimm. Siles.* I. 194. Picris aspera foliis oblongis dentatis, superioribus amplexicaulibus *Haller, Helv. n.* 24. Picris calycibus imbricatis *Lin. Flor. Suec. n.* 686. Crepis hieracioides *Lamar. Flor. fran.* II. *p.* 111. Hedypnois hieracioides *Hudson.* Picris ruderalis *Willd. Spec.* III. *p.* 1558 (sec. *DC.*) Hieracium asperum majori flore in limitibus agrorum *Vaill. Paris. p.* 103.

Przytrafia się na łąkach, w zaroślach, koło dróg, w opuszczonych i zaniedbanych ogrodach, mianowicie na gruncie gliniastym. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ♂ (⊙ *L.)*.

Odznacza się szorstkością i szczecinkami, w wierzchołku często widełkowato-rozdwojonemi, które łodygę mianowicie u dołu, obiedwie powierzchnie liści, szczególniéj na środkowém, spodniém żeberku, tudzież szypułki i kielichy okrywają. Łodyga niekiedy na półtora łokcia wysoka, pojedyncza lub częściéj w górze rozgałęziona, walcowata, rowkowana, czasem czerwonawa. Liście bezogonkowe, nasadą nieco pręt otulające, podłużno-lancetowate, śpiczaste; korzeniowe wielkie, w nasadzie zwężone (5—6 cal. dług. a około 2 cali szer.); łodygowe coraz ku górze są mniejsze, zwykle na dół odgięte; wszystkie szorstkie, na brzegu mniéj więcéj płytko łękowato-wycinane i drobnemi gdzieniegdzie opatrzone ząbkami; najwyższe pospolicie są zupełnie całe. Kwiaty dość wielkie, żółte, na wierzchołku łodygi i gałęzi w baldaszkogron zebrane. Szypułki 1kwiatowe, mają na sobie małe przysadki. Wewnętrzne listki kielicha jednym osadzone rzędem, równowązko-lancetowate, niemal tępe, od kwiatków znacznie krótsze; zewnętrzne są nierówne, nieco-rozłożyste, podłużne, 2 lub 3 razy od tamtych krótsze. Ziarna walcowato-graniaste, nieco-skrzywione, brunatnawe, około 2 lin. długie, zmarszczkami drobniutkiemi w kształcie poprzecznych rysów okryte i miękkim, białawym, piórkowatym, beztrzoneczkowym puchem uwieńczone. Niektórzy tę roślinę mają za trwałą.

392. APARGIA. *NICENNICA.*

Kielich podłużny, z listków nierównych, prawie-równowązkich, przytulonych, niemal dachówkowato-ułożony. Kwiatki wszystkie języczkowate, rodzajne. Osadnik nagi, dołeczkowaty. Ziarna jednokształtne, podłużno-walcowate, w wierzchołku niemal dzióbkowato-zwężone, poprzecznemi zmarszczkami okryte. Puch beztrzoneczkowy, i albo wszystek jednostajny, piórkowaty, albo wewnętrzny piórkowaty, w nasadzie błoniasto-rozszerzony, zewnętrzny krótszy, nieliczny, włosisty. Kwiaty żółte. *(Syngen. aequalis)*.

924. A. AUTUMNALIS: scapo ramoso declinato superne squa-
(N. jesienna) mis tecto, foliis lanceolatis runcinato-pinnatifidis glabriusculis, involucro glabro aut pubescente.

Apargia autumnalis *Willd. Spec.* III. *p.* 1550. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 113. *Schk. Handb.* III. *n.* 4243, *tab.* 220. *Bess. Gal.* II. 145. *Schlech. Berol.* I. 406. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 154, *f.* 842. Leontodon autumnale *Lin. Pollich, Palat. n.* 736. *Roth, Flor. Germ.* II. 242. *DC. Flor. fran. n.* 2968. Picris autumnalis *Allion. Flor. Pedem. n.* 767. Picris caule nudo brachiato, foliis glabris semipinnatis *Haller, Helv. n.* 28. Hedypnois autumnalis *Villars, Plan. Dauph.* III. *p.* 77. Crepis foliis longis dentatis linearibus, caule declinato subnudo *Lin. Hort. Cliff.* 386. Scorzoneroides autumnalis *Moench, Meth.* 549. Scorzonera autumnalis *Lamar. Flor. fran.* II. 82. Oporinia autumnalis *Don. DC. Prodr.* VII. *p.* 108. *Kunth, Flor. Berol.* I. 379. *Dietrich, Flor. March.* 500. *Wimm. Siles.* I. 193. Hieracium chondrillae folio glabro, radice succisa majus *Vaill. Paris.* 102.

Na łąkach, pastwiskach, wygonach, w zaroślach, w lasach, w ogrodach. Kwitnie od sierp. do paź. ♃

Dorasta około stopy lub trochę więcéj. Korzeń ma krótki, prawie ugryziony, drobne, żółtawe włókna wypuszczający. Liście korzeniowe dość liczne, na ziemi rozpostarte, gładkie, lancetowato-podłużne, w nasadzie znacznie szczuplejsze, pierzasto-sieczne, tojest na poprzeczne, równowązkie, nierówne, niemal tępe, całe lub

trochę ząbkowane wcięcia podzielone; wcięcia takowe są już głębsze, już płytsze, tak iż liść czasem jest prawie cały, i tylko małemi ząbkami opatrzony. Głąbik delikatny, nieco-pochylony, trochę gałęzisty, brózdowany, gładki, w górze tylko niekiedy drobniutkim włosem okryty, bez żadnych liści; w nasadzie gałęzi i na szypułkach znajdują się małe, równowązko-lancetowate, nakształt łuszczek przysadki. Główki kwiatowe niewielkie i nieliczne, podłużne, żółte, na szypułkach w wierzchołku trochę zgrubiałych, pojedynczo osadzone. Kielich jest gładki lub omszony. Ziarna równowązkie, szczupłe, brunatnawe, rysowane i trochę szorstkie, puchem beztrzoneczkowym, piórkowatym, brudno-żółtawym uwieńczone. Niekiedy głąbik bywa pojedynczy.

925. A. HISPIDA: *(N. jednokwiatowa)* radice praemorsa a basi fibris validis obsessa, scapo simplici monocephalo, foliis runcinatis plerumque hispidis basi in petiolum attenuatis.

Apargia hispida *Willd. Spec.* III. 1552. *Hoffm. Germ.* II. 113. *Schk. Handb.* III. *tab.* 220 (fructus). *Bess. Gal.* II. *n.* 934. *Schlech. Berol.* I. 405. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 159, *fig.* 843. Leontodon hispidum *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 737. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 453. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 102. Picris caule nudo unifloro, foliis asperis dentatis *Haller, Helv. n.* 25. Hedypnois hispida *Huds. Angl.*

β Gładka, *glabrata:* tota planta glabra vel pilis paucis adspersa. Apargia hastilis *Willd. Spec.* III. 1548. *Hoffm. l. c. Bess. Gal.* II. *n.* 933. *Spreng. Syst.* III. *p.* 665. Leontodon hastile *Lin. Jacqu. Austr. tab.* 164. *DC. Prodr.* VII. 102. *Flor. fran. n.* 2971. Picris danubialis *Allion. Flor. Pedem. n.* 768. *tab.* 70, *fig.* 3. Picris caule unifloro, foliis glabris semipinnatis *Haller,*

Helv. n. 26. Virea hastilis *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 365, *tab.* 159, *f.* 3. Leontodon proteiforme *Villars, Plant. Dauph.* III. *p.* 87.

Na łąkach, pastwiskach, wygonach, w lasach nieco wilgotnych, koło rowów. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Wszystkie części téj rośliny są szorstkawe i drobnym, szczecinkowatym, widełkowato-rozdwojonym włosem, mniéj więcéj okryte. Głąbik jest pojedynczy, na stopę lub trochę więcéj wysoki, nieznacznie brózdowany, bezlistny, u dołu zwykle czerwonawy, w górze (pod kwiatem) zgrubiały. Liście korzeniowe są dosyć liczne, podłużne (3—5 cal. długie), przy nasadzie mocno zwężone, w wierzchołku prawie tępe, na brzegu bardziéj lub mniéj haczysto-wcinane, albo tylko odlegle niekiedy łękowato-ząbkowane. Kwiat żółty, pojedynczo na wierzchołku głąbika osadzony, przed zakwitnieniem nieco zwisły. Kielich włosisto-szorstkawy, w nasadzie przysadkami równowązkiemi opatrzony. Ziarna podłużne, w górze szczuplejsze, brózdowane, małemi zadziorkami okryte, przeszło 2 lin. długie. Puch brudno biały, beztrzoneczkowy; wewnętrzne jego promienie są dłuższe, piórkowate, u dołu rozszérzone; zewnętrzne krótsze, włosiste, szorstkawe.

Odmiana gładka (β), od Linneusza i innych autor. za osobny uważana gatunek *(Leont. v. Apargia hastilis)*, rzeczywiście niczém się nie różni od dopiéro opisanéj, tylko zupełnym brakiem włosków na swéj powierzchni, a jeśli te się znajdują, są zawsze drobne, rzadkie, krótkie i niewidełkowate. W owocach żadnéj nie ma różnicy. U nas rzadziéj się przytrafia.

393. SCORZONERA. *WĘŻYMORD.*

Kielich podłużny, z listków śpiczastych, nierównych, na brzegu błonkowatych, dachówkowato-ułożony. Kwiatki wszystkie języczkowate i rodzajne. Osadnik nagi, brodaweczkowaty. Ziarna jednokształtne, długie, niemal walcowate, w dzióbek nie zwężone, gładkie. Puch beztrzoneczkowy, o promieniach piórkowatych, z których pięć wewnętrznych

jest dłuższych i w wierzchołku bezpiórkowych. Kwiaty żółte lub purpurowe. *(Syngen. aequalis.).*

926. S. HUMILIS: radice cylindracea ad collum fibrillis coronata, caule lanato (vel subnudo) plerumque monocephalo, foliis radicalibus oblongo vel lineari-lanceolatis, caulinis 1—3linearibus, involucro flosculis dimidio breviore, squamis exterioribus ovato-lanceolatis acuminatis apice ipso obtusis, achaeniis striatis laevibus.
(W. pospolity)

Scorzonera humilis *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1499. *Scop. Carn. n.* 948. *Pollich, Palat. n.* 723. *DC. Flor. fran. n.* 2979. *Prodr.* VII. *p.* 120. *Bess. Gal.* II. *p.* 140. *Schlech. Berol.* I. 400. *Spreng. Syst.* III. *p.* 667. *Kunth, Flor. Berol.* I. 381. *Dietrich, Flor. March.* 502. *Wimm. Siles.* I. 195. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 152, *f.* 831. Scorzonera caule subnudo unifloro, foliis nervosis planis *Lin. Flor. Suec. n.* 685. Scorz. lanata *Schrank.* S. nervosa *Pers. Syn.* II. *p.* 360. S. angustifolia *Wiggers.* S. plantaginea *Schleicher.*

Przytrafia się na łąkach nieco wilgotnych, na pastwiskach, w lasach, gajach, w zaroślach. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Ma korzeń długi, walcowaty, zgrubiały, mięsisty, brunatny, włóknami cienkiemi w górze czuprynowato-opatrzony. Liście z niego wyrastające dosyć są liczne, podłużno-lancetowate, w ogonek zwężone, całe, płaskie, śpiczaste, na 3 lub 4 cal. długie a na kilka linij szérokie, po obu stronach nerwiste, gładkie, tylko ich ogonki białą wełną mniej więcej są okryte. Łodyga od ½ do półtory stopy wysoka, pojedyncza, prosta, z początku wełnista, późniéj gładka, prawie bezlistna, bo zwykle tylko jeden, czasem dwa,

równowązko-lancetowate, bezogonkowe liście mająca. Kwiat pospolicie jeden, na wierzchołku łodygi, dosyć wielki, żółty. Kielich niemal walcowaty, a jego listki są jajowo-lancetowate, nierówne; zewnętrzne krótsze i wełną z początku okryte, później gładkie. Kwiatki nadbrzeżne prawie dwa razy od kielicha są dłuższe. Ziarna walcowate, gładkie, czerwono-brunatne. Niekiedy wszystkie liście są szczupłe, równowązkie. Korzeń sok mleczny w sobie zawiéra; używał się kiedyś w sztuce lekarskiéj; przez hodowanie nabiera łagodnego smaku, i tak dobrą jak skorzonera ogrodowa daje jarzynę.

927. S. PURPUREA: radice cylindraceo-fusiformi ad collum (*W. purpurowy*) comosa, caule subramoso 1—5cephalo, foliis linearibus vel lineari-lanceolatis, involucri squamis exterioribus ovato-lanceolatis, achaeniis decem costatis.

Scorzonera purpurea *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1502. *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 35. *Scop. Carn. n.* 949, *tab.* 46. *Gmelin, Flor. Sibir.* II. *p.* 7, *tab.* 2. *Spreng. Syst.* III. 666. *Hoffm. Germ.* II. 106. *Kunth, Berol.* I. 381. *Dietrich, Flor. March.* 502. *Wimm. Siles.* I. 196. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 152, *fig.* 832. Scorzonera rosea *Waldst. et Kitajb. Plant. Hung.* II. *p.* 127, *tab.* 121. *Willd. Spec. p.* 1503. *Pers. Syn.* II, 361, *n.* 9. *DC. Prodr.* VII. *p.* 118. *Schlech. Berol.* I. 401. *BF. Comp. Flor. Germ.* II. 257. *Bess. Gal.* II. *n.* 919. *Ejusd. Enum. Volh. p.* 31, *n.* 976.

Przytrafia się na suchych, wzgórkowatych, piaszczystych polach, lecz bardzo rzadko (w Mazow. koło Warszaw.). Kwitnie w czerwc. lip. ♃

Ma korzeń gruby, w górze włóknisty. Łodygę na ½—1½ stopy wysoką, prosto-stojącą, delikatną, pojedynczą lub cokolwiek

gałęzistą, gładką i liściami gdzieniegdzie osadzoną. Liście korzeniowe na kilka cali długie, szczupłe, trawiaste (ledwie półtory linii szer.), płaskie, nerwiste, u dołu rzadkim, białym, długim włosem okryte, zresztą są gładkie; łodygowe rynienkowato-trójgraniaste i do tamtych podobne. Kwiaty nieliczne, pięknéj, purpurowéj lub różowéj barwy, na wierzchołku łodygi i gałązek pojedynczo osadzone, nieco mniejsze jak u gatunku poprzedzającego. Listki kielicha niemal tępe; zewnętrzne są jajowo-lancetowate, omszone lub gładkie; wewnętrzne większe, bardziéj podłużne, szczuplejsze. Kwiaty po zasuszeniu fioletowy przyjmują kolor.

928. S. HISPANICA: (*W. ogrodowy*) radice cylindracea, caule ramoso, ramis nudis apice monocephalis, foliis amplexicaulibus lanceolatis undulatis aut subdenticulatis glabris seu hinc inde subpubescentibus, involucri oblongi squamis glabriusculis vel arachnoideis acuminatis.

Scorzonera hispanica *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. *p.* 1499. *Scop. Carn. n.* 951. *Gaertn. de fructib*, II. *p.* 367, *tab.* 159, *fig.* 1. *Roth, Germ.* II. 249. *DC. Flor. fran. n.* 2978. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 120. Scorz. denticulata *Lamar. Flor. fran.* II. *p.* 82. Scor. edulis *Moench, Meth.* 548. Scor. sativa *Gater. Flor. Montaub.* 136. Scorzonira czyli wężymord *Syren. stron.* 1240.

Dziko rośnie w krajach cieplejszych Europy. Na Podolu znajdowana przez pana Andrzejowskiego. U nas niekiedy pielęgnuje się umyślnie w ogrodach. Kwitnie w czerw. lipc. ♃

Ma liście nieco pręt otulające, płaskie, faliste, zupełnie całe, lub delikatnie ząbkowane; niższe są podłużne, w ogonek zwężone, wyższe prawie lancetowate lub równowązko-lancetowate. Kwiaty żółte, wierzchołkowe, dosyć wielkie. Korzenie téj rośliny, długie,

walcowate, zewnątrz czarniawe, w środku białe, używają się na jarzynę pod nazwiskiem *skorsonery* albo *czarnych korzonków*. (*Ogrod.* Zigry, I. 36. Wodzicki II. 337. Kluk, *Dykc.* II. 68. Reichart, *Ogrody warzyw.* Strumiłło, *Ogrod. półn. wyd.* 3. I. 197. Czepiński, *Ogrod. powsz.* 242.).

394. HYPOCHAERIS *WIEPRZYNIEC.*

Kielich podłużny lub prawie-dzwonkowaty, z listków przytulonych, dachówkowato-ułożony. Kwiatki wszystkie języczkowate, rodzajne. Osadnik plewkami okryty. Ziarna podłużne, szorstkie. Puch piórkowaty, 1 lub 2rzędowy, i albo na wszystkich ziarnach, albo tylko na środkowych trzonеczkiem opatrzony. Kwiaty żółte. (*Syngen. aequalis.*).

929. H. RADICATA: (*W. gałęzisty*) caule ramoso aphyllo glabro, foliis radicalibus runcinatis obtusis hispidis, pedunculis squamosis, involucro glabro, pappo biseriali.

Hypochaeris radicata *Lin. Willd. Spec.* III. 1622. *Pollich, Palat. n.* 755. *Roth, Germ.* II. 237. *DC. Flor. fran. n.* 2956. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 91. *Bess. Gal.* II. 164. *Spreng. Syst.* III. *p.* 668. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 157, *fig.* 862. *Wimm. Siles.* I. 196. *Dietrich, Flor. March.* 497. Hypochaeris foliis dentato sinuatis scabris, caule ramoso nudo, pedunculis squamosis *Lin. Flor. Suec. n.* 709. Hypochaeris foliis semipinnatis hirsutis, caule nudo brachiato *Haller, Helv. n.* 3. Achyrophorus radicatus *Scop. Carn. n.* 987. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 370, *tab.* 159, *f.* 6. *Schlech. Berol.* I. 415. *Kunth, Flor. Berol.* I. 375. Porcellites radicata *Cassini in Dict.*

Na łąkach, pastwiskach, wygonach, miedzach, koło dróg, w gajach i lasach. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃ (♂ *DC.)*.

Dorasta 2—4 stóp wysokości. Korzeń ma prawie pojedynczy, długi, pionowy, twardy, gdzieniegdzie włóknami opatrzony. Łodyga walcowata, mniéj więcéj gałęzista, zupełnie gładka i prawie bezlistna, bo tylko gdzieniegdzie małemi, nakształt łuszczek przysadkami okryta. Przysadki te są lancetowate, śpiczaste, przytulone, u dołu rzęsowate. Liście korzeniowe dość liczne, do ziemi przyległe, podłużne, w nasadzie zwężone, tępe, haczysto-dzielne, lub tylko drobno-ząbkowane, z obudwu stron szorstkim, białym, rzadkim włosem okryte. Kwiaty żółte, dosyć wielkie, na łodydze i gałęziach pojedynczo-osadzone. Korony nadbrzeżne są pod spodem brudno-purpurowo-zielonawe. Listki kielicha lancetowate, na grzbiecie włoskami rzęsowato-porosłe, niekiedy całkiem gładkie, przytulone. Ziarna brunatnawe; wszystkie mają puch na trzoneczku wsparty, a na powierzchni podłużne, drobniutko-karbowane żeberka.

930. H. MACULATA: *(W plamisty)* caule subsimplici 1—3cephalo hispido, foliis radicalibus oblongis subintegris aut sinuato-dentatis utrinque hispidulis, involucro pilis rigidulis scabro, pappo uniseriali.

Hypochaeris maculata *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1620. *Pollich, Palat. n.* 754. *Roth, Germ.* II. 236. *Schk. Handb.* III. *n.* 4302, *tab.* 225 (fructus). *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 43. *Spreng. Syst.* III. *p.* 669. *Bess. Gal.* II. *p.* 162. *DC. Flor. fran. n.* 2954. *Wimm. Siles.* I. 196. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 157, *fig.* 860. Hypochaeris caule subnudo, ramo subsolitario, foliis ovato oblongis integris dentatis *Lin. Flor. Suec. n.* 708. Achyrophorus maculatus

Scop. Carn. n. 986. *DC. Prodr.* VII. *p.* 93. *Schlech. Berol.* I. 415. *Kunth, Flor. Berol.* I. 376. *Dietrich, Flor. March.* 497. Porcellites maculata *Cassini, Dict.* Hieracium alpinum latifolium hirsutum incanum, flore magno, maculatum *Vaill. Paris. p.* 104.

W lasach, gajach, zaroślach, na wzgórkach suchych. Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Dorasta około półtory stopy wysokości. Łodygę ma zwykle pojedynczą, jednokwiatową, czasem trochę gałęzistą, 2—3kwiatową, prosto-stojącą, walcowatą, rysowaną, szorstko-kosmatą, zamiast liści przysadkami drobnemi, lancetowatemi opatrzoną. Korzeniowe liście w okrąg do ziemi przyległe, bezogonkowe, podłużne, szérokie, w nasadzie trochę szczuplejsze, prawie tępe, nieforemnie-ząbkowane, z obudwu stron szorstko-kosmate, a z wierzchu często kasztanowatemi lub brunatnemi plamkami oznaczone; na 3 lub 4 cale, a nawet i więcéj długie. Główki kwiatowe większe jak u poprzedzającego, złocisto-żółte; odznaczają się kielichem, którego listki są równowązko-lancetowate, brudno-zielonawe, błonką białawą obwiedzione i czarniawemi szczecinkami na grzbiecie porosłe. Ziarna podłużne, brunatne, drobniutkiemi zmarszczkami wpoprzecz okryte; wszystkie mają puch na długim trzoneczku wsparty, jednorzędowy, piórkowaty. Plewki na osadniku są lancetowate, śpiczaste, przeszło pół cala długie, a około pół lin. szérokie. Kwiaty téj rośliny miały niegdyś w medycynie zastósowanie, a młodych jéj liści, mieszkańcy Smolandyi, za świadectwem Linneusza, na pokarm nakształt kapusty używają.

931. H. GLABRA: caule erecto ramoso glabro aphyllo, foliis radicalibus lanceolato-oblongis runcinatis aut sinuato-dentatis glabriusculis, involucri campanulato-cylindracei squamis glabris, pappo biseriali.
(W. gładki)

Hypochaeris glabra *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1621. *Pollich, Palat. n.* 755. *Roth,*

Germ. II. 237. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 374, *tab.* 160, *f.* 4. *Schk. Handb.* III. *tab.* 225 opt. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 123. *DC. Prodr.* VII. *p.* 90. *Ejusd. Flor. fran. n.* 2957. *Schlech. Berol.* I. 414 *et Suppl. p.* 257. *Kunth, Flor. Berol.* I. 374. *Dietrich, Flor. March.* 496. *Wimm. Siles.* I. 196. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 157, *f.* 861. Hypochoer. stellata *Gater. Flor. Mont.* 140. Hypo. dimorpha *Brotero Flor. Lusit.*

Przytrafia się na piaszczystych polach i suchych łąkach, lecz rzadzéj jak poprzedzające (Koło Radomia i Warszaw.). Kwitnie w lipc. sierp. ⊙

Ma korzeń niewielki, pojedynczy lub nieco gałęzisty, włóknami osadzony. Łodygę pojedynczą, albo cokolwiek rozgałęzioną, cienką, zupełnie gładką, rysowaną, $\frac{1}{2}$—1 stopy lub trochę więcéj wysoką, bezlistną i tylko przysadkami małemi, lancetowatemi gdzieniegdzie opatrzoną. Liście korzeniowe są podłużne, ku nasadzie znacznie prawie łopatkowato-zwężone, w wiérzchołku tępe, na brzegu łękowato-nierówno-ząbkowane, na kilka cali długie; powierzchnie ich niezawsze są gładkie, lecz często obiedwie gęstym, krótkim, szczecinkowatym włosem, mianowicie pod spodem na podłużném żeberku, porosłe, i takie indywidua koło Warszawy znajdowałem. Główki kwiatowe są małe, na szypułkach, w wiérzchołku nieco zgrubiałych, drobnemi, łuszczkowatemi przysadkami okrytych, pojedynczo-osadzone. Kielich składa się z listków lancetowatych, śpiczastych, zawsze gładkich, brudno-zielonawych, nerwem podłużnym, białawym na grzbiecie oznaczonych. Ziarna niemal walcowate, brunatne; ich żeberka mają drobniutkie, w górę zwrócone zadziorki. Puch brudno-żółtawy, piórkowaty; nadbrzeżnych nasion beztrzoneczkowy, środkowych zaś na delikatnym, prawie długości ziarna, trzoneczku osadzony.

395. CICHORIUM. *CYKORYA.*

Kielich podwójny; zewnętrzny krótki, 5listkowy, przytulony; wewnętrzny długi, 8listkowy, po okwitnieniu zwisły. Kwiatki wszystkie języczkowate, rodzajne. Osadnik nagi, lub plewkami szczecinkowatemi okryty. Ziarna jednokształtne, odwrotnie-jajowate, płasko-czworograniaste, gładkie, króciutkiemi łuszczkami uwieńczone. Kwiaty błękitne. *(Syngen. aequalis).*

932. C. INTYBUS: (*C. zwyczajna*) foliis inferioribus runcinatis ad carinam hispido-scabris, superioribus oblongis subintegris, capitulis axillaribus geminis ternisve sessilibus.

Cichorium Intybus *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1628. *Pollich, Palat. n.* 758. *Scop. Carn. n.* 991. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 357, *tab.* 157, *f.* 6. *Roth, Germ.* II. 255. *Schk. Handb.* III. *n.* 4311, *tab.* 226. *Hayne*, *Arzneig.* II. *tab.* 24. *DC. Flor. fran. n.* 2996. *Ejusd. Prodr.* VII *p.* 84. *Schlech. Berol.* I. 416. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 157, *fig.* 863. *Kunth*, *Flor. Berol.* I. 374. *Dietrich*, *Flor. March.* 495. *Wimm. Siles.* I. 193. Cichorium foliis pinnatis, pinnis triangularibus dentatis, floribus sessilibus *Haller, Helv. n.* 1. Cichorium caule simplici, foliis dentato-sinuatis *Lin. Flor. Suec. n.* 711. Cichorium Cicorea *Dumortier, Flor. Belg.* Cichorium sylvestre sive officinarum *Vaill. Paris. p.* 37. Podróżnik albo Cykorya *Syren. stron.* 1157.

Nad brzegami dróg i pól, na miedzach, w miejscach suchych, trawiastych, mianowicie dno gliniaste mających. Kwitnie od lipca do wrześ. ♃

Korzeń pionowy, długi, brunatny, w środku biały, nader gorzki. Łodyga na dwie lub trzy stopy wysoka, gałęzista, o gałęziach mocno-rozwartych, prawie-kanciasta, twardawa, brózdowana i szorstka. Liście korzeniowe wielkie, podłużne, głęboko-baczysto-wcinane, lub niemal pierzasto-sieczne, o wcięciach mniéj więcéj ząbkowanych; łodygowe coraz ku górze mniejsze, bez ogonków, pręt otulające, jajowo-lancetowate lub podłużne, nieco śpiczaste, nieforemnie wcinano-ząbkowane, odgięte, wszystkie szorstkawym włosem okryte. Kwiaty parami, naprzemianlegle do łodygi i gałęzi przyrosłe, prawie bezszypułkowe, dosyć wielkie, błękitne. W nasadzie każdéj pary znajduje się liść maleńki, czyli przysadka lancetowata, śpiczasta, zupełnie cała, odgięta i prawie zwisła. Wyższe takie przysadki od kwiatów są krótsze. Listki zewnętrznego kielicha są szersze i krótsze, rzęsowate; wewnętrznego dłuższe, szczuplejsze, na grzbiecie szczecinkami mniéj więcéj okryte, a w górze na brzegu czerwonawą błonką zwykle opasane. Kwiatków w każdéj główce od 15 do 20; języczki ich są prawie-równowązkie, zewnątrz omszone, w wierzchołku tępe, 3—5ząbkowe. Główki pyłk. błękitno-seledynowéj barwy. Ziarna krótkie, brunatne, niemal 4graniaste, ku nasadzie klinowato-ścięte, gładkie; ich tępy wierzchołek ma na sobie drobniutkie, błonkowate łuszczki. Puch żaden. Odmiana z kwiatem białym bardzo rzadka. Korzeń cykoryi prawie też same posiada własności lekarskie, co brodawnik mleczowaty; dlatego oddawna w medycynie (*radix cichorii*) ma zastosowanie. Lecz rozległéj się używa jako surrogat kawy i znajomy przydatek do niéj. W tym celu cykorya umyślnie się uprawia w ogrodach i na polach, przez co korzeń jéj staje się większy, soczystszy i do powyższego przeznaczenia zdatniejszy. (O uprawie cykoryi czytaj: *Ogrodnic.* Zigry I. 34. *Piast.* II. 19. *Pamiętnik roln. techno. t.* VIII. 39. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 221. Kluk, *Dykc.* I. 126. Wodzicki, II. 339. Strumiłło, *Ogrod. półn. wydan.* 3. I. 170. Oczapowski, *Gospodar. wiejs.* VI. 57. Wyżycki, *Zielnik* II. 267. Czepiński, *Ogrod. powsz.* 188.).

933. C. ENDIVIA: caule ramoso, ramis flexuosis, foliis in-
(C. szczerbak) ferioribus obovato-oblongis denticulatis,

superioribus lanceolatis integerrimis, floralibus basi auriculato-dilatatis, pedunculis axillaribus geminis, altero brevissimo sub-4floro, altero elongato abortiente.

Cichorium Endivia *Lin. Spec. Willd. Spec.* III. 1629. *Blackwell.* III, *t.* 378. *DC. Flor. fran. n.* 2997. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 84. *Pers. Syn.* 379. *Spreng. Syst.* III. *p.* 671. Szczerbak albo Endywia: Cichoreum domesticum *Syren. stron.* 1149.

Ma pochodzić z Indyj Wsch. i z Azyi mniejszéj. W Europie w ogrodach się pielęgnuje. Kwitnie w lipc. sierpn. ⊙ ♂

Szczerbak miewa łodygę około półtory stopy wysoką, gałęzistą, o gałęziach nieco pogiętych. Liście zwykle niedzielone i gładkie; niższe są przewrotnie jajowo-podłużne, drobno-ząbkowane; wyższe lancetowate i zupełnie całe. Szypułki ma parzyste, w kątach liści osadzone; pospolicie jedna z nich przedłużona, 1kwiatowa, druga bardzo krótka, około 4 kwiaty mająca. Kwiaty zazwyczaj błękitne, czasem białe. Liście pod nazwiskiem endywii używają się jak sałata. W ogrodach różne jéj są odmiany, mianowicie z liściem szérokim, wązkim, kędzierzawym i poszarpanym. (*Ogrodnic.* Zigry I. 26. Kluk, *Dykc.* I. 127. Strumiłło, *Ogrod. półn. wyd.* 3. I. 173. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 311. Wyżycki, *Ziel.* II. 268. Czepiński, *Ogrod. powsz.* 190).

396. LAPSANA. *ŁOCZYGA.*

Kielich prawie-walcowaty, szczupły, z ośmiu listków, prostych, płaskich, równych, w wierzchołku nieco stulonych uformowany; w nasadzie maleńkiemi przysadkami, niby drugim kieliszkiem otoczony. Kwiatków 8 do 12, języczkowatych, rodzajnych. Osadnik nagi. Ziarna podłużne, lekko spłaszczone, gładkie, rysowane, żadnym nieuwieńczone puchem. Kwiaty żółte. *(Syngen. aequalis).*

934. L. COMMUNIS: caule erecto ramoso paniculato, foliis
(Ł. pospolita) petiolatis ovatis sinuato-dentatis, inferioribus lyratis, pedunculis filiformibus, involucro glaberrimo flosculos subaequante, fructifero angulato, calyculo minimo.

Lapsana communis *Lin. Willd. Spec.* III. *p.* 1624. *Pollich, Palat. n.* 757. *Scop. Carn. n.* 988. *Gaertn. de fructib.* II. 353, *tab.* 157, *f.* 1. *Roth, Germ.* II. 278. *Schk. Handb.* III. *n.* 4305, *tab.* 225 (calyx et fructus). *Schlech. Berol.* I. 416. *Bess. Gal.* II, *n.* 967. *Wimm. Siles.* I. 192. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 158, *f.* 865. Lapsana caule brachiato, foliis ovatis longe-petiolatis, petiolis pinnatis *Haller, Helv. n.* 6. Lapsana calycibus fructus angulatis, pedunculis tenuibus ramosissimis *Lin. Flor. Suec.* 710. Lapsana communis *Lamar. Enc.* III. *p.* 414. *DC. Flor. fran. n.* 2876. *Ejusd. Prodr.* VII. *p.* 76. *Kunth, Flor. Berol.* I. 372. *Dietrich, Flor. March.* 494.

W zaroślach, w lasach, w ogrodach, przy płotach, na gruntach uprawnych, czasem na murach i t. p. Kwitnie od czerwca do sierpnia. ⊙

Niekiedy na kilka stóp bywa wysoka, zwyczajnie jednak stopy lub dwóch dochodzi. Łodygę ma prosto-stojącą, rysowaną, trochę kanciastą, w górze wiéchowato-rozgałęzioną, u dołu nieco kosmatą, zresztą prawie zupełnie gładką. Liście korzeniowe i najniższe łodygowe mają ogonki, i są lirowato-wcinane; wierzchołkowa ich klapka jest wielka, tępa, zaokrąglona, mniéj więcéj ząbkowana; wyższe są jajowate lub jajowo-lancetowate, w ogonek zwężone, śpiczaste, nieregularnie-ząbkowane; najwyższe lanceto-

wate i albo zupełnie całe, albo drobno-ząbkowane; wszystkie mniéj więcéj, szczególniéj pod spodem szorstkawo-kosmate. Główki kwiatowe małe, blado-żółte, na szypułkach wzniesionych, wałcowatych, cienkich, w wierzchołku trochę zgrubiałych, gładkich, wiéchowato-osadzone. Kielich szczupły; składa się z ośmiu listków foremnych, równowązko-lancetowatych, tępych, całkiem gładkich, 1nerwowych; nasadę jego otacza kilka bardzo drobnych, nieco śpiczastych przysadek. Ziarna są podłużne, nieco skrzywione, brunatne, gładkie i trochę lśniące. Zresztą łatwo tę roślinę od wszystkich innych tego oddziału można rozróżnić po braku puchu, którego i śladu nie ma.

GROMADA XX. STORCZYKOWA.

GYNANDRIA.

Rzęd jednopręcikowy (Monandria).

397. ORCHIS. *STORCZYK.*

Dwa zewnętrzne, boczne wcięcia kielicha rozłożyste; trzecie górne, z wewnętrznemi sklepisto-stulone. Dolna działka 3klapkowa, w nasadzie ostrogowata. Główka pyłkowa wzniesiona, ciągła, 2komórkowa, o komórkach równoległych. Mass pyłkowych dwie (tojest po jednéj w każdéj komórce), ziarnistych, trzoneczkami opatrzonych i zaczepką do blizny przymocowanych. Zaczepki okrągławe lub prawie eliptyczne, w woreczku 2komórkowym zawarte. Zawiązek ukośnie skręcony (*a*).

A. *Korzeń z dwóch całkowitych, prawie kulistych bulwek złożony.*

935. O. MORIO: (*S. szczupłolistowy*) caule fistuloso, foliis lanceolatis vel oblongo-lanceolatis, spica laxiuscula, bracteis uninerviis longitudine germinis, sepalis omnibus in galeam conniventibus, labello trilobo, lobis latis rotundatis, intermedio emarginato, calcare cylindrico vel subcla-

(*a*) Czytaj uwagi o roślinach storczykowatych, w tom. I, str. 75.

vato horizontali vel adscendente germine breviore.

Orchis Morio *Lin. Spec. Willd. Spec.* IV. 18. *Roth, Flor. Germ.* II. 380. *DC. Flor. fran. n.* 2009. *Schk. Handb.* III. *tab.* 271. *Bess. Gal.* II. 214. *Spreng. Syst.* III. *p.* 685. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 172, *f.* 944. *Kunth, Flor. Berol.* II. 238. *Dietrich, Flor. March.* 157. *Wimm. Siles.* I. 358. Orchis bulbis indivisis, nectarii labio quadrifido crenulato, cornu obtuso, petalis omnibus conniventibus *Lin. Flor. Suec. n.* 794. *Haller, Helv. n.* 1282, *tab.* 33. Orchis morio foemina *Vaill. Paris. p.* 149, *t.* 31, *f.* 13, 14.

Na wzgórkach trawiastych i łąkach suchych, (szczególniéj w Sand. Mazowiec.). Kwitnie w czerwcu. ♃

Dorasta zwykle około pół stopy wysokości. Korzeń jego składa się z dwóch mięsistych, okrągławych, wielkości laskowego orzecha bulwek, z których jedna przeszłoroczna, bardziéj miękka, na powierzchni pomarszczona. Łodyga prosta, u dołu liściami okryta. Liście są lancetowate, nerwiste, nieco odgięte, naprzemianległe, pochewkowato-pręt otulające, wzniesione, szczupłe, śpiczaste, ku wiérzchołkowi zwężające się. Kłos krótki, z kwiatów rzadkich, nielicznych uformowany. Przysadki jajowo-lancetowate, niemal długości zawiązka, błoniaste, kolorowe. Kwiat purpurowo-czerwony, ciemniejszy lub bledszy, czasem prawie biały. Dolna działka széroka, ciemniejszemi plamkami i liniami oznaczona, trzyklapkowa; boczne klapki są obszerne, drobno-karbowane, nieco w tył odgięte; środkowa mniejsza i nieznacznie wycięta, czasem prawie cała. Inne wcięcia kielicha są stulone. Ostroga podnosząca się, stożkowato-walcowata, tępa, od zawiązka krótsza. Massy pyłkowe pałeczkowate, zielone.

936. O. MASCULA: caule spongioso, foliis oblongis et lan-
(*S. tępolIściowy*) ceolatis obtusis, bracteis uninerviis lon-

gitudine germinis, sepalis acutis vel obtusis, labello profunde trilobo basi hirto, lobis denticulatis, intermedio longiore emarginato, lateralibus latis, calcare cylindrico horizontali germen aequante.

Orchis mascula *Lin. Willd. Spec.* IV. 18. *Pollich, Palat. n.* 844. *Roth, Flor. Germ. n.* 381. *Schk. Handb.* III. *tab.* 271 (flos). *DC. Flor. fran. n.* 2010. *Bess. Gal.* II. 215. *Spreng. Syst.* III. *p.* 685. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 173, *f.* 945. *Dietrich, Flor. March.* 158. *Wimm. Siles,* I. 359. Orchis bulbis indivisis, nectarii labio quadrilobo crenulato, cornu obtuso, petalis dorsalibus reflexis *Lin. Flor. Suec. n.* 795. *Haller, Helv. n.* 1283, *tab.* 33. Orchis morio mas, foliis maculatis et non maculatis *Vaill. Paris. p.* 150 *et squ. tab.* 31, *fig.* 11, 12.

Przytrafia się na łąkach i pastwiskach (W Mazow. Sand. Krakow.). Kwitnie w czerwcu. ♃

Większy od poprzedzającego i półtory stopy czasem dorastający. Bulwki korzeniowe wielkie, prawie owalno-kuliste. Łodyga pionowa, w środku pełna. Liście podłużno-lancetowate, płaskie, tępe, niekiedy brudno-czerwonemi plamkami upstrzone. Kłos na kilka cali długi, z kwiatów licznych, dość wielkich, czerwono-purpurowych, rzadkich uformowany. Przysadki są lancetowate, błoniaste, kolorowe, zawiązkowi niemal wyrównywające. Dolna działka wielka, széroka, 3klapkowa; boczne klapki drobno-karbowane, prawie tępe; środkowa nieco dłuższa, rozczepana lub wycięta. Inne wcięcia kielicha, są pospolicie śpiczaste, zewnętrzne odgięte. Ostroga walcowata, niemal pozioma, tępa, zawiązkowi równa.

937. O. MILITARIS: caule spongioso, foliis oblongis, bracteis *(S. wielkokwiatowy)* minutissimis (obsoletis), sepalis acumi-

natis in galeam ovato-lanceolatam conniventibus, labello 3partito, laciniis lateralibus linearibus, media elongata apice dilatata biloba plerumque cum mucrone interjecto, calcare recto germine dimidio breviore.

Orchis militaris *Lin. Willd. Spec.* VI. *p.* 22. *Pollich*, *Palat. n.* 846. *Hoffm. Germ.* II. 173. *Bess. Gal.* II. 216. *DC. Flor. fran. n.* 2013 (exclus. *var.* β) *Schlech. Berol.* I. *p.* 450. *Kunth*, *Flor. Berol.* II. 238. *Dietrich*, *Flor. March.* 159. *Wimm. Siles.* I. 357. Orchis bulbis indivisis, nectarii labio quinquefido punctis scabro, cornu obtuso, petalis confluentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 796. Orchis galeata *Lamar. Enc.* 4, 593 (sec. *Kunth*). Orchis latifolia hiante cucullo major *Vaill. Paris. p.* 148, *tab.* 31, *fig.* 24.

Przytrafia się na łąkach, lecz dość rzadko (W Krakow. i około Warszawy.). Kwitnie w czerwcu. ♃

Jeden z większych i piękniejszych gatunków. Dorasta około półtory stopy wysokości. Korzeń z dwóch dużych bulwek złożony, z których jedna większa, jajowata, druga mniejsza, okrągława. Łodyga u dołu liścista, w górze naga. Liście szérokie, owalne lub lancetowate, połyskujące się, nerwiste, pod spodem bledsze. Kłos na parę cali długi, niemal ostrokręgowy, z kwiatów nielicznych, lecz wielkich i pięknych, blado-purpurowych, uformowany. Przysadki bardzo drobne, jajowato-okrągławe, błoniaste, różowéj barwy. Dolna działka ma na sobie ciemniejsze, szorstkawe kropki, i dzieli się na trzy klapki, z których boczne są równowązkie, szczupłe i całe; środkowa zaś jest dłuższa, przy wiérzchołku rozszérzona i na dwie tępe, skośne cząstki rozcięta, między któremi maleńki, śpiczasty ząbek środkuje. Inne wcięcia kielichowe są stulone

i śpiczaste; ostroga prosta, dwa razy od zawiązka krótsza. Bulwisty korzeń tego storczyka po zasuszeniu, przyjemny tonkowy ma zapach, który nawet na indywiduach od wielu lat w zielniku chowanych, jeszcze się objawia.

938. O. USTULATA: caule spongioso, foliis lanceolatis, spica *(S. żałobny)* densa, bracteis uninerviis germine brevioribus, sepalis erectis acutis in galeam subglobosam conniventibus, labello 3lobo, lobis linearibus punctato-scabris, medio bipartito, calcare uncinato germine breviore.

Orchis ustulata *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 20. *Pollich, Palat. n.* 845. *Roth, Germ.* II. 381. *Pers. Syn.* II. 504. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 173. *DC. Flor. fran. n.* 2012. *Bess. Gal.* II. 215. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 173, *f.* 946. *Dietrich, Flor. March.* 160. *Wimm. Siles.* I. 357. Orchis bulbis indivisis, nectarii labio quadrifido punctis scabro, cornu obtuso, petalis distinctis *Lin. Flor. Suec. n.* 797. *Haller, Helv. n.* 1273, *tab.* 28. Orchis militaris pratensis humilior *Vaill. Paris. p.* 149, *tab.* 31, *f.* 35, 36.

Na łąkach, w zaroślach (Znajdowałem koło Warszawy przy wsi Lipkowie; w okolicach Radomia; koło Łomży przy wsiach Konarzyce i Drozdowo). Kwitnie w lipcu. ♃

Storczyk ten na piérwszy rzut oka odznacza się kłosem kwiatowym (koło półtora cal. długim), który przed zupełném rozwinieniem się jest jajowo-stożkowaty, u dołu blado-purpurowy, ku górze coraz ciemniejszy, tak iż sam jego wiérzchołek jeszcze nierozkwitły, ciemno-purpurową, prawie czarniawą ma barwę. Kwiaty są drobne, dolne rzadzéj, wyższe gęściéj osadzone. Trzy górne

wcięcia kielicha są jajowate, niemal tępe, krótkie, wklęsłe, sklepisto-stulone, brudno-purpurowe. Dolna działka cielista, purpurowo-kropkowana, trzyklapkowa; klapki boczne są podłużne, tępe, średnia cokolwiek dłuższa, w wierzchołku szersza i nieznacznie rozdwojona. Ostroga czasem przeszło 3 razy od zawiązka krótsza i od niego odgięta. Przysadki lancetowate, niemal tępe, purpurowe, do zawiązka przytulone i nieco od niego krótsze. Łodyga około stopy wysoka, szczupła, prosta, walcowata, gładka, w środku pełna, u dołu liściami krótkiemi, lancetowatemi, przytulonemi, pochewkowato-okryta.

939. O. CORIOPHORA: foliis lineari-lanceolatis, bracteis uninerviis germen aequantibus aut superantibus, sepalis acutis in galeam conniventibus, labello trilobo reflexo, lobo medio lineari integerrimo, lateralibus brevioribus crenulatis, calcare conico arcuato descendente germine duplo triplove breviore.
(S. pluskwiany)

Orchis coriophora *Lin. Spec. Willd. Spec.* VI. *p.* 16. *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 122. *Pollich, Palat. n.*842. *Roth, Germ.* II. 380. *Schk. Handb.* III. *tab.* 271 (flos). *Hoffm. Flor. Germ.* II. 172. *Pers. Syn.* II. 503. *DC. Flor. fran. n.* 2008. *Bess. Gal.* II. 214. *Spreng. Syst.* III. *p.* 687. *Kunth, Flor. Berol.* II. 238. *Dietrich, Flor. March.* 159. *Wimm. Siles.* I. 358. *Haller, Helv. n.* 1284, *tab.* 34, *f.* 2. Orchis cimicina *Crantz. Austr. p.* 498. Orchis odore hirci minor *Vaill. Paris. p.* 149, *tab.* 31, *fig.* 30, 31, 32.

Przytrafia się na łąkach nieco wilgotnych (Koło Łomży b. pospolity). Kwitnie w czerw. lipc. ♃

Kwiaty ma niewielkie, w kłos równowązki (na 1—2½ cala długi) zebrane, odznaczające się brudno czyli rudo-czerwonawym kolorem i nieprzyjemną pluskwianą wonią. Dolna działka zwisła, 3klapkowa; jéj klapki są zielonawe; boczne karbowane, średnia szczuplejsza, dłuższa i cała. Wcięcia kielicha śpiczaste, stulone. Ostroga skrzywiona, stożkowata, połowie zawiązka wyrównywająca. Przysadki lancetowate, śpiczaste, 1nerwowe, zawiązkowi prawie-równe. Łodygę ma prostą, walcowatą, gładką, cokolwiek wydrążoną, około pół stopy wysoką. Liście równowązko-lancetowate, szczupłe, niemal trawiaste; wyższe są coraz krótsze, pochewkowato łodygę w całéj prawie długości okrywające.

B. *Bulwy korzeniowe dłoniaste.*

940. O. latifolia *(S. szerokoliściowy)*: caule fistuloso, foliis ovalibus oblongisve, superioribus lanceolatis, bracteis 3nerviis, inferioribus flore longioribus, sepalis acuminatis lateralibus patentibus, labello 3lobo, lobis lateralibus deflexis denticulatis, calcare conico-cylindrico obtuso dependente germine breviore.

Orchis latifolia *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 28. *Pollich, Palat. n.* 847. *Roth, Flor. Germ.* II. 387. *Schk. Handb.* III. *tab.* 271 (flos). *Pers. Syn.* II. 505. *DC. Flor. fran. n.* 2021. *Bess. Gal.* II. 217. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 173, *f.* 948. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 240. *Dietr. Flor. March.* 162. *Wimm. Siles.* I. 360. Orchis bulbis subpalmatis rectis, nectarii cornu conico, labio trilobo lateribus reflexo, bracteis flore longioribus *Lin. Flor. Suec. n.* 801. *Haller, Helv. n.* 1279, *tab.* 32. Orchis comosa *Scop. Carn. n.* 1120. Orchis

fistulosa *Moench.* Orchis majalis *Reichenbach.* Orchis palmata pratensis latifolia, longis calcaribus *Vaill. Paris. p.* 152, *tab.* 31, *f.* 1, 2, 3, 4, 5.

Prawie najpospolitszy gatunek storczyka na każdéj wilgotnéj łące. Kwitnie w maju i czerw. ♃

Ma łodygę ½—1 stopę wysoką, w środku wydrążoną, w górze brózdowaną, w całéj długości liściem okrytą. Dolne liście są szérsze (1—1½ cala szer.), jajowo-lancetowate lub owalne; wyższe cokolwiek szczuplejsze, lancetowate, śpiczaste, trochę rozłożyste. Kwiaty purpurowo-czerwone, w kłos stożkowaty, na 2 lub 3 cali długi zebrane, dosyć wielkie. Ich przysadki są jajowo-lancetowate; dolne cokolwiek dłuższe od kwiatów. Dolna działka széroka, 3klapkowa, liniami i kropkami upstrzona; jéj boczne klapki są odgięte, drobno-karbowane; środnia szczuplejsza, czasem niewyraźna. Wyższe wcięcia kielicha stulone, dwa boczne odgięte. Rożek ostrokręgowy, od zawiązka krótszy. Kwiaty bywają niekiedy cieliste lub białe. Odmiana mająca liście czarniawemi plamkami upstrzone, dosć często daje się widzieć.

941. O. LANCEATA: caule fistuloso, foliis anguste-lanceolatis canaliculatis erectis apice subcucullatis, bracteis trinerviis omnibus flore longioribus, sepalis obtusiusculis, lateralibus patentibus, labello obsolete trilobo, lobis lateralibus deflexis subintegerrimis, calcare conico cylindrico obtuso dependente germine breviore.
(*S. lancetowaty*)

Orchis lanceata *Dietrich*, *Flor. March.* 162. Or. angustifolia *Wimm. Siles.* I. 360. Orchis latifolia *var.* β *angustifolia Pers. Syn.* II. 505. *Schlech. Berol.* I. *p.* 451.

Na łąkach mokrych, torfowatych. Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Ten gatunek, uważany pospolicie za odmianę poprzedzającego, jest bardzo do niego podobny; liście tylko ma szczuplejsze (5 do 8 linij szer.) wzniesione, prawie rynienkowate, bardziéj śpiczaste, światlejszego koloru i pospolicie nieplamiste; łodygę sztywniejszą; przysadki wszystkie dłuższe od kwiatów; kwiaty zwykle bledszéj, cielistéj lub czerwonawéj barwy, czasem niemal całkiem białe. Zresztą kwitnie zawsze o parę tygodni późniéj od poprzedzającego. Na każdéj prawie torfowatéj, wilgotnéj łące znaleźć go można.

942. O. MACULATA: *(S. plamisty)* caule solido, foliis lanceolatis, superioribus gradatim minoribus et angustioribus, bracteis 3nerviis longitudine germinis, sepalis obtusiusculis, superioribus conniventibus lateralibus patulis, labello 3lobo, calcare subcylindrico obtuso descendente germine breviore.

Orchis maculata *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 31. *Pollich, Palat. n.* 849. *Roth, Germ.* II. 389. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 174. *DC. Flor. fran. n.* 2022. *Pers. Syn.* II. 505. *Bess. Gal.* II. *p.* 218. *Schlech. Berol.* I. 451. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 173, *f.* 949. *Kunth, Flor. Berol.* II. 239. *Dietrich, Flor. March.* 161. *Wimm. Siles.* I. 360. Orchis bulbis palmatis patentibus, nectarii cornu germinibus breviore, labio plano, petalis dorsalibus patulis *Lin. Flor. Suec.* 800. *Haller, Helv. n.* 1278, *tab.* 32. Orchis solida *Moench.* Orchis palmata montana maculata *Vaill. Paris. p.* 153, *tab.* 31, *f.* 9, 10.

Rośnie podobnież na łąkach, lecz trafia się dość często w lasach i gajach, tak suchych jako i nieco wilgotnych, cienistych. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Od poprzedzających wyższy (1—2 stóp.) lecz we wszystkich częściach szczuplejszy. Łodygę ma walcowatą, kantem wzdłuż opatrzoną, w środku zawsze pełną. Liście dolne są szersze, wyższe zaś szczuplejsze, lancetowate, zwykle śpiczaste, z wierzchu czarnemi plamkami upstrzone, pod spodem sino-zielonawe, nerwiste. Kłos kwiatowy rzadki, krótszy jak u poprzedzającego. Kwiaty bladobłękitnawo-purpurowe. Dolna działka szeroka, płaska, liniami i plamkami ciemniejszemi oznaczona, 3klapkowa; boczne klapki są większe, karbowane; środkowa szczuplejsza i cała. Trzy wyższe wcięcia kielicha stulone, dwa zaś boczne odgięte i nieco do góry wzniesione. Ostroga mało co od zawiązka krótsza. Massy pyłkowe zielone; dzióbek blizny bardzo wyraźny, blaszkowaty i cokolwiek haczykowato-zgięty. Koło Łomży znajduję odmianę z kwiatem zupełnie białym.

398. GYMNADENIA. *KOŚLAZEK.*

Dwa zewnętrzne, boczne wcięcia kielicha rozłożyste; trzecie górne z wewnętrznemi sklepisto-stulone. Dolna działka 3klapkowa, w nasadzie ostrogowata. Główka pyłkowa wzniesiona, ciągła, tępa, 2komórkowa, o komórkach równoległych. Mass pyłkowych dwie, ziarnistych, trzoneczkami opatrzonych, i zaczepką do blizny przymocowanych. Zaczepki odosobnione, nagie. Zawiązek ukośnie-skręcony.

943. G. CONOPSEA: *(K. szczupłoliściowy)* foliis elongato-lineari-lanceolatis, spica laxiuscula cylindracea, sepalis exterioribus patentissimis, labello 3lobo, lobis lateralibus crenulatis, intermedio integerrimo, calcare filiformi incurvo germen fere duplo superante.

Gymnadenia conopsea *Rob. Brown. Spreng. Syst.* III. *p.* 693. *Schlech. Berol.*

I. 451. *Dietrich, Flor. March.* 164. *Kunth, Flor. Berol.* II. 241. *Wimm. Siles.* I. 361. Orchis conopsea *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 32. *Scop. Carn. n.* 1121. *Pollich, Palat. n.* 850. *Roth, Flor. Germ.* II. 391. *Schk. Handb.* III. *tab.* 271 (flos). *DC. Flor. fran. n.* 2024. *Bess. Gal.* II. 218. *Pers. Syn.* II. *p.* 505. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 173, *fig.* 950. Orchis bulbis palmatis, nectarii cornu setaceo germinibus longiore, labio crenato *Lin. Flor. Suec. n.* 799. *Haller, Helv. n.* 1287, *tab.* 29. Satyrium conopseum *Wahlenb.* Orchis palmata minor, calcaribus oblongis *Vaill. Paris. p.* 153, *tab.* 30, *fig.* 8 *a*, 8.

Przytrafia się na łąkach nieco wilgotnych (W Mazow. koło Warsz. w Sand. Krakow. w Augustow. koło Łomży przy wsi Jednaczewie). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Ma łodygę szczupłą, walcowatą, pełną, na stopę lub półtory wysoką, liściami niemal w całéj długości zrzadka osadzoną. Liście te są równowązko-lancetowate, dolne na pół stopy czasem długie, niemal trawiaste (około ćwierć cala szér.), prawie-tępe; wyższe są coraz krótsze, śpiczastsze; najwyższe zaś w kształcie krótkich, jajowo-lancetowatych, śpiczastych przysadek, nasadą pochewkowatą pręt otulających. Kłos walcowaty, szczupły, rzadki, 3—5 cal. długi. Kwiaty purpurowo-czerwone, bez żadnych plamek, nieco pachnące; odznaczają się ostrogami bardzo długiemi, które są szczupłe, prawie nitkowate, i łukowato-zgięte. Dolna działka jest széroka i na trzy tępe, prawie sobie równe klapki rozdzielona. Trzy górne wcięcia kielicha jajowate, sklepisto-stulone; dwa boczne są szczuplejsze i tak rozłożyste, że obiedwie prawie prostą linią tworzą. Wyrosty pręcikowe po bokach główki pyłk. wyraźne, grudkowate; massy zielone, dzióbek blizny krótki i na dwie części oddalone przedzielony. Przysadki lancetowate, śpi-

czaste, zawiązkowi niemal równe. Bulwy korzeniowe dłoniaste. Koło Łomży znalazłem odmianę z kwiatem fioletowo-błękitnawym.

944. G. CUCULLATA: caule subnudo, foliis radicalibus geminis ovatis, sepalis cucullato-conniventibus elongatis acutis, labello 3partito, laciniis lateralibus filiformibus, intermedia lineari longiore, calcare adscendente germine breviore.
(*K. kapturkowaty*)

Gymnadenia cucullata *Richard. Spreng. Syst.* III. *p.* 694. Orchis cucullata *Lin. Pers. Syn.* II. 503. *Gilib. Lith. n.* 366. *Bess. Gal.* II. 213. *Jundziłł, Opis. rośl. litew.* 263. *Gmelin, Flor. Sibir.* I. *tab.* 3, *f.* 2. Himantoglossum cucullatum *Reichenbach.*

Rzadką tę roślinę znaleźliśmy z P. Jastrzębowskim w Mazowiec. w okolicach miasteczka Dobre, w lesie przy wsi Czerwonce. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Dorasta od 4 do 10 cali wysokości. Liści korzeniowych zwykle dwa, jajowatych. Kwiaty w krótki kłos zebrane, drobne, różowo-purpurowe, a ich przysadki są lancetowate, szydlaste, kwiatom niemal równe. Dolna działka 3klapkowa; boczne klapki są szczupłe, nitkowate, środkowa dwa razy szérsza, i cokolwiek od nich dłuższa, równowązka. Ostroga skrzywiona, od zawiązka krótsza. Wcięcia kielicha śpiczaste, kapturkowato-stulone.

399. PLATANTHERA. *PODKOLAN.*

Dwa zewnętrzne boczne wcięcia kielicha rozłożyste; trzecie górne z wewnętrznemi sklepisto-stulone. Dolna działka długa, szczupła, równowązka, całkowita, w nasadzie ostrogowata. Główka pyłkowa wzniesiona, ciągła, tępa, 2komórkowa, o komórkach odległych, szeroką ścianką od-

dzielonych. Massy dwie, trzoneczkami opatrzone, z ziareczek subtelnych, równowązko-graniastych uformowane. Zaczepki okrągławe, talerzykowate, nagie, do boku nasady trzoneczków przyrosłe. Zawiązek skośnie-skręcony.

945. P. BIFOLIA: foliis radicalibus binis oblongis, caulinis (*P. wonny*) bracteiformibus, labello lineari-elongato obtuso, calcare longissimo.

Platanthera bifolia *Richard, Spreng. Syst.* III. *p.* 694. *Kunth, Flor. Berol.* II. 242. *Dietrich, Flor. March.* 165. *Wimm. Siles.* I. 362. Orchis bifolia *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 10. *Pollich, Palat. n.* 841. *Roth, Flor. Germ.* II. 377. *Schk. Handb.* III. *n.* 4758, *tab.* 271 (flos). *Hoffm. Germ.* II. 171. *DC. Flor. fran. n.* 2005. *Bess. Gal.* II. 212. *Kluk, Dykc.* II. 151. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 172. *f.* 942. Orchis bulbis indivisis, nectarii labio lanceolato integerrimo, cornu longissimo, petalis patentibus *Lin. Flor. Suec. n.* 793. *Haller, Helv. n.* 1285, *tab.* 35, *f.* 2. Orchis alba *Lamar. Flor. fran.* III. *p.* 502. Orchis alba bifolia minor, calcari oblongo *Vaill. Paris. p.* 151, *tab.* 31, *f.* 7. Habenaria bifolia *R. Brown. Schlech. Berol.* I. 452. Platanthera brachyglossa *Reichenbach.*

W lasach i gajach cienistych, nieco wilgotnych, dość pospolity. Kwitnie w czerwc. lipc. ♃

Podkolan wonny, u Kluka storczykiem waniliowym zwany, ma korzeń z kilku włókien walcowatych, i z dwóch podłużnych, w nasadzie nieco zwężonych, białawych bulwek złożony. Łodyga jego jest kanciasta, prosto-stojąca, na 1 lub 2 stopy wysoka; ma na sobie dwa lub trzy małe, lancetowate, śpiczaste, nakształt przysadek liście. Korzeniowych liści dwa, szerokich, podłużnych, ku nasadzie zwężonych, czasem prawie-eliptycznych, ogonkowych, nie-

mal tępych, zupełnie-gładkich, pod spodem bledszych, siatkowato-nerwistych. Kłos groniasty, długi i rzadki. Kwiaty białawe, miłym zapachem, mianowicie wieczorem odznaczające się. Dolna działka równowązka, prosta, tępa, niepodzielona, zielonawa, od innych wcięć dłuższa. Trzy wyższe wcięcia są stulone, dwa zaś boczne rozłożyste, jajowato-podłużne. Ostroga nader długa, szczupła, niemal-poziomy kierunek mająca. Massy podłużne, białawe. Przysadki jajowo-lancetowate, od zawiązka cokolwiek krótsze.

400. GOODYERA. *TAJĘŻA.*

Dwa zewnętrzne boczne wcięcia kielicha rozłożyste; wewnętrzne są nieco szczuplejsze i z górném wcięciem stulone. Dolna działka całkowita, zamknięta, w nasadzie woreczkowato-wklęsła, w wierzchołku w krótki, śpiczasty, rynienkowaty języczek przedłużona. Ostroga żadna. Główka pyłk. wierzchołkowa, tylna odznaczona(t. j. na trzoneczku wsparta), okrągława, w górze śpiczasta, o komórkach zetkniętych. Massy odwrotnie-jajowate, beztrzoneczkowe, ziarniste; wierzchołkiem tępym do blizny bezpośrednio przyklejone. Dzióbek blaszkowaty, wzniesiony, rozczepany. Zaczepki żadne. Zawiązek skręcony.

946. G. REPENS: *(T. jednostronna)* foliis petiolatis ovato-oblongis acutiusculis reticulato-nervosis glabris, superioribus bracteiformibus, spira secunda pubescente, floribus cernuis.

Goodyera repens *Rob. Brown. Spreng. Syst.* III. *p.* 702. *Schlech. Berol.* I. 353. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 248. *Dietrich, Flor. March.* 171. *Wimm. Siles.* I. 364. Satyrium repens *Lin. Jacqu. Flor. Austr. tab.* 369. *Roth, Germ.* II. 396. *Schk. Handb.* III. *n.* 4783, *tab.* 272. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 176. Satyrium bulbis fibrosis,

foliis radicalibus ovatis, floribus secundis *Lin. Flor. Suec. n.* 807. Neottia repens *Swartz. Willd. Spec.* IV. *p.* 75. *DC. Flor. fran. n.* 2037. *Pers. Syn.* II. 511. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 174, *fig.* 955. Epipactis repens *Allioni, Flor. Pedem. n.* 1853. *Haller, Helv. n.* 1295, *tab.* 22, *f.* 3. Tussaca secunda *Rafines.* Gonogona repens *Link, Enum.*

W lasach iglastych, cienistych, między mchem, lecz rzadko się przytrafia (W Mazow. w lasach koło Stanisławowa przy wsi Czerwonce. W Augustow. w lesie Stawiskim). Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Ma korzeń dosyć długi, trochę gałęzisty, prawie kolankowaty, poziomo czołgający się. Łodygę około pół stopy wysoką, w nasadzie podnoszącą się, wyżéj wyprostowaną, walcowatą, w górze mniéj więcéj omszoną i tylko u dołu liściastą. Liście są ogonkowe, jajowate, mniéj więcéj śpiczaste, całkowite i gładkie; na ich powierzchni znajduje się 5, niekiedy 7 wydatnych, podłużnych nerwów, żyłkami poprzecznemi siatkowato połączonych. Górne liście są szczupłe, równowązko-lancetowate, w kształcie pochewkowatych przysadek. Kwiaty drobne, białawe, omszone, trochę zwisłe, pachnące; tworzą one kłos jednostronny, szczupły, prosty, na 1—3 cali długi. Osadka kłosa jest nieco szrubowato-skręcona. Przy kwiatach są małe, śpiczaste i od nich krótsze przysadki. Wcięcia kielicha niemal wszystkie sobie równe. Kluk w Dykc. roślin. wspomina że kłos na łokieć często bywa długi, co bez wątpienia jest przesadzoném, bo cała roślina pół łokcia nigdy nie dochodzi.

401. SPIRANTHES. *KRĘCZYNKA.*

Wcięcia kielicha z początku niemal-walcowato-stulone, późniéj dwa zewnętrzne boczne rozłożyste. Dolna działka między wcięciami zamknięta, okrągławo-jajowata, całkowita, w górze skrzywiona, u dołu rynienkowata, z brzegiem

drobno-kędzierzawym. Ostroga żadna. Prętosłup b. krótki, z dzióbkiem blaszkowatym, w wierzchołku rozczepanym. Główka pyłkowa tylna, prawie-sercowata, śpiczasta, na króciutkim trzonеczku wsparta. Mass cztery (tojest 2 w każdéj komórce), podłużnych, bez trzoneczkowych, gruczołkiem przyklejonych, z kulistych ziareczek uformowanych. Zawiązek nieskręcony.

947. S. AUTUMNALIS: caule basi foliato superne bracteato, *(K. jesienna)* foliis ovatis vel ovato-oblongis petiolatis, spica tortili densa pubescente.

Spiranthes autumnalis *Richard. Spreng. Syst.* III. *p.* 708. *Kunth, Flor. Berol.* II. 249. *Dietrich, Flor. March.* 168. *Wimm. Siles.* I. 365. Ophrys spiralis *var.* α *Lin. Spec.* Neottia spiralis *Swartz. Willd. Spec.* IV. *p.* 73. *DC. Flor. fran. n.* 2035. *Schlech. Berol.* I. 453. Neottia autumnalis *Pers. Syn.* II. 510. *Bess. Gal.* II. 219. Epipactis spiralis *Allion. Flor. Pedem. n.* 1852. *Haller, Helv. n.* 1294. Serapias spiralis *Scop. Carn. n.* 1125. Satyrium spirale *Hoffm. Germ.* II. 177. Ophrys autumnalis *Balbis.*

Na łąkach, lecz bardzo rzadko (W Sandomir. w okolicach Bodzentyna przy wsi Wzdoł). Kwitnie w sierp. wrześ. ♃

Bulwy korzeniowe dwie, jajowo-podłużne, prawie walcowate. Łodyga 2—5 cali wysoka, prosta, szczupła, w górze trochę omszona i przysadkami pochewkowatemi w całéj długości okryta. Liście korzeniowe nieliczne (3 lub 4), jajowato-podłużne, przy nasadzie szczuplejsze, niemal tępe, gładkie. Kwiaty są drobne, białawe, omszone; tworzą kłos wierzchołkowy (1—2 cali długi), niemal jednostronny i szrubowato-skręcony. Dolna działka jest okrągławo-

jajowata, na brzegu drobno-kędzierzawo-karbowana. Wcięcia kielicha stulone. Przy kwiatach znajdują się małe, równowązkolancetowate, śpiczaste przysadki.

402. EPIPACTIS. *KRUSZCZYK.*

Wcięcia kielicha niemal-równe, cokolwiek stulone. Dolna działka rozłożysta, stawowata, tojest głęboko z obu stron na dwie części wycięta; część niższa (*hypochilium*) kapturkowato-wklęsła, wyższa zaś (*epichilium*) rozszerzona, w nasadzie 2garbkowa. Ostroga żadna. Prętosłup krótki, walcowaty. Znamię prawie-kwadratowe. Główka pyłkowa tylna, tępa, o komórkach zbliżonych. Mass dwie (t. j. po jednej w każdéj komórce) podłużno-jajowatych, beztrzonneczkowych, gruczołkiem przyklejonych, z ziareczek kulistych uformowanych. Zawiązek nieskręcony. (Kwiaty groniaste).

948. E. LATIFOLIA: (*K. szerokolistny*) foliis ovatis vel oblongis amplexicaulibus, bracteis inferioribus flore longioribus, labello ovato acuto subintegerrimo sepalis exterioribus breviore.

Epipactis latifolia *Allion. Flor. Pedem.* 1855. *Swartz. Willd. Spec.* IV. *p.* 83. *DC. Flor. fran. n.* 2039. *Schlech. Berol.* I. 455. *Bess. Gal.* II, 220. *Kunth, Flor. Berol.* II. 244. *Dietrich, Flor. March.* 170. *Wimm. Siles.* I. 365. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 174, *fig.* 956. *Haller, Helv. n.* 1297, *tab.* 40. Serapias latifolia *Lin. Mantiss. Scop. Carn. n.* 1128. *Pollich, Palat. n.* 859. *Roth, Germ.* II. 406. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 181. *Pers. Syn.* II. 512. Serapias Helleborine α *Lin. Sp. pl.*

W lasach, gajach cienistych. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Dorasta około 2 lub 3 stóp wysokości. Łodygę ma u dołu pochewkami, wyżéj zaś liściami okrytą. w górze cokolwiek omszoną, nieco pogiętą. Liście bezogonkowe, nasadą pręt otulające, jajowate lub jajowato-podłużne, gładkie, pod spodem lśniące się i nerwiste, w wierzchołku już tępe, już śpiczaste albo szczytowato-przedłużone, na cal lub półtora szérokie. Kwiaty są zwisłe, zielonawo-brudno-purpurowéj barwy; tworzą na wierzchołku łodygi rzadkie, 3—5 cal. długie grono. Przysadki lancetowate, śpiczaste; niższe są większe i znacznie od kwiatów dłuższe; wyższe zaś coraz stopniowo krótsze i szczuplejsze. Dolna działka śpiczasta, całkowita, od wcięć kielichowych cokolwiek krótsza. Zawiązek na szypułce wsparty, omszony.

Odmianę (czy téż osobny gatunek) blizko na łokieć wysoką, mającą kwiaty drobniejsze, prawie czarno-purpurowe, w grono długie, rzadkie zebrane, znalazłem r. 1838 w Augustow. w suchym lesie Grabowskim blizko m. Stawisk (Zapewne Epip. atrorubens *Bess. Galic.* II. *p.* 220. Epi. latif. montana *Bluff. et Fing. Comp.* II. 438.).

949. E. PALUSTRIS: foliis lanceolatis amplexicaulibus, bracteis flore brevioribus, labello subrotundo obtuso margine undulato-crenato sepala interiora subaequante.
(K. błotny)

Epipactis palustris *Crantz, Austr.* 462, *tab.* 1, *f.* 5. *Willd. Spec.* IV. *p.* 84. *DC. Flor. fran. n.* 2038. *Bess. Gal.* II. 220. *Schlech. Berol.* I. 455. *Spreng. Syst.* III. *p.* 707. *Kunth, Flor. Berol.* II. 244. *Dietrich, Flor. March.* 171. *Wimm. Siles.* I. 365. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 175, *fig.* 957. *Haller, Helv.* 1296, *tab.* 39. Serapias longifolia *Lin. Mantiss. Pollich, Palat. n.* 866. *Roth, Flor. Germ.* II. 407. *Schk. Handb.* III. *n.* 4800, *tab.* 274. *Hoffm. Germ.* II. 182. Serapias palustris *Scop. Carn. n.* 1129. *Pers. Syn.* II. 513. Epipactis

longifolia *Allion. Flor. Pedem. n.* 1854. Helleborine latifolia *Moench.*

Przytrafia się na łąkach wilgotnych, bagnistych, torfowatych. Kwitnie w czerw. lipc. ♃

Z postaci ogólnej do poprzedzającego dość jest podobny, lecz zwykle nieco mniejszy. Liście ma węższe, lancetowate, dłuższe, nasadą pochewkowatą podobnież pręt otulające; grono kwiatowe krótsze i rzadsze; kwiaty większe, a ich zewnętrzne wcięcia są brunatno-zielonawe, wewnętrzne zaś białe i żyłkami purpurowemi ubarwione; dolną działkę białą, większą, okrągławą, tępą, na brzegu drobno-falisto-karbowaną; nakoniec przysadki od kwiatów są krótsze; jednak niekiedy im wyrównywają, czasem nawet są cokolwiek dłuższe. Liście często ledwie na pół cala szerokie.

403. NEOTTIA. *GNIEŹNIK.*

Wcięcia kielicha prawie-równe, sklepisto-stulone. Dolna działka zwisła, w wierzchołku na dwie klapki rozcięta. Ostroga żadna. Prętosłup krótki. Główka pyłkowa wierzchołkowa, jajowata, tępa. Mass dwie (t. j. po jednéj w każdéj komórce) podłużnych, niemal 2dzielnych, beztrzoneczkowych, gruczołkiem spojonych, z kulistych ziareczek uformowanych. Dzióbek blaszkowaty, całkowity. Zawiązek nieskręcony. (Kwiaty groniaste).

950. N. latifolia: *(G. dwuliściowy)* foliis binis oppositis ovalibus nervosis, labello deflexo lineari bifido sepalis ovatis acutiusculis triplo longiore.

Neottia latifolia *Richard. Spreng. Syst.* III. *p.* 707. Ophrys ovata *Lin. Scop. Carn. n.* 1132. *Roth, Germ.* II. 400. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 178. *Schk. Handb.* III. *tab.* 273. Ophrys bulbo fibroso, caule bifolio, foliis ovatis, nectarii labio bifido *Lin. Flor. Suec. n.*

808. Ophrys bifolia *Vaill. Paris. p.* 146. *Lamar. Flor. fran.* III. *p.* 516. Epipactis ovata *Allion. Flor. Pedem. n.* 1850. *Willd. Spec.* IV. *p.* 87. *DC. Flor. fran. n.* 2044. *Bess. Gal.* II. 222. *Pers. Syn.* II. 513. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 176, *fig.* 963. *Haller, Helv. n.* 1291, *t.* 37. Listera ovata *R. Brown. Schlech. Berol.* I. 454. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 246. *Dietrich, Flor. March.* 169. *Wimm. Siles.* I. 363. Helleborine ovata *Schmidt.* Serapias ovata *Swartz.* Podkolan czyli dwojlist: Ophrys *v.* Bifolium *Syren. stron.* 1472.

W lasach wilgotnych, cienistych dość pospolity. Kwitnie w czerw. ♃

Korzeń z licznych, zgrubiałych, brunatnych, gęsto-skupionych włókien złożony. Łodyga na 1—1 ½ stopy wysoka, prosta, nad korzeniem okryta pochewkami, powyżej których wyrastają dwa przeciwległe, bezogonkowe, okrągławo-jajowate, szerokie i tępe, lub eliptyczne, szczuplejsze, w nasadzie nieco zwężone, trochę śpiczaste, z obudwu stron gładkie, pod spodem nerwiste liście; wyższa część łodygi zupełnie jest bezlistna, drobnym włosem okryta, czasem po środku małą, pochewkowatą przysadką opatrzona. Kwiaty żółtawo-zielone, drobne, rzadkie; tworzą grono dwurzędowe, wyprostowane, 3—5 cali długie. Każdy kwiat ma w nasadzie przysadkę maleńką, jajowatą, śpiczastą, od szypułki prawie dwa razy krótszą. Dolna działka jest przedłużona, zwisła, na dwie równowązkie, tępe klapki, do połowy rozczepana. Inne wcięcia kielicha są krótkie, słabo śpiczaste, nieco-stulone. Zawiązek okrągławo-eliptyczny, gładki. Nie wiem dlaczego Kluk opisując tę roślinę, jéj koronie żółtą, a bocznym listkom czerwonawą naznacza barwę.

951. N. NIDUS AVIS: scapo aphyllo vaginato, labello bifi-
(G. bezlistny) do apice dilatato sepalis obtusis duplo-longiore.

Neottia Nidus avis *Richard. Spreng. Syst.* III. 707. *Dietrich, Flor. March.* 168. *Wimmer, Siles.* I. 363. Ophrys Nidus avis *Lin. Pollich, Palat. n.* 853. *Roth, Germ.* II. 397. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 178. *Kluk, Dykc.* II. 150. Ophrys bulbis fibroso-fasciculatis, caule vaginato, nectarii labio bifido *Lin. Flor. Suec. n.* 815. Epipactis Nidus avis *Allion. Flor. Pedem. n.* 1849. *Willd. Spec.* IV. *p.* 87. *Pers. Syn.* II. 513. *DC. Flor. fran. n.* 2043. *Bess. Gal.* II. 222. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 175, *fig.* 962. *Haller, Helv. n.* 1290. *tab.* 37. Neottidium Nidus avis *Schlech. Berol.* I. 454. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 247. Listera Nidus avis *Hooker.* Helleborine Nidus avis *Schmidt.* Serapias Nidus avis *Swartz.*

Przytrafia się w lasach i gajach listkowych, cienistych, przy korzeniach drzew. Kwitnie w czerwcu. ♃

Cała ta roślina jest brunatnawo-rdzawego koloru. Korzeń jéj składa się z licznych, mięsistych, krótkich, walcowatych lub pałeczkowato-zgrubiałych, gęsto-skupionych włókien, które razem splątane, niby kształt gniazda ptasiego wyobrażają. Głąbik jest pojedynczy, wyprostowany, na stopę lub półtory wysoki, w środku pełny. Liści nie ma żadnych; same tylko łuski pochewkowate, przytulone, tępe, gdzieniegdzie go okrywają. Kwiaty dość liczne, tworzą kłos wierzchołkowy, prosto-stojący, 2—3 cali długi; dolne są odleglejsze, wyższe gęściéj skupione; przy każdym znajduje się maleńka, śpiczasta, błonkowata przysadka. Zawiązek na szypułce umocowany, podłużny, gładki. Wcięcia kielicha są krótkie i tępe, sklepisto-stulone, a dolna działka dwa razy jest od nich dłuższa, dwuklapkowa. Ziarna podługowate, maleńkie, żółte. Niektórzy

mniemają, że pasorzytna ta roślina, tylko na psujących się korzeniach rośnie. Chociaż postacią i kolorem znacznie różni się od gatunku poprzedzającego, w rodzajowych jednak cechach zupełnie się z nim zgadza.

404. MALAXIS. *WĄTLIK.*

Wcięcia kielicha rozłożyste; 3 zewnętrzne prawie-równe, dwa wewnętrzne znacznie mniejsze, zwisłe. Dolna działka tylna, wzniesiona, całkowita, niemal sercowata, płaska, nasadą kapturkowatą część niższą prętosłupa obejmująca. Ostroga żadna. Prętosłup b. krótki, prosto-stojący, walcowaty. Główka pyłkowa tylna, krótka, trwała. Mass cztery (po 2 w każdéj komórce) podługowatych, beztrzoneczkowych, w wierzchołku gruczołkiem połączonych. Pyłek woskowy. Zawiązek nieskręcony.

952. M. MONOPHYLLA (*W. jednoliściowy*): bulbifera, folio subsolitario ovato acuto, scapo triquetro racemoso, labello concavo acuminato.

Malaxis monophylla *Swartz. Willd. Spec.* IV. *p.* 90. *Hoffm. Germ.* II. 179. *Pers. Syn.* II. 513. *Spreng. Syst.* III. *p.* 740. *Jundziłł, Opis. rośl. lit.* 269. *Bess. Enum. Volh.* 36. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 176, *fig.* 965. *Wimm. Siles.* I. 355. *BF. Comp.* II. 441. Ophrys monophylla *Lin.* Ophrys bulbo rotundo, scapo nudo, folio ovato, nectarii labio integro *Lin. Flor. Suec. n.* 814. Epipactis monophylla *Schmidel. Haller, Helv. n.* 1293, *tab.* 36. Microstylis monophylla *Lindley.*

Na mokrych łąkach (P. Jastrzębowski znajdował w Augustow. w okolicach Sejn.). Kwitnie w lip. ♃

Dorasta zaledwie kilku cali wysokości, i jest rośliną zupełnie gładką. Głąbik ma wietki, trójgraniasty, u dołu pochewkowaty; z pochewki wyrasta liść zazwyczaj jeden, jajowaty lub jajowato-podłużny, nieco śpiczasty, około cala długi, a ćwierć cal. szeroki; wyżéj nad liściem, głąbik zupełnie jest nagi. Kwiaty tworzą szczupłe, równowązkie, wietkie i dosyć długie grono; są bardzo drobne, żółto-zielonawe; odznaczają się kielichem niby przewróconym, tak że działka dolna jest w górze czyli w tyle kwiatu. W nasadzie kwiatów są małe, błonkowate, śpiczaste i od nich krótsze przysadki.

405. LIPARIS. *LIPIENNIK.*

Wcięcia kielicha cokolwiek rozłożyste; 3 zewnętrzne prawie równe, dwa wewnętrzne szczuplejsze, równowązkie. Dolna działka rynienkowata, całkowita, w górze skrzywiona. Ostroga żadna. Prętosłup podłużny, z przodu cokolwiek wgięty, w górze po bokach blizny, skrzydełkowato-wystający. Znamię prawie kwadratowe. Główka pyłkowa wierzchołkowa, krótka, niemal sercowata, trwała, w wierzchołku błoniasto-przedłużona. Massy w każdéj komórce podwójne, jajowate, spłaszczone, beztrzoneczkowe. Dzióbek blizny żaden. Zawiązek nieskręcony.

953. L. LOESELII: (*L. trójgraniasty*) scapo triquetro basi bifolio, foliis oblongis vel oblongo-lanceolatis obtusis, floribus racemosis breviter pedicellatis, labello ovato obtuso concolore longitudine sepalorum.

Liparis Loeselii *Richard. Spreng. Syst.* III. *p.* 740. *Kunth, Flor. Berol.* II. 250. *Dietrich, Flor. March.* 156. Ophrys Loeselii *Lin. Roth, Germ.* II. 402. *Gilib. Lith. n.* 368. Ophrys bulbo subrotundo, scapo nudo trigono, nectarii labio ovato *Lin. Flor. Suec. n.* 812. Ophr. lilii-

folia *Lamar. Encycl.* Malaxis Loeselii *Swartz. Willd. Spec.* IV. 92. *Pers. Syn.* II. 514. *DC. Flor. fran. n.* 2046. *Bess. Gal.* II. *p.* 222. *Schlech. Berol.* I. 456. *Jundziłł, Opis. rośl. Lit.* 270. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 176, *f.* 967. Serapias Loeselii *Hoffm. Germ.* II. 181. Sturmia Loeselii *Reichenb. Wimm. Siles.* I. 356. Ophrys diphyllos bulbosa *Loesel. Pruss.* 180, *tab.* 58.

Na torfowatych łąkach, lecz rzadko (P. Jastrzębowski znajdował w Mazow. nad jeziorami Gostyńskiemi.). Kwitnie w czerw. lipc. ♃

Dorasta od 3 do 5 cal. wysokości i cała jest żółtawo-zielonego koloru. Korzeń jéj składa się z cebulki jajowatéj, gębczastéj, łuskami blado-zielonawemi okrytéj, u dołu cienkiemi włókienkami opatrzonéj. Głąbik szczupły, nagi, zupełnie gładki, w górze trójgraniasty, prosto-wzniesiony. Liści korzeniowych dwa, podłużno-lancetowatych, ku nasadzie zwężonych, tępych lub nieco śpiczastych, gładkich, zupełnie całych, nerwistych, wyprostowanych, od głąbika nieco krótszych. Grono wierzchołkowe, z kilku drobnych, zielono-żółtawych, krótko-szypułkowych kwiatów uformowane. Kielich przewrócony; wcięcia jego są równowązkie, szczupłe, nieco roztwarte; dolna działka trochę od nich większa, podłużna, prawie tępa, w wierzchołku skrzywiona. Zawiązek szypułkowy, odwrotnie jajowo-podłużny, gładki. Przy każdym kwiecie znajduje się maleńka przysadka.

Rzęd dwupręcikowy (Diandria).

406. CYPRIPEDIUM. *TRZEWICZLIK.*

Wcięcia kielicha prawie krzyżowo-rozpostarte. Dwa zewnętrzne (dolne) w jednę sztukę, w wierzchołku rozczepaną zrosłe, i pod dolną działką umieszczone. Dolna działka wiel-

ka, tępo-zaokrąglona, trzewiczkowato-wydęta, bez ostrogi. Prętosłup krótki, w wierzchołku 3klapkowy. Główek pyłkowych dwie, niemal przeciwległych, okrągławych, do bocznych klapek prętosłupa przytwierdzonych; środkowa klapka największa, schylona, bez główki. Znamię niemal tarczowato-trzoneczkowate, między główkami, nieco wyżej umieszczone. Pyłek woskowo-ziarnisty.

954. C. CALCEOLUS: (*T. zwyczajny*) foliis glabris ellipticis, labello subcompresso sepalis acuminatis breviore, lacinia intermedia gynostemii incurva deflexa elliptica.

Cypripedium Calceolus *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 142. *Roth, Germ.* II. 411. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 184. *DC. Flor. fran. n.* 2050. *Schk. Handb.* III. *n.* 4804, *tab.* 275. *Pers. Syn.* II. 525. *Bess. Gal.* II. 223. *Enum. Volh. p.* 36, *n.* 1175. *Spreng. Syst.* III. *p.* 745. *Gilib. Lith. n.* 370. *Kluk, Dykc.* I. 178. *Jundziłł, Opis. rośl. lit.* 270. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 176, *fig.* 969. *Dietrich, Flor. March.* 174. *Wimm. Siles.* I. 367. Cypripedium foliis ovato-lanceolatis *Lin. Flor. Lapp.* 318. *Flor. Suec. n.* 820. *Haller, Helv. n.* 1300, *tab.* 43. Calceolus marianus *Dodonaeus. Moench.*

Przytrafia się czasem w lasach cienistych, w gajach, zaroślach (W Mazow. August.). Kwitnie w czerwcu i lipcu. ♃

Piękna ta roślina dorasta do pół łokcia wysokości. Korzeń ma włóknisty. Łodygę prosto-stojącą, nieco pogiętą, omszoną. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, nasadą pręt-otulające; niższe są

wielkie i na dwa lub półtrzecia cala szerokie, jajowato-podłużne czyli eliptyczne, śpiczaste; wyższe przy kwiatach są znacznie krótsze, szczuplejsze, lancetowate i bardziéj śpiczaste; wszystkie oznaczone podłużnemi nerwami, na brzegu i nerwach omszone. Kwiat jeden, czasem dwa, naprzemianległe, zwisłe, okazałe, i ze wszystkich naszych storczyków największe. Wcięć kielichowych jest 4, niemal na krzyż rozłożonych, lancetowatych, śpiczastych, rdzawo-purpurowych, nierównych, dwa boczne są węższe. Dolna działka prawie eliptyczna, ku nasadzie szczuplejsza, mocno wydęta, wklęsła, od wcięć innych krótsza (około cala długa), do trzewika drewnianego niby podobna, żółta, żyłkami ciemniejszemi ubarwiona. Prętosłup skrzywiony, a środkowa jego klapka jest obszerniejsza od bocznych, eliptyczna, tępa i zwisła. Zawiązek podłużno-lancetowaty, włoskami porosły.

GROMADA XXI. WPÓŁDZIELNO-KWIATOWA.

MONOËCIA.

Rzęd jednopręcikowy (Monandria).

407. EUPHORBIA. *WILCZOMLECZ.*

Kwiatów męzkich 12 lub nieco więcéj, we wspólnéj pokrywie około jednego żeńskiego okręgowo-skupionych. Pokrywa gruszeczkowata lub dzwonkowata, 4—5 razy wcięta, zewnątrz opatrzona przyrostkami w kształcie gruczołków zgrubiałych, mięsistych lub skórkowatych, co do kształtu rozmaitych.

Kwiat męzki, każdy na szypułce osadzony, składa się z jednego pręcika, mającego nitkę w pośrodku stawowatą, główkę podwójną, o komórkach kulistych. *Żeński* jest pojedynczy, środkowy, bez żadnego okrycia. Szyjek 3, rozdwojonych, czasem w nasadzie zrosłych. Blizny niemal walcowate lub w wierzchołku zgrubiałe. Torebka okrągławo-trójgraniasta, na szypułce osadzona, z pokrywy wystająca, ze trzech guziczków dwuściennych, jednoziarnowych uformowana.

Uwaga. To skupienie kilkunastu kwiatów męzkich, we wspólnéj pokrywie, otaczających jeden żeński, uważał Lin. za jeden kwiat zwyczajny; dlatego pokrywę kielichem, a owe przyrostki gruczoł-

kowate, płatkami korony nazywał. Podług niego, każdy kwiat męzki jest tu tylko pręcikiem, i na téj zasadzie r. *Euphorbia* umieścił (równie jak i inni późniejsi autorowie) w gromadzie XI (Dodecandr. Trigyn.). Niektórzy przyrostki wspomniane miodnikami (*nectaria*) zowią. Są one zwykle księżycowate, 2rożkowe, czasem okrągławe, eliptyczne lub owalne, i zawsze z wcięciami pokrywy naprzemianległe. Wszystkie gatunki tego rodzaju mają gałęzie kwiatowe (promienie) w baldaszek ułożone. Odznaczają się właściwym, mlécznym, mniéj więcéj ostrym sokiem, który za małém nacięciem obficie z nich wypływa.

955. E. EXIGUA: annua erecta glabra, foliis sparsis sessilibus linearibus vel lineari-cuneatis acutis obtusis vel retusis submucronatis integerrimis, umbellis 3radiatis, radiis bifidis, glandulis involucri sublunatis longissime bicornibus, capsulis laevibus, seminibus tuberculato-rugosis.

(*W. mały*)

Euphorbia exigua *Lin. Willd. Spec.* II. 903. *Pollich, Palat. n.* 457. *Roth, Germ.* II. 525. *Bess. Gal.* I. 303. *Hoffm. Flor. Germ.* I. 217. *Schlech. Berol.* I. 292. *Kunth, Flor. Berol.* II. 182. *Wimm. Siles.* I. 171. *Dietrich, Flor. March.* 229. Tithymalus foliis linearibus, stipulis lanceolatis aristatis *Haller, Helv. n.* 1048.

Na polach między zbożem (W Sandomir. Lubel.). Kwitnie w sierp. wrześ. ☉

Najmniejszy gatunek wilczomléczu, 5 lub 6 cali dorastający, a często znacznie niższy. Na wszystkich częściach jest zupełnie gładki. Korzeń ma pojedynczy, szczupły, pionowy. Łodygę pojedynczą lub zaraz od nasady gałęzistą, o gałęziach skrzywiono-podnoszących się, walcowatych. Liście liczne, rozrzucone, równowązkie (½—1 lin. szer.) w wierzchołku tępe lub słabo-śpiczaste. Przysadki podobnież są równowązkie, czasem lancetowate, mniéj więcéj śpiczaste, w nasadzie rozszerzone. Baldaszek zwykle o trzech, dwudzielnych promieniach. Przyrostki miodnikowe księżycowate, żółtawe.

Torebka gładka. Ziarna prawie trójgraniaste, wielkości makowych, brunatne lub białawe, brodaweczkami pięknie okryte.

956. E. PEPLUS: (*W. okrągłolistny*) annua erecta, foliis obovatis obtusissimis basi in petiolum brevem attenuatis integerrimis, umbellis 3radiatis, radiis bifidis, glandulis involucri lunatis longissime bicornibus, capsulis laevibus glabris, coccis dorso bicarinatis, carinis subalatis, seminibus hinc longitudinaliter bisulcatis inde foveolato-punctatis.

Euphorbia peplus *Lin. Willd. Spec.*II. *p.* 903. *Roth, Germ.* II. 524. *Schlech. Berol.* I. 291. *Kunth. Flor. Berol.* II. 182. *Dietrich, Flor. March.* 228. *Wimm. Siles.* I. 171. *Kluk, Dykc.* I. 211. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 90, *fig.* 521. Euphorbia umbella trifida dichotoma, involucellis ovatis, foliis integerrimis obovatis petiolatis *Lin. Flor. Suec. n.* 426. Euphorbia Peplus oleraceus *Pers. Syn.* II, 14. Tithymalus Peplus *Gaertn. de fructib.* II. 115, *tab.* 107, *f.* 2. Tithym. rotundifolius *Lamar. Flor. fran.* III. *p.* 100. Tithymalus foliis rotundis, stipulis floralibus cordatis obtusis, petalis argute-corniculatis *Haller, Helv. n.* 1049. Euphor. peploides *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 358. Euph. rotundifolia *Loisel.*

Rośnie w Lubels. na ulicach Kazimierza. Kwitnie w sierpn. wrześ. ⊙

Jest także gatunkiem zupełnie gładkim, dorastającym ½—1 stop. wysokości. Ma korzeń włóknisty; łodygę pojedynczą lub gałęzistą, walcowatą. Liście ogonkowe, naprzemianległe; dolne są mniejsze, okrągławo-odwrotnie-jajowate, w wierzchołku często nieznacznie-wycięte; wyższe zaś większe, odwrotnie-jajowate, wszyst-

kie tępe i zupełnie całe. Przysadki jajowate lub okrągławe, bezogonkowe, w liczbie promieniom baldaszka wyrównywającéj; zresztą do liści podobne. Baldaszek składa się ze 3, dwudzielnych promieni. Przyrostki kwiatowe zielonawo-żółte, o dwóch długich różkach. Torebka jest gładka, a każdy jéj guziczek małym, podłużnym, wystającym grzebiuszczkiem na grzbiecie opatrzony. Ziarna drobne, podłużne, niemal walcowate, tępe, szare lub białawe, dołeczkami na powierzchni oznaczone.

957. E. HELIOSCOPIA: *(W. piłkowany)* annua erecta glabra, foliis sessilibus obovato-cuneatis rotundatis subretusis apicem versus serratis, umbellis 5radiatis, radiis dichotomis, glandulis involucri transverse-ellipticis integris, capsulis laevibus glabris, seminibus subrotundo-ovatis favoso-reticulatis opacis.

Euphorbia helioscopia *Lin. Willd. Spec.* II. 914. *Pollich, Palat. n.* 458. *Roth, Germ.* II. 529. *Pers. Syn.* II. 17. *Schk. Handb.* II. *tab.* 129. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 20. *DC. Flor. fran. n.* 2155. *Bess. Gal.* I. 305. *Hoffm. Germ.* I. 219. *Schlech. Berol.* I. 293. *Kunth, Flor. Berol.* II. 180. *Dietrich, Flor. March.* 224. *Wimm. Siles.* I. 169. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 97, *fig.* 552. Euphorbia umbellis 5fidis, 3fidis, dichotomis, involucellis obovatis, foliis cuneiformibus serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 425. Tithymalus helioscopius *Vaill. Paris. p.* 193. *Lamar. Flor. fran.* III. *p.* 93. Tithymalus foliis petiolatis subrotundis serratis, stipulis rotundis serratis *Haller, Helv. n.* 1050.

Romanek mały obrotny: Tithymalus helioscopius *Syren. stron.* 1489.

Koło wsiów, w ogrodach między warzywem, na polach, przy drogach, bardzo pospolity. Kwitnie w lipc. sierp. ⊙

Korzeń ma włóknisty; łodygę prosto-stojącą, zazwyczaj pojedynczą, czasem nieco gałęzistą, w środku gębczastą, walcowatą, gładką lub włosem delikatnym, roztwartym, mniéj więcéj porosłą, $\frac{1}{2}$—1 stop. wysoką. Liście są rozrzucone, krótko-ogonkowe, przewrotnie jajowo-podłużne, ku nasadzie klinowato-zwężające się, w wierzchołku tępo-zaokrąglone i drobno-piłkowane, czasem słabo-wycięte, z obudwu stron gładkie. Przysadki są większe nieco od liści, bezogonkowe, podobnież przewrotnie-jajowate i do liści podobne. Baldaszki pięcio-promieniste, o promieniach roztwartych, w górze 2 lub 3dzielnych, włosem rzadkim porosłych. Niekiedy zpomiędzy promieni kwiat pojedynczy, płonny wyrasta. Przyrostki są eliptyczne, całe, tępe, żółto-zielonawe. Szyjek zwykle 3, czasem 4. Blizny gruczołkowate, całe lub dwuklapkowe. Torebki gładkie, szyjkami uwieńczone. Ziarna prawie jajowo-kuliste; mają w wierzchołku grzebiuszczek spłaszczony, nerkowaty, barwę szaro-brunatną, a całą powierzchnię zmarszczkami siatkowato-okrytą.

958. E. CYPARISSIAS: (*W. szczupłolściowy*) foliis sparsis sessilibus linearibus integerrimis glabris, bracteis late-abbreviato-ovatis acutis, umbellis multiradiatis, radiis apice dichotomis, glandulis involucri lunatis subbicornibus, capsulis glabris, coccis dorso punctulato-scabris seminibus subrotundo-ovatis laevibus cinereo-fuscis vel albidis.

Euphorbia Cyparissias *Lin. Willd. Spec.* II. 920. *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 435. *Roth, Germ.* II. 532. *Pollich, Palat.* 461. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 22. *Bess. Gal.* I. 309. *Schlech. Be-*

vol. I. 293. *Kunth*, *Flor. Berol.* II. 181. *Dietrich*, *Flor. March.* 226. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 97, *f.* 524. *Wimm. Siles.* I. 170. Tithymalus angustifolius *Gilib. Lith. n.* 294. Tithymalus cyparissias *Vaill. Paris. p.* 193. Tithymalus foliis linearibus, stipulis numerosis, floralibus cordiformibus, petalis lunatis *Haller*, *Helv. n.* 1047. Sosnka czyli kołowrot mniejszy: Tith. cyparissias *Syren. stron.* 1490.

Wyrasta na polach suchych, piaszczystych, koło dróg, w lasach i gajach. Kwitnie w końcu maja i w czerwcu. ♃

Ma korzeń niemal drzewiasty, pérzowato w ziemi rozpościerający się; łodygę od kilku cali do półtory stopy wysoką, pojedynczą, walcowatą, baldaszkiem kwiatowym, liczno-promienistym zakończoną. W czasie kwitnienia wyrastają poniżéj baldaszka płonne gałązki, częstokroć od baldaszka dłuższe. Liście na łodydze rozrzucone, równowązkie, rozłożyste, na cal lub półtora długie, a ½—1 lin. szerokie, ku nasadzie szczuplejsze, niemal tępe; na gałązkach płonnych są wąziutkie, gęsto-skupione, prawie szczeciniaste, gładkie jak i tamte. Przysadki parzyste, prawie okrągławo-sercowate, nieco śpiczaste, gładkie, zielono-żółte, późniéj zwykle mniéj więcéj purpurowe. Przyrostki księżycowate, brunatnawo-żółte. Torebki są gładkie, na grzbiecie cokolwiek chropawe. Ziarna prawie kuliste, zupełnie gładkie, bez połysku, po dojrzeniu szare. Korzeń tego wilczomleczu używał się dawniéj w medycynie pod naz. *radix Esulae minoris*. Dolną powierzchnię liści okrywa często drobny, pasorzytny, pomarańczowo-żółty grzybek (Aecidium Euphorbiae *Pers. v.* Uredo Cyparissiae *Spreng.*) w takiém mnóstwie, że postać całéj rośliny i jéj kolor zmienia. Indywidua tą chorobą dotknione, wcale nie kwitną. Dawniejsi uważali je, pod nazwiskiem *Euphor. degener*, za osobny gatunek.

959. E. ESULA: foliis lanceolatis vel lineari-lanceolatis, basin versus attenuatis glabris integerrimis
(W. lancetowaty)

vel subtilissime denticulatis, bracteis rhombeo vel triangulari-ovatis transverse latioribus mucronulatis, umbellis multiradiatis, radiis bifidis, glandulis involucri lunatis subbicornibus, capsulis glabris, coccis dorso punctulato-scabris, seminibus subrotundo ovatis laevibus.

Euphorbia esula *Lin. Willd. Spec.* II. 919. *Roth, Germ.* II. 532. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 21. *Hoffm. Germ.* I. 219. *Schlech. Berol.* I. 293. *Bess. Gal.* I. 308. *Kunth, Flor. Berol.* II. 181. *Wimm. Siles.* I. 170. *Dietrich, Flor. March.* 227. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 97. *f.* 523.

Na ugorach, koło dróg, szczególniéj na gruncie twardym, gliniastym. Kwitnie w czer. lipc. ♃

Do poprzedzającego nieco podobny, lecz wyższy i we wszystkich częściach większy. Dorasta niekiedy dwóch stóp wysokości, lub nieco więcéj; korzeń ma twardy, drzewiasty, łodygę pojedynczą lub mniéj więcéj gałęzistą, walcowatą, gładką, licznemi okrytą liściami; te są szersze i dłuższe jak u poprzedzającego, lancetowate lub prawie równowązkie, w nasadzie szczuplejsze, niemal tępe i często króciutkim sztyletem zakończone, z obudwu stron gładkie, pod spodem 1nerwowe. Przysadki parzyste, rozszerzono-sercowate, lub trójkątno-jajowate, śpiczaste, żółtawe. Baldaszek składa się z 6 do 14 promieni, niekiedy cokolwiek omszonych. Prócz tego poniżéj baldaszka wyrastają pojedynczo z kątów liści boczne, 1 lub 2kwiatowe gałązki. Przyrostki brudno-żółtawe, w górze w półksiężyc wycięte. Blizny niemal pałeczkowato-zgrubiałe. Torebki na kantach chropawe, a ich ziarna okrągławo-jajowate, po dojrzeniu brunatne, z powierzchnią zupełnie równą i gładką. Ostrym sokiem tego gatunku, brodawki na ciele wygubiać można.

960. E. FALCATA: foliis lanceolatis basi attenuatis acutis *(W. sierpowaty)* vel acuminatis glabris, intimis spathulatis emarginatis cum mucronulo, bra-

cteis ovatis vel ellipticis mucronatis, umbellis 3radiatis, radiis bifidis, glandulis involucri breviter bicornibus, capsulis laevibus, seminibus subtetragonis transverse-sulcatis.

Euphorbia falcata *Lin. Willd. Spec.* II. 903. *Roth, Germ.* II. 534. *Jacqu. Austr. tab.* 121. *Hoffm. Flor. Germ.* I. 217. *Spreng. Syst.* III. *p.* 795. *DC. Flor. fran. n.* 2147. *Dietrich, Flor. March.* 229. Euphor. arvensis *Schleicher.* Euph. mucronata *Lamar. Enc.* II. 426. Euphor. obscura *Loisel.*

W Lubels. koło Chełmna. Kwitnie w lipcu i sierpniu. ⊙

Dorasta pół stopy lub nieco więcéj. Korzeń ma pojedynczy, pionowy; łodygę pojedynczą albo cokolwiek gałęzistą, walcowatą, zupełnie jak i inne części gładką. Liście rozrzucone, podłużne, bezogonkowe, ku nasadzie szczuplejsze lub prawie łopatkowate, ostrokończyste. Przysadki okrągławo-jajowate, cokolwiek w nasadzie sercowato-wycięte, w wierzchołku sztyletem miękkim, około ćwierć linii długim zakończone. Baldaszek składa się zwykle ze trzech dwudzielnych promieni, a poniżéj jego wyrastają czasem inne, krótsze gałązki kwiatowe, podobnież dwudzielne. Przyrostki niemal półksiężycowe, o rożkach krótkich, brunatno-żółtawe. Torebki całkiem gładkie. Ziarna po dojrzeniu szare, podłużne, nieco przygniecione, prawie 4graniaste, a każda ze czterech ścian poprzecznemi rowkami pięknie oznaczona; po tym charakterze z pewnością ten gatunek odróżnić można.

961. E. ANGULATA: caule angulato, foliis obovato-ellipticis (*W. kątowaty*) sessilibus obtusis bracteisque rhombeo-ovatis denticulatis, umbellis 3—5radiatis, radiis bifidis, glandulis involucri subrotundis integerrimis, capsulis verrucosis glabris.

Euphorbia angulata *Jacqu. Icon. Plant. rar. tab.* 481. *Willd. Spec.* II. 94. *Spreng. Syst.* III. 799. *Bess. Gal.* I. 304.

Znajdowałem w lasach suchych, wzgórkowatych w Augustow. Kwitnie w czerwc. ♃

Dorasta pół stopy, albo trochę więcej. Przy korzeniu znajdują się maleńkie, skupione, okrągławe, brunatno-żółte bulwki. Łodyga delikatna, podnosząca się, u dołu walcowata, zwykle czerwonawa, w górze kańciasta, pojedyncza lub nieco gałęzista, gładka. Liście rzadkie, rozrzucone, przewrotnie-podłużno-jajowate, bezogonkowe lub na bardzo krótkich ogonkach, w wierzchołku zwykle tępo-zaokrąglone i drobniutko nieregularnie piłkowane, ku nasadzie szczuplejsze, z obudwu stron gładkie, pod spodem sino-zielonawe. Liści pod baldaszkiem osadzonych zwykle 4, prawie eliptycznych, bezogonkowych, śpiczastych, zresztą tamtym podobnych. Przysadki są parzyste, prawie romboidalno-jajowate, nieco sercowate, drobniutko piłkowane i trochę śpiczaste. Baldaszek o 3—5 promieniach, dwudzielnych, rozwartych. Przyrostki okrągławo-eliptyczne, całe. Torebki brodaweczkami okryte.

962. E. PLATYPHYLLA: (*W. szerokoliściowy*) foliis sessilibus obverse-lanceolatis acutis basi cordatis a medio inaequaliter serrulatis, infimis obovatis obtusissimis in petiolum attenuatis, bracteis subtriangulari-ovatis mucronatis serrulatis, umbellis 3—5radiatis, radiis trifidis, glandulis involucri subrotundis integris, capsulis verrucosis, verrucis sparsis obtusis hemisphaericis, seminibus laevibus.

Euphorbia platyphylla *Lin. Jacqu. Austr. tab.* 376. *Pollich, Palat. n.* 459. *Bess. Gal.* I. 308. *Schlech. Berol. Suppl. p.* 252. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 97, *f.* 526. *Dietrich*,

Flor. March. 224. *Wimm. Siles.* I. 169. Tithymalus platyphyllus *Scop. Carn. n.* 578. Tithymalus foliis lanceolatis serratis, stipulis floralibus cordatis, capsulis asperis lineis laevibus divisis *Haller, Helv. n.* 1053.

W Lubelsk. koło Miechowa. W Mazow. Kwitnie w lipc. sierp. ⊙

Korzeń pojedynczy, nieco włóknisty. Łodyga prosto-stojąca, pojedyncza, walcowata, twardawa, często czerwona, ½—1 ½ stopy wysoka. Liście naprzemianległe, około pół cala długie, trochę nadół schylone, bezogonkowe, lancetowate, ku dołowi nieznacznie szczuplejsze i nasadą cokolwiek pręt obejmujące, w wierzchołku słabo-śpiczaste, niewyraźnie piłkowane, z wierzchu gładkie, pod spodem mianowicie przy obwodzie, delikatnym, rzadkim, białym włosem okryte. Przysadki podwójne lub potrójne, niemal romboidalno-jajowate, sercowate, podobnież pod spodem omszone i drobniutko-piłkowane. Baldaszek składa się ze 3 lub 5 promieni, dwu lub 3dzielnych, a poniżej jego wyrastają z kątów liści pojedyncze, krótkie, kwiatowe gałązki. Przyrostki okrągławe, całkowite, żółte. Torebki prawie-kuliste, drobnemi brodaweczkami okryte. Ziarna jajowate, nieco przygniecione, z obudwu stron trochę wypukłe, po bokach płaskawe, szaro-brunatne, zupełnie gładkie i lśniące.

963. E. PALUSTRIS: *(W. błotny)* foliis sessilibus lanceolatis integerrimis vel subdentatis, bracteis ellipticis obtusis basi attenuatis sessilibus, glandulis involucri transverse-ellipticis integris, capsulis verrucosis, seminibus subrotundo-ovatis laevibus splendentibus.

Euphorbia palustris *Lin. Willd. Spec.* II. 922. *Pollich, Palat. n.* 462. *Roth, Germ.* II. 534. *Gilib. Lith. n.* 292. *Hoffm. Flor. Germ.* I. 220. *Hayne, Arzneig.* II. *tab.* 23. *Schlech. Berol.* I. 294. *Lorek,*

Flor. Pruss. tab. 209, *f.* 1155. *Kunth. Flor. Berol.* II. 180. *Dietrich, Flor. March.* 225. *Wimm. Siles.* I. 169. Tithymalus palustris *Lamar. Flor. fran.* III, *p.* 94. Tithymalus foliis ellipticis, ramis umbellam superantibus, capsulis exasperatis *Haller, Helv. n.* 1054. Tithymalus palustris fruticosus *Vaill. Paris. p.* 192.

Nad Wieprzem; tudzież koło Łomży przy wsi Jednaczewie nad Narwią, w miejscach bagnistych, Kwitnie w czerw. lipc. ♃

Największy z naszych tego rodzaju gatunków, bo czasem przeszło dwa łokcie wysoki. Na pierwszy rzut oka ma niby niejakie do małéj wierzby podobieństwo. Korzeń gruby, gałęzisty, twardy, niemal drzewiasty, brunatny, wypuszcza pospolicie kilka łodyg walcowatych, gładkich, grubości prawie małego palca, pojedynczych, w środku wydrążonych, w górze dość gęsto liściami okrytych, u dołu brunatnawych i bliznami po opadłych liściach oznaczonych. Liście rozrzucone, bezogonkowe, lancetowate lub jajowo-lancetowate, cokolwiek śpiczaste lub prawie-tępe, zupełnie gładkie, około 3 lub 4 cali długie, a ½—1½ cala szérokie, z wierzchu ciemno-zielone lub żółtawe, pod spodem bledsze, żeberkiem środkowém, podłużném i poprzecznemi żyłkami oznaczone. Z kątów liści wyrastają w górze gałęzie, pod ostrym kątem rozwarte, zwykle bezkwiatowe, szczuplejszym i krótszym liściem osadzone. Baldaszek 6—10promienisty. Przysadki dolne są jajowato-podłużne lub eliptyczne, tępe, do liści podobne; okrywki są rozszerzone, okrągławo-jajowate, niekiedy w nasadzie prawie sercowate. Przyrostki eliptyczne i całe. Szyjki widełkowato-rozdwojone, o bliznach pałeczkowato-zgrubiałych. Główki pyłkowe są modro-zielonawéj barwy, a ich pyłek złocisto-lśniący. Torebka wielka, po dojrzeniu drobniutkiemi brodawkami okryta. Ziarna niemal walcowate, zupełnie gładkie i równe. Krocker pisze, że sok z tego gatunku skuteczniéj niż z innych wygubia brodawki na ciele.

408. NAJAS. *JEZIERZA.*

Kwiaty bezszypułkowe, w kątach liści zwykle pojedynczo umieszczone. *Kwiat męz.* ma pręcik 1, pochewką dwukończatą otulony; główkę pyłkową bez nitki, 4graniastą, w wierzchołku kończykowatą, 4komórkową, czterema ścianami odwinionemi pękającą. *Kwiat. żeńs.* nagi (bez pochewki), ma zawiązek pojedynczy, bezszypułkowy; szyjkę krótką, we dwie lub trzy blizny przedłużoną. Torebka orzeszkowata, 1ziarnowa, gładka.

964. N. MAJOR: foliis lineari-lanceolatis dentatis planis, vaginis foliorum integerrimis, fructibus ellipticis.
(*J. większa*)

Najas major *Roth, Germ.* II. 499. *DC. Flor. fran. n.* 1466. *Spreng. Syst.* III. 803. *Schlech. Berol.* I. 498. *BF. Comp. Flor. Germ.* II. 456. *Kunth, Flor. Berol.* II. 307. *Dietrich, Flor. March.* 188. Najas marina *Lin. Spec. Plant.* 1441. N. fluviatilis *Lamar. Enc.* IV, *p.* 416. N. monosperma et tetrasperma *Willd. Spec.* IV. 331. N. muricata *Thuill. Flor. Paris.* Ittnera Najas *Gmel. Flor. Bad.* Fluvialis foliis angustis dentatis *Vaill. Paris. p.* 54.

W jeziorach Gostyńskich i w Gople. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ☉

Wodna ta roślina jest ciemno-zielonego koloru, cała gładka i miękka. Dorasta kilku cali wysokości. Łodygi ma liczne, dwudzielne, walcowate, puszczające u dołu długie, pojedyncze, nakształt włókien korzonki. Liście gęste, przeciwległe, bezogonkowe, ¼—1 cala długie, szczupłe, prawie równowązko-lancetowate, z obudwu stron łękowato w ząbki ostro-kończate wycięte, a w wierzchołku 3 ząbkami zakończone, nasadą pochewkowatą pręt otulające. Kwiaty w kątach liści osadzone, drobne. Torebki

jajowato-podłużne, śpiczaste, szczątkami blizn uwieńczone, bezszypułkowe, gładkie. Ziarno jedno, walcowate, po obu końcach śpiczaste.

409. ZANNICHELIA. *ZAMĘTNICA.*

Kwiaty bezszypułkowe, pojedynczo w kątach liści wyrastające, w nasadzie błonkowatą przysadką opatrzone. *Kwiat męz.* okrycie żadne. Pręcik jeden o główce jajowatéj, czterо-(podług niektórych dwu-) komórkowéj i nitce długiéj, walcowatéj, szczupłéj, prosto-wzniesionéj. *Żeńsk.* okrycie dzwoneczkowate, 3ząbkowe. Zawiązków 4—6, stułonych, szyjek tyleż, trwałych, o bliznach jajowatych, płaskich. Torebek 4—6, jednoziarnowych, skośno-podłużnych, płaskich, nieznacznie garbato-zgiętych, szyjką pochyloną uwieńczonych, na grzbiecie zmarszczkami okrytych.

965. Z. palustris: caulibus filiformibus articulatis, foliis oppositis angustis linearibus, stipulis latis membranaceis connatis.
(*Z. błotna*)

Zannichelia palustris *Lin. Schk. Handb.* III. *p.* 218, *tab.* 280. *Willd. Spec.* IV. 181. *Pollich*, *Palat. n.* 866. *Gaertn. de fructib.* I. 77, *tab.* 19, *fig.* 6. *Roth*, *Germ.* II. 420. *DC. Flor. fran. n.* 1869. *Schlech. Berol.* I. 458. *Kluk*, *Dykc.* III. *p.* 177. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 177, *fig.* 972. *Kunth*, *Flor. Berol.* II. 308.

Przytrafia się w jeziorach i w rowach błotnistych (Znajdowałem w okolicach Rajgroda.). Kwitnie w lipc. sierp. ⊙

Jestto wodna roślina, o łodydze delikatnéj, słabéj, miękkiéj, stawowatéj, widełkowato-rozgałęzionéj. Liście ma równowązkie, prawie-nitkowate, wiotkie, niższe naprzeciwległe, wyższe po kilka w kształcie wiązek zebrane i w nasadzie maleńką, błonkowatą

pochewką otoczone. Kwiaty są drobne, w kątach gałązek i między liściami wyrastające, w pochewce zawarte. Kwiat męzki okrycia nie ma; składa się z jednego tylko pręcika, którego nitka z początku bardzo krótka, później znacznie się przedłuża. Główka pyłkowa jajowata, żółta, cztérema rowkami wpodłuż oznaczona, 4komórkowa. Kwiat żeński otoczony jest kielichem dzwoneczkowatym, w wiérzchołku 3ząbkowym, z początku białawym, później w rdzawy kolor przechodzącym. Słupków ma zwykle 5, czasem 6, od kielicha dłuższych; szyjka krótka, ukośna, blizna duża, jajowata. tępa i płaska. Torebki są prawie bezszypułkowe, skośno-jajowato-podłużne, u dołu nieco szczuplejsze, płaskawe, trochę garbato-skrzywione; brzeg ich zewnętrzny ma drobniutkie nakształt ząbków zmarszczki, a wiérzchołek pochyloną szyjką jest uwieńczony.

Rzęd trzypręcikowy (Triandria).

410. TYPHA. *OŻYPAŁKA.*

Kwiaty mężkie powyżej żeńskich umieszczone; wszystkie w kłos wiérzchołkowy, walcowaty, nader gęsto-zebrane. *Mężk.* okrycie pojedyncze, niewyraźne, w kształcie włókien. Nitki pręcikowe niemal długości okrycia; na każdéj 3 główki podłużne, 2komórkowe, zwisłe. *Żeńsk.* okrycie żadne (lub w postaci włókien). Zawiązek szypułeczkowy; szyjka pojedyncza; blizna długa, języczkowata, trwała. Owoc suchy, jednoziarnowy (*cariopsis*), jajowaty, szyjką uwieńczony i wsparty na szypułce nitkowatéj, bardzo długiemi włoskami od nasady do środka, nakształt puchu otoczonéj.

966. T. LATIFOLIA: foliis linearibus planis caulem florige-
(O. szerokoliściowa) rum superantibus, spica mascula femineaque approximatis utrinque cylindrica.

Typha latifolia *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 197. *Pollich, Palat. n.* 870. *Scop.*

Carn. n. 1144. *Gaertn. de fructib.* I. *p.* 8, *tab.* 2. *Schk. Handb.* III. *p.* 223, *tab.* 281. *Spreng. Syst.* III. *p.* 890. *DC. Flor. fran. n.* 1805. *Schlech: Berol.* 145. *Bess. Gal.* I. 232. *Kunth, Flor. Berol.* II. 303. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 178, *f.* 977. *Dietr. Flor. March. p.* 118. *Wimm. Siles.* I. 352. Typha foliis subensiformibus, spica mascula faemineaque approximatis *Lin. Flor. Suec. n.* 830. Typha palustris major *Vaill. Paris. p.* 197. Pałki: Typha aquatica vel palustris *Syren. stron.* 733.

Rośnie na bagnach i nad brzegami rzék i stawów. Kwitnie w lipc. sierp. ⊙

Ożypałka szérokoliściowa czyli większa, dorasta znacznéj wysokości, często bowiem wzrost ludzki przewyższa. Korzeń ma pérzowaty, niby ze stawów utworzony; łodygę prosto-stojącą, walcowatą, sztywną, zupełnie pojedynczą, w górze nagą i gładką, u dołu liścistą. Jéj liście są bardzo długie, wzniesione, przeszło pół cala szérokie, pod spodem nieco wypukłe, blado-zielonawe, gładkie. Kłos wiérzchołkowy, walcowaty, w postaci pałki łodygę zakończa; żeński niżéj położony, zgrubiały, dłuższy (5—8 cali długi), z początku brudno-zielonawy, późniéj ciemno-brunatny, prawie czarny; męzki jest nieco szczuplejszy, krótszy, brudno-żółty, na wiérzchołku tamtego osadzony i zupełnie z nim zetknięty. Liście ożypałek zdatne są na maty i do pokrywania dachów.

967. T. ANGUSTIFOLIA: (*O. wązkoliściowa*) foliis linearibus inferne subcanaliculatis caulem florigerum superantibus, spica mascula a foeminea remota.

Typha angustifolia *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 198. *Pollich, Palat. n.* 871. *Scop. Carn. n.* 1145. *Hoffm. Germ.* II. 250. *Roth, Flor. Germ.*

II. 471. *Schk. Handb.* III. *p.* 223, *tab.* 281. *Spreng. Syst.* III. *p.* 890. *DC. Flor. fran. n.* 1806. *Schlech. Berol.* I. 459. *Kluk, Dykc.* III. 142. *Bess. Gal.* II. 232. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 178, *fig.* 978. *Dietrich, Flor. March.* 118. *Wimm. Siles.* I. 352. Typha foliis semicylindricis, spica mascula foemineaque remotis *Lin. Flor. Suec. n.* 829. Typha palustris clava gracili *Vaill. Paris. p.* 192.

Rośnie w tychże miejscach co i gatunek poprzedzający, i w tymże czasie kwitnie. ♃

Mniejszy i we wszystkich częściach szczuplejszy. Ma liście przy nasadzie niemal rynienkowate, ledwie na cztéry linie szérokie, sino-zielone, łodygę kwitnącą przewyższające. Kłos szczupły, walcowaty, téjże co u poprzedzającego barwy, lecz męzki osadką nagą, około pół cala długą od żeńskiego oddzielony.

411. SPARGANIUM. *JEŻOGŁÓWKA.*

Kwiaty męzkie powyżéj żeńskich; wszystkie zebrane w kłosy kuliste, odosobnione. *Męzk.* pręcików 3; każdy w nasadzie łuszczką od pręcika krótszą opatrzony. Główki pyłk. podłużne, 2komórkowe. *Żeńsk.* okrycie 3-(czasem 4-) listkowe, łuszczkowate, słupek 1 otaczające. Zawiązek jajowaty; szyjka krótka, pojedyncza. Blizna pojedyncza lub podwójna, języczkowata, śpiczasta, do boku szyjki przyrosła, trwała. Owocem pestkowiec suchy, 1 lub 2ziarnowy, gruszeczkowaty, szczytowato-zakończony.

968. S. ramosum: caule erecto ramoso, foliis basi triquetris lateribus concavis, stigmate lineari.
(J. gałęzista)

Sparganium ramosum *Smith. Willd. Spec.* IV. *p.* 199. *Schk. Handb.* III. *p.* 224, *tab.* 282. *Roth, Germ.* II. 468. *DC. Flor. fran. n.* 1808. *Hoffm.Flor. Germ.* II. 187. *Bess. Gal.* II, 232. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 178, *fig.* 979. *Schlech. Berol.* I. 459. *Spreng. Syst.* III. *p.* 832. *Dietrich, Flor. March.* 119. *Wimm. Siles.* I. 353. Sparganium erectum *var.* α *Lin. Spec.* 1378. Sparganium ramosum *Vaill. Paris. p.* 189. Wilcze bobki: Sparganium *Syren. stron.* 1288.

Rośnie nad brzegami rzék, w rowach, w strumieniach, w stawach, w miejscach błotnistych. Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Ma łodygę prosto-stojącą, walcowatą, gładką, na dwie lub trzy stopy wysoką, u dołu pojedynczą, w górze wiechowato-rozgałęzioną. Liście naprzemianległe, wzniesione, równowązkie (około pół cala szér.), śpiczaste; dolne są dłuższe, wyższe stopniowo krótsze; wszystkie gładkie, w nasadzie rynienkowate i prawie trójgraniaste, nieco pręt obejmujące. Z nasady liści wyrastają gałązki walcowate, nieco pogięte. Kłosy kuliste, bezszypułkowe; na każdéj gałązce żeńskich w liczbie 1—3, niżéj położonych i większych; męzkich zaś od 8 do 12, znacznie mniejszych, wyżéj, niby groniasto-osadzonych. Żeńskie główki, okryte gęstym, śpiczastym owocem, jakby kolcami zdają się być najeżone.

969. S. SIMPLEX: caule erecto simplici, foliis basi triquetris lateribus planis, stigmate lineari.
(J.pojedyncza)

Sparganium simplex *Smith. Willd. Spec.* IV. *p.* 199. *Roth, Germ.* II. 469. *Schk. Handb.* III. *p.* 225, *tab.* 282. *DC. Flor. fran. n.* 1809. *Pers. Syn.* II. 533. *Spreng. Syst.* III. 832. *Schlech. Berol.* I. 460. *Hoffm. Germ.* II. 187. *Bess. Gal.*

II. 232. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 178, *f.* 980. *Dietrich, Flor. March.* 119. *Wimm. Siles.* I. 353. Sparg. erectum β non ramosum *Lin. Flor. Suec. n.* 831. Sparganium non ramosum *Vaill. Paris. p.* 189.

Rośnie w tychże miejscach co poprzedzający gatunek i w tymże czasie kwitnie. ♃

Bardzo podobny do poprzedzającego i od Linneusza za odmianę uważany. Jest nieco mniejszy i szczuplejszy. Odróżnia się liściem węższym, trawiastym, przy nasadzie bardziéj płaskim, a szczególniéj łodygą czyli główną osadką, która jest zupełnie pojedyncza. Wszystkie główki kwiatowe są bez szypułek, naprzemianległe; najniższe tylko żeńskie, są szypułkowe.

Uwaga. Jeżogłówka pływająca (*Sparg. natans L.*), któréj łodyga jest pojedyncza, liście płaskie, nigdzie dotąd nie dała mi się widzieć.

412. ZEA. *KUKURYDZA.*

Kwiaty męzk. w wiéchę wierzchołkową zebrane. Kielich 2plewowy, 2kwiatkowy. Korona 2plewkowa, bezostna, *Kwiaty żeńsk.* na osadniku walcowatym, pochwą liściastą otulonym, w kształcie kłosa skupione. Kielich 2plewowy, 1kwiatkowy. Korona 2plewk. wpółprzezroczysta. Szyjka nitkowata, bardzo długa, zwieszona. Ziarna okrągławe, gładkie, w kłos walcowaty rzędami podłużnemi ściśle ułożone i niby w jego oś środkową wrosłe.

970. Z. MAYS: foliis integerrimis.

(K. zwyczajna) Zea Mays *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 200. *Schk. Handb.* III. *p.* 225, *tab.* 283. *Pers. Syn.* 533. *Spreng. Syst.* I. 238. Mays Zea *Gaertn. de fructib.* I. *p.* 6, *tab.* 1. *DC. Flor. fran. n.* 1694. Zea vulgaris *Miller.* Mays americana *Baumgarten.* Mays vulgaris *Seringe.* Psze-

nica turecka: Frumentum turcicum *Syren. stron.* 961.

Pochodzi z Ameryki południowéj. U nas gdzieniegdzie w małéj ilości się uprawia. Kwitnie w lecie. ☉

Kukurydza, zwana także pszenicą turecką, dorasta kilku stóp wysokości. Jéj źdźbła są proste, grube, pełne, pochewkami liściowemi okryte. Liście lancetowato-równowązkie, śpiczaste, długie i szérokie, rozłożyste, na powierzchni górnéj równie jak i na pochewkach włosem rzadkim, miękkim, mniéj lub więcéj okryte. Męzkie kłosy tworzą na wiérzchołku obszerną wiéchę; są długie, szczupłe i równowązkie. Kielich składa się ze dwóch jajowo-lancetowatych, śpiczastych, czerwonawych lub zielonych, na brzegu białą błonką obwiedzionych plew; obejmuje dwa kwiatki, z których każdy ma po dwie białe, błonkowate plewki i trzy pręciki; zewnętrzna plewka jest nieco dłuższa i bardziéj śpiczasta. Osadki i szypułki są omszone. Kwiaty żeńskie poniżéj męzkich w kątach liści umocowane; tworzą kłosy bezszypułkowe, pochewkami liściowatemi okryte; szyjki mają bardzo długie, nitkowate, zwisłe, omszone. Dojrzały kłos jest wielki, podłużny, walcowaty; składa się z licznych, okrągławych, nieco spłaszczonych, gładkich, wielkości prawie małego grochu nasion, które podłużnemi rzędami gęsto do osi środkowéj są przymocowane.

Odmiany tego zboża są liczne, mianowicie co do kształtu, wielkości i koloru nasion, które bywają żółte, białawe, fioletowe, czerwone, czarniawe, albo pręgowane. Niekiedy kłos żeński jest gałęzisty; czasem między kłoskami męzkiemi obopłciowe się znajdują. (O hodowaniu i rozmaitém użyciu kukurydzy: *Ogrodnictwo* Zigry I. 71. Kluk, *Dykc.* III. 177. Oczapowski, *Początki gospodar. Bürgera.* II. 69. Wyżycki, *Zielnik.* I. 252.).

413. CAREX. *TURZYCA.*

Kłosy podłużne, okrągławe lub jajowate, jednopłciowe lub spólno-płciowe, z licznych plew 1kwiat. dachówkowato-ułożonych uformowane. *Mężk.* okrycie jest plewą pojedynczą, lancetowatą lub jajowatą, śpiczastą albo tępą, wklęsłą

i trwałą. Pręcików trzy, wysuniońych, mających nitki włókienkowate, główki równowązkie, długie. *Żeńsk.* okrycie podwójne: zewnętrzne jest takąż jak w męzk. plewą; wewnętrzne pęcherzykowate, w wierzchołku otwarte, zawiązek otaczające. Szyjka jedna: blizn dwie lub trzy, długich, szydełkowatych, piórkowato-omszonych. Ziarno jedno, zwykle trójgraniaste, w okryciu wewnętrznem, zwiększoném, dzióbkowato-spiczastém, gładkiém lub kosmatém zamknięte.

Uwaga. Turzyce, z postaci do traw podobne, rosną zwykle na wilgotnych łąkach, w lasach mokrych, nad brzegami rzék, jezior, stawów, na bagnach i trzęsawiskach, gdzie często liczne i gęste kępy tworzą; mała liczba gatunków trafia się na suchych, piaszczystych i płonnych gruntach. Korzeń mają pospolicie perzowaty, długi, széroko pod ziemią rozpostarty. U większéj liczby gatunków źdźbła (łodygi) są trójkańciaste, szorstkie; liście szczupłe, trawiaste, twardawe, po brzegach także ostre. Ziarna (czyli owoce) gęsto w kłosach skupione, zazwyczaj drobne (wielkości mniéj więcéj nasienia konopnego), jajowate lub podłużne, czasem okrągławe lub odwrotnie-jajowate, trójgraniaste albo soczewkowato-płaskie, z powierzchnią już gładką i lśniącą, już kutnerem lub włoskami pokrytą. Są błoniaste i kolor mają pospolicie zielony, żółtawy lub brunatny. Wierzchołek ziarna przedłuża się często w krótki dzióbek, pojedynczy lub widełkowato-rozdwojony. Gatunki tego rodzaju są bez wątpienia u nas liczne, ale ich zdeterminowanie dosyć jest trudne, z przyczyny znacznego ich podobieństwa do siebie. Trzeba uważać indywidua w różnéj porze ich trwania, żeby wszystkie cechy gatunkowe wyczerpnąć i poznać je niemylnie. Dokładne ryciny niemałą w téj mierze przynieść mogą pomoc. Turzyce tu opisane rozdzielamy na dwa działy, stosownie do liczby blizn kwiatowych; u jednych bowiem gatunków jest ich statecznie po dwie, u drugich po trzy się znajduje. Każdy dział prócz tego obejmuje mniejsze poddziały, a różnica między niemi zasadza się na liczbie kłosów, na różnem osadzeniu kwiatów męzkich względem żeńskich w kłoskach spólno-płciowych, na jakości owocu, czy ten jest gładki lub kosmaty i t. p.

I. *Blizn dwie* (Vignea *Reichenbach.*).

a) *Kłos jeden, pojedynczy, wierzchołkowy, o kwiatach jednopłciowych.*

971. C. DIOICA: (*T. oddzielno-kwiatowa*) radice repente, culmo subtriquetro laevi, foliis angustis laevibus, spica solitaria dioica, stylo bipartito, fructibus erectiusculis ovatis nervosis obtusis margine superne serrulato-scabris.

Carex dioica *Lin. Schk. Caric. p.* 14, *tab. A. nr.* 1, *tab. Q. nr.* 2, *tab. W. n.* 2. *Willd. Spec.* IV. *p.* 207. *Roth*, *Germ.* II. 426. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 188. *DC. Flor. fran. n.* 1695. *Pers. Syn.* II. 534. *Spreng. Syst.* III. *p.* 806. *Schlech. Berol.* I. 461. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 179, *fig.* 982. *Kunth*, *Flor. Berol.* II. 330. *Dietrich*, *Flor. March.* 91. *Wimm. Siles.* I. 397. Carex spica simplici dioica *Lin. Flor. Suec. n.* 833. C. Linnaeana *Host.* Vignea dioica *Reich.*

Przytrafia się czasem na łąkach wilgotnych, błotnistych, torfowatych. Kwitnie w maju i czerw. ♃

Ma korzeń delikatny, perzowaty. Źdźbła 4—6 cali wysokie, prosto-stojące, szczupłe, trójkanciaste, gładkie. Liście wzniesione, wąziutkie, rynienkowate, gładkie, źdźbłom wyrównywające. Kłos pojedynczy, wierzchołkowy; męzki najwięcej na pół cala długi, walcowaty, równowązki, wzniesiony, z plew rdzawo-żółtych, na brzegu błonkowatych, w pośrodku smugą zieloną oznaczonych uformowany. Żeński kłos jest krótszy, bardziej jajowaty, mianowicie podczas dojrzewania owocu; składa się z plew szerszych, jajowatych i tępych. Owoce jajowo-trójgraniaste, od plew nieco dłuższe, kończate, trochę rozwarte, w wierzchołku na kantach drobniutko piłkowane. W okolicach Radomia często ten gatunek znajdowałem.

b) *Kłos z kłosków skupionych utworzony; środkowe kłoski męzkie.*

972. C. INTERMEDIA: radice repente, culmo triquetro angulis scabro, foliis latiusculis, spica oblonga, spiculis oblongis, superioribus et inferioribus femineis, intermediis masculis, squamis lanceolatis acutis, fructibus ovato-oblongis compressis attenuato-rostratis, margine ciliato-scabris, rostro bifido.
(T. pośrednia)

Carex intermedia *Goodenough. Schk. Caric. p.* 24, *tab. B. nr.* 7. *Willd. Spec.* IV. *p.* 124. *Hoffm. Germ.* II. 192. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 8. *Pers. Syn.* II. 536. *Bess. Gal.* II. 239. *Schlech. Berol.* I. 462. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 180, *f.* 987. *Spreng. Syst.* III. *p.* 812. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 332. Carex disticha *Hudson. DC. Flor. fran. n.* 1703. *Dietrich, Flor. March.* 93. *Wimm. Siles.* I. 399. C. spicata *Pollich, Palat. n.* 875. C. arenaria *Leers.* C. multiformis *Thuill. Flor. Paris. p.* 479. Vignea intermedia *Reichenb.*

Na łąkach wilgotnych, nad brzegami bagien, koło rowów i rzék. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Ma korzeń długi, głęboko pod ziemią rozpościérający się. Źdźbło proste, szczupłe, trójkańciaste, na kantach trochę szorstkie, w górze zupełnie nagie, u dołu liściami pochewkowatemi okryte, na stopę lub półtory wysokie. Liście są równowązkie, rynienkowate, w wiérzchołku prawie trójkańciaste, po brzegach i pod spodem na żeberku wstecznie szorstkie, zresztą gładkie. Kłos podłużny, wiérzchołkowy, brunatno-rdzawy, około 2 cali długi, z licznych, krótkich, jajowatych, nieco płaskawych, tępych kłosków złożony;

z tych wierzchołkowy kłosek, i najniższe nieco oddalone, są żeńskie; środkowe zaś mezkie. W nasadzie każdego znajduje się przysadka jajowata, śpiczasta, przy najniższym większa i szczeciniastém, dosyć długiém przedłużeniem zakończona. Plewy są jajowate, śpiczaste. Owoce jajowato-podłużne, brunatne, w wierzchołku w dzióbek krótki, rozdwojony zwężone, na grzbiecie wypukłe i niewyraźnie rysowane, pod spodem płaskawe, od plew cokolwiek dłuższe.

c) *Kłoski gęsto-skupione, spólno-płciowe, o kwiatach w wierzchołku mezkich.*

973. C. VULPINA: radice fibrosa caespitosa, culmo acute-
(T. gęstokłosa) triquetro superne scaberrimo, foliis latis margine scabris, spicis compositis, spiculis crebris oblongis androgynis apice masculis, inferioribus bractea foliacea suffultis, squamis cuspidato-acuminatis, fructibus ovatis divergentibus nervosis, rostro longo latoque bipartito margine serrulato-scabro.

Carex vulpina *Lin. Schk. Caric. p.* 25, *tab. C. nr.* 10. *Willd. Spec.* IV. *p.* 231. *Roth, Germ.* II. 428. *Scop. Carn. n.* 1169. *DC. Flor. fran. n.* 1705, *et Suppl. p.* 288. *Pers. Syn.* II. 537. *Bess. Gal.* II. 240. *Hoffm. Germ.* II. 192. *Schlech. Berol.* I. 464. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 180, *f.* 990. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 332. *Dietrich, Flor. March.* 94. *Wimm. Siles.* I. 399. Carex spica supradecomposita inferne laxiore, spiculis androgynis ovatis sessilibus glomeratis superne masculis *Lin. Flor. Suec. n.* 838. C. spicata *Thuill. Flor. Paris. p.* 480. Vignea vulpina *Reichenb.*

Na łąkach wilgotnych, koło bagien pospolita. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Jeden z większych tego rodzaju gatunków, i do dwóch stóp czasem dorasta. Ma korzeń twardy, prawie drzewiasty, licznemi opatrzony włóknami. Źdźbła kępiaste, prosto-stojące, twardawe, w wierzchołku zwężone, doskonale trójkanciaste, o kantach płaskich, prawie błoniastych, mocno szorstkich. Liście na cztery lub pięć linij szerokie, w wierzchołku szczuplejsze, na grzbiecie i po brzegach szorstkie, zresztą gładkie, źdźbłom w czasie kwitnienia równe, i pochewkowato je u dołu otaczające. Kłos wierzchołkowy, podłużny, zgrubiały, niekiedy trochę przerywany, brudno-żółto-zielonawy, cal lub półtora długi. Kłoski liczne, bezszypułkowe, jajowate, tępe, w nasadzie małą, błonkowatą przysadką otoczone, a która przy niższych kłoskach przedłuża się w szczecinę szorstką, kłoskom wyrównywającą. Plewy są jajowate, mocno śpiczaste, gładkie, smugą zielonawą na grzbiecie oznaczone. Owoce jajowate, w dzióbek po brzegach szorstki, w wierzchołku rozczepany, zwężające się; zewnętrzna ich powierzchnia jest wypukła, rysowana, wewnętrzna płaska. Cały owoc od plewy jest dłuższy, po dojrzeniu nieco odchylony.

974. C. MURICATA: radice fibrosa caespitosa, culmo triquetro *(T. najeżona)* angulis scaberrimo, foliis angustis margine scabris, spica subcylindrica squarrosa subinterrupta, spiculis crebris ovatis androgynis apice masculis, squamis oblongis acutiusculis saepe mucronatis, fructibus divergentibus oblongis compressis, rostro longiusculo bifido margine scabro.

Carex muricata *Lin. Schk. Caric. p.* 28, *tab.* E. Dd. *nr.* 22. *Willd. Spec.* IV. *p.* 234. *Scop. Carn. n.* 1168. *Roth, Germ.* II. 430. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 194. *Pers. Syn.* II. 538. *Bess. Gal.* II. 242. *Schlech. Berol.* I. 465. *Lorek, Flor.*

Pruss. tab. 180, *fig.* 922. *Spreng. Syst.* III. 810. *Kunth*, *Flor. Berol.* II. *p.* 333. *Wimm. Siles.* I. 399. Carex spiculis subovatis sessilibus distinctis androgynis, capsulis acutis divergentibus spinosis *Lin. Flor. Suec. n.* 839. Carex canescens *Leers.* C. spicata *Hudson.* Vignea muricata *Reich.*

Na łąkach, nad brzegami wód i bagien, w lasach wilgotnych. Kwitnie w maju i czerw. ♃

Ma korzeń gruby, kępiasty, twardy, licznėm opatrzony włóknem. Źdźbło prosto-stojące, doskonale trójkańciaste, u dołu gładkie, w górze na kantach znacznie szorstkie, podczas kwitnienia na $1/2$—1 stopę wysokie, późniéj gdy owoce dojrzewają, do wysokości łokcia dochodzące. Liście na 2—4 lin. szérokie, rynienkowate, śpiczasto-przedłużone, po brzegach i na grzbiecie szorstkawe, zresztą gładkie, od źdźbła kwitnącego dłuższe, późniéj mniéj więcéj krótsze. Kłos jeden, na cal lub trochę więcéj długi, podługowaty: składa się z kilku (5 do 8) kłosków, okrągławych lub jajowatych, bezszypułkowych, gęsto-skupionych lub trochę odległych. Dolne ich kwiatki są żeńskie, wiérzchołkowe męzkie. Każdy kłosek opatrzony jest w nasadzie przysadką małą, błoniastą, jajowatą, gładką, podłużnym oznaczoną nerwem, który w wiérzchołku przedłuża się albo w krótki sztylecik, albo w szczupły, równowązki, szorstkawy różnéj długości (od kłoska często dłuższy) listek. Plewy jajowate, szczytowato-śpiczaste, gładkie, brunatne, nerwem wydatnym, zielonym, w sztylecik szorstkawy przedłużającym się, w pośrodku oznaczone. Owoce mniéj więcéj poziomo rozłożyste, podłużno-jajowate, od plew nieco dłuższe i szersze, na grzbiecie wypukłe, pod spodem płaskie, z obudwu stron gładkie, w górze zwężone w dzióbek, po brzegach drobno-ząbkowany a w samym wiérzchołku nieznacznie rozdwojony.

975. C. DIVULSA: radice fibrosa, culmo triquetro angulis *(T. przerywana)* scabro, spica basi subramosa, spiculis ovatis superne masculis, inferioribus remotis bracteatis, fructibus erectiuscu-

lis ovatis plano convexis 2dentatis marginatis glabris.

Carex divulsa *Goodenough. Schk. Caric. p.* 28, *tab.* Dd. *nr.* 89. *Willd. Spec.* IV. *p.* 235. *Hoffm. Germ.* II. 194. *Pers. Syn.* II. 538. *Bess. Gal.* II. 241. *DC. Flor. fran. n.* 1707. *BF. Comp. Flor. Germ.* II. 466. Carex canescens *Hudson.* Vignea divulsa *Reichenb.*

Znajdowałem ten gatunek na mokrych łąkach w okolicach Szczuczyna i Rajgroda. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Korzeń włóknisty. Źdźbło szczupłe, w wierzchołku zwykle nieco pochylone, trójkańciaste, na kantach znacznie szorstkie, w górze nagie, u dołu liściaste, na stopę lub półtory wysokie. Liście wązkie, rynienkowate, u dołu pochewkowato-pręt otulające, na grzbiecie i po brzegach szorstkie czyli drobniutkiemi, w górę podanemi kolcami najeżone, od źdźbła kwitnącego dłuższe. Kłos na 2 cale lub nieco więcéj długi, przerywany; składa się z kilku kłosków okrągławo-jajowatych lub podłużnych, z początku zbliżonych, późniéj mniéj więcéj odległych. Wierzchołkowe ich kwiatki męzkie; niższe żeńskie. Jeden lub dwa najniższe są większe, podłużne, z kilku szczególnych, okrągławych kłosków uformowane i niekiedy krótko-szypułkowe. Plewy gładkie, śpiczaste, nerwem zielonym, wystającym na grzbiecie opatrzone. Owoce jajowo-podłużne, na grzbiecie wypukłe, pod spodem płaskawe, od plewki dłuższe, w dzióbek w wierzchołku rozdwojony i cokolwiek po brzegach szorstki zwężone. Gatunek ten turzycy do poprzedzającego znacznie jest podobny; różni się jednak łodygą i liściami bardziéj szorstkiemi, kłosem dłuższym, którego kłoski dolne są odleglejsze, a ostatni czasem i przedostatni składane, i ztąd kłos u dołu niby trochę gałęzistym się zdaje; nakoniec owocem mniéj odchylonym i po brzegach w górze nieząbkowanym.

976. C. TERETIUSCULA: radice fibrosa subrepente, culmo *(T. walcowata)* scabriusculo inferne tereti superne obtuse-triquetro, foliis angustis mar-

gine scabridis, spica composita contracta, spiculis oblongis superne masculis, squamis lanceolatis (vel ovatis acutis), fructibus ovatis attenuato-rostratis, rostro brevi bifido margine serrulato-scabro.

Carex teretiuscula *Gooden. Schk. Caric. p.* 35, *tab.* D. *nr.* 19, *tab.* T. *nr.* 69. *Willd. Spec.* IV. *p.* 244. *Hoffm. Germ.* II. 196. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 289. *Pers. Syn.* II. 539. *Bess. Gal.* II. 250. *Schlech. Berol.* I. 468. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 334. *Dietrich, Flor. March.* 95. *Wimmer, Siles.* I. 400. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 181, *fig.* 997. Carex diandra *Roth, Germ.* II. 437. C. paniculata *var.* β *Pollich.* Vignea teretiuscula *Reichenb.*

Przytrafia się na bagnistych, torfowatych łąkach. Kwitnie w maju, czerwc. ♃

Korzeń włóknisty. Źdźbło na stopę lub półtory wysokie, u dołu niemal walcowate, liściaste, w górze trójgraniaste, nagie. Liście wązkie, wzniesione, twardawe, prawie długości źdźbła, na brzegach i grzbiecie szorstkawe. Kłos w postaci wiechy ściśnionéj, podłużnéj, na ½—1 cal długiéj; składa się z kłosków krótkich, jajowatych lub podłużnych, bezszypułkowych, nieco śpiczastych, w nasadzie przysadką jajowatą, suchą opatrzonych; najniższa przysadka w sztylet się przedłuża. Plewy jajowate, śpiczaste, gładkie, rdzawo-brunatne, brzeżkiem suchym, białawym obwiedzione. Owoce jajowate, tegoż co i plewy koloru, na grzbiecie mocno-wypukłe, z drugiéj strony płaskawe, po brzegach szorstkie, w dzióbek w wierzchołku rozdwojony, przedłużone.

977. C. PANICULATA: radice fibrosa dense caespitosa, culmo *(T. wiechowata)* triquetro superne scaberrimo, foliis

latiusculis margine scaberrimis, spica supra decomposita paniculata, spiculis creberrimis ovatis androgynis superne masculis, squamis ovatis acutiusculis, fructibus ovatis, rostro brevi bicuspidato margine serrato-scabro.

Carex paniculata *Lin. Schk. Caric. p.* 41, *tab.* D. *nr.* 20. *Roth, Germ.* II. 436. *Pollich, Palat. n.* 882. *Willd. Spec.* IV. *p.* 244. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 197. *Pers. Syn.* II. 539. *Bess. Gal.* II. 251. *DC. Flor. fran. n.* 1715. *Schlech. Berol.* I. 468. *Spreng. Syst.* III. *p.* 813. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 181, *fig.* 998. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 334. *Dietrich, Flor. March.* 96. *Wimm. Siles.* I. 400. Vignea paniculata *Reichenb.*

Na bagnistych łąkach. Kwitnie w czerwcu. ♃

Ma korzeń duży, drzewiasty, licznemi i grubemi włóknami opatrzony. Liście gęste, kępiasto-wyrastające, dosyć szérokie (około 3 lin.), rynienkowate, od źdźbła kwitnącego dłuższe, po brzegach i na grzbiecie znacznie szorstkie, zresztą gładkie. Źdźbła prosto stojące, w niższéj części pochewkami liściowemi okryte, w górze nagie, ostro-trójkańciaste, po kantach szorstkie. Kłos wiéchowaty, podłużny, 2 do 4 cali długi; składa się z 8 do 12 kłosów bocznych, naprzemianległych, nieco odstających, dolnych dłuższych, górnych stopniowo krótszych. Kłoski są jajowate, tępe, bezszypułkowe. Przysadki i plewy podobnież jajowate, śpiczaste lub sztyletowato-przedłużone, brunatno-rdzawe, błonką białą, suchą, wpółprzezroczystą obwiedzione; nieco połyskujące się. Owoce drobne, brunatnawe, jajowate, z jednéj strony wypukłe i niby wzdęte, z drugiéj płaskie, rysowane, gładkie, w górze błonką obwiedzione, a w wierzchołku w dzióbek dwuząbkowy przedłużone.

d) *Kłoski mniéj więcéj liczne, spólnopłciowe, o kwiatach w wierzchołku żeńskich.*

978. C. REMOTA: radice fibrosa caespitosa, culmo gracili (*T. rzadkokłosa*) flaccido subtriquetro scabro, foliis culmo longioribus margine scabris, spicis longissimis valde interruptis, spiculis 6—12 oblongis inferioribus remotis, singulis bractea foliacea longa suffultis, squamis oblongis acutis, fructibus ovatis, rostro longiusculo bifido margine serrulato scabro.

Carex remota *Lin. Schk. Caric. p.* 53, *tab.* E. *nr.* 23. *Willd. Spec.* IV. *p.* 239. *Scop. Carn. n.* 1165. *Roth, Germ.* II. 433. *Pollich, Palat. n.* 878. *DC. Flor. fran. n.* 1723. *Hoffm. Germ.* II. 204. *Bess. Gal.* II. 243. *Pers. Syn.* II. 538. *Schlech. Berol.* I. 466. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 181, *f.* 994. *Kunth, Flor. Berol.* II. 338. *Dietrich, Flor. March.* 99. *Wimm. Siles.* I. 401.

Przytrafia się w lasach i gajach, w zaroślach, na miejscach nieco wilgotnych. Kwitnie w maju, czerwcu. ♃

Korzeń włóknisty. Liście wąziutkie (około 2 lin.), korzeniowe kępiaste i źdźbłom kwitnącym wyrównywające, kwiatowe (przysadki) naprzemianległe, dolne dłuższe, źdźbło przewyższające, wyższe stopniowo-krótsze, od kłosków swoich znacznie dłuższe, bezpochewkowe; wszystkie są rynienkowate, po brzegach i na grzbiecie szorstkawe; najwyższe w postaci przysadek szydłowato-szczeciniastych, kłoskom wyrównywających. Kłoski maleńkie (około 3 lin. dł.), szczupłe, bezszypułkowe, naprzemianległe, podłużne, nieco-śpiczaste, zielono-żółtawe, w kątach liści umocowane; najniż-

sze bardzo odległe, wyższe zbliżone. Wiérzchołkowe ich kwiatki są żeńskie, dwubliznowe; niższe są męzkie, mniéj liczne. Plewy lancetowate, gładkie, zielono-żółtawe, smugą ciemniejszą na grzbiecie nacechowane. Owoce jajowate, od plew większe, nieco odchylone, po brzegach drobniutko-piłkowane, w krótki dzióbek rozdwojony zwężone. Żdźbła są szczupłe, wietkie, niewyraźnie tępokańciaste, prawie walcowate, na stopę lub nieco więcéj wysokie.

979. C. STELLULATA: radice fibrosa caespitosa, culmo trigono scabriusculo, foliis culmum subaequantibus angustis scabridis, spica brevi interrupta, spiculis subquaternis remotiusculis subrotundis, squamis ovatis acutiusculis, fructibus ovatis stellatim divergentibus subcompressis marginatis, rostro brevi bifido margine serrulato.
(T. gwiazdkowata)

Carex stellulata *Gooden. Schk. Caric. p.* 52, *tab. C. nr.* 14. *Willd. Spec.* IV. *p.* 236. *Hoffm. Germ.* II. 203. *Bess. Gal.* II. 247. *Spreng. Syst.* III. *p.* 809. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 181, *fig.* 993. *DC. Flor. fran. n.* 1722. *Schlech. Berol.* I. 465. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 336. *Dietrich, Flor. March.* 98. *Wimm. Siles.* I. 401. C. echinata *Roth, Germ.* II. 431. C. Leersii *Willd. Prodr.* C. muricata *Hudson.* Carex vulpina β *Lamar. Enc.* III. *p.* 383. Vignea stellulata *Reichenb.*

Na łąkach wilgotnych, błotnistych, torfowatych dość często. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Korzeń włóknisty. Żdźbła około $1/2$ stopy wysokie, kępiasto-wyrastające, wyprostowane, niemal półwalcowate, na kantach przy wierzchołku szorstkawe. Liście szczupłe, kępiaste, nieco wznie-

sione, rynienkowate, po brzegach i na grzbiecie szorstkawe, od źdźbła w czasie kwitnienia trochę dłuższe. Kłos na $1/2$—1 cali długi, wzniesiony, składa się ze 3—5 drobnych kłosków, niemal bezszypułkowych, nieco rozsunionych, okrągławo-jajowatych; w nasadzie krótką, plewkowatą przysadką opatrzonych, która przy najniższym kłosku liściasto się przedłuża. Plewy jajowate, zielonawo-żółte, na brzegu błoniaste i białawe. Owoce od plew dłuższe, z jednéj strony wypukłe, z drugiéj płaskawe, po brzegach w górze szorstkie i w dzióbek rozczepany przedłużone, po dojrzeniu mocno-rozłożyste i niby gwiazdkowato w kłosek zebrane.

980. C. BRIZOIDES: culmo triquetro scabro, foliis culmo breviori*(T. drżączkowata)*bus angustis scabris, spicis subdistichis, spiculis linearibus aggregatis 4—6, squamis oblongis obtusis, fructibus ovatis nervosis, rostro brevi subbifido margine serrulato-scabro.

Carex brizoides *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 233. *Schk. Caric. p.* 50, *t.* C. *et t.* U. *nr.* 12. *Roth, Germ.* II. 430. *Scop. Carn. n.* 1170. *Hoffm. Germ.* II. *p.* 202. *DC. Flor. fran. n.* 1720. *Bess. Gal.* II. 245. *Pers. Syn.* II. 538. *Spreng. Syst.* III. *p.* 810. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 180, *f.* 991. *Dietrich, Flor. March.* 96. *Wimm. Siles.* I. 400. Vignea brizoides *Reichenb.*

W gajach, zaroślach, na łąkach wilgotnych. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Korzeń perzowaty, włóknami opatrzony i łuskami podłużnemi dachówkowato-okryty. Źdźbła prosto-stojące, szczupłe, trójkanciaste, na kantach szorstkie, w górze nagie, u dołu liściaste, w czasie kwitnienia około $1/2$ stopy wysokie, późniéj znacznie wyższe. Liście szczupłe (około 1 lin. szer.), wiotkie, rynienkowate, na brzegach i grzbiecie szorstkie, od źdźbła krótsze. Kłos krótki, wierzchołkowy, z pięciu lub sześciu drobnych (2—3 lin. dł.), podłużnych, niemal walcowatych, niby dwurzędowo-osadzonych, blado-zielo-

nawych kłosków złożony. Przysadki są maleńkie, plewkowate. Dolny kłosek odleglejszy jest zwykle od innych i ma przysadkę szczeciniasto-przedłużoną, często od niego dłuższą. Plewy jajowate lub jajowo-lancetowate, mniéj więcéj śpiczaste i lśniące się. Owoce jajowo-podłużne, na grzbiecie wypukłe, pod spodem płaskawe, niewyraźnie smugowane, plewom prawie wyrównywające, w krótki, rozczepany dzióbek przedłużone, i błonką w górze rzęsowatą opasane.

981. C. ELONGATA: radice fibrosa caespitosa, culmo triquetro, foliis culmo plerumque longioribus, spica elongata, spiculis subduodenis remotiusculis cylindricis elliptico-oblongis androgynis, squamis ovatis acutis, fructibus oblongis, rostro brevi bidentato margine serrulato scabro.
(T. długokłosa)

Carex elongata *Lin. Schk. Caric. p.* 56, *tab.* E. *nr.* 25. *Willd. Spec.* IV. *p.* 240. *Pollich, Palat. n.* 879. *Roth, Germ.* II. 434. *Hoffm. Germ.* II. 205. *Bess. Gal.* II. 248. *Schlech. Berol.* I. 466. *Pers. Syn.* II. 539. *Spreng. Syst.* III. *p.* 812. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 181, *fig.* 995. *DC. Flor. fran. n.* 1724. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 337. *Dietrich, Flor. March.* 99. *Wimm. Siles.* I. 402. Carex spiculis oblongis sessilibus remotis androgynis, capsulis ovatis acutis *Lin. Flor. Suec. n.* 841. C. multiculmis *Ehrhard.* C. divergens *Thuill. Flor. Paris. p.* 481. Vignea elongata *Reichenb.*

Na łąkach błotnistych. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Wyrasta kępiasto. Korzeń ma włóknisty, łażący. Źdźbła na 1—1½ stopy wysokie, prosto-stojące, trójkańciaste, o kantach ostrych,

szorstkich. Liście równowązkie, szczupłe (około półtory lin. szer.), wyprostowane źdźbłom wyrównywające, lub nieco od nich dłuższe, twardawe, rynienkowate, po brzegach i na grzbiecie trochę szorstkie. Kłos na 1—2 ½ cala długi, prosto-stojący, równowązki. wiérzchołkowy, składa się z 8—10 kłosków podłużnych, naprzemianległych, zielono-brunatnawych, niemal walcowatych, bezszypułkowych; z tych dolne są nieco rozsunione, a każdy w nasadzie przysadką maleńką, plewkowatą opatrzony; najniższa taka przysadka niekiedy w kształcie szczeciny się zwęża. Plewy jajowate, niemal tępe, na brzegu błonkowate, gładkie. Owoce jajowo-podłużne, szczytowate, nerwami podłużnemi oznaczone, w wiérzchołku szorstkawe, i niewyraźnie 2ząbkowe, od plew prawie dwa razy dłuższe.

982. C. LEPORINA: (*T. owalna*) radice fibrosa caespitosa, culmo triquetro scabro, foliis culmo subbrevioribus latiusculis scabris, spica compacta, spiculis subsenis subrotundo-ellipticis androgynis basi masculis, squamis oblongis acutis, fructibus ovatis subcompressis marginatis, rostro subbifido margine scabriusculo.

Carex leporina *Lin. Roth*, *Germ.* II. 427. *Pollich*, *Palat. n.* 874. *Spreng. Syst.* III. *p.* 811. *BF. Comp. Flor.Germ.* II. 473. *Dietrich*, *Flor. March.* 97. *Wimm. Siles.* I. 401. Carex spica composita, spiculis ovatis sessilibus approximatis alternis androgynis nudis *Lin. Flor.Suec. n.* 837. Carex ovalis *Gooden. Schk. Caric. p.* 46, *tab. B nr.* 8. *Willd. Spec.* IV. *p.* 229. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 199. *Pers. Syn.* II. 537. *Bess. Gal.* II. 246. *Schlech. Berol.* I. 463. *DC. Flor. fran. n.* 1718. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 180, *fig.* 989. *Kunth*, *Flor. Berol.* II. *p.* 336.

Na łąkach wilgotnych, koło rowów błotnistych dość często. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Ma korzeń włóknisty, z którego w małych kępkach liście i łodygi wyrastają. Liście są równowązkie (przeszło 1 lin. szer.), płaskie, po brzegach szorstkie. Zdźbła u góry nagie, od liści dłuższe lub im wyrównywające, niekiedy skrzywione, trójkańciaste, po kantach szorstkie, w czasie kwitnienia około ½ stopy lub trochę więcéj wysokie, późniéj znacznie wyższe. Kłos podłużny, wierzchołkowy, brunatno zielonawy, około 1 cal długi, pospolicie z 5 lub 6 kłosków, jajowatych lub owalnych, tępych, bezszypułkowych, naprzemianległych, zbliżonych utworzony. Przysadki jajowo-lancetowate, do plew podobne lecz większe, od kłosków krótsze; najniższa jest szczeciniasto-przedłużona. Owoce podłużno-jajowate, rdzawe, plewom zaledwie wyrównywające, rysowane, z jednéj strony wypukłe, z drugiéj płaskawe, prosto-stojące, wąziutką błonką szorstkawą opasane i w dzióbek krótki, niemal 2ząbkowy przedłużone.

983. C. SCHREBERI: radice repente, culmo triquetro scabro, (*T. polna*) foliis culmo brevioribus angustis scabris, spicis abbreviatis, spiculis ovato-oblongis aggregatis (4—6) androgynis basi masculis, squamis oblongis cuspidatis, fructibus ovatis nervosis, rostro brevi bifido margine serrulato-scabro.

Carex Schreberi *Schrank, Flor. Bavar. Willd. Spec.* IV. *p.* 225. *Schk. Caric. p.* 48, *tab. B. nr.* 9. *Hoffm. Germ.* II. 200. *Bess. Gal.* II. *p.* 244. *DC. Flor. fran. n.* 1719. *Schlech. Berol.* I. 463. *Spreng. Syst.* III. *p.* 811. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 180, *fig.* 988. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 335. *Dietrich, Flor. March.* 97. Carex praecox *Schreb. Roth, Germ.* II. 428. *Pers. Syn.* II. 537.

Car. tenella *Thuill. Flor. Paris. p.* 429.
Vignea Schreberi *Reichenb.*

Rośnie na suchych polach, w zaroślach; na wzgórkach około dróg, w lasach. Kwitnie w kwietniu i w maju. ♃

Ma korzeń szczupły, walcowaty, nieco włóknisty, łażący. Żdźbła prosto-stojące, od ½ do 1½ stopy wysokie, szczupłe, tępo 3kanciaste, u dołu pochewkowatemi liściami okryte, w górze bezlistne i cokolwiek szorstkawe. Liście w górę podniesione, szczupłe, żdźbłom kwitnącym prawie-wyrównywające, rynienkowate, szydlasto-przedłużające się, w górze po brzegach szorstkie. Kłos wierzchołkowy, wzniesiony lub nieco pochyły (½—1 cal. dłu.), składa się ze 4—6 kłosków, walcowatych, póżniéj jajowatych, bezszypułkowych, zbliżonych, naprzemianlegle niby dwoma rzędami ułożonych, u dołu męzkich. W nasadzie każdego kłoska jest przysadka jajowata, śpiczasta; najniższa częstokroć szczeciniasto-przedłużona. Plewy jajowo-lancetowate, szczytowato-zakończone, rdzawe. Owoc jajowaty, plewie niemal równy, nerwisty, gładki, z jednéj strony płaski, z drugiéj wypukły, w wierzchołku dwuząbkowy, zielonkowato-brunatny.

984. C. CANESCENS: (*T. siwawa*) radice fibrosa caespitosa, culmo triquetro scabro, foliis culmo plerumque brevioribus, spica laxa, spiculis subsenis ovatis (vel elliptico-oblongis) remotiusculis androgynis basi masculis, squamis ovatis acutiusculis, fructibus ovatis turgidis punctulatis rostro brevissimo integro.

Carex canescens *Lin. Spreng. Syst.* III. *p.* 811. *Roth, Germ.* II. 435. *Dietrich, Flor. March. p.* 98. *Wimm. Siles.* I. 402. Carex spiculis subrotundis remotis sessilibus obtusis androgynis, capsulis ovatis obtusiusculis *Lin. Flor. Suec. n.* 842. Carex curta *Gooden.*

Schk. Caric. p. 50, *tab.* C. *nr.* 13. *Willd. Spec.* IV. *p.* 241. *Hoffm. Germ.* II. 203. *Pers. Syn.* II. 539. *DC. Flor. fran. n.* 1721. *Schlech. Berol.* I. 467. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 181, *f.* 996. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 338. C. Richardi *Thuill. Flor. Paris. p.* 482. C. tenella *Ehrh.* C. cinerea *Pollich, Palat. n.* 880. Vignea canescens *Reichenbach*

Na łąkach wilgotnych, w lasach mokrych, rzadzéj się przytrafia. Kwitnie w maju i czerwc. ♃

Korzeń włóknisty. Liście kępiasto-wyrastające, szczupłe, śpiczasto-zakończone, płaskie, po brzegach szorstkie, sino-zielonawe, źdźbłom wyrównywające lub nieco od nich krótsze. Źdźbła od ½ do 1 ½ stopy wysokie, prosto-stojące, ostro-trójkańciaste, po kantach szorstkie, u dołu tylko liściami okryte. Kłos (1 cal przeszło dłu.), składa się z 5—7 kłosków jajowatych, tępych, drobnych, około 2 lub 3 lin. długich, bezszypułkowych, naprzemianległych, cokolwiek rozsunionych, żółto-zielonawych. Przy każdym w nasadzie jest maleńka plewkowata przysadka; przy najniższym nieco większa i niekiedy długości kłoska. Plewy jajowate, nieco śpiczaste. Owoce jajowate, nabrzmiałe, niewyraźnie nerwiste, gładkie, od plew cokolwiek dłuższe, w króciutki dzióbek, nierozdwojony przedłużone.

e) *Kłosów kilka, oddzielnopłciowych, odosobnionych.*

985. C. COESPITOSA: culmo triquetro scabriusculo, foliis
(*T. darniowa*) culmo brevioribus angustis margine scabris laxis, spica mascula plerumque solitaria, foemineis 3 vel 4 subsessilibus strictis, fructibus subrotundis vel obovatis compressis obsolete nervosis rostro brevi terminatis, squamam oblongam rotundato-obtusam magis minusve superantibus.

Carex caespitosa *Lin. Schk. Caric. p.* 64, *tab.* Aa. *nr.* 85 *a*, *et tab.* Bb. *nr.* 85 *e. Willd. Spec.* IV. *p.* 287. *Roth, Germ.* II. 452. *Hoffm. Germ.* II. 208. *Bess. Gal.* II. 253. *Pers. Syn.* 546. *Spreng. Syst.* III. 820. *DC. Flor. fran. n.* 1728. *Schlech, Berol.* I. 479. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 183, *f.* 1009. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 339. *Dietr. Flor. March. p.* 117. *Wimm. Siles.* I. 403. Carex spicis erectis cylindricis ternis subsessilibus, mascula terminali, culmo triquetro *Lin. Flor. Suec. n.* 855. Vignea caespitosa *Reichenb.*

Gatunek b. pospolity na łąkach tak suchych jako i mokrych, szczególniéj torfowatych. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Koloru zwykle sino-zielonawego. Korzeń włóknisto-łażący. Liście kępiasto-wyrastające, 1—2 lin. szerokie, rynienkowate, po brzegach szorstkie, źdźbłom wyrównywające lub od nich krótsze. Źdźbła proste, doskonale 3kańciaste, po kantach w górze szorstk e zresztą gładkie, liściste, od 3 lub 4 cali, do półtory stopy wysokie Kłos męzki wiérzchołkowy, zwykle pojedynczy (czasem podwójny, rzadko potrójny), podłużny, walcowaty, tępy, krótkoszypułkowy (inne jeśli się znajdują, bywają mniejsze i bezszypułkowe). Kłosy żeńskie 2 lub 3, niemal równowązkie, walcowate, naprzemianległe, oddalone; wyższe są bezszypułkowe; najniższy zwykle szypułkowy i w nasadzie liściem od kłosa znacznie dłuższym opatrzony; nad nim zaś będący, ma liść krótszy, ledwie długości kłosa. Plewy podłużno-jajowate, gładkie; w męzkich kłosach tępo zaokrąglone; w żeńskich cokolwiek śpiczaste, brunatno-purpurowe, prawie-czarne, smugą zielonawą na grzbiecie oznaczone. Owoce przewrotnie jajowo-okrągławe, gładkie, króciutkim dzióbkiem nierozdwojonym zakończone, od plew większe, zielonawo-żółte. Wyższe kłosy żeńskie, często w wiérzchołku męzkie kwiaki miewają.

986. C. ACUTA: culmo triquetro scabro, foliis latis culmo (*T. ostra*) longioribus laxis scabris, spicis masculis 2 vel 3, faemineis 3 vel 4 elongatis sessilibus, infima saepe brevi-pedunculata, floriferis cernuis, fructiferis erectis, squamis lanceolatis obtusiusculis, fructibus ovatis squamam subaequantibus, rostro brevi subtruncato.

Carex acuta *Lin. Schk. Caric. p.* 68, *tab.* Ee. *et* Ff. *nr.* 92 *a. b. Willd. Spec.* IV. *p.* 304. *Roth, Germ.* II. 459. *Pollich, Palat. n.* 893. *Hoffm. Germ.* II. 209. *Pers. Syn.* II. 546. *Schlech. Berol.* I. 479. *Bess. Gal.* II. 255. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 104, *fig.* 1015. *Dietrich, Flor. March. p.* 116. *Wimm. Siles.* I. *p.* 403. Vignea acuta *Reichenb.*

Bardzo pospolita na łąkach bagnistych, nad brzegami rzék, stawów, strumieni i t. d. Kwitnie w maju. ♃

Gatunek ten nieco do poprzedzającego podobny, obszerne na bagnach kępy tworzy. Ma korzeń pérzowaty, rozłogi puszczający, włóknami tęgiemi opatrzony. Łodygę prosto-stojącą lub w wiérzchołku pochyloną, o trzech bardzo ostrych i mocno szorstkich kantach, na półtory lub dwie stopy wysoką. Liście rynienkowate, po brzegach i na grzbiecie szorstkie, sinawo-zielone (2—3 lin. sze.); korzeniowe są bardzo długie (od źdźbła dłuższe), pochewkowate; łodygowe zaś i kwiatowe, kłosy męzkie przewyższające. Kłosów męzkich dwa lub trzy, równowązkich, wiérzchołkowych, szczupłych, niemal trójgraniastych, nieco zwisłych, czarniawo-purpurowych, w nasadzie przysadkami śpiczastemi opatrzonych. Kłosów żeńskich 3 lub 4, walcowatych, długich, na szypułkach osadzonych, podobnegoż tamtym koloru; z początku zwisłych, późniéj (tojest w czasie dojrzewania owocu) wzniesionych. Plewy podłużne lub lancetowate, tępe lub trochę śpiczaste, gładkie, czarniawe, wydatną smugą zieloną na grzbiecie oznaczone. Owoce jajo-

wo-podłużne, prawie trójgraniaste, beznerwowe, kończykiem krótkim, nierozdwojonym w wierzchołku opatrzone, plewom niemal wyrównywające, na powierzchni gładkie, z początku jasno-zielone, później brudno-rdzawe.

987. C. STRICTA: culmo triquetro superne scabriusculo; foliis latiusculis culmo longioribus margine scabris strictis, vaginis reticulato-fissis, spica mascula plerumque solitaria, faemineis 3 vel 4 elongatis subsessilibus erectis cylindricis, squamis lanceolatis obtusiusculis, fructibus ovatis compressis subnervosis apice acutiusculis, squamam superantibus.
(T. wyprężona)

Carex stricta *Gooden. Schk. Caric. p.* 66, *tab. V. nr.* 73. *Willd. Spec.* IV. *p.* 287. *Hoffm. Germ.* II. 208. *Pers. Syn.* II. 546. *DC. Flor. fran. n.* 1729. *Bess. Gal.* II. 254. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 184, *fig.* 1016. *Spreng. Syst.* III. 820. *BF. Comp.* II. *p.* 477. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 340. *Wimm. Siles.* I. 403. C. elata *Allion. Flor. Pedem. n.* 2344. Carex caespitosa *Hudson. Angl.* Vignea stricta *Reichenb.*

Przytrafia się na mokrych łąkach, nad brzegami rzék i stawów (Znajdowałem w okolicach Rajgroda.). Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Jeden z większych gatunków, czasem dwóch stóp a nawet więcéj dorastający. Tworzy podobnież kępy na błotach jak i poprzedzający. Ma korzeń drzewiasty, brunatno-rdzawy, rozłogi puszczający, licznemi opatrzony włóknami. Żdźbła prosto-stojące, dosyć sztywne, w wierzchołku niekiedy trochę pochylone, ostro 3graniaste, na kantach szorstkie, zresztą gładkie, smugowane. Liście sino-zielonawe, dosyć szérokie (około 2 lin.), rynienkowate,

na grzbiecie i po brzegach szorstkie, w wierzchołku mocno-zwężone, w młodości wyprostowane, poźniéj znacznie się przedłużające i mniéj więcéj zwisłe. Niższe pochewki liściowe tém się szczególniéj odznaczają, że błoniasty ich brzeg rozdziéra się zwykle na włókienka, nakształt nici białawych siatkowato-połączone. Męzki kłos jeden, czasem dwa (niekiedy trzy), walcowate; wierzchołkowy z nich jest dłuższy, na szypułce osadzony; plewy ich lancetowate, tępe, brudno-rdzawe (niemal czarne) i gładkie. Kłosów żeńskich dwa lub trzy, czasem 4, wzniesionych, walcowatych, od tamtych większych, krótko-szypułkowych lub prawie bezszypułkowych; najniższy z nich jest najdłuższy; plewy ich krótkie, jajowate, śpiczastsze, tegoż co i w męzkich koloru. Niższe kłosy żeńskie są w nasadzie przysadką długą, niby liściem bezpochewkowym opatrzone. Owoce jajowate, nieco-płaskie, dzióbkiem bardzo krótkim, nierozdwojonym opatrzone, od plew większe, gładkie, zielonawe. Owoce jajowate, nieco płaskie, dzióbkiem bardzo krótkim, nierozdwojonym opatrzone, od plew większe, gładkie, zielonawe. Gatunek ten do dwóch poprzedzających znaczne ma podobieństwo, lecz po pochewkach liściowych, włókienkowato - nastrzępionych, nietrudno go odróżnić.

II. *Blizn trzy* (**Carex** *Reichenbach.*).

a) *Owoc omszony, włosisty lub kutnerowaty.*

988. C. FILIFORMIS: radice repente, culmo subtriquetro scabriusculo, foliis culmum subaequantibus filiformibus margine scabris, spica mascula subsolitaria longissima, foemineis 2 vel 3 brevi-pedunculatis remotis erectis, squamis oblongis subulato-acuminatis, fructibus ovato-ellipticis turgidis hirsutis in apicem bifidum attenuatis.
(T. szczupła)

Carex filiformis *Lin. Schk. Caric. p.* 89, *tab. K. nr.* 45. *Willd. Spec.* IV. 303. *Hoffm. Germ.* II. 219. *Pers. Syn.* II.

546. *DC. Flor. fran. n.* 1740. *Bess. Gal.* II. 275. *Schlech. Berol.* I. 473. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 184, *f.* 1014. *Spreng. Syst.* III. *p.* 828. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 349. *Dietrich, Flor. March.* 106. *Wimm. Siles.* I. 410. C. splendida *Willd. Prodr. Flor. Berol. p.* 33, *tab.* 1, *f.* 3. *Roth, Germ.* II. 446. C. lasiocarpa *Ehrhardt.*

Rośnie na bagnach, trzęsawach, oparzeliskach, nad brzegami jezior i stawów (W Augustow. w okolicach Rajgroda.). Kwitnie w maju, czerwcu. ♃

Ma korzeń łażący, gruby, walcowaty i prawie drzewiasty, łuskami rdzawemi okryty. Źdźbła na 1—2 stóp wysokie, prostostojące, szczupłe, u dołu walcowate, nieco rysowane, gładkie, nad nasadą łuskami pochewkowatemi, rdzawemi okryte, w górze trójkańciaste, mniéj więcéj szorstkie. Liście szczupłe, rynienkowato-zwinione; wyższe łodygowe źdźbło przewyższające, na grzbiecie i po brzegach szorstkie. Kłosów męzkich jeden lub dwa, wierzchołkowych, walcowatych, śpiczastych, w górnym końcu trójgraniastych. Wyższy kłosek zawsze jest większy (2 cal. dł.), dolny krótszy, bezszypułkowy, przysadką błonkowatą, podłużną, w liść przedłużoną opatrzony. Kłosów żeńskich zwykle dwa, krótszych od tamtych, podłużnych, śpiczastych, rozsunionych, krótko-szypułkowych, o szypułkach gładkich, z kątów liści wyrastających. Plewy podłużne, śpiczaste, w nasadzie cokolwiek szczuplejsze, w górze rzęsowate, brunatno-purpurowe, smugą zielonawą na grzbiecie oznaczone. Owoce są eliptyczne, wielkie, w dzióbek krótki, widełkowato-rozdwojony przedłużone, od plew szersze i dłuższe, kutnerem rdzawo-brunatnym okryte. Ziarna trójgraniaste, gładkie, żółtawe.

989. C. HIRTA: radice repente, culmo triangulari glabro, *(T. kosmata)* foliis culmo longioribus angustis margine scabris inferne praesertim hirtis, spicis masculis subternis, foemineis 3 vel 4 remotis brevi-pedunculatis, squamis lance-

olatis acuminato-aristatis, fructibus oblongis nervosis hirtis in apicem bicuspidatum attenuatis.

Carex hirta *Lin. Schk. Caric. tab.* Uu. *nr.* 108. *Willd. Spec.* IV. 311. *Pollich, Palat. n.* 897. *Pers. Syn.* II. 547. *DC. Flor. fran. n.* 1744. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 213. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 9. *Bess. Gal.* II. 281. *Schlech. Berol.* I. 474. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 185, *f.* 1022. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 349. *Dietrich, Flor. March. p.* 106. *Wimm. Siles.* I. 410. Carex spicis remotis, foemineis subsessilibus, capsulis hirsutis *Lin. Flor. Lapp.* 335. *Flor. Suec. n.* 858.

Na polach suchych, piaszczystych, nad brzegami lasów; niekiedy na gruncie wilgotnym, przy wodach i t. p. (Koło Łomży b. pospolity.). Kwitnie w maju i czerwcu. ♃.

Ma korzeń nader długi, walcowaty, grubości zwyczajnego szpagatu, brudno-żółtawy, széroko pod ziemią rozpościerający się, włóknami gdzieniegdzie opatrzony i w całéj długości pochewkami błonkowatemi, na brzegu poszarpanemi okryty. Liście liczne, kępiaste, sino-zielone, źdźbło przewyższające lub od niego krótsze, w wiérzchołku śpiczasto-zwężone, trójgraniaste, około 2 lub 3 lin. szérokie, po brzegach i na grzbiecie szorstkawe, na obudwu powierzchniach porosłe rzadkim, białym, miękkim włosem, który w nasadzie i na pochewkach gęściéj jest zebrany i kutner krótki, wełniasty tworzy. Źdźbła prosto-stojące lub mniéj więcéj pochylone, na ½—1 ½ stopy wysokie, 3kanciaste, o kantach ostrych, w górze pod męzkiemi kłoskami szorstkich, zresztą gładkich. Kłosów męzkich dwa lub trzy, wiérzchołkowych, podłużnych, szczupłych, ku nasadzie zwężonych; najwyższy z nich większy jest od innych. Żeńskich kłosów zwykle dwa, czasem trzy, wyprostowanych, krótko-szypułkowych, odległych, z początku szczupłych, nie-

co śpiczastych, później zgrubiałych, podłużnych, walcowatych, tępych, w nasadzie zwężonych, o szypułkach kanciastych, kosmatych, z pochewek liściowych wyrastających i w nich w części lub całkowicie ukrytych. Plewy kłosów męzkich są lancetowate, krótkim sztyletem zakończone lub bezbronne, tępe, rdzawo-orzechowe, na grzbiecie zielone, przy wierzchołku białą błonką opasane, zewnątrz nieco kosmate. Plewy żeńskie jajowo-lancetowate, kończą się w wierzchołku ością; na brzegu są błoniaste, zresztą gładkie, zielone, 1nerwowe. Owoce od plew nieco większe, jajowo-podłużne, kosmate, długim dzióbkiem w wierzchołku widełkowato-rozdwojonym uwieńczone. Ościste przedłużenie plew dolnych niekiedy długości dzióbka owocowego wyrównywa, czasem nawet go przewyższa. Na miejscach wilgotnych wszystkie części tej turzycy, mniej więcej są gładkie. Korzeń niekiedy bywa zbierany do aptek, w miejsce korzenia turzycy piaskowej.

990. C. PRAECOX: *(T. wczesna)* radice stolonifera, culmo subtriquetro scabriusculo, foliis culmo brevioribus angustis, margine scabridis, spica mascula solitaria cylindraceo-subclavata, faemineis subternis approximatis oblongis, infima saepe pedunculata, fructibus obovatis trigonis pubescentibus breviter rostratis squamam ovatam acutam subaequantibus.

Carex praecox *Jacqu. Flor. Austr. tab.* 446. *Willd. Spec.* IV. *p.* 262. *Schk. Caric. p.* 74, *tab. F. nr.* 27. *Hoffm. Germ.* II. 211. *DC. Flor. fran. n.* 1731. *Bess. Gal.* II. 260. *Schlech. Berol.* I. 472. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 341. *Dietrich, Flor. March.* 101. *Wimm. Siles.* I. 405. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 182, *fig.* 1003. Carex montana *Pollich, Palat. n.* 885. Carex filiformis *Leers. Roth, Germ.* II. 443.

Wyrasta na polach suchych, na wzgórkach, w lasach, gajach suchych, w zaroślach. Kwitnie w kwietniu, maju. ♃

Jest jednym z pomniejszych gatunków, bo dorasta tylko 4 do 6 cali wysokości. Korzeń ma łażący, rozłogowy. Liście żółtawo-zielone, nieco twarde, śpiczaste, ostro-grzbieciste, po brzegach ku wierzchołkowi szorstkie, źdźbłom kwitnącym wyrównywające lub od nich krótsze. Źdźbła proste, trójkanciaste, o kantach tępych, prawie gładkich, w górze nagie, u dołu liściaste. Kłos męzki jeden, wierzchołkowy, podłużny, w górze trochę zgrubiały, wzniesiony, brudno-rdzawy, pół cala lub trochę więcej długi. Plewy jego są podłużne, tępe, w pośrodku smugą zieloną oznaczone. Kłosów żeńskich dwa (czasem trzy), mniejszych od tamtego, szczupłych, podłużnych, zbliżonych, niemal bezszypułkowych; trzeci jeśli się znajduje, jest pospolicie krótko-szypułkowy; wszystkie w nasadzie błonkowatemi przysadkami opatrzone; przy najniższym przysadka niekiedy w liść od kłosa dłuższy, równowązki, szczeciniasty przedłuża się, przy wyższych zaś sztyletowato się kończy. Plewy kłosów żeńskich są jajowate, śpiczaste, gładkie, brunatnawe, smugą zieloną podobnież na grzbiecie oznaczone. Owoce mają kształt jajowato-kulisty lub odwrotnie-jajowaty; są trójgraniaste, zielonawe, króciutkim włosem okryte, plewom równe. Dzióbek ich jest maleńki i prawie nierozdwojony.

991. C. ERICETORUM: *(T. rzęsowata)* radice stolonifera, culmo subtriquetro laevi, foliis culmo brevioribus angustis, margine scabridis, spica mascula solitaria cylindracea-subclavata, femineis subternis approximatis oblongis sessilibus, squamis obovato-oblongis obtusis apice ciliatis, fructibus subrotundo obovatis hirtis, rostro vix ullo.

Carex ericetorum *Pollich, Palat. n.* 886. *Roth, Germ.* II. 442. *Moench, Meth. p.* 322. *DC. Flor. fran. n.* 1735. *Spreng. Syst.* III. *p.* 818. *Wimm. Si-*

les. n. 405. Carex ciliata *Willd. in Mémoir. tab.* 3, *fig.* 2. *Ejusd. Spec.* IV. 261. *Schk. Caric. p.* 86, *tab.* J. *nr.* 42. *Hoffm. Germ.* II. 218. *Bess. Gal.* II. 259. *Pers. Syn.* II. 541. *Schlech. Berol.* I. 471. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 182,*f.* 1002. *Kunth, Flor. Berol.* II. 342. *Dietrich, Flor. March.* 102. Carex montana *Leers.* C. approximata *Allion. Flor. Pedem. n.* 2313.

Przytrafia się na wzgórkach i w lasach suchych sosnowych, mianowicie między wrzosem. Kwitnie w kwietniu i w maju. ♃

Postacią i wielkością do poprzedzającego podobny. Liście ma sino-zielone, twardawe, ostro-grzbieciste, nieco łukowato-odchylone, pochewkowate, źdźbłom kwitnącym wyrównywające, na grzbiecie i po brzegach cokolwiek szorstkie, górne stopniowo-krótsze. Źdźbła liczne, prosto-stojące, niemal walcowate, gładkie. Kłos męzki pojedynczy, wierzchołkowy, podłużno-lancetowaty, wyprostowany, bezszypułkowy, około pół cala długi, z plew podłużnych, tępych, brunatnych, błonką białą, suchą obwiedzionych, na brzegu rzęsowatych, złożony. Żeńskich kłosów zwykle dwa, krótszych (znacznie mniejszych od męzk.), jajowatych, podobnież bezszypułkowych, do tamtego zbliżonych. Każdy z nich ma w nasadzie przysadkę maleńką, jajowatą, szczeciniastą, nakształt plewki brunatnéj. Plewy tych kłosów są podłużne, ku nasadzie cokolwiek zwężone, w wierzchołku tępe, rzęsowate, do męzkich plew podobne. Owoce odwrotnie-jajowate, okrągławe, niemal trójgraniaste, ku nasadzie szczuplejsze, włoskami okryte, od plew cokolwiek dłuższe, żółtawo-brunatne. Dzióbek prawie żaden. Rzęsowatemi plewkami dobrze się od poprzedzającego odróżnia.

992. C. DIGITATA: radice fibrosa caespitosa, culmo sub-
(T. palczasta) triquetro laevi, foliis latiusculis laevibus culmum aequantibus spica mascula solitaria lineari, faemineis 2 — 4 brevi-

pedunculatis pauci-et laxifloris, superioribus mascula altioribus, squamis oblongis obtusissimis mucronatis, fructibus obovato-clavatis pubescentibus squamam paulo superantibus, rostro brevi subbifido.

Carex digitata *Lin. Schk. Caric. p.* 83. *tab.* H, *nr.* 38. *Willd. Spec.* IV. *p.* 256. *Scop. Carn. n.* 1149. *Pollich, Palat. n.* 884. *Roth, Flor. Germ.* II. 440. *Hoffm. Germ.* II. 215. *DC. Flor. fran. n.* 1739. *Pers. Syn.* II. 542. *Bess. Gal.* II. 256. *Schlech. Berol.* I. 469. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 182, *f.* 999. *Kunth, Flor. Berol.* II. 348. *Dietrich, Flor. March.* 104. *Wimm. Siles.* I. 405. Carex spicis linearibus erectis mascula breviore inferioreque, bracteis aphyllis capsulis distantibus *Lin. Flor. Suec. n.* 844.

Przytrafia się w gajach i lasach cienistych, w zaroślach. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Korzeń składa się z drobnych, cienkich, brunatnych włókien. Z niego wyrastają liczne liście i źdźbła, w postaci małéj kępki. Źdźbła są szczupłe (ledwie pół lin. w przecięciu poprzecz.), niemal walcowate, gładkie, pół stopy lub mało co więcéj wysokie, bezlistne, w nasadzie tylko pochewkami okryte. Pochewki te są na ½ cal. dług. brunatno purpurowe, gładkie, w wierzchołku biało-błonkowate i w sztylet przedłużone. Liście płaskie, dość szérokie (około 2 lin.), rysowane, źdźbłom kwitnącym wyrównywające, w nasadzie po brzegach (z dołu do góry) szorstkie, z resztą gładkie. Nasada ich rozszérza się w pochewkę purpurową. Kłos męzki jest pojedynczy, równowązki, krótki, b. szczupły, wierzchołkowy. Żeńskich dwa lub trzy (czasem cztéry), nieco dłuższych, z początku do siebie zbliżonych, późniéj rozsunionych. naprzemianległych, szypułkowych, prosto-stojących, do męzkiego podobnych.

Szypułki są szorstkawe, brunatnawemi pochewkami prawie do połowy otoczone. Plewy podłużne, ku nasadzie zwężone, zupełnie tępe, brunatnawe, po brzegach błonką białą opasane, a na grzbiecie smugą zieloną oznaczone; w mężkim kłosie ściśle dachówkowato na siebie zachodzą, w żeńskich zaś są krótsze i odleglejsze. Owoc jest odwrotnie-jajowaty, ku nasadzie znacznie zeszczuplony, trójgraniasty, plewie niemal równy; na wierzchołku tępym ma krótki, nierozdwojony dzióbek, a na powierzchni drobne i miękkie włoski. Szczególne ułożenie kłosów, ich znaczna szczupłość, tudzież rzadkie osadzenie plew i owoców, charakteryzuje tę turzycę i łatwo dozwala ją odróżnić od innych gatunków. Kwiatów w kłosach żeńskich najwięcéj bywa 6 lub 7.

993. C. TOMENTOSA: (*T. kutnerowata*) radice stolonifera, culmo triquetro scaberrimo, foliis culmo brevioribus angustis margine scabris, spicis cylindricis, mascula gracili, femineis binis subremotis sessilibus aut infima subpedunculata, squamis ovatis acuminatis, fructibus globosis tomentosis, rostro vix ullo.

Carex tomentosa *Lin. Schk. Caric. p.* 76, *tab.* F. *nr.* 28. *Roth, Germ.* II. 442. *Willd. Spec.* IV. 263. *Pers. Syn.* II. 541. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 212. *DC. Flor. fran. n.* 1732. *Bess. Gal.* II. 261. *Spreng. Syst.* III. *p.* 818. *Schlech. Berol.* I. 472. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 182, *f.* 1004. *Dietrich, Flor. March.* 104. *Wimm. Siles.* I. 404. C. sphaerocarpa *Ehrhar.*

Znajdowałem ten gatunek na mokrych łąkach, koło Szczuczyna i Wąsosza. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Korzeń ma pérzowaty, gałęzisty, rdzawemi łuskami okryty. Źdźbła w czasie kwitnienia około 3 lub 4 cal. wysokie, póżniéj

stopy lub więcéj dorastające, proste, szczupłe, trójkanciaste, u dołu gładkie i liściami okryte, w górze nagie i szorstkie. Liście są krótsze od źdźbła, rynienkowate, twardawe, na grzbiecie i po brzegach szorstkie, ciemno-zielone, około 1 lin. szérok. Kłos męzki pojedynczy, wierzchołkowy, podłużny, szczupły, w nasadzie trochę zwężony, pół lub 1 cal. długi, z plew podłużnych, niemal tępych, brunatno-rdzawych, smugą zieloną na grzbiecie oznaczonych uformowany. Żeńskich kłosów zwykle dwa, krótszych (o połowę mniejszych), jajowato-podłużnych, mniéj więcéj rozsunionych, króciutko-szypułkowych i przysadką liściastą, od kłosa znacznie dłuższą, a często źdźbło przewyższającą opatrzonych. Plewy kwiatów żeńskich są jajowate, rozszérzone, od męzkich znacznie krótsze, zresztą do nich podobne. Owoc jest prawie kulisty, cokolwiek trójgraniasty, od swojéj plewy szerszy i dłuższy, zielonawy, gęstym, szarym kutnerem okryty, w wierzchołku prawie bez dziobka.

b) *Owoc gładki, lub tylko na kantach szorstkawy.*

† *Kłos męzki jeden, pojedynczy.*

994. C. FLAVA: radice dense caespitosa fibrosa, culmo teretiusculo laevi, foliis culmo subbrevioribus angustis margine scabris, spica mascula solitaria gracili, foemineis 2 vel 3 subapproximatis subgloboso-ovatis, infima plerumque incluse-pedunculata, bracteis foliaceis breviter-vaginantibus denique patentissimis vel refractis, fructibus obovatis longe-rostratis trigonis nervosis glabris squamam ovato-oblongam obtusam superantibus, rostro inaequaliter 2-dentato margine hispidulo-scabro.
(*T. żółta*)

Carex flava *Lin. Schk. Caric. p.* 79, *tab.* H. *nr.* 36. *Willd. Spec.* IV. *p.* 268. *Scop. Carn. n.* 1161. *Pollich, Palat. n.* 883. *DC. Flor. fran. n.* 1745. *Spreng. Syst.* III. *p.*

819. *Hoffm. Germ.* II. 214. *Schlech. Berol.* I. 477. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 183, *fig.* 1005. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 344. *Wimm. Siles.* I. 407. Carex spicis confertis subsessilibus, mascula lineari, capsulis acutis recurvis *Lin. Flor. Suec. n.* 843. Carex Oederi *Ehrhardt. Schk. Caric. p.* 73, *tab.* F. *n.* 26. *Roth, Germ.* II. 438. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 210. *Pers. Syn.* II. 542. *Bess. Gal.* II. 263. *Dietr. Flor. March.* 111.

Dosyć pospolity gatunek na pastwiskach i łąkach wilgotnych. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Kolor całéj rośliny żółtawo-zielony. Korzeń włóknisty. Liście kępiasto wyrastające, płaskawe lub rynienkowate; śpiczaste, ostro grzbieciste, na grzbiecie i po brzegach szorstkie, twardawe, źdźbłom wyrównywające lub od nich dłuższe, na jednę linią lub półtory szérokie. Źdźbła proste, niewyraźnie kańciaste, gładkie, od 2 cali do jednéj stopy lub nieco więcéj wysokie. Kłos męzki około cala długi, pojedynczy, wiérzchołkowy, szczupły, podłużny, niemal trójgraniasty, wyprostowany, z plew eliptyczno-podłużnych, tępych, brunatnawo-żółtych, na grzbiecie zielonych, na brzegu białą błonką opasanych złożony. Żeńskich kłosów zwykle trzy (czasem dwa), krótszych (około pół cala dług.), grubszych, jajowatych lub prawie kulistych, do męzkiego zbliżonych lub mniéj więcéj rozsunionych; najczęściéj dwa wyższe do siebie są zbliżone, bezszypułkowe, trzeci najniższy odsuniony, szypułkowy; w nasadzie każdego znajduje się przysadka, czyli raczéj liść kwiatowy, mniéj więcéj długi, niekiedy źdźbło przewyższający. Plewy kłosów żeńskich są szczuplejsze, krótsze, śpiczastsze, prawie lancetowate, koloru świątlejszego, zresztą do męzkich podobne. Owoce odwrotnie okrągławo-jajowate, trójgraniaste, zielono-żółte, gładkie, od plew nieco dłuższe, w dzióbek 2ząbkowy przedłużone. U wiérzchołkowych owoców dziobek ten jest prosto do góry wzniesiony, u niższych prawie poziomo-rozłożysty, tojest mniéj więcéj na bok skierowany, u najniższych zaś ku ziemi zwisły.

Carex Oederi jest odmianą mającą źdźbło 3—6 cali wysokie, kłosy mniejsze; żeńskie bardziéj okrągławe, owoce drobniejsze

z dzióbkiem krótszym, prostym, niezwróconym na bok jak u poprzedzającéj. Wielu uważa ją za osobny gatunek.

995. C. DISTANS: (*T. odległo-kłosa*) radice caespitosa, culmo sub-3quetro glabro, foliis culmo brevioribus latiusculis margine scabris, spica mascula plerumque solitaria lanceolata, femineis 3 vel 4 remotissisimis erectis cylindraceo-oblongis, infima exserte-pedunculata, bracteis longe-vaginantibus, fructibus ovatis trigonis breviter rostratis nervosis glabris nitidulis, squamam late-ovatam mucronatam superantibus, rostro bifido margine hispidulo.

Carex distans *Lin. Schk. Caric. tab.* T et Yy, *nr.* 68. *Willd. Spec.* IV. *p.* 271. *Roth, Germ.* II. 454. *DC. Flor. fran. n.* 1756. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 233. *Pers. Syn.* II. 542. *Bess. Gal.* II. 266. *Schlech. Berol.* I. 477. *Spreng. Syst.* III. *p.* 822. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 183, *f.* 1006. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 344. *Dietrich, Flor. March. p.* 111. *Wimm. Siles.* I. 408.

Na łąkach wilgotnych, bagnistych (Koło Łomży dość pospolita.). Kwitnie w maju i czerwc. ♃

Ma korzeń włóknisty, brunatnawy. Źdźbła z początku na kilka cali, późniéj na półtory stopy a nawet więcéj wysokie, szczupłe, wiotkie, nieco pochylone, trójkańciaste, gładkie, nagie, u dołu tylko liściami okryte. Liście krótsze są od łodygi, płaskie, śpiczaste, około dwóch linij szérokie, na grzbiecie i po brzegach szorstkie. Kłos męzki pojedynczy, wiérzchołkowy (przeszło pół cala długi), prosto-wzniesiony, podłużny, w nasadzie szczuplejszy, z plew odwrotnie podłużno-jajowatych, tępych, brunatnawo-rdzawych, na brzegu biało-błonkowatych, na grzbiecie smugą zieloną oznaczonych uformowany. W jego nasadzie jest przysadka krótka, śpiczasta, do plewy podobna. Kłosów żeńskich zwykle trzy, krót-

szych, prosto-stojących, szypułkowych (najwyższy bezszypułkowy), podłużnych lub jajowatych, naprzemianległych, na trzy, cztery lub więcéj cali od siebie odsunionych, w nasadzie liściowatą przysadką, od kłosa znacznie dłuższą lecz źdźbła nie przewyższającą, opatrzonych; najwyższa przysadka jest szczuplejsza i prawie szczeciniasta. Plewy tych kłosów są jajowate, nieco śpiczaste, rdzawe, na grzbiecie trzema nerwami oznaczone, z których środkowy jest wydatniejszy i sztyletowato w wierzchołku wystający. Owoc jajowaty, trójgraniasty, nerwisty, zupełnie gładki, od plewy cokolwiek większy, dzióbkiem rozdwojonym, szorstkawym zakończony. Kolor owoców z początku zielonawy, późniéj brunatny.

996. C. SYLVATICA: radice stolonifera, culmo subtriquetro
(T. leśna) glabriusculo, foliis latiusculis culmo brevioribus margine scabris, spica mascula solitaria gracili, femineis 3 vel 4 longe et tenuiter pedunculatis remotis laxis filiformibus pendulis, bracteis foliaceis elongato-vaginantibus, fructibus elliptico-oblongis longe-rostratis trigonis glabris squamam ovatam acute-mucronulatam paulo-superantibus, rostro acute bidentato.

Carex sylvatica *Hudson. Schk. Caric. tab.* Ll. *f.* 101. *Hoffm. Germ.* II. 236. *Roth, Germ.* II. 457. *Pers. Syn.* II. 544. *Spreng. Syst.* III. *p.* 825. *Dietrich, Flor. March. p.* 113. *Wimm. Siles.* I. 408. Carex Drymeja *Lin. fil. Willd. Spec.* IV. *p.* 296. *Bess. Gal.* II. 273. *Schlech, Berol.* I. 476. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 184, *nr.* 1013. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 348. C. patula *Scop. Carn.* 1160, *fig.* 59. *Pollich, Palat. n.* 896. *DC. Flor. fran. n.* 1760. C. vesicaria β *Lin. Spec.* (secund. *Smith.)* C. capillaris *Leers.*

Przytrafia się w lasach cienistych, wilgotnych (Znajdowałem koło Radomia.). Kwitnie w maju i czerwc. ♃

Ma korzeń gruby, gałęzisty, rdzawy, licznemi opatrzony włóknami i rozłogi puszczający. Liście dosyć szérokie (około 2 lub 3 lin.), śpiczaste, miękkie, gładkie, w górze tylko po brzegach i na grzbiecie szorstkie, w nasadzie pochewkowate, źdźbłom kwitnącym niemal wyrównywające. Źdźbło podczas kwitnienia około pół stopy wysokie, późniéj znacznie wyższe, prosto-stojące, liściste, niewyraźnie trójkańciaste, szczupłe, w górze nieco szorstkie, u dołu gładkie. Kłos męzki pojedynczy (około cala długi), wiérzchołkowy, podłużny, niemal walcowaty, szczupły, wyprostowany, żółtawy. Żeńskich kłosów 3 lub 4 (czasem 5), rozsunionych, szypułkowych, szczupłych, z początku wzniesionych, późniéj tojest podczas dojrzewania owoców, odchylonych lub mniéj więcéj zwisłych. Przy każdym w nasadzie znajduje się przysadka, czyli liść od kłosa dłuższy, nasadą pochewkowatą dolną część szypułki kłosowéj otulający. Dwa niższe kłosy od innych są dłuższe. Plewy jajowate lub lancetowo-jajowate, błoniaste, biało-żółtawe, smugą zieloną na grzbiecie oznaczone; w męzkich kłosach są tępe lub mniéj więcéj śpiczaste; w żeńskich wszystkie śpiczaste, i sztyletem krótkim zakończone. Owoce nieco rozsunione, jajowato-podłużne, niemal trójgraniaste, gładkie, z początku zielonawe, po dojrzeniu brunatne, od plew mało co większe: dziobek mają długi, w wiérzchołku rozdwojony.

997. C. PALLESCENS: *(T. bladawa)* radice fibrosa caespitosa, culmo triquetro, foliis culmo fere-longioribus angustis margine scabris pubescentibus, spica mascula solitaria brevi, femineis 2 vel 3 parum approximatis exserte-pedunculatis oblongo-ellipticis densifloris, bracteis foliaceis vaginantibus, fructibus obovato-oblongis obtusis erostribus ore bidenticulatis nervosis glabris squamam ova-

tam acuminato-mucronatam aequantibus.

Carex pallescens *Lin. Schk. Caric. tab.* Kk. *nr.* 99. *Pollich, Palat. n.* 889. *Roth, Germ.* II. 449. *Willd. Spec.* IV. *p.* 291. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 234. *Pers. Syn.* II. 545. *DC. Flor. fran. n.* 1758. *Bess. Gal.* II, 269. *Schlech. Berol.* I. 475. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 183, *fig.* 1010. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 345. *Dietrich, Flor. March.* 109. *Wimm. Flor. Siles.* I. 407. Carex spicis pendulis, mascula erecta, femineis ovatis imbricatis, capsulis confertis obtusis *Lin. Flor. Suec. n.* 852. *Haller, Helv. n.* 1393.

Na łąkach mokrych, w lasach i gajach wilgotnych, cienistych. Kwitnie w kwiet. i maju. ♃

Ten gatunek odznacza się szczególniéj liściami u dołu, mianowicie na pochewkach omszonemi. Korzeń ma drzewiasty, włóknisty, rdzawy. Łodygę około 1 stopy wysoką, prosto-stojącą, przy nasadzie liścistą, trójkańciastą, na kantach w górze szorstką, u dołu gładką. Liście są szczupłe (około 1 lin. szer.), rynienkowate, blado-zielone, po brzegach cokolwiek szorstkie, źdźbła prawie nie przewyższające. Kłos męzki pojedynczy, około pół cala długi, wierzchołkowy, wzniesiony, podłużny, nieco śpiczasty, szczupły, brunatnawo-żółty. Kłosów żeńskich zwykle dwa (czasem 3), przy męzkich umieszczonych i do siebie zbliżonych, podłużnych, niemal walcowatych, tępych; dolny jest dłuższy (około 1 cal.) i dłużéj szypułkowy; w czasie dojrzewania owocu kłosy mniéj więcéj są odchylone lub zwisłe; najwyższy tylko jest wzniesiony. Każdy u dołu ma przysadkę czyli liść, kłos a niekiedy łodygę przewyższającą, w nasadzie pochewkowatą. Plewy są jajowate, śpiczaste, na grzbiecie nieco wypukłe, brunatnawe, széroką smugą zieloną, w sztylet częstokroć wystającą, na grzbiecie ozna-

czone. Owoce odwrotnie podłużno-jajowate, tępe, zupełnie gładkie, zielonawe, plewom niemal-równe. Dzióbek żaden.

998. C. PANICEA: radice stolonifera, culmo subtriquetro (*T. prosiana*) laeviusculo, foliis culmo brevioribus angustis margine scabris, spica mascula solitaria pedunculata semper erecta, femineis plerumque 2 remotis erectiusculis, infima exserte-pedunculata, bracteis foliaceis vaginantibus, fructibus obovato-pyriformibus brevissime-rostratis trigonis nervosis glabris squamam ovatam acutam superantibus, rostro truncato integro.

Carex panicea *Lin. Schk. Caric. tab.* Ll. *nr.* 100. *Willd. Spec.* IV. *p.* 280. *Pollich, Palat. n.* 890. *Roth, Germ.* II. 450. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 235. *Pers. Syn.* II. 544. *DC. Flor. fran. n.* 1759. *Schlech. Berol.* I. *p.* 478. *Bess. Gal.* II. *p.* 268. *Spreng. Syst.* III. *p.* 824. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 183, *fig.* 1007. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 347. *Dietrich, Flor. March.* 107. *Wimm. Siles.* I. 406. Carex spicis pedunculatis erectis remotis femineis linearibus, capsulis obtusiusculis inflatis *Lin. Flor. Suec. n.* 853.

Na łąkach wilgotnych i bagnach dość często się przytrafia. Kwitnie w maju. ♃

Ma korzeń rozłogowy, białawy, gdzieniegdzie łuskami rdzawemi okryty. Żdźbła szczupłe, prosto-stojące lub trochę pochylone, tępo trójgraniaste, w górze między kłoskami szorstkawe, zresztą gładkie, w czasie kwitnienia na 3 lub 4 cale wysokie, później około stopy dorastające. Liście od źdźbła krótsze, szczupłe, płaskawe, po brzegach w górze nieco szorstkie, sinawo-zielone (oko-

ło 1 lin. szer.). Kłos męzki zwykle pojedynczy, wierzchołkowy, podłużny, ku górze nieznacznie zgrubiały, prosto-stojący, brunatnawy. Kłosów żeńskich pospolicie dwa, podłużnych, niemal trójgraniastych, mniéj więcéj od siebie oddalonych; dolny dłużéj, wyższy krócéj szypułkowy. Szypułki prawie kanciaste, gładkie, do połowy w pochewkach liści kwiatowych ukryte. Plewy są szérokie, rdzawo-purpurowe; męzkie podłużne i tępe, żeńskie jajowate, nieco śpiczaste, ciemniejsze; wszystkie gładkie, na brzegu błonkowate, na grzbiecie smugą zieloną, széroką nacechowane. Owoce w kłosach cokolwiek rozsunione, prawie skośno odwrotnie-jajowate, u dołu trochę płaskawe, w górze wzdęte, niewyraźnie trójgraniaste, tępe, króciutkim dzióbkiem nierozdwojonym uwieńczone, zupełnie gładkie, żółto-zielonawe, od plew większe.

999. C. PSEUDOCYPERUS: *(T. ciborowata)* radice fibrosa caespitosa, culmo triquetro, foliis latis culmo longioribus margine scaberrimis, spica mascula solitaria, femineis 3 vel 4 longe-pedunculatis pendulis cylindraceis densifloris, bracteis foliaceis, inferioribus breviter rarius longius vaginantibus, squamis linearibus aristatis, scabris, fructibus ovato-oblongis nervosis, rostro longissimo bipartito.

Carex pseudocyperus *Lin. Schk. Caric. tab.* Mm. *nr.* 102. *Willd. Spec.* IV. *p.* 296. *Pollich, Palat. n.* 891. *Roth, Germ.* II. 451. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 237. *Pers. Syn.* II. 545. *DC. Flor. fran. n.* 1761. *Bess. Gal.* II. 274. *Schlech. Berol.* I. 476. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 184, *f.* 1012. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 352. *Dietrich, Flor. March.* 113. *Wimm. Siles.* I. 408. Carex spicis

pendulis, pedunculis geminatis, capsulis biaristatis *Lin. Flor. Suec. n.* 854. *Haller*, *Helv. n.* 1397.

Przytrafia się w miejscach wilgotnych nad brzegami rowów, stawów, rzék i strumieni. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Piękny ten gatunek turzycy, około półtory stopy dorastający, odznacza się szczególniéj trzema lub cztérema kłosami żeńskiemi, które są podłużne, prawie równowązkie, walcowate, na cal lub półtora długie, szypułkowe, podczas kwitnienia prosto-stojące, późniéj zwisłe, szaro-zielonawe. Szypułki ich są delikatne, nitkowate, nieco pogięte, mocno szorstkie, z kątów liści kwiatowych parami wyrastające; dolna jest najdłuższa, wyższe stopniowo krótsze. Kłos męzki pojedynczy, wiérzchołkowy, podłużny, prawie równowązki, szczupły, około cala długi, tegoż co i tamte koloru, poniżéj nasady wąziutkim liściem opatrzony. Plewy są szczupłe, lancetowato-szczeciniaste, wąziutkie, w górze po brzegach szorstkie, czyli drobniutkiemi zadziorkami ku wiérzchołkowi plewy zwróconemi opatrzone; męzkie są nieco dłuższe, żeńskie krótsze i szczuplejsze. Owoce na boki odchylone, jajowo-podłużne, plewom prawie wyrównywające, z jednéj strony płaskawe, z drugiéj wypukłe, zupełnie gładkie, nieco błyszczące, szaro-zielonawe, wyraźnie rysowane, w dziobek widełkowato-rozdwojony zwężone. Korzeń włóknisty, długi. Źdźbła prosto-stojące, doskonale trójgraniaste, o kantach ostrych, znacznie szorstkich, rysowane, liściste. Liście szérokie (około 5 lin.), rynienkowate, żółtawo-zielone, źdźbło znacznie przewyższające; na grzbiecie i po brzegach szorstkie, z powierzchnią subtelnemi zmarszczkami oznaczoną. Przysadki czyli liście kwiatowe są coraz ku górze krótsze i szczuplejsze, zresztą do innych liści podobne. Po kłosach zwisłych i plewach szczupłych, szydełkowatych łatwo daje się poznać.

†† *Kłosów męzkich po dwa lub trzy.*

1000. C. GLAUCA: radice stolonifera, culmo subtriquetro glabro, foliis latiusculis glaucis culmo brevioribus margine scabris, spicis mas-
(T. sina)

culis plerumque binis lanceolatis, femineis 2 vel 3 linearibus remotis cylindricis densifloris longe-pedunculatis denique pendulis bracteis foliaceis, fructibus subrotundo-ellipticis obtusis erostribus inflato subtrigonis hirsutis, squamam oblongam vel ovatam magis minusve acuminatam subaequantibus.

Carex glauca *Scop. Carn. n.* 1157. *Pollich, Palat. n.* 894. *Roth, Germ.* II. 463. *DC. Flor. fran. n.* 1743. *Pers. Syn.* II. 545. *Spreng. Syst.* III. *p.* 827. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 346. *Wimm. Siles.* I. 406. Carex recurva *Gooden. Willd. Spec.* IV. *p.* 298. *Schlech. Berol.* I. 473. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 185, *fig.* 1017. Carex flacca *Schreb. Spicil. Schk. Caric. tab.* O. P. *nr.* 57 a. b. *et tab.* Zz. *n.* 113. *Bess. Gal.* II. 278. *Dietrich, Flor. March. p.* 105.

Na łąkach mokrych i bagnach dość często się przytrafia. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Odznacza się sino-zielonym kolorem. Ma korzeń pérzowaty, łuskami okryty, brunatno-żółtawy. Żdźbła około stopy wysokie, prosto-stojące, w górze częstokroć nieco pochylone, liściste, trójgraniaste, po kantach między kłosami szorstkie, zresztą gładkie. Liście płaskawe, wyprostowane, na grzbiecie i po brzegach szorstkie, żdźbłom kwitnącym prawie wyrównywające, około dwóch linij szérokie. Kłosów męzkich zwykle dwa (czasem 3), powyżéj żeńskich, podłużnych, niemal walcowatych, śpiczastych; wiérzchołkowy jest dłuższy (około 1 cal. dług.), dolny krótszy, w nasadzie maleńką, nakształt plewy, jajowato-podłużną przysadką opatrzony. Plewy podłużne, w górze cokolwiek rozszérzone, tępe, brudno-purpurowe, nerwem bledszym na grzbiecie oznaczone i szczupłą błonką białawą na brzegu w górze opasane, zupełnie gładkie.

Kłosów żeńskich dwa lub 3, cokolwiek rozsunionych, około cala długich, podłużnych, prawie walcowatych, ku nasadzie trochę zwężonych, szypułkowych, po dojrzeniu nieco zwisłych. Szypułki ich są delikatne, nitkowate, gładkie, w nasadz e maleńkie, brudno-purpurową, niekiedy w szczecinę przedłużoną pochewką otoczone. Plewy żeńskie są jajowate, szérsze i krótsze od mężkich, w kolorze i innych cechach do nich podobne. Owoce drobne, gęsto-osadzone, odwrotnie-jajowo-kuliste lub prawie eliptyczne, drobniutkim włosem gdzieniegdzie okryte, rdzawo-zielonawe, tępe, plewom prawie wyrównywające. Przytrafia się odmiana, u któréj kłosy żeńskie w wierzchołku mężkiemi kończą się kwiatami.

1001. C. PALUDOSA: (*T. błotna*) radice repente, culmo triquetro scabro, foliis culmo longioribus latis margine scabris, spicis masculis 2 vel 3, femineis totidem cylindraceis erectis densifloris subsessilibus, bracteis foliaceis evaginatis fructibus ovatis turgidis complanato-subtrigonis obsolete-nervosis glabris squamam oblongam longe-acuminatam paulo-superantibus, rostro brevi bipartito.

Carex paludosa *Gooden. Schk. Caric. tab.* Oo. *et tab.* Vv. *nr.* 103. *Willd. Spec.* IV. *p.* 305. *Hoffm. Germ.* II. 239. *DC. Flor. fran. n.* 1765. *Pers. Syn.* II. 546. *Bess. Gal.* II. 276. *Schlech. Berol.* I. 480. *Spreng. Syst.* II. 828. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 185, *fig.* 1018. *Kunth, Flor. Berol.* II. 350. *Dietrich, Flor. March.* 107. *Wimm. Siles.* I. 409. Carex acuta *Curt. Flor. Lond.* C. acutiformis *Ehrh.* C. Kochiana *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 297. C. spadicea *Roth, Germ.* II. 465.

Rośnie nad brzegami rzék, rowów, stawów, na łąkach błotnistych. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Z ogólnéj postaci i koloru kłosów, do turzycy ostréj (*C. acuta*) podobny, lecz nieco większy i niekiedy przeszło 3 stóp dorastający. Ma korzeń pérzowaty, walcowaty, łuskami lancetowatemi okryty i włóknami opatrzony. Źdźbła prosto-stojące, sztywne, mocne, u dołu liściste, trójkańciaste, o kantach ostrych i szorstkich. Liście szérokie (3 lub 4 lin.), płaskie, gęste, źdźbłom kwitnącym wyrównywające, po brzegach i na grzbiecie bardzo szorstkie. Kłosów męzkich dwa lub trzy, podłużnych, tępych lub nieco śpiczastych, zgrubiałych, prosto-stojących lub trochę odchylonych, brunatno-purpurowych; wiérzchołkowy z nich największy. Składają się one z plew lancetowatych lub podłużnych, tępych albo cokolwiek śpiczastych, gładkich, czerwono-rdzawych, na grzbiecie zielonym, delikatnym nerwem oznaczonych. Kłosów żeńskich zwykle trzy, szczuplejszych, dłuższych (2 lub 3 cal. dług.), prawie walcowatych, niemal bezszypułkowych lub krótko-szypułkowych, prosto-stojących, po dojrzeniu trochę odchylonych, odległych, téjże co i męzkie farby. Przysadki do zwyczajnych liści podobne, bezpochewkowe; najniższa jest największa, źdźbło przewyższająca; górne stopniowo są coraz krótsze i węższe. Plewy żeńskie lancetowate, szczuplejsze, śpiczastsze i w wiérzchołku krótkim sztylecikiem zakończone, zresztą do plew męzkich podobne. Owoce są dość wielkie, jajowate lub okrągławo-eliptyczne, niemal trójgraniaste, trochę płaskawe, tępe, nerwiste, gładkie, dziobkiem krótkim, w wiérzchołku rozdwojonym opatrzone, po dojrzeniu brudno-zielonawéj barwy, od plew nieco szérsze, lecz w długości prawie im wyrównywające.

1002. C. RIPARIA: radice repente, culmo triquetro scabro, (*T. nadbrzeżna*) foliis culmo longioribus latis margine scabris, spicis masculis 3—5 sessilibus crassis trigonis, femineis 3 vel 4 cylindricis erectis densifloris sessilibus pedunculatisve, bracteis foliaceis evaginatis, fructibus oblongis apice attenuato-rostratis nervosis glabris, squamam

ovato-oblongam acuminato-aristatam vix superantibus, rostro acute bidentato.

Carex riparia *Gooden. Schk. Caric. tab.* Qq *et tab.* Rr. *nr.* 105. *Willd. Spec.* IV. *p.* 306. *Hoffm. Germ.* II. 240. *Pers. Syn.* II. 546. *DC. Flor. fran. n.* 1766. *Schlech. Berol.* I. 480. *Spreng. Syst.* III. 828. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 185, *fig.* 1019. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 351. *Dietrich, Flor. March. p.* 114. *Wimm. Siles.* I. *p.* 409. Carex crassa *Ehrh. Roth, Germ.* II. 462. *Willd. Prodr. Flor. Berol. n.* 1236. C. acuta *Allion. Flor. Pedem. n.* 2347. C. rufa *Lamar. Enc.*

Przytrafia się na łąkach błotnistych, nad brzegami rzék, stawów i strumieni (Znajdowałem nad Biebrzą.). Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Jest prawie największym tego rodzaju gatunkiem, bo dochodzi 4 czasem 5 stóp wysokości. Zdźbło ma prosto-stojące, trójkanciaste, po kantach szorstkie, zresztą gładkie, i mocne. Liście szérokie (około pół cala), do trzcinowych podobne, na grzbiecie i po brzegach szorstkie. Kłosów męzkich zwykle trzy (czasem 4 lub 5), wierzchołkowych, podłużnych, tępych, niemal walcowato-trójgraniastych, zgrubiałych, rdzawych, bezszypułkowych, skupionych; wierzchołkowy z nich największy; każdy ma w nasadzie przysadkę lancetowatą, szczeciniasto-przedłużoną, od kłosa znacznie krótszą. Plewy ich są lancetowate, mocno-śpiczaste, długie, gładkie. Kłosów żeńskich 3 lub 4 (na 2 lub 3 cal. dług.), podłużnych, niemal walcowatych, tępych; niższe z nich są większe i dłużéj szypułkowe, najwyższy krótszy i prawie bezszypułkowy. Dolna przysadka większa od innych, széroka, źdźbłu wyrównywająca; wyższe są coraz krótsze, szczuplejsze, wszystkie do innych liści podobne. Żeńskie plewy są jajowato-podłużne, szczeciną zakończone, gładkie, brunatnawe, nerwem zielonym na grzbiecie nacechowane. Owoce wielkie, jajowo-podłużne, niemal stożkowate, 3graniaste, gładkie, wyraźnemi linijkami wpodłuż oznaczone, w dzio-

bek widełkowaty zwężające się, szaro-zielonawe, plewom w szérokości równe, lecz cokolwiek od nich krótsze.

1003. C. VESICARIA: radice repente, culmo triquetro scabro, foliis culmo longioribus latis margine scabris, spicis masculis 2 vel 3 cylindricis, femineis 2 vel 3 remotis oblongo-cylindraceis sessilibus vel brevi-pedunculatis erectis densifloris, bracteis foliaceis evaginatis, fructibus (oblongo) ovatis turgidis nervosis glabris squamam lanceolatam acutam superantibus, rostro bicuspidato.

(*T. pęcherzykowata*)

Carex vesicaria *Lin. Spec.* (excl. *var.* β). *Scop. Carn. n.* 1164. *Schk. Caric. tab.* Ss. *nr.* 106. *Willd. Spec.* IV. *p.* 307. *Hoffm. Germ.* II. 241. *Pers. Syn.* II. 547. *Schlech. Berol.* I. *p.* 481. *Bess. Gal.* II. 279. *DC. Flor. fran. n.* 1763. *Spreng. Syst.* III. *p.* 828. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 352. *Dietr. Flor. March. p.* 115. *Wimm. Siles. n.* I. 409. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 185, *f.* 1020. Carex vesicaria β *Pollich, Palat. n.* 895. C. inflata *Huds. Angl. Roth, Germ.* II. 466. Carex spicis masculis pluribus, femineis pedunculatis, capsulis inflatis acuminatis *Lin. Flor. Suec. n.* 856.

Na bagnach, nad brzegami wód. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Ma korzeń perzowaty, brudno-białawy, gdzieniegdzie łuskami okryty. Łodygę na 1 lub 2 stóp wysoką, prosto-stojącą, trójkanciastą, o kantach ostrych i szorstkich, u dołu liściem okrytą. Liście korzeniowe dość szérokie (przeszło 2 lin.), prawie rynienkowate,

po brzegach i na grzbiecie szorstkie, światło-zielone, źdźbłom kwitnącym prawie równe; łodygowe są pochewkowate, źdźbło czasem przewyższające, zresztą do tamtych podobne. Kłosów męzkich zwykle dwa, niekiedy 3, wierzchołkowych, mniéj więcéj zbliżonych, podłużnych, szczupłych, nieco śpiczastych, brunatnawych; wierzchołkowy zwykle dłuższy, dolny kłos ma w nasadzie przysadkę liściowatą, wąziutką, prawie szczeciniastą, kłosa nieprzewyższającą. Wszystkie składają się z plew lancetowatych, śpiczastych, dość wielkich, brunatnawych, gładkich, na brzegu błonką białą obwiedzionych, a na grzbiecie smugą zielonawą nacechowanych. Żeńskich kłosów pospolicie dwa, niekiedy jeden, czasem trzy, cal lub półtora długich, podłużnych, niemal walcowatych, zgrubiałych, szypułkowych, z początku prosto-stojących, późniéj mniéj więcéj odchylonych. Najniższy jest większy i dłużéj szypułkowy, wyższe stopniowo mniejsze, o szypułkach krótszych, tak dalece, że ostatni w górze jest prawie bezszypułkowy. Plewy żeńskie równowązko-lancetowate, szczuplejsze, krótsze i bledsze od męzkich, zresztą do nich podobne. W nasadzie szypułek znajdują się przysadki liściaste, bezpochewkowe; najniższa z nich większa od innych, źdźbło przewyższająca. Owoc wielki, podłużno-jajowaty, nieco rozłożysty, wydęty, gładki, nerwami oznaczony, żółto-zielonéj barwy, od plew dłuższy i znacznie szerszy. Dziobek śpiczasto-rozczepany.

1004. C. AMPULLACEA: radice repente, culmo obtuse-trigono glabro, foliis culmo longioribus latiusculis margine scabris, spicis masculis 2 vel 3 gracillimis, femineis 2 vel 3 remotis elongato-cylindricis pedunculatis erectis densifloris, bracteis foliaceis vaginatis, fructibus subglobosis inflatis nitidis rostratis nervosis squamam oblongam angustato-acutiusculam superantibus, rostro bicuspidato.
(T. banieczkowata)

Carex ampullacea *Gooden. Schk. Caric. tab.* Tt. *nr.* 107. *Willd. Spec.* IV. *p.* 308. *Hoffm. Germ.* II. 242.

Pers. Syn. II. 547. *DC. Flor. fran.* *n.* 1764. *Schlech. Berol.* I. 481. *Bess. Gal.* II. *p.* 280. *Spreng. Syst.* III. *p.* 828. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 185, *f.* 1021. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 351. *Dietrich, Flor. March.* *p.* 115. *Wimm. Siles.* I. 409. C. vesicaria *Hudson. Angl.* C. vesicaria β *Lin. Flor. Suec. n.* 856 *et Spec. Plant.* C. obtusangula *Ehrh.* C. vesicaria α *Pollich, Palat. n.* 895. C. torfacea *Gmelin. Syst.* C. longifolia *Thuill. Flor. Paris. p.* 490. C. rostrata *Withering.* Carex culmo longissimo, spicis tenuibus remotis *Lin. Flor. Lapp. n.* 328.

Rośnie na bagnach torfowatych, na mokrych łąkach, około wód. Kwitnie w maju i czerwcu. ♃

Do poprzedzającego gatunku podobny i téjże prawie wysokości dorasta; lecz u tego źdźbła są tępo-kanciaste, o kantach gładkich, u dołu niemal walcowate i tylko w górze między kłosami szorstkawe. Liście są nieco węższe, rynienkowate, wązkiém, niemal graniastém przedłużeniem zakończone, po brzegach szorstkawe, sino-zielone. Kłosów męzkich dwa lub trzy (rzadzéj cztery), szczuplejszych jak u poprzedzającego, walcowatych, prosto-wzniesionych; wierzchołkowy dłuższy jest od innych; najniższy ma niekiedy krótką szypułkę i liściem wąziutkim, szczeciniastym, krótszym od kłosa w nasadzie jest opatrzony; inne są bezszypułkowe i u dołu mają tylko przysadkę podłużną, plewowatą. Kłosów żeńskich zwykle dwa, niemal walcowatych, zgrubiałych, tępych, szypułkowych, rozsunionych, w czasie kwitnienia prosto-stojących, późniéj odchylonych; niższy kłos ma dłuższą szypułkę. Przysadki do liści podobne, lecz węższe i źdźbłom wyrównywające; najwyższa prawie szczeciniasta; wszystkie są tak jak u poprzedz. bez pochewek. Plewy rdzawe; męzkie podłużno-jajowate, tępsze i szerszą, białą błonką obwiedzione; żeńskie lancetowate, szczuplejsze,

śpiczastsze i prawie bez błonki nadbrzeżnéj; jedne i drugie mają na grzbiecie wydatną smugę zieloną. Owoce ośmiu rzędami, dosyć regularnie dachówkowato-ułożone, znacznie mniejsze jak u gatunku poprzedzającego, bardziéj roztwarte, prawie kuliste, wydęte, gładkie, nieco lśniące, zielonawe, szczupłym dzióbkiem widełkowato-rozdwojonym w wierzchołku uwieńczone, od plew mało co dłuższe. Turzycę tę dość często znajdowałem koło Warszawy, Radomia i Łomży.

Uwaga. Opisanie kilku innych gatunków w Augustow. znalezionych, których z pewnością zdeterminować nie mogłem, dalszemu czasowi zostawiam. Turzyca piaskowa (*C. arenaria L.*), któréj korzeń tak ważnym jest w medycynie, nigdzie w miejscach przeze mnie zwiedzanych nie dała mi się widzieć.

Rzęd czteropręcikowy (Tetrandria).

414. URTICA. *POKRZYWA.*

Kwiat. męzk. Kielich czterolistkowy, o listkach okrągławych, wklęsłych, tępych. Korona żadna. Pręcików 4, listkom kielicha przeciwległych, z początku skrzywionych, późniéj (po rozkwitnieniu) spreżysto-prostujących się; nitki ich cienkie; główki 2komórkowe, grzbietem przytwierdzone, pod spodem podłużnie-pękające. *Kwiat. żeńsk.* Kielich zwykle 2klapkowy. Korony nie ma. Zawiązek pojedynczy, 1komórkowy; blizna bezszyjkowa, pędzelkowato-kosmata. Owoc jednonasienny, spłaszczony, kielichem okryty.

Uwaga. Kwiaty pokrzyw są drobne, liczne, zielonawe, pospolicie w gronka lub kupki zebrane; żeńskie czasem na osobnych indywiduach. Wiele gatunków (przeszło 200 jest znajomych), odznacza się włosami parzącemi, których urządzenie ma niejakie podobieństwo z mechanizmem zęba jadowitego u gadów lub żądła u pszczoły. Każdy bowiem taki włosek jest wydrążony i wsparty na małym gruczołku, ostry płyn wydzielającym. Dotykając się pokrzywy, przebijamy tém samém sztywnym jéj włosem skórę, a w miejsce tak zakłóte spływa wydrążeniem włosa, jakby ka-

nałem, mała kropelka gryzącego płynu, który następnie zapalenie i dotkliwy ból piekący sprawia. Suche pokrzywy, jako pozbawione owego soku, wcale nie parzą. Wspomnione włosy, już na listkach nasiennych dają się widzieć.

1005. U. DIOICA: foliis cordato-oblongis acuminatis grosse-
(*P. zwyczajna*) serratis urentibus, racemis paniculato-ramosis axillaribus geminis sessilibus petiolo longioribus dioicis, floribus glomeratis.

Urtica dioica *Lin. Willd. Spec.* IV. 352. *Pollich, Palat. n.* 901. *Roth, Germ.* II. 474. *Schk. Handb.* III. 236, *tab.* 289. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 248. *DC. Flor. fran. n.* 2132. *Kluk, Dykc.* III. 146. *Bess. Gal.* II. 284. *Pers. Syn.* II. 553. *Spreng. Syst.* III. *p.* 839. *Kunth, Flor. Berol.* II. 186. *Dietrich, Flor. March.* 219. *Wimm. Siles.* I. 322. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 186, *fig.* 1026. Urtica foliis cordatis, amentis cylindraceis sexu distinctis *Lin. Flor. Lapp.* 374. Urtica foliis oppositis cordatis, racemis geminis *Lin. Flor. Suec. n.* 863. Urtica hispida *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 355. Urtica urens maxima *Vaill. Paris. p.* 205. Pokrzywa wtóra pospolita: Urtica communis *Syren. stron.* 1406.

Przy wsiach, koło płotów, na gruzach, miejscach nieuprawnych i zaniedbanych b. pospolita, czasem w gajach i w lasach. Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Większy gatunek pokrzywy, dorastający czasem kilku stóp wysokości, a niekiedy wzrost ludzki przewyższający. Korzeń ma pérzowaty, dość głęboko w ziemię rozpościerający się. Łodygi czworokańciaste, nieco gałęziste, prosto-stojące. Liście wielkie, przeciwległe, ogonkowe, jajowo-podłużne, w wierzchołku szczy-

towato-przedłużone, w nasadzie mniéj lub więcéj sercowato-wycięte, na brzegu grubo-piłkowane, ciemno-zielone, pod spodem bledsze, żylaste. Kwiaty jednopłciowe, drobne, żółto-zielonawe, tworzą grona wiechowato-rozgałęzione i nieco zwisłe, od ogonka dłuższe: grona te parami z kątów liściowych wyrastają. Liście, łodyga i inne części okryte są szczecinkowatym, parzącym włosem, który od rośliny łatwo się odrywa. Młode liście téj pokrzywy dają na wiosnę zdrową zieleninę; a z jéj łodyg otrzymują się mocne włókna, do delikatnéj przędzy zdatne. Parzenie pokrzywą zdrętwiałych członków cholerycznego napadu, zbawienną nieraz pomoc przyniosło.

1006. U. URENS: foliis oppositis ovato-ellipticis (vel sub-
(P. żegawka) rhombeis) acutis inciso-serratis sub-5nerviis urentibus, racemis axillaribus geminis sessilibus petiolo brevioribus androgynis, floribus glomeratis.

Urtica urens *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 352. *Pollich, Palat. n.* 900. *Roth, Germ.* II. 472. *DC. Flor. fran. n.* 2133. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 248. *Pers. Syn.* II. 552. *Bess. Gal.* II. 283. *Schlech. Berol.* I. 484. *Spreng. Syst.* III. *p.* 840. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 186, *fig.* 1026. *Kluk, Dykc.* III. 145. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 186. *Dietrich, Flor. March.* 219. *Wimm. Siles.* I. 322. Urtica foliis ovatis, amentis cylindraceis androgynis *Lin. Flor. Lapp.* 375. Urtica foliis oppositis ovalibus *Lin. Flor. Suec. n.* 862. Urtica minor *Lamar. Flor. fran.* II. 194. Urtica urens minor *Vaill. Paris. p.* 205. Żegawka: Urtica minor acrior *Syren. stron.* 1406.

Rośnie przy płotach, budowlach, koło ogrodów, między warzywem, na gruzach. Kwitnie przez całe lato. ⊙

Roczny, mniejszy gatunek pokrzywy, koloru świātlejszego. Czasem ledwie na parę cali wysoki, na lepszym gruncie stopy lub nieco więcéj dorasta. Wszystkie jéj części jeszcze dotkliwiéj parzącemi włoskami są okryte. Łodyga jest prosta, kanciasta, pojedyncza lub mniéj więcéj rozgałęziona. Liście przeciwległe, na długich ogonkach, eliptyczne lub prawie romboidalne, na brzegu głęboko i ostro-piłkowane, o ząbkach niekiedy naciętych. Kwiaty podobnież jak u poprzedzającego gatunku drobne, zielonawe; męzkie z żeńskiemi pomieszane, tworzą gronka czyli wiązeczki z kątów liściowych wyrastające i od ogonka krótsze. Kielich kwiatów żeńskich składa się z dwóch większych listków i dwóch maleńkich, zewnątrz przy nasadzie osadzonych. Ziarna są jajowate, soczewkowato-spłaszczone, gładkie, błyszczące, blado-oliwkowe, większemi listkami kielicha okryte. Liście pierwotne są zupełnie całkowite.

415. MORUS. *MORWA.*

Kwiaty w kotki zebrane. *Męzk.* okrycie pojedyncze, 4-klapkowe, o klapkach jajowatych, wklęsłych. Pręcików 4, z klapkami naprzemianległych. *Żeńsk.* okrycie takież jak w męzk. Zawiązek pojedynczy. Szyjek dwie. Owocem jagoda, złożona z drobnych 1 lub 2ziarnowych jagódek, z okrycia miękkiego, soczystego utworzonych.

1007. M. ALBA: foliis ovatis basi oblique cordatis integris lobatisve inaequaliter serratis glabris sublaevibus.
(*M. biała*)

Morus alba *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 368. *Scop. Carn. n.* 1176. *Schk. Handb.* III. *p.* 238, *tab.* 290. *Gaertn. de fructib.* II. 199, *tab.* 126, *fig.* 6. *DC. Flor. fran. n.* 2130. *Cours. Botan. Cultiv.* VI. 363. *Schlech. Berol.* I. 483. *Spreng. Syst.* III. *p.* 492. *Kluk, Dykc.* II. 127. *Sylwan,* XII. *str.* 271. *Wodzicki,* I. 306.

Pochodzi z Chin, Persyi i Azyi mniejszéj. W Europie umyślnie się pielęgnuje. U nas około 500 starych drzew téj morwy, w różnych okolicach Królestwa daje się widzieć. Najwięcéj w Krakow. Mazowiec. Lubelsk. Kwitnie w czerwcu. ♄

Morwa biała, któréj liście są głównem jedwabników pożywieniem, jest drzewem 20 lub 30 stóp dorastającém. Ma liście ogonkowe, dosyć wielkie, jajowate, w nasadzie nieco sercowato-wycięte, nieregularnie-piłkowane, prawie gładkie, już całkowite, już na 3 lub 5 nierównych klapek, głębiéj lub płycéj wcięte; wierzchołkowa klapka jest zwykle większa i mniéj więcéj śpiczasta; inne są tępe. Kotki żeńskie po dojrzeniu przybierają postać jagody złożonéj, napozór do maliny podobnéj, barwy białéj, niekiedy czerwonawéj lub fioletowéj, smaku słodkiego. Odmiana o liściach szorstkawych niekiedy się przytrafia. (O pielęgnowaniu morwy białéj; *Sylwan*, XII. 271. Kurowski, *Tygodn. roln. techn. z r.* 1835, *nr.* 21. *z r.* 1836, *nr.* 4 *i następ. z r.* 1838, *nr.* 6. Tenże *O potrzebie i możności zaprowadz. jedwabników*, *Warsz.* 1836 Jezierski, *Polskie jedwabnictwo*, *Warsz.* 1838. Wyżycki, *Zieln.* I. 87).

1008. M. NIGRA: foliis cordatis ovatis sub-5lobis inciso-dentatis, supra asperis subtus hispidis.
(M. czarna)

Morus nigra *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 369. *Schk. Handb.* III. *p.* 238. *Cours. Botan. Cult.* VI. 364. *DC. Flor. fran. n.* 2129. *Pers. Syn.* II. 557. *Spreng. Syst.* III. 492. *Kluk, Dykc.* II. *p.* 129. *Wodzicki*, I, 307.

Pochodzi z Persyi. Stare drzewa w małéj ilości gdzieniegdzie dają się u nas widzieć. Kwitnie w czerwcu. ♄

Czarna morwa jest drzewem nieco większém od poprzedzającego, lecz z ogólnéj postaci dosyć do niego podobném. Różni się szczególniéj liściami, które są szorstkie w dotknięciu i drobnym włosem, mianowicie pod spodem porosłe; zresztą podobnież są ogonkowe, jajowate, w nasadzie sercowato-wycięte, w wierzchoł-

ku śpiczaste, całe lub na klapki podzielone, na brzegu drobno-nieforemnie ząbkowane, pod spodem szarawo-zielone. Rozwijają się nieco później jak u białej. Jagody po dojrzeniu ciemno-purpurowe, prawie czarne, większe jak u poprzedz. gatunku, soczyste, dość przyjemnego smaku.

416. ALNUS. *OLSZA.*

Kwiaty męzkie i żeńskie w osobne kotki zebrane. *Kotk. męzk.* walcowata, złożona z łusek szypułkowych, tarczowatych, pod spodem trzema małemi przysadkami (*a*) opatrzonych. Kwiatków 3, do nasady przysadek przymocowanych. Kielich słoikowaty, foremny, 4klapkowy. Pręcików 4, krótkich, do nasady klapek przyrosłych. Główki pyłkowe nasadą umocowane; o dwóch równoległych, podłużnie pękających komórkach. *Kotk. żeńsk.* krótka, walcowato-podłużna lub eliptyczna, z łusek klinowatych, tępych, po okwitnieniu zwiększonych i stwardniałych uformowana. Pod każdą łuską kwiatów 2. Kielich żaden. Zawiązek pojedynczy, 2komórkowy, dwiema nitkowatemi bliznami uwieńczony. Orzeszek jajowaty, spłaszczony, bezskrzydełkowy, 1—2nasienny.

1009. A. GLUTINOSA: foliis obovato-subrotundis inaequaliter serrato-dentatis obtusis glutinosis subtus in axillis venarum villoso-barbatis.
(O. pospolita)

Alnus glutinosa *Willd. Spec.* IV. *p.* 334. *Gaertn. de fructib.* II. *p.* 34, *tab.* 90, *fig.* 2. *Hayne, Arzneig.* XIII, *tab.* 48. *Pers. Syn.* II. 550. *DC. Flor. fran. n.* 2109. *Schlech. Berol.* I. 482. *Spreng. Syst.* III. *p.* 848. *Bess. Gal.* II. 282. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 186.

(*a*) Tych przysadek podług niektórych autorów cztery, a podług innych aż pięć się znajduje.

f. 1023. *Kunth, Flor. Berol.* II. 200. *Szubert, Opis.* 70. *Sylwan*, XII. 7 z ryciną. *Dietrich, Flor. March.* 202. *Wimm. Siles. n.* 378. Betula Alnus *Lin. Spec. Pollich, Palat. n.* 899. *Roth, Germ.* II. 476. *Kluk, Dykc.* I. 71. *Wodzicki,* I. 99. Betula glutinosa *Villars, Plan. Dauph.* IV. 789. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 247. Alnus communis *Desfont.* Al. nigra *Gilib.*

W miejscach wilgotnych, bagnistych obszerne lasy stanowi. Najwięcéj lasów olszowych w August. (5700 włók); w Płock. (2290 włók); w Mazowiec. (1676 włók), *Sylwan* IV. 31. Kwitnie w kwiet. maj. ♄

Olsza pospolita jest drzewem 50—80 stóp dorastającém, a po ścięciu pnia głównego, w postaci krzewu na kilka lub kilkanaście stóp wysokiego okazującém się. Pień miéwa prosty, ciemno-brunatną, w starości popękaną korą okryty. Liście są ogonkowe, okrągławe lub odwrotnie jajowato-okrągławe, w wierzchołku tępe i niekiedy nieznacznie wycięte, na brzegu nieforemnie piłkowane, ciemno-zielone, w młodości lipkie i nieco omszone, późniéj gładkie, tylko pod spodem w kątach żyłek kupki drobnych włosków mające. Kotki męzkie są szczupłe, walcowate, na 2 lub 3 cal. podczas kwitnienia długie, brudno-czerwonawe, po kilka na wiérzchołku młodych gałązek skupione i na szypułkach gałęzistych zwisłe. Kielich w postaci słoika, żółtawy, 4klapkowy, o klapkach okrągławych. Pręcików cztéry, których nitki są krótkie, w wiérzchołku szczuplejsze, główki jajowate, 2komórkowe. Żeńskie kotki podobnież jak tamte osadzone; z początku są drobne (na 2 lub 3 lin. dług.), składają się z łusek klinowato-okrągławych, ścisłe ułożonych, zewnątrz brudno-czerwonawych; pod każdą dwa są kwiaty. Kielicha nie ma. Zawiązek spłaszczony; blizn dwie, szczupłych. szydełkowatych, wysunionych, purpurowéj barwy. Następnie łuski wspomniane rozrastając się, twardnieją i prawie drzewiaste się stają, a cała kotka żeńska po dojrzeniu kształt szyszki, okrągławo-jajowatéj, sino-zielonéj, późniéj brunatnéj, około pół cala długiéj przy-

biera. Dojrzewa w końcu października. Świéże drewno téj olszy odznacza się czerwonawym kolorem. Kora do garbowania zdatna, a liście do gojenia ran i wrzodów są skutecznym domowym środkiem.

1010. A. INCANA: foliis ovatis acutis duplicato-serratis subtus incano-pubescentibus, axillis venarum nudis.
(O. biała)

Alnus incana *Willd. Spec.* IV. *p.* 335. *Bechstein, Forstbot.* 299. *DC. Flor. fran. n.* 2110. *Pers. Syn.* II. *p.* 550. *Bess. Gal.* II. 203. *Schlech. Berol. Suppl. p.* 258. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 186, *f.* 1024. *Spreng. Syst.* III. *p.* 848. *Sylwan* XII. 18 z ryciną. *Szubert, Opis.* 76. *Wodzicki,* I. 102. *Dietrich, Flor. March.* 202. *Wimm. Siles.* I. 328. Betula incana *Lin. fil. Suppl.* 417. *Villars, Dauph.* IV. 790. *Schk. Handb.* III. *p.* 234. *Hoffm. Germ.* II. 248. Betula Alnus *var.* β *Lin. Spec.*

Przytrafia się w niektórych okolicach, tak na wilgotnych jak i na suchych wznioślejszych miejscach, mianowicie nad Wisłą (W Krak. Mazow. Płock.). Kwitnie w kwiet. ♄

Olsza biała ciągłych lasów u nas nie stanowi. Do poprzedzającéj jest bardzo podobna i téjże niemal wysokości dorasta. Odznacza się liściem jajowatym, śpiczastym, podwójnie piłkowanym, nie lipkim, mającym kolor jaśniejszy, a dolną powierzchnią siwo omszoną. Przysadki liściowe są lancetowate, opadające. Kotki męzkie zwykle po trzy, na wierzchołku młodych gałązek skupione. Składają się z łusek i kwiatów takich jak u poprzedzającego gatunku. Szyszki są nieco większe i wcześniéj dojrzewają. Nakoniec kora na pniu i gałęziach gładsza, jaśniejsza, szarawéj barwy. Drewno téj olszy jest białe, ściślejsze i trwalsze jak poprzedzającéj.

Rzęd pięciopręcikowy (Pentandria).

417. XANTHIUM. *RZEPIEŃ.*

Kwiaty skupione. *Męzk.* Pokrywa weilolistkowa, niemal-kulista. Osadnik szczecinkami okryty. Kielich rurkowato-lejkowaty, 5 razy wcięty. Pręcików 5, o nitkach w rurkę spojonych, główkach wolnych. *Żeńsk.* Pokrywa jednolistkowa, zewnątrz kolcami haczykowatemi okryta, wewnątrz dwa kwiaty w osobnych komórkach zawierająca. Kielich żaden. Zawiązek pojedynczy. Szyjka 1. Blizn 2, wysunionych, równowązkich, rozłożystych. Ziarn 2, płaskawych, w okrywie stwardniałéj, kolczystéj, 2komórkowéj zamkniętych.

1011. X. STRUMARIUM: caule inermi, foliis late-cordatis 3—5lobis grosse dentato-incisis utrinque hirtello-scabris, involucris fructiferis ovalibus pubescentibus, rostris rectiusculis, aculeis uncinatis.
(*R. pospolity*)

Xanthium strumarium *Lin. Willd. Spec.* IV. 373. *Scop. Carn. n.* 1177. *Gaertn. de fructib.* II. 418, *tab.* 164, *f.* 9. *Schk. Handb. tab.* 291. *Pollich, Palat. n.* 902. *Roth, Germ.* II. 492. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 256. *DC. Flor. fran. n.* 2139. *Ejusd. Prodr.* V. *p.* 523. *Schlech. Berol.* I. 485. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 186, *f* 1027. *Spreng. Syst.* III. 852. *Bess. Gal.* II, 295. *Kunth, Berol.* I. 338. *Dietrich, Flor. March.* 453. *Wimm. Siles.* 239. Xanthium caule inermi *Lin. Flor. Suec. n.* 864. Xanth. vulgare *Lamar.*

Flor. fran. II. 56. Rzep' albo świni rzep': Phasganium vel Xanthium *Syren. stron.* 599.

Pospolita roślina przy wsiach, koło płotów, przy drogach, na gruzach, dziedzińcach i t. p. Kwitnie od sierp. do paździer. ☉

Dorasta około półtory stopy wysokości. Ma łodygę prostostojącą, pojedynczą lub nieco gałęzistą, prawie walcowatą, zwykle plamkami brudno-purpurowemi upstrzoną, niekiedy włosem szczecinkowatym okrytą. Liście są naprzemianległe, długo-ogonkowe, wielkie, w nasadzie mniéj więcéj sercowato-wycięte, jajowate lub nieforemnie okrągławe, na klapki większe lub mniejsze, śpiczaste lub prawie tępe, kątowato-wcinane i nieregularnie ząbkowane. Dolna ich powierzchnia jest żylasta, a obiedwie, równie jak i ogonki, są szorstko-szczecinkowate. Kwiaty w krótkie grona, bezszypułkowe, na wierzchołku łodygi i gałęzi lub w kątach liści zebrane. Męzkie tworzą główki niemal kuliste, krótko-szypułeczkowe; mają kielichy rurkowato-lejkowate, w pięć ząbków wycięte; nitki w rurkę dłuższą od kielicha spojone, główki wolne, równowązkie, długie, brudno-zielonawéj barwy, nieco rozłożyste i łukowato-skrzywione. Żeńskie kwiaty są liczniejsze, niżéj umocowane; po okwitnieniu wydają owoce suche, twarde, podłużne, prawie eliptyczne, około pół cala długie, w wierzchołku dwoma prostemi, kolącemi dzióbkami zakończone. Powierzchnia ich jest omszona i ma na sobie tęgie szczeciny, albo raczéj kolce długie, w górze haczykowato-zgięte. W owocu dwa są ziarna, w oddzielnych komórkach umieszczone, eliptyczne, po obu końcach śpiczaste, gładkie, zielono-czarniawe, z jednéj strony płaskie, z drugiéj soczewkowato-wypukłe; wierzchołek tych nasion przedłuża się w miękki, prosty kolec. Owoc żółto farbuje, i ztąd nazwisko rośliny z greckiego *xanthos* (żółty). Dekandol w swoim systemacie do złożonych ten rodzaj policzył.

418. AMARANTHUS. *SZARŁAT.*

Kwiaty drobne, trzyprzysadkowe, w grudki skupione, kłosowate lub wiechowate. Kielich 3—5listkowy, trwały,

wzniesiony, często farbowany. Korona żadna. *Męzk.* Pręcików 3—5. *Żeńsk.* Zawiązek pojedynczy; szyjek 3, krótkich, szydełkowatych. Blizn 3, trwałych. Torebka 1ziarnowa, nieco spłaszczona, niepękająca lub poprzecznie-pękająca, kielichem okryta.

1012. A. BLITUM: caule diffuso adscendente glabro, foliis
(S. pospolity) subrhomboideo-ovatis obtusissimis retusis, glomerulis axillaribus subglobosis ad apicem caulis in anthuros cylindraceos nudos terminales et axillares dispositis, floribus bracteis longioribus triphyllis, masculis triandris, capsulis subrotundo-ovatis indehiscentibus.

Amaranthus Blitum *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 387. *Scop. Carn. n.* 1178. *Roth, Germ.* II. 471. *Pers. Syn.* II. 560. *DC. Flor. fran. n.* 2282. *Hoffm. Germ.* II. 249. *Bess. Gal.* II. 284. *Schlech. Berol.* I. 485. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 186, *fig.* 1028. *Kluk, Dykc.* I. 28. *Dietrich, Flor. March. p.* 242. *Wimm. Siles.* I. 81. Amaranthus floribus glomeratis lateralibus, foliis ovatis retusis caule diffuso *Lin. Flor. Suec. n.* 865. Amaranthus viridis *Pollich, Palat. n.* 903. Amaranth. adscendens *Loisel.* Amaranth. ruderalis *Koch.* Am. oleraceus *Rodschied.* Albersia Blitum *Kunth, Flor. Berol.* II. 144.

Przytrafia się czasem we wsiach i miasteczkach, przy płotach, w ogrodach między warzywem, na placach, ulicach i t. p. Kwitnie w lipc. sierp. ⊙

Cała roślina jest szaro-zielonawa, z postaci do komosy podobna. Ma łodygę na ½—1 stopę wysoką, znacznie gałęzistą, roz-

pierzchłą, już prosto-stojącą, już mniej więcej na ziemi rozpostartą, gładką, niekiedy czerwonawą. Liście naprzemianległe, ogonkowe, nieforemnie niby czworokątnie-jajowate, w wierzchołku tępe i nieco wycięte, pod spodem żylaste. Kwiaty bardzo drobne, zielonawe, niepozorne, zebrane w krótkie kłosy, z kątów liści i z wierzchołków gałęzi wyrastające. W męzkich są 3 pręciki. W żeńskich blizn trzy. Kielich w obudwu trzylistkowy. Torebka okrągława, niepękająca. Liście czasem plamami są oznaczone.

Rzęd ośmiopręcikowy (Octandria).

419. MYRIOPHYLLUM. *WYWŁÓCZNIK.*

Męzk. kielich 4dzielny, o działach wzniesionych. Płatków w koronie 4, od kielicha dłuższych i z jego działami naprzemianległych, prędko-opadających. Pręcików zwykle ośm. *Żeńsk.* Kielich z zawiązkiem spojony, 4klapkowy. Korona żadna. Zawiązek czterokomórkowy. Blizn 4, zgrubiałych, kosmatych. Owoc suchy, ze 4 guziczków orzeszkowatych, 1ziarnowych, niepękających, nieco spłaszczonych i prawie z sobą zrosłych, uformowany. (Rośliny wodne, o kwiatach drobnych, okręgowych).

1013. M. SPICATUM: (*W. kłosowy*) foliis verticillatis pinnatipartitis, segmentis capillaceis, floribus verticillatis, verticillis spicatis, spicis virgineis erectis, bracteis inferioribus serratis verticillum aequantibus, superioribus integerrimis verticillo brevioribus.

Myriophyllum spicatum *Lin. Willd. Spec.* IV. 406. *Scop. Carn. n.* 1180. *Pollich, Palat. n.* 905. *Roth, Germ.* II. 481. *Pers. Syn.* II. 563. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 252. *Schk. Handb. tab.* 296. *DC. Flor. fran. n.* 3658. *Ejusd.*

Prodr. III. *p.* 68. *Schlech. Berol.* I. 487. *Bess. Gal.* II. 285. *Spreng. Syst.* III. 853. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 187, *f.* 1031. *Kunth, Berol.* I. 172. *Dietrich, Flor. March.* 579. *Wimm. Siles.* I. 117. Myriophyllum floribus masculis interrupte spicatis *Lin. Flor. Suec. n.* 867. Myriophyllum aquaticum majus *Vaill. Paris. p.* 143.

W rowach, stawach, sadzawkach i t. p. Kwitnie w lipcu, sierpniu. ♃

Cała roślina zanurzona jest w wodzie, kłosy tylko podczas kwitnienia wznosi nad jéj powierzchnią. Ma łodygi gałęziste, prawie dwudzielne, walcowate, gładkie, wietkie, liściem dość gęsto okryte. Liści zwykle po cztéry w każdym okrążku, gładkich, na delikatne, niemal włoskowate wcięcia piérzasto-podzielonych, Kłos pojedynczy, wiérzchołkowy, bezlistny, pionowo nad wodę wzniesiony, na 2 lub 3 cal. długi. Kwiaty nader drobne, w okrążki bezszypułkowe zebrane; wyższe są męzkie, bardziéj do siebie zbliżone; koronę mają czerwonawą, przysadki drobniutkie, całe i krótsze od kwiatów; pręcików ośm, których główki są podłużne, równowązkie, żółte, niemal pionowo na nitkach wsparte. Kwiaty żeńskie niżéj umocowane, i tworzą okrążki rozsunione. Korony u nich nie ma; przysadki zaś są śpiczaste, niewyraźnie piłkowane, kwiatom niemal równe. Blizny pęzelkowate, cielistéj barwy.

1014. M. VERTICILLATUM: foliis verticillatis pinnatipartitis *(W. okręgowy)* segmentis capillaceis, floribus verticillatis, verticillis axillaribus, bracteis omnibus pectinato-pinnatifidis verticillo longioribus.

Myriophyllum verticillatum *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 407. *Pollich, Palat. n.* 906. *Roth, Germ.* II. 482. *Pers. Syn.* II. 563. *Hoffm. Germ.* II. 253. *DC. Flor.*

fran. n. 3659. *Ejusd. Prodr.* III. *p.* 68. *Schlech. Berol.* I. 487. *Spreng. Syst.* III. *p.* 853. *Bess. Gal.* II. 285. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 187, *fig.* 1032. *Kunth, Flor. Berol.* II. 171. *Dietrich, Flor. March. p.* 579. *Wimm. Siles.* I. 117. Myriophyllum floribus omnibus verticillatis *Lin. Flor. Suec. n.* 868. Myri. pectinatum *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 529. *Prodr.* III. *p.* 68. Myriophyllum aquaticum minus *Vaill. Paris.* 143.

W rowach, miejscach wodą zalanych. Kwitnie w lecie. ♃

Z ogólnéj postaci do poprzedzającego podobny, lecz różni się łodygą zazwyczaj pojedynczą, dłuższą, cokolwiek grubszą i liściem gęściéj okrytą. Liści tych w każdym okrążku bywa po pięć, podobnież na subtelne, włoskowate wcięcia podzielonych. Kwiaty w okrążkach równo rozsunionych. Najwidoczniéj jednak tém się różni, że przysadki, których przy każdym okrążku jest 4 lub 5, są znacznie od kwiatów dłuższe, piérzasto podzielone i do liści łodygowych podobne. Kwiaty czasem bywają 2płciowe. *Myriophyllum pectinatum DC.* jest odmianą mającą przysadki grzebieniaste, mało co dłuższe od kwiatów.

420. CORYLUS. *LESZCZYNA.*

Kotki męzk. walcowate, zwisłe, z licznych łusek, 3klapkowych, dachówkowato-ułożone; środkowa klapka szérsza, dwie boczne szczuplejsze okrywająca. Pręcików 8, do nasady łuski pod spodem przymocowanych; nitki ich krótkie, główki jednokomórkowe, w wiérzchołku kupką włosków uwieńczone. *Kotki żeńsk.* w kształcie pączków krótkich, łuskowatych, wiérzchołkowych i bocznych, o łuskach jajo-

watych, tępych, wewnątrz przy nasadzie 2kwiatowych, opadających. Każdy kwiat otoczony okrywą dzwonkowatą, prawie 2dzielną, w wierzchołku w nieforemne ząbki poszarpaną. Kielich z zawiązkiem dolną częścią ściśle spojony (górny), z brzegiem niewyraźnym i nieforemnie ząbkowanym (*). Zawiązek 2komórkowy, o komórkach 1ziareczkowych (**). Blizn dwie, szczupłych, wysmionych. Owocem jest orzech twardy, jajowaty lub okrągławy, mniéj więcéj śpiczasty, gładki, 1komórkowy, 1nasienny, w nasadzie chropowatością széroką, okrągławą oznaczony i w pokrywie zwiększonéj, liściastéj, w wierzchołku w zęby poszarpanéj zawarty.

1015. C. AVELLANA: ramulis petiolisque pilosis setulisque (*L. pospolita*) glanduliferis obsitis, foliis ovatis vel subrotundo-obovatis acuminatis cordatis inaequaliter acute dentatis subtus pubescentibus, stipulis oblongis obtusis, involucris campanulatis apice apertis et multifidis, laciniis lacero-dentatis.

Corylus Avellana *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 470. *Pollich, Palat. n.* 912. *Scop. Carn. n.* 1192. *Schk. Handb.* III. *p.* 275, *tab.* 305. *Gaertn. de fructib.* II. 53, *tab.* 89, *f.* 3. *Du Roi Haibk. Baumz.* I. 173. *Roth, Flor. Germ.* II. 490. *DC. Flor. fran. n.* 2115. *Hoffm. Germ.* II. 255. *Pers. Syn.* II. 571. *Bess. Gal.* II. 292. *Schlech. Berol.* I.

(*) Z początku jednak ani téj okrywy, ani kielicha dojrzeć niepodobna; późniéj dopiero, gdy zawiązek się zwiększy, części te stają się widoczniejszemi.

(**) Komórka jedna wraz ze swojém ziareczkiem, w czasie rozrastania się zawiązka niknie; dlatego orzech jest 1komórk. i zwykle 1ziarn.

492. *Spreng. Syst.* III. 853. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 189, *fig.* 1043. *Kunth, Flor. Berol.* II. 198. *Kluk, Dykc.* I. 159. *Szubert, Opis.* 209. *Wodzicki,* I. 174. *Dietr. Flor. March. p.* 215. *Wimm. Siles.* I. 324. Corylus stipulis ovatis obtusis *Lin. Flor. Suec. n.* 873. Corylus sylvestris *Vaill. Paris. p.* 42.

W lasach i gajach bardzo pospolita. Kwitnie wcześnie z wiosny. ♃

Leszczyna pospolita jest krzewem 15 do 20 stóp dorastającym. Gałęzie ma długie, brunatnawe, biało-plamiste, gładkie, w młodości omszone. Liście ogonkowe, sercowato-okrągławe, lub odwrotnie jajowato-okrągławe, w nasadzie całe, w wierzchołku mniéj więcéj spiczasto-przedłużone, na brzegu podwójnie drobno-piłkowane; górna ich powierzchnia jest jasno-zielona i prawie gładka, dolna bledsza, szarym, drobnym włosem okryta, żeberkowata. Ogonek liściowy jest krótki, czerwonawym, gruczołkowatym włosem porosły a w nasadzie dwie, podłużne, tępe przysadki mający. Męzkie kotki zazwyczaj po 2 lub 3 razem z wierzchołka lub z boku młodych gałązek wyrastają; w jesieni już są widzialne, następnéj wiosny przedłużają się i do półtora lub dwóch cali długości dochodzą; są walcowate, zwisłe, brunatnawe, omszone. Pod każdą ich łuską jest ośm pręcików, mających główki podłużne lub jajowate, 1komórkowe, w wierzchołku wiązeczką włosków uwieńczone, po dojrzeniu szparą podłużną pękające i obfity żółty wydające pyłek. Żeńskie kwiaty w małym, jajowatym, z dachówkowatych łusek złożonym pęczku zebrane i między jego łuskami tak ukryte, że tylko ich blizny szczupłe, nitkowate, karmazynowe z pączka wystają. Owoc pod nazwiskiem *orzecha laskowego* znajomy, z początku jest zielonawy, późniéj właściwego koloru, gładki, prawie kulisty lub jajowaty, czasem nieco spłaszczony, tępy lub spiczasty, w pokrywie zielonéj, dzwonkowatéj, u dołu nieco zgrubiałéj, w wierzchołku zębato-poszarpanéj utkwiony, a po zupełném dojrzeniu z takowéj dobrowolnie wypadający. Dwa, trzy a niekiedy i więcéj orze-

chów, razem z sobą zrosłych w jednéj pokrywie znaleźć można. Orzechy często dwuziarnowe bywają. Z nasion wyborny otrzymuje się oléj.

Rzęd wielopręcikowy (Polyandria).

421. BETULA. *BRZOZA.*

Kotka męzka walcowata, z licznych łusek jajowato-okrągławych, dachówkowato-ułożonych uformowana. Pod każdą łuską jest pięć przysadek czyli łusek mniejszych, do jéj nasady przyrosłych. Kielich żaden, pręcików zwykle 6, o nitkach w wierzchołku rozdwojonych i główkach podwójnych, jednokomórkowych, podłużnie pękających. *Kotka żeńs.* krótsza, szczuplejsza, walcowata, z łusek 3klapkowych, ściśle dachówkowato-ułożonych. Pod każdą kwiatów trzy. Kielich żaden. Zawiązek 2komórkowy, o komórkach 1ziareczkowych. Blizn dwie, szczupłych, nitkowatych. Owocem orzeszek bardzo drobny, 1komórkowy, 1nasienny, soczewkowato-spłaszczony, z obudwu stron błoniastém skrzydełkiem opasany.

1016. B. ALBA: ramulis verrucosis, foliis ovato-deltoideis *(B. pospolita)* acuminatis argute duplicato-serratis glabris, junioribus glutinosis, squamarum lobis lateralibus rotundatis.

Betula alba *Lin. Spec. Willd. Spec.* IV. *p.* 462. *Pollich, Palat. n.* 898. *Schk. Handb.* III. *p.* 230, *tab.* 288. *Roth, Germ.* II. 475. *Bechst. Forstbot.* 284. *Bess. Gal.* II. 288. *Spreng. Syst.* III. *p.* 854. *Pers. Syn.* II. 572. *Schlech. Berol.* I. 489. *DC. Flor. fran. n.* 2106. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 188, *fig.* 1038. *Wallroth, Sched. Critic.* 494. *Szubert, Opis. str.* 57. *Kluk, Dykc.* I. 70. *Wo-*

dzicki, I. 125. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 202. *Dietrich, Flor. March. p.* 201. *Wimm. Siles.* I. 327. Betula foliis ovatis acuminatis serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 859.

α Zwyczajna, *vulgaris:* ramis patentibus, foliis scabris. Betula virgulis erectis *Vaill. Paris. p.* 21.

β Płacząca, *pendula:* ramis pendulis, foliis laevibus, Betula pendula *Roth, Germ.* II. 475. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 246. *Schk. Handb. tab.* 288. *Pers. Syn.* II. 572. B. verrucosa *Ehrh.* Betula virgulis pendulis *Vaill. l. c.*

W lasach suchych lub nieco wilgotnych; niekiedy sama obszerne gaje tworzy. Kwitnie w kwiet. i maju. ♄

Jest drzewem do 60 lub więcéj stóp dorastającém. Pień i gałęzie grubsze odznaczają się korą białą, gładką, na cienkie płatki rozłupującą się; młodsze gałęzie mają korę brunatnawą, nieco szorstką, brodaweczkami białawemi okrytą. Gałęzie są cienkie, giętkie, na młodych drzewach prosto-stojące, na starszych mniéj więcéj zchylone lub zwisłe. Liście naprzemianległe, ogonkowe, zwykle trójkątne, lub jajowato-trójkątne, czasem prawie romboidalne, w nasadzie niekiedy sercowato-wycięte, w wiérzchołku śpiczaste, na brzegu ostro-podwójne, piłkowane, w młodości trochę lipkie, z obudwu stron gładkie, później z wiérzchu brodaweczkami czyli kropkami szorstkiemi okryte, światło-zielone, pod spodem bledsze. Kotki męzkie, przed liściami kwitnące, na wiérzchołku gałązek zwykle po dwie (czasem po 3 lub po 1) umieszczone, zwisłe, walcowate, na półtora lub dwa cale długie. Składają się z łusek okrągławych, rzęsowatych, w wiérzchołku króciutkim sztyletem zakończonych. Pod każdą jest 5 drobniutkich, białych przysadek, z których jedna wiérzchołkowa, a 4 boczne; do ostatnich przymocowane są pręciki w liczbie sześciu, mające nitki krótkie główki podwójne, jajowato-okrą

gławe, 1komórkowe, żółte, wpodłuż pękające (*). Żeńskie kotki prawie jednocześnie z liściami z bocznych pączków pojedynczo wyrastające, krótko-szypułkowe, wzniesione, szczuplejsze i krótsze od męzkich (bo ledwie ¾ cal. dług.), zielonawe, składają się z drobniutkich, z początku okrągławych, późniéj trzyklapkowych łusek; ich boczne klapki są zaokrąglone i szérokie, środkowa przedłużona, niemal trójkątna, śpiczasta, wszystkie są rzęsowate i tylko podczas dojrzewania owoców widzialne. Każda łuska ma pod sobą trzy ledwie dojrzane kwiaty, tojest 3 zawiązki dwuszyjkowe. Te po dojrzeniu zamieniają się na tyleż maleńkich, okrągławych, soczewkowato-spłaszczonych owoców czyli orzeszków, z których każdy jest z dwóch stron delikatną, od orzeszka obszerniejszą błonką opasany.

Brzoza jest wytrwała na zimno, dlatego w krajach znacznie na północ posuniętych, tudzież na wysokich górach znaleźć ją można. Wszelki grunt jest dla niéj sprzyjający. Drewno jéj białe, dosyć twarde, szczególniéj dla kołodziejów i siodlarzy zdatne, na opał wyborne. Z kory otrzymuje się drzewny oléj, pod nazwiskiem *dziegciu* znajomy, któremu sławne juchty rossyjskie dobroć swoję winny. Na wiosnę za nacięciem pnia lub gałęzi płynie obfity, wodnisty, słodkawy sok, *oskołą* zwany, z którego dobry trunek nakształt wina, tudzież niezły ocet otrzymać można. Liście brzozowe mają zapach dość przyjemny, smak gorzkawy, dla owiec na paszę zimową zdatne.

Brzoza płacząca jest odmianą, mającą gałęzie długie, cienkie, bardzo giętkie i zupełnie na dół zwisłe; liście pospolicie gładsze jak u zwyczajnéj. W ogrodach pięknie od innych drzew odbija.

Uwaga. Wyrastające młode pędy brzozowe, po ścięciu pnia głównego, miewają często liście całkiem od zwyczajnych odmienne. Są one bowiem pospolicie wielkie (3—5 cali dług. a 2—3 cali w nasadzie szérokiej), jajowate, szczytowato-przedłużone, nieregularnie śpiczasto-ząbkowane, a czasem na klapki nieznacznie wcięte; dolna ich powiérzchnia jest bledsza, szarawa i gęstym, krótkim, miękkim włosem odznaczająca się, górna bardziéj szorstka i rzadsze ma włoski. Ogonki i gałązki podobnież są kosmate.

(*) Niektórzy autorowie każdą taką główkę podwójną uważają za pojedynczą, 2komórkową, której komórki są znacznie od siebie odsunione, i tylko nasadami do końców rozdwojonéj nitki przyrosłe. Inni jeszcze każdy pręcik o główce podwójnéj, poczytują za dwa pręciki nitkami z sobą do pewnéj wysokości spojone, i tym sposobem 12 widzą pręcików, szykując je we trzy czteropręcikowe kwiaty. W takim sposo-

1017. B. FRUTICOSA: ramulis punctis resinosis adspersis, (*B. krzewowata*) foliis breviter petiolatis subrotundo-ovatis grosse-serratis glabris, amentis femineis ventricoso-teretibus, squamarum lobis linearibus elongatis.

Betula fruticosa *Pallas, Flor. Ross.* I. 62, *tab.* 40. *Willd. Spec.* IV. 466. *Pers. Syn.* II. 572. *Schk. Handb.* III. *p.* 233. *Bechst. Forstbot.* 670. *Bess. Gal.* II. 291. *Schlech. Berol.* I. 491. *Spreng. Syst.* III. *p.* 855. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 189, *f.* 1040. *Dietrich, Flor. March.* 201. Betula humilis *Schrank.* B. turfosa *Weigel.* B. fruticans *Desfont.*

Ten gatunek brzozy jest krzewem, na 4 lub 5 stóp wysokim. Ma gałęzie i gałązki szaro-brunatne, białemi kropkami upstrzone. Liście drobne, ogonkowe, eliptyczno okrągławe, lub okrągławo-jajowate (niektóre przy kotkach niemal-romboidalne), nieco śpiczaste, z brzegiem w górze nieregularnie-ostro-piłkowanym, przy nasadzie całe; obiedwie ich powierzchnie są gładkie, czasem tylko na obwodzie rzęsowato-omszone, dolna żeberkowata i delikatnemi żyłkami siatkowato-przerosła. Męzkie kotki pojedynczo z bocznych pączków wyrastają w kwietniu; są walcowate, brunatnawe. Żeńskie w maju wraz z liściami również pojedynczo się wywijają. Dojrzała kotka żeńska jest podłużna, walcowata, na krótkiej szypułce do góry wzniesiona, około pół cala długa, a na 3 lub 4 lin. w przecięc. poprz. szeroka, żółto-brunatnawa. Łuski jéj są 3klapkowe: boczne klapki szérsze, tępe, niby skośno-ucięte, wiérzchołkowa zaś jest szczuplejsza i nieco dłuższa, jajowato-lancetowata; wszystkie na obwodzie drobnym, białawym włosem rzęsowato-okryte. Cała łuska niby krzyż przedstawia. Owoce mają kształt prawie eliptyczny; są płaskie, gładkie, w wiérzchołku tylko włosiste i dwiema bliznami uwieńczone, a z dwóch stron

bie uważania, liczba kwiatów pod każdą główną łuską kotki męzkiéj, wyrównywałaby liczbie kwiatów pod łuską kotki żeńskiéj będących.

błonką białą, nieco od owocu węższą opasane. Krzew ten znalazłem w r. 1827 na bagnistéj łące w Augustow. w okolicy Szczuczyna i Wąsosza. Późniéj P. Jastrzębowski znajdował go około Sejn.

422. CARPINUS. *GRAB.*

Kotka męzka podłużno-walcowata, z łusek jajowatych, wklęsłych, rzęsowatych, dachówkowato-ułożonych uformowana. Pręcików pod każdą łuską 10 do 20, o główkach pojedynczych, podwójnych lub potrójnych, podługowatych, 1komórkowych, w wierzchołku kupką włosków uwieńczonych. Kielich żaden. *Kot. żeńs.* nastroszona, krótsza, o łuskach rzadszych, lancetowatych, śpiczastych, 2kwiatowych, opadających. Każdy kwiat opatrzony okrywą (przysadką) 3klapkową, o klapce środkowéj dłuższéj. Kielich niewyraźny, do zawiązka ściśle przyrosły (górny), nieforemnie ząbkowany. Zawiązek pojedynczy, dwiema długiemi bliznami uwieńczony, 2komórkowy, o komórkach 1ziareczkowych. Owocem orzeszek jajowaty, płaskawy, żeberkami oznaczony, niepękający, szczątkami kielicha w wierzchołku okryty, nasadą do okrywy zwiększonéj, liściastéj, 3klapkowéj przyrosły, ziarno jedno zawierający.

1018. C. BETULUS: foliis ovali-oblongis subcordatis acumi-
(*G. pospolity*) natis argute-duplicato-serratis subtus ad nervum et venas primarias sericeo pubescentibus, venis lateralibus approximatis parallelis, bracteis involucralibus fructiferis trifidis, laciniis subserratis, intermedia magis producta.

Carpinus Betulus *Lin. Willd. Spec.* IV. 467. *Scop. Carn. n.* 1189. *Pollich, Palat. n.* 891. *Gaertn. de fructib.* II. 52, *tab.* 89, *fig.* 2. *Roth, Germ.* II. 491. *Schk.*

Handb. III. 273, *tab.* 304. *Bechst. Forstbot.* 408. *DC. Flor. fran. n.* 2112. *Pers. Syn.* II. 572. *Hoffm. Germ.* II. 255. *Bess. Gal.* II. 291. *Schlech. Berol.* I. 494. *Spreng. Syst.* III. 855. *Kluk, Dykc.* I. 109. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 189, *fig.* 1042. *Kunth, Flor. Berol.* II. 197. *Dietrich, Flor. March. p.* 215. *Wimm. Siles.* I. 324. *Wodzicki*, I. 241. Carpinus squamis strobilorum planis *Lin. Flor. Suec.* 872. Carp. sepium *Lamar. Flor. fran.* II. 212. Carp. vulgaris *Miller. Szubert, Opisan.* 51.

W lasach listkowych i gajach. Niekiedy przy wsiach drzewa pojedyncze dają się widzieć. Kwitnie w maju. ♄

Grabina dorasta do 20 lub 30 łokci wysokości, lecz często w postaci krzewu się okazuje. Pień miewa pospolicie prawie kanciasty, ciemno-szarą, dosyć gładką korą pokryty. Młode gałązki są omszone. Liście naprzemianległe, krótko-ogonkowe, jajowato-podłużne, w wierzchołku śpiczasto przedłużone, na brzegu podwójnie ostro-piłkowane, około dwóch cali długie, a cal lub półtora szerokie: dolna ich powierzchnia ma na sobie równoległe, wydatne żeberka, pod ostrym kątem z głównym nerwem zetknięte; żeberka te równie jak brzeg liści, tudzież ogonki białym, rzadkim włosem są okryte. Kotki męzkie z boku przeszłorocznych gałązek wyrastają, i są na krótkich szypułkach osadzone lub bezszypułkowe, nieco zwisłe, walcowate, na 1 lub dwa cale długie, z łusek rzadkich, jajowatych, śpiczastych, wklęsłych, żółto-zielonych, w wierzchołku rdzawych i nieco omszonych uformowane. Do nasady każdéj takiéj łuski pod spodem, różna liczba pręcików (znajdowałem ich od 10 do 18) jest przyrosła. Każdy składa się z nitki króciutkiéj i główki jednéj (czasem dwóch lub trzech a takie podobnie jak u brzozy, za odosobnione komórki bywają uważane). Główki są podługowate, w wierzchołku kupką drobnych włosków uwieńczone, jednokomórkowe, szparą podłużną pękające. Żeń-

skie kotki wraz z liściami, z pączków wiérzchołkowych się rozwijają; są krótsze (około pół cala dług.) i szczuplejsze od tamtych, na szypułkach mniéj więcéj ukośnie stojące, z łusek rzadkich, lancetowatych, mocno-śpiczastych, rzęsowatych i prędko opadających uformowane; u dołu mają kilka przysadek, podobnież lancetowatych i rzęsowatych. Każda łuska dwa zwykle obejmuje kwiaty. Kwiat składa się: z okrywy, mającéj postać przysadki 3 razy wciętéj, o wcięciu środkowém lancetowato-równowązkiém, cokolwiek śpiczastém, omszoném i niemal trzy razy od bocznych wcięć dłuższém; z zawiązka kielichem drobniutkim nieforemnie ząbkowanym uwieńczonego, i z dwóch blizn, szczupłych, nitkowatych, wysunionych, czerwonawych. Owoc jest jajowaty, płaskawy, gładki, po dojrzeniu twardy, około ćwierć cala długi, brudno-zielony; na powiérzchni ma podłużne żeberka, a na wiérzchołku krótkie szczątki kielicha. Orzeszek ten jednoziarnowy, przyrosły jest do nasady okrywy (przysadki) zwiększonéj, liściastéj, 3klapkowéj i krótką szypułkę mającéj; środkowa klapka znacznie jest od bocznych większa; wszystkie zaś są gładkie, żyłkami porosłe, na brzegu całe lub niewyraźnie drobno-piłkowane.

Grabina na żywe płoty i szpalery szczególniéj się używa; drewno jest białe, ciężkie, twarde i bardzo spójne, do wszelkiéj stolarszczyzny i wyrobów kołodziejskich przydatne, a pod względem opału każde inne przewyższa. Liście są dobrą paszą dla owiec i bydła, a z orzechów możnaby zapewne niezły oléj wybijać.

423. FAGUS. *BUK.*

Kotki męzk. okrągławo-kłosowate. Okrycie pojedyncze (kielich), prawie dzwonkowate, 5 razy wcięte, przysadkami opatrzone. Pręcików od 6 do 12 lub cokolwiek więcéj wysunionych, wolnych, mających główki 2komórkowe, o komórkach równoległych. *Kotk. żeńsk.* Pokrywa zgrubiała, 4 razy wcięta, szczecinkami najeżona, 2kwiatowa. Zawiązek kielichem 6dzielnym, prawie foremnym, wzniesionym uwieńczony, trójgraniasty, 3komórkowy, o komórkach 2ziareczkowych. Blizn 3, długich, nitkowatych, wysunionych. Owoców 2, skórkowatych, trójgraniastych,

gładkich, 1nasiennych, niepękających, w pokrywie zwiększonéj, stwardniałéj, kolcami miękkiemi zewnątrz okrytéj i na cztéry klapki pękającéj, zamkniętych.

1019. F. SYLVATICA: (*B. pospolity*) foliis subrotundo-ovatis repandis subundulatis margine ciliatis glabris subtus in axillis venarum sericeo-pilosis, involucris ovato-globosis spinis mollibus patentibus echinatis.

Fagus sylvatica *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 459. *Pollich, Palat. n.* 910. *Roth, Germ.* II. 489. *Gaertn. de fructib.* I. 182, *t.* 37, *fig.* 2. *Schk. Handb.* III. *p.* 272, *tab.* 203. *Du Roi Haibke. Baumz.* I. 230. *Pers. Syn.* II. 570. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 255. *Bess. Gal.* II. 288. *DC. Flor. fran. n.* 2113. *Schlech. Berol.* I. 493. *Spreng. Syst.* III. *p.* 856. *Kluk, Dykc.* II. 1. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 188, *f.* 1037. *Wodzicki* I. 201. *Szubert, Opis. str.* 13. *Kunth, Flor. Berol.* II. 196. *Dietrich, Flor. March. p.* 216. *Wimm. Siles.* I. 326. Fagus foliis ovatis obsolete serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 871.

W Krak. W Sandomir. na górach Śto-krzyzkich, gdzie obszerne lasy stanowi. W Lubelsk. w okolicach Zamościa. W Mazow. koło m. Brzezin. W Płock. pow. Lipnowskim i t. d. (Lasów bukowych najwięcéj w Lubelsk. (365 włók). W Sandomir. (325 wł.). W Krakow. (96 wł.). Kalisk. (62 wł.). *Sylwan* IV. 31). Kwitnie w maju. ♄

Buczyna jest pięknóm i użytecznóm drzewem, dorastającém niekiedy do 100 stóp wysokości. Jéj pień i gałęzie odznaczają się korą gładką, równą, popielatą. Liście na krótkich ogonkach osadzone, naprzemianległe, skośno-jajowate, w wierzchołku tępe lub niebardzo śpiczaste, na brzegu falisto-nieznacznie wyginane, w młodości nieco kosmate, później gładkie, trochę lśniące i tylko na obwodzie białym, miękkim włosem pięknie porosłe, świato-zielone, pod spodem żeberkowate, około 2 cali długie. Żeberka, tudzież ogonki i szypułki kwiatowe, mają na sobie miękkie, jedwabiste włoski. Kwiaty rozwijają się w maju, wkrótce po liściach. Męzkie zebrane są w kotki niewielkie, okrągławe, zielono-żółte, na długich szypułkach z kątów liści wyrastające. Każdy kwiat ma króciutką szczegółową szypułkę; kielich jego jest prawie dzwonkowaty, 5 lub 6 razy wcięty, o wcięciach lancetowatych, śpiczastych, jedwabisto-włosistych; pręcików 8 albo więcéj, mających nitki delikatne, włókienkowate, gładkie, znacznie od kielicha dłuższe; główki podłużne, żółtawe, nasadą przymocowane, 2komórkowe, o komórkach równoległych, wzdłuż pękających. Szypułka ogólna czasem na 2 cale przeszło jest długa, i ma poniżéj kotki szczupłe, równowązkie, nietrwałe przysadki. Kwiaty żeńskie na wierzchołku młodocianych gałązek wyrastające, na szypułce zgrubiałéj, spłaszczonéj, około cala długiéj do góry wzniesione. Pokrywa niewyraźnie 4ząbkowa, zewnątrz licznemi, miękkiemi, walcowatemi, omszonemi, w wierzchołku nieco skrzywionemi kolcami najeżona, dwa zamyka kwiaty. Każdy składa się z zawiązka, maleńkim, ząbkowanym kielichem uwieńczonego, i trzech wysunionych, na zewnątrz nieco odgiętych, kosmatych blizn. W nasadzie pokrywy znajdują się przysadki równowązkie, szczupłe, brunatnawe, omszone, opadające. Następnie pokrywa rzeczona znacznie się rozrasta; a po zupełném dojrzeniu na cztéry pęka klapki. Dwa w niéj zwykle mieszczą się owoce, trzygraniaste, 1ziarnowe, około pół cala długie, gładkie, nieco błyszczące, w wierzchołku kończate, kasztanowato-brunatnawe, dosyć twarde, pod nazwiskiem *orzeszków bukowych* czyli *bukwi* znajome. Drzewo bukowe jest białawe, lub blado-czerwonawe, ściśłe, twarde, mianowicie po wyschnięciu (od grabiny jednak mniéj spojne); daje się pięknie gładzić, dlatego od tokarzy, stolarzy i innych rzemieślników cenione; do wszelkich robót, szczególniéj podwodnych jest przydatném, a po grabowém najlepsze do opału.

Świeże orzeszki mają smak migdałowy; wytłacza się z nich obfity, tłusty olej, który oczyszczony oliwę prowancką zastąpić może. Buczyna jednak w naszym klimacie dosyć rzadko owoce rodzi.

424. QUERCUS. *DĄB.*

Kotki męzk. rzadko-kwiatowe, szczupłe, zwisłe. Kielich nieforemny, na kilka wcięć (6—9) podzielony. Pręcików 5 do 10, mających główki 2komórkowe, o komórkach równoległych. *Kwiaty żeńsk.* w postaci pączków, pojedyncze, albo po dwa lub po kilka skupione. Pokrywa z licznych łusek dachówkowato spojonych uformowana, 1kwiatowa. Kielich z zawiązkiem ściśle spojony (górny), z brzegiem wolnym, nieforemnie 6—10 razy wciętym. Zawiązek 3komórkowy (*), o komórkach 2ziarenczkowych. Szyjka 1, zgrubiała. Blizn 3, okrągławych, tarczowatych. Owocem jest żołądź 1komórkowa, 1nasienna, jajowata lub podłużna, niepękająca, w nasadzie pokrywą zwiększoną w kształcie miseczki otoczona.

1020. Q. ROBUR: foliis longiuscule-petiolatis obovato-oblongis profunde sinuatis basi rotundatis cordatis vel in petiolum decurrentibus glabris, junioribus subtus puberulis, glandibus sessilibus elliptico-oblongis, cupulam hemisphaericam adpresso-squamulosam tenuissime tomentosam triplo-superantibus.
(*D. zwyczajny*)

Quercus Robur *Willd. Spec.* IV. *p.* 450. *Roth, Germ.* II. 487. *Schk. Handb.* III. *p.* 259, *tab.* 301 *b. Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 35. *Hoffm. Germ.* II. 254. *Spreng. Syst.* III. 684. *Bechstein, Forstbot. p.* 238. *Bess.*

(*) Podług niektórych 2komórkowy.

Gal. II. 287. *Pers. Syn.* II. 570. *Schlech. Berol.* I. 491. *Jundziłł, Lit.* 286. *Szubert, Opis.* 4. *Wodzicki*, I. 412. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 188. *f.* 1035. *Dietrich, Flor. March. p.* 217. *Wimm. Siles.* I. 325. Quercus robur, *var.* β *Lin. Flor. Suec. n.* 870. *Kluk, Dykc.* II. 254. Qu. sessiliflora *Salisbur. Prodr. Stirp.* 392. *DC. Flor. fran. n.* 2117. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 194. Quer. sessilis *Ehrh.* Quercus latifolia mas quae brevi pediculo *Vaill. Paris. p.* 167.

W lasach listkowych dość pospolity. Czystych lasów dębowych najwięcéj w Lubelsk. (1928 włók). W Sandomir. (492 wł.). W Krakow. (96 wł.). W Kalisk. (48 wł.) *Sylwan* IV. 31. Kwitnie w maju. ♄

Najokazalsze i najdłużéj trwające drzewo naszych lasów. Pień jego do ogromnéj dorastający grubości, ciemno-szarą i w starości znacznie popękaną korą okryty. Gałęzie grube, rozłożyste, obszerną koronę formują. Liście rozwijają się w maju; są naprzemianległe, ogonkowe, podłużne, ku nasadzie klinowato zwężające się, na obwodzie w tępe, okrągławe klapki nieforemnie łękowato-wycinane. Obiedwie ich powierzchnie są gładkie (dolna w młodości omszona), górna ciemniejsza, nieco-lśniąca; spodnia bledsza, bez połysku, żeberkami równoległemi i żyłkami siatkowato-przerosła. Kwiaty jednocześnie z liściami, na przeszłorocznych gałązkach wyrastają. Męzkie zebrane są w kotki czyli raczéj w kłosy lub gronka szczupłe, zwisłe, przerywane, na dwa lub trzy cale długie, z kątów liści wyrastające. Okrycie ich jest kielichem poszarpanym, tojest na szczupłe, nierówne, w wierzchołku nieco kosmate wcięcia podzielonym. Pręcików rozmaita liczba; niekiedy więcéj jak 10; nitki ich są krótkie, główki dwukomórkowe, żółtawe, podłużnie pękające. Kwiaty żeńskie nader drobne (zaledwie 1 lin. dług.), bezszypułkowe, pojedynczo lub po kilka skupione, wyrastają powyżéj męzkich, na tychże samych gałązkach. Mają po-

krywę jajowatą, w kształcie maleńkiego pączka, złożoną z licznych, dachówkowato ułożonych i zrosłych z sobą łuszczek. Prócz tego znajduje się ledwie widzialny, ząbkowany, zawiązek uwieńczający a późniéj niknący kielich. Szyjka króciutka; blizn 3 lub 5, zaokrąglonych, wystających, czerwonawych. Owoc pod nazwiskiem *żołędzi* znajomy, bezszypułkowy, pękato-podłużny, walcowaty, gładki, żółto-brunatnawy, około 1 cala długi, w wierzchołku szczątkiem szyjki uwieńczony, a w nasadzie miseczką stwardniałą, chropawą okryty. W jego skórkowatém pokryciu mieści się 1 ziarno, gorzkawo-ściągającego smaku. Drewno tego dębu jest brunatnawo-białe, bardzo ciężkie i twarde (od buczyny mniéj spojne); do wszelkiéj budowli, mianowicie podwodnéj korzystnie się używa. Długo leżąc w wodzie lub w mokréj ziemi, większéj twardości nabiera i czarniawym wskroś przejmuje się kolorem. W suchym piasku prędko butwieje. Na ogniu pali się zwolna błękitnawym płomieniem, dużo rozwijając ciepła. Kora dębowa zawiera w sobie podostatkiem garbniku i kwasu galasowego, z téj przyczyny do wyprawy skór w garbarniach najpowszechniéj się używa; kąpiele z nią przyrządzane są znajomym wzmacniającym środkiem. Żołądź stanowi dobre pożywienie dla trzody chlewnéj. Kawa z palonych żołędzi jest napojem wzmacniającym, i zwyczajną zastąpić może. Przez zakłócie drobnych owadów, do rodzaju galasówek (*Cynips*) należących, tworzą się na liściach, szypułkach i gałązkach, mniéj więcéj kuliste narośle, już pojedyncze, już po kilka w kształcie gron skupione. Narośle te, zwane galasem czyli dębianką, zdatne są do robienia farby czarnéj i atramentu; lecz z naszych dębów rzadko się na ten cel używają (*).

1021. Q. PEDUNCULATA: foliis breviter-petiolatis vel subsessilibus obovato-oblongis profunde sinuatis, basi angustata cordatis,
(D. szypułkowy)

(*) Galas, jaki w handlu kupujemy, pochodzi ze Wschodu, gdzie go zbierają podobno na gat. *Quer. infectoria* Oliv. Atrament z niego, jak wiadomo, nierównie jest czarniejszy i trwalszy jak z naszych dębianek, z téj zapewne przyczyny, że gałki wschodnie, jako wystawione na dłuższe i silniejsze działanie słońca, więcéj mają w sobie garbniku, kwasu galasowego i innych pierwiastków na dobroć i trwałość atramentu wpływających. Z naszych dębianek atrament jest zawsze żółtawy i prędko płowieje.

junioribus et adultis glabris, pedunculis fructiferis petiolum multo-superantibus 1—3carpis, glandibus oblongis cupulam hemisphaericam adpresso-squamosam tenuissime tomentosam triplo-superantibus.

Quercus pedunculata *Ehrhart. Willd. Spec.* VI. 450. *Hayne, Arzn.* IV, *tab.* 36. *Pers. Syn.* II. 570. *Hoffm. Germ.* II. 254. *Bess. Gal.* II. 287. *Spreng. Syst.* III. 864. *Bechst. Forstb.* 222. *Schlech. Berol.* I. 492. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 188, *f.* 1036. *Kunth, Flor. Berol.* II. 195. *Dietrich, Flor. March.* 217. *Wimm. Siles.* I. 325. *Szubert, Opis.* 10. Quer. Robur *var. α Lin. Flor. Suec. n.* 870. *Kluk, Dykc.* II. 254. Quer. Robur pedunculata *Schk. Handb. tab.* 301 *a. Gaertn. de fructib.* I. 183, *t.* 37, *f.* 3. Quer. racemosa *Lamar. Enc.* I. 708. *DC. Flor. fran. n.* 2116. *Wodzicki,* I. 412. Quer. femina *Roth, Germ.* II. 488. Quer. fructipendula *Schrank.* Quer. longaeva *Salisb. Prodr.* 392. Quer. cum longo pediculo *Vaill. Paris. p.* 167.

W lasach listkowych wraz z poprzedzającym bardzo często się przytrafia. Kwitnie w maju, nieco wcześniej jak pierwszy. ♄

Jestto drugi dębu gatunek, dawniej za odmianę poprzedzającego uważany, do którego z ogólnej postaci bardzo jest podobny.

Dorasta jeszcze większéj wysokości, i pień miewa grubszy. Prędzéj rośnie, i wcześniéj kwitnie. W szczególności różni się od poprzedzającego liściem króćéj ogonkowym, niekiedy prawie bezogonkowym, głębiéj wycinanym; szyjką w kwiatach żeńskich dłuższą, wyraźniejszą, a nadewszystko owocem do długiéj szypułki przymocowanym. Żołądź jego jest szczuplejsza, lecz nieco dłuższa, walcowata. Drewno bielsze, twardsze i do wyrobów zdatniejsze. Wszystkie inne użytki są też same co i z poprzedzającego gatunku.

425. JUGLANS. *ORZECH.*

Kotka męzk. z łusek dachówkowatych, 1kwiatowych uformowana. Okrycie (kielich) do szczególnej przysadki przyrosłe, na 6 nierównych klapek rozcięte. Pręcików od 12 do 36, gęsto-skupionych, mających nitki bardzo krótkie i główki zgrubiałe, 2komórkowe, podłużnie pękające. *Kwiatów żeńs.* po 2, 3 lub 4, skupionych. Kielich niewyraźny, nadowocowy, 4 razy wcięty. Korona 4płatkowa, między kielichem a szyjkami umieszczona, więdniejąca. Zawiązek 1komórkowy. Szyjek dwie, bardzo krótkich. Blizn tyleż, wielkich, odgiętych, pałeczkowatych, na liczne brodaweczki podzielonych. Owocem pestkowiec suchy, kulisty lub jajowaty, zawierający w środku orzech twardy, dwupołówkowy, po wierzchu chropawo-pomarszczony i głęboko nieforemnie brózdowany; wnętrze jego ma 4 niezupełne komórki. Ziarno 1, wężykowato-pogięte, u dołu 4klapkowe.

1022. J. REGIA: foliis impari-pinnatis sub-4jugis, foliolis
(*O. włoski*) oblongis vel ovalibus subserratis glabris, fructibus globosis.

Juglans regia *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 455. *Schk. Handb. t.* 302. *Hayne, Arzneig.* XIII. *tab.* 17. *Du Roi Harbk. Baumz.* I. 323. *Bechst. Forstbot.* 192. *Cours. Botan. Cultiv.* VI. 234. *Pers. Syn.* II. 566. *DC.*

Flor. fran. n. 4067. *Spreng. Syst.* III. 865. *Kluk, Dykc.* II. 62. *Wodzicki* I. 242.

Dziko rośnie w Persyi, Azyi mniejszéj i w Grecyi. U nas gdzieniegdzie w małéj ilości w ogrodach się utrzymuje. Kwitnie w maju. ♄

Drzewo miernéj wielkości, mające pień i gałęzie szaro-brunatnawą korą, w starości popękaną okryte. Liście wielkie, nieparzysto-pierzaste, zwykle z 5 lub 7, czasem 9 listków złożone; boczne listki są bezogoneczkowe, naprzemianległe, wierzchołkowy na krótkim ogoneczku; wszystkie są jajowate, owalne lub podłużne, niekiedy prawie-lancetowate, mniéj więcéj śpiczaste, na brzegu całe, czasem niewyraźnie piłkowane, z obudwu stron gładkie, pod spodem bledsze i żeberkami niemal równoległemi oznaczone, mocnego, dość przyjemnego zapachu. Ogonki w młodości nieco omszone, późniéj gładkie. Kwiaty męzkie tworzą kotkę walcowatą, na 2 lub 3 cale długą, bezszypułkową, zwisłą, żółto-zielonawą. Okrycie ich ma postać łuszczki, poprzecznie przymocowanéj, na 6 nierównych klapek rozciętéj; do niéj przyczepionych jest 20 lub nieco więcéj pręcików, prawie beznitkowych. Żeńskie kwiaty na wierzchołku tychże gałązek po dwa lub trzy skupione, bezszypułkowe; mają zawiązek jajowaty, śpiczasty, włoskami drobnemi okryty, w wierzchołku maleńkim, czteroząbkowym kielichem uwieńczony; koronę 4płatkową, o płatkach lancetowatych, śpiczastych, żółto-zielonawych. Szyjki są niewyraźne. Blizn dwie, wielkich, pałeczkowato-zgrubiałych, na wcięcia liczne, drobne, podzielonych. Owoc prawie kulisty; ma pokrycie gębczasto-skórkowate, gładkie, zielone, a w środku jedną pestkę, pod nazwiskiem *orzecha włoskiego* znajomą (*). Drewno orzechowe ze starszych pniów jest brunatnawe, dość twarde; chociaż kruchość ma znaczną, używa się przecież do pięknych tokarskich i stolarskich robót, gdyż daje się wybornie gładzić i polerować; jego ozdobny flader i niezwyczajny kolor powszechnie się podobają. Ziarna ze świeżych orzechów są smaczne; wytłacza się z nich obfity, tłusty oléj, nietylko oliwę w użyciu zastąpić mogący, lecz

(*) Powinienby się raczéj *orzechem wołoskim* nazywać, gdyż na Wołoszczyznie znaczny tym owocem handel prowadzą, zkąd i do nas po większéj części przychodzi.

dla własności prędkiego wysychania, od malarzy wielce poszukiwany. Wyciąg wodny z zielonych łupin owocowych, daje trwałą, ciemno-brunatną farbę. Nakoniec według nowszych doświadczeń, liście tego drzewa mają być niewątpliwém na skrofuły lekarstwem.

426. CERATOPHYLLUM. *ROGATEK.*

Kielich wielodzielny, o działach równych, w wierzchołku tępych i we dwie lub trzy kończatości przedłużonych. Korona żadna. W *męzk.* pręcików 12 do 20. Główki bez nitek, jajowo-podługowate; każda w wierzchołku 2 lub 3-kończata, 2komórkowa, o komórkach w górze wspólnym otworem pękających. *Żeńsk.* zawiązek jajowaty, 1komórkowy, 1ziareczkowy. Szyjka 1, krótka, nitkowata, pochylona. Blizna pojedyncza. Owocem orzeszek (pestkowiec), kielichem okryty, 1nasienny, szyjką trwałą uwieńczony, niepękający.

1023. C. DEMERSUM: *(R. podwodny)* foliis verticillatis dichotome in lacinias lineari-filiformes 2—4 divisis, fructibus ovalibus vel obovatis basi bispinosis apice cuspidato-rostratis.

Ceratophyllum demersum *Lin. Willd. Spec.* IV. 405. *Pollich, Palat. n.* 904. *Scop. Carn. n.* 1179. *Gaertn. de fructib.* I. 212, *tab.* 44, *f. ultim. Roth, Germ.* II. 483. *Bess. Gal.* II. 284. *Schlech. Berol.* I. 486. *DC. Flor. fran. n.* 3653. *Ejusd. Prodr.* III. 73. *Spreng. Syst.* III. 866. *Hoffm. Germ.* II. 252. *Kunth, Flor. Berol.* II. 228. *Dietrich, Flor. March. p.* 198. *Wimm. Siles.* I. 343. Cerat. asperum *Lamar. Flor. fran.* II. 196. Cer. cornutum

Richar. Cer. oxyacanthum *Chamisso.* Dichotophyllum demersum *Moench, Meth.* 345.

W wodach stojących, w rowach, sadzawkach błotnistych. Kwitnie w lipc. sierpn. ♃

Cała roślina jest w wodzie zanurzona, twardawa, ciemnozielonéj barwy. Łodygę ma delikatną, długą, gałęzistą, walcowatą, liściami okrytą. Liście okręgowe, łukowato ku górze skrzywione; w każdym okrążku jest ich po ośm, czasem nieco więcéj; są bezogonkowe, dwudzielne, o działach cieniutkich, włoskowatych, gładkich, na grzbiecie kolcami maleńkiemi, czyli ząbkami szydełkowatemi, ku górze zwróconemi osadzonych. Kwiaty bardzo drobne, bezszypułkowe, w kątach między liściami zebrane. Męzkie powyżéj żeńskich, mają kielich o 10 lub 12 działach podłużnych, tępych, od pręcików krótszych, w wiérzchołku drobniutkiemi szczecinkami uwieńczonych; pręcików rozmaitą liczbę, nie mających żadnych nitek, tylko same główki niemal eliptyczne, w wiérzchołku tępe, i we dwie kończate szczeciny przedłużone. Żeńskie kwiaty mają kielich podobny, lecz z mniejszéj liczby działów złożony; zawiązek pojedynczy, podłużny; szyjkę jednę, długą, nitkowatą, w wiérzchołku słabo łukowato-skrzywioną. Owoc jest orzeszkiem prawie eliptycznym, nieco spłaszczonym, gładkim, odznaczającym się trzema kolcami, z których jeden osadzony jest na wiérzchołku (szyjka pozostała), od innych dłuższy, prosty; dwa zaś są po bokach przy nasadzie umieszczone, rozłożyste, niekiedy około dwóch linij długie.

Uwaga. Tablica 297 dzieła Schkuhr'a, od wielu autorów przy tym gatunku cytowana, przedstawia właściwie drugi tego rodzaju gatunek (*Cerat. submersum L.*), bardzo do opisanego wyżéj podobny, lecz różniący się szczególniéj owocem bezbronnym, dwiema tylko maleńkiemi grudkami przy nasadzie opatrzonym.

427. SAGITTARIA. *USZYCA.*

Kielich 3listkowy, o listkach jajowatych, wklęsłych, trwałych. Płatków w koronie 3, płaskich, rozłożystych, za-

okrągłonych, od kielicha znacznie większych. W *męzk.* pręcików około 24, prawie kulisto-skupionych, mających główki eliptyczno-podłużne, 2komórkowe, na zewnątrz pękające, nasadą 2klapkową na nitkach wsparte. *Żeńsk.* zawiązki liczne, na dnie kulisto-wypukłém gęsto-skupione, 1komórkowe, 1ziareczkowe. Szyjki króciutkie. Blizny tępe, brodaweczkowate, trwałe. Owoce (torebki) błoniaste, podłużne, spłaszczone, 1ziarnowe, niepękające.

1024. S. SAGITTIFOLIA: foliis profunde-sagittatis acutis, lobis basilaribus lanceolatis acuminatis rectis, scapo simplici glabro.
(U. wodna)

Sagittaria sagittifolia *Lin. Pollich, Palat. n.* 907. *Roth, Germ.* II. 480. *Gaertn. de fructib.* II. 21, *tab.* 84, *f.* 3. *Schk. Handb. tab.* 298. *Gilib. Lith. n.* 301. *DC. Flor. fran. n.* 1889. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 253. *Bess. Gal.* II. 285. *Spreng. Syst.* II. 632. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 187, *f.* 1033. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 296. *Dietrich, Flor. March. p.* 184. *Wimm. Siles.* I. 350. Sagittaria foliis sagittatis acutis *Lin. Flor. Suec. n.* 869. Sagittar. aquatica *Lamar. Flor. fran.* II. 197. S. heterophylla *Schreber. BF. Comp.* II. 524. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 187, *fig.* 1034. Sagittaria aquatica minor latifolia et angustifolia *Vaill. Paris. p.* 175. Uszyca albo wodna strzała: Sagitta. major et minor *Syren. stron.* 775.

Na stawach, jeziorach, w rowach wodą wypełnionych, a niekiedy na błotnistéj ziemi. Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Korzeń ma wielki, włóknisty. Łodygę prosto-stojącą, bezlistną, pojedynczą, kanciasto-rynienkowatą, zupełnie gładką, w środku gębczasto-komórkowatą, często na stopę lub więcéj wystającą nad wodę. Liście pierwotne są długie, szczupłe, równowązkie, trawiaste, zupełnie całe i pod wodą ukryte, późniéj niknące. Następne mają długie, trójgraniaste, w nasadzie niemal pochewkowato-rozszérzone ogonki, znacznie nad wodę wystające; kształt ich jest strzałkowaty, a dolne klapki bywają szérsze lub szczuplejsze, bardziéj lub mniéj rozsunione, czasem liściowi wyrównywające. Wiérzchołek liści zwykle spiczasto się przedłuża; niekiedy jednak jest mniéj więcéj tępy; obiedwie powierzchnie zupełnie są gładkie; dolna nerwami wydatnemi oznaczona. Kwiaty szypułkowe, w okrążkach po trzy na wiérzchołku łodygi osadzone, dość wielkie i piękne. Okrążki męzkie są liczniejsze i wyżéj wyrastające; najniższe dwa (czasem jeden) zawierają żeńskie kwiaty; zpomiędzy nich wyrasta niekiedy jeden kwiat męzki. Każdy okrążek ma w nasadzie trzy jajowate, spiczaste, błonkowate przysadki. Listki kielicha jajowate, wklęsłe, brudno-purpurowo-zielonawe. Płatki są niemal okrągłe, tępe, od kielicha znacznie większe, szérokie, białe, w nasadzie plamką czerwonawą ozdobione. Owoce w postaci ziarek w półkulę skupionych, płaskich, z kształtu i ułożenia do nasion jaskrów nieco podobne.

Rzęd jednowiązkowy (Monadelphia).

428. PINUS. *SOSNA.*

Kotk. męzkie w grono ściśle koło gałązek zebrane. Pręciki liczne, o główkach 2komórkowych, nasadą utwierdzonych, podłużnie pękających. *Kotk. żeńska* złożona z łusek drobnych, dachówkowatych i osadników zgrubiałych, łuskowatych, uciętych, 2kwiatowych. Zawiązek przewrócony; kubeczkiem okryty. Blizna niewyraźna. Szyszka złożona z łusek podłużnych, w wiérzchołku kątowato-zgrubia-

łych, drzewiastych; pod każdą łuską dwa orzeszki na dół zwrócone, 1ziarnowe, skrzydełkowate.

1025. P. SYLVESTRIS: foliis acerosis geminis rigidis, amentis *(S. pospolita)* femineis pedunculatis in apice turionum subgeminis, post anthesin nutantibus, strobilis ovato-conicis pedunculatis recurvatis, alis semine triplo-longioribus.

Pinus sylvestris *Lin. Willd. Spec.* IV. 494. *Scop. Carn. n.* 1196. *Pollich, Palat. n.* 913. *Schk. Handb.* III. *p.* 278, *tab.* 308. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 256. *Bechst. Forstbot.* 507. *Bess. Gal.* II. 292. *Pers. Syn.* II. 578. *DC. Flor. fran. n.* 2054. *Schlech. Berol.* I. 496. *Spreng. Syst.* III. 885. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 223. *Dietrich, Flor. March. p.* 199. *Wimm. Siles.* I. 338. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 189, *fig.* 1044. *Kluk, Dykc.* II. 186. *Wodzicki*, I. 321. *Szubert, Monograf. sosn.* z dwiema rycin. *Sylwan*, I. 55 i nast. *Roczniki Tow. P. N.* XIV. 143 i następ. *Tenże, Opis.* 317. *Tenże, Rozpraw. o skład. nas.* 177, *tab.* IV. *f.* F. Pinus foliis geminis, primordialibus solitariis glabris *Lin. Flor. Suec. n.* 874. Pin. rubra *Miller. DC. Flor. fran. n.* 2055.

Większą część naszych lasów stanowi. (Najobszerniejsze sosnowe lasy są: w Mazowiec. Płock. Kalisk. Augustow. (*)). Kwitnie w maju i czerw. ♄

(*) W tomie IV. Sylwana na stron. 31, umieszczona jest tablica wykazująca ze ścisłością obszerność lasów we włókach, każdéj w szczególności gubernii. Podług niéj idą gubernie w następującym porządku:

Drzewo wyniosłe, czasem do 120 stóp dorastające. Pień miewa zupełnie prosty (mianowicie gdy w zwarciu rośnie), w starości szaro-brunatną, kruchą, popękaną i grubą korą pokryty. Młodsze pnie, równie jak i grubsze gałęzie błonkowatym, cienkim, przezroczystym, brudno-żółtawym naskórkiem osłonione. Liście parzyste, a każda ich para w nasadzie krótką, błonkowatą pochewką otoczona; są równowązkie, szczupłe, słabo-śpiczaste, kolące, z jednéj strony wypukłe, z drugiéj płaskawe lub nieco rynienkowato-stulone, wzdłuż niewyraźnemi liniami nacechowane, po brzegach cokolwiek szorstkawe (t. j. drobniutko-piłkowane), zresztą gładkie, sino-zielone, nieco twarde, na 2 — 2½ cal. długie, a około ¾ lin. széro-kie. Kotki męzkie wyrastają na młodocianych pędach, poniżéj pączka, czyli młodych igieł; z początku są gęsto dachówkowato-skupione, późniéj odleglejsze, szypułkowe, jajowate, tępe, około ćwierć cala długie, w młodości łuszczkami okryte; łuszczki te są podłużne, plewkowate, rdzawe, na brzegu błonką białawą, poszarpaną opatrzone. W nasadzie każdéj szypułki znajdują się 4 drobniutkie, podłużne, niemal równowązkie przysadki (**). Kotka składa się z licznych pręcików, czyli raczéj główek łuszczkowatych, które są rozszérzone, ku nasadzie szczuplejsze, w wiérzchołku

Mazowiec.	lasów	w ogóln.	36116	włók;	w szczególn.	sosn.	31651	włók.
Augustow.	„	„	34410	—	„	„	25980	—
Płock.	„	„	33098	—	„	„	30044	—
Kalisk.	„	„	28014	—	„	„	26068	—
Sandom.	„	„	27817	—	„	„	19850	—
Lubelsk.	„	„	22798	—	„	„	14063	—
Podlas.	„	„	19124	—	„	„	17582	—
Krakow.	„	„	12137	—	„	„	9746	—

Mazowiecka zatém gubern. najwięcéj obfituje w lasy, Krakowska zaś ma ich najmniéj i t. d. Z tym wykazem sprzeczną czytam wiadomość w dziele pod tytułem: *Rys Statystyki Europy*, *Warsz.* 1838; gdzie autor mówiąc o obszerności lasów w króles. Pols. (na stron. 180 w nocie) nie wiem na jakiéj zasadzie utrzymuje, jakoby najmniéj ich było w guber. Mazowiec. w Krakows. więcéj niż w Podlask.; w Płockiéj mniéj niż w Sandomir. i t. d. Sandomirska guber. ma wprawdzie niemało lasów, lecz jedna puszcza Ostrołęcka, największa w całym kraju, nadaje przewagę w tym względzie Płockiéj guber. W kalendarzyku politycz. na r. 1847 ogólna ilość lasów w król Pols. według najświeższego pomiaru, podana jest na 202506 włók, co z powyższym wykazem Sylwana dosyć się zgadza.

(**) Te cztéry przysadki niektórzy za kielich uważają, a cała kotka męzka podług Lin. i innych autor. jest zbiorem wielu pręcików w jednę wiązkę zrosłych.

błonką plewkowatą uwieńczone, dachówkowato z sobą zetknięte, z dwóch podługowatych połówek czyli komórek uformowane. Komórki podłużnie pękają, i obfity, siarczysto-żółty wysypują pyłek. Kotki żeńskie na wiérzchołku młodocianego pędu pojedynczo lub parzysto umocowane, owalne, tępe, czerwonawe lub zielonawe, z początku prosto do góry wzniesione, późniéj coraz bardziéj schylające się. Składają się podczas kwitnienia z łuszczek czyli osadników prawie serduszkowatych, 2kwiatowych. Kwiaty są na dół zwrócone; mają zawiązek w kielichu czyli kubeczku dwuząbkowym ukryty, bliznę niewyraźną. W następnym roku, kotka żeńska rozrastając się, zamienia się na szyszkę jajowato-ostrokręgową, w nasadzie zaokrągloną, na króciutkiéj szypułce na dół zwisłą, półtora lub 2 cale długą (od liści jednak zawsze krótszą), i w jesieni dojrzewającą. Drzewiaste jéj łuski (które dopiéro w trzecim roku dobrowolnie się otwierają), do osi środkowéj przyrosłe, podługowate, zewnątrz wypukło-grzbieciste, wewnątrz niemal rynienkowate, gładkie, brunatne, w wiérzchołku zewnątrz zakończone tarczą zgrubiałą, prawie romboidalną, szarawą, wpośrodku znaczkiem wystającym, wgniecionym (niekiedy króciutkim kolcem uzbrojonym) opatrzoną. Każda taka łuska, dwa pod sobą ukrywa owoce czyli orzeszki. Są one podłużne, nieforemne, po końcach trochę szczuplejsze, gładkie, ciemno-brunatnawe, czasem kropkami czarniawemi upstrzone, około 2 lin. długie. Orzeszek opasany jest obrączkowatą nasadą skrzydełka, które jest cienkie, błonkowate, przezroczyste, blado-brunatnawe, na jednym brzegu niemal proste, na drugim nieregularnie łukowato zaokrąglone, w górze szczuplejsze, w wiérzchołku mniéj więcéj tępe. Łuski najwyższe, równie jak i przy nasadzie będące, często żadnych nie mają owoców.

Sosna trwa niekiedy do 300 a nawet 400 lat. Rośnie dobrze zarówno na suchych piaskach, jak i na wilgotnym gruncie. Jéj drewno dojrzałe, jest żółto-białawe, szczepkie, smolne, na belki i maszty zdatne, a w naszym kraju do wszelkiéj budowli najpospoliciéj używane. Na opał lepsze jest od świerku i jodły. Odziomki i grube korzenie żywicą przejęte, pod nazwiskiem *karpiny*, wyborne dają łuczywo. Wypalają z nich smołę, sadze i dobre węgle. Młodocianych wypustków używa sztuka lekarska (*turiones pini*); dodane do piwa czynią je trwalszém i czyściejszém. Kora do garbowania skór zdatna.

429. ABIES. *JODŁA.*

Kotka męzka pojedyncza. Pręciki w jednę wiązkę spojone; główki pyłkowe w wierzchołku błonkowato-grzebikowate, 2komórkowe. *Kotka żeńska* z łusek drobnych, dachówkowato na siebie zachodzących i osadników łuszczkowatych, okrągławych, tępych, płaskich, 2kwiatowych złożona. Zawiązek przewrócony. Łuski szyszkę składające, dachowkowate, płaskie, cienkie, w wierzchołku zaokrąglone, wcale niezgrubiałe ani kątowate. Pod każdą dwa orzeszki, na dół skierowane, skrzydełkowate. (Liście pojedyncze i zwykłe 2rzędowe).

1026. A. EXCELSA: foliis compresso sub-tetragonis subsecundis, strobili penduli cylindrici squamis eroso-denticulatis.
(*J. świerk*)

Abies excelsa *DC. Flor. fran. n.* 2062. *Wimm. Siles.* I. 340. Pinus abies *Lin. Willd. Spec.* IV. 506. *Scop. Carn. n.* 1194. *Roth, Germ.* II. 495. *Schk. Handb.* III. *p.* 285, *tab.* 308. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 257. *Pers. Syn.* II. 579. *Bess. Gal.* II. 294. *Spreng. Syst.* III. 885. *Schlech. Berol.* I. 497. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 190, *fig.* 1046. *Kunth, Flor. Berol.* II. 224. *Kluk. Dykc.* II. 193. *Jundziłł, Lit.* 288. *Szubert, Opis.* 296. *Wodzicki*, I. 344. *Sylwan. tab.* VII, 302. Pinus foliis subulatis mucronatis laevibus bifariam versis *Lin. Flor. Suec. n.* 875. Pinus excelsa *Lamar. Flor. fran.* II. *p.* 202. Pinus picea *Du Roi Harb. Baumz.* 110. Picea vulgaris *Link.* Abies picea *Miller.* Abies

tenuiore folio, fructu deorsum inflexo *Vaill. Paris. p.* 1.

Bardzo pospolity w naszych lasach (Najwięcéj lasów świerkowych w Lubels. Augustow. Sandomir.; najmniéj w Płock. i Podlask.). Kwitnie w maju i czerw. ♄

Świerk dorasta niekiedy 150 stóp wysokości. Pień miewa prosty, szaro albo czerwonawo-brunatną, w starości nieco popękaną korą pokryty. Gałęzie okręgowe, poziomo rozwarte lub na dół mniéj więcéj zwisłe; dolne są dłuższe, wyższe stopniowo coraz krótsze, całemu drzewu postać piramidalną nadają. Liście na gałązkach pojedynczo rozrzucone, ku jednéj stronie skierowane, równowązkie, prawie 4graniaste, w wierzchołku ostre i kolące, około $^3/_4$ cali długie, gładkie, twardawe, ciemno-zielone. Męzkie kotki na przeszłorocznych gałązkach, między liściami wyrastające, z początku są drobno łuszczkami okryte, późniéj nagie, jajowate, tępe, czerwonawe a następnie zielonawo-żółte. w czasie kwitnienia nieco nastroszone i obfitym wypełnione pyłkiem. Kotki żeńskie na wiérzchołku młodych pędów pojedynczo wyrastają; w czasie kwitnienia są brudno-czerwonawe, poźniéj zielone, w jesieni zamieniają się na szyszki. Dojrzałe szyszki są zwisłe, walcowate, brunatne, około 5 cali długie, a półtora wpoprzek średnicy mające. Łuski mają dachówkowato ułożone, niemal romboidalne, tępe, płaskie, cienkie i giętkie, w wierzchołku nie zgrubiałe, na brzegu nieco wyginane. Pod każdą są dwa orzeszki, drobne, skośno-jajowate, brunatne, skrzydełkiem opatrzone. W Augustow. a nawet i w innych okolicach, mylnie zowią to drzewo jodłą (pospol. *jedliną* lub *jeglą*). Kluk podobnież jodłą zowie. Drewno świérku jest żółtawo-białe, sprężyste i bardziéj od sosnowego spojne, mianowicie na belki i tarcice zdatne. Używa się też korzystnie do wszelkiéj budowli suchéj, tudzież do instrumentów muzycznych; pod wodą prędko się psuje. Na opał mniéj dobre od sosny; daje wprawdzie płomień jasny, lecz na ogniu pęka, trzeszczy i iskry rozrzuca. Kora do wyprawy skór lepszą jest od sosnowéj. Z jego długich, giętkich i mocnych korzeni, splatają w niektórych okolicach kosze, kręcą-prowiąsła i t. p. przedmioty. Wypustki młode w medycynie się używają. Żywica świerkowa na kalafonią zdatna.

1027. A. PECTINATA: foliis linearibus planis emarginatis (*J. właściwa*) subtus albo-bilineatis distichis, strobili oblongi erecti squamis obtusissimis adpressis.

Abies pectinata *DC. Flor. fran. n.* 2063. *Wimm. Siles.* I. 339. Pinus picea *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 504. *Scop. Carn. n.* 1193. *Pollich, Palat. n.* 914. *Roth, Germ.* II. 496. *Pers. Syn.* II. 579. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 257. *Bechst. Forstbot.* 515. *Bess. Gal.* II. 295. *Spreng. Syst.* III. *p.* 884. *Schlech. Berol.* I. 496. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 224. *Kluk, Dykc.* II. 192. *Szubert, Opis.* 305. Pinus pectinata *Lamar. Flor. fran.* II. 202. Pinus Abies *Du Roi Harbk.* 85. Abies alba *Miller.* Abies candicans *Fischer.* Abies picea *Lindl. Bluff et Fing.* II. *p.* 541. Ab. taxifolia *Desfont.* Ab. vulgaris *Poiret.* Picea pectinata *Loudon.*

Lasy jodłowe znajdują się tylko w południowych okolicach Królestwa, a mianowicie w Sandomir. (3067 włók); w Lubelsk. (1850 włók); Krakow. (547 włók). Kwitnie w maju i czerwcu. ♄

Jodła właściwa jest najwynioślejszém naszych lasów drzewem; bo niekiedy do 180 stóp dorasta, a około 5 lub 6 stóp w średnicy bywa gruba. Do świerku z postaci podobna. Pień miewa także prosty, lecz korę na nim gładką, szaro-białawą. Gałęzie okręgowe, poziomo-rozłożyste. Młode gałązki cokolwiek omszone. Liście na nich wyrastają dwoma przeciwległemi rzędami podwójnemi i są płaskie, około ³/₄ cala długie, równowązkie, w nasadzie trochę szczuplejsze, w wierzchołku tępe i dwoma maleńkiemi ząbkami zakończone; górna ich powierzchnia ciemno-zielonéj farby i nie-

co błyszcząca, dolna dwoma równoległemi, białawemi paskami wzdłuż oznaczona. Kotki męzkie prawie bezszypułkowe, jajowate, gęsto na młodych gałązkach zebrane. Żeńskie są walcowate, w czasie kwitnienia czerwone, do góry stojące. Dojrzałe szyszki podobnyż mają kierunek i również są walcowate, w wierzchołku nieco szczuplejsze, około 5 cali długie, brunatne. Składają się z łusek ściśle dachówkowato-ułożonych, płaskich, cienkich, w wierzchołku tępych i zaokrąglonych, na brzegu wyrównanych, ku nasadzie szczuplejszych, skórkowatych. Pod każdą łuską dwa znajdują się orzeszki. Orzeszek jest skrzydełkowaty, nieforemny, klinowaty, spiczasty, brunatny, połyskujący się, większy jak u innych naszych drzew szpilkowych.

Lasy jodłowe trafiają się szczególniéj w miejscach wyniosłych, górzystych, o gruncie kamienistym. Drewno jodłowe jest białe, giętkie, lekkie, od sosny spojniejsze, na belki i maszty okrętowe wyborne. Dobre jest także do wszelkich robót stolarskich, równie jak na sita, przetaki, pudełka i gonty. Dla znacznéj sprężystości używają go pospolicie na deki do skrzypców i innych instrumentów muzycznych. Pod względem opału sośninie ustępuje. Z jodły otrzymuje się żywica płynna, *terpentyną* zwana, która zgromadzając się na wiosnę pod korą, tworzy niewielkie guzy na pniu i gałęziach, i z tych za nacięciem wypływa. Kora użyć się może do garbowania skór, a młode wypustki w medycynie (*turiones abietis*) są lekarstwem na cierpienia szkorbutyczne i słabości piersiowe.

430. LARIX. *MODRZEW.*

Kotk. męzk. pojedyncze. Pręciki w jednę wiązkę zrosłe, o główkach w wierzchołku łuszczką, prawie gruczołkowatą opatrzonych, 2komórkowych, podłużnie pękających. *Kotki żeńs.* boczne, z łusek błoniastych, w wierzchołku w kolec spiczasty przedłużonych uformowane. Osadniki okrągławe, płaskie, 2kwiatowe. Łuski szyszkę składające spłaszczone, w wierzchołku tępe, cienkie. Orzeszki skrzydełkowate. (Liście w wiązki zebrane, corocznie opadające).

1028. L. EUROPAEA: foliis fasciculatis planis subcanalicu-
(*M. zwyczajny*) latis deciduis, strobili ovato-oblongi

erecti squamis obtusissimis margine reflexis laceris.

Larix europaea *DC. Flor. fran. n.* 2064. *Bluff et Fing. Comp.* II. 542. Pinus larix *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 503. *Scop. Carn. n.* 1198. *Roth, Germ.* II. 495. *Schk. Handb.* III. *p.* 283. *Du Roi Harbk. Baumz.* 61. *Pers. Syn.* II. 579. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 257. *Bechst. Forstb.* 500. *Bess. Gal.* II. 295. *Schlech. Berol.* I. 495. *Spreng. Syst.* III. *p.* 887. *Kunth, Flor. Berol.* II. 223. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 190. *f.* 1045. *Kluk, Dykc.* II. 191. *Wodzicki,* I. 332. *Szubert, Opis.* 331. *Sylwan*, XII. 299, z ryciną. Abies larix *Lamar. Illustr. t.* 785. *f.* 2. *Wimm. Siles.* I. 340. Larix communis *Fischer.* Larix decidua *Miller.* Lar. pyramidalis *Salisb.*

Tylko w okolicach południowych gdzieniegdzie się przytrafia, mianowicie w Sandomir. w leśnictwie Samsonów; w okolicach Ś. Krzyża, koło wsi Serwis; w lasach Szydłowieckich (razem około 150 włók). W Lubelsk. między Urzędowem a Bełżycą, około wsi Borzechowa. W Mazowiec. w puszczy Lubocheńskiej; w Krakows. Kwitnie w maju i czerwc. ♄

Modrzew dorasta niekiedy do 100 stóp wysokości. Pień miewa ostrokręgowy, prosty, siwą, łuszczkowatą, niebardzo grubą, w starości cokolwiek tylko popękaną korą pokryty. Gałęzie jego są rzadkie, naprzemianległe, czasem nieregularnie okręgowe, nieco schylone, krótkie i niezbyt grube, korą gładką, brudno-zielonawą okryte. Liście wyrastają pospolicie w małych wiązeczkach,

czyli kępkach (w każdéj od 15 do 20 lub nieco więcéj igieł); są równowązkie, bardzo szczupłe, przeszło pół cala długie, płaskie, w wiérzchołku niemal tępe, światło-zielone i miękkie, na zimę opadające, czém się to drzewo od wszystkich iglastych odróżnia. Każda wiązeczka liści otoczona jest w nasadzie maleńką, błonkowatą, na liczne, krótkie, okrągławe wcięcia podzieloną pochewką. Kwiaty jednocześnie z liściami wyrastają na wiosnę. Męzkie kotki z bocznych, bezliściowych wychodzą; są drobne, bezszypułkowe, jajowate, tępe, około ćwierć cala długie, zielono-żółte. Kotki owocowe znacznie od tamtych większe (przeszło pół cala), podobnież z bocznych wyrastają pączków, czerwonawe, jajowato-podłużne, w nasadzie igłami otoczone. Składają się z licznych, błonkowatych, podłużnych łuszczek, żeberkiem środkowém, w postaci kolca liściastego w wiérzchołku wystającém opatrzonych, i drobnych, grubszych, tępych, dwukwiatowych osadników. Po okwitnieniu łuszczki nikną, a osadniki rozrastając się, tworzą szyszkę. Dojrzała szyszka w jesieni, jest około cala długa, na krótkiéj szypułce do góry wzniesiona, podłużno-jajowata, tępa, z łusek cienkich, okrągławych, całych, mocno-przytulonych, żółtawo-cynamonowych uformowana. Pod każdą łuską dwa są orzeszki, drobne, płaskie, w nasadzie zwężone, w wiérzchołku szydłowate, które w drugim dopiéro roku na wiosnę z szyszki wypadają.

Modrzew stanowił niegdyś obszerne u nas lasy, czego dowodem są liczne, dotąd jeszcze trwające z drzewa tego budowle. Jego drewno dojrzałe jest czerwonawe, twarde, szczególnym gatunkiem żywicy wskroś przejęte, która mu osobliwszą trwałość nadaje; długo opiera się butwieniu i żaden robak go nie toczy. Do każdéj budowli nader jest zdatném. Zostając pod wodą lub w ziemi, nabiera wielkiéj twardości i wieki przetrwać może; z téj przyczyny w użyciu na statki wodne, kanały podziemne i t. p. żadne inne mu nie wyrównywa. Na ogniu trzeszczy, i pod względem opału ledwie z sosną może się równać. Z naciętych pni w czasie letnich upałów, płynie z modrzewiu żywica płynna i przezroczysta pod nazwiskiem *terpentyny weneckiéj* znajoma. Nakoniec sok słodkawy i lipki, występujący na igłach i młodych wypustkach w krajach cieplejszych, stanowi tak zwaną *mannę modrzewową* (manna laricina, manne de Briançon), w medycynie używaną.

431. BRYONIA. *PRZESTĘP.*

Kielich nadowocowy, w górze rozszerzony, foremny, w wierzchołku 5 razy wcięty. Korona 5dzielna (5płatkowa). W *męzk.* pręcików 5 (3); nasadą do kielicha przymocowanych; cztery zrosłe są we dwie pary, piąty zaś wolny, odosobniony. Główki pogięte, jednokomórkowe, podłużnie-pękające. W *żeńsk.* zawiązek kulisty, 3komórkowy, o komórkach dwuziareczkowych. Szyjka 3dzielna. Blizn 3, łękowato-wyciętych. Owocem jagoda kulista, naga, gładka, o trzech 2ziarn. komórkach.

1029. B. ALBA: foliis palmate 5—7lobis profunde cordatis (*P. pospolity*) irregulariter sinuato-dentatis utrinque calloso-scabris, lobo terminali magis producto, floribus racemoso-corymbosis monoicis, calycibus femineis corollam aequantibus, baccis globosis nigris.

Bryonia alba *Lin. Willd. Spec.* IV. 621. *Schk. Handb. t.* 216. *Hayne, Arzneig.* VI. *tab.* 23. *Roth, Germ.* II. 497. *Pers. Syn.* II. 595. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 432. *Ejusd. Prodr.* III. 307. *Spreng. Syst.* III. *p.* 16. *Bess. Gal.* II. 296. *Schlech. Berol.* I. 497. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 258. *Aschers, Pharmac. t.* I. *fig.* 10. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 190. *f.* 1047. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 177. *Dietrich, Flor. March. p.* 417. *Wimm. Siles.* I. 176. *Kluk, Dykc.* I. 84. Bryonia foliis palmatis utrinque callose scabris *Lin. Flor. Suec. n.* 876. Przestęp albo Biała macica: Vitis alba v. Bryonia *Syren. stron.* 1519.

Przy wsiach, koło płotów, w ogrodach zaniedbanych, w zaroślach. Kwitnie w czerw. lipc. ♃

Przestęp odznacza się łodygą słabą, giętką, brózdowaną, szorstkim, rzadkim włosem okrytą, często na kilka łokci wysoką, a która za pomocą ślimakowato-skręconych wąsów czepia się przyległych przedmiotów, i w górę się wspina. Korzeń téj rośliny jest gruby, mięsisty, rzepowaty, narostkami okrągławemi gdzieniegdzie okryty. Liście są naprzemianległe, na grubych, długich, mięsistych, rynienkowatych ogonkach, w nasadzie nieco sercowato-wycięte, szerokie, na 5 lub 7 klapek kątowato-podzielone; klapki są śpiczaste, mniéj więcéj nieregularnie ząbkowane; środkowa nieco dłuższa jest od innych. Górna powierzchnia liści ciemno-zielona, dolna bledsza; obiedwie szorstkim, krótkim włosem i drobniutkiemi nakształt kropek brodaweczkami gęsto pokryte. Z nasady ogonka wyrasta wąs, zazwyczaj jeden, niepodzielony, dłuższy od liścia, walcowaty, gładki, w górze grajcarkowato-skręcony. Kwiaty drobne, żółtawo-białe, tworzą baldaszkogrony szypułkowe, z kątów liści wyrastające. Męzkie są niżéj osadzone, żeńskie wyżéj i mają krótsze szypułki. Kielich zwykle 5 razy, czasem 4 razy wcięty, o wcięciach szczupłych, odgiętych. Działy korony są śpiczaste, ciemnemi żyłkami wpodłuż oznaczone i drobniutkim włosem okryte. Pręcików właściwie jest pięć: jeden odosobniony, pojedynczy, cztery zaś inne we dwie pary zrosłe, dlatego wszystkie niby 3 wiązki tworzą; nitki ich są krótkie, kosmate, główki pogięte, żółte. Jagody kuliste, czarne, w środku 4, 5 lub 6 nasion zawierające. Świeży korzeń przestępu ma zapach przykry, odurzający, smak gorzkawy, ostry; do skóry przyłożony, lekko ją drażni i czerwieni. Używa się w medycynie.

432. CUCUMIS. *OGÓREK.*

Kielich rurkowato-dzwonkowaty, o wcięciach szydełkowatych, rurce korony zaledwie wyrównywających. Płatków w koronie 5, między sobą i z kielichem słabo-spojonych. *Męzk.* pręcików 5, w wiązkę zrosłych, o główkach długich, pogiętych. *Żeńsk.* blizn 3, zgrubiałych, dwudzielnych. Owoc 3—6komórkowy. Ziarna jajowate, płaskie, brzeżkiem nieobwiedzione (Kwiaty żółte).

1030. C. MELO: caule humifuso scabro cirrhifero, foliis ro-
(O. melon). tundatis angulatis petiolatis, floribus mas-

culis tubo calycis basi subventricoso apice dilatato, staminibus inclusis, antheris connectivo-brevioribus, floribus hermaphroditis antheris ut in masculinis, stigmatibus 3 vel 4 breve-bilobis, fructu ovali vel subgloboso 8 — 12sulcato, carne saccharata flava vel alba.

Cucumis melo *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 613. *Blackw. t.* 329. *Pers. Syn.* II. *p.* 594. *Cours. Botan. Cultiv.* VI. 335, *et squ. DC. Flor. fran. n.* 2824. *Spreng. Syst.* III. 46. *Seringe in DC. Prodr.* III. 300. Melo vulgaris *Moench.*

Pochodzi z Azyi, a mianowicie z Indyj W. Kwitnie w lecie. ☉

Melony mają łodygę wiciowatą, po ziemi rozpościerającą się, szorstką. Liście ogonkowe, okrągławo-kątowate, w nasadzie nieco wycięte, szorstko-włosiste. Kwiaty żółte, z kątów liści na krótkich wyrastające szypułkach. Owoce owalne lub jajowate, czasem prawie kuliste, w młodości omszone, późniéj gładkie, 8—12 brózdami wzdłuż nacechowane. Mięsiwo ich po dojrzeniu białe lub żółtawe, soczyste, miękkie, przyjemnie woniejące i słodkie. Odmian melonów znaczna jest liczba, szczególniéj co do wielkości i kształtu owocu, smaku i koloru mięsiwa. Znaczniejsze z nich następujące:

1. Melon siatkowaty, *reticulatus:* fructu rotundato vel oblongo, cortice reticulato griseo. Ma owoce podłużne lub okrągławe, odznaczające się skórką szarą, siatkowatą.

2. M. kantalupa, *cantalupo:* fructu magno late-costato verrucoso. Odmiana najprzedniejsza, mająca owoc pospolicie wielki, szerokiemi żebrami odznaczający się i brodawkami okryty. Są zielone, czarniawe i białe; mięsiwo ich ma smak delikatny, kolor zwykle pomarańczowy.

3. M. maltański, *maltensis:* fructu cortice laevi tenue. Owoce ma średniéj wielkości, jajowato-podłużne, których skórka jest cienka, gładka, mięsiwo białawe, wodniste, cukrowéj słodyczy, albo żółto-pomarańczowe, pachnące.

(O pielęgnowaniu melonów: *Ogrodnictwo* Zigry I. 20. Strumiłło, *Ogrod. półn. wydan.* 3. I. 202. Kluk, *Dykc.* I. 166. Wodzicki, II. 616. Reichart, *Ogrody warzyw.* 293. Czepiński, *Ogrodn. powsz.* 213—219. Wyżycki, *Zieln.* II. 225.).

1031. C. SATIVUS: caule scabro cirrhifero, foliis petiolatis *(O. zwyczajny)* cordatis 5angulatis, lobo terminali, floribus breve-pedunculatis subternis majusculis, florum mascul. tubo calycis tubuloso-campanulato, limbo patente deflexo, petalis acutiusculis, fructibus oblongis subtriquetris per maturitatem sublaevibus saepe nitidis, carpellis intus distinctis separabilibus.

Cucumis sativus *Lin. Willd. Spec.* VI. *p.* 615. *Blackw.* I. 4. *Pers. Syn.* II. 594. *DC. Flor. fran. n.* 2825. *Cours. Botan. cultiv.* VI. 336. *Spreng. Syst.* III. 46. *Seringe in DC. Prodr.* III. 300. Ogórki: Cucumer *v.* Cucumis *Syren. stron.* 1181.

Dziko rośnie w Indyach W. i w Tartaryi, zkąd od niepamiętnych czasów do Europy przeniesiony. Kwitnie w lecie. ⊙

Ma łodygi podobnież wiciowate, szorstkie, po ziemi rozkładające się. Liście ogonkowe, sercowate, szorstkie i nieco-włosiste, na 5 klapek prostych, śpiczastych, nieforemnie ząbkowanych wycięte. Kwiaty żółte, z kątów liści pojedynczo lub po dwa, wyrastają na krótkich szypułkach. Owoce czyli ogórki, są podłużne, niewyraźnie trójgraniaste, po końcach tępe, proste lub rozmaicie skrzywione, w młodości szorstkiemi brodaweczkami okryte, później mniéj więcéj gładkie, często lśniące, zielone, białawe lub żółtawe. Mięsiwo ich tęgie, soczyste, białe, wodnistéj właściwéj słodyczy. Odmiany znaczniejsze ogórków są:

1. Zielony, *viridis*: mający owoce małe, szorstkiemi szczecinkami okryte, jednostajnie zielone. Używają się szczególnie na tak zwane korniszony (Concombre vert ou Concom. à cornichons).

2. Żółty, *flavus*; którego owoce są podłużne, lub prawie jajowate, lśniące i gładkie, często skrzywione (Concombre jaune).

3. Biały czyli holenderski, *albus*; ma owoc długi, białawy, wodnisty (Concom. blanc).

4. Upstrzony, *variegatus;* owoc blado-zielonkowaty, żółto-upstrzony, z mięsiwem b. smacznem (Concombre perroquet).

5. Bukietowy, *fastigiatus;* mający łodygi i ich między-stawy krótkie, kwiaty i owoce niby w wiązkę zebrane (Concombre a bouquet). (O pielęgnowaniu ogórków: *Ogrodnictwo* Zigry, I. 18. Kluk, *Dykc.* 1. 167. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 283. Strumiłło, *Ogrod. póln. wydan.* 2. I. 212. Piast. VII. 48. Czepiński, *Ogrodnic. powsz.* 221. Wyżycki, *Zielnik* II. 223.).

1032. C. CITRULLUS: valde pilosus, caule humifuso cirrhifero, foliis obtuse-pinnatisectis subglaucescentibus, floribus solitariis unibracteatis, bractea oblonga, fructibus subglobosis glabris stellato-maculatis.
(*D. arbuz*)

Cucumis Citrullus *Seringe in DC. Prodr.* III. *p.* 301. Cucurbita Citrullus *Lin. Willd. Spec.* IV. 610. *Cours. Botan. Cult.* VI. 341. *Pers. Syn.* II. 593. *Spreng. Syst.* III. 46. *Blackw. Herb. t.* 157. Cucurb. Anguria *Duchesne. DC. Flor. fran. n.* 2829. Citrullus edulis *Spach.* Citrull. vulgaris *Schrader.*

Pochodzi z Afryki i z Indyj W. Kwitnie w lecie. ⊙

Arbuzy odznaczają się od innych tego rodzaju gatunków, liściami głęboko na 3—5 klapek rozdzielonemi. Każda klapka jest falisto-wycinana, o wcięciach tępych. Liście te są osadzone na ogonkach, szaro-zielonawe i szorstko-kosmate. Łodygi podobnież jak u melonów na ziemi rozpostarte, wąsate, szorstkie. Kwiaty żółte, pojedynczo wyrastające, szypułkowe, przysadką podłużną opatrzo-

ne. Owoce, pod nazwiskiem *arbuzów*, *harbuzów* lub *kawonów* (*) znajome, są owalne lub prawie-kuliste, zupełnie gładkie i równe, nieco lśniące, zielone i zwykle plamami oznaczone. Mięsiwo ich czerwone lub białawe, soczyste, chłodzące i bardzo słodkie. Ziarno jajowate, spłaszczone, czarne. (*Ogrodnic.* Zigry, I. 23. Kluk, *Dykc.* I. 170. Wodzicki II. 619. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 301. Strumiłło, *Ogrody półn. wyd.* 3 I. 195. Czepiński, *Ogrodnic. powszech.* 219. Wyżycki, *Zielnik* II. 223).

433. CUCURBITA. *DYNIA.*

Korona dzwonkowata, żółta; płatki jej tak między sobą, jako i z kielichem mocno spojone. *Męzk.* Kielich półkulisto-dzwonkowaty, pręcików 5, główkami spojonych. Główki w nasadzie i w wierzchołku nieco skrzywione, zresztą proste i równoległe. *Żeńsk.* Kielich odwrotnie jajowo-pałeczkowaty, ku wierzchołkowi zwężony lub dzwonkowaty, a po okwitnieniu poniżej górnego brzegu zawsze wkoło pękający i odpadający. Główki pyłkowe płonne. Blizn 3, zgrubiałych, 2klapkowych. Owoce 3 lub 5komórkowe. Ziarna jajowate, spłaszczone, na brzegu bardzo-nieznacznie nabrzmiałe.

1033. C. MAXIMA: (*D. zwyczajna*) foliis cordatis rugosissimis, petiolis hispidis, tubo calycis obovato in collo brevi desinente, fructibus globosis subdepressis luteis rubris vel viridibus.

Cucurbita maxima *Duchesne. DC. Flor. fran. n.* 2827. *Seringe in DC. Prodr.* III. *p.* 316. Cucurbita Melopepo *Spreng. Syst.* III. *p.* 46. *Cours. Botan. cultiv.* VI. 340. Cucurbita Potiro *Pers. Syn.* II. 593. Pepo macrocarpus *Richard.*

(*) W Litwie ten owoc *kawonem*, a zwyczajną dynię *arbuzem* pospolicie zowią.

Nie wiadomo z pewnością zkąd pierwotnie pochodzi. U nas zasiewa się w ogrodach. Kwitnie w lecie. ⊙

Liście u tego gatunku są wielkie, szorstko-włosiste, sercowate, na brzegu ząbkowane i nieznacznie na 5 lub 7 klapek wycięte; wierzchołkowa klapka częstokroć jest wydatniejsza. Łodygi długie, na ziemi rozpostarte, okryte są gdzieniegdzie, równie jak ogonki i dolne liści żeberka krótkiemi, twardemi nakształt kolców szczecinkami. Kwiaty osadzone na szypułkach długich, walcowatych, szorstkich. Korona wielka, dzwonkowata, pomarańczowo-żółta, wewnątrz omszona, w pięć śpiczastych klapek wycięta, nasadą z kielichem zrosła. Rurka kielicha obszerna, prawie-półkulista, brzeg zaś dzieli się na pięć wązkich, śpiczastych, od rurki dłuższych klapek. W kwiecie męzkim pręcików właściwie 3, mających nitki gębczaste, u dołu znacznie rozszerzone, główki pogięte i w jednę stożkowatą wiązkę zrosłe. Nitki czasem u dołu są wolne, czasem spojone. W żeńsk. są trzy grube, 2klapkowe blizny. Owoc znajomy pod nazwą *dyni* albo *melonu*, bardzo wielki (czasem półtora łok. w średnicy), po końcach nieco spłaszczony, gładki, żółtawy lub zielony. (*Ogrodnictwo* Zigry, I. 69. Kluk, *Dykc.* I. 169. Reichart, *Ogrod. warzyw.* 298. Strumiłło, *Ogrod. północ. wydan.* 3. I. 172. Wodzicki, II. 619. Czepiński, *Ogrod. powszech.* 180. Wyżycki, *Zieln.* II. 220).

GROMADA XXII. ROZDZIELNO-KWIATOWA.

DIOËCIA.

Rzęd dwupręcikowy (Diandria).

434. SALIX. *WIERZBA.*

Kwiaty kotkowe. Kotki walcowate, z łusek dachówkowatych, podłużnych, płaskich, całych, 1kwiatowych uformowane. W miejscu kielicha gruczołek drobny (czasem podwójny), walcowaty. W *męzk.* pręcików 2 (rzadko 1, 3, 5 lub nieco więcéj) wolnych, niekiedy we dwie wiązki spojonych, o główkach 2połówkowych. W *żeńsk.* zawiązek pojedynczy, często na krótkiej szypułce wsparty. Szyjka 1, lub prawie żadna. Blizn 2, całkowitych lub mniej więcéj głęboko-rozdwojonych. Torebka jajowata, w górze dziobkowato-zwężona, 1komórkowa, 2ścienna. Ziarna liczne, b. drobne, puchem wełniastym okryte, do ścian torebki przymocowane.

Uwaga. Rodzaj wierzby obejmuje drzewa po większéj części miernéj wielkości, lub krzewy, czasem bardzo małe, do ziół z postaci podobne. Liście ich są zazwyczaj naprzemianległe, albo bez porządku rozrzucone, już szczupłe, lancetowate, już szersze, jajowate lub innego kształtu, zupełnie-całkowite, z powierzchnią niekiedy pięknie błyszczącą, jakby lakierem powleczoną, z brzegiem całym lub drobno foremnie ząbkowanym. Kotki czyli kwiaty wierz-

bowe. wyrastają zwykle na wiosnę z wierzchołka i z boku gałązek. U jednych gatunków pokazują się one jednocześnie z liściami (*amenta coaetanea*), u drugich nieco pierwéj niż liście (*amenta praecocia*), u innych nakoniec po zupełném dopiéro tych ostatnich rozwinięciu się (*ament. serotina*). Kotka żeńska okwitła, składa się z licznych, drobnych i suchych torebek, które po dojrzeniu pękają, łękowato w wierzchołku odwinionemi klapkami, wydając mnóstwo maleńkich, puchem wełniastym okrytych nasion. Przy liściach znajdują się po dwie trwałe lub wcześnie opadające, różnego kształtu przysadki. Jedne gatunki wierzb rosną na gruncie suchym, płonnym, lub na wyniosłych górach, drugie nad brzegami wód, na miejscach mokrych, bagnistych, na łąkach wilgotnych, gdzie często obszerne przestrzenie (*saliceta*) gęsto zarastają. Wszystkie prawie zdatne są na żywe płoty, do wzmacniania grobel, brzegów, sadzawek, kanałów, dróg bitych, do ustalania wydmów piaszczystych i t. d. Rosną sporo i łatwo się przyjmują, bo dosyć jest młode gałęzie lub zaostrzone koły wierzbowe w ziemi spulchnionéj utkwić, a wkrótce się przyjmą i przyzwoicie zakorzenią. Niektóre nawet gatunki z pociętych na sieczkę gałązek, w ziemię zasianych dobrze wyrastają. Giętkie gałązki wierzb są wyborne do wiązania i do różnych robót plecionych. Kora może się użyć do farbowania i do wyprawy cienkich skórek. Odznacza się ona właściwą goryczą i pewnym balsamicznym zapachem; otrzymują z niéj szczególny extraktowy, gorzki pierwiastek (salicyn), miejsce chiny w medycynie zastępujący. Drewno wierzbowe jest miękkie, białe, mało spójne, prędko próchnieje i niewielką przynosi w gospodarstwie korzyść. Rodzaj ten obfity jest w gatunki: dziś znajomych liczą około 200, lecz oznaczenie ich dokładne było zawsze i będzie jedném z najtrudniejszych zadań w botanice; czego główną przyczyną jest między innemi to, że charaktery czyli różnice gatunkowe, nie zawsze dadzą się wszystkie od razu wyśledzić i poznać, gdyż trzeba ich szukać na dwóch oddzielnych indywiduach, a często w różnych czasach upatrywać. Prócz tego, niektóre zwłaszcza wierzby, będąc z przyrodzenia roślinami zmiennemi, wyradzają się w liczne odmiany, czasem długo za osobne uważane gatunki (*). Z tych powodów zawiły ten rodzaj będzie zawsze uchodził za je-

(*) Dziś np. złotowierzb (*S. vitellina*), oddawna uważany jako osobny gatunek, poczytują niemal wszyscy autorowie za odmianę wierzby pospolitéj (*S. alba*).

den z najtrudniejszych, pod względem niewątpliwego oznaczenia i że tak powiem ustalenia gatunków. Krajowe wierzby tu opisane, rozdzielamy sposobem od niektórych autorów przyjętym, na dwa oddziały, mieszcząc w pierwszym gatunki mające torebki czyli owoce gładkie, tojest bez włosków, w drugim te, których torebki są kosmate.

1. *Z torebką gładką.*

1034. S. ALBA: foliis lanceolatis acuminatis argute den-
(W. pospolita) tato-serrulatis utrinque albo-sericeis, stipulis lanceolatis, amentis coaetaneis terminalibus, squamis amenti feminei concoloribus glabriusculis margine praesertim basim versus villosiusculis deciduis, capsulis ex ovata basi attenuatis glabris brevissime stipitatis, stylo brevi, stigmatibus bilobis.

Salix alba *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 710. *Pollich, Palat. n.* 925. *Roth, Germ.* II. 522. *Bechst. Forstbot.* 396. *Hayne, Arzneig.* 13. *t.* 42. *Hoffm. salic. n.* 6. *p.* 41. *t.* 7. *f.* 1. *t.* 8. *f.* 2 *et t.* 24. *f.* 3. *DC. Flor. fran. n.* 2071. *Spreng. Syst.* I. 99. *Bess. Gal.* II. 315. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 193, *f.* 1064. *Kluk, Dykc.* III. 48. *Wodzicki*, I. 513. *Szubert, Opis.* 121. Salix foliis lanceolatis acuminatis serratis utrinque pubescentibus, serraturis infimis glandulosis. *Lin. Flor. Suec. n.* 903. Salix vulgaris alba arborescens *Vaill. Paris. p.* 175.

Przy wsiach, koło dróg, nad brzegami wód. Kwitnie w początkach maja. ♄

Największy gatunek naszych wierzb, bo często wyrasta w drzewo 60 stóp wysokie, a na półtora łokcia grube. Pień w starości

szarą, mocno-popękaną korą pokryty, częstokroć w środku wydrążony. Gałązki są zielonawe lub brunatne, dosyć kruche, w młodości omszone. Liście na krótkich ogonkach, lancetowate, spiczaste, gruczołkowato-piłkowane; na 2 lub półtrzecia cala długie, a około ½ cala szerokie; w młodości z obudwu stron jedwabistym, przytulonym włosem okryte; później zazwyczaj z wierzchu gładkie, zielone, nieco błyszczące, pod spodem sine i mniéj więcéj kosmate. Kotki niemal jednocześnie z liściami wyrastające, walcowate, w nasadzie przysadkami lancetowatemi lub odwrotnie-jajowo-podłużnemi, zupełnie całemi opatrzone. Mezkie kotki są szczuplejsze, około cala długie: składają się z łusek jajowatych, niemal tępych, żółtawych, wewnątrz długim włosem okrytych. Pręcików dwa, w nasadzie nieco-spojonych; główki ich drobne, żółte. Żeńskie kotki krótsze lecz grubsze, mają łuski podłużne lub eliptyczne, tępe, kosmate, zielonawe, opadające. Zawiązki gęsto-osadzone, lancetowate, od łusek nieco-dłuższe. Blizny zgrubiałe, dwudzielne, zielonawe. Trafia się często odmiana téj wierzby mająca liście starsze na obudwu powierzchniach srebrzysto-kosmate. Drewno jest lekkie i miękkie, na niektóre małe sprzęty zdatne, tudzież na czółna niezłe. Na ogniu pali się prędko, jasno, i niewiele daje dymu. Węgle z niego do rysunku i do robienia strzelniczego prochu służą. Kora z téj szczególnie wierzby na lekarstwo zalecana.

1035. S. VITELLINA: ramulis flexilibus aurantiacis, foliis lanceolatis acuminatis serratis glabris subtus glaucescentibus, petiolis pilosiusculis amentis coaetaneis, germinibus sessilibus oblongis glabris, stigmatibus subsessilibus.
(W. złotowierzb)

Salix vitellina *Lin. Willd. Spec.* IV. 668. *Roth, Germ.* II. 503. *Bechst. Forstbot.* I. 399. *Du Roi Harbke. Baumz.* 393. *Hoffm. salic. n.* 8. *p.* 57. *t.* 11. *f.* 1. *t.* 12. *f.* 2, 3. *et t.* 24. *f.* 1. *DC. Flor. fran. n.* 2072. *Pers. Syn.* II. 600. *Bess. Gal.* II. 304. *Kluk, Dykc.* III. 44. *Szubert, Opis.*

125. Salix alba ramulis vitellinis *Kunth, Flor. Berol.* II. 205. *Dietrich, Flor. March. p.* 205. *Wimm. Siles.* I. 330.

W miejscach wilgotnych, koło strumyków, rowów, w zaroślach. Kwitnie w kwiet. maju. ♄

Złotowierzb, zwany także *złotochą* lub *wierzbą złotą*, okazuje się w postaci małego drzewa lub krzewu. Odznacza się gałązkami nader giętkiemi, nitkowatemi, zupełnie gładkiemi i błyszczącemi, które są w lecie pięknéj złocisto-żółtéj barwy; w zimie zaś pomarańczowo-czerwonawe. Liście jego są lancetowate, śpiczaste, o krótkich ogonkach, na dwa lub półtrzecia cala długie, a około pół cala szerokie, drobno gruczołkowato-piłkowane, z wierzchu zielone i gładkie, cokolwiek lśniące, pod spodem sine lub modrawe, czasem jedwabisto-omszone. Ogonki ich są nieco kosmate, żółtego równie jak i żyłki liściowe koloru. Kotki wraz z liściami wyrastają; są walcowate, śpiczaste, z łusek jajowo-lancetowatych, żółtych, zewnątrz i na brzegu włosistych, prawie tępych złożone. Pręcików 2, wolnych. Zawiązek podłużny, bezszypułeczkowy. Szyjki nie ma. Blizny gruczołkowate, nieco wycięte. Torebki podłużne, gładkie. Na żywe płoty zdatna, a z gibkich jéj gałązek robią witki, tudzież różne wyroby plecione.

1036. S. FRAGILIS: (*W. krucha*) foliis lanceolatis acuminatis glaberrimis serratis, serraturis grossiusculis reflexis, stipulis semicordatis, amentis masculis floribus diandris, femineis pedunculatis, pedunculo foliato, capsulis ex ovata basi lanceolatis glabris pedicellatis, stylo mediocri, stigmatibus crassiusculis bifidis.

Salix fragilis *Lin. Willd. Spec.* IV. 669. *Du Roi Harbk. Baumz.* 395. *Bechst. Forst.* 401. *Bess. Gal.* II. 305. *Hayne, Arzneig.* 13. *tab.* 41. *DC. Flor. fran. n.* 2080. *Kunth, Flor. Berol.* II.

205. *Dietrich*, *Flor. March. p.* 204. *Wimm. Siles.* I. 329. *Kluk, Dykc.* III. 45. *Szubert, Opis. p.* 129. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 191, *fig.* 1052. Salix foliis serratis glabris ovato-lanceolatis acuminatis, petiolis dentato-glandulosis *Lin. Flor. Suec. n.* 883. S. decipiens *Hoffm. salic. n.* 15, *p.* 9, *tab.* 31. S. Russeliana *Smith.*

Bardzo pospolita nad brzegami strumieni, rzék, koło rowów i t. p. m. Kwitnie na wiosnę. ♃

Jest drzewem niewielkiém (czasem do 30 lub nieco więcéj stóp dorastającém); często jednak w postaci krzewu się okazuje. Gałązki ma szaro-żółtawe, niekiedy rdzawo-czerwone, gładkie, kruche. Liście ogonkowe, lancetowate lub jajowo-lancetowate, śpiczaste, gruczołkowato-piłkowane, z obudwu stron gładkie i jednostajnéj farby, czasem jednak pod spodem cokolwiek bledsze, z wierzchu połyskujące się, na dwa lub półtrzecia cala długie, a przeszło pół cala szerokie. Kwiatowe liście podobnež, lecz nieco mniejsze i na brzegu zupełnie całe. Kotki wraz z liściami wyrastają; męzkie cal lub półtora długie, walcowate, na krótkich szypułkach do góry wzniesione, składają się z łusek jajowatych, śpiczastych, kosmatych, zielonawych. Pręcików 2, w nasadzie podwójnym gruczołkiem opatrzonych. Żeńskie kotki cokolwiek są dłuższe, szypułkowe, mniéj więcéj zwisłe. Oś ich włosem delikatnym okryta; łuski lancetowate, prawie tępe, włosiste. Zawiązki rzadkie, podłużne, szydełkowate, na króciutkich szypułeczkach osadzone. Blizny dwudzielne, zielonawe. Torebki podłużno-lancetowate, śpiczaste, szypułeczkowe, zupełnie gładkie, zielone. *Salix Russeliana* jest odmianą krzewiastą, poczytywaną dawniéj za osobny gatunek, mającą liście szczuplejsze, o płytkich ząbkach, w młodości jedwabistym włosem okryte. Drewno téj wierzby wprawdzie miękkie, lecz zdatniejszém jest od innych gatunków do budowli i na opał.

1037. S. PENTANDRA: foliis oblongis vel lanceolatis acuminatis dense serrulatis glaberrimis nitidis, petiolo superne multiglanduloso
(W. laurowa)

stipulis ovatis rectis, amentis serotinis terminalibus 5—10andris, femineis pedunculatis, pedunculo foliato, capsulis ex ovata basi attenuatis glabris pedicellatis, stylo mediocri, stigmatibus crassiusculis bifidis.

Salix pentandra *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 658. *Roth, Germ.* II. 502. *Wahlenb. Flor. Lapp. n.* 470. *Villars, Plant. Dauph.* IV. *p.* 764. *Hayne, Arzneig.* XIII. *tab.* 40. *DC. Flor. fran. n.* 2079. *Bess. Gal.* II. 303. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 204. *Dietrich, Flor. March. p.* 203. *Wimm. Siles.* I. 329. *Kluk, Dykc.* III. 43. *Szubert, Opis.* 128. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 191, *f.* 105. Salix foliis serratis glabris, flosculis pentandris *Lin. Flor. Suec. n.* 879. *Flor. Lapp.* 370, *tab.* 8, *fig.* 3. *Gmelin, Flor. Sibir.* I. *tab.* 34, *f.* 1.

W zaroślach, na miejscach wilgotnych, przy strumykach, nad brzegami bagien, rowów. Kwitnie w końcu maja i czerwcu. ♄

Piękny ten gatunek wierzby, okazuje się zwykle w postaci krzewu na kilka stóp wysokiego, czasem tylko w małe drzewko wyrasta. Gałązki ma ciemno-zielone lub brunatne, gładkie, błyszczące jakby lakierowane, w młodości lipkie. Liście półtora do półtrzecia cala długie, a pół do 1 cala szerokie, podłużne, czasem prawie eliptyczne lub jajowate, zwykle u dołu zwężone, w wierzchołku śpiczaste lub niemal tępe, drobniutko regularnie i gęsto gruczołkowato-piłkowane, z obudwu stron gładkie, z wierzchu ciemno-zielone i lśniące, pod spodem bledsze i bez połysku, siatkowato-żyłkowane, w młodości trochę lipkie i przyjemnéj balsamicznéj woni. Ogonki ich około ćwierć cala są długie, gładkie, odznaczające się w górze kilku maleńkiemi gruczołkami, kotki

wkrótce po liściach się rozwijają; osadzone są pojedynczo na wierzchołku młodocianych gałązek, niby na długich, liściami okrytych, w górze omszonych szypułkach, nieco zwisłe, walcowate, tępe, żółte. Oś ich omszona. Męzkie są na dwa lub 3 cale długie, około pół cala szerokie; mają łuski podłużne, tępe, ku nasadzie trochę zwężone; pręcików 5, bardzo często 6 lub 7, a czasem 8 albo 9 nierównych, od łuski dłuższych, u dołu równie jak ta ostatnia włosem białym, wełnistym porosłych. Główki pyłkowe okrągławe, cytrynowo-żółte. W żeńskiéj kotce zawiązki są lancetowate, prawie bezszypułeczkowe, nieco-lśniące, bliznami rozłożystemi, trochę wyciętemi zakończone. Torebki gładkie, rdzawo-żółte. Ziarna szczupłe, równowązkie, obfitą, długą, miękką, śnieżno-białą wełną okryte. Gorzka, balsamiczna kora téj wierzby, jako lekarstwo przeciw febrze, w miejsce chiny bywa zalecaną. Puch nasienny do wyściełania poduszek, tudzież na przędzę zdatny. Koło Łomży przy Jednaczewie obficie rośnie.

1038. S. AMYGDALINA: foliis lanceolatis vel oblongis acuminatis serratis glaberrimis, stipulis semicordatis, amentis coaetaneis terminalibus, masculis floribus triandris, femineis pedunculatis pedunculo foliato, squamis villosis apice glabris, capsulis ovatoconicis obtusiusculis glabris pedicellatis, pedicello glandulam bis terve superante, stylo brevissimo, stigmatibus horizontaliter-divergentibus emarginatis.
(W. migdałowa)

α Różnokolorowa, *discolor:* foliis subtus glaucis. S. amygdalina *Lin. Spec. Villars, Plan. Dauph.* III. 762. *DC. Flor. fran. n.* 2075. *Pers. Syn.* II. 599. S. Villarsiana *Willd. Spec.* IV. 655.

β Jednokolorowa, *concolor:* foliis sub-

tus viridibus vel paulo glaucescentibus. S. triandra *Lin. Spec. Willd. Spec.* IV. *p.* 654. *Pollich, Palat. n.* 916. *Roth, Germ.* II. 501. *Hoffm. salic. n.* 7, *p.* 45, *tab.* 9, *fig.* 1, 2, *tab.* 10, *fig.* 3, 4, *et tab.* 23, *fig.* 2, *b. d. DC. Flor. fran. n.* 2074. *Hayne, Arzneig.* XIII. *tab.* 39. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 191, *f.* 1049. *Kluk, Dykc.* III. 43. *Szubert, Opis.* 127 i nast.

Na łąkach wilgotnych, bagnistych, koło rzék i strumieni. Kwitnie w maju. ♄

Okazuje się zwykle w postaci gałęzistego krzewu, na kilka stóp wysokiego; czasem tylko w drzewko niewielkie wyrasta. Ma gałązki giętkie, gładkie, błyszczące, w młodości żółtawe lub rdzawo-żółte, późniéj szaro lub żółto-zielone. Liście krótko-ogonkowe, jajowo-lancetowate, czasem równowązko-podłużne, śpiczaste, gruczołkowato-piłkowane, z obudwu stron gładkie, z wiérzchu lśniące, zielone, pod spodem często-bledsze, siatkowato-żylaste, półtora do 3 cali długie. Przysadki są drobne, okrągławe lub półsercowate, piłkowane, trwałe. Kotki niemal razem z liściami się rozwijają; mężkie są walcowate, szczupłe, u dołu kilku liściami opatrzone. Oś ich kutnerem okryta, a łuski są podłużno-jajowate; wklęsłe i nieco włosiste, żółte. Pręcików 3, o nitkach u dołu kosmatych. Żeńskie kotki są krótsze, grubsze, mają oś podobnież kosmatą i łuski takież jak u mężkich. Zawiązki podłużne; blizny krótkie, pałeczkowato-zgrubiałe, prawie bezszyjkowe, poziomo-rozłożyste. Torebki na szypułeczkach wsparte. Odmiana jednokolorowa, która pod nazwiskiem wierzby trzypręcikowéj, u Kluka łozą zwanéj, długo za osobny uchodziła gatunek, odznacza się tém szczególniéj, że liście jéj na obudwu powierzchniach są mniéj więcéj jednakowéj zielonéj barwy.

1039. S. BABYLONICA: ramis elongatis pendulis, foliis angu-
(W. płacząca) ste-lanceolatis acuminatis serratis glabris subtus glaucescentibus, stipulis

semi-ovatis acuminatis serratis, amentis coaetaneis, germinibus ovatis sessilibus.

Salix babylonica *Lin. Willd. Spec.* IV. 671. *Du Roi Harbk. Baumz.* II. 397. *DC. Flor. fran. n.* 2076. *Pers. Syn.* II. 600. *Wodzicki*, I. 505. Salix propendens *Seringe.*

Wierzba ta pochodzi z Azyi mniejszéj, a dla szczególnéj postaci, łatwego przyjmowania się i prędkiego wzrostu, wszędzie w Europie jako celniejsza ozdoba ogrodów, gdzie tylko klimat pozwala, pielęgnowaną bywa. Odznacza się gałązkami bardzo długiemi, cienkiemi, giętkiemi, zupełnie zwisłemi. Liście jéj są szczupłe, lancetowate, na krótkich ogonkach, śpiczaste, b. drobno-piłkowane, zupełnie gładkie, z wierzchu jasno-zielone i lśniące, pod spodem sine i bez blasku, 4—5 cali długie. Przysadki drobne, skośno-lancetowate, śpiczaste, piłkowane, gładkie. Kotki zaraz po liściach w maju wyrastają i są walcowate, szczupłe, żółtawe; oś ich kosmata. Torebki gładkie. U nas zwykle tylko żeńskie indywidua się znajdują. Od mrozów czasem cierpi.

II. *Z torebką kosmatą.*

1040. S. CAPREA: foliis ovatis vel ellipticis apice breviter (*W. iwa*) acuminatis ibique complicato-recurvatis obsolete undulato-crenatis planis supra glabris subtus molliter glauco-tomentosis, stipulis reniformibus, amentis praecocibus sessilibus basi minute-bracteatis, capsulis ex ovata basi elongato-lanceolatis sericeo-tomentosis longe-stipitatis, stylo brevissimo, stigmatibus ovatis integris vel bifidis.

Salix caprea *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 703. *Pollich, Palat. n.* 923. *Du Roi Harbk. Baumz.* II. 404. *Roth, Germ.* II.

518. *Bechst. Forstbot.* 489. *Hoffm. salic. n.* 3, *p.* 25, *tab.* 3, *f.* 1, 2 *et tab.* 21, *f. a. b. c. Hayne*, *Arzneig.* XIII. *tab.* 43. *DC. Flor. fran. n.* 2084 *et Suppl. p.* 340. *Spreng. Syst.* I. 102. *Bess. Gal.* II. 312. *Kunth, Flor. Berol.* II. 213. *Dietr. Flor. March.* 209. *Wimm. Siles.* I. 333. *Kluk, Dykc.* III. 46. *Wodzicki*, I. 512. *Szubert*, *Opis. p.* 132. *Lorek*, *Flor. Pruss. tab.* 193, *f* 1060. Salix foliis ovatis rugosis subtus tomentosis undatis, superne denticulatis *Lin. Flor. Suec. n.* 900. *Flor. Lapp.* 365, *tab.* 8, *f.* 6. S. sphacelata *Willd. Spec.* IV. 703. *Hoffm. salic. tab.* 5, *f.* 4 *et tab.* 21, *f. d.* S. tomentosa *Seringe.* S. ulmifolia *Thuill. Flor. Paris.* 518. Salix latifolia rotunda *Vaill. Paris. p.* 176.

W gajach, lasach, zaroślach, mianowicie na miejscach wilgotnych. Kwitnie w kwietniu. ♄

Iwa wyrasta w drzewo niekiedy do 20 łokci wysokie. Pień jéj w starości szarą, cokolwiek popękaną korą jest okryty. Starsze gałęzie są gładkie, połyskujące się, brunatne, młode gęsto omszone, szaro-popielate. Liście wielkie (czasem na 5 cali dług.), szerokie, grube, prawie-skórkowate, jajowo-podłużne, niekiedy eliptyczne lub okrągławe, w wiérzchołku krótkiém, śpiczastém przedłużeniem zakończone lub zupełnie tępe, na brzegu mniéj więcéj faliste, całe lub cokolwiek piłkowane. Dolna ich powierzchnia odznacza się gęstym, szarym, wełniastym kutnerem, górna jest ciemno-zielona i gładka, w młodości tylko ma drobny włos na sobie, a czasem na środkowym nerwie jest kosmata. Ogonki liściowe są grube, nieco spłaszczone, kutnerowate, około pół cala długie. Przysadki okrągławe lub prawie-nerkowate, mniéj więcéj wełniste, a często żadne. Kotki rozwijają się znacznie wcześniéj od liści; są owalne lub jajowo-eliptyczne, tępe; grube, wełniaste, prawie bezszypułkowe lub o szypułce krótkiéj; w nasadzie mają przysadki lancetowate,

rdzawo-żółte, wewnątrz gęstym, białym, jedwabistym kutnerem okryte. Męzkie przeszło na cal są długie, żeńskie trochę dłuższe. Łuski kotkę składające mają kształt odwrotnie-jajowaty, wierzchołek tępy, kolor rdzawy lub prawie-czarny. Pręcików dwa, wolnych, żółtych. Zawiązki lancetowate, w górze szydlasto-zwężone. Blizn dwie, jajowatych, tępych, całych lub nieco rozciętych. Dojrzała torebka na krótkiéj szypułeczce osadzona, jajowo-podłużna, w nasadzie nieco brzuchato-zgrubiała, gęstym, jedwabistym, szarym kutnerem okryta. Drewno iwy w młodości białe, starsze brunatnawe, lekkie, dosyć łupkie; na obręcze, przetaki, pudła, kobiałki, i tym podobne mniejsze wyroby zdatne; pod względem opału ze wszystkich naszych wierzb najlepsze; węgle z niego do robienia strzeln. prochu, kora do wyprawy skór, a liście na zimową paszę dla bydła i owiec użyte być mogą. Zowią ją czasem wierzbą palmową, ponieważ w kwietnią niedzielę gałązek jéj na palmy używają.

1041. S. VIMINALIS: foliis elongato-lanceolatis acuminatis integerrimis subrepandis subtus albo sericeis, stipulis lanceolato-linearibus petiolo brevioribus, amentis praecocibus sessilibus basi bracteatis, squamis amenti apice discoloribus, capsulis ex ovata basi lanceolatis sericeo-tomentosis sessilibus, stylo elongato, stigmatibus linearibus indivisis vel bipartitis.
(W. długoliściowa)

Salix viminalis *Lin. Willd. Spec.* IV. 706. *Pollich, Palat. n.* 924. *Du Roi Harbk. Baumz.* II. 403. *Roth, Germ.* II. 520. *Bechst. Forstbot.* 624. *Hoffm. salic. n.* 2. *p.* 22, *tab.* 2, *f.* 1. 2 *et tab.* 5, *fig.* 2. *Hayne, Arzn.* XIII. *tab.* 45. *DC. Flor. fran. n.* 2098. *Bess. Gal.* II. 314. *Spreng. Syst.* I. 101. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 193, *f.* 1062. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 210.

Dietrich, *Flor. March.* 208. *Wimm. Siles.* I. 332. *Kluk, Dykc.* III. 47. *Wodzicki* I. 512. *Szubert, Opis.* 137. Salix foliis subintegerrimis lanceolato-linearibus longissimis acutis subtus sericeis, ramis virgatis *Lin. Flor. Suec. n.* 901. S. longifolia *Lamar. Flor. fran.* II. 232.

Wierzba ta, witwą czasem zwana, okazuje się zwykle w postaci krzewu na kilka łokci wysokiego. Ma gałązki długie, rózgowate, gibkie, wzniesione, w młodości żółto-zielonawe lub rdzawo-żółte, gładkie, w wierzchołku tylko omszone, późniéj zielonoszare. Liście na krótkich ogonkach bardzo długie (zwykle kilka cali długie, a ćwierć cala szerokie, lecz na pędach bujno rosnących dochodzą czasem do półłokciowéj długości), szczupłe, równowązko-lancetowate, mocno-śpiczaste, na brzegu czasem zawinione i prawie zupełnie całe; górna ich powierzchnia jest gładka, ciemnozielona, nieco lśniąca, dolna zaś srébrzysto-kutnerowata, i żeberkiem środkowém, żółtawém, tudzież poprzecznemi żyłkami przerosła. Przysadki są błoniaste, blado-żółtawe, lancetowate, śpiczaste, od ogonka krótsze, przy górnych liściach dłużéj trwające. Kotki wyrastają przed liściami; są bezszypułkowe, gęsto-zebrane, na cal lub półtora długie; męzkie jajowo-podłużne, wzniesione; składają się z łusek jajowatych, tępo zaokrąglonych, brunatnych, włosistych. Pręcików dwa, żółtych, w nasadzie lekko spojonych. Gruczołek miodnikowy wydatny i znacznie długi. Żeńskie kotki są walcowate, podobnież wzniesione i takież mają łuski. Zawiązek jajowo-podłużny, szydełkowaty, odznacza się szyjką wyraźną, dosyć długą, żółtą, w wierzchołku na dwie, zwykle pojedyncze, nitkowate, na boki łukowato-odgięte blizny rozczepaną. Torebki jajowo-szydełkowate, bezszypułeczkowe, szarym kutnerem okryte. Wierzba ta zdatna jest do wzmacniania brzegów, do wysadzania dróg (*), a jéj długie i giętkie rószczki do plecionych robót użyć się mogą.

(*) W Łomży znaczna długość drogi bitéj, staraniem P. Obuchowskiego inżyniera, tą wierzbą jest wysadzona; co na wiosnę piękny widok sprawia.

1042. S. PURPUREA: (*W. purpurowa*) foliis obverse-lanceolatis acuminatis argute denticulato-serrulatis glabris planis, amentis praecocibus sessilibus basi bracteatis, masculis monandris, capsulis sessilibus ovatis tomentosis, stylo magis minusve abbreviato, stigmatibus ovatis integris emarginatis vel bifidis.

Salix purpurea *Lin. Pollich, Palat. n.* 919. *Kunth, Flor. Berol.* II. 209. *Dietrich, Flor. March. p.* 206. *Wimm. Siles.* I. *p.* 331. Salix monandra *Hoffm. Salic. n.* I. *p.* 18, *tab.* 1, *fig.* 1, 2 *et tab.* 5, *fig.* 1. *Roth, Germ.* II. 507. *DC. Flor. fran. n.* 2099 *et Suppl. p.* 350. *Spreng. Syst.* I. 101. Salix Helix *Lin. Spec. Willd. Spec.* IV. 672. *Pers. Syn.* II. 600. *Du Roi Harbk. Baumz.* II. 398. *Szubert, Opis.* 138. Salix foliis serratis glabris lanceolatis inferioribus oppositis *Lin. Flor. Suec. n.* 884. S. Lambertiana *Smith. Bess. Gal.* II. 307. S. oppositifolia *Host.*

Przytrafia się nad brzegami strumyków, rzék, w zaroślach, na miejscach wilgotnych (Znajdowałem często koło Radomia.). Kwitnie w kwietn. ♄

Jest krzewem na kilka stóp wysokim. Gałązki ma żółte, żółtozielonawe, albo purpurowe lub rdzawo-czerwone, proste, gibkie, gładkie i lśniące się. Liście górne naprzemian, niższe prawie-naprzeciwległe, bardzo krótko-ogonkowe, jajowo lub odwrotnie-jajowo lancetowate, mniéj więcéj śpiczaste, ku wierzchołkowi piłkowane, przy nasadzie zupełnie całe, z obudwu stron gładkie, z wierzchu światło-zielone i trochę lśniące, pod spodem sine, na półtora cala lub trochę więcéj długie, a na cal szerokie. Przysadki

żadne. Kotki przed liściami wyrastające, krótkie, szczupłe, walcowate, prawie-bezszypułkowe, w nasadzie małemi listkami lancetowatemi, zupełnie całkowitemi opatrzone, gęstym kutnerem okryte, z łusek drobnych, okrągławych, tępych, brunatnych, kosmatych uformowane. Pręcik jeden (z dwóch zrosłych z sobą utworzony), mający krótką nitkę i główkę okrągławą, z początku żółtą, później czerniejącą. Zawiązek jajowato-podłużny, zgrubiały, jedwabisto-kutnerowaty. Szyjka prawie żadna. Blizny małe, jajowate, rozłożyste i nieco rozcięte. Torebka mała, jajowata, bezszypułkowa, krótkim, jedwabistym, szarym kutnerem okryta. Giętkie gałązki do robót plecionych wyborne.

1043. S. AURITA: *(W. okrągłolistowa)* folliis obovatis vel obovato-oblongis recurvato-apiculatis undulato-serratis rugosis, supra pubescentibus subtus molliter glauco-tomentosis, stipulis reniformibus, gemmis glabris, amentis praecocibus sessilibus, fructiferis pedunculatis basi subfoliatis, capsulis ex ovata basi elongato-lanceolatis tomentosis longestipitatis, stylo brevissimo, stigmatibus ovatis integris emarginatis vel bipartitis.

Salix aurita *Lin. Hoffm. salic. n.* 4, *p.* 30, *tab.* 4, *f.* 1, 2, *tab.* 5, *f.* 3 *et tab.* 22, *f.* 1. *Ejusd. Flor. Germ.* II. 264. *DC. Flor. fran. n.* 2085 *et Suppl. p.* 342. *Bess. Gal.* II. 310. *Spreng. Syst.* I. 102. *Willd. Enum. Berol.* II. *p.* 1007. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 192, *fig.* 1058. *Kunth, Flor. Berol.* II. 214. *Dietrich, Flor. March. p.* 210. *Wimm. Siles.* I. 333. *Kluk, Dykc.* III. 46. *Szubert, Opis.* 135. S. rugosa *Seringe.* S. uliginosa *Willd. Enum. Berol. p.* 1007.

Rośnie na miejscach wilgotnych, błotnistych, nad brzegami wód, na łąkach mokrych, gdzie często z innemi gatunkami znaczne zarasta przestrzenie; niekiedy w gajach i lasach wilgotnych znaleźć ją można. Kwitnie w kwiet. i początkach maja. ♄

Jest małym krzewem, 3 do 6 stóp zaledwie dorastającym, bardzo gałęzistym, o gałęziach rozwartych, szaro-brunatnawych lub brunatno-kasztanowatych, w młodości omszonych, później gładkich. Odznacza się szczególniej kształtem liści, które są zwykle przewrotnie-jajowate, w górnym końcu tępe i króciutkiém, śpiczastém, pospolicie skrzywioném przedłużeniem opatrzone; niekiedy wszakże bywają okrągławo-eliptyczne i w wierzchołku niemal zupełnie tępe. Są one krótko-ogonkowe, na brzegu cokolwiek zawinione i nieznacznie piłkowane lub zupełnie całe; górna ich powierzchnia w młodości włosem jest okryta, później mniéj więcej gładka, ciemno-zielona, zmarszczkowata, dolna zaś ma na sobie wełniasty, szary, przytulony kutner i żyłki słabo łukowato-skrzywione. Przysadki okrągławo lub podłużno-półsercowate lub nérkowate, włosem okryte, na brzegu delikatnie ząbkowane, nieopadające. Pączki gładkie. Kotki rozwijają się na krótki czas przed liściami; są jajowato-podłużne, tępe, z łusek drobnych, podłużnych, niemal tępych, włosistych, brunatnych uformowane, dosyć gęste, naprzemian lub naprzeciwległe, około cala długie, z początku bezszypułkowe. Pręcików dwa, w nasadzie nieco spojonych, żółtych. Zawiązek niemal szydełkowaty, wełniasty. Szyjka żadna; blizn 2, jajowato-podłużnych, brudno-czerwonawych i pospolicie nie rozdwojonych lecz wyciętych. Torebka lancetowata, w nasadzie okrągławo-zgrubiała, na szypułeczce osadzona, szarym, krótkim, przytulonym kutnerem okryta. Dwie, równie pospolite téj wierzby dają się widzieć odmiany: jedna wyższa, mająca liście większe (1 cal lub trochę więcéj długie, a około pół cala szer.); druga mniejsza (2—3 stóp), mająca liść drobniejszy, okrąglejszy (zaledwie pół cala długi i prawie tyleż széroki).

1044. S. cinerea: foliis lanceolatis oblongisve vel obverse (*W. popielata*) lanceolatis breviter acuminatis undula-

to-serratis cinereo-viridibus mollibus, supra pubescentibus subtus tomentosis stipulis reniformibus, gemmis incano-pubescentibus praecocibus sessilibus basi bracteatis, capsulis ex ovata basi elongato-lanceolatis sericeo-tomentosis longe stipitatis, stylo brevissimo, stigmatibus ovatis integris vel bifidis.

Calix cinerea *Lin. Spec. Wahlenb. Flor. Suec. n.* 1137. *Kunth, Flor. Berol.* II. 211. *Dietrich, Flor. March.* 209. *Wimm. Siles.* I. 332. Salix acuminata *Hoffm. salic.* 39, *tab.* 6, *et tab.* 22, *fig.* 2. Salix aquatica *Smith. Hayne, Arzneig.* XIII. *tab.* 44. S. dumetorum *Suter.* S. Hoffmanniana *Bluff. et Fing. Comp.* II. 568.

Przytrafia się często w gajach, zaroślach, na łąkach wilgotnych, nad rzékami, zarastając niekiedy znaczne przestrzenie. Kwitnie w kwiet. ♄

Jest krzewem większym nieco od poprzedzającego (około 4 lub 5 łokci), lecz z postaci dosyć do niego podobnym. Gałązki jego w młodości są omszone, szare, późniéj mniéj więcéj gładkie, brunatnawe. Liście bardzo krótko-ogonkowe, podłużno lub odwrotnie lancetowate, albo niemal odwrotnie jajowate, w wiérzchołku w krótką kończatość przedłużone, na brzegu falisto drobno-ząbkowane, z wiérzchu szaro-zielonawe, omszone, miękkie, pod spodem popielatym kutnerem, mianowicie na główném żeberku, równie jak i na ogonkach okryte, siatkowato-żylaste, około 2 cali długie, a $^3/_4$ cal. szerokie. Przysadki skośno-sercowate, lub prawie nerkowate, trochę śpiczaste, nieforemnie ząbkowane, z wiérzchu gładkie, pod spodem kosmate. Pączki są podobnież jak liście popielatym kutnerem porosłe (czém się także ten gat. od poprzedz. odróżnia). Kotki rozwijają się przed liściami i są jajowo-walcowate, tępe, bezszypułkowe, około 1 cala długie; składają się z łusek jajowatych, nieco śpiczastych, brunatnych, krótkim włosem okrytych. W męzk.

pręcików jest dwa, wolnych, żółtych. W żeńsk. szyjka krótka; blizn dwie, prawie jajowatych, tępych, całych lub mniéj więcéj rozczepanych. Torebki jajowate, szydlasto-przedłużone, kończate, na szypułeczkach łuskom wyrównywających osadzone i kutnerem porosłe.

1045. S. ROSMARINIFOLIA: (*W. rokicina*) foliis linearibus vel lineari-lanceolatis aut ellipticis acutis acuminatisve vel obtusis integerrimis rarius remote et argute glanduloso-denticulatis subtus argenteo-sericeis, stipulis lanceolatis, amentis praecocibus sessilibus, fructiferis cylindraceo-oblongis vel ellipticis breviter pedunculatis basi parve foliatis, capsulis ex ovata basi lanceolatis sericeo-tomentosis rarius glabratis longe-pedicellatis, stylo mediocri interdum subnullo, stigmatibus ovatis bifidis vel integris.

Salix rosmarinifolia *Lin. Willd. Spec.* IV. 697. *Roth, Germ.* II. 516. *Bechst. Forstbot.* 689. *Bess. Gal.* II. 309. *Dietrich, Flor. March. p.* 212. *Kluk, Dykc.* III. 46. S. depressa *Hoffm. salic.* 63, *tab.* 15, *f.* 1, 2, *tab.* 16, *fig.* 3, 4. *DC. Flor. fran. Suppl. p.* 346. *Spreng. Syst.* I. *p.* 104. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 192, *f.* 1059. S. incubacea *Lin. Willd. l. c. p.* 696. *Bess. Gal.* II. 308. S. repens *Lin. Wimm. Siles.* I.

335. *Dietr. l. c.* 211. S. fusca *Lin. Kunth, Berol.* II. 216. *Spreng. Syst.* I. 104. S. arenaria *Lin. Flor. Suec. n.* 894. S. argentea *Smith. Spreng. l. c.* S. prostrata *Smith.* Salix polymorpha *Ehrhar.* S. pratensis *Host.* S. angustifolia *Wulfen. Dietr. l. c.*

Bardzo pospolita na łąkach wilgotnych, tak torfowatych jako i wszelkich innych; w zaroślach, na błotach, przy strumykach, około rowów, nad brzegami mokrych lasów, często na piaszczystych i suchych miejscach, rosnąc już sama, już z innemi gatunkami i niekiedy znaczne przestrzenie okrywając. Kwitnie w maju. ♄

Jestto najmniejszy u nas gatunek wierzby, gdyż zaledwie dwóch lub trzech stóp wysokości dorasta. Gałązki ma giętkie, gładkie, żółtawo-zielone lub szaro-brunatne. Liście już drobne, szczupłe, lancetowate; równowązkie, albo równowązko-lancetowate; już szersze, owalne, w wierzchołku śpiczaste, lub mniéj więcéj przytępione, na brzegu całe (jednak pod szkłem powięk. nader subtelnie gruczołkowato-piłkowane), z wierzchu zielonawe i gładkie, albo cokolwiek omszone, bez połysku; pod spodem jedwabistym, przytulonym, szarym włosem okryte, ½—1¾ cal. długie, a często ledwie na kilka linij szerokie. Kotki prawie razem z liściami wyrastają; są drobne, jajowate, tępe, lub okrągławe, niekiedy podłużne albo eliptyczne, naprzemianległe i pospolicie gęsto na gałązkach zebrane. Szypułki ich bardzo krótkie (czasem prawie żadne), dwoma lub trzema małemi liściami osadzone. Łuski podłużne, tępe, brunatnawe, rzadkim, długim włosem okryte. Zawiązek lancetowaty, w górze zeszczuplony, porosły szarym, jedwabistym, przytulonym kutnerem, szyjka jest krótka; blizny prawie równowązkie, żółte lub rdzawo-brunatne (pod szkłem powięk. niewyraźnie rozczepane). Krzew ten wyradza się w liczne odmiany, różniące się mianowicie kształtem i wielkością liści, kolorem i kierunkiem gałęzi (które czasem są podnoszące się lub na ziemi rozpostarte), długością

i postacią kotek i t. d. Z tej przyczyny, utworzono z nich niemało oddzielnych gatunków, z których znaczniejsze wymieniliśmy wyżej.

Rzęd czteropręcikowy (Tetrandria).

435. VISCUM. *JEMIOŁA.*

Kwiaty męzkie. Kielich żaden. Płatków w koronie 4, krótkich, niemal trójkątnych, w nasadzie spojonych, opadających. Pręciki beznitkowe. Główek pyłk. 4, do płatków przyrosłych, 2komórkowych. *Kwiat. żeńsk.* Kielich niewyraźny, w postaci brzeżka cokolwiek wystającego. Płatków 4, wolnych. Zawiązek kielichem uwieńczony. Blizna bezszyjkowa, okrągława, tępa. Jagoda kulista, wewnątrz klejowata, jedno-nasienna.

1046. V. ALBUM: caule dichotomo ramosissimo divaricato, *(J. zwyczajna)* ramis teretibus, foliis lanceolatis obtusis coriaceis exsiccatione 3—5nervosis, floribus terminalibus axillaribusque sessilibus plerumque ternis.

Viscum album *Lin. Willd. Spec.* IV. 737. *Scop. Carn. n.* 1217. *Pollich, Palat. n.* 926. *Roth, Germ.* II. 527. *Black. Herb.* 184. *Hayne, Arzneig.* IV. *tab.* 24. *Schk. Handb. tab.* 320. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 267. *Pers. Syn.* II. 613. *DC. Flor. fran. n.* 3399. *Ejusd. Prodr.* IV. p. 278. *Spreng. Syst.* I. 488. *Bess. Gal.* II. 316. *Schlech. Berol.* I. 504. *Kunth, Flor. Berol.* I. 294. *Dietr. Flor. March.* 521. *Wimm. Siles.* I. 183. *Kluk, Dykc.* III. 169. *Szubert, Opis.* 206. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 194, *fig.* 1067. Viscum foliis lanceolatis obtusis,

caule dichotomo, spicis axillaribus *Lin. Flor. Suec. n.* 905. Viscum baccis albis *Vaill. Paris. p.* 204.

Wyrasta na drzewach, szczególniéj na sosnach, brzozie zwyczajnéj, dębach (*). Widziana była także od różnych botaników na jabłoni, gruszy, jarzębinie, głogu, śliwach, topoli włoskiéj i czarnéj, akacyi białéj, orzechu włoskim, jodłach, modrzewie i lipach; podobnież na wiązie zwyczajnym, wierzbie białéj, jesionie, klonie, winorośli i innych. Kwitnie w marc. kwiet. ♄

Pasorzytna ta krzewina dwóch lub trzech stóp wysokości dochodzi; cała jest żółtawo-zielonéj barwy. Lipkie jéj nasiona przylgnąwszy do gałęzi drzew, puszczają korzonki; te rozrastając się nieznacznie, najprzód między korą a bielem, następnie wchodzą w głąb drzewa. Mniemanie niektórych jakoby korzenia wcale nie miała, jest bezzasadném; bo dosyć jest przerznąć stosownie gałązkę na któréj rośnie jemioła, aby widzieć w massie drewna jéj korzonki, w postaci żyłek zielonawych rozchodzące się. Łodygę ma bardzo gałęzistą, dwudzielną (rzadko 3dzielną, i odmianę taką w okolicach Szczuczyna znalazłem), członkowatą, przy stawach kolankowato-zgrubiałą, zupełnie gładką. Liście na wierzchołku gałązek wyrastające, przeciwległe, bezogonkowe, lancetowate (czasem odwrotnie jajowo-podłużne), w nasadzie szczuplejsze, w górnym końcu tępe i zaokrąglone, zupełnie-całe, skórkowate, gładkie, nieopadające, z obudwu stron 5 niewyraźnemi nerwami (które po wysuszeniu liści stają się wydatniejsze), oznaczone, około cala dłu-

(*) Na naszych dębach wprawdzie jéj nigdy nie widziałem, lecz wielu autorów tak dawniejszych jako i tegoczesnych wspomina, że istotnie na tych drzewach niekiedy się przytrafia. Dekandol sam ją na dębie zwyczajnym znajdował. Kluk, w tomie II. swéj Zoologii (stron. 354 wydan. 1813), podając sposób na robienie lepu na ptaki, każe używać jagód z jemioły dębowéj, jako lepszéj od innych. Ztemwszystkiém, znakomity nasz botanik, prof. S. B. Górski z Wilna, zapewniał mnie, że jemioła nigdy na dębie nie rośnie; że to jest inny krzew pasorzytny (*Loranthus europaeus*) z postaci do niéj podobny, który na wspomnioném drzewie w cieplejszych krajach daje się widzieć. Czas chyba tę okoliczność wyjaśni.

gie, a na 3 do 6 lin. szerokie. Kwiaty drobne, bezszypułkowe, zielonkowato-żółte, na wierzchołku młodych gałązek, pomiędzy liściami lub poniżéj liści w kątach gałązek, pojedynczo, po dwa, trzy lub cztery osadzone. W ich nasadzie znajdują się dwie malenkie, przeciwległe, podłużne przysadki. W męzkich kwiatach kielicha wcale nie ma: korona jest 4płatkowa, o płatkach jajowatych, tępych lub nieco-śpiczastych, w nasadzie trochę spojonych; główki pyłk. bez nitek, podłużne, do płatków przymocowane. Kwiaty żeńskie drobniejsze, mają w miejscu kielicha brzeżek bardzo-mało wystający, koronę o czterech płatkach, wolnych, podobnież jajowatych, do środka zawiązka przymocowanych. Zawiązek jajowaty, tępo-ucięty, zielonawy, blizną płaską, bezszyjkową uwieńczony. Jagody prawie kuliste, po dojrzeniu białe, nieco-lśniące, wpółprzezroczyste, wielkości dużych porzeczek, pełne lipkiego, kleistego soku. Dojrzewają w poźnéj jesieni. Z jagód robi się lep na ptaki. Gałązki pod nazwis. *lignum visci quercini*, używają się w medycynie; liście także mają lekarskie własności. U starożytnych Druidów w religijném była poszanowaniu.

Rzęd pięciopręcikowy (Pentandria).

436. SPINACIA. *SZPINAK.*

Kwiat. męzk. Okrycie pojedyncze (kielich), 5dzielne, o działach podłużnych, wklęsłych, tępych. Pręcików 5; główki 2komórkowe. *Kwiat. żeńsk.* Okrycie (kielich) 2—3 lub 4 razy wcięte, trwałe. Szyjek 4, włoskowatych. Blizny pojedyncze. Ziarno 1, okryciem zwiększoném, nabrzmiałém ściśle otoczone i z niém zrosłe.

1047. S. OLERACEA: caule erecto ramoso, foliis hastatis, *(S. ogrodowy)* fructibus sessilibus inermibus vel spinulosis.

Spinacia oleracea *Lin. Gaertn. de fructib. tab.* 126, *f.* 4. *Lamar. Illustr. tab.* 814. *Willd. Spec.* IV. 766. *Pers.*

Syn. II. 617. *Spreng. Syst.* III. 903. *Schlech. Berol.* I. 505.

α Kolczysty, *spinosus:* fructibus spinosis. Spinacia spinosa *Moench. Meth.* 318. *DC. Flor. fran. n.* 2242.

β Bezbronny czyli gładki, *inermis:* fructibus inermibus. Spinacia inermis *Moench, l. c. DC. Flor. fran. n.* 2243. Spin. glabra *Miller.*

Ma pochodzić z Arabii, zkąd najprzód do Hiszpanii sprowadzony. Wszędzie w ogrodach się zasiewa. Kwitnie w czerw. lipc. ⊙

Szpinak, którego liście dobrą dają jarzynę, ma łodygę prosto wzniesioną, kańciasto-brózdowaną, gałęzistą, w środku dętą, zupełnie gładką. Liście naprzemianległe, ogonkowe, podobnież gładkie, nieco mięsiste i miękkie, światło zielone, co do kształtu rozmaite: już podłużno-jajowate i zupełnie całe, już oszczepowate lub strzałkowate, już nakoniec przy nasadzie mniéj więcéj pierzasto wcinane, albo tylko tu i owdzie ząbkiem opatrzone; wierzchołek dolnych jest zwykle śpiczasty, wyższych zaś tępo-zaokrąglony. Kwiaty drobne, zielonawe, zebrane w małe kupki, bezszypułkowe lub o króciutkich szypułkach, w kątach liści osadzone. Korony nie ma. Kielich w kwiatach męzk. jest 5dzielny; w żeńsk. dwa, trzy lub cztery razy wcięty. Owocem jest ziarno, w kielichu zwiększonym zamknięte. Owoc ten jest okrągławy lub jajowaty, trochę spłaszczony, twardy, wielkości prawie nasienia konopnego, i albo całkiem gładki, albo ma na sobie 2, 3 lub 4 małe, poziomo-rozłożyste kolce czyli rogi kończate. (*Ogrodnictwo* Zigry I. 67. Reichart *Ogrod. warzyw.* 178. Wodzicki, II. 209. Kluk, *Dykc.* III, 100. Strumiłło, *Ogrod. półn. wydan.* 3. I. 233. Wyżycki, *Zieln.* II. 286. Czepiński, *Ogrod. powsz.* 248).

437. CANNABIS. *KONOPIE.*

Kwiaty męzk. wiechowate, mają kielich 5listkowy, o listkach prawie-równych, wolnych. Pręcików 5, na dnie kie-

licha osadzonych i listkom jego przeciwległych; nitki są krótkie; główki nasadą utwierdzone, niemal 4graniaste, 2komórkowe, podłużnie-pękające. *Kwiat. żeńsk.* skupione. Kielich (przysadka) jednolistkowy, podłużny, śpiczasty, cały, z jednego boku rozczepany. Zawiązek górny. Szyjek 2, o bliznach pojedynczych, szczupłych, kosmatych. Torebka (nasienie) płaskawo-kulista, gładka, skorupkowata, 2ścienna, 1ziarnowa, kielichem trwałym okryta.

1048. C. SATIVA: foliis oppositis digitatis, foliolis lanceo-
(K. zwyczajne) latis serratis.

Cannabis sativa *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 768. *Gaertn. de fructib.* I. 357, *tab.* 75, *f.* 1. *Schk. Handb. tab.* 325. *Hayne, Arzneig.* VIII. *tab.* 35. *Roth, Germ.* II. 529. *Pers. Syn.* II. 618. *DC. Flor. fran. n.* 2137. *Bess. Gal.* II. 317. *Spreng. Syst.* III. 903. *Schlech. Berol.* I. 505. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 194, *f.* 1069. *Kunth, Flor. Berol.* II. 190. *Dietrich, Flor. March.* 221. *Wimm. Siles.* I. 321. Cannabis indica *Lamar.*

Konopie mają pochodzić z Persyi i Indyj W. a podług Sprengla ze Scytyi i Tracyi. W Europie wszędzie się zasiewają. Kwitną w lipc. sierp. ⨀

Korzeń krótki, włóknisty, białawy. Łodyga zazwyczaj pojedyncza (w żeńskich indywiduach często gałęzista i grubsza), prostostojąca, u dołu czasem nieco-pogięta, kanciasto-rowkowana, szorstka, kosmata, w środku wydrążona, 1—4 łokci wysoka. Liście naprzeciwległe, krótko-ogonkowe, każdy składa się ze 3, 5, 7, czasem z 9 palczasto-osadzonych listków, które są lancetowate, po obu końcach zwężone, śpiczaste, grubo-piłkowane; środkowe są dłuższe i szersze, boczne krótsze i szczuplejsze; wszystkie z obudwu stron szorstkawe, z wierzchu ciemno-zielone, pod spodem bledsze, żylaste. Kwiaty są drobne, zielonawe lub brudno czerwono-zielone.

Mężkie zebrane są w małe gronka, na wierzchołku łodygi i w kątach liści umieszczone, niby okręgowe lub naprzeciwległe, pojedyncze lub mniéj więcéj składane, trochę zwisłe, przysadkami równowązkiemi opatrzone; wszystkie razem tworzą wiechę dosyć dużą, wierzchołkową. Listki kielicha są podłużne, tępe, na brzegu błonkowate, zewnątrz włoskami okryte i jednym nerwem niewyraźnym na grzbiecie oznaczone. Główki pyłkowe żółto-zielonawe, kielichowi prawie-wyrównywające. Indywidua takie, u pospólstwa pod nazwą *płoskoniów* lub *płoskunek* znajome, jako niewydające nasion, wcześniéj się wyrywają. Żeńskie rośliny mają kwiaty pojedyncze lub parzyste, bezszypułkowe, tworzące kłosy boczne i wierzchołkowe, liściste. Te dłużéj się na gruncie pod nazwiskiem *głowaczów*, dla dojrzenia nasion zostawiają. Owoce czyli tak zwane siemię konopne, są torebki okrągławe, gładkie, po dojrzeniu szare, z dwóch skorupkowatych, wklęsłych połówek złożone, w środku jedno oleiste ziarno zawierające. Cała roślina, mianowicie świeża, ma właściwy, mocny, nieprzyjemny, prawie odurzający zapach. Wiadomo że z jéj włókien robi się trwałe płótno, kręcą się powrozy, liny i t. p. Z nasion wytłacza się oléj. Siemię konopne używa się także w medycynie, i jest ulubionym żerem wielu ptasząt. (Kluk, *Dykc.* I. 98. Narbutt, *Uprawa lnu, konopi* i t. d. 72. Oczapowski, *Początki gospodarstwa Bürgera* II. 189. Tenże, *Gospodars. wiejskie* VI. 240. Wyżycki, *Zielnik* I. 313).

438. HUMULUS. *CHMIEL.*

Kwiaty mężkie wiechowate, mają kielich 5listkowy, o listkach podłużnych, wklęsłych, tępych, prawie równych, nasadą spojonych. Pręcików 5, do dna kielicha przymocowanych i listkom jego przeciwległych. Nitki ich krótkie; główki podłużne, 2komórkowe, nasadą sercowatą utwierdzone, i wzdłuż pękające. *Kwiaty żeńskie* szyszkę tworzą, z łusek wielkich, błoniastych, jajowatych, wklęsłych, trwałych, 1kwiatowych uformowaną. (Kielich słoikowaty, przezroczysty, b. niewyraźnie ząbkowany (*)). Zawiązek pojedynczy, 1ziareczkowy; blizny pojedyncze, szydełkowate, włoskami

(*) Podług niektórych autorów.

okryte. Ziarno jedno, okrągławo-soczewkowate, kielichem okryte. Zarodek szrubowato-skręcony.

1049. H. LUPULUS: caule sinistrorsum volubili, pilis rigidu-
(*C. zwyczajny*) lis uncinatis obsito, foliis oppositis et alternis 3—5lobis scaberrimis subtus resinoso.punctulatis, superioribus saepe integris, floribus masculis paniculatis, femineis amentaceis.

Humulus lupulus *Lin. Willd. Spec.* IV. 769. *Pollich, Palat. n.* 927. *Roth, Germ.* II. 530. *Schk. Handb. tab.* 326. *Pers. Syn.* II. 618. *DC. Flor. fran. n.* 2131. *Bess. Gal.* II. 317. *Hayne, Arzneig.* VIII. 36. *Spreng. Syst.* III. 903. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 269. *Schlech. Berol.* I. 506. *Aschers, Pharmac. tab.* 2, *f.* 31. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 194, *f.* 1070. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 189. *Dietrich, Flor. March. p.* 222. *Wimm. Siles.* I. 321. Lupulus communis *Gaertn. de fructib.* 358, *tab.* 75, *f.* 2. Lupulus scandens *Lamar. Flor. fran.* II. 217. Lupulus femina et mas *Vaill. Paris. p.* 120. Chmiel: Lupulus *Syren. stron.* 1458.

Dziko rośnie w zaroślach, gajach olszowych, pomiędzy krzewami, i t. p. na ziemi nieco wilgotnéj. Hodują go umyślnie w znacznéj ilości. Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Chmiel ma korzeń gałęzisty, perzowato w ziemi rozchodzący się. Łodygi bardzo długie, cienkie, giętkie, kanciaste, po kantach szorstkie, wydrążone, nieco-twarde, brudno-czerwonawe, które okręcając się z prawéj strony na lewą, wysoko w górę wstępują. Liście przeciwległe, na ogonkach osadzone, szerokie, w nasadzie

sercowato-wycięte, zwykle na 3, czasem na 5 klapek podzielone (kwiatowe często całe), śpiczaste, na brzegu grubo-piłkowane, z wierzchu ciemno-zielone i mocno-szorstkie, pod spodem bledsze, żylaste i mają kropki żywiczne, żółtawe. Kwiaty zielonkowate; męzkie są obfitsze; wyrastają z kątów liści, w gronach zwisłych, wiechowato-rozgałęzionych. Ich kielich składa się z pięciu listków podłużnych, tępych, zewnątrz trochę kosmatych. Nitki pręcikowe bardzo krótkie, włókienkowate; a każda główka oznaczona jest wpodłuż czterema rowkami, w których dają się widzieć drobniutkie, żółtawe, błyszczące, żywicowate gruczołki. Pyłek obfity. Kwiaty żeńskie skupione są niby w kotki lub szyszki szypułkowe, przeciwległe, z kątów liści pojedynczo lub parzysto wyrastające, i częstokroć grona niewielkie, u dołu liściste, tworzące. Łuski ich gęstym, aromatycznym pyłkiem okryte, 1kwiatowe. Każdy kwiat składa się z zawiązka i dwóch szczupłych, równowązkich, kosmatych, białawych blizn, znacznie wysunionych. Kielicha nie widać. W nasadzie szypułek i przy każdém ich rozgałęzieniu, znajdują się parzyste, jajowate lub jajowo-lancetowate, śpiczaste przysadki. Dojrzałe szyszki mają kształt jajowaty, owalny lub podłużny, i właściwy, mocny, aromatyczny zapach; ich łuski są błoniaste, półprzezroczyste, tępe lub kończate, brunatnawo-żółte. Między niemi w nasadzie ukrywają się ziarna pojedyncze, okrągławo-jajowate, wypukłe, powłoką okryte i balsamicznym, pomarańczowym, błyszczącym proszkiem potrząśnięte. Szyszki chmielu są niezbędnym w fabrykacyi piwa artykułem; w sztuce lekarskiéj mają także zastosowanie ważne. Młode wypustki dają na wiosnę dobrą, nakształt szparagów jarzynę. (O uprawie chmielu: *Ogrodnictwo* Zigry, I. 84—97. Kluk, *Dykc.* II. 43. Izys, z r. 1820. III. 199. Piast, VII. 1. VIII. 1. Oczapowski, *O sposobach gospodarowania w klimacie półn.* II. 303. Tenże, *Gospodarstwo wiejs.* VI. 65. Strumiłło, *Ogrody półn. wydan.* 3. I. 240—258. Kurowski, *O uprawie chmielu rozumow.* z ryciną Warsz. 1829. Tenże, *Tygodnik rolnicz. technolog.* z r. 1836. nr. 6 *i następ.* Wyżycki, *Zielnik* I. 381).

Rzęd ośmiopręcikowy **(Octandria)**.

439. POPULUS. *TOPOLA.*

Kwiaty kotkowe. Kotki walcowate, z łusek klinowatych, szypułeczkowych, płaskich, na brzegu zwykle dłoniasto-po-

szarpanych, 1kwiatowych, opadających uformowane. W *męz.* pod każdą łuską w nasadzie 8 do 20 pręcików, w kielichu słoikowatym, ukośnie ściętym umieszczonych. W *żeńsk.* w takimże kielichu zawiązek jeden, na szypułeczce wsparty. Szyjka bardzo krótka lub prawie żadna; blizn 2, skrzywionych, nieforemnie klapkowanych lub całkowitych. Torebka jajowata, tępa, 1komórkowa, 2ścienna; ziarna liczne, puchem wełniastym w wierzchołku uwieńczone.

1050. P. TREMULA: foliis subrotundis obtusiusculis sinuato-dentatis utrinque ramulisque glabris, in ramulis radicalibus plantisque junioribus hirtis, squamis amenti palmato-laceratis dense villoso-ciliatis.
(T. osina)

Populus tremula *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 803. *Pollich, Palat. n.* 929. *Blackw. Herb. tab.* 248. *Schk. Handb. tab.* 330 *a. Pers. Syn.* II. 623. *DC. Flor. fran. n.* 2102. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 270. *Bess. Gal.* II. 319. *Schlech. Berol.* I. 507. *Spreng. Syst.* II. 244. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 195, *fig.* 1072. *Kluk, Dykc.* II. 219. *Wodzicki*, I. 356. *Szubert, Opis.* 90. *Kunth, Flor. Berol.* II. 219. *Dietrich, Flor. March.* 214. *Wimm. Siles.* I. 337. Populus foliis subrotundis dentato-angulatis utrinque glabris *Lin. Flor. Suec. n.* 919.

W lasach, gajach, przy wsiach b. pospolita. Kwitnie w kwiet. maju. ♄

Osina jest drzewem 60—80 stóp dorastającém. Pień miewa prosty, korą gładką i równą, szarawą, w starości cokolwiek popękaną okryty. Gałęzie miernéj grubości, rozłożyste, w młodości nieco-omszone, późniéj gładkie, szaro-brunatnawe. Liście naprzemianległe, okrągławe lub okrągławo-jajowate, tępe albo cokol-

wiek śpiczaste, na brzegu nieregularnie łękowato-ząbkowane, w młodości jedwabistym włosem okryte, późniéj zupełnie-gładkie, prawie-skórkowate, siatkowato-żylaste, z wiérzchu jasno-zielone, pod spodem bledsze. Ogonki długie i spłaszczone są przyczyną, że nawet mały wietrzyk z łatwością liśćmi porusza, które nawzajem się uderzając, drżący szelest sprawiają. Kotki wyrastają wcześnie na wiosnę, z pączków jajowatych, orzechowo-brunatnych, połyskujących się; są walcowate, 2 lub 3 cale długie, z licznych łusek brunatnych, okrągławo-jajowatych, na wcięcia równowązkie, śpiczaste podzielonych i gęstą, szarą wełną okrytych złożone; ztąd kotka cała jakby z saméj wełny zdaje się być utworzona. Pod każdą łuską w kielichu kubeczkowatym znajduje się o'm pręcików, o główkach czerwonawych. W takimże kielichu pod łuskami kotki żeńskiéj jest zawiązek jajowaty, prawie bezszyjkowy, mający dwie czerwonawe, nieforemnie na 4 klapki podzielone blizny. Drewno osiny jest miękkie, lekkie, białe, od stolarzy i snycerzy używane; pod względem opału nizką ma wartość. Kora do wyprawy skór zdatna.

Uwaga. Na młodych, bądź z korzeni, bądź z nasion wyrosłych drzewkach osowych, liście odmiennego są kształtu; pospolicie bywają wielkie, jajowate, w nasadzie mniéj więcéj sercowato wycięte, w wierzchołku śpiczaste, nieznacznie ząbkowane, z obudwu stron nieco kosmate, a przynajmniéj pod spodem szorstkawo-omszone.

1051. P. ALBA: foliis subrotundo-ovatis magis minusve (*T. biała*) cordatis angulato-vel sinuato-dentatis subtus ramulisque niveo-tomentosis, squamis amenti apice dentatis ciliatis.

Populus alba *Lin. Pollich, Palat. n.* 928. *Roth, Germ.* II. 532. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 270. *Schk. Handb. tab.* 330 *b. Spreng. Syst.* II. 244. *Lorek, Flor. Pruss. t.* 195. *f.* 1070. *Pers. Syn.* II. 623. *Wimm. Siles.* I. 336. *Kluk, Dykc.* II. 219. *Bess. Gal.* II. 318. *Szubert, Opis.* 108. Populus foliis subrotundis dentato-angulatis subtus tomentosis *Lin. Flor. Suec. n.* 911. Populus nivea *Willd. Baumz.* 227.

β Popielata, *cinerea:* foliis subtus ramulisque cinereis: Pop. canescens *Smith. Brit. Bechst. Forstb. p.* 210 *et* 386. *Willd. Spec.* IV. 802. *Enum. Berol. p.* 1016. *Schlech. Berol.* I. 507. *DC. Flor. fran. n.* 2101. *Kunth, Flor. Berol.* II. 218. *Dietrich, Flor. March.* 213. *Wodzicki,* I. 355. P. alba *Willd. Baumz. l. c.*

W lasach wilgotnych, nad brzegami rzék; gdzieniegdzie także przy drogach, wioskach, miasteczkach, w ogrodach i t. d. Kwitnie w kwiet. ♄

Topola biała, czyli białodrzew, jest drzewem prędko rosnącém, które często do 80, a nawet i do 100 stóp dorasta. Korę na pniach młodszych ma zupełnie gładką, szaro-popielatą, na starych popękaną. Gałęzie liczne, bardzo rozłożyste. Liście okrągławo-jajowate lub jajowato-eliptyczne, na płytkie klapki wcięte, albo nieforemnie kątowato-ząbkowane, w wiérzchołku tępe lub słabo-śpiczaste, z wiérzchu brudno-zielone, nieco kosmate albo gładkie, pod spodem śnieżno-białym kutnerem okryte, żylaste (około 2 cali długie a półtora szér.). Na młodych drzewkach, równie jak i na gałązkach bezkwiatowych, liście są cokolwiek w nasadzie sercowato-wycięte, na brzegu klapkowane, o klapce środkowéj szczytowato-przedłużonéj. Ogonki prawie-walcowate, i równie jak młodociane gałązki białym kutnerem okryte. Kotki znacznie piérwéj od liści, na wiérzchołku młodych gałązek wyrastają; są walcowate, męzkie 1 lub 2 cale długie i zwisłe, żeńskie cokolwiek krótsze, prosto-stojące; jedne i drugie składają się z łusek odwrotnie jajowatych, w nasadzie zwężonych, żółto-rdzawych, w wiérzchołku nieforemnie ząbkowanych i długim, szarym włosem rzęsowato-okrytych. Pręcików ośm. Zawiązek jajowaty, w kieliehu ściśle zamknięty, bezszyjkowy, dwiema bliznami 2klapkowemi, żółtawo-zielonemi uwieńczony. Dla szczególnych swoich liści sadzi się niekiedy jako ozdoba w ogrodach. Jéj drewno jest białe, miękkie i lekkie, dosyć jednak trwałe; gładko się wyrabia i łatwemu paczeniu nie ulega.

Populus canescens Smith'a i innych autorów, jest wyradzającą się odmianą, któréj liście nie mają śnieżno-białego kutneru, lecz po-

wierzchnią szarą lub popielato-zielonawą; zresztą niczém stałém się nie różni.

1052. P. NIGRA: ramis patentibus ramulisque glabris, foliis (*T. sokora*) ovato-deltoidibus acuminatis incurvato-serratis utrinque margineque glabris longitudine latitudinem superantibus, squamis amenti palmato-laceratis.

Populus nigra *Lin. Willd. Spec.* IV. 804. *Scop. Carn. n.* 1223. *Pollich, Palat. n.* 930. *Hayne, Arzneig.* XIII, *tab.* 47. *Schk. Handb. tab.* 330 *a. Roth, Germ.* II. 534. *Bechst. Forstbot. p.* 210 *et* 308. *Du Roi Harbk. Baumz.* 139. *Hoffm. Germ.* II. 270. *DC. Flor. fran. n.* 2103. *Blackw. tab.* 248. *Bess. Gal.* II. 319. *Schlech. Berol.* I. 508. *Spreng. Syst.* II. 244. *Pers. Syn.* II. 623. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 195, *fig.* 1073. *Kunth, Flor. Berol.* II. 220. *Dietrich, Flor. March.* 214. *Wimm. Siles.* I. 337. *Kluk, Dykc.* II. 220. *Szubert, Opis. p.* 96. *Wodzicki,* I. 358. Populus foliis deltoidibus acuminatis serratis *Lin. Flor. Suec. n.* 910.

Przytrafia się czasem w lasach wilgotnych i gajach, nad brzegami rzék, mianowicie nad Wisłą. W ogrodach także wszędzie się utrzymuje. Kwitnie w kwietniu. ♄

Sokora, zwana także topolą czarną albo nadwiślańską, jest drzewem znacznie wysokiém, mającém pień prosty, korą szaro-brunatną, w starości popękaną okryty. Gałęzie jéj są rozłożyste i grube, w młodości żółto-zielonawe. Pączki wielkie, podłużne, śpiczaste, brunatnawo-żółte, lipką, żywicowatą, balsamicznéj woni materyą okryte. Liście naprzemianległe, prawie trójkątne lub niewyraźnie jajowato-4boczne, po bokach zaokrąglone, w wierzchołku śpiczaste, na brzegu gruczołkowato-piłkowane, z obudwu stron

gładkie, z wierzchu wesoło-zielone, pod spodem bledsze. Ogonki ich są spłaszczone, długie, w młodości drobnym, rzadkim włosem okryte, poźniéj gładkie, zwykle czerwonawe. Kotki walcowate, męzkie krótsze (około półtora cala długie), do góry wzniesione, brunatno-czerwonawe. Składają się z łusek zupełnie gładkich, w wierzchołku delikatnie poszarpanych, prędko-opadających. Pręcików 16, lub nieco więcéj. Żeńskie kotki są dłuższe, zwisłe, z kwiatów rzadko osadzonych uformowane; mają łuski tamtym podobne; zawiązek okrągławy, gładki, na szypułeczce osadzony. Po okwitnieniu szypułki te znacznie się przedłużają, i po opadnięciu łusek zawiązki, a następnie torebki tworzą niby grona, na 3 lub 4 cale długie i mniéj więcéj zwisłe. Drewno sokory miękkie i nietrwałe, lecz piękny miewa flader i gładko się wyrabia, przeto na ozdobne stolarskie wyroby powszechnie się używa. Z lipkich, żywicowatych pączków, robią maść (*unguent. populeum*), do gojenia ran i w różnych innych cierpieniach używaną. Otrzymuje się z nich także gatunek wosku na świece zdatny. Liście są dobrą paszą dla owiec.

1053. P. DILATATA: ramis erecto adpressis coarctatis ramulisque glabris, foliis subrhombeo-deltoidibus acuminatis incurvato-serratis utrinque et margine glabris latitudine longitudinem plerumque superantibus, squamis amenti palmato-laceratis.
(T. piramidalna)

Populus dilatata *Aiton, Hort. Kewen. Willd. Spec.* IV. 804. *Hayne, Arzneig.* XIII. *tab.* 46. *Schlech. Berol.* I. 508. *Spreng. Syst.* II. 244. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 195, *f.* 1074. *Kunth, Flor. Berol.* II. 219. *Szubert, Opis.* 100. Populus italica *Moench!* Pop. nigra italica *Du Roi Harbk. Baumz.* II. 141. Pop. fastigiata *Poiret, Dict. Enc.* V. 235. *DC. Flor. fran. n.* 2104. *Pers. Syn.* II. 623. Pop. pyramidalis *Rozier, Dict. Agric.* VII. 619. *Bechst.*

Forstbot. 210. *Wimm. Siles.* I. 337. Pop. pyramidata *Moench.* Pop. repanda *Baumgarten.*

Podług jednych pochodzi z Lombardyi, podług drugich z Turcyi, zkąd za panowania Jana III. do Polski sprowadzona. Kwitnie wcześnie z wiosny. ♄

Topola włoska albo kawak, któréj zwykle mezkie tylko indywidua dają się u nas widzićć, jest drzewem prędko rosnącém, wyniosłém, odznaczającém się szczupłą, piramidalną postacią, którą jéj nadają, zaraz od dołu wyrastające, wzniesione i do pnia głównego mniéj więcéj przybliżone gałęzie. Prosty jéj pień, ciemno-szarą, w starości mocno-popękaną korą pokryty. Młode gałązki rózgowate, gładkie, szaro-zielonawe. Liście zupełnie gładkie i nieco lśniące, czworoboczne, podobne do liści sokory, szerokością jednak swoją długość (lubo niezawsze) przewyższają; wierzchołek mają śpiczasty, brzeg tępo-piłkowany, u dołu są całe lub odległe i drobniéj piłkowane, w młodości nieco lipkie i przyjemnie wonie jące. Ogonki krótsze są od liści, podobnież zupełnie gładkie, z boków spłaszczone. Kotki wyrastają na najwyższych młodych gałązkach, wcześnie przed liściami. Pręcików od 12 do 16, o główkach czerwonawych. Kształtne to drzewo jest ozdobą ogrodów. Sadzi się także przy drogach, ulicach, placach, około gmachów i t. p., dobrze zimę naszę wytrzymując. Drewno jego jest b. kruche, nietrwałe, pod wszystkiemi względami niewielką ma wartość. Na liściach dają się widzićć często okrągławe, podłużne lub innego kształtu, zielone albo czerwonawe narośle, od zakłócia owadów pochodzące i ich płód w sobie zawierające, dlatego liście téj topoli nie są na paszę dla owiec zalecane. Z pączków także maść topolową robią. Kluk w Dykc. rośl. topolę włoską, za odmianę sokory poczytuje.

1054. P. BALSAMIFERA: foliis ovatis acuminatis adpresso-serratis subtus albidis reticulato-venosis, gemmis resinosis.
(T. balsamiczna)

Populus balsamifera *Lin. Willd. Spec.* IV. 805. *Pers. Syn.* II. 624. *Spreng. Syst.* II. 244. *Lorek, Flor.*

Pruss. tab. 195, *f.* 1075. *Kluk, Dykc.* II. 221. *Wodzicki*, I. 362. *Szubert, Opis.* III. Pop. tacamahaca *Miller.* Pop. suaveolens *Fischer.*

Pochodzi z Ameryki półn. i Syberyi. Kwitnie wcześnie z wiosny. ♄

Dorasta znacznéj wysokości. Gałęzie ma rozłożyste i gładkie. Liście jajowate, w nasadzie zaokrąglone, w wierzchołku śpiczaste, dłuższe niż szersze, drobno-tępo-piłkowane, z obudwu stron gładkie, skórkowate, z wierzchu ciemno-zielone, pod spodem białawe i żyłkami siatkowato-przerosłe. Ogonki są walcowate, od liści znacznie krótsze, omszone. Duże, śpiczaste, brunatno-rdzawe i lipkie pączki tego drzewa, odznaczają się na wiosnę przyjemnym, mocnym, balsamicznym zapachem. Smak mają gorzkawy. Robią z nich maść balsamiczną do gojenia ran używaną.

1055. P. MONILIFERA: (*T. kanadyjska*) ramis patentissimis ramulisque glabris, foliis deltoideo-ovatis acuminatis incurvato-serratis utrinque glabris margine pubescentibus, squamis palmato-laceratis.

Populus monilifera *Aiton, Hort. Kew. Willd. Spec.* IV. 805. *Schk. Handb. tab.* 330. *Pers. Syn.* II. 623. *Schlech. Berol.* I. 509. *Kunth, Flor. Berol.* II. 220. Populus canadensis *Burgsdorf.* Populus glandulosa et carolinensis *Moench.*

Pochodzi z Ameryki północ. Kwitnie w kwiet. i w maju. ♄

Drzewo wyniosłe, mające pień prosty, szaro-brunatną korą pokryty. Gałęzie nader rozłożyste. Liście prawie czworokątno-jajowate, śpiczaste, w nasadzie cokolwiek sercowato-wycięte, z obudwu stron gładkie; brzeg mają gruczołkowato-piłkowany, o ząbkach chrząstkowatych, do góry zwróconych i drobniutkim włosem okrytych ogonki jak u osiny spłaszczone. Drzewo to, jako z pół-

nocnego klimatu pochodzące, zimę naszę dobrze znosi, prędko rośnie; do wysadzania dróg publicznych byłoby nader zdatném, lecz w kraju naszym nie jest jeszcze upowszechnione.

Rzęd dziewięciopręcikowy (Enneandria).

440. MERCURIALIS. *SZCZYR.*

Okrycie pojedyncze (kielich), 3—4dzielne, o działach jajowato-lancetowatych, wklęsłych, rozłożystych. W *mężk.* pręcików 9 do 12, wolnych, o główkach podwójnych, kulistych, 2komórkowych. W *żeńs.* zawiązek 2garbiasty, dwoma rowkami oznaczony. Szyjek 2. Blizny śpiczaste, odgięte. Torebka kosmata, z dwóch guziczków, 2ściennych, 1ziarnowych uformowana.

1056. M. PERENNIS: caule simplicissimo, foliolis oppositis (*S. trwały*) petiolatis ovato-oblongis vel ellipticis acutis serratis utrinque adpresso-pilosiusculis, capsulis hispidis longe-pedunculatis.

Mercurialis perennis *Lin. Willd. Spec.* IV. 809. *Pollich, Palat. n.* 931. *Roth, Germ.* II. 534. *Hayne, Arzneig.* V, *tab.* 10. *Pers. Syn.* II. 625. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 271. *Bess. Gal.* II. 320. *DC. Flor. fran. n.* 2141. *Schlech. Berol.* I. 509. *Lorck, Flor. Pruss. tab.* 196, *f.* 1077. *Spreng. Syst.* II. 272. *Kunth, Flor. Berol.* II. 183. *Dietrich, Flor. March. p.* 223. *Wimm. Siles.* I. 172. *Kluk, Dykc.* II. 120. Mercurialis caule simplicissimo, foliis scabris *Lin. Flor. Suec. n.* 913. Mercurialis Cynocram-

be *Scop. Carn.* II. 266. Mer. longifolia *Host.* Mer. sylvatica *Hoppe.* Mercurialis montana testiculata et spicata *Vaill. Paris. p.* 126.

Przytrafia się w gajach i lasach cienistych, nieco wilgotnych. Kwitnie w maju. ♃

Dorasta około stopy wysokości. Ma korzeń perzowaty; łodygę zepełnie pojedynczą, prosto-stojącą, prawie kańciastą, cokolwiek w górze liściastą. Liście są przeciwległe, na krótkich ogonkach, jajowato-podłużne lub prawie eliptyczne, śpiczaste, tępo-regularnie piłkowane; środkowe są większe, wyższe zaś i najniższe mniejsze; wszystkie jasno-zielone, wpółprzezroczyste, w młodości szorstkawo-kosmate, później prawie zupełnie gładkie lub tylko na brzegu delikatnym włosem okryte. W nasadzie ogonków znajdują się 4 maleńkie, śpiczaste, błonkowate przysadki. Kłosy kwiatowe z kątów liści parami wyrastają; są szczupłe, wiotkie, wzniesione, bezlistne. Kwiaty drobne, zielonawe, w rzadkie kupki zebrane. Działy kielicha prawie jajowate, króciutkim sztyletem zakończone, gładkie. Owoc kulisty, szorstkim włosem okryty. Ziele to ma własności odurzające i do truciznowych należy. Używało się kiedyś w medycynie pod nazwis. *herba cynocrambes* vel *mercurialis montana.* Ma w sobie pierwiastek błękitno-farbujący, który na liściach ususzonych się objawia.

1057. M. ANNUA: *(S. roczny)* caule erecto ramoso, foliis oppositis petiolatis ovato-oblongis obtusiusculis serratis glabris margine ciliatis, capsulis hispidis breviter pedunculatis.

Mercurialis annua *Lin. Willd. Spec.* IV. 810. *Pollich, Palat. n.* 932. *Roth, Germ.* II. 535. *Schk. Handb. tab.* 332. *Black. Herb. tab.* 162. *DC. Flor. fran. n.* 2142. *Hayne, Arzneig.* V. *tab.* 11. *Schlech. Berol.* I. 510. *Bess. Gal.* II. 320. *Pers. Syn.* II. 625. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 196, *fig.* 1078. *Kunth, Flor. Berol.*

II. 184. *Dietr. Flor. March.* 223. *Wimm. Siles.* I. 172. *Kluk, Dykc.* II. 120. Merc. ciliata *Presl.* Mercurialis vulgaris florifera et fructifera *Vaill. Paris. p.* 126. Szczyr: Mercurialis *v.* Linosostis *Syren. stron.* 857.

Rzadszy od poprzedzającego (Koło Warszawy i w Lubels. w okolicach Kazimirza.). Kwitnie w lipc. sierpn. ⊙

Z ogólnéj postaci do poprzedzającego podobny, lecz korzeń ma włóknisty, łodygę wyższą i niekiedy półtory stopy dorastającą, kanciastą, zupełnie gładką, na gałęzie przeciwległe wiechowato-podzieloną. Liście eliptyczne, szczuplejsze, nieregularnie tępo-piłkowane, w nasadzie zwykle nierówne, gładkie i tylko na obwodzie krótkim włosem rzęsowato-osadzone. Kwiaty również drobne i zielonawe. Męzkie tworzą kłosy z kątów liści wyrastające, przerywane, wzniesione, bezlistne. Żeńskie na łodydze lub przy wierzchołku gałązek w kątach liści po kilka skupione. Guziczki owocowe podłużne, szczecinkami białemi najeżone, mają krótsze jak u poprzedzającego szypułki. Ziarna podłużno-kuliste, gładkie, rdzawo-brunatne, drobniutkiemi zmarszczkami okryte. Nie ma własności odurzających; w medycynie pod nazwis. *herba mercurialis* się używał.

441. HYDROCHARIS. *ŻABIŚCIEK.*

Męzk. Pochwa podłużna, 2dzielna, 3kwiatowa. Kielich 3dzielny. Korona 3płatkowa. Pręcików 9, trzema rzędami na zawiązku niewykształconym osadzonych; nitki ich w rurkę spojone; główki pyłkowe nasadą umocowane, jajowate, 2komórkowe, o komórkach rozłączonych, łącznikiem *(connecticum)* zetkniętych. *Żeńsk.* Pochwa żadna. Kwiaty odosobnione. Kielich i korona jak w męzk. na zawiązku umocowany. Szyjek 6; każda na dwie śpiczaste blizny rozczepana. Owoc (jagoda) okrągławy, skórkowaty, 6komórkowy, wielonasienny.

1058. H. MORSUS RANAE: foliis petiolatis subrotundo-reni-
(*Ż. pospolity*) formibus subnervosis, floribus dioicis. Hydrocharis Morsus ranae *Lin. Willd. Spec.* IV. 812. *Pollich, Palat. n.* 933. *Roth, Germ.* II. 536. *Schk. Handb. tab.* 333. *DC. Flor. fran. n.* 2051. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 271. *Pers. Syn.* II. 625. *Spreng. Syst.* II. 273. *Bess. Gal.* II. 320. *Schlech. Berol.* I. 510. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 196, *f.* 1079. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 234. *Dietrich, Flor. March.* 186. *Wimm. Siles.* I. 349. Hydrocharis rotundifolia *Gilib. Lith. n.* 303. Morsus ranae foliis circinnatis, floribus albis *Vaill. Paris. p.* 127. Grzybienie małe: Nymphaea parva *v.* Ranae-morsus *Syren. stron.* 774.

W wodach stojących, w stawach, sadzawkach, w rowach. Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Wodna ta roślina, ma łodygi długie, wietkie, walcowate, w wodzie zanurzone, w pewnych odstępach korzonki cienkie puszczające. Liście pływają po wodzie; mają długie ogonki, są płaskie, foremnie zaokrąglone, na brzegu całe, w nasadzie głęboko-sercowato-wycięte, o klapkach zbliżonych, tępych, okrągławych; obiedwie ich powierzchnie są gładkie; górna ma jasno-zieloną barwę, dolna jest ciemniejsza, czasem czerwonawa; obiedwie nerwami i żyłkami (które naprzeciw światła widzieć można) pięknie siatkowato-przerosłe. Średnica ich podłużna ½—1 cala wynosi, poprzeczna mało co większa. Ogonki mają w nasadzie błonkowate, nieznacznie pochewkowato-rozszérzone przysadki. Kwiaty z kątów liści, na szypułkach dosyć długich wyrastają. U męzkich indywiduów znajduje się pochwa liściasta, dwudzielna, z któréj na szczegółowych szypułkach 3 lub 4 kwiaty, kolejnie kwitnące, wychodzą. Żeńskie rośliny pochwy nie mają; ich kwiaty są odosobnione, na szypułkach podczas kwitnienia pływające, późniéj zwisłe. Korona dosyć duża, biała, wietka, wewnątrz przy nasadzie żółtawa.

Rzęd dwunastopręcikowy (Dodecandria).

442. STRATIOTES. *OSOKA.*

Pochwa kwiatowa płaska, trwała, głęboko rozdwojona, o działach łódkowato-stulonych, 1kwiatowa. Kielich 3dzielny. Korona 3płatkowa. W *męzk.* pręcików 12 do 20 lub nieco więcéj (niektóre z nich płonne, za miodniki uważane). Główki pyłkowe równowązkie, o komórkach odosobnionych, łącznikiem (*connectivum*) zetkniętych. *Żeńsk.* pręciki liczne, płonne (bez główek). Zawiązek pojedyńczy, podkwiatowy. Szyjek 6, dwudzielnych. Owoc (jagoda) mięsisty, 6graniasty, w wiérzchołku zwężony, 6komórkowy. Nasiona liczne, do ścian przymocowane.

1059. S. ALOIDES: foliis radicalibus sessilibus lineari-lanceolatis carinatis rigidis aculeato-denticulatis, spatha bifida nuda.
(*O. aloesowa*)

Stratiotes aloides *Lin. Willd. Spec.* IV. *p.* 820. *Roth*, *Germ.* II. 537. *Schk. Handb. tab.* 335 *a. Hoffm. Flor. Germ.* II. 272. *Pers. Syn.* II. 627. *Bess. Gal.* II. 321. *DC. Flor. fran. n.* 2052. *Schlech. Berol.* I. 511. *Spreng. Syst.* II. 467. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 196, *f.* 1080. *Kunth, Flor. Berol.* II. *p.* 233. *Dietrich, Flor. March. p.* 185. *Wimm. Siles.* I. 349. Stratiotes ensiformis *Gilib. Lith. n.* 302.

Gdzieniegdzie w wodach stojących, czystych, w stawach i t. p. Kwitnie w lipc. sierp. ♃

Łodygi téj rośliny są krótkie, gładkie, rozłogowe, w wodzie całkiem zanurzone i gęste kępy liści wypuszczające. Te w części wystają nad wodę i są bardzo długie (czasem na półtory stopy), bezogonkowe, równowązko-lancetowate, łódkowato-stulone, ku

górze szczuplejsze, śpiczaste, na obudwu powierzchniach gładkie, twardawe, ciemnéj zieloności: po brzegach mają małe, cierniste, ku wierzchołkowi zwrócone ząbki. Szypułki kwiatowe od liści są krótsze, płaskie, obosieczne, w górze nieznacznie rozszérzone, i albo całkiem gładkie, albo tylko w górze drobniutkiemi ząbkami tak jak i nasada pochwy, osadzone. Pochwa wierzchołkowa, jajowato-podłużna, spłaszczona, głęboko na dwie (rzadko na 3) działy rozczepana. Z głębi jéj wyrasta kwiat na szypułce osadzony, prosto-stojący, dosyć wielki, biały. Kielich jest trzydzielny, o działach jajowato-podłużnych, tępych, zaokrąglonych, gładkich; korona od kielicha znacznie większa, ma płatki tępe, ku nasadzie klinowato-zwężone, wiotkie. Roślina ta z postaci do aloesu znacznie jest podobna.

Rzęd jednowiązkowy (**Monadelphia**).

443. JUNIPERUS. *JAŁOWIEC.*

Mężk. kotka jajowata, z łusek tarczowatych, szypułeczkowych, okręgowo osadzonych uformowana. Dolne jéj łuski płonne, wyższe o 4—8 pręcikach. Główki prawie kuliste, jednokomórkowe, podłużnie pękające, do brzegu łusek pod spodem przymocowane. *Żeńs. kotki* niemal kuliste, z łusek okręgowych utworzone; niższe łuski bezkwiatowe, wyższe o kwiatach nielicznych. Kubeczek do góry wzniesiony. Zawiązek 1. Jagoda suchawa, prawie kulista, w środku trzy ziarna (orzeszki) kamykowate zawierająca, ze zrosłych łusek utworzona.

1060. J. COMMUNIS: fruticosa vel subarborea, foliis acero-
(J. pospolity) sis ternis patentibus lineari-subulatis acuto-pungentibus supra leviter canaliculatis subtus obtuse carinatis, baccis subglobosis pruinosis.

Juniperus communis *Lin. Willd. Spec.* IV. 853. *Pollich, Palat. n.* 934.

Du Roi Harbk. Baumz. I. 338. *Bechst. Forstbot. p.* 211 *et* 751. *Pers. Syn.* II. 632. *Roth, Germ.* II. 539. *DC. Flor. fran. n.* 2065. *Bess. Gal.* II. 321. *Schlech. Berol.* I. 511. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 197, *f.* 1081. *Kunth, Flor. Berol.* II. 226. *Dietrich, Flor. March. p.* 200. *Wimm. Siles.* I. 340. *Kluk, Dykc.* II. 66. *Wodzicki*, I. 250. *Szubert, Opis.* 352. Juniperus foliis sessilibus mucronatis *Lin. Flor. Suec. n.* 915. Juniperus vulgaris fruticosa *Vaill. Paris. p.* 111.

Bardzo pospolity, równie w lasach suchych, iglastych, jak na piaszczystych i nieurodzajnych polach. Kwitnie w maju. ♄

Jałowiec pospolity jest krzewem na kilka lub kilkanaście stóp wysokim, czasem w małe drzewko wyrastającym. Ma gałęzie bardzo liczne, rozłożyste; starsze pieńki, równie jak i grubsze gałęzie, są okryte korą rdzawo-brunatną, cokolwiek popękaną; na gałęziach młodszych kora jest szaro brunatnawa. Młodociane pędy odznaczają się podłużnemi, wydatnemi liniami, które ciągnąc się wzdłuż od nasady jednych liści do drugich, kańciasty kształt całéj gałązce nadają. Liście są okręgowo po trzy skupione, rozłożyste, bezogonkowe, równowązkie, śpiczaste i króciutkim, żółtawym kolcem zakończone, gładkie, twardawe, z wiérzchu cokolwiek rynienkowato-wklęsłe i smugą siwą, podłużną oznaczone; pod spodem trochę wypukłe, z grzbietem wystającym, najwięcéj na pół cala długie, a około 1 lin. szérokie. Kotki męzkie przy wiérzchołku młodych gałązek wyrastające, skupione, bezszypułkowe, jajowato-podłużne lub okrągławe, połowę od liści krótsze, wzniesione, rdzawe. Łuski ich okręgowo do osi za pomocą krótkich szypułeczek tarczowato przymocowane. Okrążków takich jest 3, 4 lub 5; w każdym 3 łuski się znajdują; z tych dwie dolne cokolwiek są obszerniejsze, w górze krótkiém, śpiczastém przedłużeniem opatrzone, wyższe zaś mniejsze, tępe; wszystkie na

obwodzie mniéj więcéj wyginane i nieco wcięte. Do dolnego ich brzegu przymocowane są beznitkowe, prawie kuliste główki, w liczbie 3, 4 lub 6; oprócz tego na wiérzchołku kotki znajdują się trzy takież główki, za pomocą króciutkiéj, nitkowatéj szypułeczki przytwierdzone. Cała nakoniec kotka męzka wsparta jest swoją nasadą niby na kielichu, ze 3, 4, 5 lub więcéj jajowatych, śpiczastych, zielonych, do maleńkich liści podobnych łusek, utworzonym. Żeńskie kotki drobne, okrągławe, na wiérzchołku młodych gałązek wyrastające, składają się z łusek miękkich, zgrubiałych, zielonawych, okręgowo-osadzonych, 3 kwiaty drobniutkie otaczających. Następnie łuski zrastają się z sobą ściśle i tworzą owoc czyli jagodę kulistą, suchawą, 3 znaczkami w wiérzchołku uwieńczoną, w piérwszym roku zielonawą, w następnym sino-błękitną, w końcu czarną, modrym pyłkiem okrytą. W jagodzie trzy są ziarna, jajowo-podłużne, kanciaste, kamykowate. Drewno jałowcowe jest żółtawo-białe, ścisłe, twarde i ciężkie; jego żywiczny sok nadaje mu wielką trwałość, chroniąc je od robactwa i butwienia; niekiedy miewa piękny flader; robią z niego pomniejsze przedmioty. Palony na ogniu, równie jak gałązki i liście, daje dość przyjemny, aromatyczny zapach. W dojrzałych jagodach jest szczególny, lotny olejek, tudzież żywiczno-cukrowy pierwiastek, któremu winne są swój korzenno-słodkawy smak i właściwy zapach. Używają się w medycynie, tudzież do kadzenia i ulubioném są pożywieniem wielu ptasząt, mianowicie jemiołuszek i kwiczołów. W cieplejszych krajach wydaje jałowiec przezroczystą żywicę, pod nazwiskiem sandaraki niemieckiéj w handlu znajomą, która do werniksów i na kadzidło się używa.

444. TAXUS. *CIS.*

Kotka męzk. prawie kulista, z niewielu łusek utworzona; wszystkie dolne łuski są płonne (za okrycie uważane), najwyższa tylko 8—10pręcikowa. Nitki w jednę wiązkę spojone, o główkach okrągławych, tarczowatych, ząbkowanych, sześciu, ośmiu komórkami pod spodem pękających. *Kotka żeńs.* do męzkiéj podobna. Zawiązek w kubeczku wierzchołkowym, jajowatym, otwartym ukryty. Szyjka żadna. Blizna wklęsła. Owocem jagoda mięsista, w wierzchoł-

ku otwarta z kubeczka i osadnika zwiększonego utworzona. orzeszek 1ziarnowy, wystający zawierająca.

1061. T. BACCATA: foliis distichis approximatis linearibus (*C. zwyczajny*) planis brevissime-petiolatis, fructibus globosis.

Taxus baccata *Lin. Willd. Spec.* IV. 856. *Roth, Germ.* II. 539. *Schk. Handb, tab.* 339. *Blackw. Herb. tab.* 214. *Bechst. Forstbot. p.* 219 *et* 535. *DC. Flor. fran. n.* 2069. *Hoffm. Flor. Germ.* II. 273. *Pers. Syn.* II. 632. *Spreng. Syst.* III. 148. *Schlech. Berol.* I. 512. *Lorek, Flor. Pruss. tab.* 197, *f.* 1082. *Kunth, Flor. Berol.* II. 227. *Wimm. Siles.* I. 341. *Kluk, Dykc.* III. 112. *Wodzicki,* I. 537. *Szubert, Opis.* 345. Taxus foliis approximatis *Lin. Flor. Suec. n.* 916. Taxus vulgaris *Richard.* Cis drzewo: Taxus *v.* Smilax *Syren. stron.* 1391.

Dawniéj pospolity, dziś przytrafia się tylko gdzieniegdzie w gęstych, cienistych lasach, mianowicie: w Krakow. w Sandomir. (na górach Sto-krzyzkich); w Mazowiec. (w okolicach Odrowęża); w Płock. (w puszczy Ostrołęckiéj); w Augustow. (w leśnictwie Rajgród w porębie Grzędy, drzewka cisowe na półtora sążnia wysokie, dość często się napotykają). Kwitnie w kwietniu i maju. ♄

Cis jest drzewem miernéj wielkości, lecz u nas zwykle tylko w postaci nizkiego krzewu daje się widzieć. Pień miewa prosty, brunatnawą, popękaną korą okryty. Gałęzie gęste, poziomo rozłożyste. Liście trwałe, dwoma rzędami, niby grzebieniasto na gałązkach osadzone; są króciutko-ogonkowe, równowązkie, skórkowa-

te, do jodłowych nieco podobne, lecz śpiczaste, płaskie, na brzegu cokolwiek zawinione, $^{3}/_{4}$—1 $^{1}/_{2}$ cal. długie, a 1—1 $^{1}/_{2}$ lin. szérokie; górna ich powierzchnia ciemno-posępnie zielona, nieco lśniąca; dolna bledsza: obiedwie gładkie i podłużném, wystającém żeberkiem opatrzone. Kotki męzkie drobne, niemal podługowato-kuliste, tępe, ku nasadzie szczuplejsze, prawie bezszypułkowe, żółto-rdzawe, na gałązkach pomiędzy liściami gęsto skupione. Żeńskie kwiaty bardzo małe, z kątów liści wyrastające. Owoce podłużne, orzeszkowate, czarne, do połowy okryciem mięsistém, pąsowém u dołu otoczone, z postaci do jagód podobne. Cis wzrost ma powolny; jego drewno jest czerwono-brunatnawe, twarde, ścisłe, a po śliwie i wiązie najspójniejsze; wybornie się gładzi i poleruje, przeto do wszelkich pięknych robót stolarskich i snycerskich przed innemi ma pierwszeństwo. Drewno to, równie jak kora i młodociane gałązki, używały się niegdyś w medycynie. Jagody mają smak mdły, słodkawy. Liście posiadają własność odurzającą; lecz podania dawne o nadzwyczajnéj jadowitości tego drzewa, bez wątpienia są przesadzone.

KONIEC TOMU DRUGIEGO I OSTATNIEGO.

NAZWISKA POLSKIE.

INDEX GENERUM.